

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

PHILOSOPHIA
MORALIS
SIVE
ETHICA,
METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATA.
PARS SECUNDA,
IN QUA AGITUR
DE
VOLUNTATE ET NOLUNTATE,
UNA CUM
APPETITU SENSITIVO
ET
AVERSATIONE
SENSITIVA
PERFICIENDA ET EMENDANDA.

AUTORE
CHRISTIANO L. B. DE WOLFF,
POTENTISSIMI BORUSSORUM REGIS CONSILIARIO INTIMO,
FRIDERICIANÆ CANCELLARIO ET SENIORE, JURIS NATURÆ ET GENTIUM AT.
QUE MATHESEOS PROFESSORE ORDINARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HO.
NORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISIÆ, LONDINENSIS AC
BORUSSICÆ MEMBRO.

CVM PRIVILEGIIS.

AZ 555

HALÆ MAGDEBURGICÆ,
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGIERIANA
MDCCL

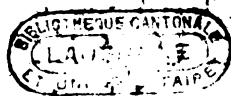
AMT 10301111

1111 COM

AMT 11111111

11111111

CH 11111111

11111111

11111111

11111111

REVERENDISSIMO AC CELSISSIMO
PRINCIPI ET DOMINO,

DOMINO
ANDREÆ
ZALUSKI,

EPISCOPO CRACOVIENSI,

DUCI SEVERIÆ,

&c. &c. &c.

MECÆNATI ET SCIENTIARUM OMNI-
UMQUE LITERARUM PROTECTO-
RI SUMMO.

**REVERENDISSIME AC CELSISSIME
PRINCEPS EPISCOPE**

Homini natura insitus est appetitus felicitatis : pauci tamen admodum sunt, qui eam consequuntur. Non alia de causa miseria humana tot ac tantas ubivis sine fine habet querelas, ac nonnulli hominem omnium animalium miserrimum pronuntiare non dubitant. Comparata ita est hominum natura, ut, si facultatibus a Numine
beni-

D E D I C A T I O

benignissimo sibi concessis homo recte utatur, non inexplicabilis sit via felicitatis. Quemadmodum vulgò dicitur, quemlibet esse fortunæ suæ fabrum; ita mihi non a vero aberrare videtur, qui omni asseveratione affirmat, quemlibet esse infelicitatis suæ fabrum. Natura voluptatem fecit stimulum appetitus, sicuti molestiam averfationis: dedit vero etiam homini intellectum, ut voluptatem veram ab apparente, innocuam a nocua discernere possit, ne illecebris corruptelarum irretitus, felicitate cadat, dum eam inhiat. Enimvero non tam facilis est rebus intellectus usus, quo negotium adeo arduum perficitur. Quamobrem non est quod miremur, homines in tam diversas abire sententias, quando de felicitate pronuntiandum. Trahit unumquemque sua voluptas, prout vel naturalis quædam animorum inclinatio, vel diuturna, ab incubilis præsertim contracta, consuetudo hanc, vel istam ipsi persuasit. Videas inprimis alios ea, quæ sensum hilarant, alios divitias & opes, alios honores & famam appetere, quamvis etiam in

D E D I C A T I O.

hisce plurimum variant hominum judicia. In hos facile consentiunt omnes, eum dicendum esse felicem, qui vacuus est ab omni molestia & animi ægitudine, semperque in voluptate est: at quam primum quæritur, quomodo ad hunc statum perveniatur, & num fieri possit, ut ad eum perveniamus, qui modo placide consentiebant, nunc vehementissime dissentiant. ALFON-
 SUS ANTONIUS DE SARASA, Societatis Jesu, seculo superiori Artem semper gaudendi ex principiis divinæ providentiæ & rectæ conscientiae deduxit, nec a veri tramite aberravit. Studendum nimirum est, ut Deus nobis placeat in sua gubernatione & nos placeamus Deo in administratione ac directione actionum nostrarum. Sola igitur virtus est, pietate erga Deum ad sublimiorem gradum evecta, quæ hominem in his terris felicem reddere possit. Cum ego genus humanum amem, ad felicitatem ejus promovendam pronus, postquam mihi sumsi, ut Philosophiam certam ac utilem efficerem, id mihi potissimum datum esse existimavi, ut demonstrarem, quinam faci-

D E D I C A T I O.

faciendus sit facultatum nostrarum usus, si quidem virtutis infucatae compotes fieri velimus. Ostendendum igitur erat, quomodo eadem sint perficiendae, ut earum usu virtutem acquiramus. Postquam igitur in parte Ethicae prima demonstravi modum perficiendi facultates cognoscendi, in secunda jam porro ostendendum erat, quomodo facultates appetendi & averſandi sint perficiendae, ut sic pateat rectus facultatum animae usus, sine quo virtus non concipitur. Mea philosophandi ratio dudum placuit REVERENDISSIMAE CELSITUDINI TUAE: id quod mihi animum addit, ut Celsissimo Nomine Tuo praesenti volumini decus & auctoritatem conciliarem. Agnoscit orbis Eruditus, REVERENDISSIME & CELSISSIME PRINCEPS EPISCOPE, Te iudicem competentem eorum, quae ad scientiam & eruditionem pertinent. Neque enim solum Te Mecænatem & scientiarum omniumque literarum Protectorem Summum venerantur, qui eas colunt, sed etiam Te scientia omni-
 que eruditionis gloria non minus excellere norunt, quam quantum

D E D I C A T I O

tum in administrandis Regni negotiis prudentiam Tuam admirati sunt tam cives, quam exteri, cum Magni Cancellarii munus Tibi esset demandatum. Nullus itaque dubito fore, ut REVERENDISSIMA CELSITUDO TVA gratioso vultu excipiat opus, quod devotissima mente offero. Servet Te Deus omnium rerum moderator, REVERENDISSIME AC CELSISSIME PRINCEPS EPISCOPE, ut Te Mecenate ac Protectore in augustissima præsertim Rep. Poloniæ scientiæ atque litteræ omnes majora indies capiant incrementa. Ita vovet

REVERENDISSIMÆ CELSITUDINIS
TULÆ

humilissimus cultor

CHRISTIANUS L. B. DE WOLFF.

PRÆFATIO.

 Quoniam nobis propositum est nova prorsus ratione Philosophiam moralem, sive Ethicam pertractare, ita ut a priori demonstretur, quomodo recto facultatum animæ usu virtus omnis acquiratur, earundem vero non usu, vel abusu in ipsa incidamus, recto illarum usu vitanda & emendanda, nec ante ostendendum erat, quomodo facultates animæ sint perficiendæ, ut iisdem recte uti, non usum vero & abutimur vitare valeamus. Ea igitur fini in parte prima Ethicæ egimus de intellectu & facultatibus ceteris cognoscendi in ministerium ejus perficiendis, atque de virtutibus intellectualibus, qui sunt habitus intellectu recte utendi in rerum quarumcunque cognitione: nunc in parte altera docemus, quomodo perficienda & vitanda.
(*Præf. Ethicæ Pars II.*) b cmc.11-

PRÆFATIO.

emendanda sit voluntas una cum appetitu sensitivo & aversatione sensitiva. Eandem hic calcamus viam, quam in parte prima ingressi sumus, cum de facultatibus cognoscendi ageremus. Nimirum primum facultates appetendi & averlandi consideramus, quales nobis natura sunt, quando nascimur; deinde vero ostendimus, quasnam a prima infantia & in ætate adultiori subeant mutationes. Hoc modo patet, quomodo appetitus sensitivus in infantia & pueritia corrumpatur, ac deinceps intellectus usu se exerente in voluntatem diffundatur corruptio & cum eodem crescat atque latius extendatur. Probe vero notandum est, cum nos non ultra procedamus, quam limites Philosophiæ permittunt, nos nonnisi ea tradere, quæ ex principiis rationis demonstrari & experientia confirmari possunt; cetera vero, quæ non ex lumine revelationis nobis innotescunt, Theologis addenda & supplenda relinquere, ne perversa interpretatione detorqueantur in sensum a mente nostra alienum, nec negare videamur, quæ silentio præterimus ac præterire debuimus, nisi falcem in alienam messem immittere velimus. Nos agimus, quod Philosophi est; agat Theologus, quod suum est. Si penes utrumque stet veritas, non metuenda est ulla contradictio: de conformitate enim rationis ac fidei nulla superest dubitatio, modo rationis decempeda motiri non audeamus, quæ captum rationis transcendunt. In Ethica demonstramus, qualis esse debeat facultatum usus, ut

vir-

PRÆFATIO.

virtutem colamus, vitia fugiamus: quantum valeat natura in faciendo isto usu, experientia docet, & quomodo cum promoveat gratia, Theologus ostendere debet. Hic vero apparet Philosophum non inanem operam sumere: cum enim gratia naturam non tollat, sed perficiat, in illam inquirere Philosophi est, & sic scientia Philosophi non uno modo prodest Theologo. Appetitus hominis naturaliter determinabilis est per bonum, quod eundem movet, quatenus voluptatem nobis creat. Intellectus autem eundem regere debet, discernendo bonum verum ab apparente, ne fallax boni opinio nobis imponat, nec nocua voluptas illudat. Ostendimus itaque quomodo voluptas innocua a nocua sit discernenda, ante intellectus usum autem præcavendum, ne voluptatem nocuam inhiare adsuescant infantes atque pueri. Appetitus hominis naturaliter determinatus est ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem, & determinationi huic inest ejusdem determinatio ad appetendum societatem & inserviendum aliis. Inclinationes hæ naturales in se bonæ sunt, & ad fines bonos consequendum tendunt. Quamobrem hinc deduximus diversa bonorum genera, quibus cognitis intellectus intra limites justos illas continere potest. Naturaliter facultas averſandi ad averſionem determinabilis est per malum, quod eandem impellit, quatenus molestiam nobis creat. Intellectus autem etiam hanc rege-

PRÆFATIO.

re debet, discernendo malum verum ab apparente, ne fallax mali opinio nos decipiat, ut sub ratione mali bonum, quod molestum nobis accidere videtur, aversemur. Reclinationes hæ naturales inclinationibus oppositæ in se quoque bonæ sunt & ad fines bonos consequendum tendunt. Et ideo hinc deduximus diversa malorum genera bonis opposita, quibus cognitæ facultas averfandi ab intellectu intra limites suos coercetur. Hinc vero jam ulterius deducuntur genera actionum bonarum & malarum, quarum illæ sunt objectum voluntatis, hæ objectum noluntatis. Voluntas autem primo generaliter determinari potest ad actiones bonas committendas & noluntas ad actiones malas non committendas, vel in particulari illa ad hæc actiones committendas, hæc ad hæc non committendas. Voluntas & noluntas generaliter determinata bona est; at in specie determinata perfecta. Quoniam itaque plurimum differt voluntas & noluntas bona a perfecta; tum quomodo bona efficiatur, tum quomodo perficiatur ostendimus, mediis spuris a genuinis discretis. Enimvero misera hæc est hominum conditio, ut tam voluntas, quam noluntas corrumpatur, & rectus intellectus usus, quo utraque regi debet, vertatur in abusum. Ac propterea peculiare studium exigit voluntatis & noluntatis emendatio, cum quæ ad voluntatem bonam efficiendam & perficiendam sufficiunt, antequam corrumpatur, non amplius sufficiant, postquam

cor-

PRÆFATIO

corruptæ fuerunt hæ facultates. Antequam enim id fieri possit, corruptioni medela afferenda. Cujus voluntas emendanda, is vitia dediscere, virtutem addiscere debet. Inclinationes igitur & reclamatione pravæ in partem contrariam flectendæ, habitus perversi amittendi & boni acquirendi. Cautione vero non proleptia opus est, ut in emendanda voluntate recta via incedas, a qua facile aberratur. Actionum equidem commissio & omissio a voluntate dependet: ast quamvis effeceris, ut quis actionem quandam committat, aliam omittat, nondum tamen emendata est voluntas, sed tam voluntas, quam noluntas corrupta adhuc manet. Ita voluntas & noluntas nondum emendata est, si quis metu pœnæ actionem bonam committit, malam omittit: mallet enim adhuc actionem, quam omittit, committere & quam committit omittere, modo pœnam evitare posset. Corruptio igitur voluntatis & noluntatis integra adhuc subsistit, nec ulla ex parte diminuta, nedum sublata est. Quamobrem ubi quis existimat se pœnam evitare posse, ab actione mala non abstinet, nec bonum patrat. Si emendata fuerit voluntas, inanem operam sumis, ubi virtutem amanti persuadere volueris, ne agat quod bonum & rectum est: &, si emendata fuerit noluntas, omni conatu nihil agitur, quando vitii odorem ad patrandum actionem turpem adducere volueris. Malus adhuc est, qui peccare non vult metu pœnæ: is demum bonus est, qui

P R Æ F A T I O.

peccare odit virtutis amore. Ostendimus itaque, quænam sint vera media emendandi voluntatem, quænam vero perperam pro talibus habentur. Enimvero quoniam etiam horum aliquis esse potest usus in voluntate ac noluntate emendanda, quamvis eodem negotium tam arduum minime perficiatur; nec hic a nobis silentio prætereundus erat. Nobis in more positum est singula suo pretio æstimare, ideoque improbantes pretium, quod minus recte iisdem statuitur, non tamen æquum, quod merentur, denegamus. Voluntas corrupta refrenanda est, quando emendanda, antequam emendatio fuerit absoluta. Quæ igitur ad eam refrenandam requiruntur, non minus observanda, quam quæ emendationi inserviant, nisi studium facultates istas emendandi irritum esse debeat. In appetitu sensitivo & averlacione sensitiva sedem suam habent affectus, quos eradicari non posse constat. Quemadmodum omnes animæ facultates & iisdem inhærentes dispositiones atque inclinationes in se spectatæ bonæ sunt & nonnisi non usu & abusu vitium contrahunt; ita etiam affectus in se spectati boni sunt, ac voluntati & noluntati perfectæ suppetias ferunt, modo regimini intellectus non subtrahantur. Nostrum igitur inprimis fuit docere, in quonam usus affectuum consistat, ut sint præsidium salutare virtutis & propugnaculum firmissimum contra vitiorum impetus. Demonstrandum
ita-

PRÆFATIO.

itaque fuit, quomodo affectus concitentur, quomodo sedentur, quomodo regantur, & ut regi possint, ad quod natura sua tendant. Quoniam vero non sufficit, ut de hiis in genere constet, sed de singulis affectibus hoc fuit ostendendum; prolixa enata est de affectibus tractatio & quot affectus dentur a priori erat demonstrandum, ut certi simus, eos omnes sufficienter a nobis fuisse enumeratos. Amplissima vero hæc doctrina non solum nobis usui erit in speciali Ethicæ tractatione, quando de singulis virtutibus atque vitiis acturi sumus; sed & oratoribus utilis esse potest, quibus in affectibus præsidium est ad persuadendum, immo etiam non infrequentes sunt casus in vita communi, in quibus tam concitandi, quam sedandi sunt affectus. Denique ne quid desideretur, quod ad voluntatem perficiendam requiritur, de puritate quoque animi agendum erat. Voluntas enim & noluntas perfecta dici nequit, si ulla adhuc labe infecta est, nec sine puritate animi vera datur virtus. Nisi ab omni labe purgetur animus, ut nullus deprehendatur in appetitione vel aversione rectitudinis defectus a non usu, vel abusu facultatis cujuscunque pendens, ad virtutem se jam pervenisse nemo putare potest. Atque hinc nascitur novum argumentum, quod magnum momentum habet in omni Ethica, quomodo scilicet labe quadam inficiatur virtus unaquæque, a qua purgandus animus, ne tibi vide-

PRÆFATIO.

videaris, qui nondum es. Hactenus dicta qui perpendit, haud obscure intelliget, quænam speranda sint in speciali Ethicæ pertractatione. Discet vero etiam, quam ardua sit ad virtutem via, & quantum fallantur, qui sibi aliisque persuadent, nullo fere studio ac labore eandem acquiri. Faxit Numen benignissimum, ut in incepto pergere valeamus & quod jam dudum intendimus, nunc vero alacriter aggressi sumus, opus feliciter ad umbilicum perducamus Halæ,

d. 20. Februarii A. 1751.

PHILO.

PHILOSOPHIÆ MORALIS

SIVE

ETHICÆ

Pars Secunda.

DE

VOLVNTATE PERFICIENDA ET DI-
RECTIONE APPETITVS SENSITIVI ATQVE
AFFECTVVM VIRTVTVM MORALIVM:
CAVSA.

CAPVT I.

De modo voluntatem perficiendi,

§. 1.

Qui voluntatem & noluntatem perficere vult, boni atque mali De scientia scientiam sibi comparare tenetur. Voluntatis enim per-boni & mali perfectio in determinabilitate ejusdem per bonum non-advoluntati nisi verum; noluntatis autem perfectio in determinabilitate tis perfectio-per malum nonnisi verum consistit (§. 271. part. 1. Jur. nat.). nem requi-
(Wolffii Ethicæ Pars II.) A* Enim sita.

Enimvero cum fieri non possit, ut voluntatem per bonum nonnisi verum, & noluntatem per malum nonnisi verum determines, nisi certo constet, hoc revera esse bonum, istud revera esse malum, consequenter quid vere bonum sit, quid malum scias (§. 595. *Log.*); si voluntatem & noluntatem perficere velis, boni atque mali scientiam tibi comparare teneris.

Naturalis appetitus perfectio consistit in determinabilitate per bonum, & perfectio averſationis in determinabilitate per malum: id quod ex lege appetitus & averſationis manifestum est (§. 904. 907. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum actus appetitus elici non possit nisi repræsentatione boni, nec actus averſationis nisi repræsentatione mali (§. 892. 893. *Pſych. empir.*); facultas appetendi & averſandi efficitur dependens a facultate cognoscendi (§. 53. *Pſych. empir.* & §. 851. *Ontol.*), quatenus nimirum ratio, cur actus illius eliciatur, in hac quaerenda (§. 56. *Ontol.*). Quodsi boni & mali scientia homini esset naturalis, ut nunquam bonum vel malum videretur, nisi quod est, naturalis facultatis appetendi & averſandi perfectio sufficeret, nec unquam actus ejus a rectitudine deficerent (§. 64. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quoniam non una de causa contingit, quod a posteriori nunc sumere licet, ut bonum vel malum videatur, quod non est; ideo necesse est, ut nullum hæreat vitium in facultate cognoscendi, si actus facultatis appetendi & averſandi recte sese habere debet. Et propterea actus facultatis appetendi & averſandi rationalis, hoc est, voluntas atque noluntas (§. 880. 881. *Pſych. empir.*), supponit rectitudinem actus intellectus, hoc est judicium verum de eo, quod bonum vel malum est. Nitur nimirum hoc syllogismo: Quod tale est, id bonum, vel malum est. Atqui hoc tale est. Ergo bonum, vel malum est. Proposio major, cum non modo vera esse debeat, sed ab agente quoque tanquam vera certo cognosci, pertinet utique ad scientiam boni & mali (§. 595. *Log.*). Quamobrem

obrem qui voluntatem perficere vult, boni atque mali scientiam sibi comparare tenetur.

§. 2.

Quoniam voluntatem perfecturus boni atque mali scientiam sibi comparare debet (§. 1.), scientia autem supponit rectum intellectus usum (§. 402. 142. part. 1. Eth.), homini non naturalem, sed exercitio demum acquirendum (§. 199. part. 1. Jur. nat.); quamdiu quis intellectus usu minime pollet, voluntatem & noluntatem ejus ut perficias fieri non potest.

Ante usum intellectus voluntas & noluntas
perficere nequit.

Ostendimus jam (§. 13. part. 1. Eth.), qui voluntatem & noluntatem perficere velit, eum primum operam dare debere, ut intellectum perficiat. Unde infantis & pueri infantiae proximi, in quo ne quidem verus voluntatis ac noluntatis actus elici potest, voluntas perfici nondum potest: id enim tum demum fieri potest, quando usus rationis sese exerit. Pertinet huc, quod alias dudum demonstravimus, determinationem voluntatis & noluntatis ab intellectu dependere (§. 88. part. 1. Phil. pract. univ.).

§. 3.

Similiter quia voluntatem perfecturus boni atque mali scientiam sibi comparare debet (§. 1.), bonum vero est, quicquid hominem statumque ejus perficit (§. 554. Psych. empir.), bona et mala & ex adverso malum, quod imperfectiorem reddit (§. 565. vera ab ap. Psych. empir.); qui voluntatem perficere vult, cognoscere tenetur, parentibus quamquam hominem & statum ejus perfectiorem, quamquam imperfectiorem ad perfectiorem reddant, consequenter cum alia revera eundem perfectiorem, nem voluntatem aut imperfectiorem reddant, alia vero tantummodo reddenda tatis necessare videantur, illa autem vera bona veraque mala sint, hæc rita. saltem apparentia (§. 557. 568. Psych. empir.), qui voluntatem perficere vult, operam dare debet, ut bona & mala vera ab apparentibus accurate discernere discat.

A 2

Ali.

Alibi jam demonstravimus obligationem naturalem ad hanc cognitionem (§. 266. part. 1. *Jur. nat.*): at hic evincitur indispenfabilis ejus necessitas ad perfectionem voluntatis, & spectatur tanquam medium, sine quo ea obtineri nequit. Illa consideratio juris naturæ est, hæc autem ad philosophiam moralem, seu Ethicam pertinet. Cum voluntas tota pendeat ab intellectu (§. 380. 275. *Psych. empir.*); in Ethica quoque demonstrandum est, quid ex parte intellectus requiratur, ne labe quadam inficiatur voluntas, nec actus ejus a rectitudine deficiat. Perfectio hominis & status ejusdem in quo consistat, in parte inprimis prima Juris naturæ dudum docuimus, atque inde haud difficulter discernuntur bona atque mala vera ab apparentibus.

§. 4.

De modo

discernendi
bonum a ma-
lo naturali.

Ab initio homo bonum a malo discernere nequit, nisi ex eo, quod voluptatem, vel molestiam parit; aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit. Etenim usus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ homini natura inest (§. 200. part. 1. *Jur. nat.*), cum ex adverso usus voluntatis liberæ natura non inest, sed exercitio demum acquirendus (§. 199. part. 1. *Jur. nat.*). Enimvero appetitus sensitivus generaliter determinatus est ad appetenda ea, ex quibus voluptas percipitur, & aversio sensitiva ad averfanda ea, quæ tædium sive molestiam creant (§. 890. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum id, quod appetimus, nobis repræsentemus tanquam bonum, quod averfamur tanquam malum, seu objectum appetitus sensitivi, in quod is fertur, bonum sit judicio sensuum, a quo autem abhorret facultas averfandi sensitiva, malum (§. 893. 580. 582. *Psych. empir.*); ab initio homo bonum a malo discernere nequit nisi ex eo, quod voluptatem parit, aut molestiam creat. *Quod erat unum.*

Enim-

Enimvero constat nos voluptatem quoque ex eo percipere, quod a tædio sive molestia liberemur, & ex adverso molestum nobis accidere, quod voluptatem, qua frui poteramus, quomodocunque impedit. Quamobrem cum bonum a malo ab initio discernamus ex eo, quod voluptatem, vel molestiam parit, *per demonstrata n. 1.* bonum quoque a malo ab initio discernimus ex eo, quod a molestia liberet, vel voluptatem impediat. *Quod erat alterum.*

Initio homo, quando infans in lucem editur, nonnisi usum sensuum habet, quo continuato exerere sese incipit imaginatio & tandem memoria pro conditione eorum, quæ sensu percipiuntur. Quamobrem fieri non potest, ut bonum & malum aliter repræsententur, quam per id, quod sensum hilarat, vel molestum accidit. Ac ideo in discernendo bono & malo standum est iudicio sensuum. Quando infans primum in lucem editur, dum lux visui officiens molesta accidit, flebilem vocem edit, aversionis signum. Atque hinc patet, aversionem sensitivam naturaliter determinatam esse ad averſandum ea, quæ molestiam creant, cum infans abhorreat a molesto lucis sensu. Similiter dum fames ac sitis molesta accidit infanti, ejulatum edit, denuo certum signum determinationis aversionis sensitivæ ad averſandum ea, quæ molestiam creant, seu quorum sensus molestus accidit. Enimvero quando nutrix ubera eidem admovet, eadem sugens dulcedine lactis allicitur, ut sugat, donec fames ac sitis fuerit sedata, & non modo in sugendo appetitionis indicia præbet, verum etiam posthac avide ubera nutricis arripit &, si auferuntur, antequam appetitus fuerit exsatiatus, plorat. Quatenus dulcedine sua lac sese infanti commendat, & appetitum fovet; inde colligitur, appetitum determinatum esse generaliter ad appetendum ea, quæ sensum hilarant, seu voluptatem pariunt: quod idem confirmatur posthac ex aviditate arripiendi ubera nutricis. Quatenus vero plorat, si ubera auferuntur,

antequam appetitus fuerit exsatiatus, inde patet, voluptatis fruitionem quod impedit molestum accidere. Denique quatenus fames atque sitis stimulus est ad appetendum ea, quæ eandem sedant; hinc porro manifestum est, volupe esse, quod a sensu molesto liberat. Ab initio itaque non aliter bonum a malo discernit homo, quam eo modo, quem insinuat propositio præsens. Cumque ex iis, quæ modo diximus, appareat, appetitionem & aversionem in infante recens nato aliunde quam a sensu jucundo & molesto dependere non posse; ab initio quoque aliter bonum a malo discerni nequit, quam eo modo, quo id fieri in propositione præsentē asseritur. Habent bruta appetitum sensitivum & aversionem sensitivam cum hominibus communem (§. 757. *Psycb. rat.*), atque observant legem appetitus & aversionis (§. 758. *Psycb. rat.*). Quamobrem quæ de infantibus diximus, eadem quoque conspici licet in brutis, in ipsis catulis adhuc cæcis. Et, si quis ad alia animantia bruta animum attendere ac super iis, quæ videt, reflectere voluerit; pluribus adhuc modis idem confirmare poterit. Ast non opus est, ut in re satis manifesta sumus prolixiores.

§. 5.

Quenam notio boni & mali nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.); notio actionum boni & mali ipsi ingignitur, quod bonum sit, quicquid voluptatem parit, aut a molestia liberat, malam vero, quicquid molestiam creat, malarum vel voluptatem impedit, consequenter actiones habentur bonæ, quæ menti primi ad ea consequenda tendunt, ex quibus voluptas percipitur, vel quibus tus ingignatur molestiam a nobis depellimus, ex adverso autem malæ, quæ ad ea tendunt, ex quibus molestia percipitur, vel quibus impeditur voluptas percipienda.

Patet itaque, unde sit, ut vulgo homines ex voluptate percipi-

1. *cienda æstiment bonum, ex molestia autem, quæ animo affertur, malum, ac ideo illa stimulus sit ad agendum, hæc vero ut ab agendo abstineant. Cumque a prima infantia notio ista menti ingignatur, & istiusmodi agendi consuetudo contrahatur; illa quasi menti innata, hæc autem quasi connata videtur. Quo minus autem hoc fiat, impediri minime potest, propterea quod infans recens natus non regitur nisi sensu, nec aliter regi potest, antequam usu facultatum superiorum acquisito ad usum rationis pervenerit. Quoniam in philosophia morali ostendendum, quomodo præcaveatur, ne præjudicia tacite in intellectum serpent, & appetitus atque facultas averfandi depravetur; in naturam humanam penitus inquirendum & a prima origine res deducenda.*

§. 6.

Cum non omnis voluptas innocua sit, sed dentur etiam *Quomodo voluptates nocuæ, quæ vel molestiam pariunt, vel in eam notio boni degenerant (§. 383. 384. part. I. Phil. pract. univ.), notio au- evadat sedu-* tem boni, quæ a prima infantia nobis ingignitur, idem no- *trix.* bis repræsentet tanquam voluptatis genitorem, aut a molestia liberatorem (§. 5.); ideo *accidit, ut, quando voluptas nocua ab innocua non discernitur, notio boni evadat seductrix, ut appetatur quod malum est sub ratione boni, consequenter necesse est, ut voluptatem nocuam ab innocua discernere discamus.*

Quomodo voluptas nocua ab innocua sit distinguenda, alibi dudum docuimus. Nimirum quicquid cognoscimus, vel a posteriori cognoscimus, vel a priori (§. 435. *Psych. empir.*). Quamobrem quoque voluptatem nocuam ab innocua vel a posteriori, vel a priori discernere discimus. Quomodo agnoscimus voluptatem esse nocuam a posteriori, patet per ea, quæ insinuavimus de modo, quo voluptas præsens in tædium, sive molestiam degenerat, aut tædium, sive molestiam parit (§. 383. part. I. *Phil. pract. univ.*). At quoniam voluptas

vera

vera in se innocua est (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*); a priori voluptas innocua a nocua discernitur vi definitionis voluptatis veræ (§. 514. *Psych. empir.*).

§. 7.

Quomodo
notio mali
evadat se-
ductrix.

Similiter cum etiam detur tædium innocuum, sive molestia innocua (§. 386. *part. 1. Phil. pract. univ.*), notio autem mali, quæ a prima infantia ingignitur, idem nobis repræsentet tanquam molestiæ causam, vel voluptatis percipiendæ impedimentum (§. 5.); ideo accidit, ut quando molestia innocua non agnoscitur, notio mali evadat seductrix, ut aversemur quod bonum est sub ratione mali, consequenter necesse est, ut molestiam innocuam agnoscere discamus.

Tenendum quoque hic est, molestiam innocuam agnoscere vel a posteriori, vel a priori, per ea, quæ alibi dudum inculcavimus. Nimirum a posteriori agnoscitur ex eo, quod voluptatem veram parit, vel etiam in eandem degenerat (§. 386. *part. 1. Phil. pract. univ.*); a priori autem inde, quod ex falsa imperfectione ortum trahat (§. 518. *Psych. empir.*), vel sine ea ad fruitionem veræ voluptatis ex acquisita perfectione oriundæ pervenire non valeamus, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescer.

§. 8.

Quamdiu
homo sibi ca-
quo minus
vere nequeat
a notione se-
ductrice boni
& mali.

Antequam homo ad usum rationis pervenit, sibi cavere nequit, quo minus malum appetat sub ratione boni, aut bonum aversetur sub ratione mali. Antequam enim homo ad rationis usum pervenit, seu, quod perinde est, usu intellectus pollet, bonum quoque a malo discernere nequit nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.); Quamobrem cum notio hæc boni & mali, quæ a prima infantia ipsi ingignitur (§. 5.), se-
du-

duxerit evadere possit, ut appetatur quod malum est sub ratione boni (§. 6.) & aversemur quod bonum est sub ratione mali (§. 7.); antequam homo ad usum rationis pervenit, sibi cavere nequit, quo minus malum appetat sub ratione boni, aut bonum aversetur sub ratione mali.

Si lapsus in appetendo, vel averfando evitari debet, necesse omnino est, ut voluptas nocua ab innocua discernatur (§. 6.), & molestia innocua agnoscatur (§. 7.). Utrumque fieri nequit, antequam intellectu uti didiceris & ad rationis usum perveneris. Non est quod excipias, quicquid a posteriori cognoscimus, id sensu duce cognosci, quicquid vero in mente cognoscimus, ope apperceptionis cognosci (§. 436. *Psych. empir.*), consequenter differentiam voluptatis nocuæ & innocuæ cognosci & molestiam innocuam agnosci posse, etiamsi usu intellectus nondum polleamus (*not. §. 6. 7.*). Quamvis enim negari non possit, voluptatem nocuam & molestiam innocuam subinde cognosci posse solo facultatum cognoscendi inferiorum usu, & hoc sufficere, ne quod malum est appetamus sub ratione boni & quod bonum est aversemur sub ratione mali, prouti vel exempla brutorum docent, quatenus inde pendet expectatio casuum similium, seu analogum rationis (§. 506 *Psych. empir.*) brutis non denegandum (§. 765. *Psych. rat.*); id tamen in paucissimis fieri, satis superque constat. Nec ratio in obscuro latet, cum quæ voluptatem creant sensus hilarando plerumque nonnisi ex intervallo eoque satis longo tædium pariant aut in id degenerent, vel eo, quod molestum accidit, tandem obtineatur, quod nobis volupe est, ut voluptas nocua & molestia innocua non agnoscatur nisi concurrente intellectu & facultatibus inferioribus ac intermediis in ministerium ejus perfectis (§. 14. 15. *part. I. Eth.*)

§. 9.

Quoniam homo sibi cavere nequit, quo minus quod De cura ad-malum est appetat sub ratione boni, aut quod bonum est bibenda, ne
(*Wolffii Ethica Pars II.*) B aver- infantes &

*pueri malum aversetur sub ratione mali, antequam ad usum rationis per-
appetant sub venit (§. 8.); ideo infantes & pueri ab iis, qui educationem cura
ratione boni, habent, quocunque fieri potest modo deterrendi & detinendi, ne quod
bonum aver- malum est sub ratione boni appetant, atque impellendi & incitandi,
sentur sub ne quod bonum est, sub ratione mali aversetur.
ratione mali.*

Ad educationem pertinet, ut appetitus liberorum dirigatur
in bonum verum, nec in iis locum habeat aversio nisi mali
veri. Ac ideo actiones eorum sunt in dominio parentum,
quandiu ipsimet ignorant, quomodo actiones suas juxta na-
turæ legem determinare debeant (§. 675. part. 7. Jur. nat.).
Nostrium vero jam non est distincte docere, quomodo fieri
possit, ut deterreantur vel detineantur, ne quod malum est,
appetant sub ratione boni, & ut impellantur aut incitentur,
ne quod bonum est sub ratione mali aversetur, quandiu ip-
sime per se solo sensu reguntur. Patebit hoc per ea, quæ
in sequentibus demonstrantur. Absque præjudicio itaque
veritatis hic sumitur id fieri posse.

§. 10.

*De corru-
ptione vo-
luntatis.*

*Voluntas dicitur corrumpi, si efficitur proclivis ad ma-
lum, aut segnis & iners ad bonum. Corruptio igitur volun-
tatis alia positiva est, alia privativa. Corruptio voluntatis positiva
est proclivitas ad malum, hoc est, ad committendum actio-
nes malas: privativa vero segnitie atque inertia in commit-
tendis actionibus malis. Consistit autem segnitie in diffi-
cultate sese dererminandi ad committendum actionem bo-
nam; Inertia vero in negligentia committendi actiones bo-
nas: sicuti ex ad verso Proclivitas in facilitate se determi-
nandi ad male agendum.*

Conuptio voluntatis se prodit per actiones liberas, ac ideo
ex iisdem æstimatur. Actiones liberæ vel bonæ sunt, vel ma-
læ (§. 53. part. I. phil. pract. univ.). Quamobrem cum vo-
lunta-

luntatis corruptæ actus minus recte sese habeant, defectus rectitudinis vel respicit actiones malas, vel bonas. Quodsi voluntas corrupta referatur ad actiones malas, in homine deprehenditur facilitas quædam se determinandi ad male agendum; si vero illa referatur ad actiones bonas, ex adverso difficultas observatur sese determinandi ad eas committendas, aut homo prorsus sese ad eas committendas determinare nequit. Sane hæc itaque aberrationes voluntatis a rectitudine sua, utpote cujus perfectio consistit in determinabilitate nonnisi per bonum verum (§. 271. *part. I. Phil. pract. univ.*), ideoque requirit & constantiam, & perpetuitatem ejusdem (§. 1062. *part. I. Theol. nat.*). Tres igitur mendas in voluntate corrupta notamus, quas singulas peculiaribus nominibus distinguere necesse est. Facilitatem ideo sese determinandi ad male agendum in oppositione ad bene agendum proclivitatem ad malum appellare libuit; ex adverso autem difficultatem sese determinandi ad committendum actionem bonam segnitiam dicere volumus &, si quis nullo modo sese determinare potest ad bene agendum inertiam vocamus. Facile autem patet, a proclivitate ad malum dependere actus positivos voluntatis, qui ab eo proficisci minime debebant. Objectum nimirum voluntatis esse debent actiones bonæ, quia voluntas, ad quam perficiendam obligamur (§. 273. *part. I. Jur. nat.*), tunc demum recte se habet, si determinatur per bonum verum (§. 273. *part. I. Jur. nat.*). Quodsi ergo determinatur ad male agendum, actus negativus, qui erat voluntatis, vertitur in positivum, ut fiat voluntatis, perverso facultatum usu. Propterea hanc voluntatis corruptionem positivam diximus. Quando homo iners est ad bene agendum, deest illa determinabilitas, quæ adesse debebat (§. §. *cit. part. I. Jur. nat.*), quando vero segnis, deficit facilitas sese determinandi, quæ adesse debebat. Et ea de causa segnitiam atque inertiam corruptionem voluntatis privativam vocavimus.

§. II.

De cor-
ruptione no-
luntatis.

Ex adverso *noluntas corrumpi* dicitur, si quod bonum est fastidium creat, ut actiones bonas fugiamus. *Corruptio* igitur *noluntatis* est repugnantia quædam in determinatione ad bene agendum.

Nimirum quando *noluntas corrupta* est, actionibus bonis affertur fastidium, ita ut, si ad eas committendas homo sese determinare debet, repugnantiam quandam in se sentiat, quæ obstat, quo minus sese determinare possit. Ac ideo sibi relictus actiones bonas fugit, nec a se impetrare potest, ut committat. Quemadmodum in Psychologia appetitum & aversionem in genere atque ideo voluntatem quoque & noluntatem in specie tanquam diversas facultates animæ a se invicem distinximus, cum utraque peculiarem habeat rationem, ob quam inesse intelligitur (§. 586. *Psych. empir.*), & perinde ac aliæ facultates denotent diversas possibilitates modificationum animæ (§. 81. *Psych. rat.*), & utraque peculiarem habeat legem, juxta quam modificationes actu sequuntur (§. 904. 907. *Psych. empir.*); ita quoque corruptionem noluntatis a corruptione voluntatis distinguere debebamus. Et sane ita facilius corruptionem voluntatis & noluntatis perspicere valeamus. Sicuti enim voluntas, si nihil vitii in actu ejus hæret, consistit in inclinatione ad bonum verum; ita si fuerit depravata, inclinata ad malum, atque ideo homo vult, quod nolle debebat. Et ex adverso quemadmodum voluntas, si nihil vitii in actu ejus hæret, consistit in reclamatione a malo; ita si fuerit depravata, relinatur a bono, ac ideo homo non vult, quod velle debebat. Objectum itaque noluntatis vertitur in objectum voluntatis & ex adverso objectum voluntatis in objectum noluntatis, permutato actu utriusque facultatis: quod quomodo fieri possit, ex iis, quæ sequuntur, clarius elucescet. Ostendimus appetitum proprie esse directionem percepturitionis, seu conatus mutandi perceptionem præsentem in prævi-

sam

sem (§. 495. *Psych. rat.*), & aversionem directionem perceptionis, seu conatus mutandi perceptionem præsentem in partem contrariam prævisæ (§. 496. *Psych. rat.*). Quodsi igitur corruptionem voluntatis & noluntatis ad notionem magis adequatam reducere vellemus; ad hæc animum attendere poteramus. Ast in praxi morali non opus est, ut eo usque progrediamur, sed sufficiunt ea, quæ diximus. Quamobrem ne præter necessitatem difficultia reddamus, quæ ab omnibus cognoscenda, malumus ab iis abstinere, quæ scientiam philosophi augent & curiositati magis satisfacere, quam cognitu utilia videntur.

§. 12.

Voluntatem & noluntatem corrumpi posse indies experimur. Corruptio Experimur enim quotidie, homines actiones malas com-*voluntatis* mittere, bonas fugere seu committere nolle. Observamus & *noluntatis* quoque eos ad male agendum esse promptos; ast ubi bene *tis datur*. agere debent, eos ad actiones bonas committendum difficulter adduci posse, sibi autem relictos eas negligere. Unde patet, eos esse ad malum proclives, in actionibus bonis committendis segnes atque inertes, consequenter voluntatem ipsorum esse corruptam (§. 10.). Similiter observamus, si ad bene agendum invitantur, actiones bonas ipsis fastidium afferre, ut, dum ad eas committendas se determinare debent, in se quid deprehendant, quod determinationi resistit, ut ideo sibi relictæ actionem bonam fugiant. Unde patet, noluntatem ipsorum esse corruptam (§. 11.).

Corruptionem voluntatis & noluntatis, qualem hic sumimus (§. 10. 11.), in dubium nemo vocare potest, nisi qui turpissimo errore omnem differentiam inter bonas & malas actiones tollit, & libertatem naturalem in vivendi licentiam vertit, vel omne bonum ex utilitate metitur, ita ut unum

idemque nunc bonum, nunc malum censeatur, prouti sub his, vel aliis circumstantiis utile, vel utilitati suæ adversum existimatur. Hos autem errores dudum profligavimus in parte inprimis prima Philosophiæ practicæ universalis, ubi omnem actionum humanarum differentiam sufficienter explicavimus & demonstravimus, & boni atque mali intrinsicam differentiam in Psychologia empirica satis perspicue ostendimus. Quamobrem nec necesse videtur, ut ad exempla descendamus, quæ quotidie ubivis obvia sunt, modo quis attentionem suam desiderari minime patiatur: neque enim in eo quid committitur, quod regulis genuinæ methodi sit adversum (§. 666. Log.). Nostrum potius erit a priori ostendere, cur voluntas & noluntas corrumpatur.

§. 13.

Quomodo voluntas & noluntas in infantibus & pueris corrumpatur Si in infantibus & pueris non præcaveatur, ne appetitus feratur in voluptatem nocuam, aut ne fugiant molestiam minus nocuam; voluntas & noluntas eorum corrumpitur. Etenim nisi in infantibus & pueris præcaveatur, ne appetitus feratur in voluptatem nocuam, aut ne fugiant molestiam minus nocuam; notio boni & mali ipsis ingignitur, quod bonum sit, ex quo voluptas percipitur, malum vero, quod molestiam creat (§. 5.), ac ideo sine ulla restrictione appetunt, quod voluptatem; averfantur, quod molestiam creat (§. 589. 590. Psych. empir.), consequenter habitum acquirunt sine ulla restrictione committendi actiones, quæ ad ea consequenda tendunt, ex quibus voluptas percipitur, vel quibus molestia depellitur, & omittendi actiones quæ molestiam afferunt, vel quibus voluptatis fruitio impeditur (§. 430. Psych. empir. & §. 5. b.). Quamobrem cum voluptas nocua ab innocua non discernatur, nec molestia innocua agnoscatur; ideo eadem facilitate se determinare adsuefcunt ad committendas actio-

actiones malas, quam ad bonas, & fastidiunt eadem facilitate bonas, quam malas, ita ut ad eas committendas sua sponte se adduci minime patiantur. Quoniam itaque voluntas proclivis efficitur ad malum, ideoque corrumpitur, si facile sese determinat homo ad male agendum (§. 10.), voluntas vero corrumpitur, si quod bonum est fastidire adsuescit, ut actiones bonas fugiat (§. 11.); si in infantibus & pueris non præcaveatur, ne appetitus feratur in voluptatem nocuam, aut ne fugiat molestiam minus nocuam, voluntas & voluntas eorum corrumpitur.

Actiones externæ, quatenus spectantur tanquam motus organorum corporis, nec bonæ, nec malæ dici possunt, cum demum bonæ, aut malæ fiant per id, quod ex iis quoad nos & statum nostrum consequitur (§. 554. 565. *Psych empir.*). Ac idem quoque paret de internis, quatenus spectantur ut modificationes animæ. Quæ de actionibus humanis tam internis, quam externis notanda veniunt, quatenus vel physice, vel moraliter spectantur, dudum docuimus alias (§. 569. & *seqq. part. I. Theol. nat.*). Et si omnia accurate expendantur, quemadmodum fieri debet, omne malum in actiones nostras inde manare intelligimus, quod ea appetamus quæ voluptatem nocuam creant, quia voluptatem afferunt, & aversemur ea, quæ molestiam innocuam creant, quia molestia accidunt. Quod si ergo minime præcaveatur, ne in prima ætate appetitus ferri adsuescat in voluptatem nocuam, neque ob molestiam innocuam actio bona fastidium moveat; voluntatem corrumpi utique necesse est. Quando enim homo ad usum intellectus pervenit, ut de iis, quæ facienda, vel non facienda, ratiocinetur; non alio modo argumentatur, quam hoc modo: Ex hoc voluptas percipitur. At ex quo voluptas percipitur, id bonum est. Ergo hoc bonum est. Et ex adverso: Hoc molestum accidit. Sed quicquid molestum accidit, id malum est. Ergo hoc malum est. Quoniam itaque

que a casu dependet, ut voluptas quæ percipitur sit nocua, vel innocua, atque idem intelligatur de molestia, ideo patet voluntatem ferri in malum sub ratione boni, & noluntatem fastidire bonum sub ratione mali. Habitus vero a prima ætate acquisitus, in quo consistit facilitas sese determinandi ad male agendum, & actiones bonas fastidiendi, naturalis homini videtur quemadmodum visus, cum ignoret quomodo eum contraxerit. Est utique homini naturalis dispositio ad hunc habitum, quatenus ab initio bonum & malum discernere non potest nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.), nec in eius potestate est præcavere, ne dispositio ista in habitum convertatur, cum sibi cavere nequeat, quo minus malum appetat sub ratione boni, aut bonum aversetur sub ratione mali, antequam ad usum rationis perveniat (§. 8.). At ne hoc fiat, educatorum curæ relictum est (§. 9.). Ceterum haud difficulter intelligitur, quod cum non eadem sint, ex quibus voluptatem percipiunt homines, aut quæ ipsis molesta accidunt, quando ad usum intellectus perveniunt, corruptionem hanc latius serpere et pro diversitate opinionum, quibus imbuuntur homines, diversas induere formas, prouti ex speciali tractatione per universam philosophiam moralem clarius elucescet. Hinc saltem ostendendus est fons eiusdem, ex quo deinceps cetera derivantur. Quemadmodum enim omnia principia generalia habent, unde continuo nexu deducuntur cetera; ita & principium generale habet corruptio voluntatis atque noluntatis, ex quo prono alveo fluunt cetera, quæ ad eandem pertinent. Et instituto nostro maxime convenit, ut continuo ratiocinationis filo ea inde deducamus.

§. 14.

Quomodo

Quoniam in infantibus & pueris voluntas & noluntas corruptio ista corrumpitur, nisi præcaveatur, ne appetitus feratur in voluptatem nocuam, et ne fugiant molestiam minus nocuam

(§. 13.);

(§. 13.) : a primis statim ungviculis adsuefaciendi sunt liberi non committendis actionibus, quæ voluptatem nocuam afferunt, nec omittendis iis, quæ molestiam minus nocuam pariunt.

Homo ipse præcavere nequit, ne voluntas atque noluntas in infantia atque pueritia corrumpatur. Neque enim aliter bonum et malum discernere potest nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.). Quamobrem nec fieri potest, quo minus appetant quæ voluptatem nocuam afferunt, & avertentur, quæ molestiam minime nocuam causantur, cum voluptatem nocuam ab innocua discernere nequeant, nec molestiam minime nocuam agnoscere valeant. Ne igitur adsuefiant ideo actiones committere, quia voluptatem afferunt, vel molestiam depellunt, ac eas omittere, ex quibus molestia percipitur, vel quibus voluptatis perceptio impeditur; id educatorum curæ relictum est, qui si negligentes & minus circumspectos ea in re se præbent, corruptio voluntatis & noluntatis ipsis tribuenda. Naturæ hoc tribui nequit, quia infantes non nascuntur homines perfecti, sed per educationem demum fieri debent. Sicuti enim corpus adolescat & ætate robur ac vires demum acquirat necesse est; ita quoque anima ætate demum perficienda, ut dispositiones naturales in habitus convertantur & sic demum qui potentia erat homo, cum nasceretur, actu homo evadat, quem ratio a brutis animantibus discernit. Infantibus non est nisi usus sensuum, nec per naturam hominis aliter fieri potest, quam ut præter eum ceterarum facultatum usus sit naturalis, quemadmodum corpusculum infantis robur virile habere nequit, nec justam magnitudinem organa quævis ipsius habere possunt. Sicuti igitur corpus alendum, ut ætate crescant singula ejus organa & totum corpus robur suum acquirat; ita quoque curandum, ut facultates animæ perducantur ad eum, quem habere debent, usum. Inde est quod propagatio generis humani & generatione & educa-

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

C

tione

tione prolis contineatur atque hi duo actus indivulso nexu cohaereant, ut, qui eos a se invicem separant, quod contra naturam est agant, ac animantibus brutis se probent peiores, quæ speciem suam rectius propagant. Quo minus autem homines in propagando genere humano omnes officii sui partes adimpleant, id corruptæ ipsorum voluntati & noluntati tribuendum. Sed de hisce alibi dicendi locus erit.

§. 15.

*De corrupti-
onis volun-
tatis & no-
luntatis ab
intellectu de-
pendentia.* *Voluntatis & noluntatis corruptio dependet a vitio intelle-*
tus. Etenim corruptio voluntatis consistit in proclivitate ad
malum, seu ad male agendum, & in segnitie atque inertia
ad bonum, seu ad bene agendum (§. 10.), noluntatis au-
tem corruptio in fastidio boni atque inde nata repugnantia
in determinatione ad bene agendum (§. 11.). Quoniam
voluntas determinatur per repræsentationem boni (§. 892.
Psych. empir.) et noluntas per representationem mali (§. cit.).
necesse est ut, si velimus quod malum est, id nobis repræ-
sentemus tanquam bonum, & si nolimus quod bonum est,
id nobis representemus tanquam malum. Errat autem in-
tellectus, si quod bonum est malum, quod vero malum est
bonum judicat (§. 623. *Log.*). Aberratio igitur voluntatis &
noluntatis ab intellectu venit, consequenter voluntatis &
noluntatis corruptio a vitio intellectus dependet (§. 581.
Ontol.).

Equidem non desunt, qui contendunt, intellectum cor-
rumpi minime posse: quod tamen affirmant nulla ratione de-
fendere valent. Destituuntur notione distincta intellectus
atque voluntatis, nec utriusque ab illo dependentiam agno-
scunt. Quodsi homo nasceretur cum recto intellectus, quem-
admodum cum sensuum usu, voluntas quoque & noluntas
nihil vitii haberet, utpote sequens iudicium intellectus, quod
recte

recte sese haberet *per hypothese*, prouti videmus in Deo, qui intellectu perfectissimo gaudet, sensu autem ac hinc pendente appetitu sensitivo caret. Antequam homo usum intellectus acquirit, nulla volitio & nolitio in eodem locum habet (§. 380. 382. *Psych. empir.*), sed solo regitur appetitu sensitivo et aversatione sensitiva (§. 580. 581. *Psych. empir.*), consequenter nec voluntas cum noluntate corrumpitur, nisi postquam intellectus labe quadam infectus est, a quo eadem quoque inficitur voluntas atque noluntas. Ut vero hæc corruptio intimius perspiciatur, paulo penitius adhuc inquirendum, quomodo, dum vitium hæret in sensu & appetitione atque aversatione sensitiva, labe inficiatur intellectus & quomodo fieri possit, ut inde sequatur voluntatis corruptio, qualem ante descripsimus (§. 10.). Notandum vero nos, qui limites philosophiæ non egredimur, non alia docere, quam quæ beneficio rationis cognoscuntur. Absit itaque, ut quis existimet, nos ea hic explicare velle, quæ Theologi sunt.

§. 16.

Corruptio facultatis appetendi & aversandi ante intellectus usum Unde corrumpitur appetitus sensitivo & aversationi sensitiva; illo autem se ptio in vo-
exerente in voluntatem & noluntatem diffunditur & cum eodem cre-
luntatem &
scit atque latius extenditur. Etenim voluntatis & noluntatis noluntatem
corruptio dependet a vitio intellectus (§. 15.). Quamdiu derivetur &
itaque homo caret intellectus usu, nec ejus errore induci po-
quando au-
test ad appetendum, quod aversari, & ex adverso ad aver-
geatur & la-
fundum, quod appetere debebat, notione boni atque mali se-
tius exten-
duatrice evadente (§. 6. 7.). Quamobrem si ante usum datur.
intellectus adfuescit appetere malum sub ratione boni &
aversari bonum sub ratione mali, ut inde contrahatur faci-
litas sese determinandi ad actiones malas comittendum, dif-
ficultas vero ad bonas committendum, immo repugnantia
quædam in determinatione ad bene agendum (§. 430. Psych.
C 2 empir.)

empir.), in hisce vero corruptio facultatis appetendi & aver-
sandi consistat (§. 10. 11.); hæc ipsa corruptio ante usum
intellectus inhærere nequit nisi appetitui sensitivo & aver-
sationi sensitivæ. *Quod erat primum.*

Enimvero quando usus intellectus sese exierit, notio
boni & mali confusa, quæ ingignitur ante eundem, in distin-
ctam abit (§. 275. *Psych. empir.*) & in eo casu, quo seductrix
evadit (§. 6. 7.), in errorem incidit intellectus (§. 623.
Log.), falsa ratiocinatione (§. 626. *Log.*). Quamobrem
cum voluntatis & noluntatis corruptio ab hoc errore, in-
tellectus vitio, dependeat; corruptio, quæ appetitui sensi-
tivo & aversationi sensitivæ inhærebat, in voluntatem & no-
luntatem diffunditur. *Quod erat secundum.*

Cum itaque posthac etiam voluntas feratur in malum
sub ratione boni, & noluntas fastidiat bonum sub ratione
mali, & habitus continuo usu conservetur & perficiatur (§.
431. *Psych. empir.*); cum usu intellectus corruptio quoque
voluntatis & noluntatis crescit. *Quod erat tertium.*

Denique quoniam usu intellectus crescente multipli-
catur rerum cognitio, voluptas quoque & molestia perci-
pitur ex rebus, ex quibus antea tanquam homini ignotis
voluptas nulla percipi poterat, nec molestia ulla, consequen-
ter ad quæ appetitus & aversatio tam sensitiva, quam ratio-
nalis, seu voluntas & noluntas (§. 880. 881. *Psych. empir.*),
indifferens erat (§. 587. *Psych. empir.*); error de eo, quod
bonum vel malum est, latius extenditur, & per consequens
corruptio quoque voluntatis & noluntatis, quæ a vitio hoc
intellectus dependet (§. 15.), latius extendatur necesse est.
Quod erat quartum.

Equi-

Equidem habitus appetendi malum sub ratione boni & averfandi bonum sub ratione mali, confequenter corruptio facultatis appetendi vel averfandi ficuti habitus omnes ceteri, animæ quædam qualitas eft, nec in fe multiplex, cum in anima tanquam ente fimplici (§. 48. *Psych. rat.*) multitudo concipi nequeat: non tamen hoc obftat, quo minus corruptionem facultatis appetendi & averfandi referamus vel ad appetitum fenfitivum & averfationem fenfitivam, vel ad rationalem, feu voluntatem & noluntatem, ficuti appetitum fenfitivum a rationali feu voluntate, & averfationem fenfitivam a rationali, feu noluntate diftinguimus & facultatem cognofcitivam a facultate appetendi et averfandi, atque illius fpecies a fe invicem, utut non fint diverfa entia, ex quibus tanquam partibus fe paratam a fe invicem exiftentiam habentibus anima componatur (§. 82. *Psych. empir.*), fed tantummodo denotent nudas modificationum animæ poffibilitates (§. 81. *Psych. rat.*). Modus noster cognofcendi non aliter admittit, quam ut poffibilitates modificationum tanquam diverfas per motum entium fubftantiis inexiftentium confideremus & tanquam de fubftantiis de iisdem loquamur & ratiocinemur: qua de caufa quoque in fermone communi nominibus fubftantivis, quæ figna fubftantiarum propria funt, accidentia appellari folent, & idem quoque in denominandis facultatibus animæ & in iis, quæ de iisdem concipiuntur, obfervatur. Fictionibus hifce carere non poffumus ac fine præjudicio veritatis, quæ absque iis a nobis cognofci nequit, admittuntur, modo in Metaphyficis caveatur, ne talia revera ita efle, putemus, qualia utiliter finguntur & in uſum cognitionis noſtræ fingi debent. Hæc ideo diximus, ne qui in Psychologia rationali verſatus fuerit, difficultates inanes neſtat circa demonstrationes, quas ex natura animæ derivari diximus. Neque enim defunt ſcioli, qui ut habeant quod reprehendere poſſint, nodum in ſcirpo quærun-
Non autem ſine ratione corruptio appetitus & averſationis, quatenus inhæret voluntati & noluntati, diftinguitur ab ea,

quatenus inhaeret appetitui sensitivo & averfationi sensitivæ: id enim utiliter fieri, immo fieri debere, ex fequentibus abunde eluceſcet, cum contingat appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ inhaerere corruptionem, quæ voluntatem & noluntatem minime afficit, ut ideo oriatur pugna inter partem ſuperiorem ac inferiorem facultatis appetendi (§. 917. & ſeq. *Pſych. empir.*), & haud parum intereſt diſtincte cognosci, quomodo corruptio in voluntatem deriveretur: morbum enim hunc animi cûrare non valemus, nec quantum curatio in po-teſtate ſit demonſtrari poteſt, niſi cauſa illius ſufficienter cognoscatur. Non dicimus corruptionem ex appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva tranſire in voluntatem & noluntatem, quia dum voluntas & noluntas corrumpitur, appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva a corruptione non liberatur, ſed omnis facultas appetendi & averſandi jam eſt corrupta, & quia in appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva reſidet corruptio, etiamſi voluntas & noluntas ab eadem non inſiciatur.

§. 17.

*Quomodo
impediatur,
ne corruptio
ex appetitu
ſenſitivo &
averſatione
diffundatur
in volunta-
tem & no-
luntatem.*

Quoniam corruptio facultatis averſandi & appetendi ante intellectus uſum inhaeret appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ, illo autem ſe exerente in voluntatem & noluntatem diffunditur (§. 16.), voluntatis autem & noluntatis corruptio a vitio intellectus dependet (§. 15.); ne ea ex appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva in voluntatem & noluntatem diffundatur, aliter præcaveri nequit, quam ne intellectus in diſcernendo bono et malo utatur noſione ſeducitrice, qua voluptas nocua ab innocua non diſcernitur (§. 6.), nec moleſtia innocua agnoſcitur (§. 7.).

Cum appetitus naturaliter feratur in id, quod tanquam bonum repræſentatur, & averſatio ſaſtidiat id, quod repræſentatur tanquam malum (§. 904. 907. *Pſych. empir.*); ſi appetitus rationalis & ſenſitivus in idem ferri, averſatio rationalis & ſenſitiva idem averſari debent, necelle eſt ut ſen-

sensus, & quæ ab eodem pendet imaginatio (§. 117. *Psych. empir.*), cum intellectu in representando bono & malo consentiant (§. 580. *Part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem quod inhaeret appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ in rationalem, seu voluntatem atque noluntatem diffundi nequit, nisi quatenus intellectus notionem boni & mali conformat ad ideam, qua sensus & imaginatio bonum atque malum representant. Quoniam enim tum actus appetitus sensitivi & voluntatis atque actus aversationis sensitivæ & noluntatis per eandem rationem determinantur; qualis est actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ, talis erit actus voluntatis & noluntatis (§. 192. *Ontol.*), consequenter facilitas sese determinandi ad agendum, & negligentia, aut repugnantia, quæ locum habet in determinatione sui ad agendum, ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva cum rationali, seu voluntate & noluntate communicatur. Atque ita clarissime perspicitur, quomodo corruptio ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva propagetur in rationalem, seu voluntatem & noluntatem. Quodsi ergo id fieri minime debeat, intellectus recto usu notio boni & mali, quam non satis determinatam offert sensus & eidem conformata imaginatio, ad rite determinatam reducenda, discernendo nimirum voluptatem nocuam ab innocua & molestiæ innocuæ notas indicando, ipsamque voluptatis & molestiæ notionem ad distinctam eamque satis adæquatam reducendo.

§. 18

Voluptas nocua ab innocua discernitur solo sensu, si statim Quando voluptas in molestiam degenerat, vel molestiam parit. Etenim si voluptas luptas nocua statim in molestiam degenerat, ex eodem objecto, ex quo ab innocua voluptatem percipimus, & si voluptas fastidium parit, ex solo sensu eo, unde voluptatem percipimus, statim quid sequitur; ex discernatur. quo molestiam percipimus. Quamobrem cum nobis satis conscii simus, molestiam percipi ex eodem objecto, ex quo modo

modo voluptas percipiebatur, aut id, ex quo molestia percipitur, inde secutum, unde voluptas percipiebatur, consequenter in utroque casu voluptatem molestia esse luendam, nocua autem sit voluptas, quæ in tædium sive molestiam degenerat, aut molestiam parit (§. 383. *part. Phil. pract. univ.*), ideoque molestia luenda; voluptas nocua ab innocua solo sensu discernitur, si statim in molestiam degenerat, vel molestiam parit

Si nocumentum quod alit voluptas, statim proderetur, nocua voluptas ab innocua absque ulla difficultate & hæsitazione discerneretur. Quoniam vero id rarissime fit, solus sensus ad illam agnoscendam parum sufficit. Antequam igitur facultates cognoscendi ceteræ satis perfectæ fuerint, imprimis antequam intellectu recte uti didicerimus, voluptas nocua ab innocua ægre discernitur. Atque ideo iam supra demonstravimus, quod, qui voluntatem & noluntatem perficere vult, boni atque mali scientiam sibi comparare teneatur (§. 1.), nec voluntatem & noluntatem perfici posse, quando quis nondum pollet intellectus usu recto (§. 2.). Plurimum lucis hisce affundunt, quæ de reducendo appetitu sensitivo & aversione sensitiva ad consensum cum rationali & ceteris huc spectantibus prolixè demonstravimus (§. 575. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamvis vero rarissime voluptas nocua ab innocua solo sensu discernatur, si homo sibi relinquitur; propositio tamen præsens magnum momentum habet in corruptione voluntatis & noluntatis præcavenda, prouti ex sequentibus patescit.

§. 19.

De notione
voluptatis
nocuæ infan

Quoniam infantes ac pueri intellectus usu ceterarumque facultatum eidem ministrantium (§. 14. *part. 1. Ethic.*) minime pollentes, & experientiæ vacui, quod per se patet, volu-

voluptatem nocuam ab innocua discernere nequeunt nisi tibus & pa-
 solo sensu (§. 200. part. 1. Jur. nat.), solo autem sensu volu-
 ptas nocua ab innocua discerni nequit, nisi statim in mole-
 stiam degenerat, aut molestiam parit (§. 18.); educatoribus
 cura esse debet, ut infantes ac pueri ex actionibus, quas voluptas
 nocua commendat, molestiam eadem maiorem sentiant, verberibus
 primum, & abi vim eorum experti, minis ab iisdem deterendi.
 Atque hoc modo patet, quomodo infantibus & pueris ante in-
 tellectus usum sufficientem notio voluptatis nocuæ ingignatur.

Satis superque notum est, non alio medio uti omnes ad deter-
 rendum infantes & pueros ab actionibus, quas committere
 non debent; a nobis tamen reddenda erat ratio, cur id fieri
 debeat, nec aliter fieri possit, & ostendendum, quod hoc
 fieri debeat. Atque hinc simul apparet, quinam sit rectus ver-
 berum usus & qualia convenient, & quando minæ in eorum
 locum succedant. Minæ nimirum metum poenæ causantur
 quo deterrentur infantes atque pueri ab agendo, eadem autem
 metum producere nequeunt, quamdiu appetitus & aversio
 a solo sensu dependet, quam ubi verberum, in quibus poena
 consistit, vim experti sunt. Nondum hic agimus de educa-
 tione liberorum, consequenter nec fusius ea explicamus, quæ
 de poenis liberorum in infantia & pueritia observanda sunt;
 sed ea saltem tradimus, quæ ad præcavendam corruptionem
 voluntatis fieri possunt atque debent.

§. 20.

Cum notio voluptatis nocuæ infantibus & pueris ante De ejus off-
 intellectus usum sufficientem ingignatur, quatenus ea, ex cacia.
 quibus voluptatem percipiunt, verbera pariunt, aut, si ma-
 vis, dolorem ex iis percipiendum (§. 19.), verbera autem
 poenæ sint (§. 285. 286. part. 1. Phil. pract. univ.), voluntate
 educatorum cum illis connexæ; notio voluptatis nocuæ infanti-
 (Wolffii Ethica Pars II.) D bus

bus & pueris ante intellectus usum ingenita evanescit, quamprimum sub educatorum potestate non sunt, consequenter in determinationem appetitus non amplius influit, ne scilicet quod malum est sub ratione boni appetant. Quoniam itaque eadem saltem præcavetur, ne infantes & pueri male agere adsuecant & facilitatem sese determinandi ad male agendum contrahant (§. 428. 430 *Psych. empir.*), notio ista tantummodo præcavet voluntatis corruptionem, quamdiu liberi sub educatorum potestate sunt (§. 10.), non vero voluntatis perfectionem promovet (§. 271. part. 1. *Jur. nat.*), immo postquam sub potestate educatorum esse desinant, nec præcavenda voluntatis corruptioni amplius inservit.

Ostendimus superius, quamdiu quis intellectus usu minime pollet, voluntatem perfici minime posse (§. 2.). Quamobrem sufficit, ut, quantum datur, præcaveatur, ne interea corrumpatur, dum perfici adhuc nequit. Falluntur autem, qui voluntatis perfectionem cum corruptionis aversione ad tempus educationis confundunt, vel etiam sibi persuadent, medium temporarium præcavendi corruptionem effectum perpetuum habere posse, quatenus absentiam facilitatis sese determinandi ad male agendum a facilitae sese determinandi ad bene agendum minime discernunt.

§. 21.

De cura educatorum in genuina voluptatis notione Quoniam notio voluptatis nocuæ infantibus & pueris ante intellectus usum ingenita nonnisi efficaciam quandam habet ad præcavendam voluntatis corruptionem, quamdiu ipsi sub potestate educatorum sunt (§. 20.); educatoribus & veri tempestive cura esse debet, ut, quando liberi ad usum intellectus boni notione veniunt, voluptatem nocuam ab innocua rectius discernere discant, animis & genuina boni atque mali notio animo ipsorum ingignatur.

candorum ingignenda.

Quæ necessitas imperat ad præcavendam corruptionem voluntatis tempore educationis, ea non habenda sunt pro medio perfi-

perficiendi voluntatem, quæ potissima curæ educatorum pars est. Nisi enim tempestive huc animus advertatur, usus intellectus degenerat in abusum, quo pœnæ metus successive magis magisque enervatur, & si vel maxime impediatur eadem, ne in actus externos erumpat appetitus, eodem tamen non obstante, idem fertur in ea, quæ voluptatem nocuam creant, & corruptio in ipsam voluntatem diffunditur, quatenus intellectus eadem bona esse judicat, & voluntate educatoris saltem mala effici putantur quæ non sunt, ut ideo medium avertendæ corruptionis degeneret in medium eandem promovendi, notione deceptrice boni minime correctæ.

§. 22.

Si usu intellectus se exerente voluptas nocua ab innocua non Quando vo-
discernitur, voluntas continuo magis magisque corrumpitur & con-
suetudo agendi, prouti unumquemque trahit voluptas sua, contra-
su intellectus
bitur. Cum enim intellectus utatur ministerio facultatum *corrumpa-*
intermediarum, attentionis scilicet atque reflexionis (§. 14. *tur.*

Part. 1. Ethic.); usu illius se exerente animus magis attendi-
tur ad voluptatem, quæ ex re percipitur, consequenter ea
magis appercipitur (§. 235. & seqq. *Pfych. empir.*), ut ti-
bi magis conscius sis eam ex re ista percipi (§. 25. *Pfych.*
empir.), & rem istam hanc asserre voluptatem iudicas (§.
257. 343. *Pfych. empir.*), sicque tandem notio distincta boni
formatur, quod scilicet bonum sit illud, ex quo voluptas
percipitur (§. 671. *Log.*), quæ a prima infantia ingenua
confusa erat (§. 5. b. & §. 88. *Log.*). Quamobrem cum
voluntas sequatur iudicium intellectus (§. 891. *Pfych. empir.*);
usu intellectus se exerente voluntas promiscue fertur in id,
quod voluptatem creat & si vel maxime metu pœnæ, cum
adhuc sub aliena potestate sis, actionem invitæ omittas, quæ

D 2

ad istud

ad istud obtinendum tendit (§ 581. *part. 1. Phil. pract. univ. § 19. b.*). Quoniam itaque notio illa boni decepatrix evadit, quando voluptas nocua ab innocua non discernitur, ut malum appetatur sub ratione boni (§. 6.); si usu intellectus se exerente voluptas nocua ab innocua non discernitur, eadem facilitate voluntas determinatur ad malum sub ratione boni appetendum, quam ad bonum verum, cum nonnisi casui tribuendum sit, ut bonum verum appetatur, ac per consequens voluntas continuo magis magisque proclivis efficitur ad malum, seu actiones malas committendas, quas vel actu commisisti, vel saltem committere maluisses, nisi metu poenæ invitus omisisses (§. 10.). In hac proclivitate cum consistat corruptio voluntatis (§. *cit.*); voluntas continuo magis magisque corrumpitur, si usu intellectus se exerente voluptas nocua ab innocua non discernitur. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam hoc pacto homo adsuecit malum appetere sub ratione boni, si vero quid jam sæpius appetivimus id denuo oblatum statim appetamus, nulla ratione, cur idem appetamus, distincte expensa (§. 922. *Psych. empir.*); consuetudo agendi, prout unumquemque sua trahit voluptas, contrahitur (§. 923. *Psych. empir.*). Atque ideo patet, hanc agendi consuetudinem contrahi, si usu intellectus se exerente voluptas nocua ab innocua non discernitur. *Quod erat alterum.*

Quo magis usus intellectus perficitur, eo pertinacior evadit voluntatis corruptio, nisi voluptatem nocuam ab innocua discernere didiceris & ex notione boni genuina de eo, quod bonum est, statuere. Infantes & pueri, qui attentionem sufficientem asserre nondum possunt, multo minus super iis, quæ sensu percipiunt, reflectere solent, molestiam, quam parit, vel in quam

in quam degenerat voluptas nocua per se, non discernunt ab ea, quæ voluntate superiorum, quorum potestati subiecti sunt, cum iis actionibus coniungitur, quæ ipsis voluptatem creant. Ast ubi attentione sufficiente uti & super iis, quæ experiuntur, reflectere didicerunt, nexum necessarium a voluntario distinguunt, ac ideo pro voluptate nocua in se minime habent, quam nonnisi voluntate eorum, quorum potestati subiecti sunt, talem effici existimant. Non igitur medela affertur appetitui, quamdiu quis invitus saltem omittit actionem, quam sibi relictus patraturus erat. Quamdiu non corrigitur error ex notione boni seductrice propullulans, idem quoque labe sua inficit voluntatem, ut ea maneat proclivis ad malum. Proclivitas ista minime dependet ab actu externo, sed a determinatione voluntatis, qui actus internus est. Cumque in actione invita remaneat voluntas faciendi contrarium ejus, quod fit (§. 581. part. 1. *Phil. pract. univ.*); voluptati, quæ actionem commendat, propterea quod ab invito omit-tenda, molestia jungitur, quæ facultatem averfandi seu voluntatem in consensum trahit, ac ideo proclivitas efficitur pertinacior. Satis hæc experimur, ubi voluntatem corruptam emendare debemus, quemadmodum deinceps ostendetur. Ceterum quando homines intellectu uti discunt, rerum quoque plurium cognitionem sibi comparant, & ideo voluptas quoque limites arctos, intra quos ab initio coercebatur, egreditur & per consequens corruptio voluntatis latius serpit. Docet autem experientia indies obvia, non omnium sensus eodem modo hilarari, sed unumquemque sua trahi voluptate. Et ea de causa corruptio voluntatis, ubi ad specialia descenditur, non in omnibus eadem est, nec omnes eandem male agendi consuetudinem contrahunt, quamvis in genere omnis voluntatis corruptio in eo conveniant, ut malum appetatur sub ratione boni, voluptate nocua minime discreta.

§. 23.

Ad impediendam voluntatis corruptionem conducit, si præcavea- De ignoran-

D 3

tur, quantia rerum

voluptatem tur, quantum datur, ne rerum voluptatum nocuam creantium notitia innocuam cre-
buatur, qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nequit, & oc-
antium & casione male agendi privetur. Etenim qui ignorat res, quæ no-
privazione cuam voluptatem creant, quamvis ob voluptatem nocuam,
occasionis rem judicet esse bonam, ideoque quod malum est sub ratio-
male agendi. ne boni appetat (§. 6.), cum tamen appetitus, deficiente
ratione sufficiente, (§. 586. Ppsych. empir.), non feratur in in-
cognitum (§. 76. Ontol.), ad res sibi ignotas appetendum se
determinare nequit. Quamobrem cum acquirere nequeat
habitum eas appetendi (§. 430. Ppsych. empir.), consequen-
ter facilitatem se ad eas appetendum determinandi (§. 428.
Ppsych. empir.), in hac autem facilitate corruptio voluntatis
consistat (§. 10.); ad eam impediendam conducit, si præ-
caveatur, quantum datur, ne rerum voluptatem nocuam
creantium notitia imbuatur, qui voluptatem nocuam ab in-
nocua discernere nequit. Quod erat unum.

Similiter quamvis is, qui voluptatem nocuam ab inno-
 cua discernere nequit, voluptate nocua allici possit ad id,
 quod malum est, sub ratione boni appetendum; cum tamen
 agendi occasione privetur, *per hypoth.*, fieri nequit, ut ha-
 bitum male agendi acquirat (§. 430, *Ppsych. empir.*). Unde
 porro, ut ante, patet, voluntatis corruptionem hoc modo
 impediri. *Quod erut alterum.*

Dudum observatum est, apud gentes barbaras plus valuisse
 ignorantiam vitiorum, quam apud cultas scientiam virtutis.
 Quamvis autem ignorantia vitiorum non perficiatur voluntas,
 utpote sine scientia boni & mali non perficienda (§. 1.); cor-
 ruptio tamen ejus præcaveretur, ne scilicet latius extendatur.
 Ignorantiam igitur rerum voluptatem nocuam creantium non
 commendamus tanquam medium perficiendi voluntatem, sed
 tanquam remedium ad imminuendum corruptionis voluntatis
 incre-

incrementum. Eadem enim tantummodo impeditur, ne voluntas corrumpatur quoad eas res, quas ignorat. Plurimum itaque falluntur, qui sibi persuadent, ignorantia rerum voluptatem nocuam creantium perfici voluntatem, aut corruptionem omnem averti. Quamdiu quis voluptatem nocuam ab innocua discernere nescius notione boni seductrice se induci patitur ad id, quod malum est, sub ratione boni appetendum (§. 6.), fomes vitii adhuc inhæret appetitui, nec ignorantia vitii eum tollit, sed tantummodo obstat, quo minus nos excitet atque accendat ad agendum. Idem intelligitur in eo casu, in quo occasione male agendi privatur eandem arrepturus, quando hoc modo impeditur, quo minus male agendi cogitatio animum ejus subeat. Tum enim æquipollet ignorantie vitii. Enimvero si quis novit adesse occasionem male agendi & voluptas nocua movet appetitum, ut invitus a male agendo abstrahatur; corruptionis saltem incrementum impeditur, quatenus consuetudo agendi avertitur, & voluptas nocua actu percepta stipata aliis cum eadem casu simul perceptis vi imaginationis posthac appetitum efficit fortiozem (§. 593. 595. *Psych. empir.*). Quamvis itaque in casu posteriori privatio occasionis non est ejusdem efficaciz, quantæ est in priori, non tamen omni destituitur. Et interest, quid in utroque valeat, distincte cognosci, tam si voluntas perficienda, quam si emendanda.

§. 24.

Ignorantia rerum, ex quibus voluptas nocua percipitur, qui voluntatem nocuam ab innocua discernere nequeunt detinentur ab apparentia rerum petendo malo sub ratione boni, & privatione occasionis detinentur a voluptatem male agendo. Quodsi enim qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nequit ignorat res, ex quibus voluptas nocua percipitur; fieri non potest, ut eadem permoveatur ad appetendas eas appetendas. Quamobrem cum quod malum est sub ratione

tione boni appeteret, si quidem id fieret (§. 6.); ignorantia rerum, ex quibus voluptas nocua percipitur, detinetur ab appetendo malo sub ratione boni. *Quod erat unum.*

Enimvero si qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nescius illa se permoveri pateretur ad male agendum; quando privatur occasione agendi, fieri non potest, ut male agat, si vel maxime vellet. Patet igitur privatione occasionis cum detineri a male agendo. *Quod erat alterum.*

Ostendimus in superioribus, infantes & pueros ab iis, qui educationis curam habent, quocunque fieri potest modo deterrendos & detinendos esse, ne quod malum est sub ratione boni appetant (§. 9.). Quomodo deterreantur, patet ex iis, quæ paulo ante demonstravimus (§. 19.); quomodo detineantur, ex propositione præsentē. Deterrentur nimirum metu poenarum; detinentur ignorantia rerum, ex quibus voluptas nocua percipitur, & privatione occasionis male agendi. Multa hinc pendent, quæ in educatione liberorum observanda sunt; sed de quibus disertius dicere non est hujus loci, ubi saltem agitur de modo præcavendi corruptionem voluntatis. Ut vero eorum, quæ hic demonstrantur, verum faciamus usum, a se invicem probe discernenda sunt, quæ ad impediendam corruptionem voluntatis, quæ ad voluntatem perficiendam, & quæ ad eam emendandam faciunt. Quantum enim mali pariat eorundem confusio, non minus ratio, quam experientia docet.

§. 25.

Quomodo molestia innocua hominem deterreat ab agendo, qui eam agnomolestia in- scere nequit, necesse est ut ex omissione actionis statim sequatur, quod nocua vincenda quæ a- molestiam parit, tanquam malum majus sibi repræsentant id, gnosci nequit quod molestiam majorem creat, quod per se pater. Quamobrem

obrem cum eam rem aversemur, quam nobis tanquam malam repræsentamus (§. 590. *Psych empir.*); malum majus fortius aversemur, quam malum minus. Quamobrem si ex duobus unum eligendum, minus utique præfertur majori, consequenter molestiam minorem devoramus, ut majorem evitemus. Quodsi ergo quempiam molestia innocua deterreat ab agendo, qui eam agnoscere nequit; necesse est, ut ex omissione actionis statim sequatur, quod molestiam majorem parit.

Molestia innocua voluptatem veram parit, vel etiam in eandem degenerat (§. 386 *part. 1. Phil. prat. univ.*). Enimvero cum voluptatem istam non prævideat, qui solo sensu bonum a malo discernit, multo minus prægustum quendam ejus habeat; in appetitus quoque determinationem ea influere nequit, multo minus appetitum fortiolem aversatione efficere potest, ut ille hanc vincat. Quoniam itaque molestia innocua non agnoscitur, quæ actionem impedit; evitandæ majoris causa devoranda minor. Convenit hoc notionibus communibus. Si enim patre molesta est diligentia, quam adhibere debet, ut legere vel scribere discat, verberibus ac minis ad eam excitatur. Cum vero molestia hæc transitoria sit, nunquam rediit, (§. 387. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ne noceat in posterum verendum non est. Remedium tamen nec prodest nisi in casu actu præsentem.

§. 26.

Si solo sensu molestia innocua agnoscenda, & is, quem ab agente delectaret, ad eam devorandam incitandus; necesse est, ut ex commisso actionis statim sequatur, quod voluptatem illa maiorem creat. agnoscenda. Ex enim si ex commissione actionis, quæ molesta accidit, statim sequatur quod voluptatem creat, cum innocua sit molestia, quæ voluptatem veram parit, aut in eadem degenerat (§. 386. *Wolffs Ethica Pars II.*)

E

386.

386. *Part. I. Phil. pract. univ.*), ea innocua solo sensu agnoscitur. *Quod erat unum.*

Et quoniam voluptas ista major est molestia, quæ deterret ab agendo *per hypoth.* appetitus in commissionem actionis fortius fertur, quam averfatio eandem fastidit (§. 591. 592. *Psych. empir.*). Quodsi ergo is, quem molestia innocua ab agendo deterret, ad eam devorandam incitandus, necesse est, ut ex commissione actionis statim sequatur, quod voluptatem illa majorem creat. *Quod erat alterum.*

Convenit hoc quoque notionibus communibus. Ecquis enim est qui nesciat, pueros ad discendum incitari spe boni cujusdam obtinendi, quod ex voluptate, quæ inde percipitur, aestimatur (§. 4.)? Actio nimirum, quæ molesta accidit, spectatur tanquam medium obtinendi id, quod cupimus. Cupiditas in se trahit attentionem, cum oritur antequam agere incipiamus, consequenter antequam molestiam sentiamus, &, dum representatione boni obtinendi continuo fovetur, attentionem a molestia, quæ invadit animum, dum agere incipimus, avertit. Ex quamvis ejus sensus non prorsus abesse possit, ipsa tamen cupiditas nos incitat, ut quanto citius ab eadem liberemur, sicque diligentiam causatur (§. 751. *part. I. Phil. pract. univ.*), & molestiæ, quæ per se negligentiam parere apta erat (§. 750. *part. I. Phil. pract. univ.*), omnem efficaciam adimit. Alia igitur longe ratio est, si molestia nocua, quam si voluptas nocua solo sensu agnoscenda.

§. 27.

Cur habitus non sine molestia acquiratur. Nullus habitus sine molestia acquiratur. Quando enim habitus acquirendus, dispositio in habitum convertenda (§. 430. *Psych. empir.*). Quamobrem cum dispositio in difficultate agendi consistat (§. 429. *Psych. empir.*), ut nonnisi tarde ac

~~deest~~ *simpliciores actiones simplices ad compositam requisitas edere valeamus (§. 427. Psych. empir.); dum habitum acquirere studemus, quam parum apti simus ad agendum experimur, consequenter cum aptitudo agendi perfectio sit (§. 209. 330. part. 1. Jur. nat.), imperfectionis nostræ nobis sumus conscii (§. 664. Log.). Quoniam itaque molestiam sive tedium percipimus, quando nobis imperfectionis nostræ conscii sumus (§. 518. Psych. empir.); nullus habitus sine molestia acquiritur.*

A posteriori satis hoc constat. Cumque non omnis habitus eadem facilitate acquiratur, quantæ subinde devorandæ sine molestiæ, antequam acquiratur, abunde experimur. Atque hæ ipsæ molestiæ in causa sunt, ut multi studium habitum quandam acquirendi statim deserant. Videmus hoc indies in Academicis, quam pauci sint, qui indefessam industriam afferunt ad doctrinam solidam perdiscendam, & molestiam, quam ab initio sentiunt, superandam, cum nullus adsit stimulus, quo ad eam superandam incitentur in determinandis actionibus suis a voluntate sua unice pendentes.

§. 28.

Quoniam habitus sine molestia non acquiritur (§. 27.), *Quando habitus vero averſamur, ex quo molestiam percipimus, quamdiu bitum acqui-* in notione mali confusa acquiescimus (§. 592. Psych. empir.); *re abſtine-* *acquiſitio habitus averſabilis, quamdiu in notione mali confuſa ac-* *quiescimus, ſeu malum quid judicamus ex eo quod molestiam creat,* *conſequenter eum acquirere abſtinemus.*

Experientia idem confirmat: videmus enim ab initio molestum accidere tironibus, si inchoantur exercitia, quibus habitus comparandus, ut inde dudum natum sit proverbium: omne principium esse grave, quamvis deinceps, quemadmodum in vage enunciatis accidere solet, latius fuerit extensum. Spectamus

mus vero hic habitum in se, quatenus ad eum acquiſcendum exercitia requirunt certos actus facultatum certo ordine eliciendos, præcis ceteris omnibus, quæ pro diverſitate ſubjectorum & circumſtantiarum ceterarum in caſu particulari atque ſingulari occurrere poſſunt. Inde nimirum oritur diverſitas difficultatis, quæ cum nunc majorem, nunc minorem imperfectionem indicet, majorem quoque, vel minorem moleſtiam creat (§. 521. *Pſych. empir.*), ideoque nunc majorem, nunc minorem averſionem cauſatur (§. 599 *Pſych. empir.*). Quando igitur hujus averſionis ratio reddenda in caſu dato, non modo inquirendum in ſingulos facultatum animæ & facultatis locomotivæ actus, atque perpendendum, quinam agere debenti ſit earum uſus, verum etiam probe expendendum, quænam circumſtantiarum uſum earundem juvent, vel impendant. Ita enim demum innotefcit, cur in acquirendo habitu non omnes eandem ſentiant moleſtiam, & per conſequens averſio non ſit eadem. Quamdiu vero habitus in ſe ſpectatur, ea non attenduntur. Etenim tum ſaltem quæritur, undenam ſit ut acquiſitio habitus ab initio ſit in ſe averſibilis, non vero, undenam ſit, ut averſio huius, vel illius tironis minor ſit, quam per ſe foret, niſi rationes quædam adefſent, quæ eandem imminuerent. Ponamus e. gr. ad exercitia, quibus habitus acquiritur, requiri magnam attentionem. Quodſi quis eam attentionem afferre jam didicerit, is minorem difficultatem ſentiet in eliciendo actu attentionis, quam qui eidem non adſuetus eſt. Tenendum nimirum in actus præſentis determinationem influere præteritos (§. 85. *Part. 1. Ethic.*). Et quod hic de actu attentionis dicitur, id tenendum quoque eſt de ceteris actibus ad exercitia, quibus habitus comparatur, requiſitis, & de vi circumſtantiarum in eoſdem. Pertinet hæc diſquiſitio ad latebras & reſceſſus in animis hominum ſcrutandos (§. 72. *part. 1. Ethic.*). Hos vero in caſu præſenti ſcrutari non licet, niſi perpendatur, qualis ſit acquiſitio habitus in ſe ſpectata. Sane ſi quis jam prompte elicere poteſt aliquem facultatis actum ad exercitium, quo habitus comparandus, requiſitus; is revera jam

Jam ad eum acquirendum se præparasse intelligitur, & quod unum vel alterum istiusmodi actum jam antea quamvis alia prorsus occasione reddidit jucundum, vel molestum, idem quoque simili modo eundem afficit in præsentī, vii imaginationis atque memoriæ tacite concurrente (§. 117. 175. *Psych. empir.*). Pertinent huc quæ de voluptatibus et tædiis sive molestiis peregrinis ideam rei eiusdem confusam ingredientibus dudum alias demonstravimus (§. 593. 594. *Psych. empir.*). Habent ea, quæ diximus, non contemnendum usum in praxi, quando habitus aliquis acquirendus, quemadmodum perspicatio- nis facile videbunt, ut sufficiat eorum attentionem excitasse.

§. 29.

Si quæcumque ratio nos fortius impellit ad habitum appetendum, Quando eum quam molestia in eo acquirendo percipienda ad ejus acquisitionem aver- acquirere
fandam; appetitus adversus aversionem prævalet, nec eum ac- non abstinea-
quirere abstinemus. Etenim si qua ratio nos movet ad habitum mus.
quendam appetendum, molestia autem in eo acquirendo
percipienda ad ejus acquisitionem averfandum (§. 392. *Psych.*
empir.); appetitus appetendi & averfandi sibi invicem adver-
fatur. Quamobrem si appetitus tortior, quam aversatio;
tortiorque ratio est, cur ille in gratiam hujus mutetur. Quo-
modoque manet animus habitum istum habendi, manife-
stum vero est, nos voti nostri compotes fieri minime posse,
nam molestiam devoremus, immo etiam contingit, ut ha-
bitus ob rationem, quæ eundem commendat, omnem fere
atque attentionem, ut molestia ista vix ac ne vix quidem
appetipianur; appetitus adversus aversionem prævalet.
fandam.

Cum itaque per se porro pateat, aversionem, quam
causatur molestia, unicam esse rationem, cur habitum ac-

quirere abstinemus, appetitus autem adversus aversionem prævalet, si quæcunque ratio nos fortius impellit ad habitum acquirendum, quam molestia in eo acquirendo percipienda ad ejus acquisitionem averſandum, *per demonstrata v. i.* in hypothefi propositionis præſentis habitum acquirere minime abſtinemus.

Varie omnino eſſe poſſunt rationes, quæ nos fortius impellunt ad habitum appetendum, quam molestia in eo acquirendo percipienda ad ejus acquisitionem averſandum. Demus unum, vel alterum exemplum. Si quis voluptatem percipit ex habitu, quem alios exercere videt, inſignem; eundem fortiter appetit, dumque eundem acquirere ſtudet, vim voluptatis iſtius conſtanter in ſe experitur. Si quis in eo vitæ genere, quod ſequi decrevit, habitu quodam ſe carere non poſſe novit, ſaltem ſibi firmiter perſuadet; neceſſitas eum fortiter impellit ad habitum iſtum acquirendum. Similiter ſi quis ſupra alios excellere geſtit, & pro certo habet, habitum quendam ſibi prærogativam inſignem præ aliis tribuere; cupido alios præcellendi ardorem excitat (§. 218. *part. 2. Phil. præſt. univ.*), quo quis non facile ſe a propoſito habitum acquirendi dimoveri patitur (§. 224. *part. 2. Phil. præſt. univ.*). Et ſi quis metuit damnum a neglectu habitus, quem acquirere poterat; ipſe metus accendit cupiditatem eum acquirendi. Habitum, qui comparandus eſt, nobis repreſentamus tanquam bonum acquirendum. Quoniam id acquirere non poſſumus ſine certis actionibus, neceſſe eſt, ut eas committamus. Cupiditas itaque acquirendi & neceſſitas mediis utendi, cum indiviſo nexu cohæreant, in cauſa ſunt, ut moleſtiam ſuperemus, hoc eſt, non obſtante moleſtia ea faciamus, ſine quibus habitus compotes nos fieri non poſſe perſuaſi ſumus. Miris modis in caſu particulari actus facultatum animæ concurrunt & actus præteriti una influunt, ut, qui diſtincte hoc explicare voluerit, in latebris & reſſibus in animis hominum explicandis plurimum verſatus ſit ne-

fit necesse est, etsi ignorantia circumstantiarum praesentium & oblivio praeteritarum non semper permittat, ut ea detegamus, quae ad actus illos cognoscendos requiruntur. Sed talia a cognitione nostra adhuc procul remota sunt: per ea tamen, quae a nobis tradita sunt &, si Deus voluerit, in posterum tradentur, ad illa patet aditus, modo ea via progredi quis voluerit, quam nos ingressi sumus.

§. 30.

Appetitus hominis naturaliter determinatus est ad sui conserva- *De naturali*
tionem, perfectionem & multiplicationem. Videmus infantes re- *determina-*
cens natos avidè trahere ubera materna lacte distenta. Ne- *tione appeti-*
mo est, qui nesciat, lac esse nutrimentum, quo infans con- *tus humani-*
servatur. Appetitio igitur lactis materni prodit determina-
tionem naturalem appetitus ad sui conservationem. *Quod*
erat primum.

Videmus praeterea infantes appetere ea, quae voluptatem pariunt, atque homini adeo naturale experimur appetere ea, quae voluptatem creant, ut hic appetitus ab eo separari minime possit. Voluptas oritur ex sensu perfectionis (§. 511. *Psych. empir.*). Quamobrem cum appetitio eorum, quae voluptatem creant, indicet generalem determinationem ad appetendum ea, ex quibus voluptas percipitur; eadem quoque prodit naturalem appetitus determinationem ad sui perfectionem. *Quod erat secundum.*

Denique in vulgus quoque notum est, quando homo generandi facultatem acquisivit, eundem coitum appetere et ipsum coitum singularem quandam voluptatem parere. Quamobrem cum per coitum generentur homines & hoc pacto

pactō homo sese multiplicet; appetitus, qui naturaliter in eundem fertur, prodit naturalem sui determinationem in homine ad se multiplicandum. *Quod erat tertium.*

Tria sunt, in quæ fertur naturaliter appetitus humanus, sui nimirum conservatio, perfectio & multiplicatio. Hominem naturaliter appetere sui conservationem & multiplicationem unicuique statim obvium est, ut levi attentione agnoscatur, quamvis paulo majore attentione opus esse videatur, ut agnoscatur, nos naturaliter ferri ad nos multiplicandos, propterea quod corrupto appetitu coitus per se appetatur per modum rei, ex qua voluptas percipitur. Ast non jam quæstio est de eo, quod a corruptione appetitus venit, sed quod eidem naturale est. Naturaliter autem appetitionem coitus tendere ad sui multiplicationem, exinde liquet, quod parentes lætentur infante in lucem edito, nisi adsint causæ accidentales, quæ lætitiā impediunt, sed quarum in præsentī nulla habenda est ratio. Sane nullum est dubium, nisi causæ istiusmodi accidentales obstarent, fore ut homines nulla fere re magis delectarentur quam magno liberorum numero. Inde sane est, ut, si senex grandævus multos viderit filios, nepotes ac pronepotes, seu ingentem liberorum cujuscunque sexus & generis numerum, id felicitati ipsius tribuatur, & tanquam singulare beneficium Dei commemoretur. Utrumque istum appetitum clarissime conspiciamus in ipsis brutis, in quibus quod naturale est per causas accidentales non adeo supprimitur & in diversam quasi formam mutatur, quemadmodum in hominibus accidit abusu facultatum, præsertim superiorum animæ, qui in bruta non cadit, ea præsertim, quæ a consortio hominum procul remota sunt & libertati naturali relicta. Enimvero appetitus naturalis determinatio ad se perficiendum non adeo manifestus est, sed magis latet, ut multo majori attentione & vi quadam mentis opus sit ad eum agnoscendum, quemadmodum ex demonstratione satis intelligitur. Non ta-

men

men in dubium vocari potest, modo singula, quæ demonstrationem ingrediuntur, satis expendantur. Inprimis autem opus est, ut notio perfectionis rite inspiciatur, ac nebulæ, quæ a perfectione apparente ortæ, dispellantur. Cum animantia bruta non multum perfectionis, vel etiam prorsus nihil acquirere possint, quam a natura non habent, naturalis autem perfectio a perfectione organorum tota pendeat, quæ in conservatione animalis continetur, consequenter præter appetitum se conservandi alium ab isto distinctum se perficiendi minime requirar; appetitus quoque se perficiendi, quemadmodum se conservandi ac multiplicandi, in animantibus brutis minime conspicitur. Imago tamen quædam ejus apparet in volucribus, quando volatu suo aves ex nido educas ad imitationem alliciunt. Neque dubito talem quoque conspectum iri aliis brutorum actionibus, siquidem diligentius eas observare & accuratius super iis reflectere vellemus, aut possemus, quas in educatione prolium videre licet. Agunt naturaliter bruta & per consequens etiam infantes, sicuti res ceteræ naturales omnes propter fines a Deo intentos, non secus ac si ab ipsis intenderentur (§. 661. *part. 1. Theol. nat.*). Ac ideo ad id, quod per actiones illorum obtinetur & absque iis obtineri non poterat, recte appetitus eorum naturaliter determinatus inde colligitur.

§. 31.

Quoniam appetitus hominis naturaliter determinatus *De communibus hominibus* est ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem (§. 30.), determinatio autem generalis appetitus, si ea naturalis fuerit, seu si per naturam animæ is fuerit hoc modo *num inclinatio* determinatus, inclinatio naturalis est (§. 895. *part. 2. Phil. pract. naturalibus. anim.*); *determinationes appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem sunt inclinationes naturales omnium hominum communes.* Quoniam appetitus habet gradus (§. 599. *Psych. empir.*)
(*Wolffii Esbica Pars II.*) F

empir.), ideoque pro diversitate subsectorum determinationes quoque ejusdem ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem gradu variare possunt, *in omnibus hominibus non sunt ejusdem gradus, sed alii magis inclinantur ad sui conservationem, alii ad sui perfectionem, alii ad sui multiplicationem.*

Aperimus hic fontem inclinationum naturalium, ex quibus deinceps rivulorum instar deducuntur inclinationes naturales speciales, quatenus nimirum generales ad certa objecta restringuntur, prouti ex sequentibus clarius elucescet. Differre homines inclinationibus naturalibus experientia dudum comprobaturum est. Undenam vero sit hæc differentia, non satis distincte fuit expensum. In Ethica tamen plurimum interest, ut, quantum datur, adæquatam ejus notionem habeamus. Instituito igitur nostro maxime convenit, ut in eam sollicitius inquiramus & ab ovo, quod dicitur, exordiamur. Appetitus per modum vis cujusdam concipitur. Quamobrem cum vires eædem nonnisi gradu inter se differre possint; appetitus quoque determinatio non aliam differentiam admittit, quam quæ in gradu consistit. Inde est, ut non modo unus homo magis feratur ad sui conservationem, vel perfectionem, quam alter, verum etiam unus idemque homo magis feratur ad sui conservationem, quam ad sui perfectionem, & ex adverso alius magis ad sui perfectionem, quam ad sui conservationem. Et ea de causa communes inclinationes naturales variant.

§. 32.

*De naturali
determinati-
one faculta-
tis averſan-
di.*

Similiter quia appetitus hominis naturaliter determinatus est ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem (§. 30.), & per consequens in ea fertur, quæ ad se conservandum, perficiendum & multiplicandum faciunt, fieri autem minime potest ut idem simul sit, quam non sit (§. 28. Ontol.); *facultas averſandi naturaliter determinata est ad averſandum*

sanctum ea; quæ conservationi, perfectioni & multiplicationi sui quomodocunque contrariantur. Quamobrem cum omnibus hisce nihil magis adversetur morte, ultima rerum linea; facultas quoque averfandi naturaliter ad nihil magis, quam ad mortem averfandum determinata est.

Quæ de naturali appetitus determinatione annotavimus, ea mutatis mutandis præfenti quoque propositioni lucem majorem affundunt. Conspicitur averfio eorum, quæ conservationi inprimis & multiplicationi sui obstant, manifestissime in ipsis brutis, ut ab ipso vulgo dudum animadversa sit, & brutis promiscua tribuatur horror quidam mortis naturalis. Quod si de aversione eorum, quæ multiplicationi sui obstant, dubium quoddam superfit, id defectui attentionis & sufficientis super actionibus brutorum reflexionis tribuendum. In vulgus notum est, quanto conatu animantia bruta damnum a prole sua avertere student & omne periculum, quod eorum corpori, vel vitæ imminet, aut imminere videtur. Appetitui, qui tendit ad prolis conservationem, coheret averfatio eorum, quæ eidem adversantur. Sicuti autem appetitui conservandi prolem inest appetitus se multiplicandi; ita averfationi eorum, quæ conservationi nocent, inest quoque averfatio illorum quæ multiplicationem sui impediunt. Et quatenus integritate membrorum conservatur perfectio corporis organici naturalis; averfationi eorum, quæ damnum corpori inferunt, inest etiam averfatio illorum, quæ perfectioni obstant. Quod si ergo ad actiones brutorum, quibus produnt curam educationis, animum satis attendamus & acumine sufficiente earum notiones evolvamus; determinatio facultatis averfandi ad averfandum ea quæ perfectioni & multiplicationi contrariantur, latere amplius nequit. Quod vero diximus de averfatione eorum, quæ conservationi prolis obstant, quod insit eidem averfatio illorum, quæ perfectionem impediunt, aut prolem imperfectiorem reddunt; idem eodem modo intelligitur de illis actionibus, quibus bruta produnt averfationem eorum, quæ ipsorum corpori damnum inferre possunt.

§. 33.

*De reclinati-
onibus natu-
ralibus ho-
minum com-
munibus &
horrore na-
turali.*

Quia facultas averfandi naturaliter determinata est ad averfandum ea, quæ conservationi, perfectioni & multiplicationi sui quomodocunque contrariantur, ad nihil vero magis averfandum, quam ad mortem (§. 32.), determinatio autem generalis ad aliquid averfandum, si ea naturalis fuerit, reclinatio naturalis est, aut, si mavis, horror naturalis (§. 896. part. 2. Phil. præct. univ.); *determinationes naturales facultatis averfandi ad averfandum ea, quæ conservationi, perfectioni & multiplicationi sui quomodocunque contrariantur, ad nihil vero magis averfandum, quam ad mortem, sunt reclinationes naturales omnium hominum communes & horror mortis naturalis omnium hominum communis est.* Quoniam vero alii magis inclinantur ad sui conservationem, alii ad sui perfectionem, alii denique ad sui multiplicationem (§. 31.), cumque fieri minime possit ut idem simul sit ac non sit (§. 20. Ontol.), inclinationibus naturalibus se conservandi, perficiendi atque multiplicandi respondent reclinationes naturales, ut abhorreamus ab iis, quæ conservationi, perfectioni atque multiplicationi sui contrariantur; *aliorum quoque reclinatio naturalis magis respicit ea, quæ conservationi sui contrariantur, aliorum vero reclinatio ea, quæ perfectioni suæ adverfantur, aliorum denique reclinatio magis ea, quæ multiplicationem sui impediunt.*

Quæ paulo ante de differentia inclinationum naturalium communium monuimus (not. §. 31.); facile ad reclinationes naturales communes applicantur, quippe quæ vi principii contradictionis cum iisdem indivulso nexu coherent. Alias vero jam rationem reddimus (not. §. 896. part. 2. Phil. præct. univ.), cur hæc determinationes naturales facultatis averfandi reclinationes naturales quam horrorem naturalem appellare malimus. Quodsi tamen horrorem naturalem eo modo explices, quo nos

quo nos eundem definivimus (§. cit.); dici nequit terminus inanis (§. 38. *Log.*), nec in numerum qualitarum occultarum recte refertur (§. 189. *Cosmol.*). Quamvis enim non negemus, contigisse subinde, ut horror naturalis allegatus tanquam causa effectus qualitatibus occultis recte annumeraretur & pro termino inani haberetur; non tamen propterea nonnullorum ignorantia & error veritatem evertit. Horrorem naturalem mortis esse omnium maximum, utpote continentem averfationem eorum omnium, ad quæ averfandum naturaliter determinata est facultas averfandi, adeo exploratum est, ut ideo mors dudum omnium horribilium horribilissimum dicta fuerit, ratione pariter atque experientia adstipulante. Quæ in contrarium afferri possunt, non a natura veniunt, sed alias causas agnoscunt & ad ea referenda, quæ acquisita natura inexistentibus contradistinguuntur, quemadmodum ex sequentibus abunde elucescet. Difficultate sua non caret distinguere in hominibus ea, quæ naturalia sunt, ab his, quæ aliunde veniunt & longo usu acquisita. Quamobrem necesse est, ut lente festinemus, & singula, qualis in se sunt, acute pervestigemus, antequam ad ea animum attendamus, quæ latebrarum & recessuum in animis hominum accuratam discussionem exigunt. Cui itaque veritas curæ cordique est, is unice animum attendat ad ea, quæ a nobis demonstrantur & in adjectis notis uberius declarantur & confirmantur, eundemque avocet ab illis, quæ memoria quomodocunque ipsi suggerit, ne confundendo ea, quæ discernenda sunt, perplexus evadat, ut veritatem perspicere minime possit, quemadmodum accidit illis, qui ad censendum proni sibi iudicium sumunt de his, quæ nondum satis intelligunt.

§. 34.

Determinatio appetitus ad sui conservationem tendit ad conservandam perfectionem essentialem; determinatio autem ejusdem ad sui rigatur appetitionem tendit ad acquirendam accidentalem; Etenim si corpus petitur, qua-

F 3

conser- tenus deter-

minatur ad conservatur, structura ejus integra & illæsa manet, quod *sui conserva-* tanquam per se notum sine probatione sumitur. Quam-
tionem & *ad* obrem cum constet, figula ejus organa per ipsam structuram
sui perfectio- apta esse ad certas functiones (§. 278. *Cosmol.*); appetitus de-
nem. terminatio ad se conservandum tendit ad conservandum ap-
 titudinem singulorum ejus organorum ad certas functiones.

Quoniam itaque in hac aptitudine perfectio corporis hu-
 mani consistit (§. 317. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*), eaque essen-
 tialis (§. 528. *Ontol.*); determinatio appetitus ad sui conser-
 vationem tendit ad conservandam perfectionem corporis
 essentialem. Enimvero quia perceptiones rerum præsen-
 tium, seu sensationes dependent a corpore (§. 117. *Pfych. empir.*), & quando imaginatio, quæ a sensu pendet (§. 117. *Pfych. empir.*), ideam quandam rei antea sensu perceptæ de-
 nuo producit, idea quoque materialis in cerebro produ-
 citur, quæ ab actione sensibilis in organum sensorium orie-
 batur (§. 205. *Pfych. rat.*), unde oritur appetitus sensitivus
 (§. 580. *Pfych. empir.*), quatenus in omni perceptione adest
 percepturatio (§. 481. *Pfych. rat.*) ad certam perceptionem di-
 rigenda (§. 489. 495. *Pfych. rat.*), cui convenientes motus
 in corpore supponunt organa rite constituta (§. 954. *Pfych. empir.*); anima quoad usum sensuum, imaginationis atque
 memoriæ ab hac pendentis (§. 174. 175. *Pfych. empir.*) &
 appetitus sensitivi, qui natura eidem inest (§. 200. *part. 1. Jur. nat.*), peculiari conservatione non indiget, sed una cum
 corpore conservatur. Quare cum perfectio essentialis animæ
 contineatur consensu determinationum essentialium (§. 528. *Ontol.*), ac per consequens in aptitudine ad eum facultatum
 usum, quem habere possunt, consistat; perfectio animæ
 essentialis una cum perfectione corporis essentiali conserva-
 tur, ideoque cum determinatio appetitus ad se conservan-
 dum

dum tendat ad conservandam perfectionem corporis essentialem, *per demonstrata*, eadem quoque una tendit ad conservandam animæ perfectionem essentialem. *Quod erat unum.*

Facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209. *part. 1. Jur. nat.*) & corporis qua se moventis perfectio consistit in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi (§. 330. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter perficitur, quatenus certos motus certo ordine producendi habitus acquiruntur. Enimvero cum habitus, qui acquiruntur, non ad perfectionem essentialem, sed ad accidentalem pertineant, id quod de corpore ostendimus (§. 331. *part. 1. Jur. nat.*), & eodem modo de anima quoque intelligitur, atque ex ipsa differentia inter perfectionem essentialem & accidentalem demonstrari poterat (§. 528. *Ontol.*), siquidem tantis ambagibus foret opus; determinatio appetitus ad sui perfectionem tendit ad acquirendam perfectionem accidentalem. *Quod erat alterum.*

Ex demonstratione propositionis præsentis abunde patet, quanta rerum notitia supponatur, si veritatem propositionis præsentis intime perspicere volueris. Videmus enim notionem propositioni huic respondentem resolvi in notiones ontologicas, psychologicas & alias in jure naturæ explicatas. Quod si quis analyfin notionum non ignoret, quam illustrat exemplum, quod dedimus ostensuri, quænam influant in determinationem assensus vi demonstrationis extorquendi (*not. §. 992. Log.*); is intelliget quantum quis in Ontologia, Cosmologia, Psychologia tam empirica, quam rationali versatus esse debeat, & quænam ex iis, quæ in parte prima juris naturæ de perfectione animæ atque corporis humani tradidi-

tradidimus, cognoscenda, ut vim demonstrationis præsentis percipiat. Absit vero ut tibi vel aliis persuadeas, quasi quæ per se facilia sunt, a nobis intricentur & difficilia reddantur! Neque enim alia datur via ad intimam rerum cognitionem, quam evolutio notionum ab iis, quæ obvia sunt, sed confuse percipiuntur, continuo progressu nos ducens ad ea, quæ a cognitione nostra procul remota sunt. Qui in Mathesi satis versatus fuerit, & ad notionum evolutionem vi demonstrationum factam animum, quantum satis est, attendit; is facile capiet, quæ hic dicuntur, nec mirabitur, ubi videt in rerum cognitione philosophica idem obtinere quod in mathematica. Aliorum præjudicia, qui legitimum facultatum cognoscendi usum facere nondum didicerunt, in parte prima Ethicæ demonstratum, minime curamus. Et si quis dubitet eo ipso, quod appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad se conservandum, idem quodque naturaliter determinetur ad perfectionem essentialem conservandum, & quod naturaliter determinatus sit ad se perficiendum, una determinetur ad perfectionem accidentalem acquirendam, is ingrediatur eam viam, quam hic monstramus, ut eas sibi notiones successive familiares reddat, quarum evolutione in notionem propositioni præsentī respondentem incidimus. Ita enim demum dubia evanescent, quæ nonnisi tenebris, in quibus omnia miscentur, fugatis in auram fugiunt. Non fugantur tenebræ nisi lumine accedente. Tenebræ in animo in obscuritate & defectu perceptionum consistunt (§. 36. *Psycb. empir.*), lumen vero in earundem claritate (§. 35. *Psycb. empir.*). Quamobrem cum a tenebris ortum ducant dubia, nec lumen accendatur, nisi notionum evolutione; hæc ipsa quoque genuinum medium est ea fugandi. Quæ hic inculcantur, probe tenenda sunt. Monumentum enim generale est, nec ad præsentem saltem materiam restringitur. Consultum nimirum nobis videtur, qui nos quacunque occasione data aliis utiles præbere volumus, quantum in

rum in potestate nostra est, hinc inde monita generalia inspergere, quamvis ad casus particulares, ut facilius intelligantur, applicentur.

§. 35.

Quia determinatio appetitus ad sui conservationem tendit ad conservandum perfectionem essentialem, determinatio autem ejusdem ad sui perfectionem tendit ad acquirendum perfectionem accidentalem (§. 34.), idem vero simul esse & non esse nequit (§. 28. Ontol.); determinatio quoque facultatis averfandi ad averfandum ea, quæ conservationi sui quomodocunque contrariantur, homini naturalis (§. 32.), tendit ad averfandum ea, quæ perfectioni essentiali adversantur, & determinatio illius ad averfandum ea, quæ perfectioni sui quomodocunque contrariantur, homini itidem naturalis (§. cit.), tendit ad averfandum ea, quæ quomodocunque impediunt, quo minus perfectionem accidentalem acquiramus, consequenter illa tendit ad impediendam imperfectionem essentialem, hæc vero ad averfendam accidentalem.

Poterat hoc non absimili modo demonstrari, quo modo ostendimus, determinationem appetitus ad sui conservationem tendere ad conservandam perfectionem essentialem & determinationem ejusdem ad sui perfectionem tendere ad acquirendum accidentalem (§. 34.): sed non opus est, ut ad has ambages descendamus, ubi satis evidenter, quod demonstrandum, per modum corollarii ex demonstratis inferri potest. Nonnulla tamen hic monenda sunt, ne parum attentis, nec sufficiente acumine utentibus dubia quædam suboriantur. Istud facile patet, quod tendere ad conservandum perfectionem essentialem & non averfari ea, quæ eidem quomodocunque adversantur, simul consistere nequeant. Quodsi enim ea non aversemur, consequenter iidem resistamus, aut ea a nobis removeamus, (Wolfii Ethicæ Pars II.)

G

nec fie-

nec fieri potest, ut perfectionem conservemus. Et æque manifestum est, tendere ad acquirendam perfectionem accidentalem & non averfari ea, quæ quomodocunque impediunt, quo minus eam acquiramus, simul consistere non posse. Nisi enim hæc impedimenta removeamus, fieri non potest, ut perfectionem acquiramus. Naturaliter igitur averfatio eorum, quæ adversantur conservationi perfectionis essentialis, inest tendentiæ ad eam conservandam, & averfatio eorum quæ impediunt, quo minus accidentalem acquiramus, inest tendentiæ ad eam consequendam. Necessarius hic nexus per ipsam legem appetitus & averfationis manifestus est, si quis eum nondum capere possit. Quando enim perfectionis essentialis conservationem, aut accidentalis acquisitionem appetimus, eam nobis repræsentamus tanquam bonam (§. 904. *Psych. empir.*). Quamobrem cum privatio seu absentia boni malum sit (§. 754. *part. i. Jur. nat.*), destructio perfectionis essentialis & carentia accidentalis pro malo utique habenda. Quoniam itaque quod tanquam malum nobis repræsentamus averfamur (§. 907. *Psych. empir.*); qui fertur in perfectionis essentialis conservationem & accidentalis acquisitionem, ut aversetur illius destructionem, huius carentiam, consequenter ea, quæ illius conservationi contrariantur, huius acquisitionem impediunt, necesse est. Non minus dubio caret, quod tendentiæ ad conservandam perfectionem essentialem (utimur vocabulo tendentiæ minus Latino & jam olim usi sumus tanquam termino tecnico) insit tendentiæ ad impediendam imperfectionem essentialem, & tendentiæ ad acquirendam perfectionem accidentalem tendentiæ ad avertendam accidentalem imperfectionem. Ex antea dictis liquet, perfectionem essentialem dependere a structura organorum, qua læsa oritur imperfectio essentialis, consequenter hanc statim poni, conservatione illius cessante. Cumque imperfectio accidentalis cum perfectione accidentali consistere non possit; qui illam acquirre vult hanc utique avertere debet. Ad perfectionem accidentalem pertinet virtus, ad acciden-

accidentalem imperfectionem vitium. Qui vero virtutem acquirere vult a vitio sibi cavere debet. Sed non opus esse videtur, ut hisce uberius explicandis immoremur. Si quis vero opinetur, ob immutabilitatem essentiae perfectionem essentiali immutabilem quoque esse debere; is essentiam rei ab ejus existentia non satis discernit. Quatenus nimirum res aliqua in statu possibilitatis spectatur, essentia ejus immutabilis est, ita ut non amplius sit eadem, si quid in determinationibus essentialibus mutetur. Quodsi ergo res quaedam existat hanc habens essentiam & supponamus aliquid in determinationibus accidentalibus mutari casu quodam; jam existit res aliam essentiam habens, consequenter non amplius eadem. Sane si ponamus destrui oculorum structuram, ut ad visum non maneant apta; ecquis, quæso, dixerit hominem cæcum esse eundem, qui visu pollet? Nonne in statu ideali homo cæcus & visu pollens distinguuntur tanquam duo entia diversa, quorum determinationes essentielles sunt diversæ, consequenter quorum non eadem est essentia. Alia enim est notio hominis cæci, alia vero visu pollentis. In Philosophia, cujus objectum est ens universale, quod in statu possibilitatis consideratur, nimirum quatenus possibile est & quatenus existere potest (§. 29. *Discp. pralim.*), & quæ exigat notiones rerum determinatas (§. 116. *Discp. pralim.* & §. 152. *Log.*), identitati quoque notio determinata respondet (§. 181. *Ontol.*), nec idem dicitur, nisi cui identitatis notio convenit (§. 349. *Log.*). In sermone vago eadem quoque dici solent, quæ, certo saltem respectu eadem sunt, quando de individuis existentibus loquimur. Vim definitionis nostræ, quam de Philosophia dedimus, non percipiunt, quod obiter hic monemus, qui difficultates circa eam nectunt, & se non cum sufficiente attentione atque acumine in Philosophia versatos produunt.

§. 36.

Quoniam determinatio appetitus naturalis ad suū con- *De legem natura-*
G 2
serva- ra in natura

homini radi- conservationem tendit ad conservandam perfectionem essentialem, determinatio autem ejusdem ad sui perfectionem tendit ad acquirendum accidentalem (§. 34.) & ex adverso determinatio facultatis averfandi naturalis ad averfandum ea, quæ conservationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad impediendum imperfectionem essentialem & determinatio ejusdem ad averfandum ea, quæ perfectioni sui quomodocunque adverfantur, tendit ad avertendam imperfectionem accidentalem (§. 35.), lex vero naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. part. 1. *Phil. pract. univ.*); ex naturali determinatione appetitus & averfationis, consequenter ex inclinationibus (§. 31.) & reclamationibus naturalibus omnium hominum communibus (§. 33.) perspicitur, quomodo lex naturæ in ipsa hominis natura radicetur (§. 145. *Cosmol.*).

Quodsi naturam humanam radicitus excutias, eo clarius elucescit, quomodo ipsa natura constitutum jus sit, & quomodo obligatio naturalis ab eadem veniat. Immo si acumen nostrum desiderari minime patiamur, ex iis, quæ hætenus demonstrata sunt, simul apparet, quænam sit hominis aptitudo naturalis ad actiones legi naturæ convenienter determinandas, & sic tandem conspicitur, quomodo abusui libertatis tribuenda sit legis naturæ transgressio. Taceo alia huc spectantia, quæ inde ulterius consequuntur. Sed hisce omnibus uberior lux affundetur per ea, quæ in sequentibus demonstrantur. Velim autem, ut illi, qui in legendis nostris assidui sunt, advertant, quam pulchre sibi omnia, quæ passim de eadem re traduntur, consent, quanta sit doctrinarum nostrarum concordia, quam fecundæ sint notiones nostræ & quanto lumine perfundatur intellectus continuata earundem evolutione. Natura hominem

minimè aptum fuit ad observantiam legis naturæ, quatenus ipsi est naturalis inclinatio ad sui perfectionem & reclinatio ab imperfectione, ac præterea inest intellectus per modum dispositionis naturalis, ad quam in habitum convertendam, ut quarum actiones tendant ad perfectionem, quarum ad imperfectionem sui atque status sui, distincte cognoscere possit, ipsa ista inclinatio & reclinatio naturalis ducit. Ceterum ex hæcenus demonstratis quoque apparet, quod lex naturæ, dum urget sui perfectionem, quoque urgeat conservationem perfectionis naturalis, non modo acquisitionem accidentalis, & per consequens conservationem sui, sine qua perfectio naturalis consistere nequit. Quando igitur summam Juris naturæ reducimus ad hanc regulam, committendas esse actiones, quæ ad perfectionem nostram atque status nostri tendunt, omittendas vero, quæ ad imperfectionem tendunt, regula ista dici nequit minus adæquata, quasi non extendatur ad conservationem sui, quæ tamen magnum momentum habet in Jure naturæ.

§. 37.

Perfectio sui exigit perfectionem status externi & ex parte cum De perfectione status
ea ponitur. Nemo est, qui nesciat, ad conservationem perfectionis essentialis, quæ a conservatione sui tota pendet *externi cum*
 (§. 34.) & ad acquirendum accidentalem nos variis indige- *perfectione*
re rebus ac aliorum hominum ope & auxilio (§. 220. part. 1. sui connexa.
Phil. præf. ult. v.). Res quibus indigemus ad nos conservan-
 dum & perficiendum, non minus, ac consuetudo cum iis, quorum auxilio & consilio juvamus, ad statum externum
 pertinent. Et ad eundem quoque pertinet existimatio & honor, aliorum de perfectione nostra iudicium ejusdemque si-
 gnificatio (§. 338. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum status
 externus perficiatur, si acquiruntur res ad nos conservan-
 dum & perficiendum requisitæ, si aliorum benevolentiam

nobis conciliamus, quorum auxilio & consilio, quando eodem opus habemus, juvari possumus, si nos honore dignos præstemus; evidens est perfectionem sui exigere perfectionem status externi & ex parte cum ea poni.

Ea, quæ ad statum externum hominis pertinent, partim se habent per modum medii, partim sunt necessarium consequens perfectionis nostræ. Ac inde apparet, cur lex naturæ non modo urgeat perfectionem nostram, verum etiam perfectionem status nostri externi. Manifestum quoque est, perfectionem status externi, quam urget lex naturæ, æstimandam esse ex perfectione nostra, ad quam ea refertur. Cum vero unusquisque hominum ad perfectionem ækerius statusque ipsius conferre obligetur, quantum conferre valet (§. 222. part. I. *phil. pract. univ.*), & homini naturale sit, ut sit utilis aliis (§. 221. part. I. *Phil. pract. univ.*); ad perfectionem hominis quoque pertinet potentia inserviendi aliis, hoc est, ope, auxilio & consilio juvandi alios. Hujus igitur in perficiendo statu externo habenda quoque ratio est. Ita pecunia, quibus comparantur res ac operæ omnes, quibus indigemus, non modo acquiritur, ut nostræ indigentia prospiciatur, verum etiam ut alienæ consulatur: id quod multis modis fieri posse cum experientia loquitur, tum suo loco disertius ostendetur.

§. 38.

*De naturali
determina-
tione appeti-
tus ad per-
ficiendum
statum ex-
ternum &
vitandum e-
jus imperfe-
ctionem.*

Quoniam perfectio sui exigit perfectionem status externi & ex parte cum ea ponitur (§. 37.), appetitus vero hominis determinatus est ad conservandum perfectionem essentialem & ad acquirendum accidentalem (§. 34.); idem quoque determinatus est ad perficiendum statum externum, consequenter facultas etiam averfandi determinata est ad avertendum imperfectionem status externi.

Determinatio appetitus consistit in possibilitate appetendi & determi-

determinatio aversionis in possibilitate averfandi. Ut vero actu quid appetamus, vel aversemur, necesse est ut idem cognoscamus & tanquam appetibile, vel averfabile agnoscamus. Neque enim ignoti ulla datur appetitio, vel aversio, nec appetitum movet, nisi quod bonum agnoscitur, nec facultatem averfandi, nisi quod pro malo habetur (§. 904. 907. *Psych. empir.*). Hinc *determinationes naturales appetitus & aversionis* duplices sunt, alix *immediate*, quæ per se insunt animæ, nec ab aliis dependent, alix vero *mediate*, quæ in aliis contentæ, & ab aliis dependent. Ita determinatio appetitus ad se conservandum immediata est, quemadmodum & determinatio ad se multiplicandum. Ac ideo stimulo excitatur actus, fame nimirum ac siti & æstu venereo. At determinatio mediata est determinatio ad perficiendum statum externum, quæ ~~est~~ *determinatione* ad se conservandum & perficiendum fuit, ut ideo nullo peculiari stimulo opus sit ad actum excitandum. Hæc probe expendenda sunt, ut naturam animæ intime perspiciamus, atque agnoscamus, quæ homini natura insunt, & quænam demum studio acquirenda. Et ut acute distinguantur omnia, necesse est, ut quæ ad possibilitatem spectant probe discernantur ab iis, quæ ad actualitatem referenda, seu, quod perinde est, ut possibilitas intrinseca & extrinseca accurate a se invicem separentur. Id enim philosophi opus est (§. 29. *Disc. pralim.*), nec aliter ad certam rerum cognitionem pervenitur.

§. 39.

Determinationi appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem naturaliter inest ejusdem determinatio ad appetendum societatem & ad inserviendum aliis. De naturali
 Etenim nemo homo appetitus
 minum solus se statumque suum perficere potest, sed unus- ad societa-
 quisque auxilio aliorum indiget, nec nisi conjunctis viribus tem & ad in-
 perfectio ista obtineri potest (§. 20. part. 1. *Phil. pract. univ.*). serviendum
 Quam- aliis.

Quamobrem qui appetit sui conservationem & perfectionem; is quoque appetere debet aliorum auxilium, quo ad eam indiget, & conjunctionem virium suarum cum alienis ad se mutuo conservandum & perficiendum. Enimvero si quis alios sibi adjungit ad se conservandum & perficiendum atque conjunctis viribus quidam se mutuo conservare & perficere student, societatem instituunt (§. 1. part. 7. *Jur. nat.*), & ipsa natura societatem inter homines instituit (§. 138. part. 7. *Jur. nat.*). Quamobrem dum appetitus determinatus est naturaliter ad sui conservationem & perfectionem, eo ipso quoque determinatus intelligitur ad appetendum societatem & ad inserviendum aliis. Immo cum ex consuetudine cum aliis voluptatem percipi constet, naturaliter autem appetitus feratur in id, quod voluptatem nobis creat (§. 591. *Pfych. empir.*); appetitus quoque naturaliter determinata est ad appetendum societatem. Et non absimili modo patet, determinationi appetitus ad sui perfectionem inesse determinationem ad inserviendum aliis, quatenus utique potentia inserviendi aliis perfectio est, cujus sensus voluptatem parit (§. 511. *Pfych. empir.*): *Quod erat unum.*

Enimvero nemo solus se multiplicare potest, sed ad hoc requiritur conjunctio maris & foeminae, conjunctim prolem procreantium & educantium. Quamobrem determinationi naturali appetitus ad sui multiplicationem inest quoque determinatio appetitus ad societatem sobolis procreandae & educandae gratia (§. 1. part. 7. *Jur. nat.*). *Quod erat alterum.*

Homo per naturam suam utilis esse debet aliis, & aliis inserviando utilis est sibiipsum. Atque ea in re differt a brutis, quorum natura paucis contenta est & quae multarum perfectionum

tionum non sunt capacia, ut aliorum ope ad se conservandum & perficiendum instar hominis non indigeant. Naturæ igitur ipsorum convenit vita solitaria, homini autem socialis, quem ideo animal sociale esse dudum agnovere veteres. Fertur appetitus hominis ad ea, quæ aliis profunt, ut sibi prosit. Facile hoc agnoscitur, modo animum attendamus ad ea, quæ quotidie ab hominibus fiunt, & super iis reflectamus. Dicit natura inscios ad inserviendum aliis, dum in conservationem & perfectionem sui fertur appetitus, in cujus determinationem in casu particulari influit appetitus aliorum, veluti dum opus perficimus, quod appetunt alii, ut acquirere valeamus, quod ad nostram conservationem & perfectionem necessarium. Fieri non poterat, ut appetitus noster determinaretur juxta appetitum aliorum, nisi determinationi ejus ad conservationem & perfectionem nostram inesset determinatio ad inserviendum aliis & hoc pacto homo duceretur ad appetendum vitam socialem. Recolenda hic sunt, quæ modo de differentia determinationum immediatarum & mediarum appetitus annotavimus (*not. §. 38.*). Determinatio enim ad appetendum societatem in mediarum numero est. In animalibus brutis, quæ prolem conjunctim educare tenentur, appetitus societatis se prodit in proli procreatione & educatione, & eundem contineri in appetitu se multiplicandi extra probationem positum est, cum bruta minime agant consilio, sed per naturam suam ad agendum determinentur. Atque hinc clarissime perspicitur, quomodo appetitus societatis inesse possit appetitui cuidam alteri, seu quomodo is determinetur ad societatem appetendam, dum determinatus est ad aliud quidpiam, cujus obtinendi causa societas requiritur. Brutorum societas saltem temporaria est, quia finis intra certum temporis spatium obtinetur, cujus causa est. At homo semper indiget homine, ac ideo appetitus quoque ejus fertur in societatem perpetuam cum aliis. Quod vero in brutis conspicitur, satis docet, naturaliter appetitum societatis de-

(*Wolffii Essticæ Pars II.*) H termi-

terminatum esse ex fine, cujus causa eadem est. Atque inde fuit differentia inter determinationem appetitus ad societatem in hominibus & brutis.

§. 40.

De naturali determinatione ad aver-
sandum solitariam vitam & nocendum aliis.
 Quoniam determinationi appetitus ad sui conservatio-
 nem, perfectionem & multiplicationem inest ejusdem de-
 terminationis ad appetendum societatem & ad inserviendum
 aliis (§. 39.), impossibile vero est, ut idem simul sit &
 non sit (§. 28. Ontol.); facultas averfandi naturaliter determina-
 ta est ad averfandam vitam solitariam & ad non nocendum aliis.

Non est, quod excipias, si homo inter urfos educetur, cum vitam solitariam non averfari per ea, quæ alibi diximus (§. 461. *Phys. rat.*). Etenim appetitus societatis vim suam exerere nequit, nisi cognoscatur id, cujus causa ea necessaria est, cum in genere constet, appetitum non ferri in incognitum. Determinationes naturales appetitus & inde pendentis averfationis concipiuntur inesse per modum potentiz (*not.* §. 38.). Quamobrem si actu poni debet iisdem conformis appetitio, vel averfio, necesse est ut adsint rationes ad traducendum potentiam ad actum sufficientes. Hæ cum deficient, si homo inter urfos educatus in solitudine hinc inde errat. Nec confortii cum hominibus ideam adhuc habet, mirum sane non est, quod naturalis determinationis ad averfandam vitam solitariam nulla indicia præbeat. Quando facultatem averfandi naturaliter determinatam esse dicimus ad non nocendum aliis, seu homini tribuitur horror quidam naturalis nocendi aliis; nullus dubito, fore plerosque, quibus non modo paradoxa, sed a veritate prorsus aliena videbitur assertio. Existimabunt enim hominem potius naturaliter delectari nocumæto aliorum & ideo appetitum naturaliter in idem ferri, averfari autem studium inserviendi aliis. Enimvero hi non perpendunt, conservationem & perfectionem nostram ab ope & auxilio aliorum ita

ita dependere, ut sine alieno auxilio vitam hominis vivere minime possimus, ita ut qui intendit conservationem & perfectionem sui tanquam finem feratur, quoque in conservationem & perfectionem aliorum tanquam medium (§. 941. *Ontol.*). Naturale igitur est homini, ut prosit aliis, quia naturale est ut prosit sibi. Ast nocere aliis & studium inserviendi iisdem aversari contra naturam est, quæ artissimo vinculo homines conjungendo universorum conservationem & perfectionem intendit nonnisi conjunctis viribus obtinendam. Quamobrem non naturæ, sed corruptioni hominis tribuendum, si aliis nocere intendit & a studio inserviendi aliis abhorret, quemadmodum suo loco clarius elucescet, & ex iis jam colligitur, quod voluntatis & voluntatis corruptio dependeat a vitio intellectus (§. 15.). Quod vero a vitio intellectus ortum trahit, naturæ humanæ tribui nequit. Sed ut hoc intimius perspiciamus, in latebras & recessus in animis hominum accuratius inquirendum. Utile hic quoque est in memoriam revocari ea, quæ de differentia inter determinationes appetitus & aversionis medietas & immediatas diximus, quatenus naturales sunt (*not.* §. 38.). Ita nimirum apparebit, homines contra determinationem medietatem elicere appetitionem & aversionem, dum immediatam sequuntur, quia huic intenti animum ab illa abducunt. Qui certum eligit vitæ genus, ut acquirat ea, quibus ipsemet indiget, natura huc ducitur, ut, dum sibi prodesse vult, prosit etiam aliis, qui ipsius opera atque labore indigent. Ast dum animum unice attendit ad ea, quæ se respiciunt, eundem avertit ab iis, quæ respiciunt alios. Quamobrem si in actiones ipsius quidpiam irrepit, quo nocetur aliis, vel commodum aliorum negligitur; id contrariatur determinationi naturali appetitus immediatæ, qua ad certum vitæ genus sequendum ducebatur. Atque in hac contrarietate imperfectio consistit, quæ per naturam homini non inest, neque ideo naturæ humanæ tribui potest. Non diffiteor hæc subtiliora multis visum iri, quam ut ea statim capere possint: spero

tamen eos, qui in operibus nostris anterioribus satis fuerint versati, nec in hisce, quæ in Ethica traduntur, industriam suam desiderari patientur, veritatem asserti nostri perspecturos.

§. 41.

*De regimine inclinationum & re-
clinationum communium.* Intellectus regere debet inclinationes & re-
clinationes naturales communes. Inclinationes enim naturales communes sunt appetitus determinationes ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem (§. 31.), & per consequens ad conservandam perfectionem naturalem & acquirendam accidentalem (§. 34.), atque ad appetendum societatem & ad inserviendum aliis (§. 39.). Enimvero nisi appetitus degenerare debeat, sed in id ferri, ad quod per naturam determinatur; necesse est, ut cognoscamus, quæ ad conservationem nostram & conservandam perfectionem essentialem faciunt, & quænam ad acquirendam accidentalem requiruntur, quænam denique ad societatis custodiam necessaria sint & quomodo studio inserviendi aliis nobismet ipsis profimus. Nemo est, qui nesciat, non sensui, sed intellectui deberi istam cognitionem, utut intellectus ministerio sensuum utatur (§. 14. part. 1. Ethic.). Quodsi ergo appetitus degenerare non debeat, intellectus regere debet inclinationes naturales communes. *Quod erat unum.*

Similiter reclinationes naturales communes sunt determinationes naturales facultatis averfandi ad averfandum ea, quæ conservationi, perfectioni & multiplicationi sui contrariantur (§. 33.) & per consequens ad impediendam imperfectionem essentialem & avertendam accidentalem (§. 35.), atque ad averfandum vitam solitariam & ad non nocendum aliis (§. 40.). Enimvero nisi facultas averfandi degenerare debe-

debeat, sed ab eo abhorreere, a quo per naturam reclina-
tur; necesse est, ut agnoscamus, quanam conservationi no-
stræ & perfectioni essentiali ab ea pendenti adversantur, eam-
que destruunt, quanam imperfectionem accidentalem indu-
cunt, quanam vita solitaria incommoda post se trahat &
quanam ex damno aliis dato in nos redundant mala. Nemo
est, qui nesciat, non sensui, sed intellectui deberi istam co-
gnitionem, utut intellectus ministerio sensuum, sicuti cete-
rarum facultatum inferiorum & intermediarum ministerio
utatur (§. 14. part. 1. *Ethic.*). Quodsi ergo facultas averfan-
di degenerare non debeat, intellectus regere debet reclina-
tiones naturales communes. *Quod erat alterum.*

Inclinationes & reclamationes naturales communes in se ni-
hil vitii habent, cum per eas possibile sit, ut appetitus fera-
tur in id, ad quod ferri debet, & averfatio fugiat, quod fu-
gere debet. Quoniam vero appetitus & averfatio supponunt
boni & mali repræsentationem, per ipsam harum facultatum
legem (§. 904. 907. *Psyche. empir.*), si actus utriusque facul-
tatis in casu dato eliciendus, intellectus iudicio opus est, ne is
declinet a meta, ad quam naturaliter tendit appetitus & aver-
sationis determinatio. Intellectus igitur est regere inclinatio-
nes & reclamationes naturales communes. Quodsi is a vero
aberrer, vitio intellectus appetitus & averfatio non attingit
metam, ad quam naturaliter dirigebatur, & sic degenerat, in-
tellectu nimirum facultatem appetendi & averfandi aliorum
dirigente, quam natura eandem dirigebat. Atque inde est,
quod malum appetat homo sub ratione boni, bonum vero
averfetur sub ratione mali. Ut non appetat nisi bonum ve-
rum, nec averfetur nisi malum verum, intellectui relictum,
cujus est bonum a malo accurate discernere. Neque natura
accusari potest, quod appetitus & averfatio naturaliter ita de-
terminetur, ut regimine intellectus habeat opus, intellectus

autem utramque facultatem male regere possit. Etenim fieri nequit, ut aliquid appetamus, nisi id agnoscamus tanquam bonum, aut aversemur, nisi id agnoscamus tanquam malum, vi ipsius principii rationis sufficientis (§. 70. *Ontol.*). Intellectus autem usus naturaliter per ipsam essentiam hominis inesse nequit, sed demum acquirendus, notio autem boni & mali, quæ a sensu ortum trahit, seductrix evadere (§. 6. 7.), & non nisi recto intellectus usu impediri potest, ne evadat.

§. 42.

De modo impediendi, ne communes regere debet (§. 41.); ne eadem degenerent, intellectus inclinatio- nes perficiendus, ut recto ejus usu boni & mali scientiam nobis com- & reclinati- parare valeamus.

ones, degenerent.

Patet itaque naturales quo remedio sit utendum, ne inclinationes & reclamationes naturales, quæ in se nihil vitii habent, degenerent & labe quadam inficiantur, qua natura carent. Essentia & natura a Deo est, rerum omnium autore & creatore ac conservatore. Quicquid vero a Deo est, mali omnis expertus est. Quodsi ergo labe quadam infectum deprehenditur, alia depravationis causa est. Sane si inclinationibus & reclamationibus naturalibus labe in se inhæreret, fieri minime posset, ut homo non appeteret malum sub ratione boni & averfaretur bonum sub ratione mali, quod tamen præcaveri posse experimur. Etenim si appetitus determinatus esset ad appetendum malum, quod speciem boni mentitur, & averfatio determinata esset ad averfandum bonum, quod speciem mali mentitur, ita ut homini naturale esset appetere malum sub ratione boni & averfari bonum sub ratione mali; nullum foret intellectus regimen, sed homo semper sequi teneretur determinationem naturalem. Quod enim naturale est, id a nobis mutari nequit. Atque hinc apparet, quam sit necesse, ut intellectus perficiatur, ne inclinationes & reclamationes naturales degener-

degenerent & voluntas atque noluntas corrumpatur. Unde porro patet ratio, cur tam operose in parte prima Ethicæ de intellectu perficiendo & recto ejus usu egerimus, quodque ista tractatio pertineat ad philosophiam moralem & ab eadem fuerit exordium.

§. 43.

Bonum conservativum dicitur, quod facit ad conservatio- De bono con-
nem perfectionis essentialis. Quamobrem cum res omnes, servativo.
quibus corpus nostrum conservatur, faciant ad conservationem
perfectionis essentialis, utpote a conservatione structuræ
corporis & organorum ejus pendentis, prouti ex demon-
stratione superiori de determinatione appetitus ad sui con-
servationem tendente ad conservandam perfectionem essen-
tialem liquet (§. 34.); eadem bonæ sunt, & usus earum bonus
est, quando eodem corpus conservatur, aut ad ejus conservationem
aliquid confertur, aut abusus earundum malus est, quando scilicet con-
servationi perfectionis essentialis, vel alio quocunque modo ad im-
perfectionem nostram vel status nostri, aut etiam aliorum tendit.

E. gr. Cibo ac potu indigemus ad conservationem nostri: qui itaque ad eandem conducit, bonus est. Et si eodem modice utamur, hoc est, ea quantitate, quæ sanitati conservandæ sufficit, nec quicquam incommodi corpori parit; usus cibi atque potus illius bonus est, immo per eam quantitatem usus determinatur legitimus. Enimvero si nimio cibo vel potu oneretur ventriculus, ut varia inde oriantur incommoda, vel si ob caritatem in eroganda pecunia modum excedimus, usus vertitur in abusum, atque tum malum est ea quantitate cibo ac potu quamvis alias salubri, vel etiam ejusdem qualitaris respectu patrimonii nostri frui. Patet itaque, quomodo bonum conservativum degenerare possit in malum. Quamobrem in eo æstimando multa cautione opus est. In fruitione boni
confer-

conservativi excedi potest & excessus quod in se spectatum bonum est, idem in malum verit. Et quoniam ejus fructio ut bona sit exigit, ne in ea quicquam committatur, quod officio cuidam sive erga nos, sive erga alios repugnat, ideo bonum conservativum in se considerari non sufficit.

§. 44.

*Ad quam-
nam inclina-
tionem natu-
ralem refe-
ratur bonum
conservati-
vum.*

Quoniam bonum conservativum facit ad conservationem perfectionis essentialis (§. 43.), determinatio autem appetitus ad sui conservationem tendit ad conservationem perfectionis essentialis (§. 34.); *bonum conservativum refertur ad appetitum, quatenus determinatus est ad nostram conservationem, consequenter ad inclinationem naturalem se conservandi (§. 31.).*

Probe notandum est, quomodo bonum referatur ad appetitum: ex eo enim non modo intelligitur, quamnam vim habeat ad appetitum movendum, hoc est actum ejus eliciendum, verum etiam ratio aberrationum appetitus circa bonum conservativum conspicitur, ut raceam alia ex iis, quæ sequuntur, manifesta.

§. 45.

*Cur bonum
conserva-
tivum per se
non moveat
appetitum.*

Similiter quia bonum conservativum facit ad conservationem perfectionis essentialis (§. 43.), appetitus vero tendit ad eam conservandam, quatenus determinatus est ad sui conservationem (§. 34.), in qua conservatio perfectionis essentialis continetur, quemadmodum ex demonstratione superiori (§. cit.) magis elucescit, ideoque perfectionis essentialis nobis conscii non sumus; *ex bono conservativo quasi tali voluptas non percipitur (§. 511. Psych. empir.), consequenter cum ab initio ante intellectus scilicet usum, qui homini natura non inest, sed demum acquirendus (§. 199. Part. 1. Jur. nat.),*
bonum

bonum non discernatur a malo nisi ex eo, quod voluptatem parit (§. 4.), bonum conservativum non agnoscitur, neque immediate appetitur (§. 904 *Psych. empir.*), consequenter ad excitandum appetitum ad sui conservationem stimulo opus est, fame scilicet atque siti, donec consuetudine adducamur ad appetendum ea, quæ ad conservationem sui (§. 922. 923. *Psych. empir.*), & per consequens ad conservandam perfectionem essentialem exiguntur. Atque hinc est, quod bonum conservativum rectius agnoscatur ex ejus opposito.

Perfectio corporis qua humani supponit integritatem omnium organorum corporis (§. 339. *part. 1. Jur. nat.*), quæ in structura minime vitata consistit (§. 320. *part. 1. Jur. nat.*), & singulorum organorum perfectio absolvitur aptitudine ad eas functiones, quarum per structuram suam sunt capacia (§. 317. 323. 330. *part. 1. Jur. nat.* & 278. *Cosmol.*). Quamobrem facile patet perfectionem essentialem (§. 331. *part. 1. Jur. nat.*) per se in sensum non cadere & ante intellectus usum non agnosci, nec attentionem nostram in se trahere. Immo quam pauci sunt, qui, ubi intellectus usus compotes facti, perfectionem essentialem cognoscere student, & si vel maxime eam cognoverint, de eadem cogitant? Status ille corporis, quo singulæ ipsius partes munere suo rite funguntur, sanitas est (§. 345 *priv. 1. Jur. nat.*), quæ utique in bonorum numero non infimum sibi locum vindicat. Ast quot, quæso, sunt, qui sanitatem tanti æstimant, quanti æstimare eandem debent, qui de eadem cogitant, quamdiu sani sunt, & eadem delectantur? Hinc appetitus sanitatis admodum languidus est & vix ac ne vix quidem immediate in eandem is feratur, cum naturaliter non nisi mediate ad eam tendat, dum stimulo excitatus fertur in conservationem sui, donec consuetudo ipsius vicem subit. Quomodo fieri possit, ut consuetudo vicem stimuli subeat, patet ex iis, quæ olim alibi demonstravimus (§. 922. 923. *Psych. empir.*), id quod in præsentī breviter

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

I

vitatis

vitatis causa expressius docere nolumus. Cum consuetudo sit habitus agendi ex determinatione præterita (§. 923. *Psych. empir.*), actio vero omnis ex habitu proficiens suas habeat latebras (§. 73. *part. 1. Eth.*), et influxus actuum præteritorum animæ in actum præsentem sit recessus in animis hominum (§. 72. *Part. 1. Ethic.*); quomodo consuetudo in præsentem casu succedat in locum stimuli intimius perspiciet, qui ea observaverit, quæ de latebris & recessibus in animis hominum cognoscendis alibi demonstravimus (§. 74. & *seq. Part. 1. Eth.*). Morbus sanitati opponitur (§. 346. *part. 1. Jur. nat.*), qui corpus imperfectioni cuidam obnoxium reddens (§. 392. *Part. 1. Jur. nat.*) in malorum utique numero est (§. 565. *Psych. empir.*). Idem vero magis sentitur, quam sanitas, ac ideo sanitas quantum sit bonum ex malo eidem opposito rectius agnoscitur, sed de eo suo loco disertius dicemus. Multa hinc pendent, quæ suo loco inde deducenda. Quamobrem necesse est, ut, quæ hic dicuntur, recte perpendantur, ne hæreamus in iis, quæ alibi traduntur. Quando autem diximus bonum conservativum immediate non appeti, ea relegenda sunt, quæ de determinationibus naturalibus appetitus immediatis & mediatis supra annotavimus (§. 38.), ac præterea notandum est nos hic considerare appetitum, quatenus se habet ante intellectus usum & seposito intellectus usu, ubi eundem acquisivimus. Quodsi enim homo intellectu regere didicit inclinationes naturales communes, quemadmodum debet (§. 41.); fieri quoque potest, ut immediate appetamus bonum conservativum eodemque delectemur.

§. 46.

Notio bonitatis rerum, luptas sensuum percipitur, seu eadem sensum hilarant, ante intellectus quæ corpus usum, aut absque eodem recto, bonæ existimantur, quia sensus hilarant, conservant, rant. Etenim bonum conservativum ante intellectus usum

non

non agnoscitur, nec ex eo qua tali voluptas percipitur (§. ante intellectus 45.), consequenter cum bonum conservativum faciat ad *usus usum.* conservationem perfectionis essentialis, & res omnes, quibus corpus nostrum conservatur, aut ad ejus conservationem quid confertur, bonæ sint (§. 43.), ante intellectus usum bonitas earum non agnoscitur, nec ex iis, quatenus bonæ sunt, voluptas percipitur. Enimvero cum ante intellectus usum bonum non judicetur nisi id, quod voluptatem creat (§. 4.); si ex usu rerum, quibus corpus nostrum conservatur, voluptas sensuum percipitur, seu eadem sensus hilarant, ante intellectus usum & quod perinde est, absque eodem recto, eadem bonæ existimantur, quia sensus hilarant.

Patet hinc, quomodo notio bonitatis rerum, ad quarum usum ducit determinatio appetitus ad sui conservationem, erronea ingignatur menti nostræ. Vera notio hæc erat, res istas esse bonas, quia faciunt ad conservationem perfectionis essentialis, immo etiam accidentalis a nobis acquisitæ, cum utraque sine conservatione corporis subsistere nequeat. At huic substituitur erronea, res illas esse bonas, quia delectationes sensuales pariunt: quæ cum influat in appetitum, eundem corrumpit, ut is intellectu notione deceptrice utente feratur in malum (§. 6.). Et sola experientia docere potest, quanta ideo lues polluat actiones humanas.

§. 47.

Quoniam autem intellectus usum, aut absque eodem re- *Cum ex sapore*cto, res, quæ faciunt ad conservationem corporis, bonæ existunt *re & ali-*mantur, quia sensus hilarant (§. 46.), cibo autem ac potu *is qualitati-*indigemus ad conservationem corporis; ante intellectus usum *bus sensibili-*aut absque eodem recto cibi ac potus judicantur boni ex sapore *gras homines*to, & qualitibus aliis, quæ sensus delectant. Cumque sic res bonas di- *I 2* ad sue gnoscant.

adsuescamus de bonitate rerum statuere ex delectationibus sensualibus; ideo *in genere bonum habetur, quod sensus delectat.*

Liquet inde, quomodo contingat, ut homines non modo cibum atque potum judicent bonum, qui bene sapit, & alio quocunque modo sensus delectat; verum etiam hoc præjudicium extendatur ad res alias quascunque. Et quoniam hoc præjudicium radicitur in animis hominum, antequam intellectus usus sese exerit; ideo homini quasi naturale videtur, ut, quod sensus hilarat, pro bono habeat, consuetudine ante intellectus usum contracta, cum attentione & acumine ad reflexionem sufficiente uti nondum potest, veluti in naturam degenerante, ut in hoc maxime casu consuetudo dicenda sit altera natura. Quamobrem nec mirum ut, quando deinde usus intellectus acquiritur, in ratiocinando de bonitate rerum notione ista tanquam innata utantur homines, quod bonum sit, quicquid sensus delectat, aut, si mavis, hilarat.

§. 48.

Cur cibus ac potus appetatur, quia bene sapit & aliis qualitatibus sensibilibus se commendat. Quia homines ante intellectus usum cibum ac potum bonum judicant ex eo, quod bene sapit & ex aliis qualitatibus sensibilibus, quæ sensus hilarant (§. 47.), appetitus vero fertur in id, quod bonum videtur (§. 904. Psych. empir.); ideo ante intellectus usum cibum ac potum appetere adsuescunt, quia bene sapit & aliæ qualitates sensum simul hilarant. Cumque eadem notione utantur, ubi ad intellectus usum pervenerunt, quando vera notione boni adhuc destituuntur, nec a præjudicio isto sese liberarunt; ideo quoque ubi ad intellectus usum pervenerunt, eodem tamen recte uti nondum didicerunt, cibum ac potum adhuc appetunt, quia bene sapit aliisque qualitatibus sensibus sese commendat.

Nemo est, qui nesciat homines communiter ex sapore de boni-

bonitate cibi ac potus statuere, & dum appetitus in eundem fertur, vim in ipsum quoque suam exerere qualitates sensibiles alias, quæ sensus delectant, utut ob eas solas cibus ac potus non æstimetur bonus. Quemadmodum vero alias ostendimus, si nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus, ideam boni ingredi voluptates quascunque ex re ista, vel cum eadem antea simul perceptas (§. 593. *Psych. empir.*); ita quoque si præter gustum alii sensus hilarantur a cibo quodam & potu, ideam boni omnes voluptates quocunque sensu perceptæ ingrediuntur præter eam, quam sapor parit. Unde contingit cibum ac potum magis bonum videri, quam ob saporem haberi potest. Acquiescimus autem in notione confusa boni, quando aduесimus ea appetere tanquam bona, quæ sensus oblectant.

§. 49.

Quoniam homines ante intellectus usum, aut recto intellectu De appetitu *usu seposito* in genere bonum esse opinantur, quod sensus delectant, ne rerum, stat (§. 47.); appetitus eorum fertur in res, quæ sensus delectant, quæ sensus consequenter etiam in pecuniam, ut eas sibi comparare possint. hilarant, &

Experientia utrumque satis confirmat: videmus enim quotidie, quam avide homines appetant res, quæ sunt sensuum oblectamenta, sit ita quod non omnes æque delectent. Et earum comparandarum causa in pecunia. cum unusquisque experiatur, sine pecunia res istiusmodi comparari non posse, ideo quoque de pecunia acquirenda cogitant, ut eas sibi comparare valeant. Pecuniam igitur appetunt, ut animi sui desideria explere queant. Enimvero hic ostendendum erat, undenam ista determinatio appetitus veniat, ut, quomodo ex naturali determinatione appetitus ad sui conservationem, quæ nihil vitii habet, ortum suum trahat, intelligatur. Pendent enim hinc multa alia, quæ ad praxin moralem spectant & in educatione liberorum magni sunt momenti. Immo hinc quoque patet ratio, cur animantia bruta non adeo curent sensuum

oblectamenta, quemadmodum homines, nec determinatio appetitus ad sui conservationem & per consequens ad conservationem perfectionis essentialis vergat in destructionem sui vel depravationem perfectionis. Bruta non utuntur nisi eodem cibi genere, prouti a natura offertur, & aquam potant. Quamobrem non videas, eos adhibere tantum cibi & potionis, ut vires opprimantur, sed ut reficiantur. Absit autem, ut inde colligas, ipsa ratione rectius uti hominibus. Neque enim rationis usui hæc tribuenda sunt, sed sequuntur bruta naturalem appetitus determinationem ad sui conservationem, deficiente causa, quæ eandem in transversum agit. Ponamus homines non potare nisi aquam. Quilibet ultro concedet, nimiam potationem eos non delectaturam, sicuti vino, aut cerevisiæ deditos. Ecquis unquam vidit conciliabula aquas potantium, quamvis ordinarius eorum potus sit aqua?

§. 50.

De perverso Cum homines ante intellectus usum, aut recto intellectus usu modo deter- seposito cibum ac potum appetant, quia bene sapit, & aliæ minandi cibi qualitates sensibiles, quæ ceteros sensus hilarant, appetitum ac potus stimulent (§. 48.); in determinanda quantitate cibi ac potus gustus quantitatem. & ceterorum sensuum eidem obstetricantium iudicium sequuntur, ac ideo vino & cerevisiæ deditos extrema potatio delectat, & idem observamus in capiendis cibis gustum hilarantibus.

Quæ modo annotavimus (not. §. 49.) de brutis in capiendo cibo ac potu non excedentibus, quemadmodum hominibus solenne est, propositionem præsentem quoque illustrant. Depravatio nimirum appetitus, quæ in hominibus locum habet, in illa non cadit. Nocet hominibus intellectus, qui prodesse debebat, usu ejus in abusum converso, quatenus ad ratiocinandum sumunt notionem boni deceptricem (§. 6.), & sic dato uno absurdo sequuntur plura. Sed plura de his dicenda erunt, quando suo loco de temperantia acturi sumus.

§. 51.

§. 51.

Pecunia refertur ad bonum conservativum, quatenus eadem Quo respectu comparantur res ad conservationem nostram necessaria. Quoni- pecunia ad am pro pecunia res quælibet comparari possunt (§. 293. bonum con- part. 4. Jur. nat.), consequenter etiam illæ, quæ ad conserva- servativum tionem sui faciunt; eadem æquivalet quoque rebus, qui- referatur bus ad conservationem nostram indigemus. Quoniam ita- que res, quæ ad conservationem sui pertinent, ad bonum conservativum referuntur (§. 43.); pecunia quoque ad bonum conservativum refertur; quatenus eadem comparantur res ad conservationem sui necessaria.

Ufus nimirum pecuniæ tendit ad conservationem sui & per consequens ad conservationem perfectionis essentialis. Et hoc respectu perficit statum nostrum externum, ideoque verum bonum est (§. 517. *Psycb. empir.*). Ut pecunia bona sit, ab usu habet: in se spectata, nec bona est, nec mala. Quamvis vero hic saltem spectemus usum, quem habet in comparandis rebus ad conservationem sui necessariis; non tamen is solus est, qui pecuniam in verorum bonorum numero collocat. Ast quoniam nunc saltem consideramus bonum conservativum; de alio usu agendum est deinceps.

§. 52.

Quoniam pecunia refertur ad bonum conservativum, *Appetitus quatenus eadem comparantur res ad conservationem sui ne- naturalis pe- cessariae (§. 51.), appetitus vero hominis naturaliter deter- cunia. minatus est ad sui conservationem (§. 30.); homini quoque naturale est, ut appetat pecuniam, quatenus eadem comparantur res ad conservationem sui necessaria.*

Determinatio appetitus ad pecuniam ad eas pertinet, quas mediatas diximus in superioribus (*not. §. 38.*). Supponit no- titiam

titiam usus, quo ignorato pecunia non movet appetitum. Ratio quamvis satis manifesta sit, modo recordemur eorum, quæ de appetitu abunde inculcata fuerunt; ipsa tamen quoque experientia idem docet in infantibus, quos pecunia non delectat, & qui rem nullius pretii sensum hilarantem nummo aureo præferunt. Præferunt nimirum infantes & pueri infantie proximi ea, quæ sensus magis demulcent, eundemque morem tenent adulti, qui intellectu non magis utuntur, quam illis uti concessum (§. 4.). Videmus omnino homines pecuniam effundere delectationum sensualium causa, quam ad alios usus converterre poterant.

§. 53.

De malo destrutivo.

Malum destruktivum, quod opponitur bono conservativo, dicitur, quod perfectionem essentialem labefactat, vel funditus evertit, consequenter hominem aut statum ejusdem imperfectioni cuidam obnoxium reddit. Quamobrem cum res omnes, quibus organa corporis quomodocunque vitiantur, ut functiones suas rite obire nequeant, vel corpus quomodocunque læditur, perfectionem essentialem, utpote a conservatione structuræ corporis & organorum corporis pendentis vi demonstrationis superioris de determinatione appetitus ad sui conservationem tendente ad conservandam perfectionem essentialem (§. 34.), labefactent, vel funditus evertant; eadem male sunt. Et quoniam abusus rerum ad conservationem corporis per se facientium malus est, quando scilicet conservationi perfectionis essentialis repugnat, vel alio quocunque modo imperfectionem homini, vel statui ejusdem inducit (§. 43.) idem ad malum destruktivum pertinet.

Ira cibis ac potus malus est, qui conservationi corporis adversatur. Et abusus cibi ac potus, qui modice sumtus ad conservationem nostram conducit, quatenus sanitati nocet nimis

ma quantitas, malus est. Supra jam monuimus, quomodo bonum conservativum degenerare possit in malum (nos. §. 43.), ut idem hic repetendum non sit.

§. 54.

Quoniam malum destructivum perfectionem essentialem labefactat, vel funditus evertit (§. 53.), determinatio autem retem facultatis averfandi ad averfandum ea, quæ conservativum clinationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad averfandam natura- nem natura- dum ea, quæ perfectioni essentiali adversantur & ad im- pedendam imperfectionem essentialem (§. 35.) malum de- tur malum strativum refertur ad averfationem, quatenus determinata est ad aver- destructi- sandum ea, qua conservationi sui quomodocunque contrariantur, con- vum. sequenter ad reclamationem naturalem a destructione sui (§. 33.).

Probe notandum est, quomodo malum destructivum refe- ratur ad reclamationem naturalem: ex eo enim non modo intel- ligitur, quamnam vim habeat ad averfationem movendam, hoc est, actum ejus eliciendum; verum etiam ratio aberratio- num averfationis circa malum destructivum perspicitur, ut ca- ceam alia ex iis, quæ sequuntur, manifesta.

§. 55.

Malum destructivum aliud patens est, quando organum De malo de- corporis deprehenditur ineptum ad eum usum, quem natu- strativo pa- raliter habet, aut ex ejus læsione dolor percipitur: aliud vero la- tente & la- tens, quando ignoramus, organum quoddam corporis ad tente. eum usum esse ineptum, quem naturaliter habet, aut ex ejus læsione nullus percipitur dolor, vel adeo parum doloris, ut vix ac ne vix quidem apperipiatur.

Malum destructivum patens est cæcitas: cæcus enim satis sibi conscius est se destitui usu oculorum, dum videre nequit. Et idem intelligitur de quolibet organo sensorio reliquo. Si- (Wolffii Ethica Pars II.) K militer

militer defectus organorum motoriorum in sensum occurrit, cum quilibet experiatur e. gr. manum aut pedem moveri non posse, aut nonnisi difficulter, vel non absque dolore moveri posse. Si vulnus infligitur corpori, dolorem percipimus. Contingit vero etiam, ut cum ineptitudine organi ad suum usum dolor simul percipiatur, vel continuus, veluti fractis cruribus, vel transitorius, conatui ad motum conjunctus. Ex hisce abunde intelligitur, quomodo malum destructivum agnoscatur. Enimvero si vis ventriculi labefactatur, ut cibos bene digerere non possit, malum destructivum latens est, nec per se in sensum incurrit, neque etiam vitium ventriculi dolorem causatur. Obtinet idem in aliis organis vitalibus.

§. 56.

*Cur malum
destructi-
vum latens
non averse-
mur.*

Quoniam malum destructivum latens non agnoscitur, ideo nec imperfectionis, cui corpus obnoxium redditur, nobis conscii sumus. Quamobrem cum tædium sive molestia non oriatur, si imperfectionis, cui corpus obnoxium est, nobis minime conscii sumus (§. 518. *Psych. empir.*); *ex malo destructivo latente nulla percipitur molestia, consequenter cum ante intellectus usum, aut eodem seposito, malum non agnoscatur, nisi ex eo, quod molestiam creat (§. 4.), ante eundem, aut eodem seposito, malum destructivum latens non agnoscitur, consequenter cum non aversemur nisi quod nobis tanquam malum repræsentamus (§. 901. *Psych. empir.*), nec idem averfamur.*

Cibus insalubris malum destructivum latens est (§. 55.). Si bene sapit, avide appetitur: tantum abest, ut averfationi ullum locum relinquat. Idem observatur de cibo salubri, cuius nimia quantitas nocet. Gratus nimirum sapor movet appetitum, ut feratur in nimium & omnem averfionem avertit. Cum enim ea plerorumque animos occupaverit opinio, in bono non posse committi excessum, ut apud Germanos in pro-

verbum abiecit, man könne des guten nicht jubel thun; si ex delectatione sensuali aestimatur bonum, veluti cibus bonus ex sapore grato, a nimio non abhorret homo,

§. 57.

Quando organum corporis ineptum experimur ad eum *Quomodo* usum, quem habere debet, aut ex ejus læsione dolor perci- *malum de-* pitur, malum destructivum patens est (§. 55.). *Malum igitur structivum destructivum patens ante intellectus usum, aut recto usu deficiente, patens agno-* non agnoscitur, nisi ubi vel ipsimet in idem incidimus, vel alios eidem scatur & a- *obnoxios observamus.* Unde porro consequitur, ut nec nisi ex versabile ef- *presenti molestiam percipiamus, consequenter nec idem averse-* ficiatur. *mur, nisi quando eidem vel ipsimet sumus obnoxii, vel in aliis id observamus.*

Monuimus ante, cæcitatem esse malum destructivum pa- tens, & tale quoque est surditas. Molestiam ex cæcitæ & surditate non percipit, nisi qui cæcus & surdus est, vel, ubi cæcum, aut surdum videt, & incommoda inde secuta observat, vitium istud ad se refert. Neutram igitur aversa- mur, nisi ubi vel ipsimet in istud malum incidimus, vel alios eodem laborantes observamus. Idem intelligitur de vulne- ribus, quæ inter mala destructiva potentia referenda, quatenus dolorem faciunt.

§. 58.

Cum deficiente recto intellectus usu malum destructi- *Quando res* vum latens non aversemur (§. 56.), patens autem non ante, *avertemur,* quam ubi eidem vel ipsimet obnoxii reddimur, vel alios ei- *que malum* dem obnoxios observamus (§. 57.), res autem, quibus or- *destructivum* ganum corporis quocunque modo vitatur, vel læditur, ad *causantur.* malum destructivum pertinent, quatenus scilicet eidem cor- pus nostrum obnoxium faciunt (§. 53.); *deficiente recto intelle-* tus

*Uti usu res istas, quæ organum aliquod corporis quomodocunque vi-
siant, vel ledant, non averſamur, ſi malum deſtructive latens cau-
ſantur, nec ſi patens inferunt, antequam id actu fiat.*

Deficit intellectus uſus rectus, quando omni uſu adhuc deſtituimur, quemadmodum in infantibus accidit, vel quan- do nozione rei deſtituimur, ut de ea judicare, vel ex eadem ratiocinari minime valeamus. Tenendum vero eſt, uſum intellectus non eſſe rectum, ſi in ratiocinando ſumatur princi- pium, quod verum non eſt, veluti ſi ex nozione boni vel mali deceptrice ratiocinemur. Ita in præſenti uſus intellectus tum demum rectus eſt, ſi ſumamus rem eſſe malam, quæ nocet ſanitati, aut organum quoddam corporis lædit, ſeu defi- mitione mali deſtructivi utamur (§. 53.), atque per judicium inde illatum noluntatem determinemus. Nemo autem non videt parum nobis proſpectum eſſe, ſi rem, quæ malum de- ſtructive cauſatur, tunc demum agnoſcamus, ubi in idem incidimus, ut ideo maxime opus ſit, attenta mente obſervare idem in aliis, quamvis ſi ſola adhuc moleſtia movet facultatem averſandi, malum alienum plerumque parum moleſtum no- bis accidat. Ubi vero res malum deſtructive latens afferunt, ex iſdem nulla moleſtia percipi poteſt, conſequenter quamdiu malum non judicamus niſi ex eo, quod moleſtiam creat, no- bis a nocumento parum cavere valeamus.

§. 59.

*Quodnam ſit
maximum
malum de-
ſtructive.*

Inter mala deſtructive mors omnium maximum. Etenim mors omnem corporis perfectionem funditus evertit (§. 368. Part. 1. Jur. nat.), ac ideo malum deſtructive eſt (§. 53.). Quo- niam vero malum omnium maximum eſt, quod corpori ac- cidere poteſt (§. 752. Part. 1. Jur. nat.); inter mala deſtru- ctiva omnium maximum.

*Mors auferit omnium uſum organorum corporis, quem per-
ſtructive.*

fructum suam habere debent, & corruptioni eadem obnoxia facit, quemadmodum jam olim ostendimus (§. 368. *Part. 1. Jur. nat.*) & quotidiana experientia adeo manifestum est, ut nemo sit qui nesciat. Ac propterea nemo quoque est, qui non agnoscat malum destructivum majus morte concipi non posse.

§. 60.

Quia inter mala destructiva mors omnium maximum *Quenam res est (§. 59.); res quoque quæ mortem afferunt, maxime male respectu sunt, & hisce proxima, quæ nos periculo mortis exponunt, quatenus li destructivi malum destructivum spectatur.* *maxime male.*

Res, quæ mortem afferunt, sunt venena, & his proximæ cibi & potus insalubres, qui morbos periculosos causantur, quamvis hi mali non sint nisi respectu subjectorum, vel etiam pro diversitate circumstantiarum, subjecto manente eodem. Hisce tamen rebus accensenda non sunt tela letifera, quibus homines abutuntur tanquam instrumentis ad interficiendum alios, cum ea non agant vi propria, sed vi iisdem utentis, aut abutentis. Idem sentiendum de rebus, quæ casu hominem occidunt, veluti si regula vi venti dejecta capiti prætereuntis infligit vulnus lethale. Ast respectu hominum fulmen & pulvis pyrius casu accensus in numerum rerum maxime malarum referuntur eodem jure, quo venena.

§. 61.

Bonum perfectivum dicitur, quod facit ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ. Quoniam facultates animæ perfectiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209. *Part. 1. Jur. nat.*), ac idem valet de facultate locomotiva quatenus ejus usus demum acquirendus (§. 328. *Part. 1. Jur. nat.*); *bonum perfectivum sunt virtutes intellectuales & morales (§. 377. 547. 548. Part. 1. Jur. nat.), atque habitus facultatis loco*

motiva. Quamobrem cum res omnes, quæ inferuntur adquirendis habitibus facultatibus animæ & facultate locomotiva utendi, aut iisdem augendis atque exercendis, faciant ad perfectionem hominis accidentalem (§. 331. part. 1. *Jur. nat.*); eædem bonæ sunt, & usus earum bonus est, quando eodem habitibus intellectuales, vel morales acquiruntur, aut ad eos perficiendos & exercendos quomodocunque conducunt. Et quia virtus omnis habitus est actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), habitus vero omnis consistit in agendi promptitudine (§. 428. *Psych. empir.*); omne bonum perfectivum redit ad promptitudinem facultatibus animæ & facultate locomotiva corporis legi naturali convenienter utendi, & per consequens naturæ humane convenienter (§. 188. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberales per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154. part. 1. *Phil. pract. univ.*), actiones autem naturales pendent a perfectione essentiali (§. 528. *Ontol.* & §. 12. part. 1. *Phil. pract. univ.*); actiones liberales ad consensum cum naturalibus reductæ (§. 503. *Ontol.*), pendentes a perfectione animæ (§. 202. part. 1. *Jur. nat.*) & corporis accidentali (§. 331. part. 1. *Jur. nat.*), simul pendent a perfectione essentiali. Atque hinc simul intelligitur mutua boni conservativi & perfectivi a se invicem dependentia (§. 43.). Sed demus exemplum rei, quæ bona est respectu boni perfectivi. Ad bonum perfectivum refertur utique cognitio rerum scitu necessariarum atque utilium. Liber itaque dicitur bonus, ex quo rerum utilium & necessariarum scientia haberi potest. Similiter instrumentum astronomicum bonum dicitur, quatenus inservit observationibus astronomicis accurate instituendis, cum sic faciat ad exercitium artis observandæ quæ in virtutum intellectualium numero est (§. 322. *Part. Ethic.*). Dicuntur autem res istiusmodi bonæ respectu perfectivi.

nim in se spectare quoque bonæ dici possunt, quatenus sunt aptæ ad eum usum, quam habere debent, ut tunc bonum idem significet quod perfectum. Hic vero bonitas priori sensu accipitur, quia res non movent appetitum, nisi quatenus bonæ quoad nos (§. 904. *Psych. empir.*). Ita instrumentum astronomicum, quod observationibus astronomicis accurate instituendis inservit, non appetitur nisi ab astronomo, cujus est observare phænomena cœlestia. Qui enim artem observandi minime callet, aut cui observationibus astronomicis vacare non licet, cum is eodem non juvetur in exercenda arte, nec idem bonum respectu sui judicat, & per consequens nec idem appetit. Differt autem bonum conservativum in eo a perfectivo, quod cum in illo excedi possit (*not.* §. 43.), in hoc excessus non habeat locum. Sed ut de eo multa dicamus, non opus esse videtur.

§. 62.

Quoniam bonum perfectivum facit ad perfectionem *Ad quam-*
accidentalem naturæ humanæ (§. 61.), determinatio autem *nam inclina-*
appetitus ad sui perfectionem tendit ad acquirendam acci- *tionem natu-*
dentalem (§. 34.); *bonum perfectivum refertur ad appetitum, qua-*
rens determinatus est ad perfectionem nostram, consequenter ad in-
clinationem se perficiendi. *ratur bonum*
perfectivum.

Quod supra annotavimus de boni conservativi ad appeti-
tum relatione (*not.* §. 44.); idem quoque hic tenendum,

§. 63.

Quoniam bonum perfectivum facit ad perfectionem ac- *Quando bo-*
cidentalem naturæ humanæ (§. 61.), perfectio vero acci- *num perfecti-*
dentalis ab habitibus acquisitis tam quoad animam (§. 202. *vum movere*
part. 1. Jur. nat.), quam quoad corpus venit (§. 331. *part. 1. nequeat ap-*
Jur. nat.), ad quos dispositio naturalis exercitio evehitur *petitum.*
(§. 430.)

(§. 430. *Psych. empir.*), ideoque perfectionis accidentalis ante usum intellectus, aut recto ejus usu seposito, nobis consciri esse non possumus; ex perfectione accidentali voluptas percipi nequit, nisi intellectu recte uti didicerimus (§. 511. *Psych. empir.*), cumque nec agnosci possit, bonum quoque perfectivum ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito non agnoscitur, neque ideo appeti potest (§. 904. *Psych. empir.*), consequenter si bonum perfectivum appetendum, necesse est ut idem agnoscere studeamus, & quamdiu hoc fieri nequit, qui educationi aliorum præsunt, ad idem acquirendum quocunque modo impellere & incitare eos debent, metu scilicet poenarum & spe premiorum (§. 301. 118. part. 1. *Phil. pract. intro.*).

Ad educationem pertinet, ut liberi adsuant exercitiis, quibus habitus animæ ac corporis acquiruntur, sicque perfectionis accidentalis fiant participes, donec crescente intellectus usu bonum perfectivum ipsimet agnoscant & appetitus eorum per idem moveatur (§. 904. *Psych. empir.*). Facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209. part. 1. *Jur. nat.*), & idem tenendum est de facultate locomotiva, cujus usus directioni animæ subest (§. 315. part. 1. *Jur. nat.*). Natura homini saltem inest dispositio, quæ mediante exercitio ad habitum evehitur (§. 430. *Psych. empir.*). Dispositio hæc cum consistat in possibilitate acquirendi potentiam agendi (§. 426. *Psych. empir.*), cum absque recto intellectus usu homo agnoscere nequeat, quid usu facultatum naturali acquisitu sit possibile; de dispositione naturali nullo modo cogitat, ideoque multo minus agnoscit, quod hic vel iste habitus, ad quem dispositio evehenda, naturam ipsius perficiat. Nulla igitur ratio est, cur ex habitu utendi facultatibus animæ & facultate locomotiva voluptatem percipiat (§. 511. *Psych. empir.*), & eadem appetitus determinetur ad eum acquirendum (§. 4. 6. & §. 591. *Psych. empir.*). Quot, quæso,

sunt, qui intellectus usum consecuti perfectionem accidentalem animæ & corporis distincte agnoscere student & intimius perspiciunt, ut eadem delectentur, non modo antequam ejus facti sunt compotes; verum etiam ubi eandem jam acquisiverunt? Acutis hic discernere licebit, quæ discernenda sunt, ut certo constet, unde oriatur voluptas, postquam habitus istos in specie satis expenderit & cur ex iisdem agatur ostenderimus. Confirmat ea, quæ de bono perfectivo acquirendo diximus, quotidiana experientia, cum praxis communis idem inculcet.

§. 64.

Pecunia refertur ad bonum perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur ad perfectionem accidentalem acquirendam. Etenim pro pecunia ad pecunia res & operæ quælibet comparari possunt (§. 293. *bonum perfectivum part. 4. Jur. nat.*), consequenter etiam illæ, quibus indigemus *perfectivum re-* ad perfectionem accidentalem acquirendam. Quamobrem *feratur.* cum pecunia æquivalet rebus, quæ inserviunt perfectioni accidentali acquirendæ, consequenter comparandis, augendis & exercendis habitibus facultatibus animæ & facultate locomotiva utendi, quando ea de causa sumtus faciendi, res autem omnes referantur ad bonum perfectivum, quæ inserviunt habitibus utendi facultatibus animæ & facultate locomotiva acquirendis, augendis & exercendis (§. 61.); pecunia refertur ad bonum perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur ad perfectionem accidentalem acquirendam.

Eodem modo pecunia refertur ad bonum perfectivum, quo ad bonum conservativum. Quæ igitur de pecunia supra annotavimus, cum ostenderemus, quo respectu ad bonum conservativum referatur (*not. §. 51.*); eadem hic quoque notanda. Cum pecunia in se spectata nec bona, nec mala sit, sed ab usu habeat, ut dicatur bona, quatenus nimirum eadem

(*Wolffii Ethica Pars II.*) L compa-

comperantur res &c, quæ introductis dominiis hisce æquiparantur, operæ (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*), ad perfectionem nostram quomodocunque requisitæ; ideo hoc respectu in verorum bonorum numero collocatur. Et quia rebus & operis aliorum non minus ad perfectionem accidentalem, quam ad conservationem sui, consequenter ad perfectionem essentialem conservandam indigemus; ideo facile patet ratio, cur ad bonum non minus perfectivum, quam conservativum referenda sit, & in eandem bonitas ab utroque derivetur.

§. 65.

Quando appetitus pecunie sit naturalis. Quia pecunia refertur ad bonum perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur, ad perfectionem accidentalem acquirendam (§. 64.), appetitus vero hominis naturaliter determinatus est ad sui perfectionem (§. 30.); homini quoque naturale est, ut appetat pecuniam, quatenus sumtus facere tenemur ad perfectionem accidentalem acquirendam.

Monuimus jam supra (*not. §. 52.*), determinationem appetitus ad pecuniam ad mediatas pertinere, ac ideo pecuniam non movere appetitum nisi cognito ejus usu. Cur vero accidat, ut quidam pecuniam propter se appetant, non vero usus gratia, suo ostendetur loco. Pertinet hoc ad corruptionem voluntatis acquisitam, quæ hic nondum explicari potest.

§. 66.

De malo deformativo. Malum deformans aut, si ita lubet, *deformativum*, quod opponitur bono conservativo, dicitur, quod facit ad imperfectionem accidentalem naturæ humanæ. Estque vel *privativum*, quod consistit in carentia perfectionis accidentalis, quæ acquiri poterat, consequenter a non usu facultatum pendet; vel *positivum*, quod consistit in imperfectione accidentali acquisita, consequenter ab abusu facultatum pendet;

det; vel denique *defectivum*, quod defectum quendam arguit in perfectione accidentali acquisita, consequenter bonum perfectivum labe quadam inficit. Cum virtutes intellectuales & morales atque habitus facultatis locomotivæ sint bonum perfectivum, ideoque ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ faciant (§. 61.); *carentia virtutum intellectualium & moralium & habituum locomotivæ facultatis*, quos homo acquirere poterat, *malum deformativum privativum sunt*, itemque *carentia habituum facultatum animæ ad virtutes intellectuales & morales requisitorum*. Et quia vitia virtutibus opposita sunt habitus committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter in imperfectione accidentali acquisita consistunt (§. 152. part. 1. *Phil. pract. univ.* & §. 202. 331. part. 1. *Jur. nat.*); eadem *malum deformativum positivum sunt*. Quoniam denique perfectio animæ consistit in consensu omnium usuum facultatum animæ tam superiorum, quam inferiorum (§. 201. part. 1. *Jur. nat.*) & usus facultatis locomotivæ omnis subest directioni animæ (§. 315. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter cum ilis quoque consentire debet; si cum usu facultatum concurrat quorundam *abusus*, vel non *usus*, habitus morales labe quadam inficiuntur, cum nec prorsus boni sint, nec mali, sed prouti usus, vel non usus & *abusus* prævalet, nunc propius ad bonos, nunc ad malos sive pravos accedunt (§. 276. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque cum in actione recta nihil desiderari debeat ex parte intellectus, voluntatis & noluntatis atque facultatis locomotivæ (§. 79. part. 1. *Phil. pract. univ.*), *omnis defectus rectitudinis agendi ad malum defectivum pertinet*.

E. gr. ignorantia malum deformans privativum, error positivum est, opinio defectivum. Intemperantia malum positivum est, cibi insalubris, quem talem esse ignoras, vel per erro-

L 2

rem

rem pro salubri habes, fruitio malum defectivum" Dare elemosynam ut videaris ab hominibus, non ut subleves miseriam petentis misericordiam permotus, malum defectivum est. Pertinet huc omnis actio externa legi naturæ conveniens, sed quæ a rectitudine deficit quoad actus internos. Enimvero quæ hic de malo hominem deformante & diversis ejus speciebus dicuntur, ex speciali tractatione clarissime elucescent. Quando enim de virtutibus moralibus agendum erit, quoniam ad eas requirantur habitus singularum facultatum distincte explicaturi sumus, consequenter etiam parebunt defectus non usui, vel abusui facultatum tribuendi. Nolumus itaque in præsentem cumulare ea, quæ nondum sufficienter intelligi possunt, suo autem loco demonstranda erunt. Multa, quæ in parte prima Ethicæ de modo perficiendi intellectum & facultates eidem ministrantes atque de virtutibus intellectualibus demonstrata & uberius declarata atque confirmata sunt, non modo hisce, quæ de malo deformante, verum etiam iis, quæ de bono tam conservativo, quam perfectivo & isti opposito malo destructivo dicta sunt, lucem uberiores affundunt.

§. 67.

De rebus malis respectu mali deformativi. Quia malum deformativum facit ad imperfectionem naturæ humanæ (§. 66.); si qua res perfectionem accidentalem quomodocunque labefactat, aut prorsus evertit, vel imperfectioni accidentali hominem obnoxium reddit, ea mala est, cumque ea omnia mala sint, quæ quomodocunque impediunt, quo minus perfectio accidentalis acquiratur, aut quæ exercitium habituum utendi facultatibus nostris acquisite impediunt.

Quemadmodum supra monuimus, duplicem spectari bonitatem rerum, quatenus considerantur ut in se & quatenus considerantur in relatione ad nos, seu respectu nostri bonæ audi-

audiunt; ita idem quoque tenendum est de duplici respectu, quo res malæ dicuntur. Ita liber multis erroribus refertus malus est, si in se spectatur; ast liber, qui multa obscæna continet & cujus lectione corrumpuntur mores legentium, respectivo malus est. Similiter consuetudo cum hominibus pravis & familiaritas mala est, quatenus corrumpit mores & vitiis aliorum adsuescimus. Omnia virtutum impedimenta mala sunt, sicuti etiam omnia, quæ ad vitia seducunt. Facile patet, quemadmodum modo annotavimus (*not.* §. 66.); talibus ex speciali tractatione uberiores lucem affulsuram.

§. 68.

Quoniam malum deformativum facit ad imperfectio- *Ad quam-*
nem accidentalem naturæ humanæ, tum quatenus eidem *nam reclina-*
reddimur obnoxii, tum quatenus impedimur, quo minus *tionem natu-*
perfectio- nem accidentalem acquiramus, tum quatenus de- *ralem refe-*
fectum quendam in ea causatur (§. 66.), determinatio au- *ratur malum*
tem facultatis averfandi naturalis ad averfandum ea, quæ *deformans.*
perfectio- ni sui quomodocunque contrariantur, tendit ad
averfandum ea, quæ quomodocunque impediunt, quo mi-
nus perfectio- nem accidentalem acquiramus & ad averten-
dum accidentalem (§. 35.); *malum deformativum refertur ad*
facultatem averfandi, quatenus determinata est ad averfandum ea,
quæ perfectio- ni sui quomodocunque contrariantur, consequenter
ad reclamationem naturalem ab imperfectio- ne sui. (§. 33.).

Probe notandum est, quomodo malum deformans refertur ad reclamationem naturalem. Ex eo nimirum non modo intelligitur, quamnam vim habeat ad averfationem movendam, hoc est, actum ejus eliciendum; verum etiam ratio aberrationum averfationis circa malum destructivum perspicitur, ut taceamus alia, quæ suo loco patebunt.

§. 69.

Quando malum deformativum non moveat appetitum.

Quia bonum perfectivum, quod facit ad perfectionem accidentalem (§. 61.), ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito non agnoscitur (§. 63.), malum autem eidem oppositum privativum in carentia perfectionis accidentalis, seu habituum utendi facultatibus animæ ac facultate locomotiva consistit, & defectivum defectum quendam in perfectione accidentali arguit (§. 66.); *malum deformativum, tam privativum, quam defectivum non agnoscitur ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito.* Et quia malum deformativum positivum in imperfectione quadam accidentali acquisita consistit (§. 66.), cujus loco perfectio accidentalis acquiri poterat ac debebat (§. 152. part. 1. *Phil. pract. univ.*), imperfectionem autem accidentalem & perfectionem a se invicem discernere nequit, nisi qui perfectionem cognoverit; *malum quoque deformativum positivum non agnoscitur, quamdiu bonum perfectivum ignoratur, consequenter cum ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito, bonum perfectivum non agnoscatur (§. 63.), ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito malum deformativum positivum non agnoscitur.* Cum vero averfari nequeamus nisi quod tanquam malum nobis repræsentamus (§. 907. *Psych. empir.*); *ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito malum deformativum omne averfari non possumus.*

Malum deformativum privativum est carentia boni perfectivi. Qui bonum perfectivum non appetit, nec malum deformativum privativum averfatur. Et idem valet de defectivo, quod privativum participat. Ut quæ de bono perfectivo & malo deformativo dicuntur intimius perspiciantur, paulo accuratius perpendenda est perfectio accidentalis humanæ naturæ. Habet homo varias facultates animæ, quemadmodum ex Psychologia empirica satis superque constat & unusquis-

quisque in se experitur, modo animum sufficienter ad ea, quorum sibi in se conscius est, attendere & acumine sufficiente ad discernenda ea, quæ diversa sunt, uti velit, & quoad actus externos facultatem locomotivam, quæ directioni illius subest (§. 315. *part. 1. Jur. nat.*), seu cujus usus totus dependet ab appetitu & aversione animæ (§. 953. *Psych. empir.*). Perfectio animæ consistit in consensu omnium usuum facultatum omnium animæ tam superiorum, quam inferiorum (§. 201. *part. Jur. nat.*) & singulæ facultates perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209. *part. 1. Jur. nat.*), cumque perfectio hominis componatur ex perfectione animæ & corporis (§. 340. *part. 1. Jur. nat.*), nec ea fert dissensum usus facultatis locomotivæ ab usu facultatum animæ (§. 504. *Ontol.*). Dantur igitur perfectiones partiales, quæ simul sumptæ perfectionem totalem absolvunt. Habitus animæ, quibus perfectiones accidentales continentur, veluti virtutes intellectuales & morales, partiales perfectiones supponunt, seu habitus facultatum singularum ad illos concurrentium, & habitum quoque ipsis consentientem facultatis locomotivæ. Quodsi in habitibus partialibus nullus notetur defectus, quoad perfectionem accidentalem nihil desideratur: ast si defectus quidam notatur, tum utique habitus a rectitudine sua adhuc abest, & in eo malum deformans defectivum consistit. Quodsi quis habitus prorsus desit, malum deformans privativum est. Enimvero datur etiam abusus facultatum animæ ac inde pendentis facultatis locomotivæ, quatenus actus earundem per alias rationes finales determinantur, quam naturales, cum perfectio accidentalis eandem rationem determinantem habere debeat, quam habet essentialis (§. 529. *Ontol.*). Atque hinc oritur imperfectio hominis accidentalis positiva, & ortum suum trahit malum deformans positivum. Hæc si perpendere libuerit, ultro fatendum erit, ante intellectus usum & seposito intellectus usu recto imperfectionem accidentalem, ac per consequens malum deformativum agnosci non posse. Quot, quæso, sunt, qui malum
hoc

hoc distincte cognoscunt, etiam si intellectu uti didicerint, immo disciplinis perdiscendis operam navarint? Et, si vel maxime quis aversetur malum deformativum, satis tamen constat, facultatem averfandi minime per ipsum in se spectatum determinari, sed per motiva aliunde desumpta. Pertinet huc, quod multorum cupiditas refrænanda sit metu poenarum: id quod minime necesse foret, siquidem malum per se displiceret. Experientia propositionem præsentem abunde confirmat, quod pueri, quorum est imitari alios, cum per se appetitum & averfationem determinare nequeant, appetitum determinent ad malum istud, eidemque adfuescant, & ubi parentes pravitati adeo dediti sunt, ut liberos ad actiones scelestas seducant, appetitui averfatio minime repugnat, ideoque hæc vim nullam in animos eorum exerit. Huc etiam pertinet, quod errores circa jus naturæ, qui olim gentibus fuere communes, immo hodiernum sunt, determinationem naturalem averfationis supprimant. Quis e. gr. est, qui ignoret, pro hostibus olim habitos fuisse peregrinos, seu eos, qui non sunt ejusdem nobiscum gentis, in quos quæcunque licita sint, cum opinio hæc etiam obsederit animos Judæorum a Christo explosa & hodiernum plerique persuasi sint, in hostem quævis licita esse, quasi jus in bello in mera licentia consistat. Sed nolumus exempla plura in medium asferre. Etenim ex iis, quæ diximus, satis intelligitur, malum deformativum sine recto intellectus usu non cognosci, ideoque nec appeti. Rectus intellectus usus non adeo facilis est, quemadmodum plerisque videtur, præsertim in iis, quæ a sensu procul remota sunt, quemadmodum patet per ea, quæ de eodem demonstravimus in parte prima Ethicæ. Quamobrem etsi quædam facile agnoscantur etiam ab iis, qui utcumque eodem uti didicerunt, si non ad veritatem, saltem opinione eadem sibi persuadentes; non tamen id in omnibus procedit: alias non darentur tot dissentientes opiniones, nec errores pro veritate obruderentur & pertinaciter propugnarentur.

§. 70.

Quia ante intellectus usum, aut eo seposito, malum *De cura e-*
deformativum non agnoscitur, nec id averfari possumus *ducatorum*
(§. 69.); qui educationi aliorum præsunt, ad idem fugiendum quocun- circa malum
que modo impellere eos debent, metu scilicet poenarum & spe premi- deformans.
orum (§. 301. 118. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Ad educationem pertinet, ut liberi deterreantur & avo-
centur ab actionibus, quibus habitus prævi acquiruntur, ne im-
perfectionem accidentalem contrahant, donec crescente intel-
lectus usu malum deformativum ipsimet agnoscant, & aver-
fatio eorum per idem moveatur (§. 907. *Psych. empir.*).

§. 71.

Determinatio appetitus ad sui multiplicationem tendit ad con- Ad quod di-
servationem speciei. Etenim homo se-multiplicat, dum pro- rigatur ap-
lem generat & educat, quod per se patet. Enimvero non *petitus ad sui*
minus liquet, si homines adulti, postquam facultatem gene- *multiplica-*
randi adepti prolem generant & in lucem editum educant, *tionem.*
speciem eorum in rerum natura conservari. Quamobrem
patet, determinationem appetitus ad sui multiplicationem
tendere ad conservationem speciei.

Membra genitalia apta sunt ad eum usum, ut homo se-
se mutiplicare possit, sicque species sua sive genus humanum con-
servetur. Et idem patet in omni animalium specie. Experi-
entia quoque docet, animalia omnia, perinde ac hominem,
se se multiplicando speciem suam conservare. Cum anima-
tia bruta agant propter fines a Deo intentos non secus, ac si
ipsamet eos intenderent (§. 661. *part. 1. Theol. nat.*); ipsa uti-
que natura per multiplicationem sui intendit conservationem
speciei. Et quod in brutis adeo conspicuum est, de homine
quoque intelligitur, qui appetitum se multiplicandi cum brutis
(*Wolffii Ethica Pars II.*) M com-

communem habet. Quamobrem cum appetitus ipsius naturaliter determinatus sit ad sui multiplicationem (§. 30.); determinatio quoque ad sui multiplicationem tendit ad conservationem speciei. Enimvero homo non nascitur perfectus, neque si corpus, neque si animam spectes. Perfectio essentialis nondum consummata est, quæ pendet ab organis corporis continuo incremento indigentibus, antequam homo ad justam staturam pervenerit. Perfectio vero accidentalis tota acquirenda, cum homo per naturam saltem aptus sit ad eam acquirendam. Quamobrem patet ad conservationem speciei non modo requiri prolis generationem, verum etiam educationem. Alibi jam ostendimus, cum de societate conjugali ageremus naturam educationem cum generatione prolis copulasse (§. 262. part. 7. Jur. nat.), certe non alio fine, quam quod nisi hoc pacto species animalium & hominum conservari queat. Legi merentur, quæ in parte septima juris naturæ demonstrata & uberius explicata fuerunt, cum de procreatione & cum eadem connexa educatione ageremus.

§. 72.

*Quomodo
appetitus se
multiplicandi
moveatur.*

Quoniam determinatio appetitus ad sui multiplicationem tendit ad conservationem speciei (§. 71.), consequenter ad sobolis procreationem & educationem, sine qua species conservari nequit, procreatio autem & educatio sobolis absque recto intellectus usu non movet appetitum; appetitus sensitivus excitatur estu venereo tanquam stimulo quoad generationem & fovetur voluptate ex coitu percepta, quæ eundem appetitui commendat (§. 4.), quoad educationem vero stimulus est naturalis prolis amor (§. 259. 260. part. 7. Jur. nat.).

Bruta, quæ tantummodo appetitum sensitivum habent, rationali autem destituuntur (§. 757. 763. Psych. rat.), non alio modo ducuntur ad sui multiplicationem speciei conservandæ gratia, & absque recto intellectus usu nec homines aliter ad eandem feruntur. Enimvero cum in hominibus intellectu

tus regere debeat inclinationes naturales (§. 41); necesse est ut agnoscat, aptitudinem sese multiplicandi esse perfectionem quandam suam quatenus, cum individuum conservare in perpetuum nequeat, speciem tamen conservat, & quoniam conservatio speciei pertinet ad conservationem perfectionis universi, eadem quoque arguit perfectionem sui, quatenus aptus est ad conservationem perfectionis universi. Equidem de hoc parum cogitari non ignoro, non tamen propterea pro sterilibus speculationibus habenda, quæ ad intimiorem rerum cognitionem spectant, & virtutem in maximum decus sublimant. Alias jam ostendimus Deum velle, ut homo actiones suas dirigat ad perfectionem totius universi (§. 920. part. 1. Theol. nat.), quamvis tum huc præcise animum non attenderimus. Ex iis autem, quæ in præsentī dicta sunt, haud difficulter colligitur, ad hanc actionum directionem quoque pertinere conservationem speciei rationi conformem & ipsa natura nos obligari, ut in ea conservationem perfectionis universi intendamus. Usus habet hæc doctrina in variis quæstionibus de matrimonio & de educatione liberorum, atque ad praxin moralem prodest. Memini me observasse, *Confucium* jam vidisse, quod homo obligetur actiones suas dirigere ad perfectionem totius universi. Ast sublimior hæc philosophia est, quam capere nequeunt, qui absque recto intellectus usu se sapere posse confidunt, & se plus sapere aliis opinantur, quando nihil sapiunt. Parum adhuc sapit, qui tantummodo videt quod ante pedes est, non vero prospicit, quæ longa ratiociniorum serie ex profundo in apricum protrahenda. Philosophia moralis non minus sublimia continet, quam Mathesis, sed ea perinde atque in hac non in limine constitutis obvia sunt.

§. 73.

Bonum multiplicativum dicitur, quod facit ad conservandam perfectionem essentialē & acquirendam accidentalem ad conservandam speciem, consequenter ad prolisge-
De bono multiplicati-
vo.

M 2

ne-

nerationem & educationem requisitam. Perfectio essentialis potissimum generationem, accidentalis educationem prolis respicit. Atque hinc aparet, quod bonum multiplicativum participet & bonum conservativum (§. 44.), & bonum perfectivum (§. 61.), & in utroque simul per modum partis contineatur, ut, si velis, non tanquam peculiaris boni species a conservativo & perfectivo distingvi opus sit. Ex ipsa definitione porro sequitur, ut bonum sit, quicquid ad generationem & educationem prolis facit, quatenus respicitur conservatio speciei, ad se nimirum relata, aut, si mavis, multiplicatio sui.

Boni conservativi & perfectivi appellatione usus est *Verulamius* lib. 7. c. 2. de augmentis scientiarum. Hos igitur terminos retinemus (§. 147. *Disc. pralim.*). Ad ejus imitationem bonum multiplicativum dicimus, quemadmodum ante malum bono conservativo oppositum destruktivum (§. 55), & quod perfectivo opponitur deformativum diximus: sæpius enim jam inculcavimus, absolum videri, si quis probatam Latinitatem urgeat in terminis philosophicis, aut technicis aliis quibuscunque, ubi deficiunt vocabula Latina, propterea quod autores Latini res istas vel ignorarunt, vel non accurate a se invicem distinxerunt, quæ iisdem denotantur, vel etiam usus eorum contra Latinitatem invaluerit, ut obscurus fiat, qui vocabulis aliis uti voluerit. Ceterum quando bonum multiplicativum dicimus, conservationem speciei ad nos referimus, quæ motivum voluntatis præbet, quatenus generare & educare sobolem perfectionem in nobis arguit (*not.* §. 72.) Quod si hoc modo conservationem speciei spectemus, naturalem quoque obligationem eam conservandi, seu genus humanum propagandi intimius perspicere datur, nec multa paradoxa amplius videbuntur, quæ in parte septima de matrinonio & societate paterna ostendimus, propterea quod vel nullam rationem habere videantur, cur præcepta, vel prohibita dicenda sint lege naturali, vel ratio saltem non putetur stringens. Ne vero in hisce celsi-

cespires, nunquam generatio prolis spectanda est sine respectu ad propogationem generis humani, quæ educationem una continet a generatione nunquam separandam.

§. 74.

Quoniam bonum multiplicativum facit ad conservan- *Ad quam-*
dam perfectionem essentialem & acquirendam accidentalem *nam inclina-*
ad conservandam speciem requisitam (§. 73), determinatio ve- *tionem refe-*
ro appetitus ad sui multiplicationem tendit ad conservan- *ratur bonum*
dam speciem (§. 71), *bonum multiplicativum refertur ad appeti-* *multiplicati-*
tum, quatenus naturaliter determinatus est ad sui multiplicationem, *vum*
seu ad inclinationem naturalem se multiplicandi.

Quod supra annotavimus de modo, quo bonum conserva-
tivum ad appetitum refertur (§. 44), idem etiam tenendum
est de modo, quo multiplicativum ad eundem refertur. At-
que inde patet ratio, cur bonum multiplicativum utiliter &
ipsa natura magistra distingvatur a conservativo, quamvis per
modum partis in utroque contineatur (§. 73). Etsi enim ap-
petitus feratur in sui conservationem, immo etiam in sui perfe-
ctionem; non tamen propterea simul fertur in sui multiplica-
tionem, seu speciei conservationem. Quamobrem cum ad ex-
citandum appetitum ad sui conservationem stimulus sit fames
atque sitis, quia ante intellectus usum bonum conservativum
non agnoscitur (§. 45); peculiari quoque stimulo opus est ad
excitandum appetitum ad sui multiplicationem, nimirum æstu
venereo quoad generationem & amore naturali prolis quoad
educationem (§. 72). Facile intelligitur, nos hic considera-
re hominem, qualis natura est & communem cum brutis
naturam habet, antequam usum facultatum superiorum, qui-
bus a brutis differt, consecutus fuerit. Dubium hic orri po-
terat, cum appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad sui
conservationem, perfectionem & multiplicationem, natura
vero peculiari utatur stimulo tum ad excitandum appetitum ad
sui conservationem, tum ad sui multiplicationem; cur nullus

M 3

detur

detur stimulus ad excitandum appetitum ad sui perfectionem, utut bonum perfectivum ante intellectus usum agnosci nequeat, ideoque nec appeti (§. 63). Tenendum itaque stimuli vice fungi casum, dum scilicet appetitus fertur in ea, quæ ad conservationem sui requiruntur, ideoque etiam in ea, quæ ad sui defensionem spectant, & aversatio tendit ad depellendum ea, quæ conservationi nocent. Non commemoramus alia, quæ in præsentī hominum statu locum habent, quoniam, quemadmodum modo diximus, appetitum non consideramus, nisi qualis natura homini inest, utpote in naturam humanam inquirentes, qualis per se est, ut a prima origine veritates morales deducamus. Id enim ante cognoscendum, quam intime perspici possit, quomodo voluntas & noluntas perficiatur, corumpatur & emendetur. Ceterum cum ideo probe considerandum sit, quomodo bonum referatur ad appetitum, ut intelligatur, quamnam vim habeat ad appetitum movendum & ut ratio aberrationum appetitus perspiciatur (*not.* §. 44), bonum autem multiplicativum difficulter agnoscatur, præsertim cum voluptas ex coitu percepta eundem appetibilem per se faciat, & appetitum se multiplicandi corrumpat, molestia quoque educandi prolem in ejus corruptionem non uno modo influat; quænam sit naturalis appetitus determinatio ad appetendum ea, quæ ad bonum multiplicativum pertinent, ut cognoscamus, maxime interest.

§. 75.

Quando bonum multiplicativum movere nequeat appetitum.

Quia bonum conservativum (§. 45) & perfectivum ante intellectus usum, aut eodem seposito, non agnoscitur, neque immediate, sive per se appetitur (§. 63), bonum autem multiplicativum per modum partis in conservativo & perfectivo continetur, quatenus scilicet ad conservationem speciei requiritur perfectio essentialis & accidentalis (§. 73); bonum multiplicativum ante intellectus usum, aut eodem seposito non agno-

agnoscitur, neque per se appetitur, consequenter si in se appetendum, necesse est ut idem agnoscere studeamus.

Intellectus regere debet inclinationes naturales (§. 41), ideoque etiam inclinationem naturalem ad sui multiplicationem, quæ tendit ad speciei conservationem. Intellectus non influit in determinationem appetitus nisi quatenus id, quod appetendum, repræsentat tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*). Quamobrem ut ea appetamus, quæ ad multiplicationem sui, ideoque ad conservationem speciei spectant, necesse est ut eadem nobis representemus tanquam bona, ac tum demum ex iis percipitur voluptas vera, quæ nunquam nocua esse potest (§. 557. 559. *Psych. empir.* & §. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*) Quamvis itaque ex coitu percipitur voluptas, ideo tamen bonum multiplicativum non agnoscitur, quoniam notio boni seductrix appetitum corrumpit, ut coitum appetamus propter se unde deinceps alia scelera per se non averabilia, nisi ubi ante bonum multiplicativum cognoverimus & ejus vim in appetitum sentiamus. Quodsi hæc attente consideramus, inde quoque intelligitur, cur bonum multiplicativum tanquam a conservativo & perfectivo distinctum spectetur.

§. 76.

Quia bonum multiplicativum refertur ad appetitum, *Cur habere quatenus naturaliter determinatus est ad sui multiplicationem (§. 74), homo autem perinde ac cetera animantia se multiplicant generando prolem & genitam educando, quod per se patet; ad bonum multiplicativum pertinet habere liberos, eosque bene educatos.* *liberos eosque bene educatos* Et quoniam in his quasi continuatur vita nostra, & aliis quoque profumus, cum mortui sumus; *habere liberos eosque bene educatos spectatur tanquam perfectio sui, ideoque bonum multiplicativum redit ad bonum conservativum (§. 43) & perfectivum (§. 61), quemadmodum jam ante alio modo ostendimus (§. 73).*

Vita

Vita hominum caduca est & omnibus tandem moriendum, mors vero est ultima linea rerum. Enimvero dum liberos procreamus eosque bene educamus, eos substituimus in locum nostrum, ut perinde sit, ac si adhuc viveremus, & aliis prodessemus per alios quasi facientes, quod ipsimet facere per nos non possumus. Pervulgatum vero est illud: quod quis per alios facit, id per se fecisse putandus est. Quodsi ergo quis plures habuerit liberos eosque bene educatos; perinde videtur ac si se magis perfecisset: id quod etiam intelligitur in eo casu, ubi liberi parentibus perfectione accidentali seu acquisita præstant. Unde & videmus appetitus naturali determinationi maxime convenire, ut liberis non invideant perfectionem sua maiorem, sed ex eadem tanquam propria insignem percipiant voluptatem. Sinæ, quibus recta vivendi & Remp. administrandi ratio ab antiquissimis temporibus maxime curæ cordique fuit, huc respexisse videntur, dum morem nobilitandi prorsus singularem introduxerunt, hac lege sancita, ut nobilitas non sit hæreditaria, sed si quis nobilitetur propter merita propria, ejus simul parentes, etsi dudum mortui nobilitentur, tanquam autores meritorum filiorum. Neque tamen mos quoque inter nos receptus eidem principio disconvenire videtur, quo nobilitas conceditur posteris ejus, qui nobilitatur, quatenus scilicet is in posteris suis vitam suam quasi continuat. Nostrum vero in præsentī non est disquirere, uter mos utri sit præferendus, an utrumque conjungi præstet. Eidem quoque principio maxime convenit, ut parentibus quamvis dudum fato functis beneficia reddantur in liberis & ipsa natura nos ducit ad amandos liberos, quorum parentes amore profecti sumus, eosque ex parentum meritis æstimandos. Patet hinc, quam necesse sit, ut bonum multiplicativum intime perspiciatur, siquidem rationem bene multorum reddere velimus, in quæ naturali determinationi convenienter fertur appetitus hominum. Absit autem, ut istiusmodi disquisitionibus opponas exempla in contrarium. Habent enim ea rationes suas peculiare a concursu circumstantiarum pendent.

tes.

tes. Quando vero inquirimus, in quam feratur appetitus vi determinationis naturalis cujusdam, eam in se spectamus, præcis aliis, quæ pro diversitate casuum oblata mutationem afferunt. Eodem nimirum modo procedendum, quem dudum agnoverunt Mathematici & quo feliciter usi sunt, veluti dum motum gravium considerant in medio non resistente, quamvis corpora a nobis observabilia non moveantur nisi in resistente, & medii resistantia motui gravium mutationem inducat. Nisi hoc modo procedere velimus, nunquam ad certam rerum cognitionem in Moralibus pervenimus, nec genuinas rationes in dato casu reddere poterimus.

§. 77.

Cum ad bonum multiplicativum pertineat habere li- *De naturali*
beros, eosque bene educatos (§. 76), liberi vero nostri & *determinati-*
ab hisce porro descendentes familiam nostram faciunt (§. 585 *one appetitus*
part. 7. Jur.nat.); ad bonum multiplicativum pertinet habere famili- *ad conserva-*
am amplam quovis perfectionis genere præstantem. Et quia vita *tionem &*
nostra in liberis cujuscunque gradus quasi continuatur, ap- *perfectionem*
petitus noster, qui naturaliter determinatus est ad sui conser- *familia.*
vationem & perfectionem (§. 30), dum etiam naturaliter de-
terminatus est ad sui multiplicationem (§. cit.), naturaliter quoque de-
terminatus est ad familie conservationem & perfectionem.

Videmus quoque hominibus curæ esse, ut familia conser-
vetur & perfectioni ejus pro modulo cognitionis, quam quis
habet, aut opinioni suæ de eadem convenienter prospiciatur,
manifesto satis indicio, appetitum quoque nostrum naturali-
ter determinatum esse ad familie conservationem & perfectio-
nem, quam tanquam eandem nobiscum personam spectamus,
ut singula distincte non expendantur. Est vero hæc appe-
tius determinatio ex earum numero, quas immediatas dixi-
mus (not. §. 38.), & quemadmodum determinationes ceteræ o-
mnes vitio intellectus & voluntatis corruptione non una labe
inficitur, immo prorsus supprimitur.

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

N

§. 78.

§. 78.

Quo tendat determinatio facultatis averfandi ad averfandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad averfandum averfationis ea, quæ conservationi speciei, ideoque generationi & educationi pro ad averfan- lis quomodocunque adverfantur. Determinatio enim appetitus dum multi- ad sui multiplicationem tendit ad conservationem speciei plicationi sui (§. 71), ideoque ad generationem & educationem prolis, contraria. sine qua species conservari nequit. Quamobrem cum facultas averfandi naturaliter determinata fit ad averfandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur (§. 32), nec fieri possit ut idem simul sit & non sit (§. 28. Ontol.); determinatio facultatis averfandi ad averfandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad averfandum ea, quæ conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis quomodocunque adverfantur.

Impossibile omnino est, ut natura nos inclinet ad appetendum conservationem speciei & simul ad appetendum ea, quæ eidem adverfantur. Quamobrem necesse est, ut nos reclinet ab iis, quæ speciei conservationi quomodocunque obstant. Reclinationis hujus indicia præbent gallinæ, quæ pullos suos sub alis congregatos calore suo foveant, ne noceat frigus, & eos defendunt periculum, quod ipsis imminere videtur, avertere studentes. Ejusmodi indicia conspiciuntur quoque in brutis aliis, modo animum ad ea attendere velimus. Quæ hominibus cum brutis naturaliter communia sunt, ea in brutis facilius observantur, quam in hominibus, quia bruta sequuntur naturæ ductum, a quo secedunt homines, quorum voluntas corrupta est, modo observetur, in nonnullis naturam per se prospexisse foetui brutorum, ut parentum cura non indigeant, aut eorundem providentia eidem consulatur, ideoque in diversis animalibus quærenda esse, quæ natura simul homini indidit. Indicia vero reclinationis naturalis, de qua hic nobis sermo est, in hominibus quoque observamus, quando naturæ

iatore ductum sequuntur. Huc pertinet, quod infantes a periculo defendant, etiamsi se in extremum discrimen ipsimet offere cogantur. Pertinet huc cura, ne liberi seducantur, sed potius perficiantur, prouti de perfectione ipsorum est opinio. Multa enim, quemadmodum jam indicavimus, in actionibus hominum concurrunt, quæ non ex eodem fonte flunt, ut quæ inclinationi, vel reclamationi naturali debentur non agnoscantur, nisi separentur ab iis, quæ aliunde veniunt.

§. 79.

Malum diminutivum, quod bono multiplicativo opponitur, dicitur, quod causatur imperfectionem conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis, sine qua species conservari nequit, contrariam. *Bonum* itaque hoc respectu est, quicquid generationem & educationem prolis, quatenus respicitur conservatio speciei, ad se nimirum relata, aut si majoris, sui multiplicatio fieri, quocunque modo impedit, aut pervertit. *De malo diminutivo.*

Mutuamur vocabulum a Grammaticis, ut hanc mali speciem ab aliis distingvamus. Imperfectio generationi contraria est sterilitas, sive ea naturalis, sive contracta fuerit, ideoque ad malum diminutivum pertinet una cum omnibus ejus causis, quæ ideo censentur malæ. Ignorantia eorum, quæ ad rectam liberorum educationem pertineat, aut error circa eandem inter mala diminutiva locum habet, quia educationem rectam liberorum impedit, aut pervertit.

§. 80.

Quoniam malum diminutivum causatur imperfectionem conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis contrariam (§. 79), determinatio vero facultatis averfandi ad averfandum ea, quæ multiplicationi sui quomocunque contrariantur, tendit ad averfandum ea, quæ conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis

N a quomo-

Ad quamnam reclamationem refertur malum diminutivum

quomodocunque contrariantur (§. 78); *malum diminutivum* refertur ad facultatem averfandi, quatenus naturaliter determinata est ad averfandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur.

Ex demonftrationibus anterioribus fatis liquet, determinationem facultatis appetendi naturalem pendere a determinatione naturali appetitus. Et idem facile patet per ipfam appetitus & facultatis averfandi naturam. Quoniam enim appetimus, quod tanquam bonum nobis repræfentamus (§. 904 *Pfych. empir.*), fieri non poteft, ut fimul appetamus malum, quod eidem opponitur (§. 28. *Ontol.*), confequenter neceffe eft ut idem averfemur (§. 581 *Pfych. empir.*). Atque inde eft, quod non modo carentia mali habeatur pro bono, verum etiam bonum exiftimetur depellere malum, aut ab eodem liberari. Cum vero reclinaciones naturales mediatae fint, quæ ab aliis dependent & eas præfupponunt, immediatae tamen dicuntur, quæ ab inclinationibus dependent, propterea quod alias reclinaciones non præfupponunt. Ita reclinatio immediata eft determinatio averfationis ad averfandum ea, quæ multiplicationi fui adverfantur, utut a naturali determinatione appetitus ad fui multiplicationem dependeat. Aft reclinatio ab iis, quæ potentiam generandi deftruunt, mediata eft, quia ab illa dependet.

§. 81.

*Quomodo
appetitus
tendat ad a-
liorum con-
fervationem
& perfectio-
nem.*

Appetitus hominis naturaliter determinatus ad fui confervationem & perfectionem naturaliter quoque tendit ad confervationem & perfectionem aliorum. Etenim nemo hominum folus fe ftatutumque fuum perficere poteft, fed unusquisque aliorum auxilio indiget (§. 220 *part. 1. Phil. præf. univ.*). Quodfi ergo fui confervationem & perfectionem appetere debet, neceffe quoque eft ut appetat confervationem & perfectionem aliorum. Enimvero appetitus hominis naturaliter determinatus

natus est ad sui conservationem & perfectionem (§. 30). Quatenus igitur naturaliter determinatus est ad sui conservationem & perfectionem naturaliter quoque tendit ad conservationem & perfectionem aliorum.

Non dubito fore multos, quibus inclinatio naturalis ad aliorum conservationem & perfectionem paradoxa videbitur. Sed hi erunt, qui de homine judicant ex iis, quæ ab appetitu corrupto veniunt, non vero eum considerant, qualis natura est, ideoque inclinationi naturali tribuunt, quod alias prorsus causas agnoscit. Determinatio appetitus ad aliorum conservationem & perfectionem ex mediatarum numero est (not. §. 38), quæ difficilior agnoscitur propter plurimas aberrationes a non usu & abusu facultatum proficiscentes, quas perspicere non datur, nisi usus & abusus facultatum fuerit cognitus atque perfectus. Inclinationes naturales homini insunt per modum potentiae ad actum perducendæ per causas alias. Quodsi ergo homo naturaliter non esset inclinatus ad aliorum conservationem & perfectionem, nec fieri unquam posset, ut ad utramque quid conferret, seu eam actu appeteret: id quod tamen fieri experientia abunde loquitur. Ostendimus jam superius (§. 41), intellectum regere debere inclinationes naturales communes. Et ad hoc regimen pertinent causæ, quibus inclinationes naturales ad actum perducuntur. Quamobrem non est quod miremur, si absque recto intellectus usu inclinatio naturalis vel supprimatur, vel in transversum agatur.

§. 82.

Quoniam appetitus naturalis determinatio ad sui con- *De naturali*
 servationem & perfectionem quoque tendit ad conservatio- *reclinatione*
 nem & perfectionem aliorum (§. 81), impossibile autem est, *ab iis, quæ*
 ut idem simul sit & non sit (§. 28. *Ontol.*); determinatio aver- *aliorum con-*
 sationis ad aver- *sandum ea, quæ conservationi & perfectioni sui ad-*
 versantur homini itidem naturalis (§. 35), tendit quoque ad aver- *servationi &*
 sandum ea, quæ conservationi & perfectioni aliorum adversantur. *adversantur.*

Natura inclinavit hominem ad sui conservationem & perfectionem, atque reclinavit ab iis, quæ utrique adversantur. Sed fecit quoque hominem indigum aliorum auxilio ad sui conservationem & perfectionem, ut nisi homo proficit homini, inclinatio & reclinatio ista frustreretur. Inclinatio igitur ad aliorum conservationem & perfectionem cohæret naturaliter inclinationi naturali ad sui conservationem & perfectionem, & reclinatio ab iis, quæ conservationi & perfectioni aliorum adversantur, naturaliter cohæret reclinationi naturali ab iis, quæ conservationi & perfectioni aliorum adversatur. Quodsi ergo homines ductum naturæ sequerentur, homo homini prodesset, non obesset, ideoque a natura non est, ut homo homini noceat, aut conservationem & perfectionem alterius minime curet. Nullus dubito fore aliquos, qui hunc naturæ instinctum in se experiuntur: sit ita quod plerique appetitum & avaritiam corruperint, ut quo ducat natura minime animadvertant, nec ejus instinctum sentiant. Ceterum huc referenda non sunt exempla parentum in educatione liberorum conspicua. Cura enim salutis liberorum venit ab inclinatione naturali sese multiplicandi & reclinatione eidem adhærente ab iis, quæ multiplicationi sui adversantur. Hinc videmus in brutis cessare hanc curam, ubi proles fuit educata, ut sibimet ipsi prospicere possit de iis, quæ ad conservationem sui requiruntur, & prolem educatam eodem loco censeri, quo cetera. Acute a se invicem distinguenda sunt, quæ ex diverso fonte fluunt, etsi quoad effectum eadem videantur, ubi in fontem non inquirimus, ex quo quod observatur profluit. Alias enim naturam humanam, qualis in se est, intime perspicere non datur, nec corruptionem ejus penitus cognoscere.

§. 83.

De bono
communica-
tivo.

Bonum communicativum dicimus quod facit ad conservationem perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalis aliorum. Quoniam bonum communicativum non differt a con-

conservativo & perfectivo, nisi quod illud respiciat perfectionem aliorum, *vi definitionis praesentis*, conservativum vero & perfectivum perfectionem propriam (§. 43. 61); *ex bono conservativo & perfectivo intelligitur, quale sit bonum communicativum.*

Satis apte bonum communicativum ita appellari videtur, quia homo, dum conservare studet perfectionem essentialem alterius & promovere accidentalem, eum participem reddit boni quod ipse habet, aut saltem habere vellet, siquidem voti sui compos reddi posset. Nemo non agnoscit inter bona corporis eminere sanitatem. Quodsi igitur qui integra sanitate fuitur curam quoque habet sanitatis aliorum; eum participem facit boni, quod ipse possidet. Enimvero si quis vel maxime morbo laborat chronico, sanitatem tamen aliorum curat; eum participem reddit boni, quod habere vellet, si fieri posset. Avertere malum, quo ipsi affligimur ab alio, bonum communicativum est. Qui virtutes intellectuales, aut morales possidet, dum ad eas acquirendas aliis opem fert, boni participes facit alios, quo ipse gaudet. Non minus tamen ad bonum communicativum referendum, si ad virtutem quandam intellectualem acquirendam quomodocunque auxilio est aliis. Cum appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad conservandam perfectionem essentialem & acquirendam perfectionem accidentalem; eidem minime repugnat, sed potius maxime convenit, ut perfectionem aliorum promovere studeamus, quantum in potestate est, etiamsi eadem ipsimet careamus, vel ejus compotes fieri minime valeamus.

§. 84.

Quoniam bonum communicativum facit ad conservandam perfectionem essentialis & acquisitionem accidentalis *Quomodo id referatur ad* aliorum (§. 83), appetitus autem hominis naturaliter tendit *appetitum.* ad conservandam perfectionem essentialem & promovendam

dam accidentalem aliorum (§. 82); *bonum communicativum* refertur ad appetitum, quatenus naturaliter determinatus est ad aliorum perfectionem essentialem conservandam & accidentalem promovendam.

Quod in anterioribus jam inculcavimus de relatione boni conservativi ad appetitum (not. §. 44), & de bonis ceteris repetivimus, idem quoque hic tenendum. Nolumus denuo repetere alibi jam dicta.

§. 85.

Quid bonum communicativum Quia *bonum communicativum* facit ad conservationem perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalis aliorum (§. 83); *aptitudinem promovendi perfectionem aliorum* supponit, nat & cur quæ cum sit perfectio in nobis, quatenus ejus conscii sumus, *studium in-* ex studio inserviendi aliis voluptatem principimus (§. 115. *serviendi ali-* Psych. empir.). *is delectet.*

Naturale omnino homini est, ut studium inserviendi delectet. Ast facile intelligitur, id non satis agnosci absque recto intellectus usu. Neque enim omnes animum satis attendunt ad voluptatem, quam percipiunt, dum inserviunt aliis, multo minus acumine utuntur, quo voluptas, quæ ob alias causas se studio inserviendi associat, discernitur ab ea, quæ ex eodem per se percipitur. Nemo est qui ignorat, nisi sua culpa, Psychologiam hætenus parum excultam fuisse. Nec ignotum est præjudicium commune, quasi rerum immaterialium cognitio superet captum humanum, cum substantiæ immaterialis nonnisi privativam notionem habeamus. Et quamvis *Cartesius* substantiam immaterialem a materiali positiva ratione distinxerit, dum essentiam ejus in cogitatione, substantiæ autem materialis in extensione consistere defendit; in Psychologia tamen excolenda non multum studii atque operæ collocavit, nec discipuli ejus ultra ea progressi sunt. Philosophiam molalem prorsus non attingit, ideoque de eo ne quidem cogita-

cogitavit, ut, quæ ad intimiorem rerum moralium cognitionem spectant, a priori ex natura animæ deduceret.

§. 86.

Studium inserviendi aliis virtus moralis est. Quoniam enim *an studium* qui studet aliis inservire, seu perfectionem aliorum promovere *inserviendi* facit, quod lex naturæ urget (§. 33. part. 1. *phil. pract. univ.*); *aliis virtus* studium inserviendi aliis est habitus actiones suas legi natura-*fit.* li conformiter dirigendi. Quemobrem cum habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi virtus sit (§. 321 part. 1. *phil. pract. univ.*); studium inserviendi aliis virtus est, cunque habitus voluntatis sit, virtus moralis (§. 547. part. 1. *Jur. nat.*).

Propositionis præsentis veritas vulgo agnoscitur: naturam enim humanam exuisse videtur, qui ex virtutum numero studium inserviendi aliis eliminare ausit. Alia vero quæstio est, an sit in homine semper ab omni labe immunis, qua etiam inficiuntur virtutes ceteræ, prouti suo loco ostendetur, quando de singulis in specie instituetur tractatio.

§. 87.

Cum studium inserviendi aliis virtus moralis sit (§. 86), *Quodnam bonum* virtutes autem morales bonum perfectivum sint (§. 61); *num sit studium inserviendi aliis bonum perfectivum est.*

In bono communicativo distinguendum est id, quod ad *di aliis.* nos pertinet, & quod ad alios. Si quorundam perfectionem quomodocunque promovemus, id aliis bonum est. Ast bonum aliorum conjungitur cum bono nostro, quatenus studium inserviendi alii insigne quoddam bonum nostrum est, quod hominem mirifice delectat, nisi adsint aliæ causæ, quæ intensitatem voluptatis imminuunt. Sed nolumus plura de his dicere in præsentī, de quibus alio loco ex instituto agendum.

(*Wolfii Ethicæ Pars II.*)

O

88.

§. 88.

Malum, quod bono communicativo opponitur, appellaret lubet illatum. Hoc igitur est, quod quomocunque facit ad labefactandam, vel prorsus evertendam perfectionem essentialem & ad promovendam imperfectionem. Quamobrem cum malum destructivum sit, quod perfectionem essentialem labefactat, vel funditus evertit (§. 53), deformativum vero, quod facit ad imperfectionem accidentalem naturæ humanæ (§. 66); ex malo destructivo & deformativo intelligitur, quale malum sit illatum.

Ita malum illatum est, si quis vulnus infligit corpori alterius, præsertim si organum aliquod ad usum suum efficitur prorsus ineptum; si erroribus, præsertim nocuis, alterius mentem imbuat; si ad vitia alterum seducat. Homines plerumque malum, quod alteri infertur, ex damno æstimant, quod corpori aut fortunæ datur, animi autem vix ullam rationem habent, cum tamen mala animi ceteris facile majora reputentur.

§. 89.

De malo illato.

Quoniam malum illatum facit ad labefactandum, vel prorsus evertendum perfectionem essentialem & ad promovendum accidentalem aliorum (§. 88.), facultas autem averfandi, quatenus naturaliter determinata est ad averfandum ea, quæ conservationi perfectionis essentialis repugnant, & imperfectionem accidentalem inducunt, tendit quoque ad averfandum ea, quæ conservationi perfectionis aliorum repugnant, aut accidentalem aliis inducunt (§. 82); *malum illatum refertur ad facultatem averfandi, quatenus naturaliter homo reclinatur ab imperfectione aliorum.*

Inde est, quod malum illatum displiceat in aliis, etsi ipsi met aliis nocere non vereamur. Reprehendimus alios, qui aliis damnum inferunt, quamvis nobis non sint amici, immo si vel maxime fuerint inimici, manifesto indicio, inferre damnum

num alteri esse contra naturam, seu, quod perinde est, re-
clinationi naturali adversari. Quod vero idem non faciant
omnes, causa non una est, quæ impedit, quo minus ductum
naturæ sequantur.

§. 90.

Bonum communionis dicitur, quod facit ad communem *De bono*
sociorum aut status eorundem qua talium perfectionem. *communio-*
Quoniam itaque bonum commune societatis finis est, cuius *nis.*
causa societas contracta (§. 11. part. 7. *Jur. nat.*); *bonum com-*
munionis differt pro diversitate societatum; & in civitate est, quod
bonum publicum dicitur (§. 9. 23 part. 8. *Jur. nat.*).

Egr. societas negotiatoria lucri causa contrahitur, & lu-
crum, quod faciunt socii negotiatione sua bonum communi-
onis est, quod directe intenditur. Et quoniam perfectio so-
cietatis consistit in aptitudine finem societatis consequendi (§.
171 part. 1. *Jur. nat.*), ideoque perfectio societatis negotiato-
riæ in aptitudine ad faciendum lucrum negotiatione sua; ad
perfectionem utique sociorum facit lucrum actu facere, quam-
vis indirecte ad commune bonum etiam referenda sint, quæ
societatem aptam efficiunt ad faciendum lucrum. Ast bonum
communionis potissimum spectatur in civitate, & in ea socie-
tate, quam ipsa natura instituit inter gentes (§. 7. *Jur. gent.*)
& nos civitatem maximam appellavimus (§. 10. *Jur. gent.*).
Nemo est qui dubitat, civitatem esse perfectam, in qua finis
civitatis obtinetur, neque enim ultra id quicquam desideratur,
consequenter finem civitatis consequi ad ejus perfectionem uti-
que facit, & in eo bonum civitatis seu publicum consistit.
Finis civitatis nondum est bonum communionis, quando in-
tenditur, sola enim intentio nil facit ad perfectionem civitatis,
sed quatenus actu obtinetur. Tum enim societatis status eo-
dem perficitur, & cives seu membra ejus bono fruuntur.

§. 91.

*Quomodo
bonum com-
munionis ad
appetitum
referatur.*

Quia bonum communionis facit ad communem socio-
rum aut status eorundem qua talium perfectionem (§. 90),
ad determinationi autem naturali appetitus ad sui conservatio-
nem, perfectionem & multiplicationem inest ejusdem de-
terminationis ad appetendum societatem & ad inserviendum
aliis (§. 39); *bonum communionis refertur ad appetitum, quatenus
is naturaliter determinatus est ad appetendum societatem & ad inser-
viendum aliis.*

Cur appetitus societatis totus dependeat ab appetitu se con-
servandi, perficiendi & multiplicandi (§. 39); bonum commu-
nionis ad eum etiam refertur, quatenus cum perfectione propria
intenditur etiam aliena quippe sine hac non obtinenda (§. 220
part. 1. Phil. pract. univ.). Et si enim ponamus, hominem so-
cietatem appetere propter se, non tamen eam appetere po-
test, nisi simul appetat propter alios, per ipsam societatis na-
turam (§. 1. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque appetitus feratur in bo-
num communionis. Consideramus hic appetitum societatis,
qualis in se est & a natura homini inditus, non quatenus per
alias causas postea alteratur: id quod eidem eodem modo ac-
cidit quoad ceteras ejus determinaciones naturales. Bo-
num igitur communionis naturaliter movet appetitum, quia
is fertur in bonum proprium.

§. 92.

*Quid in so-
cietate bo-
num censea-
tur.*

Similiter quia bonum communionis facit ad commu-
nem sociorum qua talium & status eorundem perfectio-
nem (§. 90), bonum vero hoc consequi non datur, nisi fi-
nis societatis obtineatur (§. 11. *par. 7. Jur. nat.*); ideo *in so-
cietate bonum censeatur, quicquid socios aptos reddit ad finem societa-
tis obtinendum.*

Quod

Quod aptos facit socios ad finem societatis obtinendum, id bonitatem in se trahit a bono communionis, cujus obtinendi causa societas appetitur. Habent ea se per modum medii, quo finis obtinetur. Qui vero finem vult, media quoque velit necesse est (§. 941 *Ontol.*). Dubium moveri nequit, quasi aptitudo ista etiam extendi possit ad media illegitima finem suum consequendi: neque enim hoc fert naturalis appetitus determinatio, cum natura non admittat in determinationibus suis contradictionem, sed una sit omnium concordia. Nisi hoc ita sese haberet, nec determinationibus mediatis foret locus quippe quæ immediatis haud raro repugnarent, & quod in primis notandum est, repugnaret hoc perfectioni animæ essentiali (§. 528. *Ontol.*). Boni communionis simulachrum quoddam habemus in corpore nostro, in quo omnia organa suas habent functiones & iis concurrentibus obtinetur sanitas, bonum commune omnium organorum corporis: quod ut uberius explicemus, opus non esse videtur.

§. 93.

Quoniam bonum communionis facit ad communem *Quando bonorum* qua talium & status eorundem perfectionem (§. *num communis* 90), conjunctis eorundem viribus obtinendum (§. 1. *part. 7. nionis co-* *Jur. nat.*), ideoque ante intellectus usum societatis notionem *gnoscat* habere nequimus, multo minus absque recto intellectus usu aptitudo, quæ ad finem consequendum necessaria est, cognosci potest; *ante intellectus usum & absque eo bonum communis cognosci nequit.*

Satis hoc probant exempla hominum iter usos educatorum, quale alias commemoravimus (§. 220 *part. 2. Phil pract. univ.*). Etenim is cum in sylvis hinc inde erraret & brutorum more viveret, omni intellectus usu destitutus, boni communionis utique nullam habuit notionem, nec ejus obtinendi causa vitæ solitaria pertæsus societatem cum hominibus aliis appetiit.

Non tamen inde inferri potest, appetitum hominis naturaliter determinatum non esse ad societatem. Cum enim omnis naturalis inclinatio insit per modum potentiae (not. §.); necesse est ut per causas quasdam actus appetitus excitetur, minime excitandus, nisi illa per modum potentiae inesset. Sane ubi istiusmodi causae non offeruntur, natura hominibus indidit stimulos ad appetitum excitandum. Omnia in rerum natura optime cohaerent, & dantur notiones directrices, quales in praesenti casu suggerit Philosophia prima, quibus ad nexum earum inspiciendum ducimur, modo iisdem actu uti noverimus. Quod ab hominibus nexui isti convenienter fit, id secundum naturam fit; quod vero in contrarium, id contra eandem est. Degenerant homines, dum contra naturam agere adsuescunt, non vero ductum ejus sequuntur.

§. 94.

Idem ulterius expenditur.

Quia ante intellectus usum & absque eo bonum communionis non agnoscitur (§. 93), ideo necesse est, ut, ubi homo intellectus usum consecutus, bonum communionis cognoscere studeat, praesertim si in societate quadam natus, nec propria voluntate eandem contraxit.

Vivunt longe plurimi in societate civili, qui boni communionis nullam habent rationem, nec de eo cogitant, consequenter omnia, quae in Rep. fiunt, utilitate sua metiuntur, quasi omnia dirigenda sint ad bonum ipsorum privatum, neque ideo cogitant, quanto bono mala quaedam, quae ferre coguntur, compensentur. Sed de hoc expressius dicendum alibi.

§. 95.

De bono sitatis & bonorum generibus.

Bonum, quod saltem respicit individuum, in oppositione ad bonum communionis a Verulamio vocatur Bonum sitatis. Atque ideo patet, ad bonum sitatis referendum esse bonum

bonum conservativum (§. 43), perfectivum (§. 61), multiplicativum (§. 73), & communicativum (§. 83). Et quoniam illud bonum est, quod hominem & statum ejus perficit (§. 554. *Psych. empir.*), perfectio autem vel essentialis est, vel accidentalis (§. 528 *Ontol.*) & perfectio sui exigit status externi perfectionem & ex parte cum ea ponitur (§. 37), idque refertur vel ad nos, vel ad alios in individuo, aut universis, qui in societatem quandam coaluerunt, commune est, quod per se patet; prater bonum conservativum, perfectivum, multiplicativum, communicativum, seu bonum suitatis, & bonum communionis non dantur alia bonorum genera, ad quæ appetitus ferri potest.

Bona igitur omnia sufficienter enarravimus & quomodo naturaliter sese habeat ad eadem appetitus ostendimus. Atque hinc facile patet, quid naturæ convenienter, quid contra eandem apperatur. Et quia intellectus regere debet inclinationes naturales (§. 41); quænam sit bona ista distincte cognoscendi necessitas, inde porro elucet simulque intelligitur, cur intellectus recto usu seposito verum bonum non agnoscat, & appetitus ab eodem aberrat, & cur bona alia aliis difficiliter agnoscantur. Sane bonum communionis, quod in civitate potissimum eminet, pauci cognoscunt, nec eximendi sunt ex eorum numero illi, quorum maxime intererat distinctam boni communis & satis adæquatam rationem habere. Immo si vel maxime id non prorsus ignorent, ad idem tamen in agendo non eam attentionem afferunt, quam affere debebant. De bono communionis, quatenus ad gentes universas refertur, non est quod dicam. De eo enim nemo fere cogitat, cum notio civitatis maximæ (§. 10 *Jur. gent.*), unde bonum istud pender, etsi tanquam rivus ex bono communicativo tanquam fonte derivetur, ignota sit tantum non omnibus, atque illis, quibus ea maxime familiaris esse debebat, fabula videatur, quæ risum, non

non attentionem mereatur. Ita degeneravit natura hominis, quem Deus rectum fecit. Immo ipse *Verulamius* disertam boni communionis ad gentes relati mentionem non facit, utut bonorum fuitatis & communionis accuratam discussionem ap- prime necessariam agnoscat ad augmenta Philosophiæ moralis. Puto autem fore, ut, si quis attenta mente ea pervolverit, quæ de bonorum differentia hætenus dicta sunt, me velacente intelligat, ea in Philosophia morali, ubi de voluntate perficienda agitur, locum suum sibi vindicare. Neque enim solum hinc apparet, quomodo naturaliter sese habeant inclinationes naturales communes, verum etiam inde perspicitur, quomodo voluntas sit perficienda: id quod ex sequentibus clarius elucescet. Agnoscitur præterea, opus fuisse ut ista bonorum genera peculiaribus nominibus insignirentur, ideoque ubi defuerunt termini ab aliis nondum usurpati, novi concederentur.

§. 96.

De malo communionis *Malum communionis*, quod opponitur bono communio- nis, dicimus, quod ad communem sociorum qua talium, aut status eorundem imperfectionem facit. Estque vel *privativum*, quod in carentia boni consistit; vel *positivum*, quod imperfectionem quandam actu affert perfectioni contrariam. Et facile intelligitur, *malum communionis*, perinde ac bonum communionis, differre pro diversitate societatis & in civitate ad id referri, quicquid bono publico (§. 23 part. 8. Jur. nat.), ideoque fini civitatis, sicuti in genere quicquid fini societatis contrariatur (§. 11 part. 7. Jur. nat.).

Ita in societate negotiaria, quæ lucri faciendi causa contrahitur, damnum, quod patitur societas, malum communionis est: redundat enim in socios conjunctim. Nec obstat, ut de damno pro lubitu conveniatur, dum societas contrahitur. Hic enim malum communionis, quale in se est, spectatur, non vero

verò attenduntur ea, quæ circa idem hominum voluntate immutantur. Dantur sane casus plures, in quibus potius damnum in nos recipere volumus, quam ut alius ejus fiat particeps. Quemadmodum vero bonum communionis maxime eminet in civitate, etiam ea, quam maximam dicimus (§. 10 *Jur. gent.*); ita quoque malum communionis maxime attenditur in civitate, etiam illa, quam diximus maximam.

§. 97.

Quoniam malum communionis fini societatis contrariatur (§. 96), appetitus autem hominis naturaliter determinatus est ad appetendum societatem (§. 39) & facultas a-*malum com-*munio-*nionis ad* versandi ad averfandum vitam solitariam (§. 40), ideoque *facultatem* etiam ad averfandum ea, quæ fini societatis, cujus causa *aversandi* contrahitur (§. 1. part. 7. *Jur. nat.*), contrariantur; *malum referatur.* *communio-*nionis refertur ad facultatem averfandi, quatenus naturaliter determinata est ad averfandum vitam solitariam, ideoque ea, quæ fini societatis, cujus causa contrahitur, contrariantur.

Averfio mali communionis satis manifesto proditur in civitate, five actu idem patiantur universi, five alii sibi metuant ab eo, quod aliis evenire vident. Et metus nonnullorum animos durius torquet, quam alios malum ipsum affligit. Experientia satis hoc docet, ut exempla proferre supervacaneum videatur.

§. 98.

Quia malum communionis fini societatis contrariatur *Quænam in* (§. 96), in societate *malum censetur,* quicquid quocunque modo societate *cen-*impedit, quo minus finem societatis consequi datur, & quod socios seantur mala *in-*ceptos reddit ad eundem consequendum.

Malum opponitur bono. Quemadmodum itaque in societate bonum est, quod socios aptos facit ad finem consequendum, aut quocunque modo ad eum consequendum facit (*Wolfii Ethica Pars II.*) P (§. 92);

(§. 92); ita malum est, quod socios ineptos facit ad eum consequendum, vel eos impedit, quo minus consequantur, aut alio quocunque modo fini societatis contrariatur. Socius qua socius in agendo & ceteris, quæ in societate eveniunt, semper spectat finem, & ex eodem æstimat, quid bonum sit, quid malum.

§. 99.

Quomodo

malum com-
munionis a-
gnoscat.

Quia malum communionis ad communem sociorum qua talium aut status eorundem imperfectionem facit, & quicquid fini societatis contrariatur ad idem refertur (§. 96); malum communionis ante intellectus usum, & absque recto intellectus usu non agnoscitur, consequenter necesse est, ut homo intellectus usum consecutus idem cognoscere studeat, præsertim si in societate quadam, veluti civili, natus est, nec propria voluntate eam contraxit.

Fontes boni atque mali hic tantummodo aperimus, non vero inquirimus, quænam inde mala vel bona profluant. Quamobrem sufficit, ut doceamus, quomodo sese res habeant ad appetitum & aversionem, cumque intellectus regere debeat inclinationes naturales (§. 41), quænam sint ea, quæ absque intellectus usu cognosci nequeunt.

§. 100.

De malo sui-
tatis & ma-
lorum gene-
ribus.

Malum, quod saltem respicit individuum, in oppositione ad malum communionis dici potest *Malum suitatis*. Atque ideo patet, *malum destruktivum* (§. 53), *deformativum* (§. 66), *diminutivum* (79) atque *illatum* (§. 88) ad *malum suitatis* referendum esse. Et quoniam illud malum est, quod hominem & statum ejus imperfectiorem reddit (§. 565. *Psych. empir.*), idque refertur vel ad nos, vel ad alios in individuo, aut universis, qui in societatem quandam coaluerunt, commune est, quod per se patet; præter *malum destru-*

tipum

*Storū, deformativum, diminutivum atque illatum, seu malum sui-
tatis & malum communionis non dantur alia malorum genera, a
quibus averfatio abhorreere potest.*

Mala igitur omnia sufficienter enarravimus & quomodo
naturaliter sese habeat ad eadem averfatio ostendimus. At-
que hinc intelligitur, quid naturæ convenienter, quid contra
eandem aversemur. Et quoniam intellectus regere debet re-
clinationes naturales (§. 41); quænam sit mala ista distinge-
cognoscendi necessitas, abunde patet. Intelligitur etiam, cur
mala ab hominibus non agnoscantur, & ex adverso haud raro
pro malis habeantur, quæ non sunt. Quæ supra annotavi-
mus de bono communionis, quatenus ad civitatem spectat ac
inprimis quatenus ad gentes universas refertur, de malo quoque
communionis tenenda sunt.

§. 101.

*Appetitus hominis actu determinatur per voluptatem; quam De actuali
percipit, & averfatio per molestiam in casu dato. Etenim appe- determinati-
titus sensitivus generaliter determinatus est ad appetendum ea, one appetitus
ex quibus voluptas sensitiva percipitur & averfativo genera- & averfati-
liter determinata est ad averfandum ea, quæ molestiam onis.
creant (§. 890 part. 2. Phil. præf. univ.). Quamobrem si in casu
dato ex re quadam actu percipitur voluptas, appetitus ho-
minis per eam actu determinatur & si res quadam actu
molestiam creat, averfatio sensitiva per molestiam actu
determinatur. Enimvero cum intellectus regere debeat in-
clinationes & reclinationes communes (§. 41), consequen-
ter determinationes naturales appetitus & averfationis (§.
31), intellectus vero bonum a malo discernit, quatenus il-
lud nos statumque nostrum perficit (§. 554 Psych. empir.),
hoc imperfectiores reddit (§. 565 Psych. empir.), & ex bono,
quod cognoscimus, voluptatem percipiamus, eamque veram
P 2 (§. 588.*

(§. 558. 559. *Pfych. empir.*), ex malo autem, quod cognoscimus, molestiam eamque veram (§. 569. 571); appetitus quoque rationalis in casu dato actu determinatur per voluptatem, averfatio rationalis per molestiam. Quamobrem cum appetitus hominis vel sensitivus sit, vel rationalis, & similiter averfatio vel sensitiva, vel rationalis (§. 580 & seqq. *Pfych. empir.*); appetitus hominis omnis actu determinatur per voluptatem, quam percipit, & averfatio omnis per molestiam, quæ percipitur in casu dato.

Ne videantur hæc experientiz contraria, probe considerandum est, animum advertendum esse ad ea, quæ prima vice appetimus, vel averfamur, non vero quæ appetere, vel averfari adfueti sumus, quamvis etiam in casu priore subinde acumine opus sit, ne tacito influxu alicujus consuetudinis deludamur, quatenus ea ad similia extenditur. Appetitum sensitivum non aliter actu determinari nisi per voluptatem, nec averfationem sensitivam aliter quam per molestiam, nemo facile in dubium revocaverit. Ast non deerunt forsitan nonnulli, quibus id non eodem modo patere videtur quoad appetitum & averfationem rationalem. Velim autem, ut perpendant, nullam dari in amina volitionem & nolitionem sine motivis (§. 889 *Pfych. empir.*), & motiva volitionis esse representationem boni, motiva nolitionis representationem mali distinctam (§. 890 *Pfych. empir.*). Quamvis itaque omni motivo volitionis inest voluptas (§. 558 *Pfych. empir.*), motivo autem nolitionis molestia (§. 569 *Pfych. empir.*); non tamen voluptas, vel molestia satis percipitur, quando maximam attentionis partem in se trahit objectum distincte cognoscendum. Inprimis autem hic probe notandum, quomodo status præteriti influant in præsentem: tum enim patebit, quomodo voluptas, vel molestia olim percepta influat in determinationem volitionis, vel nolitionis præsentem, etiamsi voluptas, vel molestiæ nullum in præfenti sensum habeamus. Per-

tinet

tinet hoc ad recessus in animis hominum (§. 72 *Part. 1. Ethic.*), ad quos qui animum non advertit, dubitationum fluctibus sese immergit, ex quibus emergere nequit, ideoque in dubitationem adducuntur, quæ alias clarissima sunt. Ad hos recessus vero non datur aditus, nisi accurate observetur, quomodo facultates animæ a primis incunabilis sese habeant & earum, quarum usus non naturalis est, sed demum acquirendus, usus successive acquiratur. Pender appetitus & aversatio a facultatibus cognoscendi. Quamobrem in parte prima *Ethicæ* docuimus, quomodo usus earundem successive sese exerat & ipsæ facultates perficiantur, si vel maxime de iis perficiendis non cogitemus. Quoniam vero a primis ungviculis ad ea animum attendere non possumus, nec eundem attendere solemus ubi id in potestate nostra esset, immo tunc difficilior jam evadit ad recessus in animo nostro aditus ob ignorantiam statuum præteritorum, quorum memoriam habere non possumus; ideo imperscrutabilia evadunt, quæ in se talia non sunt. (§. 4),

§. 102.

Si molestia movet facultatem averfandi, appetitus excitatur ad eam depellendam. Etenim in prima infantia homini ingignitur notio mali, quod scilicet illud malum sit, quod molestiam creat, (§. 4), ac ideo averfamur id, quod nobis molestiam creat (§. 592 *Psych. empir.*). Enimvero non minus ingignitur notio, quod bonum sit, quicquid a molestia liberat (§. 5). Quamobrem cum id appetamus, quod nobis tanquam bonum repræsentamus (§. 589 *Psych. empir.*); dum molestia movet facultatem averfandi, appetitus excitatur ad eam depellendam.

De in fluxu aversationis in determinationem appetitus.

Observamus hoc in infantibus, quamprimum in lucem eduntur. Quoniam enim ex tenebris in lucem prodeuntibus sensus lucis molestus accidit; aversatio determinatur ad eam averfandum, seu aversio actu elicitur. Sed quia appetitus excitatur

ad eam depellendum, eam tamen depellere nequeunt, ploratum edunt, quo natura utitur tanquam signo implorationis auxilii alieni. Observatur idem in aliis, quæ sensui illorum molesta accidunt. Et simile quid observamus in animalibus quoque brutis, quæ naturalis proles amor ducit ad eam a molestia liberandum, manifesto indicio, ejulatum esse signum naturale implorationis auxilii alieni ad depellendam molestiam, qua animal & homo absque intellectus usu se liberare nequit. Propositio præsens probe notanda est, cum usui sit in intimiore cognitione ortus affectuum. Utut enim talia videantur vulgaris, quæ contemni mereantur, vulgarium tamen meditatio ad cognitionem eorum, quæ abstrusa sunt, ducit, neglectus vero eandem inaccessible facit.

§. 103.

*Quomodo
natura utitur
fame ac
siti stimulo
ad sui con-
servationem.*

Quoniam appetitus excitatur ad molestiam depellendam, quæ averfationem movet (§. 102), fames autem atque sitis molestiam creant, & famem ac sitim cibo & potione depellere ad bonum conservativum refertur (§. 43); natura utitur stimulo fame ac siti ad sui conservationem, averfione molestia, quam utraque creat, excitando appetitum utramque depellendi. Idem non absimili modo patet de astu venereo stimulo ad sui multiplicationem.

Merentur ea, quæ hic demonstrantur, singularem attentionem, ut distinctam instinctus naturalis notionem acquiramus, quo animal ducitur ad sui conservationem & multiplicationem, ipse etiam homo, quamdiu recto intellectus usu non agnoscit bonum conservativum & multiplicativum. Latius autem patet instinctus naturalis, quo molestia elicit averfionem eademque excitat appetitum ad sui conservationem, prouti observabit, qui eorum, quæ hic de fame atque siti demonstrantur, in casibus aliis meminerit. Ipsa etiam experientia docet, ex depulsione molestia percipi voluptatem, consequen-
ter

ter ex iis, quibus depellantur, quæ molestiam creant, veluti ex cibo & porione famem atque sitim depellentibus: id quod ideo notandum, ne, dum aversio excitat appetitum, ejus actus absque voluptate determinari videatur. Ceterum æstum venereum molestiam creare, vix erit qui dubitet. Et inprimis in sexu sequiore observare licet, quanta sit hæc molestia. Eam vero coitu depelli non minus exploratum est. Et quamvis ipse coitus voluptatem creet, cum ea tamen concurrit voluptas, quæ percipitur ex successiva molestiæ depulsione: id quod clarius percipitur in capiendo cibo ac potu, quando esurimus & sitimus, ut ideo fames & sitis cibum atque potum magis sapidum efficere putentur, voluptate ex successiva famis atque sitis depulsione percepta superante voluptatem, quæ percipitur ex sapore. Differunt voluptates & molestiæ gradu, ut major cum minore in unum confusa ab hac non discernatur, & voluptate prædominante molestia, molestia vero prædominante voluptas vix ac ne vix quidem appericiatur.

§. 104.

Quantitas voluptatis æstimanda est ex ejus intensitate & dura- tione. Idem valet de molestia. Voluptates differre gradu ne- tate volup- mo est qui ignorat. Quamobrem cum multitudo graduum tatis æsti- faciat intensitatem (§. 759 Ontol.), & gradibus tribuatur manda- magnitudo (§. 751 Ontol.); in æstimanda quantitate volup- tatis habenda est ratio intensitatis. *Quod erat primum.*

Similiter in vulgus quoque notum est, voluptatem unam altera diutius durare, prouti longiore temporis tra- ctu percipitur vel brevior, & dari voluptates transitorias, quæ non nisi exiguo temporis spatio durant, nunquam redi- turæ (385 part. 1. Phil. præd. univ.), quia scilicet causam caducam habent (not. §. cit.). Enimvero cum quæ- libet voluptas certum habeat gradum, consequenter duplo tempore continuata æquipolleat voluptati gradus dupli, sed non-

nonnisi simplo tempore duranti; in quantitate voluptatis æstimanda habenda quoque ratio est durationis. *Quod erat secundum.*

Quoniam itaque in æstimanda quantitate voluptatis ratio habenda est tam intensitatis, quam durationis, *per demonstratam n. 1. § 2.* præter gradum vero, qui facit intensitatem (§. 759 *Ontol.*), & durationem, quæ eundem gradum multiplicando ipsum quasi auget eo fere modo, quo unitatum multitudo numerum efficit (§. 339 *Ontol.*), in voluptate nihil concipitur, quod eandem augere possit; quantitas voluptatis æstimanda est ex ejus intensitate & duratione. *Quod erat tertium.*

Cum de molestiis non minus in vulgus notum sit, eas gradu differre & alias longiore, alias breviori temporis spatio percipi; eodem, quo de voluptate ostendimus, modo demonstratur, in quantitate molestiæ æstimanda rationem habendam esse cum intensitatis, tum durationis, & per consequens molestiam æstimandam esse ex intensitate & duratione simul.

Non abhorret propositio præsens a notione communi: videmus enim homines voluptatem majorem præferre minori, si utraque ejusdem durationis, & ex adverso molestiam minorem majori ejusdem durationis, siquidem alterutra subeunda. Inde sane invaluit pervulgatum illud: ex duobus malis minus esse eligendum, cum malum æstimeretur ex molestia, quæ percipitur (§. 5). Videmus quoque homines præferre voluptatem diuturniorem voluptati brevioris durationis, si utraque habeatur ejusdem gradus, & ex adverso molestiam breviori temporis spatio tolerandam præferre molestiæ diuturniori ejusdem gradus. Cum enim appetitus feratur in molestiam depellendam (§. 102); si quam necessario subire tenemur, eam subire malumus, a qua citius liberamur. Poterat itaque pro-

propositio præsent sumi instar notionis communis nisi nobis propositum esset notionum communium veritatem a priori demonstrare: id quod scientiæ profundiori maxime convenit, & in præsentī casu ad intimiorem animæ cognitionem ducit, sit ita quod qui non alte cogitant virtutum intellectualium non satis gnari talia nauseant atque contemnunt. Equidem in æstimando gradu voluptatis vulgus plurimum tribuit opinioni; attamen in præsentī non attendenda est differentia inter veritatem & opinionem, ubi notio communionis pendet a iudicio gradum æstimantis. Notandum vero est, voluptatem & molestiam unamquamque hic spectari in se, quatenus ex eodem objecto percipitur: alia vero quæstio est de statu, in quo voluptas vel molestia percipitur, ubi objectum unum in locum alterius continuo succedit, quod vel voluptatem parit, vel molestiam creat, aut plura objecta simul præsentia sunt, ex quibus uno eodemque tempore voluptates, vel molestiæ diversæ percipiuntur, quarum quælibet suum habet gradum & durationem vel eandem, vel diversam, seu longiorem, aut breviorē.

§. 105.

Statum jucundum dicimus, in quo voluptate fruimur: *tædiosum* vero, in quo molestia afficitur animus. Est qui- *tus jucundus*, *dam intermedius*, in quo nec molestia torquetur animus, nec *tædiosus*, *voluptate perfunditur*, quem *tolerabilem* appellare lubet, sicu- *lerabilis*, *variabilem*, in quo voluptates & molestiæ alternant. *riabilis.*

Quatuor omnino dantur status, si voluptatem & molestiam spectes. Aut enim voluptate pascitur animus, aut molestia inquietatur, aut omnis æque voluptas & molestia prorsus abest, aut denique voluptas & molestia alternant. Equidem concipi poterat status quintus, in quo voluptas & molestia una percipiuntur; at cum alterutra alteram imminuat, aut una alteri prædominetur, vel prouti alternis vicibus hoc vel istud objectum attentionem in se trahit, voluptas & tædia alternant, ut is a ceteris distinguatur, vix opus esse videtur, *(Wolfii Esbica Pars II.)* Q præ-

præsertim cum desit terminus commodus, quibus is a ceteris discernatur, nec propter necessitatem entia sint multiplicanda.

§. 106.

De differen-
tia status ju-
cundi a feli-
citate.

Quoniam ad felicitatem requiritur voluptas vera (§. 636) *Psych. empir.*), ideoque innocua (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & felix est, qui innocua fruitur voluptate (390 *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui vero nocua fruitur, felix non est, sed saltem videtur (§. 392 *part. 1. Phil. pract. univ.*), status autem jucundus est, in quo quis voluptate quacunque frui-
tur (§. 105); *status jucundus a felicitate differt.*

Confundunt homines statum jucundum cum felicitate, & se felices putant, si jucunde vivunt, seu voluptate animum pas-
cunt. Equidem natura obligamur ad vitam jucunde transigen-
dam (§. 471 *part. 1. Jur. nat.*), sed cum eadem obligemur
ad felicitatem consequendam (§. 250 *part. 1. Jur. nat.*), quæ
non admittit nisi voluptatem veram (§. 636 *Psych. empir.*);
vitam jucunde transigere juxta ductum naturæ idem est ac vo-
luptate vera atque innocua frui. Legum naturalium una est
concordia, unus concentus: nullam igitur fert contradictionem.
Abunde hoc perspicitur ex nostris demonstrationibus, quibus
veritatem legum naturalium evicimus & pulcherrimum eorum-
dem nexum in aprico collocavimus, ut nemo nisi culpa suæ
eundem ignoret. Interest autem humani generis, ut statum ju-
cundum a felicitate discernere discant, ne, dum se felices
esse putant, se pariter atque alios in miseriam præcipites dent:
errore enim isto, quo status jucundus idem cum felicitate ha-
betur, non modo homo sibi nocet, sed etiam aliis. Non
modo hoc observare licet, si actiones hominum diligentius
observemus & accuratius pensitemus; verum etiam ex iis elu-
cescet, quæ in tractatione speciali de vitiis humanis demon-
straturi suo loco sumus.

§. 107.

§. 107.

Felicitas æstimanda est ex intensitate & duratione voluptatum innocuarum, & duratione carentiæ molestiarum. Etenim felicitas est status, quo voluptas vera, consequenter innocua (§. 388 part. 1. *Phil. pract. univ.*), perdurat (§. 636 *Pfych. empir.*), & transitoria eandem auget, si innocua fuerit (§. 286 part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum voluptas æstimanda sit ex intensitate & duratione (§. 104); felicitas æstimanda est ex intensitate & duratione voluptatum innocuarum. Et quia absentia mali, consequenter carentia molestiarum (§. 569 *Pfych. empir.*), bonum est (§. 756 part. 1. *Jur. nat.*), ideoque etiam ex carentia molestiarum voluptas percipitur (§. 558 *Pfych. empir.*), eaque vera (§. 559 *Pfych. empir.*), & per consequens innocua (§. 388 part. 1. *Phil. pract. univ.*); in æstimanda felicitate habenda quoque est ratio durationis carentiæ molestiarum, *per demonstrata.* Patet itaque felicitatem æstimandam esse ex intensitate & duratione voluptatum innocuarum & carentiæ molestiarum.

Qui statum jucundum cum felicitate confundunt, de hac secus sentiunt & hominem omnium animalium facile miserrimum faciunt. Frustra autem naturam ejus accusant, quod culpæ suæ imputare debebant. Qui vitam jucunde contra naturam transigere volunt, ad ea potissimum respiciunt, quæ sensum hilarant, & de voluptatum intensitate secus judicantes ex delectationibus sensualibus de voluptate vera statuunt, ut ejus intensitatem vix ac ne vix quidem animadvertant. Quemadmodum vero delectationes sensuales voluptates transitorie sunt, quarum sensum delet dies, ut tandem perinde sit, ac si iisdem nunquam frui nobis datum fuisset, cum nullum sui vestigium in animo relinquunt, immo notorio notius sit, earum intensitatem successive decrescere, ipsas tandem vilescere, immo hominem earundem tandem prorsus perturbare; ita fieri aliter non potest, quam ut de felicitate, quæ cadit in hominem

Q 2

& ad

& ad quam consequendam lege naturæ obligamur (§. 280 *part. 1. Jur. nat.*) & ipsa natura nos ducit, modo inclinationes naturales intellectus dirigat, quemadmodum debet (§. 41), parum magnifice sentiant, qui statum jucundum cum felicitate confundunt. Ad felicitatem hominis retulimus quoque carentiam molestiarum, etiam hoc nomine, quod veram voluptatem pariat. Quibus hoc paradoxum videtur, hi minime ad animum revocant, quod voluptate perfundatur animus hominum, si videant se immunes a miseria, qua affiguntur alii, atque a malis, quibus hominem obnoxium fieri posse cogitant. Carentia igitur molestiarum materiam semper gaudendi homini suppeditat, ac ideo non infima felicitatis pars est, cuius voluptati transitorie præferenda. Eadem qui se privat, culpa sua hoc facit, nec eo tendit, quo natura ducit, consentientem omnium facultatum usum urgens (§. 204 *priv. 1. Jur. nat.*) & non usum damnans (206 *part. 1. Jur. nat.*). Carentia molestiarum ad fortunam secundam utique pertinet. Ecquis vero in dubium vocare audeat, nos fortuna secunda posse delectari & hanc voluptatem esse innocuam. Sunt quædam bona, quorum quantitas non agnoscitur facilius & rectius, quam ex malis oppositis, quorum carentiam arguunt. In horum numero est sanitas. Quot vero, quæso sunt, qui sanitate delectantur, nisi cogitent morbos, quibus alii affiguntur, & se ab iis liberos considerant? Habet hoc voluptatis genus aliquid singulare, quo animum demulcet, prouti clarius elucescet inferius, quando de affectibus acturi sumus. Dantur enim affectus, in quibus hoc voluptatis genus regnat,

§. 108.

De intensitate voluptatis que eam producit & ex certitudine, quam de eo habemus. Ostendimus hoc jam alias, cum de gradibus perfectionis ageremus (§. 516. 517 Psych. empir.

Tum

Tum quoque monuimus, *Cartesium* cui definitionem realem, seu distinctam notionem voluptatis acceptam referimus, inculcasse, quod voluptas quælibet æstimanda sit ex magnitudine perfectionis eam producentis. Et quia ipse requirit, ut perfectionis nobis consciî simus; tacite quoque supponit sensum certitudinis, qui in voluptatem influit, eandemque ad gradum altiorem evehit. Nihil sane frequentius accidit, quam ut minus dicatur quam in ideis nostris continetur. Quando igitur queritur, quid alter de re quadam sentiat, non modo subsistendum est in iis, quæ expresse dicuntur; verum ea quoque supplenda sunt, quæ in idea rei continentur, quam animo ipsius obversatam fuisse verba insinuant. Amant homines brachyologiam, ita ut dentur longe plurimi, qui naufragæ expresse dicta, quæ per se assequi poterant. Horum itaque in interpretando habenda est ratio, & puerile est eorum ignorantiam obijcere aliis & suum efferre acumen. Felicitas supponit voluptatem veram. Quamobrem de ejus intensitate recto intellectus judicio statuendum, non opinione fallaci, quæ verum cum apparente confundit, nec sibi semper constans est. Dici solent homines felices errore suo; sed hæc felicitas mentitur salutem speciem, vera non est; eamque contemni ab intelligentibus ipsa experientia docet. In moralibus sectamur veritatem, ut dicamus, quomodo veræ felicitatis compotes fieri queamus, nec de miseria humana conqueramur, a qua immunes esse poteramus. Homo ratione potissimum differt a brutis: humana igitur felicitas cum rationi conformis esse debeat, voluptas quoque rationis, non sensuum trutina metienda.

§. 109.

Infelicitas æstimanda est ex intensitate & duratione molestiarum De infelicitate & carentia voluptatis, qua frui poteramus. Etenim infelicitas est status, quo tædia sive molestiæ perdurant (§. 637 da. Psych. empir.) consequenter tædia, quibus torquetur animus hominis, eum infelicem reddunt. Quamobrem cum quan-

Q 3

titas

titas molestiæ, seu tædii, quo afficitur animus, æstimanda sit ex ejus intensitate & duratione (§. 104); in infelicitate æstimanda ratio habenda est tædiorum, sive molestiarum intensitatis & durationis. Enimvero quoniam absentia boni malum est (§. 754 part. 1. *Jur. nat.*), & si malum cognoscimus, tædium ex eo percipimus (§. 569 *Psych. empir.*), quicquid vero homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert. (§. 639 *Psych. empir.*); in æstimanda infelicitate habenda quoque est ratio carentiæ voluptatis innocuæ, qua frui poteramus. Quamobrem cum in æstimanda infelicitate habenda sit ratio cum intensitatis & durationis molestiarum, tum carentiæ voluptatis innocuæ, qua frui poteramus, *per demonstrata*; infelicitas æstimanda est ex intensitate & duratione molestiarum & carentia voluptatis innocuæ, qua frui poteramus.

Infelicitatis alia prorsus ratio est, quam felicitatis. In felicitate verum distingvendum est ab apparente & nocua voluptas ab innocua, sed ad infelicitatem refertur omnis molestia, qua hominis animus torquetur, si vel maxime malum, quod evenit, saltem apparens sit, aut prorsus nullum. Quod vero ad infelicitatem saltem referamus carentiam voluptatis innocuæ, qua frui poteramus, ratione sua non destituitur. In philosophia enim morali demonstrandum est, quænam ea sint, quæ hominem revera infelicem reddunt. Carentia vero bonorum, quæ consequi in potestate ipsius non est positum, & per consequens voluptatis, qua frui non potest, ad infelicitatem minime referenda, etsi se ipsum infelicem reddat, qui propterea angitur. Consideramus hic infelicitatem in abstracto, non in concreto.

§. 110.

De infelicitate non usui licitatem referenda.

Si quis quacunque de causa animum molestia torquet, ea ad infelicitatem non referenda. Quodsi recto intellectus usu ea vitari poterat, homo

homo se ipsum infelicem reddit. Patet hoc per ea, quæ alibi *intellectus* jam ostendimus & annotavimus (§. 639 *Psych. empir.*). *debita.*

Propositionis hujus mentionem hic injicere debebamus, ut appareat, quomodo non usui intellectus debeat infelicitas, & homo se ipsum reddat infelicem. In censum infelicitatis referenda est omnis molestia, quamvis præter omnem necessitatem eadem torqueatur animus, & revera stultus sit, qui hoc facit. Dari autem istiusmodi casus complures, in quibus homines se infelices reddunt stoliditate sua, tum ex doctrina sequente de affectibus, quam ex speciali tractatione de vitiis abunde constabit. Nolumus itaque huc congerere, quæ suo loco rectius tradentur. In æstimanda autem infelicitate probe hæc discernenda sunt, quæ non absque absurditate molestiam creant, a ceteris, quæ justam molestiæ causam habent, ne naturæ tribuatur, quod stultitiæ tribuendum, a qua alieni esse debebamus atque poteramus, si ductum naturæ ratione comite sequi voluissemus. Infelix omnino est, qui animum tædiis continuis torquet, quod videat se carere voluptate, qua fruuntur alii, vel ob fortunæ mala, aut metum eorum animum inquietat. Videbimus enim suo loco, hæc naturæ humanæ parum convenire. Infelicitatem vulgo æstimant ex fortuna adversa: sed quamvis hæc in plurimis infelicitatem causetur, non tamen causatur in omnibus, nec per se, sed vitio hominis. Enimvero de eo dicemus disertius suo loco, quemadmodum jam monuimus.

§. III.

Quodsi *summa omnium molestiarum per omnem vitam percepta* De infelicitate & felicitate
superet summam voluptatum innocuarum; homo infelix dicitur & felix
nunc magis, nunc minus, pro diversitate excessus: si vero citate homi-
summa voluptatum innocuarum per omnem vitam perceptarum superet nis post obi-
summam molestiarum, homo felix dici meretur, itidem nunc magis, tum æstiman-
nunc minus pro diversitate excessus. Quoniam experientia do-
da.
 cet,

docet, neminem hominum perpetuo voluptate frui; nec contiuis per omnem vitam tædiis torqueri, sed voluptates & tædia sive molestias alternare, vita humana in duas partes secanda, quarum altera conficitur tempore, quo voluptatem; altera, quo molestiam percepit, ubi de felicitate & infelicitate post obitum iudicium ferendum. Ita nimirum prodeunt duo status, quorum altero voluptas vera, altero autem molestia perduravit. Quamobrem cum status ille, in quo molestiæ sive tædia perdurant, infelicitas sit (§. 637 *Psych. empir.*), in quo vero voluptas vera perdurat, felicitas (§. 636 *Psych. empir.*); summa omnium molestiarum per omnem vitam perceptarum metitur infelicitatem, summa autem omnium voluptatum verarum seu innocuarum felicitatem hominis. Quoniam itaque nemo hominum per omnem vitam voluptate vera frui, molestia omni carere potest; in fine felicitas æstimanda est ex excessu summæ omnium voluptatum verarum seu innocuarum supra summam omnium molestiarum per totam vitam perceptarum & e contrario infelicitas ex excessu summæ omnium molestiarum supra summam omnium voluptatum innocuarum, consequenter pro quantitate hujus, vel illius excessus, nunc major, nunc minor erit infelicitas, vel felicitas.

Quemadmodum de partibus vitæ deliberant omnes, de tota autem vita propemodum nemo; ita quoque felicitatem & infelicitatem æstimant non ex tota vita, sed ex partibus vitæ. Immo plurimi saltem respiciunt ultimam vitæ partem, ut ideo nemo ante obitum felix dici posse putetur, quia voluptas ultimo vitæ tempore percepta delet quasi memoriam molestiarum olim perceptarum & contra. Facile autem patet, quando de felicitate vel infelicitate hominis in fine vitæ iudicandum; totius quoque vitæ rationem habendam esse, ita ut in censum veniant voluptates & molestiæ omnes per vitam omnem percep-

coptæ. Necessè tamen est ut voluptatum quoque & molestiarum quantitas rite æstimetur (§. 104). Atque ideo patet, quam difficile sit iudicium de felicitate & infelicitate hominis post obitum, præsertim cum omnium voluptatum & molestiarum debito modo æstimatarum notitiam non habeamus. Propterea non est, quod miremur, si qui existiment, hominem nullum posse dici felicem, summa tædiorum superante summam voluptatum, utut in censum voluptatum etiam nocuas referre non dubitent, quasi ad felicitatem humanam pertinentium. Ast absit, ut existimes neminem certum esse posse de felicitate sua. Quodsi enim curet, ut in partibus vitæ felix sit; cum ex partibus componatur vita tota, erit idem felix per vitam omnem. Atque is finis est Ethicæ, ut hanc felicitatem consequamur.

§. 112.

Qui intellectus seponunt rectum usum, felicitatem æstimant ex De fallaci summa omnium voluptatum, quasunque tandem fuerint, & intensitate voluptatum ex sensu & opinione. Etenim absque intellectu felicitatis & ætus usu voluptas vera ab apparente non discernitur (§. 514 intensitatis *Psych. empir.*), nec nocua ab innocua (§. 383. 384. part. 1. voluptatum. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum felicitas requirat voluptatem veram (§. 636 *Psych. empir.*), ideoque innocuam (§. 388 part. 1. *Phil. pract. univ.*), apparens vero nonnisi felicitatem apparentem facit (636 *Psych. empir.*); nec felicitatem veram ab apparente discernunt, qui rectum intellectus usum seponunt, consequenter felicitatem æstimant ex summa omnium voluptatum, qualescunque tandem fuerint. *Quod erat unum.*

Per se patet, qui intellectus rectum usum seponunt, in iis, quæ sensu percipiunt, subsistere debere. Et experientia docet, quod præjudicatæ quædam opiniones magnum voluptatibus nonnullis pretium faciant, ubi ab iisdem libe-

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*)

R

ri

ri parum aut nihil reperiunt quod delectet, quemadmodum ex aduerso etiam contingit, ut præjudicata quædam opinio voluptati ex re quadam percipiendæ pretium detrahat. Qui itaque intellectus usum rectum seponunt, intensitatem voluptatum ex sensu & opinione æstimant. *Quod erat alterum.*

Voluptatem veram ab apparente intellectus judicio discernere non adeo facile est: supponit enim distinctam perfectionis notionem (§. 514 *Psych. empir.*), ex cujus magnitudine certa æstimanda est voluptatis intensitas (§. 108). Quot vero, quæso, sunt, qui perfectionis in genere notionem distinctam habent, ut differentiam inter essentialem & accidentalem perspiciant? Et quot sunt, quibus perfectio corporis atque animæ humanæ, ipsius hominis, quatenus ex corpore & anima inter se unitis constat, & pars quædam hujus universi est atque creatura Dei, tam essentialis, quam accidentalis cognita & perspecta est? Non dicam de rebus aliis, quæ voluptatem nobis creare possunt. Mirum igitur non est, quod tantum non omnes in æstimanda voluptate & per consequens felicitate sua judicio stent. Quantum vero valeat opinio in statuendo voluptatibus pretio, nemo ignorat, nisi qui ad ea, quæ indies videmus, animum attendere neglexit. Regnat opinio ista non minus in aula, quam inter infimam plebem, & falsa nititur de perfectione sui statusque sui persuasionem; ac in vana quadam & latente sæpissime superbia radicitur. Patet hæc clarius, quando de vitiis particularibus ex instituto sumus acturi. Inde vero est, ut tam diversæ sint hominum de felicitate sententiæ: trahit enim unumquemque sua voluptas. Immo nec alia ratio est, cur ipsi Philosophi non eadem de ea senserint. Et ob rationem eandem contingit, ut voluptas nulla existimetur, cui maximum antea statutum fuerat pretium, cum voluptas vera constans sit tum in se spectata, tum respectu subjecti, a quo agnoscitur (§. 515 *Psych. empir.*). Contingit etiam, ut nonnulli felicitatem omnem ab homine removeant, quæ in hac vita non speranda.

§. 113.

Quoniam rectum intellectus usum seponentes felicitatem æstimant ex summa omnium voluptatum, qualescunque tandem fuerint, & intensitatem voluptatum ex sensu & opinione (§. 112), cum in iis, quæ sensu percipiuntur, acquiescere teneantur; felicitatem æstimant ex summa delectationum sensualium & intensitatem voluptatum ex eo, prouti se magis, vel minus re quadam delectari sentiunt.

Plerorumque animos occupavit hæc opinio, quod is demum felix dicendus sit, cui nunquam defunt objecta, quæ sensus hilarant. Sane avarus & parcus, qui divitiis abundat, iis tamen non fruitur, se ideo felicem existimat, quia sentit se lætari, quando de opibus suis cogitat & nummos suos numerat, vel adspicit. Neque enim delectationes sensuales restringendæ sunt ad unum, vel alterum sensum, sed extenduntur ad omnes. Ast nec idem sensus in omnibus hilaratur, nec hilaratur eodem modo, neque ab iisdem objectis. Ac ideo unumquemque sua trahit voluptas, nec ob eandem voluptatem se felices æstimant omnes. Condonandus hic error plebi imperitæ atque illis, qui in moralibus non akius plebe sapiunt: ast minime ferendus videtur in Philosophis, aut iis, qui Philosophi videri volunt & acumine intellectus se aliis præstare putant.

§. 114.

Actiones humane referuntur vel ad bonum & malum suitatis, De differentia bonum conservativum, perfectivum, multiplicativum & communicativum & ad malum destructivum, deformativum, diminutivum humanarum actionum, vel ad bonum & malum communionis. Etenim respectu boni suitatis, hoc est, bonum conservativum, & malum destructivum, multiplicativum atque communicativum, & bonum communionis non dantur alia bonorum genera, ad quæ appetitus fertur (§. 95). Et similiter præter malum suitatis, hoc est, malum destructivum, deformativum, di-

R 2

minu-

minutivum atque illatum, & malum communionis non dantur alia malorum genera, a quibus facultas averfandi abhorret (§. 100). Quamobrem cum voluntas ad agendum determinetur per repræsentationem boni (§. 904 *Pfych. empir.*) noluntas vero ad non agendum per repræsentationem mali (§. 907 *Pfych. empir.*), omnes autem actiones humanæ vel positivæ sint, vel privativæ (§. 24 *part. 1. Phil. pract. univ.*); actiones humanæ referuntur vel ad bonum & malum suavitatis, seu bonum conservativum, perfectivum, multiplicativum atque comunicativum, & ad malum destructivum, deformativum, diminutivum atque illatum, vel ad bonum & malum communionis.

Cum in Ethica demonstrari debeat, quomodo homo actiones suas ad legem naturæ libere componere debeat (§. 1. *part. 1. Eth.*) & in eadem tradenda sint actionum committendarum & omittendarum motiva (§. 10 *part. 1. Eth.*), quæ in repræsentatione boni & mali consistunt (§. 890 *Pfych. empir.*); ex propositione præsentē elucet, quam sit necesse, ut in Ethica omnia bonorum & malorum genera explicentur. Ideoque intelligitur, quæ de bonorum & malorum generibus in anterioribus tradidimus, ea inter inanes subtilitates non esse referendas. Hisce enim intime perspectis demum patet, quænam revera sint actiones bonæ, quænam malæ, & quasnam committere, quasnam omittere naturæ humanæ conveniat, quasnam vero committere, quasnam omittere eidem repugnet. Vitam hominis is demum vivit, qui naturæ suæ convenienter vivit, nec patrat actiones, quæ naturam humanam dedecent. Philosophi vero est scrutando rationes eorum, quæ fiunt, vel fieri possunt, deducere alios ad intimiorem actionum humanarum cognitionem. Deduximus bonorum & malorum genera ex ipsa hominis natura. Quodsi ergo ad eadem referantur actiones humanæ, hæ ipsæ quoque ex eodem fonte derivantur.

§. 115.

§. 115.

Quoniam bonum conservativum facit ad conservatio- *Quotuplices*
nem perfectionis essentialis (§. 43), bonum perfectivum ad *sint actiones*
perfectionem accidentalem naturæ humanæ (§. 61), bonum *bonæ.*
multiplicativum ad multiplicationem sui, seu speciei conser-
vationem (§. 73), & ad conservationem & perfectionem fa-
milix (§. 77), bonum communicativum ad conservationem
perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalis aliorum
(§. 83), bonum autem communionis ad communem socio-
rum, aut status eorundem perfectionem (§. 90), ad hæc
autem bona referuntur actiones humanæ positivæ (§. 113);
actiones bonæ seu committende tendunt vel ad conservationem perfe-
ctionis essentialis, vel ad acquirendum accidentalem, vel ad conser-
vationem generis humani & in specie familie suæ ejusque perfectionem,
vel ad conservationem perfectionis essentialis & acquisitionem acciden-
talis aliorum, vel denique ad perfectionem communem sociorum atque
status eorundem.

Clarissime jam perspicitur, unde actiones humanæ bonita-
tem intrinsecam nanciscantur, nec minus liquet, quomodo
obligatio naturalis in ipsa natura humana radicetur. Immo
hinc etiam discimus, legem naturæ, cujus ratio sufficiens in
ipsa natura humana datur, ad omnes omnino actiones ab ho-
mine comittendas extendi. Patet præterea ratio, cur Deus
legem aliam, quam naturalem homini dare non potuerit, &
cur ex lege de dirigendis actionibus ad perfectionem nostram
atque aliorum universum jus naturæ deduci possit, quemad-
modum ipso opere præstitimus, nec ullum superest dubium,
quin principium juris naturæ genuinum, de quo tantopere
atque tamdiu disputatum fuit, a nobis detectum fuerit. Obiter
quasi observari velim, quod principia nostra continuo magis
magisque confirmentur eorumque veritas evidentius elucescat,
quo magis notiones evolvuntur, quodque viam sternant ad ul-

teriora, modo quis eadem penitus intelligere iisdemque recte uti didicerit. Quod igitur sæpius jam optavi, denuo inculco, ut, qui de scientia bene mereri volunt, ulterius progredi studeant, non vero sæpius dictorum repetitione ab ovo denuo incipiendo tempus inutiliter terant, vel quæ ad certitudinem deducta sunt in dubitationem rursus adducant & quæ clara sunt iis tenebras offundant progressum in scientia remorantes.

§. 116.

De actionibus malis privativis.

Quoniam actiones bonæ, seu committendæ tendunt ad conservationem perfectionis essentialis, ad acquirendam accidentalem sui & aliorum, ad conservationem generis humani & in specie familiæ ejusque perfectionem, vel denique ad perfectionem communem sociorumque status eorundem (§. 115), cumque absentia boni malum sit (§. 754 part. 1. Jur. nat.) & actio privativa consistat in omissione actionis, quæ edi poterat, actio positiva mala est, quæ in omissione actionis bonæ consistit; *actiones privativæ malæ sunt neglectus actionum ad conservationem perfectionis essentialis, ad acquirendum accidentalem sui & aliorum, ad conservationem generis humani & in specie familiæ ejusque perfectionem, vel denique ad perfectionem communem sociorum atque status eorundem tendentium, quas edere poteramus.*

Homini imputari non possunt nisi actiones liberæ (§. 528 part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem actio ejus privativa dici nequit nisi ea, quam omittit, cum eam edere potuisset, nec privativa dici potest mala, nisi eam committere debuisset. Ideo privativæ dicuntur neglectus bonarum, seu committendarum, cum *neglectus* consistat in omissione ejus, quod fieri poterat: negligi vero a nobis dici nequit, quod fieri haud quaquam potest. Ita dici nequit negligere studium Matheseos studiosus, si nemo sit in Academia, qui eandem docet, nec studiosus juris dici potest negligere studium Medicinæ, quia

quia artem salutarem addiscere non debet. Actio humana debet esse in potestate agentis cum nemo obligetur ad id, quod impossibile (§. 209 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter nec ad ea, quæ in potestate sua non sunt (§. 175 *part. 1. Jur. nat.*). Dantur impedimenta inevitabilia & insuperabilia, quæ actionem quandam alias possibilem potestati nostræ subducunt. Neglectus exigit non usum facultatum: si cui ergo impedimenta inevitabilia & insuperabilia obijciuntur, quo minus facultatibus suis uti possit, nec neglectus accusari potest. Quodsi hæc probe perpendantur, in dijudicandis actionibus privativis malis a vero non facile aberraverit. Nostrium jam non est ad particularia descendere & theoriam actionum privatarum malarum condere: alias non deessent, quæ utiliter tradi poterant. Ea tamen haud difficulter per se assequetur, qui theoriam juris naturæ cognitam atque perspectam habet. In præsentī nobis potissimum propositum est, ut malitiam intrinsicam actionum humanarum intimius perspicendam sistamus, & sic naturalis obligatio quoque intimius perspiciatur.

§. 117.

Actiones malæ positivæ, sive omittendæ tendunt ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem essentialē, ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad imperfectionem conservationi speciei, seu generationi & educationi prolis contrariam & ad imperfectionem familie atque status ejusdem, ad imperfectionem communem sociorum qualitatum, aut status eorundem. Etenim actiones malæ referuntur vel ad malum sunitatis hoc est, ad malum destructivum, deformativum, diminutivum & illatum, vel ad malum communionis (§. 114), nec præter hæc mala dantur alia malorum genera (§. 100). Quoniam itaque malum destructivum perfectionem essentialē labefactat, vel funditus evertit (§. 53), malum deformativum ad imperfectionem naturæ

De actionibus malis positivis.

turæ humanæ facit (§. 66), malum diminutivum imperfectionem conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis contrariam causatur (§. 79), ac per consequens etiam imperfectionem familiæ suæ atque status ejusdem, malum illatum ad labefactandam, vel prorsus evertendam perfectionem essentialem aliorum & ad promovendam imperfectionem eorundem quomodocunque facit (§. 88), malum vero communionis ad communem sociorum qua talium aut status eorundem imperfectionem (§. 96); actiones malæ positivæ, seu omittendæ tendunt ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem, ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad imperfectionem conservationi speciei, seu generationi & educationi prolis contrariam & ad imperfectionem familiæ atque status ejusdem, itemque ad imperfectionem communem sociorum qua talium, aut status eorundem.

Ex propositione præsentē intelligitur, legem naturæ prohibitivam, quæ nos obligat ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 152 *part. 1. Phil. pract. univ.*) atque aliorum tendunt (§. 231 *part. 1. Phil. pract. univ.*), esse adæquatam, seu ad omnes actiones malas ab homine non committendas extendi. Cum idem pateat de actionibus bonis committendis (*not. §. 115*); principium juris naturæ genuinum a nobis erutum esse manifestum est. Sunt qui metaphysicum appellant & jus naturæ inde deductum jus naturæ metaphysicum vocant, quia notio perfectionis in genere in Ontologia explicatur & inde tanquam notio directrix ad detegendam notionem perfectionis naturæ humanæ atque status hominis mutuo petitur. Ast hi non satis intelligunt, quid metaphysicum dici debeat. Neque enim ex notionē perfectionis in genere deducitur regulam de se & statu suo atque aliis & statu eorundem perficiendis esse legem naturæ, seu nos ad eas actiones quæ tendunt ad perfectionem sui & status

status sui atque aliorum & status eorundem obligari; sed ex notione perfectionis hominis & status ejusdem in specie atque natura humana, seu ipsa facultate appetendi & averfandi id demonstratur, utut ad hæc cognoscenda ducant principia metaphysica, quæ directricium vice funguntur in omni scientiarum genere. Omnis scientia tandem in principia metaphysica resolvitur. Equis vero ideo dixerit, philosophiam esse metaphysicam, quæ in principia metaphysica resolvitur? Sed quicquid sit de nomine, de quo cum nemine litigandum, etsi absurditas ostendenda, ubi per contemptum ita dicitur & eo fine, ut a solida doctrina alii abducantur; quæstio potissimum huc redit, num id, quod ex notionibus abstractis deducitur, sit verum & num ad veritatem intime perspiciendam necesse sit, ut inde deducatur. Qui negativam amplectuntur, ignorant quid sit veritas logica (§. 513. *Log.*), nec profunditatis intellectus notionem habent (§. 340. *Psych. empir.*), quæ quanti sit facienda, abunde intelligitur ex iis, quæ de ea in parte prima Ethicæ demonstravimus.

§. 118.

*Actiones bonæ privativæ sunt omissio actionum ad labefactandam, vel De actioni- funditus evertendam perfectionem essentialem, ad imperfectionem acciden- bus bonis talem sui & aliorum, ad imperfectionem conservationi speciei contrariam privativis. & ad imperfectionem familie atque status ejusdem, itemque ad imperfectionem communem sociorum qua talium aut status eorundem tendentium. Cum enim absentia mali bonum sit (§. 756. part. 1. *Jur. nat.*), omis- sio quoque actionum malarum positivarum actio bona est. Quamobrem cum actiones malæ positivæ tendant ad labefa- ctandam vel funditus evertendam perfectionem essentialem, ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad imper- fectionem conservationi speciei contrariam & imperfectionem familie atque status ejusdem, itemque ad imperfectionem communem sociorum qua talium status eorundem (§. 117), actio*

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*) S autem

autem privativa consistat in omissione actionis positivæ quæ edi poterat (§. 24. *part. Phil. pract. univ.*); actiones bonæ privativæ utique sunt omissionum ad labefactandam, vel funditus evergendam perfectionem essentialem & ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad imperfectionem conservationi speciei contrariam & ad imperfectionem familiæ atque status ejusdem, itemque ad imperfectionem communem sociorum qua talium aut status eorundem tendentium.

Nocere alteri actio utique mala est; ast non nocere, cum nocere posses, actio bona. Nemo est, qui non ita sentiat. Propositio itaque præsens notio communis est, etsi universaliter, ideoque terminis abstractis enunciata non agnoscatur ab iis, qui notiones maxime universales verbis enunciare nesciunt. Neque hoc quicquam singulare in casu præsentis, sed obtinet in omni alio simili. Nemo in dubium vocare ausit, axioma *Euclidæum*, quod æqualia eidem tertio sint æqualia inter se, esse notionem communem, qua vulgus promiscue utitur in æstimanda æqualitate congruentium, quorum unum alteri superimponi nequit. Ecquis vero est qui nesciat, propositionem ita universaliter enunciatam non intelligi ab iis, qui eam terminis abstractis enunciare non didicerunt? Quemadmodum vero *Euclides* reprehendi nequit, quod eam ita enunciaverit, ut eadem tanquam principio demonstrandi uti posset; ita minime culpandus, qui notiones communes alias in usum scientiæ eodem modo enunciat. Et sicuti notiones communes, quas *Euclides* sumit, in Ontologia, in qua earum sedes est, demonstrari convenit; ita quoque notiones communes ceteræ universaliter enunciatæ in ceteris scientiis demonstrandæ sunt, ut earum veritas a priori pateat (§. 513. *Log.*), ubi soliditas curæ cordique est (§. 442. *Psych. empir.*). Qui in parte prima Ethicæ didicit, ea, quæ de soliditate demonstrata sunt, non reprehendet laudanda. Ceterum maxime interest, ut actiones bonas & malas tam positivas, quam privati-

notiones ad notiones generales reducamus. Neque enim solum hoc modo quis per se facile discernit actiones bonas & malas in casu dato; verum etiam inde patet, unde petenda sint actionum committendarum, vel omittendarum motiva genuina (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ne labe quadam inficiantur. Notiones communes vulgo nonnisi confusæ sunt, sed earum beneficio actiones bonas & malas in dato casu facile discernunt, & haud raro rectius eruditæ, qui præjudiciis occæcati animum ab iis avertunt. Quoniam vero qui latebrarum & recessuum in animis hominum notionem nullam habent, multo minus in casu dato tam illas, quam hos detegere valent, ignorant, undenam sit, ut actiones bonæ & malæ per se agnoscantur; ideo nonnulli *gustum* quandam *moralis* fingunt, qui quid sit ex modo dictis intelligitur. Sed nolo in præsentî plura addere de notionibus communibus moralibus, quales non minus in theoria, quam in praxi dantur complures, cum quæ dici poterant suo hinc inde loco annotari simus. Obiter saltem observo, si notiones istæ communes colligerentur, & per modum axiomatum sumerentur, posse ex iis elementa philosophiæ moralis demonstrari & hoc modo eandem ad notiones communes reduci, quemadmodum, ut alias jam monuimus, *Euclides* Geometriam ad notiones communes reduxit.

§. 119.

Voluntas bona dicitur, quæ ad actiones bonas committendas generaliter determinata est. Dicitur etiam *animus luntas bona bonus*. Quamobrem qui boni animi est, seu cujus voluntas bona seu animus est, ei propositum firmum est non committendi actiones nisi bonas, & bonus, per consequens abstinendi ab omnibus actionibus malis.

Quid sit voluntas bona, probe cognoscendum est. Quamvis enim studium virtutis faciliat atque fugam vitiorum; nondum tamen hominem efficit virtuosum. Qui bonam habet voluntatem, propterea nondum bene ac recte agit, etsi bene

ac recte agere velit: immo fieri potest, ut ipsa bona voluntas hominem ad male agendum seducat. Indies quoque videmus, homines bonæ voluntatis imprudenter & minus recte, immo haud raro stulte agere. Vulgo bonus animus potissimum spectatur in actionibus, quæ respiciunt alios, & ad explendas muneris sui partes requiruntur. Ast hic significatum extendimus ad actiones quascunque, etiam eas, quæ nos respiciunt: id quod a vernaculo loquendi usu minime abhorret, quando dicimus, *es habe einer etnen guten Willen*. Atque in specie voluntatem bonam, quatenus significat animum non nocendi & aliis lubenter inserviendi, idiomate patrio *ein gutes Gemüthe* dicere solemus. Et, si ita visum fuerit, eodem modo esse bonæ voluntatis & esse boni animi distingui poterat, quamvis illa distinctio in philosophia morali nullam spondere videatur utilitatem, ubi in genere demonstratur, quid de bona voluntate tenendum sit, ad specialia deinceps facile applicandum. Per se autem patet, quemadmodum voluntas bona hic extenditur ad omne actionum humanarum genus; ita eandem quoque particulariter spectari posse, immo etiam dari in certo saltem actionum genere. Ira qui Apostolos persequabantur ob doctrinam Christi, quam promulgare studebant, bonam habebant voluntatem quoad puritatem religionis, quam integram conservare volebant, ipso Christo teste non tamen propterea dici potest, eos in genere habuisse voluntatem bonam.

§. 120.

Quod ea principium generale de bonitate & malitia actionis supponat. Quia homini, cui bona voluntas est, propositum firmum est non committendi actiones nisi bonas & abstinendi ab actionibus malis (§. 119.), ideoque ut actu abstinens a malis & bonas committat, præsupponendum est iudicium de bonitate, vel malitia actionis; *bona voluntas supponit principium generale de bonitate & malitia actionis*, veluti quod actio bona sit, quæ voluntati divinæ conformis, mala vero, quæ eidem

eidem adscribitur, seu, quod perinde est, quod bona sit, quæ lege naturali præcipitur, mala vero, quæ eadem prohibetur. Unde porro consequitur, ut *notio bonæ voluntatis pro diversitate principii generalis de bonitate & malitia actionis, quod supponit, non iisdem verbis ab omnibus explicetur.* Ita a nonnullis bonam voluntatem habere dicitur is, cui firmum est propositum nil faciendi, nisi quod Deus vult, & abstinendi ab iis, quæ ab hominibus fieri non vult; ab aliis vero is, cui firmum est propositum non faciendi, nisi quod legi naturæ convenit, seu ab eadem vel præcipitur, vel permittitur, & abstinendi ab iis, quæ eadem lege prohibentur.

Voluntas in agendo actu determinatur per iudicium intellectus, quo nimirum actus voluntatis seu volitio elicitur. Iudicium hoc discursivum est, ideoque supponit principium, vj cuius infertur. Ita nimirum ratiocinamur: Actio, de qua jam quæritur, num sit committenda, talis est. Sed talis actio bona est. Ergo hæc bona est. Cognita hoc modo bonitate actionis, voluntas in genere jam determinata statim fertur in actionem committendam: iudicium enim, quod hæc actio bona sit, est motivum volitionis eam committendi (§. 890. *Psych. empir.*). Et eodem modo determinatur noluntas ejus, cui bona est voluntas, ad abstinendum ab actione aliqua.

§. 121.

Quia voluntas bona generaliter determinata est ad actiones bonas committendas (§. 119), actiones autem bonæ positivæ, seu comittendæ tendunt ad conservandam perfectionem essentialem & ad acquirendam accidentalem sui, ut sit bona. Quomodo voluntas determinanda sit, ut sit bona.

& aliorum, ad conservationem generis humani & perfectionem familiæ suæ atque ad perfectionem communem sociorum qua talium atque status eorundem (§. 115), privativæ autem bonæ consistunt in omissione actionum ad labefactandam,

dam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem & ad imperfectionem sui & aliorum atque status sui & aliorum, ad imperfectionem familiæ & status ejusdem, itemque ad imperfectionem sociorum qua talium, aut status eorundem tendentium (§. 118.); si voluntas bona esse debet, generaliter determinanda est ad actiones, quæ tendunt ad perfectionem sui & aliorum atque status sui & aliorum, ac in specie ad conservationem speciei atque perfectionem familiæ suæ & status ejusdem, itemque ad perfectionem sociorum qua talium atque status eorum & ad abstinendum ab actionibus istis contrariis, & per consequens quia lex naturæ jubet, ut committamus actiones ad perfectionem sui & aliorum atque status sui & aliorum (§. 152. 222. part. 1. Phil. pract. univ.), itemque ad conservationem speciei suæ (§. 239. part. 7. Jur. nat.) & perfectionem familiæ (§. 689. & seqq. & §. 585. part. 7. Jur. nat.), atque perfectionem sociorum qua talium communem tendentes (§. 12. part. 7. Jur. nat.), lex vero præceptiva simul prohibitiva est contrarii (§. 722. part. 1. Jur. nat.), ideoque jubet, ut ab actionibus illis contrariis abstineamus; si voluntas bona esse debet, generaliter determinanda est ad committendum actiones legi naturæ convenientes & ad abstinendum ab actionibus eidem repugnantibus, ideoque cum lex naturæ sit etiam lex divina (§. 277. part. 1. phil. pract. univ.) & Deus velit, ut legem naturæ servemus (§. 276. part. 1. Phil. pract. univ.), voluntas quoque bona efficitur, si voluntas generaliter determinatur ad committendas actiones, quas Deus a nobis committi vult & ad abstinendum a contrariis. Atque hinc porro liquet, principium generale de bonitate & malitia actionum, quod supponit voluntas bona (§. 120.); non posse esse aliud nisi quod actio legi naturæ, vel voluntati divinæ conformis sit committenda & quod a contraria sit abstinendum.

Cumulamus brevitatæ causa in hoc paragrapho propositiones, ne inevitabilis eorundem in demonstrando repetitio tædium

um creet, quod evitari poterat, quemadmodum quoque jam alias fecimus.

§. 122.

Quoniam principium generale de bonitate & malitia *Quando vo-*
actionum, quod supponit voluntas bona, non potest esse *luntas gene-*
aliud, nisi quod actio legi naturæ vel voluntati divinæ *con-* *raliter deter-*
formis sit committenda & quod a contraria sit abstinendum *minata per*
(§. 121.), si voluntas generaliter determinetur aliter, quam ad *com-* *notionem a-*
mittendas actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ conformes *ad* *tionum bo-*
abstinendum a contrariis, veluti ad eas committendas, quæ ad *sen-* *narum bona*
fam hilarandum tendunt *ad* *abstinendum a contrariis, ea bona non sit.*
non est.

Nimirum si determinatio generalis voluntatis supponit principium generale, quod actiones bonæ sint, quæ tendunt ad ea consequenda, ex quibus voluptas percipitur, & ad depellendum molestiam (§. 5.), cum notio boni seductrix evadat, qua bonum repræsentatur per id, quod voluptatem creat, aut a molestia liberat, vel eam depellit, quando voluptas & molestia nocua ab innocua non discernitur (§. 6.); voluntas bona dici nequit, utpote non minus ad malum, quam ad bonum determinata. Bona voluntas generaliter determinata esse debet nonnisi ad bonum verum, nequaquam vero ad malum sub ratione boni appetendum (§. 119.). Ne autem quis difficultates faceffat, ubi nullæ sunt, probe considerandum est, bonam voluntatem non consistere nisi in determinatione generali, distinguenda a particulari in casu dato, quam generali contrariam esse posse mox ostendetur, quamvis id ex jam dictis facile intelligatur; & idem loquatur exemplum hostium doctrinæ Christi antea allegatum (not. §. 119.)

§. 123.

Velle abstinere ab omni actione mala, quia bona contraria, & De differen-
te committere actionem malam, quia mala est, differunt inter se. tia volunta-
Idem

tis abstinendi Idem valet in casu particulari. Qui enim vult abstinere ab actione mala, quia bonæ contraria; ejus voluntas determinata est ad committendam actionem, quia bona est, & per consequens bonitas motivum volitionis est (§. 980. *Pfych. empir.*) Quam obrem cum fieri non possit, ut actionem bonam & ei contrariam malam simul committere velit (§. 28. *Ontol.*); eodem motivo, quo voluntas determinatur ad actionem bonam committendam, eadem quoque determinatur ad abstinendum ab actione eidem contraria mala. Enimvero qui non vult committere actionem malam, quia mala est, ejus voluntas determinata est ad non committendam actionem malam, per consequens motivum nolitionis est repræsentatio mali (§. 890. *Pfych. empir.*). In casu igitur priori actio, a qua abstinendum, spectatur tanquam privativa bona (§. 24. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 756. *part. 1. Jur. nat.*), in casu autem altero tanquam positiva mala (§. 24. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter velle abstinere ab actione mala quia bonæ contraria a voluntate, committere nolle actionem malam, quia mala est, a noluntate unice dependet (§. 880. 881. *Pfych. empir.*). Velle igitur abstinere ab actione mala, quia bonæ contraria, & nolle committere actionem malam, quia mala est, inter se differunt. *Quod erat unum.*

Enimvero cum demonstratio aperte loquatur id valere de quacunque actione; propositio præsens non minus in determinatione voluntatis universali, quam particulari vera est. *Quod erat alterum.*

Distingvimus voluntatem a noluntate (§. 880. 881. *Pfych.* sicuti in genere appetendi facultatem a facultate averfandi (§. 580. 581. *Pfych. empir.*), cum vulgo volitio & nolitio, seu in genere appetitio & averfio ad eandem facultatem, nimirum ad voluntatem, seu in genere, ad appetitum referantur (§. 583. *Pfych. empir.*). Absit vero ut tibi persuadeas, nos

positione præfente. Cum enim interfit in philosophia morali distincte agnosci, quomodo actus animæ determinantur, & eo sine facultates diversæ in anima concipiantur (§. 81. *Psych. rat.*); quæ diversimode in anima determinantur, a se invicem utique distinguenda sunt. Sane nisi constet, quomodo actus animæ determinantur, nec constare potest, num determinatio sit in nostra potestate & quomodo in eandem redigatur. Posterius cum doceri debeat in Ethica, præsertim quoad ea, quæ appetere & averfari debemus; propositio præfens in eadem omnem attentionem meretur. Aliud omnino est, num voluntas feratur in omissionem actionis vi motivi, quo in bonam, cui illa contrariatur, fertur; aliud vero num voluntas respiciat actionem vi motivi sibi peculiaris, sicuti aliud est omissionem actionis sibi repræsentare tanquam bonam, aliud vero actionem sibi repræsentare tanquam malam. Maximi omnino momenti est cognoscere latebras & recessus in animis hominum. Quoniam itaque id fieri nequit, nisi determinationes facultatum animæ accurate discernantur (§. 74. *part. 1. Eth.*); quæ huc faciunt subtilitatibus sterilibus perperam accensentur. Immo cum philosophi sit rationem reddere, cur possibilia actum consequi possint (§. 31. *Disc. prælim.*); qui ea alto supercilio contemnit, quæ huc ducunt, is parum Philosophum se probat.

§. 124.

Quoniam velle abstinere ab omni actione mala; quia *An voluntas bonæ contraria*, & nolle committere actionem malam, quia *tis bonitas mala est*, inter se differunt (§. 123.), velle autem abstinere *dependeat a re ab omni actione mala*, quia bonæ contraria, ad bonam *bonitate voluntatem pertinet* (§. 119); *noluntas per se nondum dici potest luntatis bona, quia voluntas bona est.*

Si noluntati tribuere velis aliquam bonitatem, voluntas bona est eadem a voluntate in noluntatem derivanda, per se tamen eidem non inest. Multum vero interest, an bonitas
(*Wolffii Ethica Part II.*) T volun-

voluntati per se insit, an vero eadem bonitatem voluntatis falem quodammodo participare videatur, quatenus voluntas bona noluntatem sibi subicit, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescet.

§. 125.

Quid sit noluntas bona.

Noluntas bona dicitur, quæ ad actionem malam non committendam generaliter determinata est. Quamobrem ei, cui bona est noluntas, firmiter propositum est non committendi actionem malam, & per consequens sibi cavendi ne actionem quandam malam committat. Et quoniam noluntatis motivum est representatio mali (§. 890. Psych. empir.) is, cui noluntas bona est, ab actione mala abhorret, quatenus mala est: cum vero is, cui voluntas bona est, absteineat ab actione mala, quia bonæ contraria, (§. 119.), etsi malitiam actionis non agnoscat, aut falem animum ad eandem minime attendat; actionem malam falem non committit, quia commissio cum proposito suo non committendi nisi actionem bonam consistere nequit.

Facile jam intelligitur quandonam omisso actionis malæ dependeat a noluntate bona, quandonam vero a voluntate bona. Etenim si voluntas bona est, homo actionem committere non vult, quia malam esse agnoscit, ideoque motivum non committendi est representatio mali, seu malitia actionis intrinseca: ast si a voluntate bona unice dependet omisso actionis malæ, homo eandem omittere vult, quatenus agnoscit eam esse bonæ, in quam fertur appetitus, contrariam, ideoque motivum eam omittendi consistit in representatione boni, quod appetitur, sed hic abesse agnoscitur. In casu priori actio omittitur ex proposito generadi actionem malam non committendi; in posteriori autem ex proposito generali actionem nonnisi bonam committendi, cujus necessarium consequens est omisso actionis bonæ contrariæ, quam scilicet bonam non esse agnoscimus

sumus. Atque ideo in casu posteriori ad malitiam intrinsicam actionis animus non attenditur, immo ea ignorari potest; sed motivum actionis bonæ influit in determinationem abstinendi ab actione mala, quia bonæ contraria. Vide, quæ modo de differentia inter voluntatem ab actione mala abstinendi, quia bonæ contraria, & noluntatem eam committendi, quia mala est, demonstravimus (§. 123.).

§. 126.

Quia voluntas bona generaliter determinata est ad *De principio* non committendum actionem malam (§. 125.), voluntas *generali* quod vero dependet a iudicio intellectus, quod actio talis mala *supponit* sit (907. *Pfych. empir.*); voluntas bona *supponit principium genera-* voluntas bo-
le de malitia actionum, veluti quod mala sit actio, quam De-
na.
us ab hominibus committi non vult, aut quæ legi naturæ prohibetur. Unde sequitur, ut notio bona voluntatis pro diver-
sitate principii generalis de malitia actionum, quod ea *supponit*, di-
versimode enuncietur.

Sine motivo nulla datur in anima notio (§. 889. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum motivum nolitionis sit repræsentatio mali (§. 890. *Pfych. empir.*), voluntas generaliter determinari nequit, nisi per notionem quandam generalem de malitia actionis. Ex ipsa igitur natura voluntatis patet, noluntatem malam concipi non posse nisi præsupponatur principium generale, quo talis actio declaratur mala.

§. 127.

Quoniam voluntas bona generaliter determinata est ad *De determi-* non committendum actionem malam (§. 125.), actiones *natione vo-* actionem malæ positivæ, sive omittendæ tendunt ad labefa-
luntatis no-
tanda.
tandam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem, & ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad im-

perfectiorem conservationi speciei, seu generationi & educationi proli contrariam & ad imperfectiorem familiæ atque status ejusdem, ad imperfectiorem communem sociorum qua talium & status eorundem (§. 117.), actiones autem malæ privativæ sunt neglectus actionum ad conservationem perfectionis essentialis, ad acquirendam accidentalem sui & aliorum, ad conservationem generis humani & in specie familiæ ejusque perfectionem, vel denique ad perfectionem communem sociorum atque status eorundem tendentium, quas edere poteramus (§. 116.); *si voluntas bona esse debet, generaliter determinanda est ad actiones non committendas, que tendunt ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem & ad imperfectiorem accidentalem sui & aliorum, ad imperfectiorem conservationi speciei, seu generationi & educationi proli contrariam & ad imperfectiorem familiæ suæ, itemque ad imperfectiorem communem sociorum qua talium & status eorundem & ad non omittendum, seu negligendum actiones iisdem oppositas, ad conservationem scilicet perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalem sui & aliorum, familiæ suæ & sociorum qua talium communem spectantium.* Quoniam constat lege naturæ actionum malarum positivarum commissionem & neglectum bonarum positivarum, in quo consistunt actiones malæ privativæ, prohiberi, id quod brevitatis causa ex philosophia practica universalis & jure naturæ tanquam notum suppono, lex divina est, (§. 277. part. 1. Phil. pract. univ.), nec alia eidem contraria homini a Deo præscribi potuit (§. 282. part. 1. Phil. pract. univ.); *voluntas bona principium aliud generale supponere nequit, nisi quod actio lege naturali prohibita, vel voluntati divinæ adversa mala sit.*

Quod voluntas & noluntas bona nequeant supponere principium aliud quam convenientiam & repugnantiam actionum humanarum cum lege naturæ, absque ulla hæsitacione admittit,

rit, qui perpendit, legem hanc extendi ad omnes actiones humanas, ita ut per eandem omnis actio bona & mala in quocunque casu definiatur: id quod satis superque apparet ex amplissima juris naturæ tractatione, quam feliciter absolutam publici juris fecimus. Juris hujus autor est ipse Deus (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), eamque legem homini tulit (§. 274 *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque perinde est, siue voluntas & noluntas determinetur per convenientiam & disconvenientiam actionis cum lege naturali, siue per conformitatem & repugnantiam cum voluntate divina. Christiani voluntatem Dei agnoscunt ex oraculis divinis, quæ habent. Attamen nec in huc præcipiuntur legi naturæ adversa, nec prohibentur eadem conformia, etsi quoad religionem addantur rationi impervia.

§. 128.

Voluntas generaliter ad committendas actiones non nisi malis determinari nequit, nec noluntas ad actiones bonas non committendas determinari potest. Etenim si malum appetimus, id one voluntas appetimus sub ratione boni & si bonum averſamur, id averſamur sub ratione mali (§. 896. *Psych. empir.*). Quod si er- tatis impossi- go voluntas generaliter determinetur ad actiones malas cer- bili. ti generis committendas, actiones istæ non spectantur respectu sui tanquam malæ, sed tanquam bonæ, & quando noluntas generaliter determinatur ad actiones bonas certi generis non committendas, eadem respectu sui non spectantur tanquam bonæ, sed tanquam malæ. Quamobrem fieri nequit, ut voluntas generaliter determinetur ad committendas actiones nonnisi malas, noluntas ad actionem bonam quamcunque non committendam.

Neceſſe est, ut propositio præſens recte intelligatur, ne quid difficultatis faceſſat. Nimirum si cujus voluntas generaliter determinanda est ad actiones nonnisi malas committen-

das; necesse est, ut is firmiter sibi proponat nullam committere actionem, nisi quam malam esse cognoverit. Et si voluntas generaliter determinanda ad non committendam actionem ullam, quæ bona est; necesse est, ut firmiter sibi proponat nullam committere actionem, quam bonam esse cognoverit. Actiones igitur hic spectantur non quales in se revera sunt, sed quales habentur iudicio agentis. Istiusmodi determinationem generalem impossibilem esse, nemo non ultro largietur, qui voluntatis ac voluntatis naturam cognitam atque perspectam habet. Istiusmodi malitia concipi nequit, ut quis velit actionem ea unice de causa committere, quia lege naturæ prohibetur, aut non committere, quia eadem præcipitur, aut illas ideo committere, quia Deus eas a nobis committi non vult, vel non committere, quia Deus vult ut committantur. Etenim si actiones patrat legi naturæ, vel voluntati divinæ adversas, voluntatem determinat per notionem boni deceptricem, & si committere non vult legi naturæ, vel voluntati divinæ convenientes, voluntatem determinat per notionem mali deceptricem (§. 5. 6.). Cum enim falso æstimet felicitatem (§. 113), si vel maxime novit actionem quandam legi naturæ, aut voluntati divinæ adversari, legem naturæ aut voluntatem divinam felicitati suæ adversari opinatur.

§. 129.

De voluntate & noluntate mala. Voluntas mala dicitur, quæ generaliter determinata est ad actiones malas certi generis committendas, veluti ad nocendum aliis, vel defraudandos alios, aut se ingurgitandum. Et ex adverso Noluntas mala appellatur, quæ generaliter determinata est ad actiones bonas certi generis non committendas, veluti ad non inserviendum aliis, aut ad se non perficiendum. Malus inprimis animus dicitur, si voluntas generaliter determinata ad nocendum aliis.

Cur

Cur voluntas mala & noluntas restringatur ad certum actionum genus, per propositionem præcedentem patet. Neminem esse gratis malum, dudum inculcarunt alii, experientia magistra, & ipsa voluntatis ac noluntatis natura id sufficienter indicat. Si cujus voluntas determinata est ad nocendum aliis, vel defraudandos alios, id fit partim lucri sui, partim voluptatis ex aliena infelicitate percipiendæ causa. Si cujus noluntas determinata est ad non inserviendum aliis, id ideo fit, quod molestum videatur sine suo commodo alterius commodum promovere. Rationem in casu dato semper manifestabit notio boni & mali deceptrix (*not. §. 128.*).

§. 130.

Quoniam voluntas mala generaliter determinata est *An particulari* nonnisi ad actiones malas certi generis committendas, & *laris deter-* noluntas nonnisi ad actiones bonas certi generis non committendas (§. 129.); ideo *non repugnat, ut, cujus voluntas re-* bonum & *specu* respectu certi generis actionum mala est, ejusdem voluntas respectu actionum certi generis bona sit (§. 119.). *Idem valet de noluntate.* sibilis sit. Immo *in eodem genere actionum voluntas atque noluntas non adeo mala est, quin in nonnullis casibus particularibus admittatur exceptio.*

Fieri potest e. gr. ut, cujus voluntas generaliter determinata est ad sese ingurgitandum, eo tamen non obstante determinata sit ad inserviendum aliis. Et ex adverso cujus noluntas determinata est ad non inserviendum aliis, ejus tamen animus alienus esse potest a defraudandis aliis, & abhorrere a damno inferendo aliis, immo pronus esse potest ad amicorum commoda promovenda. Non repugnat, ut crudelissimus latro, quem malitia propter se delectat, pronus sit ad sociorum commoda promovenda, etiam si non pertineat ad ea, quæ societatis communia sunt.

§. 131.

§. 131.

Cur voluntas Si is, cui voluntas & noluntas bona est, errores foveat in jure
 & noluntas naturæ, seu de actionibus bonis & malis; illo non obstante malas
 bonas non suscipiat, bonas committere non vult. Etenim cui voluntas bona
 faciat ad actiones malas
 omittendas, (§. 119.). Et cui noluntas bona est, ei firmum propositum
 bonas vero est non committendi, sed omittendi actionem malam
 committendas. (§. 125). Enimvero si errores foveat de actionibus bonis & malis;
 malas esse judicat, quæ bonæ sunt & bonas aut saltem
 permissas, quæ malæ sunt (§. 624. Log.). Quamobrem cum in
 casu particulari voluntas & noluntas sequatur determinationem
 generalem, si is, cui voluntas & noluntas bona est, errores foveat de actionibus bonis & malis, illo non obstante
 malas suscipiat, bonas committere non vult.

Constat olim apud multas gentes erroneam regnasse opinionem, quod fornicatio sit licita, seu jure naturæ permessa. Quamvis itaque alicui fuerit voluntas bona, seu firmum propositum abstinendi ab actione omni legi naturæ adversa; non tamen ideo abstinuit a fornicatione. Immo si quis putet coitum modicum conducere sanitati; eidem ipsa bona voluntas, quatenus fertur in bonum conservativum (§. 44.), fornicationem modicam persuadebit, & difficulter tandem sibi cavebit ab excessu. Similiter nec desunt hodie, qui talionem juri naturæ maxime consentaneam pronunciant, cum tamen eidem repugnet. Non obstante igitur noluntate bona de non nocendo aliis par malum pari malo referre minime dubitabunt. Nolo cumulare exempla in re satis manifesta, modo quis animus attendere velit ad ea, quæ quotidie fiunt.

§. 132.

De differentia voluntatis

Quoniam voluntas & noluntas bona non sufficit ad abstinendum ab omni actione mala, & ad committendas non nisi

nisi actiones bonas, easque non omittendas (§. 131.), voluntatis autem perfectio consistit in determinabilitate per bonum verum & noluntatis perfectio in determinabilitate per malum nonnisi verum (§. 271. part. 7. *Jur. nat.*); voluntas bona & perfecta atque noluntas bona & perfecta differunt, suamque voluntatem ac noluntatem nondum perfecit, qui curæ cordique habuit, ut voluntas ac noluntas efficiatur bona. Ex collatione definitionum voluntatis & noluntatis bonæ atque perfectæ statim patet, voluntatem ac noluntatem perfectam esse quoque bonam, aut non ex adverso voluntatem ac noluntatem bonam esse perfectam (§. 119. 125. b. & §. 271. part. 1. *Jur. nat.*).

Falluntur ideo, qui voluntatem ac noluntatem bonam cum perfecta confundunt, & propterea voluntatem atque noluntatem perficere negligunt, quasi voluntas bona sufficiat ad bene agendum, noluntas bona ad malas actiones vitandas. Acutiores hinc vident, quomodo certo quodam sensu admitti possit, voluntatem emendandam esse ante intellectum, quatenus scilicet consultum est voluntatem ac noluntatem effici bonam, antequam perficiatur. Sed qui emendationem hominis a voluntate, non ab intellectu inchoandam esse contendunt, defectu notionum distinctarum multa confundunt, quæ a se invicem distingui debebant, & multis præjudiciis & erroneis opinionibus perfectioni voluntatis ac noluntatis admodum adversis fores pandunt, ut ad virtutem infucatam & seriam virtutum fugam non pateat aditus.

§. 133.

Voluntas perfecta requirit exactam juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum scientiam: voluntas vero ac noluntas bona cognitionis a eam non supponit, sed ad eam sufficit generalia quædam de jure naturæ, seu actionibus bonis & malis cognosci. Etenim si voluntas perfecta & noluntas perfecta est, illa non determinatur nisi per a bona sup-
(*Wolffii Ethicæ Pars II.*) U *bonum posita.*

bonum verum, hæc non determinatur nisi per malum verum (§. 271. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter supponitur, ut bonum verum & malum verum sit cognitum, & per consequens ut constet, quænam actiones sint revera bonæ, quænam revera malæ. Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad actiones intrinsece bonas committendas & intrinsece malas omittendas (§. 153. part. 1. *Phil. pract. univ.*), scientia autem instructus certam rerum cognitionem habeat (§. 595. *Log.*); voluntas & noluntas perfecta requirit exactam juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum scientiam. *Quod erat primum.*

Enimvero si voluntas generaliter saltem determinanda ad actiones bonas committendas & noluntas ad malas non committendas, motivo saltem generali opus est ad hanc determinationem, neque requiritur, ut agnoscas quænam præcise actiones sint bonæ, quænam malæ, seu quænam legi naturæ convenient, quænam vero eidem repugnent. Quamobrem voluntas & noluntas bona non supponit scientiam juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum, hoc est, voluntas & noluntas bona effici potest, etiam si scientia juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum non fueris instructus. *Quod erat secundum.*

Quoniam tamen voluntas & noluntas non determinatur sine motivis (§. 889. *Psych. empir.*), ad voluntatem & noluntatem generaliter determinandam ad committendas actiones bonas & omittendas malas, seu actiones suas legi naturæ conformandas, generali quodam motivo opus est, quale est felicitas sine custodia legis naturæ non consequenda (§. 398. part. 1. *Phil. pract. univ.*) & infelicitas, quam transgressio legis naturæ parit (§. 405. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quemadmodum jam alias demonstravimus (§. 326. 327.

part.

part. 2. Phil. pract. univ.); si voluntas atque noluntas bona efficienda, generalia quædam de lege naturæ præcognoscenda sunt (§. 119. 125.). *Quod erat tertium.*

Is, cujus voluntas & noluntas perfecta est, novit, quænam actiones sint revera bonæ, quænam malæ: cui vero bona saltem est voluntas & noluntas, is vult committere actiones bonas & omittere malas, quas tales esse judicaverit. Quamobrem cum in casu dato particulari voluntas & noluntas determinari nequeat ad actiones bonas committendas & malas omittendas, nisi verum fuerit de actionis bonitate atque malitia judicium, sive ea æstimetur ex convenientia & disconvenientia cum lege naturæ, sive ex conformitate & repugnantia cum voluntate divina; error utique officit ei, cui bona est voluntas & noluntas, imperfectione intellectus influente in voluntatem & noluntatem. Bona igitur voluntas & noluntas non ante efficitur perfecta, quam citra errorem cognoveris, quid legi naturali seu voluntati divinæ conveniat, aut disconveniat. In philosophia morali unum idemque est, sive voluntas & noluntas bona determinetur per convenientiam & disconvenientiam cum lege naturæ, sive per conformitatem & repugnantiam cum voluntate divina. Cum enim Deus homini legem naturali contrariam præscribere non potuerit (§. 232. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si quæritur, quidnam voluntati divinæ conforme sit, quidnam eidem repugnet, non aliter responderi potest, quam id voluntati divinæ conforme esse, quod legi naturæ convenit, id repugnare, quod huic disconvenit. Quodcunque igitur principium generale supponit voluntas & noluntas bona (§. 121. 126.); voluntatem & noluntatem perfici non posse patet, ne exorbitet, nisi exacta juris naturæ scientia. Aliter vero sese res habet, si homo christianus voluntatem divinam agnoscere studet ex oraculis sacris: ubi in casu particulari quæstio huc redit, an in scriptura sacra actio hæc a Deo præcipiatur, an prohibeatur. Atque tum bonæ voluntati & noluntati nocet error in

interpretando, vel in consequentiis deducendis admissus. Neque voluntas & noluntas perficietur, nisi exacta oraculorum divinorum & eorum, quæ inde necessario consequuntur, cognitione. Facilius autem errorem in interpretando & consequentiis deducendis vitabit, qui scientia juris naturæ pollet, quam qui ejusdem prorsus ignarus est, & qui intellectum perficere studuit, quam qui eidem perficiendo operam nullam navavit. Error ille si evitetur, de actionis bonitate & malitia idem erit judicium, quod jus naturæ suggerit.

§. 134.

De necessitate studii juris naturæ.

Quoniam voluntas & noluntas perfecta requirit exactam juris naturæ scientiam (§. 133.); qui voluntatem & noluntatem perficere vult, scientiæ juris naturæ acquirendæ omnem operam navare debet.

Non est quod objicias, hoc modo fieri non posse, ut perfectionem voluntatis & noluntatis consequantur homines scientiæ minime capaces, ideoque plurimi. Etenim horum bona voluntas & noluntas dirigenda est ab iis, quorum voluntas & noluntas perfecta est (§. 221. part. 1. Phil. pract. univ.) Ideo in Rep. constituendi sunt doctores publici, qui in civitate degentes de voluntate Dei instituere debent (§. 459. part. 8. Jur. nat.), atque hi notitia voluntatis divinæ, ideoque scientia juris naturæ instructi esse debent (§. 460, part. 8. Jur. nat.). Quodsi errore ipsorum seducantur ad male agendum alii, quorum bona est voluntas & noluntas, id ipsis imputandum. Unde elucet, quam sit necesse, ut voluntati & noluntati perficiendæ studeant illi, a quorum autoritate pendet voluntas & noluntas bonæ aliorum, ne in casu particulari dato exorbitet.

§. 135.

De iis qui demonstrati-

Quoniam scientiæ juris naturæ operam navare debet, qui voluntatem & noluntatem perficere vult (§. 134.), defectum

fectum autem scientiæ supplet, si veritates universales, quæ ^{ones juris} hominibus demonstrationem capere nescientibus scitu neces- ^{naturæ cape-} sariæ sunt, ad sensum communem reducantur (§. 422. *part. 1. re nequeunt.* *Eth.*); si voluntas & noluntas ejus perficienda, qui demonstrationem, quæ scientiam parit (§. 598. *Log.*), capere nescit; leges naturæ ad sensum communem reducendæ, consequenter opera danda, ut notiones bonitatis & malitiæ intrinsecæ actionum per ideas rerum in vulgus notarum ob similitudinem animo ingenerentur, cumque necesse sit, ut voluptatem nocuam ab innocua discernere (§. 6.), molestiam innocuam agnoscere discat (§. 7.), exemplis atque fabulis docendus, quænam pro bonis habeantur, ast nonnisi nocuam voluptatem afferunt & quænam habeantur pro malis, ast nonnisi innocuam quandam molestiam comitem habent.

Veritates morales ad sensum communem esse reducendas, jam alias ostendimus (§. 246. *Part. 1. Ethic.*). Dedimus quoque exempla hujus reductionis a Christo & Apostolo suppetitata (*not. §. 242. 246. part. 1. Eth.*). Absit, ut tibi persuadeas, homines, in quos scientia minime cadit, totos ab auctoritate aliorum pendere debere! Accedit, quod veritatis eorum, quæ nobis insinuata sunt, optime convincamur, si ea in nobis ipsis experiamur (§. 271. *præf. 2. Phil. præf. univ.*), & exempla atque experientia propria ducant ad cognitionem vivam (§. 273. *part. 2. Phil. præf. univ.*), quæ fit motivum voluntatis & noluntatis (§. 244. *part. 2. Phil. præf. univ.*). Enimvero cum ea omnia, quæ de modo consequendi summum bonum & felicitatem terrestrem demonstrata sunt in parte altera Philosophiæ practicæ universalis, ad perficiendam voluntatem & noluntatem tendant; in præsentī nobis esse licet brevioribus. Inprimis consultum est, ut relegantur, quæ inculcavimus de modo permovendi felicitate ad bona vera apperenda eos, qui demonstrationes a priori non capiunt (§. 350. *part. 2. Phil. præf. univ.*).

Quamvis vero ad voluntatem & noluntatem

U 3

perfi-

perficiendam faciat scientia juris naturæ (§. 134.); in philosophiæ practicæ universalis parte altera jam ostendimus; quod ea, quæ in propositione præsentī præcipiuntur ad supplendum scientiæ defectum, mirifice quoque proflint ei, qui juris naturæ scientia instructus est, & cum scientia conjungenda sint. Et ne via ad felicitatem veram præclusa videatur vulgo inerudito atque iis, qui in moralibus eodem altius non sapiunt; probe tenendum est, cum jus naturæ extendatur ad omnes omnino actiones humanas, non autem actiones promiscue omnes sint cujusvis, non opus esse ut omnes ad actionum bonarum & malarum omnium cognitionem vivam perducantur, seu integram juris naturæ theoriam animo complectantur, sed sufficere, ut ea unusquisque habeat perspecta, quæ cognitu ipsi necessaria sunt. Nemini adeo noverca est natura, quin cognoscere valeat, quænam ad felicitatem consequendam ipsi scitu necessaria sunt, ideoque ad componendum actiones suas ad normam legis naturæ. Quænam vero sint ea, quæ promiscue omnibus cognitu necessaria sunt, & quomodo consulendum sit iis, qui scientiæ propriè sic dictæ non sunt capaces, ex speciali tractatione satis superque elucescet. Pertinent ex jure naturæ huc imprimis ea, quæ de officiis præscribuntur & ad pauca principia generalia reduci possunt. Nostrum vero est in Ethica demonstrare, quænam ad voluntatem & noluntatem absolute perficiendam requirantur, ut constet, quomodo ad summam perfectionem usu facultatum humanarum acquisitu possibilem perveniatur, consequenter ad quam metam tendere debeamus. Quamvis enim eam non attingere valemus; opera tamen danda est, ut ad eam tam prope accedamus, quantum datur, & cavendum, ne longius ab ea distemus culpa nostra, cum propius accedere potuissemus. Quodsi homines conjunctis viribus felicitatem suam promoveri studerent, quemadmodum fieri debebat; longe plura in potestate forent, quam vulgo putatur, præsertim si populorum Rectores in eo desiderari minime pare-

rentur officii sui partes, quod ad curam circa virtutem spectat (§. 456. *part. 8. Jur. nat.*), quæ plerumque vel abjicitur, vel non attenditur, quia ignoratur, in politica accuratius discutienda. Sunt qui scientiam arduam contemnunt, quasi ad voluntatem perficiendam si non prorsus inutilem, saltem non necessariam. Sed hi sunt, qui perfectionis voluntatis atque voluntatis notionem vel nullam, vel saltem non distinctam & satis adequatam habent, & voluntatem bonam cum perfecta confundunt, nec quid revera sit voluntas bona satis cognoscunt. Temeraria igitur eorundem judicia nullam merentur attentionem.

§. 136.

Qui voluntatem & noluntatem perficere vult, tempestive cognoscere debet actionem, cur actio aliqua sit bona, vel mala. Si enim voluntas & noluntas perfecta est, illa determinari debet per bonum verum ad agendum, hæc per malum verum ad non agendum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum actiones bonæ referantur vel ad bonum suitatis, vel ad bonum communionis, & ex adverso malæ vel ad malum suitatis, vel ad malum communionis (§. 114.), & illæ dicantur bonæ, hæc autem malæ, quatenus vero actiones repræsentantur tanquam bonæ, eas appetamus (§. 904. *Psych. empir.*), & quatenus repræsentantur tanquam malæ, eas aversemur (§. 907. *Psych. empir.*); qui voluntatem perficere vult, tempestive cognoscere debet rationem, cur actio aliqua sit bona (§. 56. *Ontol.*), & ex adverso cur sit mala, si noluntatem perficere velit.

De cognitione rationis, cur actio aliqua bona, vel mala sit.

Hinc intelligitur, cur in anterioribus bonorum & malorum genera distincte a nobis explicata fuerint, quodque in Ethica explicari debeant. Quamobrem ad perfectionem voluntatis & noluntatis plurimum conducit, ut bonorum & malorum genera nobis intime cognita & perspecta reddamus & actiones quasi-

qualibet obvia ad eadem referre studeamus. Si jam naturæ a priori ex ipsa hominis natura demonstratur, quemadmodum a nobis factum est in systemate, quod condidimus; rationes istæ cuilibet obviæ sunt. Ast si quis systema juris naturæ a nimo comprehendere minime valet; is tamen rationes, cur actio aliqua sit bona vel mala cognoscere potest eo modo, quem in præcedente propositione insinuavimus. E. gr. abstinendum est a nimio vini potu. *Hauftus vini nimius malus est, quia sanitati nocet, ideoque ad malum destructivum refertur (§. 53.).* Quamvis itaque hoc via demonstrationis assequi nequeas; sufficit tamen id doceri exemplis. Nisi enim actio agnoscatur bona, id quod aliter fieri nequit, quam ut manifesta sit ratio, cur bona sit, nec voluntas ad eam committendam determinari potest, ut nihil admittatur inviti. Hic enim quaeritur, quomodo homo usu rationis libere se determinet ad agendum, non quomodo invitus ad actionem aliquam committendam determinandus, quam omittere mallet, non sine interna repugnantia, etsi in omni casu non eadem facilitate observabili. Sine ratione, cur actio aliqua bona vel mala sit, non agnoscuntur motiva volitionis & nolitionis (§. 890. *Pfych. empir.*), sine quibus tamen nulla datur in anima volitio & nolitio (§. 889. *Pfych. empir.*).

§. 137.

Quando pueri ad eam adducendi.

Quoniam is, cujus voluntas & noluntas perficienda, tempestive cognoscere debet rationem, cur actio aliqua sit bona vel mala (§. 136.); *quamprimum pueri intellectu uti discunt, docendi sunt, cur actiones sint committendæ, cur omittendæ, data nimirum ratione, ob quas illæ sunt bonæ, hæ autem malæ, & crescente usu intellectus, danda est opera, ut agnoscant rationem datam esse veram.*

Multi sunt, qui sibi persuadent, sufficere ut pueri actionibus bonis committendis, malis omittendis adfueant; sed opido falluntur. Quamvis enim hoc fieri debet modo; hoc tamen

modo nondum perficitur voluntas, ideoque nec constans efficitur, neque perpetua, sed non una de causa facile in contrarium flectitur, sicque omnis opera & sollicitudo, quam in educatione adhibuimus, frustratur, ita ut magno conatu nihil fecisse tandem videamur. Qui ad propositionem præsentem animum attendit, is haud difficulter animadvertet, distingvi a nobis notitiam rationis a cognitione veritatis. Etenim fieri potest, ut norim rationem, cur aliqua actio sit bona, vel mala, nondum tamen mihi constet rationem istam esse veram. Qui audit ab aliis, nimium vini haustum sanitati esse adversum, is novit rationem, cur is sit actio mala; at nisi convictus, aut saltem persuasus fuerit, verum esse, quod nimius vini haustus sanitati noceat, adhuc ignorat rationem istam esse veram. Cum intellectus usus successive acquiratur, ratio, cur actio aliqua bona, vel mala sit, addisci potest, etiamsi nondum capi possit, rationem esse veram. Quamobrem in perficienda voluntate a teneris ungviculis initio sufficit, ut pueri doceantur, quænam sit ratio, cur actionem committere, vel omittere debeant, & ubi ampliorem intellectus usum consecuti, ostendendum quoque ipsis est, rationem istam esse veram. Alia, quæ hic adhuc observanda sunt, in præsentem non commemoramus, quia de liberorum educatione ex instituto jam non agimus.

§. 138.

Metu pœnarum & spe præmiorum voluntas & noluntas mihi- An voluntas me perficitur. Etenim qui metu pœnæ permovetur ad actionem committendam, vel omittendam, is actionem committit, vel omittit, ut pœnam evitet, vel præmii particeps fiat. præmiorum Voluntas igitur non determinatur ad actionem committendam, quia bona est, nec noluntas ad actionem omittendam, quia mala est. Quamobrem cum voluntas & noluntas perfecta non sit, nisi illa determinetur ad actionem committendam.

(Wolffii Ethicæ Pars II.) X *dant*

dam, quia bona est, hæc ad omittendam, quia mala est (§. 271. part. 1. Jur. nat.); metu poenarum non perficitur voluntas. *Quod erat unum.*

Eodem modo ostenditur, spe præmiorum voluntatem non perfici. *Quod erat alterum.*

Si metu poenarum actionem committimus, eam non appetimus propter se, sed averſantes poenam tanquam malum actionem appetimus tanquam medium depellendi malum. Quamobrem si quis putet, se poenam alio modo evitare posse, obligatio, quæ metu poenarum introducitur, inefficax est, hoc est, activæ non respondet passiva (§. 118. *pract. 1. Phil. pract. univ.*). Similiter si quis metu poenæ actionem non committit, eam non averſatur propter se, sed revera poenam averſatur tanquam malum & omissionem actionis appetit tanquam medium depellendi malum. Et idem eodem modo intelligitur de spe præmiorum. Abunde igitur patet, metu poenarum & spe præmiorum non perfici voluntatem & noluntatem, & toto cælo errare, qui metu poenarum vel spe præmii hominem virtuosum efficere volunt, hoc est, voluntatem ejus constantem & perpetuam non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. *pract. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis itaque liberi ab initio, cum intellectus usu nondum polent, quantum sufficit ad cognoscendum bonitatem & malitiam actionum, metu poenarum deterreantur ab actionibus sive committendis, sive omittendis, vel spe præmiorum incitentur ad actiones committendas, vel omittendas (§. 9.); non tamen in eo subsistendum, sed danda opera, ut etiam voluntas perficiatur, quamprimum per ætatem permittitur (§. 137.).

§. 139.

De duratione determinati- Quoniam metu poenarum & spe præmiorum voluntas
onis voluntatis vo- & noluntas non perficitur (§. 138.), ideoque illa non de-
terminatur ad actionem committendam, quia per se bona
est,

est, nec ad malam omittendam, quia per se mala est; metu luntatis & pœnarum & spe præmiorum quocunque modo evanescente, actio mœ noluntatis la committitur, bona omittitur, in quam voluntas per se propendet, metu pœnarum aut quam nauscat noluntas.

Metus pœnarum & spes præmiorum est ratio determinati præmiorum onis actionem committendi, vel omittendi (not. §. 138.) *fatte.*

Quamobrem cum sine ratione sufficiente, quæ eadem cum determinantibus (§. 116. *Ontol.*), nil esse possit (§. 70. *Ontol.*), metu pœnarum & spe præmiorum cessante, cessat quoque determinatio voluntatis & noluntatis ad actionem committendam, vel omittendam. Cessat autem metus pœnæ non modo, quando pœna a superiore tollitur, aut si a potestate ejus liberamur; verum etiam si quis opinetur, se pœnam evitare posse, aut si malit pœnam subire, quam bono, quod ex actione commissa sperat, carere, vel etiam pœnam minus molestem arbitretur, quam ipsi accidit commissio actionis. Non absimili modo idem patet de spe præmii. Experientia aperte loquitur ea, quæ a nobis dicuntur, modo quis in observando desiderari non patiatur attentionem & acumen suum. In moralibus constans est rationis & experientię consensus. Quodsi dissensus appareat, defectus vel in illa, vel in hac notatur. Ac ideo fieri potest, quod fieri debere alias ostendimus (§. 270. 272. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ut veritas eorum, quæ in philosophia practica demonstrata cognovimus, exemplis & experientia propria confirmantur, & nos hoc modo in eadem confirmemur. Immo ideo fieri potest, ut in moralibus experiundo multum proficere possit, qui scientię capax non est, & ut in perficienda voluntate experientia non modo suppleat scientię defectum (§. 135.), verum etiam convictioni, quam scientia parit, novum robur addit.

§. 140.

Si quis metu pœnæ, vel spe præmii adductus fuit ad habitum De habitu quendam sibi comparandum; metu pœnæ, vel spe præmii sublata, non metu pœnæ, tolli-

vel spe præ- tollitur habitus, sed subsistit. *Habitus non acquiritur non nisi
mii compa- exercitio (§. 430. Psych. empir.). Quamobrem si quis metu
rato. poenæ, vel spe præmii adducitur ad habitum quendam sibi
comparandum; voluntas ejus determinatur ad exercitia,
quibus is comparatur. Cessante igitur metu poenæ, vel spe
præmii, cessant exercitia (§. 139.). Quamobrem cum ex-
ercitiis istis non amplius opus sit, ubi habitus comparatus;
metu poenæ, vel spe præmii sublato, habitus non una tolli-
tur, ideoque subsistit.*

Experientia propositio præsens adeo manifesta est, ut ne-
mo eam ignoret nisi culpa sua. Immo ea referri potest ad
notiones communes, quatenus communis moris est, pueros
& adolecentes metu poenæ, vel etiam spe præmii adducere
ad habitum sibi comparandum. Nimirum habitus comparan-
dus æquiparatur operi perficiendo. Quod si quis metu poenæ
vel spe præmii ad opus perficiendum adducitur, per se pa-
tet, opere perfecto, metu poenæ, vel spe præmii non ampli-
us esse opus ac sine illo, vel hac opus subsistere, quod sine
illo, vel hac perfici non poterat. Non est quod objicias,
habitum acquisitum amitti, diu intermisso ejus usu (§. 432.
Psych. empir.): etenim opus quoque perfectum destrui potest.
Nec habitus acquisiti, nec operis perfecti duratio pendet ab
iis actibus, quibus ille acquisitus, vel hoc perfectum. De du-
ratione autem habitus acquisiti in præsentī sermo non est.
Notari autem adhuc velim, quando experientiam commenda-
mus ad supplendum defectum scientiæ, vel etiam ad con-
firmandam scientiam, id non esse extendendum in præjudi-
cium scientiæ, quasi eadem carere possimus & experientia es-
se contenti. Erenim propositiones esse rite determinatas &
universales, quæ per experientiam nobis innotescunt, absque
demonstratione, quæ scientiam parit, raro certo cognoscitur,
ut ideo scientia apprimè sit necessaria iis, qui voluntatem &
noluntatem perficere volunt, & voluntati atque noluntati ali-
orum formandæ operam dare debent.

§. 141.

§. 141.

Timore filiali Dei voluntas & noluntas bona efficitur, eo autem De influxu solo non perficitur, voluntas tamen & noluntas perfecta efficitur matris Dei gis constans & perpetua. Si enim Deum timemus timore filiali in bonali, animum tenet sollicitudo nil quicquam faciendi, quod voluntatem & voluntati Dei adversum est, consequenter etiam nil omittendi quod eidem convenit (§. 1177. Part. 1. Jur. nat.). Quam voluntatis obrem cum voluntas bona sit, quæ generaliter determinata est ad committendum actiones voluntati divinæ conformes & ad abstinendum a contrariis (§. 121.), & noluntas bona sit, quæ generaliter determinata ad non committendum actionem voluntati divinæ adversam (§. 127.); timore filiali Dei voluntas & noluntas bona efficitur. *Quod erat primum.*

Enimvero cum voluntas & noluntas nondum sit perfecta, etsi sit bona (§. 132.), neque sufficiat, velle committere actionem nullam, nisi voluntati Dei conformem, & nolle committere actionem voluntati divinæ adversam, sed præterea in casu dato particulari requiratur, ut certo constet, hanc actionem voluntati divinæ convenire, aut repugnare; timore filiali solo voluntas non perficitur. *Quod erat secundum.*

Denique cum voluntas perfecta non determinetur nisi per bonum verum & noluntas perfecta nisi per malum verum (§. 271. part. 1. Jur. nat.); si cujus voluntas & noluntas perfecta est, is actionem committere vult ob bonitatem intrinsecam, malam committere non vult ob malitiam intrinsecam, seu quia certo cognoscit actionem illam esse bonam, hanc malam, ideoque illam legi naturæ (§. 153. part. 1. Phil. pract. univ.) & per consequens voluntati divinæ convenire, hanc vero repugnare (§. 282. part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque animum ejus, qui Deum timore filiali timet, te-

net sollicitudo nil quicquam faciendi, quod voluntati divinæ adversum est (§. 1177. part. 1. Jur. nat.); eum nihil quicquam a proposito committendi actionem, quam legi naturæ, seu voluntati divinæ conformem esse agnoscit, dimovere potest, neque etiam a proposito non committendi actionem, quam scit legi naturæ, seu voluntati divinæ adversam. Quamobrem cum voluntas & noluntas constans sit, quando in dato casu non mutatur, & perpetua, quando in omni casu eodem ad idem tendit (§. 1062. part. 1. Theol. nat.); timor Dei filialis influit in constantiam & perpetuitatem voluntatis, ideoque voluntatem perfectam efficit magis constantem atque perpetuam. *Quod erat tertium.*

Falluntur qui sibi persuadent, timorem Dei filialem esse medium sufficiens voluntatem & noluntatem perficiendi. Sed hi sunt qui voluntatem & noluntatem bonam cum perfecta confundunt. A vero tamen quoque aberrant, qui existimant, timorem Dei filialem ad perficiendam nihil conferre, nisi quatenus voluntas bona influit in perfectam, & ab hac præsupponitur, cum ex propositione præsentis pateat, eum plurimum conferre ad constantiam & perpetuitatem voluntatis perfectæ: quo ipso studium virtutis & ejus exercitium multum facilitatur (§. 328. part. 1. Phil. pract. univ.). Verum igitur influxum timoris filialis in determinationem voluntatis & noluntatis propositio præsens docet.

§. 142.

De influxu amoris Dei Quoniam timore filiali Dei voluntas & noluntas bona efficitur, eo tamen solo non perficitur, voluntas tamen & in bonitatem noluntas perfecta efficitur magis constans & perpetua (§. 141), & perfectio qui vero Deum amat, ejus animum tenet sollicitudo, ne nem voluntas quid faciat, quod Deus a se fieri non vult, vel etiam ne quid tatis & noluntas facere negligat, quod fieri vult (§. 1176. part. 1. Jur. nat.), conse-

consequenter posito amore divino ponitur timor filialis (§. 1177. part. 1. Jur. nat.); amore Dei voluntas & noluntas bonæ efficitur, eo autem solo non perficitur, voluntas tamen & noluntas perfecta efficitur magis constans & perpetua. Immo cum timor Dei filialis consistat in sollicitudine animi nil faciendi, nisi quod voluntati divinæ convenit, nequaquam vero quod eidem adversum est (§. 1177. part. 1. Jur. nat.), & hæc sollicitudo ortum suum ducat ex amore divino (§. 1176. part. 1. Jur. nat.); timor Dei filialis & amor Dei excitat studium cognoscendi, quidnam voluntati divinæ, consequenter legi naturæ (§. 282. part. 1. Jur. nat.), conforme sit, quid adversum, ideoque cum ad perficiendam voluntatem & noluntatem scientia juris naturæ requiratur (§. 134.), hoc ipso amor Dei & filialis timor quoque influit in studium perficiendæ voluntatis & noluntatis.

Sine amore Dei non datur timor filialis. Quamvis enim ob rationem quandam aliam voluntas determinata sit generaliter ad non committendas actiones voluntati divinæ adversas; nondum tamen adest ea sollicitudo animi, quæ ad timorem filialem requiritur & ex amore oritur. Cumque vi hujus sollicitudinis timor filialis excitet studium ea cognoscendi, quæ voluntati divinæ conveniunt, quæ eidem adversantur, ut is sit stimulus voluntatis & noluntatis perficiendæ, id ab amore habet, qui quo intensior, eo stimulus fortior. Quia vim stimulandi timor ab amore acquirit, ideo studium juris naturæ seu voluntatis divinæ cognoscendæ efficit jucundum, ut eidem non sine voluptate vacemus. Immo quando actio bona committenda, vel mala omittenda, voluntatem perfectam stimulat continuo timor vi ab amore in se derivata, atque sic mirifice influit in constantiam voluntatis & noluntatis. Enimvero de hisce disertius dicendum, quando de virtutibus theologis, qui sunt habitus officii erga Deum satisfaciendi, ex instituto acturi sumus.

§. 143.

De influxu timoris servilis in voluntatem & noluntatem. Timore Dei servili voluntas & noluntas non perficitur, nec efficitur bona. Si enim timor Dei fuerit servilis, homo metu pœnalis in voluntate adactus facit, quod vult Deus, vel non facit, quod a se fieri non vult (§. 1178. part. 1. Jur. nat.). Enimvero metu pœnæ non perficitur voluntas & noluntas (§. 138.). Ergo timore Dei servili voluntas & noluntas non perficitur. Quod erat unum.

Enimvero quamvis metu pœnæ adactus faciat, quod Deus vult, vel non faciat, quod a se fieri non vult, cum tamen id faciat evitandæ pœnæ causa, voluntas & noluntas determinata non est ad faciendum, quod Deus vult, quia id voluntati ejus conforme, & non faciendum, quod Deus non vult, quia voluntati ejus repugnat, sed generaliter saltem determinata est ad evitandum pœnam. Quamobrem cum voluntas & noluntas bona non sit, nisi generaliter determinata fuerit ad committendum nonnisi actiones voluntati ejus conformes (§. 121.), & ad omittendum actionem quamlibet voluntati ejus adversam (§. 127.); timore servili voluntas & noluntas non efficitur bona. Quod erat alterum.

Ex demonstratione partis posterioris facile patet, in genere verum esse, quod metu pœnæ voluntas & noluntas non efficitur bona. Deterrentur homines metu pœnæ a committendis actionibus malis & non omittendis bonis, at utrumque faciunt inviti (§. 585. part. 1. Phil. pract. univ.). Actio vero bona tam privativa, quam positiva omne, quod invitum est, excludit, ideoque voluntaria esse debet.

§. 144.

De signo voluntatis bonæ legi nature, aut voluntati Dei convenit; seu quam eidem convenire existimat, & noluntatis bonæ signum est, si quis actionem committere non

~~non vult~~, quia eam putat legi naturæ, aut voluntati divinæ adversam. Etenim voluntas bona de bonitate actionum principium aliud generale supponere nequit, quam quod eadem legi naturæ, aut voluntati divinæ convenient (§. 121.), nec noluntas bona, quam quod eadem legi naturæ, aut voluntati divinæ repugnent (§. 127). Quamobrem si quis actionem committit, quia legi naturæ, aut voluntati divinæ convenit; ejus voluntas generaliter determinata est ad committendum actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ convenientes, & si quis actionem committere non vult, quia legi naturæ, aut voluntati divinæ adversa, ejus noluntas generaliter determinata est ad non committendum actiones legi naturæ aut voluntati divinæ adversas. Quoniam itaque generalis illa determinatio voluntatem bonam efficit (§. 119), hæc noluntatem bonam (§. 125.); voluntatis bonæ signum est, si quis actionem committere vult, quia legi naturæ, aut voluntati Dei convenit, seu eam eidem convenire existimat, & noluntatis bonæ signum est, si quis actionem committere non vult, quia eam putat legi naturæ, aut voluntati divinæ adversam.

Ex nuda commissione, vel omissione actionis agnosci nequit voluntatis & noluntatis bonitas. Quodsi enim voluntas aliter determinetur ad actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ conformes quam quia eidem conformes sunt, & ad abstinendum a contrariis, ea bona non est (§. 122.). Et similiter intelligitur, noluntatem bonam non esse, si ea aliter determinetur ad actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ adversas, non committendas, quam quia eidem adversantur. Necesse igitur est, ut nobis pateat ratio, cur quis actionem quandam committat, vel committere nolit, ut constet de bonitate voluntatis, vel noluntatis. Et quia bonitate voluntatis & noluntatis non obstante, actiones malas patrat, bonas com-

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

Y

com-

committere non vult, si quis erroneas fovet in jure naturæ, vel de voluntate Dei opiniones (§. 131.); nec ex conformitate actionis cum lege naturæ aut voluntate divina, aut repugnantia cum eadem, agnoscitur voluntas & noluntas bona. Per se autem patet, quando voluntas & noluntas bona inde concludi dicitur, si ratio, cui quis actionem committat, vel committere nolit, fuerit conformitas, vel repugnantia cum lege naturæ, aut voluntate divina, non sufficere, ut quis dicat sibi hanc esse rationem, cum alia sit, ob quam agit, aut agere nolit. Id quod intelligitur in omni casu, ubi simulationi locus est, qua ne decipiamur, in signorum applicatione sollicite cavendum.

§. 145.

*De signo vo-
luntatis &
noluntatis
perfectæ.*

Voluntatis & noluntatis perfectæ signum est, si quis ratione, cur actionem committat, ad voluntatem determinandum utitur bonitate intrinseca, cur vero committere nolit, ad determinandum noluntatem malitia intrinseca, vel etiam si actionem ideo committit, quia scit eam legi naturæ convenire, aut committere non vult ideo, quia scit eam legi naturæ adversari. Si quis enim voluntatem determinat per bonitatem intrinsecam actionum ad eas committendas & noluntatem per malitiam intrinsecam ad eas non committendas, cum illæ tendant ad perfectionem nostram statusque nostri (§. 103. part. I. Phil. pract. univ.), hæc autem ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 106. part. I. Phil. pract. univ.), quod vero nos statumque nostrum perficit revera bonum verum sit (§. 557. Psych. empir.), & quod revera nos & statum nostrum imperfectiorem reddit sit malum verum (§. 568. Psych. empir.); voluntas determinatur per bonum verum & noluntas per malum verum. Quoniam itaque voluntas perfecta, si per bonum verum determinatur, noluntas autem perfecta, si determinatur per malum

~~malum verum~~ (§. 271. part. 1. *Jur. nat.*); voluntatis & noluntatis perfectæ signum est, si quis ratione, cur actionem committat, ad voluntatem determinandum utitur bonitate intrinseca, cur vero committere nolit, malitia intrinseca. *Quod erat unum.*

Similiter qui scit actionem, quam committit esse legi naturæ conformem, aut quam committere non vult esse eidem adversam, cum lex naturæ nos obliget ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omit- tendas (§. 153. part. 1. *Phil. pract. univ.*); bonitatis & malitiæ intrinsecæ certam cognitionem habet (§. 595. *Leg.*). Quodsi ergo actionem ideo committit, quia scit eam legi naturæ convenire, aut committere non vult ideo, quia scit eam le- gi naturæ adversari; voluntatem ad actionem committen- dam determinat per bonitatem intrinsecam, noluntatem ad actionem non committendam per malitiam intrinsecam actionis. Quoniam itaque voluntatis & noluntatis perfectæ signum est, si illa ad agendum determinatur per bonitatem intrinsecam, hæc ad non agendum per malitiam intrinsecam actionis, *per demonstrata n. 1.* voluntatis quoque & noluntatis perfectæ signum erit, si quis ideo actionem committit, quia scit eam legi naturæ convenire, vel eam committere non vult, quia novit, eam legi naturæ adversari. *Quod erat alterum.*

Voluntas & noluntas tum demum perfecta est, si in omni actionum genere determinatur per bonitatem, vel malitiam intrinsecam, prouti actiones vel bonæ, vel malæ fuerint. Ac propterea ad perfectionem voluntatis & noluntatis requiri osten- dimus scientiam juris naturæ (§. 133.). Quando ex ratione, ob quam actio bona committitur, vel mala omittitur, con- cluditur, utrum voluntas ipsius perfecta sit, nec ne; id non

extendi potest ultra id actionum genus, ad quod actio datur referenda, ac per consequens inde perfectio voluntatis, vel noluntatis in genere inferri nequit. Subinde tamen circumstantiæ quædam singulares adsunt, ex quibus saltem probabiliter colligitur, quod, si perfectio voluntatis, vel noluntatis non extenditur ad omne actionum genus, eadem tamen porrigatur ad plerasque, veluti si constet, voluntatem esse bonam, atque actiones committi ideo, quia easdem patrans scit, quod legi naturæ convenient. Vix autem omnimoda voluntatis & noluntatis perfectio in homine speranda: unde enatum dudum est proverbium, neminem hominum omnibus horis sapere. Non autem utilitate sua caret nosse, quod alicujus voluntas, vel noluntas perfecta sit quoad certum saltem actionum genus. Qualis nimirum sit voluntas, vel noluntas alterius, ut cognoscamus, haud raro e re nostra est. Quodsi enim nostra parum interest nosse, qualis sit voluntas, vel noluntas alterius; notitia voluntatis & noluntatis alienæ magis curiosa est, quam utilis, eaque facile caremus. Ceterum signa virtutum & vitiorum, ideoque etiam voluntatis bonæ atque perfectæ non tantummodo dantur, ut noscamus alios, verum etiam ut noscamus nosmetipsos. Et in notitia sui ipsius facilior & minus fallax est eorum applicatio. Ne vero circa demonstrationem partis secundæ præsentis oriatur aliquod dubium, tenendum est, eum, qui scit actionem aliquam esse legi naturæ conformem, cum lex naturæ præcipiat actiones intrinsece bonas (§. 153. part. 1. *Phil. pract. univ.*), intrinsecam illius bonitatem saltem confuse cognoscere. Immo fieri potest, ut eam distincte agnoscat, etiam si terminum ignoret, aut non satis intelligat. Non inhaerendum est terminis, sed respiciendæ sunt res iisdem significatæ. Sane in casibus particularibus bonitas & malitia intrinseca indigitatur nomine suo speciali, veluti quod nimius vini haustus noceat sanitati. Et propositio præsens docet, unde petenda sint signa perfectæ voluntatis & noluntatis in casu particulari, quæ sunt motiva actionum committendarum & omittendarum. §. 146.

§. 146.

Si quis ideo quid facit, quia faciunt alii, aut facere non vult, De imitatione in agendo
quia non faciunt alii; ejus voluntas nec perfecta, nec bona est. Etenim qui ideo saltem quid facit, quia faciunt alii, aut facere non vult quia non faciunt alii; is de actionum bonitate & non agendo.
 intrinseca & malitia intrinseca ne quidem per somnium cogitat, tantum abest, ut per bonitatem voluntatem, per malitiam noluntatem determinet. Quamobrem cum voluntas perfecta per bonum verum, voluntas perfecta per malum verum determinetur (§. 271. part. 1. Jur. nat.); si quis ideo quid facit, quia faciunt alii, aut facere non vult, quia non faciunt alii, ejus voluntas perfecta non est. Quod erat unum.

Similiter qui ideo quid facit, quid faciunt alii, aut facere non vult quia non faciunt alii; is de convenientia ut disconvenientia actionum cum lege naturæ, aut voluntate divina parum cogitat, ideoque voluntas jus generaliter determinata non est ad committendum actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ convenientes, nec voluntas ad non committendas actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ adversas. Quoniam itaque voluntas bona non est, nisi quæ generaliter determinata ad committendum actiones legi naturæ aut voluntati divinæ convenientes (§. 121.), nec voluntas bona est, nisi quæ generaliter determinata ad non committendum actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ adversas (§. 127.); si quis ideo quid facit, quia faciunt alii, aut facere non vult, quia non faciunt alii, ejus voluntas & noluntas bona non est. Quod erat alterum.

Maxima pars hominum in agendo & non agendo imitatur alios. Quamvis itaque contingat, ut actiones bonas committant, aut malas committere nolint; actiones tamen eorum

Y 3

non

non proficiuntur a bona voluntate, nec omisso actionum & bona voluntate. Satis superque id apparet in eo casu, in quo se tuentur exemplo aliorum, quando ob actiones malas reprehenduntur, aut exemplo aliorum se excusatos existimant, quando consilia meliora spernunt. Bonitate autem voluntatis & noluntatis deficiente, multo minus perfectioni utriusque locus est (§. 132.).

§. 147.

De eo, qui *Qui ideo quid facit, aut facere non vult, quia isti faciendo, quid facit, huic non faciendo quomodocunque assuefactus; ejus voluntas & quia eidem voluntas bona non est, multo minus perfecta. Etenim qui ideo faciendo ad-* saltem quid facit, aut facere non vult, quia eidem facien-
suefactus, & do, vel non faciendo quomodocunque assuefactus; is de
contra. actionis cum lege naturæ, aut voluntate divina convenientia, vel disconvenientia, minime cogitat, multo minus de ejus intrinseca bonitate atque malitia. Unde porro eodem quo ante (§. 146.), modo patet, voluntatem ejus ac noluntatem nondum esse bonam, nedum perfectam.

Non una de causa contingit, homines adfueri certis actionibus committendis vel omittendis, utut ignorent eas esse legi naturæ, aut voluntati divinæ conformes, aut adversas, imo ut nesciant, de eo disquirendum esse, cura omni de voluntate & noluntate bona efficienda neglecta, vel prorsus abjecta. In causa est ignorantia, vel error educatorum, qui aliorum mores formare debent, imitatio cæca aliorum, consuetudo agendi vel non agendi per motiva quæcunque a bonitate & malitia actionum intrinseca, vel a conformitate, aut repugnantia cum lege naturæ, aut voluntate divina desumpta diversa: id quod ex speciali tractatione clarius elucescet. Falluntur itaque, qui sibi persuadent, se satisfacisse officio suo, si pueros autoritate sua, vel pœnarum metu actionibus bonis committendis, malis non committendis assuefaciant, parum solliciti.

soliciti, utrum noverint nec ne, cur istiusmodi actiones sint committendæ, vel omittendæ. Quamvis enim id fieri debeat, antequam intellectus usus adhuc deficiens aliud admittit (§. 9.); in eo tamen non subsistendum. Prima enim educatorum cura esse debet, ne voluntas & noluntas educatorum corrumpatur, deinde ut efficiatur bona, tandem ut perficiatur. Ita nimirum sequimur naturæ ordinem, ut nihil fiat ipsa invita, sed per gradus, quos ipsa determinat, ad voluntatis atque noluntatis perfectionem enitamus, & non impedito progressu ad metam contendamus,

§. 148.

Incognitum nec appetere, nec averfari possumus. Etenim si *Quomodo* quid appetere debemus, necesse est, ut idem nobis repræsentemus tanquam bonum (§. 904. *Pfych. empir.*), & si quid se habeat ad averfari debemus, necesse est, ut idem nobis repræsentemus tanquam malum (§. 907. *Pfych. empir.*). Enimvero cum *et averfati-* eius quod incognitum est, nullam prorsus habeamus notionem (§. 51. *Pfych. empir.*); id nobis neque tanquam bonum, neque tanquam malum repræsentare possumus (§. 49. *Pfych. empir.*). Quamobrem impossibile est, ut incognitum appetamus, vel aversemur.

Vulgo dicitur, ignoti nullam esse cupidinem, ut ideo propositio præsens facile sumatur absque demonstratione, quemadmodum quoque in anterioribus fecimus. Quoniam tamen hoc principio sæpe utemur, ne videamur aliquid gratis sumsisse in philosophia, in quo ratio reddenda eorum, quæ sunt, vel fiunt (§. 31. *Disc. prelim.*); id demonstrare volumus, ut pateat ratio, cur fieri minime possit, ut incognitum appetamus, vel aversemur.

§. 149.

Qui ignorat voluntatis et noluntatis perfectionem et a bona De impetitionem; utranque perficere negligit. Et qui voluntatis ac noluntatis bonæ notionem non satis distinctam habet; is operam minime perficiendi volunt,

tatem & noluntatem bonam efficiendi. *§* non dat, ut efficiatur bona, aut irrito successu bonam efficere studet. Qui enim ignorat voluntatis & noluntatis perfectionem, cum incognitum nec appetere, nec averfari possumus (*§*. 148.), is voluntatis & noluntatis perfectionem minime appetit et si eandem nec averfetur, ideoque utramque perficere non studet. Quoniam itaque ea facere omittit, quæ ad voluntatem & noluntatem perficiendam requiruntur, in hac omissione vero negligentia consistit (*§*. 750. part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui voluntatis & noluntatis perfectionem ignorat, utramque perficere negligit. *Quod erat primum.*

Quod si quis differentiam voluntatis & noluntatis perfectæ a bona ignorat; is voluntatem & noluntatem bonam cum perfectæ facile confundit, sibi que persuadet sufficere, ut voluntas & noluntas bona sit, nec de eadem perficienda cogitat, quemadmodum quoque satis experimur. Quamobrem porro, ut ante n. 1. patet; quod utramque perficere negligat. *Quod erat secundum.*

Qui voluntatis & noluntatis notionem non satis distinctam habet, is vel non perpendit illam consistere in determinatione generali ad committendas actiones non nisi bonas, seu legi naturæ, aut voluntati divinæ convenientes (*§*. 121.), hanc vero in determinatione ad non committendas actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ adversas (*§*. 127.), vel non utitur medio voluntatem & noluntatem sic determinandi, quo efficitur bona, veluti si metu poenarum (*§*. 134.), imitatione aliorum, quorum autoritas apud ipsum valet (*§*. 146.), aut consuetudinem agendi contrahendo id efficere velit (*§*. 147.). Quamobrem contingit, ut de voluntate & noluntate bona efficienda non cogitet, ideoque nullam det operam, ut bona efficiatur, aut omni conatu suo nihil agens irritò successu eandem bonam efficere studeat.

Mirum

Mirum videri poterat, quod plerumque homines intellectui & voluntati perficiendis data opera minime incumbant, sed tam arduum negotium casui permittant, cum tamen non ignorent ne vilissimam quidem sordidarum artium sine peculiaribus exercitiis acquiri posse. Enimvero id inde est, quod habituum intellectus & voluntatis atque noluntatis notiones distinctas non habeant, propterea quod psychologia ac inde pendens Ethica non satis fuerit excolta. Quamobrem ut defectui huic mederemur, nostrum esse duximus, ut ad distinctam animæ cognitionem alios duceremus, ac ideo usum facultatum animæ & ab eo pendentes habitus ex ipsa natura humana demonstraremus. Is enim philosophiæ nostræ scopus est, ut homines efficiamus vere homines, hoc est, rationales, atque veram felicitatem in eorum potestatem redigamus.

§. 150.

Quoniam ignorantia perfectionis voluntatis & noluntatis & differentiæ a bona impedimento est, quominus perficiatur, & defectus notionis bonitatis satis distinctæ obstat, quo minus opera detur, ut bona efficiatur, aut ut irrito successu opera detur; ideo *distincte cognoscere tenemur, in quam perfectio voluntatis & noluntatis consistat* (§. 271. part. 1. Jur. nat.), *& quomodo voluntas atque noluntas perfecta a bona differat* (§. 133.), *itemque bonitatem voluntatis* (§. 119. & seqq.) *ac noluntatis probe perpendere* (§. 125.). & seqq.) *& quomodo vere perficiatur atque bona efficiatur, cognoscere debemus* (§. 134. & seqq.).

Patet itaque, quantæ utilitatis sint ea, que de perfectione & bonitate voluntatis ac noluntatis demonstravimus, & quod hæc doctrina ad Ethicam pertineat, utque in eadem tradatur apprimè necessarium sit. Dolendum omnino est, profano nostro & licentioso seculo doctrinæ solidæ propagandæ tot ac tanta impedimenta objici.

(Wolffii Ethica Pars II.)

Z

§. 151.

§. 151.

Impedimen- Qui falsa notione boni occæcantur, veluti id æstimantes ex de-
tum aliud bo- lectionibus sensualibus, ex lucro, ex vanis denique imperitorum &
nam efficien- adulatorum laudibus; voluntatem & noluntatem bonam efficere atque
di & perfici- perficere minime student. Qui enim falsa notione boni, ideo-
ciendi volun- que etiam mali occæcantur, per eam determinant volun-
tatem atque tatem atque noluntatem suam (§. 904. 907. *Psych. empir.*).
noluntatem. Quamobrem cum voluntas bona non sit, si generaliter de-
 terminetur aliter, quam ad committendas actiones legi na-
 turæ, aut voluntati divinæ conformes & ad abstinendum a
 contrariis (§. 122.), nec bona sit noluntas, si generaliter ali-
 ter determinetur, quam ad non committendas actiones lege
 naturæ prohibitas, aut voluntati divinæ adversas (§. 127.),
 veluti ad committendas actiones, quæ sensum hilarant, vel
 quæ lucrum, aut vanas imperitorum & adulatorum laudes
 pariunt, & ad iisdem contrariis omittendas; qui falsa noti-
 one boni occæcantur, veluti id æstimantes ex delectationi-
 bus sensualibus, ex lucro, ex vanis imperitorum & adula-
 torum laudibus, voluntatem & noluntatem bonam efficere
 minime student. *Quod erat unum.*

Quoniam vero voluntas atque noluntas perfecta bonam
 supponit (§. 132.) & juris naturæ exactam scientiam requi-
 rit, ad cui conformandas actiones voluntas (§. 121.) & no-
 luntas bona generaliter determinata (§. 127.); qui falsa no-
 tione boni occæcantur, voluntatem & noluntatem perfec-
 re minime student. *Quod erat alterum.*

Magnum impedimentum est, quo minus voluntas & no-
 luntas bona efficiatur & perficiatur, si falsa boni opinione
 animus imbuatur. Falsas autem de bono opiniones potissi-
 mum huc redire, ut bona existimentur quæ sensus hilarant,
 & lucrum, vel laudes vanas pariunt, ex sequentibus in tracta-
 tione

tionem præsertim speciali clarius elucescet. Et siquidem in rationem inquirere volueris, cur deficiat voluntas & noluntas bona, multoque magis perfecta; haud difficulter deprehendes id tribuendum esse æstimationi boni ex delectationibus sensualibus, ex lucro, ex vanis imperitorum & adulatorum laudibus. Videbis enim homines, in quibus voluntas & noluntas bona, multoque magis perfecta, desideratur, duci cupidine delectationum sensualium, lucri, aut vanæ gloriæ. Vanas laudes tribui ab imperitis, quivis facile agnoscit, si vel maxime ipsemet laudes veras & meritas a falsis & inmeritis discernere nesciat. Mos vero adulandi alios, ut vicissim adulatorem adulentur, inter eruditos, adeo hodie invaluit, ut laudes vix ullam reperiant fidem apud peritos, nisi a laudatore sufficienter probentur, aut ejus peritia ejusdemque mores satis fuerint perspecti. Immo hodie adeo malitiosi sunt longe plurimi, ut non modo vituperent, sed turpiter traducant eos, qui laudes immeritas in ipsos cumulare nolunt.

§. 152.

Quoniam qui falsa notione boni occæcantur, voluntatem & noluntatem bonam efficere atque perficere minime *tollatur.* student (§. 151.); si falsa notione boni a studio voluntatem & noluntatem bonam efficiendi atque perficiendi quis abstrahitur, notio ista ex ejus animo eradicanda & vera eidem insinuanda.

Cum notiones boni falsæ plures sint, nec uno eodemque modo eradicari possunt. Quomodo autem eradicanda quælibet sit, ex tractatione speciali rectius patebit. Quænam vero sit vera boni notio, abunde explicavimus in superioribus (§. 43. & seqq.). Quodsi notio quædam falsa boni firmas radices egerit in animo hominis, difficillime eradicatur: ubi vero eradicata non fuerit, haud quaquam fieri potest, ut vera eidem insinuetur. Quamobrem ad tollendum impedimentum voluntatem atque noluntatem bonam efficiendi & perficiendi, de quo in præsentī nobis sermo est, requirimus, ut

Z 2

& no-

notio boni falsa ex ejus animo eradicetur, & vera eidem insinuetur, nec posterius solum sufficit: magnam enim opinionum radicatorum vim adversus veritatem experimur. Ceterum hic denuo apparet, quam necesse sit, ut veri boni notio in Ethica sufficienter evolvatur & omnia boni genera explacentur, quemadmodum a nobis factum in anterioribus.

CAPVT II.

De modo emendandi voluntatem.

§. 153.

*Emendatio
voluntatis &
noluntatis.*

Voluntas & noluntas emendari dicitur, si corrupta efficitur bona & perficitur, seu mala efficitur bona & perfecta.

Quæ in capite præcedente de modo voluntatem & noluntatem bonam efficiendi & perficiendi docuimus, in iis non supponitur corruptio, quæ cum morbus animi sit, peculiarem exigit curationem. Hoc opus non est, si corrupta nondum fuerit, sed adhuc indifferenter se habet ad bonas & malas actiones. Qui appetitum hominis naturaliter corruptum statuunt; ita ut vitium eidem per se inhæreat; emendationem voluntatis a studio eandem bonam efficiendi & perficiendi non distinguunt. Cumque plerique bonitatem voluntatis ab ejus perfectione non discernant; ideo tantummodo de emendatione voluntatis loquuntur & idem ipsis sonat voluntatem emendare, perficere & bonam efficere. Sed cum corruptio in voluntatem derivetur a facultate cognoscitiva, ejus nimirum non usu & abusu; ea a se invicem probe discernenda sunt, quia unumquodque eorum peculiare studium requirit.

§. 154.

*Quid emen-
datio volun-
tatis suppo-
nat.*

Quoniam voluntas corrupta bona effici debet, si emendatio voluntatis danda (§. 153.), quando autem corrupta est, ad malum proclivis, ad bonum vero segnis & iners est, ita ut ad male agendum

agendum sese facile determinet, ad bene autem agendum difficulter determinetur, & actiones bonas committere negligat (§. 10.); at si *voluntas corrupta* bona efficienda, generaliter ad actiones bonas committendas determinanda (§. 119.); *antequam emendari possit, proclivitas ad malum & segnitie atque inertia ad bonum tollenda, ideoque corruptioni medela conferenda, consequenter voluntatem emendare difficilius, quam bonam efficere nondum corruptam.*

Patet itaque, quamnam peculiarem curam requirat emendatio voluntatis, cui superfedere possumus, si voluntas bona efficiatur ac postea perficiatur, antequam fuerit corrupta, quodque ideo difficilius sit voluntatem emendare, quam nondum corruptam bonam efficere & postea perficere. Quamvis autem hic de emendatione voluntatis in genere loquamur; nemo tamen non videt, ea, quæ hic dicuntur, & porro dicentur, valere in emendatione quacunque particulari, quæ certam quandam actionum speciem respicit: id quod etiam valet, si voluntas bona efficienda & perficienda quoad certam quandam actionum speciem.

§. 155.

Quia difficilius est voluntatem emendare, quam non- *Motivum*
dum corruptam bonam efficere (§. 154.); *educatores præca-* *corruptio-*
vere debent voluntatis educandorum corruptionem, immo quilibet etiam nem volunta-
sibi cavere debet a voluntatis corruptione. *tis præcaven-*

Valet hic pervulgatum istud: principiis obsta, sero medicina paratur: id quod non minus verum est de morbis corporis, quam de vitiis animi. Magna est affinitas vitiis animorum & corporum atque medelis eorundem, quam haud difficulter animadvertet, qui ea invicem conferre voluerit. Quemadmodum morbi sunt præcavendi, ne curatione corporum sit opus; ita quoque præcavenda sunt vitia, ne medelam animo asserre teneamus. Hoc parum attendunt, qui liberos

genio suo indulgere permittunt, quamdiu destituuntur usu intellectus ad bonum a malo discernendum sufficiente & eorum actiones malas excusant, quod nondum intelligant eas esse malas. Rectius omnino sentiunt, qui talia permitti improbant.

§. 156.

Quomodo se Homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit, habeat appetitus ad ea, quod appetimus, id nobis repræsentamus tanquam bonum quæ voluptas (§. 904. *Psych. empir.*), & quod averſamur, id nobis repræsentamus tanquam malum (§. 907. *Psych. empir.*). Enimvero & averſatio tam bonum (§. 557. *Psych. empir.*), quam malum vel verum ad ea, quæ est, vel apparens (§. 568. *Psych. empir.*). Quamobrem cum molestiam non minus ex bono apparente, quam ex vero percipiatur voluptas (§. 558. 559. *Psych. empir.*), & non minus malum apparens quam verum molestiam creet, sive tædium (§. 569. 570. *Psych. empir.*); homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam averſatur, nisi quatenus molestiam creat.

Voluptas omnino stimulus est tam appetitus sensitivi, quam rationalis, seu voluntatis, & tædium, sive molestia stimulus est tam averſationis sensitivæ, quam rationalis, seu noluntatis. Non alia vis est boni ad movendum appetitum, quam voluptas; nec alia vis mali ad impellendam averſationem, quam molestia. Absque ulla difficultate utrumque agnoscitur, modo boni & mali, itemque voluptatis & tædii sive molestiæ notionem distinctam habueris. Quamvis enim bonum ex eo æstimandum sit, quod nos statumque nostrum perficiat (§. 554. *Psych. empir.*) & malum ex eo, quod nos & statum nostrum imperiores reddat (§. 565. *Psych. empir.*); id tamen propositioni præſenti minimæ contradicit, cum voluptas tota consistat in intuitu perfectionis (§. 511. *Psych. empir.*), &

& tædium totum in intuitu imperfectionis (§. 513. *Pfych. empir.*). Sane nisi bono adhæreret voluptas, nec malo molestia; intelligi minime posset, cur per repræsentationem boni appetitus, & per repræsentationem mali averfatio determinari debeat. Vi voluptatis bonum influit in appetitum, vi autem molestiæ malum in averfationem, & revera voluptas bonum appetibile, molestia malum averfabile facit. Voluptas si abesset a bono & molestia a malo, fieri haud quaquam posset ut bonum appeteremus & malum averfaremur. Muliæ autem sunt rationes, cur voluptatem & molestiam non satis vivide percipiamus. Sane cum consuetudo agendi nitatur, motivis præteritis, quatenus confuse perceptorum memoriam habemus (§. 923. *Pfych. empir.*); dum appetimus, vel averfamur, quæ appetere vel averfari adsuefimus, voluptatem, vel molestiam non advertimus. Non est, quod objicias, notionem boni erroneam esse, si bonum judicamus ex eo, quod voluptatem inde percipiamus (§. 561. *Pfych. empir.*), & similiter notionem mali erroneam esse, si malum judicemus ex eo, quod tædium sive molestiam inde percipiamus (§. 573. *Pfych. empir.*), quia hæ notiones evadunt seductrices, quando voluptas nocua ab innocua non discernitur (§. 6), nec molestia innocua agnoscitur (§. 7.). Quoniam enim intellectus regere debet inclinationes & reclamationes naturales (§. 41.); ejus est discernere voluptatem & molestiam veram ab apparente, atque id fieri nequit nisi ex perfectione & imperfectione nostrum & status nostri (§. 514. *Pfych. empir.*). Et ita ducimur ad notionem boni & mali veri (§. 557. 568. *Pfych. empir.*). Patet itaque, omnia inter se cohærere, nec quicquam a nobis statui, quod contradictionem quandam involvit. Acutiores quoque hic vident, cur recte agendi studium requirat usum omnium facultatum, nec defectus quidam in natura humana deprehendatur, qui ejus auctori tribui possit.

§. 157.

Quomodo
affectus se
habeant ad
appetitum &
aversatio-
nem.

Quoniam homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam averfatur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.) ideoque voluptas appetitus, molestia averfationis stimulus est, affectus vero sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*); ideo affectus cum insigni voluptatis vel tædii gradu conjunguntur, quemadmodum jam alias ostendimus (§. 606. *Psych. empir.*) & vel jucundi, vel molesti, vel mixti sunt (§. 608. & *seqq. Psych. empir.*), nec per se appetitui rationali, seu voluntati, & averfationi rationali, seu voluntati repugnant, neque etiam per se mali dici possunt.

Probe hæc notanda sunt, cum usui sint in iis, quæ inferius de affectibus tradentur. Habent ideo affectus non minus usum suum, quam abusum, & uterque in *Ethica* a priori demonstrandus.

§. 158.

De naturali

Similiter quia homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem parit, nec quicquam averfatur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.), ideoque voluptas stimulus est ad ea, quæ appetendum, molestia vero stimulus ad averfandum; appetitus hominis naturaliter determinatus est ad appetendum ea, quæ volupariunt, & voluptatem creant, & averfatio determinata est ad averfandum ea, ex averfatione quibus molestia percipitur; at quia intellectus regere debet inclinationes & reclamationes naturales (§. 41.), intellectus est dum ea quæ discernere voluptatem veram ab apparente per notionem boni & mali molesta sunt. veri atque apparentis (§. 557. 568. *Psych. empir.*), consequenter quamvis homo ab initio bonum a malo discernere nequeat nisi ex eo, quod voluptatem, vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.), notione tamen

tamen ista; quod bonum sit, quicquid voluptatem parit, aut a molestia liberat, malum vero, quicquid molestiam creat, aut voluptatem impedit, in discernendo bono & malo uti minime debet.

Diximus alias notionem boni & mali erroneam esse, quia illud ex voluptate, hoc ex molestia aestimatur (§. 561. 573. *Pfych. empir.*). Quamvis enim ex eo, quod bonum est, percipiatur voluptas (§. 558. *Pfych. empir.*) & ex eo, quod malum est, molestia (§. 569. *Pfych. empir.*); non tamen id omne bonum est, ex quo voluptas percipitur (§. 6.) nec id omne malum, quod molestiam parit (§. 7.), consequenter cum definitiones converti posse necesse sit (§. 279. *Log.*), qui bonum definit per id, quod voluptatem parit, malum vero per id, quod molestiam creat, in definiendo errat (§. 624. *Log.*). Definitio nimirum latior est suo definito, quatenus non modo convenit bono vero, sed etiam apparenti, quod, cum revera malum sit, pro bono perperam habetur. Homini intellectus datus est ad discernendum bono a malo, voluptas vero cum bono, molestia cum malo cohaeret, non ut inde agnoscatur bonum, vel malum, sed ut bonum stimulare possit appetitum, malum aversionem ad actum utriusque eliciendum. Quamdiu liberi educandi appetitum & aversionem recto intellectus usu regere nondum possunt; educatorum est suo intellectu facultates istas regere, ne error, quem per se evitare nondum possunt, eos ad malum sub ratione boni appetendum & ad bonum sub ratione mali aversandum seducat.

§. 159.

Quia homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem in-De appetitu
de percipit, nec quicquam aversatur, nisi quatenus molestia & aversati-
onem creat (§. 156.); si res quaedam appetit propter sensibiles qua-
litates, ex qualitatibus hisce voluptatem percipit, & si quas propter qua-
litates aversatur, ex iis molestiam percipit: quod si vero appetere, vel
(*Wolffii Ethica Pars II.*) A a aversa- biles.

aversari desinit, nullam amplius voluptatem, vel molestiam inde percipit. Quoniam itaque non omnes ex iisdem qualitatibus sensibilibus voluptatem, vel molestiam percipiunt; ideo quoque non omnes eandem res propter qualitates sensibiles appetunt, vel avergantur, sed quidam eas appetunt, quas avergantur alii, quidam nec appetunt, nec avergantur: immo quas quidam appetunt, vel avergantur propter qualitates sensibiles, alii propter rationes alias extrinsecas appetere, vel avergari possunt.

Omnia, quæ hic dicuntur, experientia confirmat. Si quis cibum quendam appetit propter saporem, veluti mel, aut sacharum propter dulcedinem; is ex sapore, veluti ex dulcedine, voluptatem percipit. Similiter si quis vinum austerrum avergatur propter austeritatem, is ex hac molestiam percipit. Qui vero ex dulcedine mellis nec voluptatem, nec molestiam percipit; is nec mel appetit, nec avergatur, sed indifferenter se ad id habet. Quoniam mel proprio genere saporis, non comparatione cum aliis dulce esse sentitur; alii dulcedine mellis, alii dulcedine sachari, vel rerum aliarum delectantur. Cumque varii sint sensus, ad quos qualitates sensibiles referuntur; qui res quasdam sensibiles appetit propter qualitates ad unum sensum relatas, non propterea quoque appetit alias propter qualitates sensum alium afficientes. Ita videas plures, qui avidè appetunt ea, quæ bene sapiunt; aut musicam, qua mirifice delectantur alii, si non avergantur, parum tamen curant, aut suaveolentia eos parum movet, quamvis magna sit saporibus & odoribus affinitas. Quod denique quidam appetant propter rationes extrinsecas, quod alii propter qualitates sensibiles appetunt; non minus experientia docet. Ita cibum, quem alii appetunt propter saporem, alius appetere potest famis depellendæ causa, cum cibus quicunque alius ejusdem appetitui satisfaceret, saporis nullam rationem habens, modo is non sit molestus. Enimvero in iis, quæ quotidianæ observationis sunt, exempla cumulari necesse non est.

§. 160.

§. 160.

Similiter quia homo nihil appetit, nisi quatenus vo- *De appetitu*
luptatem inde percipit (§. 156.); si quis pecuniam, honores, pecunia, ho-
laxum appetit propter se, is ex pecunia, honoribus, luxu qua tali- noribus &
bus voluptatem percipit: ast qui eadem appetunt ob rationes alias, luxu propter
ex iis voluptatem percipiunt, unde rationes istæ desumuntur. se.

Avarus pecuniam appetit propter se, nimirum ut possideat,
non ut utatur. Ast constat, eundem ex pecunia voluptatem
percipere, qua perfunditur animus ejus, si nummos, quos
possidet, numerat, aut in arca depositos intuetur, vel de iis
saltem cogitat. Qui vero eandem appetunt propter usum,
voluptatem non sentiunt, nisi quando de usu cogitant. Qui
honores appetit propter se, is voluptatem habet, quando de
iis cogitatio animum subit. Ast qui honores non appetit,
nisi quatenus auctoritatem conciliant, qua in functione mune-
ris sui indiget; non honoribus, sed studio recte fungendi
munere suo delectatur. Qui splendidum appetit vestitum
propter se, is eidem voluptatem creat: ast qui in aula vel in-
vitus splendide vestitus incedit, eodem minime delectatur;
voluptati tamen ipsi est hoc modo satisfacere voluntati Princi-
pis eidemque placere. Idem obtinet, si quis hoc modo pla-
cere studeat aliis, cum intersit ut placeat iisdem. Exempla,
quæ hic & paulo ante (not. §. 159), in medium attulimus,
aperte loquuntur, si quis voluptatem agnoscere velit, quæ ap-
petitum stimulat, animum esse attendendum ad motiva vo-
luntatis. Ac idem quoque patet a priori. Sunt enim moti-
va representatio boni (§. 890. *Psych. empir.*), voluptas vero,
qua stimulat appetitus ex bono, quod nobis representamus,
ortum ducit (§. 558. *Psych. empir.*). Et idem quoque mu-
tatis mutandis valet de aversatione. Non multo acumine
opus est, ut non modo ex iis, quæ hic dicuntur, verum et-
iam ex aliis, quæ in anterioribus jam dicta sunt & in sequenti-
bus porro dicentur, perspiciatur, quanta attentione, quanto
acumine opus sit, ut actus animæ humanæ recte cognoscan-
tur,

tur, nec pro iisdem habeantur, quæ obiter inspecti iisdem videntur. Atque ideo mirum videri non debet, quod Ethica quasi deserta a philosophis jacuerit, quia veritates morales vulgo imperito obviæ putantur.

§. 161.

Quinam
quid appe-
tant, quia
voluptatem
parit &
aversentur,
quia molesti-
am creat.

Qui bonum a malo inde discernit, quod illud voluptatem pariat, aut a molestia liberet, hoc autem molestiam creet, vel voluptatem impediat; ideo quid appetit, quia voluptatem parit, & ideo quid averfatur, quia molestiam creat, vel appetit, aut versatur, quia parit & ipsi causa voluptatis percipiendæ, aut molestiæ devorandæ videtur. Qui enim bonum id judicat, quod voluptatem parit, aut a molestia liberat, cum appetitus ideo in aliquid feratur, quia nobis id repræsentamus tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*), ideo quoque id appetere debet, quia voluptatem parit, aut a molestia liberat. *Quod erat primum.*

Similiter qui malum id judicat, quod molestiam creat, vel voluptatem impedit, cum ideo aliquid aversemur, quia nobis id repræsentamus tanquam malum (§. 907. *Psych. empir.*), ideo quoque id averfatur, quia molestiam creat, aut voluptatem impedit. *Quod erat secundum.*

Quoniam vero, si quid appetere debemus, necesse est, ut idem nobis repræsentemus tanquam bonum (§. 907. *Psych. empir.*), & si quid averfari debemus, necesse est, ut idem nobis repræsentemus tanquam malum (§. 901. *Psych. empir.*), ideoque facultas appetendi & averfandi tota dependet a facultate cognoscendi (§. 53. *Psych. empir.*); ea quoque appetimus, quæ nobis videntur bona, quamvis revera non sint, & averfamur, quæ nobis videntur mala, quamvis non sint. Quamobrem cum bonum a malo inde discernens, quod illud voluptatem creat, vel a molestia liberat, hoc autem

autem molestiam creat, aut voluptatem impedit, ideo quid appetat, quia voluptatem parit, aut a molestia liberat, & aliquid aversetur, quia molestiam creat, aut voluptatem impedit, *per demonstrata n. 1. & 2.* ideo quoque quid appetit, vel aversetur, quia ipsi causa voluptatis percipiendæ, vel molestiæ devorandæ videtur. *Quod erat tertium.*

Aliud omnino est, aliquid appetere quatenus voluptatem parit, & averfari, quatenus molestiam creat, ita ut illud non appeteretur, nisi voluptatem pareret, nec hoc averfaretur, nisi molestiam crearet; aliud vero est aliquid appetere, quia voluntatem parit, & averfari, quia molestiam creat. Etenim in posteriori casu voluptas spectatur tanquam finis, quem consequi intendimus, quoad appetitum; in priori tanquam stimulus, quo appetitus incitatur, ut tendat ad perfectionem sui, vel status sui tanquam ad metam. Similiter in casu posteriori molestia consideratur tanquam finis minime intendendus, seu id, quod a nobis procul removeere debemus; in priori autem tanquam stimulus, quo incitatur ad imperfectionem a nobis & statu nostro arcendum. Qui itaque quid appetit, quia voluptatem parit, & averfatur, quia molestiam creat, non vero ulterius causam voluptatis & molestiæ prospicit, unde nimirum utraque oritur; is confundit a se invicem discernenda, ideoque errori aditum patefacit (§. 631. *Log.*): id quod non solum ex sequentibus magis elucescet, verum etiam experientia obvia abunde confirmatur.

§. 162.

Quoniam qui bonum a malo inde discernit, quod illud voluptatem pariat, aut a molestia liberet, ideo quid appetit, quia rerum delectationum voluptatem parit, aut a molestia liberat, & ideo quid averfatur, quia molestiam creat, aut voluptatem impedit (§. 161.); sensualium ea, quæ sensus hilarant, ideo appetit, quia sensus delectant, & ea, causa & a quæ sensibus ingrata accidunt, ideo averfatur, quia sensibus ingrata sunt. *versatione*

Aa 3

Exem-

eorum, quæ
sensibus in-
grata sunt.

Exempla a delectationibus sensuum desumpta omnium optime illustrent, quod bonum a malo per voluptatem percipientem discernentes rem appetant, quia voluptatem parit, idoque voluptatem intendant tanquam finem. Etenim qui cibum appetit ob saporem gratum, is saporis grati perceptionem intendit tanquam finem. Aliter vero sese res habet, si sapor gratus, seu quo delectamur, saltem stimulus est ad appetendum hunc cibum: hunc enim cibum appetimus non quia bene sapit, sed quia corpus bene nutrit, & quatenus ex bono conservativo percipitur voluptas a delectatione sensuali prorsus diversa. Quamvis itaque in superioribus demonstraverimus, nihil appeti, nisi quatenus voluptatem creat (§. 156.); non tamen propterea cibus, qui bene sapit, ideo appetitur quia bene sapit, consequenter ut sapore delectemur. Ita qui imaginem quandam appetit, quæ visum delectat, is ideo eam appetit, quia visum delectat. Hinc qui rebus obscenis delectantur, imagines obscenas ideo appetunt, quia obscenis delectantur. Quorum aures Musica demulcet, ideo Musicam appetunt, quia eadem delectantur, nec aliud quid intenditur tanquam finis proximus, quam hæc delectatio.

§. 163.

De determina-
bilitate vo-
luntatis per
sensum.

Quoniam qui bonum a malo inde discernit, quod illud voluptatem, hoc molestiam creat, ea, quæ sensum hilarant, ideo appetit, quia sensum delectant, & ea, quæ sensui ingrata sunt, ideo adversatur, quia sensui ingrata sunt (§. 162.); si ante intellectus usum, aut recto intellectus usu seposito iis appetendis adsuescit, quæ sensum hilarant, & iis aversandis, quæ eidem ingrata sunt, voluntas determinabilis efficitur per delectationes sensuales & voluntas determinabilis per id, quod sensui ingratum est, & per consequens voluntas fit dependens a sensu.

Ab initio, antequam scilicet homo intellectu uti, aut nondum recte uti didicit, utpote cujus usus eidem natura non inest,

est, sed exercitio acquirendus (§. 199. *part. 1. Jur. nat.*), bonum a malo discernere nequit, nisi ex eo, quod voluptatem & molestiam parit (§. 4.) Hinc a teneris ungviculis homo facile adsuēsit appetendis rebus, quæ sensum hilarant, ut aultior factus quasi natura ducatur ad ea appetenda.

§. 164.

Quodsi homo ante intellectus usum, aut recto intel- *De diversa*
lectus usu seposito iis appetendis adsuēscit, quæ sensum hi- *determinabi-*
larant, & iis averſandis, quæ eidem ingrata sunt, voluntas *litate intel-*
determinabilis efficitur per delectationes sensuales & nolun- *ctus per ea,*
tas determinabilis per id, quod sensui ingratum est (§. 163.); *quæ sensum*
Quamobrem cum varii sint sensus, varia quoque objecta, *hilarant.*
quæ sensum hilarant eundem, vel ipsi ingrata sunt, quod
a posteriori sumimus; *diversorum hominum voluntas diversimode*
determinabilis efficitur per ea, quæ sensum hilarant, prout ante in-
tellectus usum, aut eodem seposito, hisce, vel istis rebus adsuēscit,
quæ hunc, vel istum sensum hilarant. *Idem valet de noluntate.*

Differunt delectationes sensuales pro diversitate sensuum
& diversitate objectorum eundem sensum afficientium. Ex-
perientia docet, non omnes, qui delectationibus sensualibus
capiuntur, eadem re delectari, sed voluptatem suam unum-
quemque trahere. Ex propositione præſente intelligitur,
quomodo voluntas determinabilis efficiatur per certa sensum
certum hilarantia objecta. Non nego organa sensoria in di-
versis hominibus ita differre posse, ut ab eodem objecto di-
versimode afficiantur, quatenus impressio in eadem facta vel
grata, vel ingrata accidit, consequenter dari quandam natu-
ralem appetitus dispositionem, ut is facilius ad hæc, quam
ad alias delectationes sensuales determinetur. Sed in tantas
ambages descendere, ad quas ducit accurata disquisitio, nobis
in præſenti non conceditur, neque etiam hoc loco fieri pot-
est, ut in ea inquiramus, cum non demonstraverimus prin-
cipia,

cipia, quæ ad hanc disquisitionem requiruntur, & alterius fori sunt. Sufficit in Ethica cognosci causam proximam, quæ determinabilitatem voluntatis ad delectationes sensuales potestati nostræ subjicit.

§. 165.

*De cura educato-
rum circa ea, quæ
sensum hilarant.*

Quia voluntas, si homo ante intellectus usum adsuescit iis appetendis quæ sensum hilarant, efficitur determinabilis per delectationes sensuales (§. 163.), & quidem diversimode pro diversitate objectorum, quibus appetendis adsuescit (§. 164.); educatores curæ cordique habere debent, ne educandi adsuescant appetendis rebus sensum hilarantibus, quæ voluptatem novam parere possunt.

Ab hoc principio longe plurima dependent in regimine liberorum educandorum, antequam intellectu uti, aut quantum satis est, uti possunt, quæ subtilioris sunt disquisitionis. Equidem nullus dubito fore haud paucos, qui existimaturi sunt, per ea, quæ hinc inde de cura educatorum præcipimus, educationem liberorum reddi nimis difficilem, ne tantam scrupulositatem praxi convenire; non tamen eorum opinio me deterret a veritate demonstranda, quæ utilis esse potest. Qui voluntatis corruptionem intime perspicere voluerit, is quoque cognoscere tenetur, quænam neglectui in educatione sint tribuenda. Neglectum qui cognoscere velit, is nosse debet, quomodo in educatione liberorum corruptio voluntatis sit præcavenda. Absit itaque, ut subtilitatibus inanibus accenseas ea, quæ ex ipsa natura humana de facultatibus animæ perficiendis demonstrantur. Multæ cessarent hominum de natura humana parum justæ, immo in ipsum Deum naturæ auctorem injuriæ querelæ, si natura humana intimius cognita atque perspecta esset.

§. 166.

§. 166.

Voluptuosus dicitur is, cujus voluntas determinabilis est *Voluptuosus* per delectationes sensuales. Quoniam qui delectationibus *quinam fit.* sensualibus capitur ab iis, quæ sensui ingrata sunt, abhorret; *voluptuosi voluntas determinabilis est per ea, quæ sensui ingrata sunt, idoque quæ dolorem causantur.*

Idiomate patrio voluptuosus dicitur ein Wollüstiger Mensch & voluptas, quæ percipitur ex rebus sensibilibus gustum præsertim atque tactum inprimis venereum afficientibus, die Wollust vocatur. Non vero sine ratione ita restringitur vocabuli significatus. Etenim cum idem plerumque sumatur in significato malo, ut animum vitiosum indicet, ea vero, quæ gustum hilarant, & venereæ voluptates omnium facillime vitia accendant; ideo voluptuosus inprimis dicitur, qui ista nimium appetit.

§. 167.

Determinabilitas voluntatis per delectationes sensuales in se mala non est; sed mala evadit, quando nocua sunt. Delectationes sensuales voluptates transitoria sunt (§. 385. part. 1. phil. pract. univ.). *An determinabilitas vo-* Voluptas transitoria æquipollet voluptati veræ, si fuerit *luntatis per* delectationes innocua (§. 285. part. 1. Jur. nat.) & felicitatem auget (§. *sensuales in* 286. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque delectationes *se fit mala.* sensuales voluptati veræ æquipollent, si fuerint innocuæ, & felicitatem augent, homo autem operam dare debet, ut sit felix (§. 280. part. 1. Jur. nat.); determinabilitas voluntatis per delectationes sensuales in se mala non est. *Quod erat unum.*

Enimvero homo sibi cavere debet, ne fruatur voluptate transitoria nocua (§. 282. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum delectationes sensuales sint voluptates transitoria (§. 385. part. 1. Phil. pract. univ.); sibi quoque cavere debet a delectationibus sensualibus, quando nocuæ fuerint.

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*)

B b

Deter-

Determinabilitas itaque voluntatis per delectationes sensuales mala evadit; quando nocuæ sunt. *Quod erat alterum.*

Qui delectationes sensuales simpliciter damnant, nimis rigidiorum censores sunt. Recolenda sunt animo, quæ alias insinuavimus de modo, quo voluptas transitoria innocua veræ æquipollet (*nos. §. 285. part. Jur. nat.*). A vero omnino aberrant, qui determinabilitatem voluntatis per delectationes sensuales ad naturalem ejus corruptionem referunt, cum tum demum corrumpatur voluntas, quando intellectus non regit inclinationes naturales, ne exorbirent, nimirum delectationes sensuales nocuas ab innocuis minime discernens. Absit autem, ut tibi persuadeas, quasi existimemus hominem obligari ad sensus hilarandos, ea saltem cautione, ne delectatio sit nocua. Etenim quod voluptas transitoria tantummodo licita sit, si fuerit innocua (§. 287. *Part. 1. Jur. nat.*); ideo ea frui possumus, si nobis ita visum fuerit, non autem frui tenemur. Illustravimus hoc exemplo a delectationibus sensualibus desumpto & una objectionem removimus, quæ in genere moveri poterat (*not. §. 287. Part. 1. Jur. nat.*). Supponimus hic, quemadmodum etiam alibi, delectationes sensuales, & in genere voluptates transitorias, inter quas istæ eminent, alias esse innocuas, hoc est, nec in tædium degenerare, nec tædium sive molestiam parere (§. 384. *part. 1. Phil. pract. ant.*), alias vero nocuas, hoc est, in tædium degenerare, vel tædium sive molestiam parere (§. 383. *part. 1. Phil. pract. ant.*), quæ experientia obvia id docet. Ita si musica delectemur, delectatio hæc in se innocua est; si cibum salubrem, qui bene sapit, comedimus, delectatio itidem innocua est. Est etiam voluptas venerea innocua, quæ percipitur ex coitu conjugum sobolis procreandæ & posthac educandæ, seu generis humani propagandi causa. Quemadmodum vero excessus delectationum sensualium nocere potest, quatenus appetitus eorum, quæ delectant, tendit ad imperfectionem hominis, aut status ejusdem, ut inde natum sit proverbium, omne

non enim in vitium verti; ita quoque ex accidente fieri potest, ut voluptas innocua degeneret in nocuam, quatenus eadem frui non possumus, nisi faciamus, quæ cum officio quodam nostro pugnant. Ita si quis cibo quamvis salubri delectatur, nec in eo capiendo modum excedit, nimios tamen pro modo facultatum suarum facit sumtus, ut eo frui possit, delectatio, quæ in se nihil vitii habet, efficitur nocua ex accidente, quatenus ad delectationem accedit actus illicitus, sine quo ea obtineri nequit. Ast cum in presenti delectationes consideremus, quales in se sunt; ad ea animum non attendimus, quæ ubi accedunt vitium sibi inhærens in eas transfundunt. Actus vitiosus accedens ad actum alias licitum labe sua eundem inficit. Quodsi ergo noveris, quænam in se licita sint, quænam illicita; in casu particulari haud difficile erit iudicium, utrum actus aliquis in se licitus propter alium accedentem evadat illicitus, nec ne. Qui vero hæc non perpendit, de malitia actionum iudicium exactum ferre nequit.

§. 168.

Introducitis dominiis rerum, pecuniam propter se appetere, coeperunt homines recto intellectus usu seposito. Cum enim dominium contingat, homini tribuat jus excludendi ceteros omnes ab usu ejus *ut homines & a libera dispositione quacunque alia de eadem (§. 118. pecuniam 120. part. 2. Jur. nat.);* introducitis dominiis res, quæ sunt *propter se in dominio, spectari coeperunt tanquam ad hominem, in appetant.* cujus dominio sunt, pertinentes & statum ejus perficientes, consequenter cum pecunia fungatur vice omnium rerum (§. 292. part. 4. Jur. nat.), ad perfectionem status externi referri coepit. Immo quatenus dominium est jus proprium disponendi de re pro arbitrio suo (§. 118. part. 2. Jur. nat.); possessio rerum atque pecuniæ ipsum hominem perficere putatur. Quamobrem cum appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad sui conservationem & perfectionem (§. 30), &

Bb 2

recte

recto intellectus usu seposito non attendatur, pecuniam referri ad bonum conservativum, quatenus eadem comparantur res ad conservationem nostram necessariae (§. 51.), ad bonum vero perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur ad perfectionem accidentalem acquirendum (§. 64.); ideo dominiis introductis homines pecuniam propter se appetere coeperunt, recto intellectus usu seposito.

Quodsi homo re nulla indigeret ad sui conservationem & perfectionem, rem quoque nullam appeteret, & ignota foret pecunia, ignotus ejus, immo si prostraret, nullus ejus usus. Quodsi nulla forent rerum dominia, sed res omnes essent communes; eadem aliter spectari non poterant, nisi tanquam ad bonum communionis pertinentes (§. 90.). Nemo igitur eas appetere posset, ut sibi essent propriae, sed saltem usum earundem, prouti sibi necessarium judicaret. Nullus quoque foret pecuniae usus, quae rerum comparandum causa inventa (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), immo eadem prorsus ignota foret. Quamobrem nisi introductis dominiis rerum concipi nequit, ut eadem, vel pecuniae propter se appetantur. Neque etiam locus esse poterat errori, quasi rerum abundantia, vel divitiae hominem perficerent, ut & sibi videretur se praestare aliis & aliis praestare putaretur. Dominiis itaque introductis appetitus hominis corruptioni obnoxius evasit, de qua ne quidem cogitari poterat istis ignoratis. Absit autem, ut propterea damnes dominiorum introductionem. Neque enim legi naturae repugnat, ut communio primæva fuerit sublata (§. 109. *part. 2. Jur. nat.*) & dominia introducta (§. 141. *part. 2. Jur. nat.*). Immo pro præsentis rerum statu dominia rerum necessaria sunt (§. 77. *part. 2. Jur. nat.*). Communio vero mixta, qualem nonnulli suadent, veluti *Campanella* in Republica solis, & quidam introducere volunt tanquam religioni Christianae convenientem, dominia rerum supponit, nec sine his subsistere potest (§. 129. *part. 2. Jur. nat.*). Quodsi intro-

introducitis dominiis appetitus hominis corruptioni obnoxius redditur, a qua iis ignoratis immunis foret; id non dominiis tribuendum, sed erroneis de rebus, quibus indigemus, opinionibus aliis cum hisce connexis, quas suo loco recensebimus.

§. 169.

Quoniam *introducitis dominiis* retum pecuniam propter se *De cupidine* appetere solent homines, recto intellectus usu seposito (§. multa habendi 159); *erroneis de pecunia opinionibus voluntas hominis efficitur debendi*. *terminabilis per ea, quibus pecunia acquiritur, seu locupletiores reddimur* (§. 582. part. 2. Jur. nat.), ideoque *cupido multa habendi incessit animos hominum*.

Aliud est pecuniam appetere propter se, aliud propter usum, quem habet, & vi cuius ad bonum conservativum (§. 51) atque perfectivum recte refertur (§. 64). Quando vero pecunia appetitur propter usum, ideoque spectatur in relatione ad bonum conservativum & perfectivum; motivum voluntatis non est pecunia, quatenus tanquam bonum absolute citra respectum ad aliud consideratur, sed ipsum bonum conservativum & perfectivum, ad quod conservandum & acquirendum homo naturaliter determinatus est. Quemadmodum facto hominum, non repugnante lege naturæ, jura hominum naturalia immutantur; ita etiam bonis facta ista mutatione mutatio quædam accidit. Ne vero circa ea appetitus aberrer, regimine intellectus opus est, quod in speciali tractatione explicabitur & demonstrabitur. Ostendimus hic, cupidinem multa habendi incessere animos hominum pecuniam propter se appetentium. Inde vero minime sequitur, ut ea alias adhuc non habeat causas. Et revera tales dari, suo loco in tractatione speciali demonstrabitur. Sufficiat hic exempli loco, si quis propter luxum pecuniam appetit.

§. 170.

Quinam bonum ex lucro reddimur, ii bonum judicant id, ex quo lucrum faciunt, macro, malum vero ex damno. Etenim cum lucrum consistat in re quacunque, qua locupletiores reddimur (§. 613. part. 3. *Jur. nat.*); si voluntas determinatur per ea, quibus locupletiores reddimur, per repræsentationem lucri determinatur. Quamobrem cum repræsentatio boni sit motivum voluntatis (§. 890. *Psych. empir.*), ratio sufficiens volitionis, seu ratio, cur voluntas determinetur (§. 587. *Psych. empir.*); cujus voluntas per repræsentationem lucri determinatur, is sibi id, ex quo lucrum facit, repræsentat tanquam bonum. Cujus itaque voluntas determinabilis est per ea, quibus locupletiores reddimur, is bonum judicat id, ex quo lucrum facit. Quod erat unum.

Quoniam vero ejus animus, cujus voluntas determinabilis est per ea, quibus locupletiores reddimur, in lucrum propendet (§. 880. *Psych. empir.*); cum lucrum faciat ad bona nostra, seu res, quæ in dominio nostro sunt (§. 448. part. 2. *Jur. nat.*), consequenter pecunias nostras (§. 292. part. 4. *Jur. nat.*), augendum, non diminuendum (§. 613. part. 3. *Jur. nat.*); animus quoque a jactura rerum, quæ sunt in dominio nostro, & pecuniæ atque interversione lucri abhorret. Quoniam itaque damnum consistit in jactura sui (§. 486. part. 2. *Jur. nat.*), & in damno ponitur jactura ejus, quod nostrum fieri poterat; cujus voluntas determinabilis est per ea, ex quibus lucrum facit, ejus voluntas determinabilis quoque est per repræsentationem damni. Quamobrem cum repræsentatio mali sit motivum noluntatis (§. 890. *Psych. empir.*); patet ut ante eum, cujus voluntas determinabilis

bilis est per ea, quibus locupletiores reddimur, malum æstimare ex damno. *Quod erat alterum.*

Sicuti fallit principium: quicquid sensus hilarat, id bonum est, quod sensui molestum accidit, malum; ita quoque fallit principium: quicquid in lucro est, id bonum est, quod vero in damno deputatur, malum. Patet vero, erroneam hanc notionem boni & mali demum subnatam esse dominiis rerum introductis. Absque dominio enim nec lucrum, nec damnum concipitur, consequenter nec lucro voluntas, nec damno voluntas moveri potest. Me non monente apparet, nos lucrum & damnum accipere in significato strictiori, qui in jure obtinet suppositis dominiis rerum, & in quo bonorum nomine veniunt res promiscue omnes, quæ sunt in dominio nostro (§. 448. part. 2. *Jur. nat.*). Neque enim repugnat, ut lucrum etiam dicatur de augmento bonorum animi & corporis, immo aliorum præter pecuniam, vel res pecunia æstimabiles ad statum externum spectantium, & consequenter damnum de eorum jactura. Neque latior iste significatus a communi usu loquendi abhorret, nec in moralibus inutilis foret. Quoniam tamen in jure naturæ strictior retinendus fuit, quia is in Jurisprudencia usu receptus, ab æquivocatione autem in systemate abstinendum, quantum datur, ideo significatum strictiorem hic quoque retinere maluimus. Damni tamen significatus latior, qualem quoque fert definitio, si suum latius interpretari velis (§. 486. part. 2. *Jur. nat.*), etiam in jure non ignotus. Dicimus enim damnum dari corpori nostro, si v. gr. privamur membro quodam corporis, aut id inutile efficitur ad functiones suas obeundas.

§. 171.

Qui bonum ex lucro, malum ex damno æstiment; ideo quid Quinam quid appetunt, quia ex eo lucrum faciunt, & ideo averfantur, quia appetant damnum inde patiantur. Qui enim bonum id judicat, ex quo propter lucrum

crum, aver-
sentur pro-
pter dam-
num. lucrum facit, cum appetitus ideo in quid feratur, quia nobis id repræsentamus tanquam bonum (§. 904. *Pfych. empir.*), ideo quoque id appetere debet, quia ex eo lucrum facit, vel lucrum se facturum sibi videtur. *Quod erat unum.*

Similiter qui malum æstimant ex damno, cum ideo quid aversemur, quia nobis id repræsentamus tanquam malum (§. 907. *Pfych. empir.*), ideo quoque quid averfari debet, quia damnum inde patitur, vel damnum se passurum sibi videtur. *Quod erat alterum.*

Quemadmodum supra monuimus, aliud esse aliquid appetere, quatenus voluptatem parit, & averfari, quatenus molestiam creat, aliud vero appetere aliquid, quia voluptatem parit, & averfari, quia molestiam creat (*not. §. 161.*); ita suo quoque modo dici potest, aliud esse aliquid appetere, quatenus ex eo lucrum facimus, & averfari, quatenus damnum inde patimur, aliud vero idem appetere, quia lucrum ex eo facimus, & averfari, quia damnum inde patimur. Etenim in casu posteriori lucrum est motivum, in priori autem solum nondum sufficit ad voluntatem determinandum, sed concurrunt rationes adhuc aliæ & lucrum vim movendi appetitum ab alio principio accipit, intellectu appetitum, prouti decet (§. 41.), moderante, prouti ex tractatione speciali elucescet. Nec absimili modo id quoad voluntatem perspicitur. Sed demus exemplum. Homo laborat, ut labore suo acquirat pecuniam, qua indiget ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem, prouti circumstantiæ permittunt, & ad sublevandam egestatem aliorum. Non tamen ideo dici potest quod laboret, quia ex labore lucrum facit, sed ideo laborat, ne inopia eorum laboret, quibus ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem indiget, & ut egestatem aliorum sublevare queat. Ast qui bonum ex lucro faciendo æstimat, ideo laborat, quia ex labore suo lucrum facit, atque propterea lucrum intendit tanquam finem & laborem spectat tanquam medium, quo

quo finis iste obtinetur, cum qui laborem non ideo appetit, quia lucrum inde provenit, finem longe alium sibi propositum habeat, nimirum conservationem, commoditatem & jucunditatem vitæ & beneficium præstandum aliis, & in genere intendat omnes officii sui partes pro virili adimplere. Videbimus suo loco, quantum interfit, ne bonum simpliciter ex lucro æstimemus. Videbimus quoque, quantum subinde noceat, ne faciamus, quod facere debebamus, si malum ex damno simpliciter æstimemus.

§. 172.

Determinatio voluntatis per lucrum in se mala non est, sed Quando de mala evadit, quatenus lucrum facere non possumus, absque violatione officiorum. Cum enim lucro efficiamur locupletiores voluntatis (§. 613. part. 3. *Jur. nat.*), consequenter rerum, quæ sunt per lucrum in dominio nostro, copiam, ideoque bona nostra (§. 448. *sit mala. part. 2. Jur. nat.*), augeamus (§. 582. part. 2. *Jur. nat.*), quin lucrum in se spectatum statum nostrum perfectiorem reddat, dubitandum non est. Quamobrem cum bonum sit, quod statum nostrum perficit (§. 554. *Psych. empir.*); lucrum in se spectatum bonum est. Determinatio igitur voluntatis per lucrum in se mala non est. *Quod erat unum.*

Enimvero si lucrum facere non possumus absque violatione officiorum, cum officia sint actiones juxta legem naturæ præceptivam & prohibitivam determinatæ (§. 225. part. 1. *Phil. præct. univ.*), lucri faciendi causa agimus, quod lex naturæ prohibet, omittimus, quod eadem præcipit. Quamobrem quia lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153. part. 1. *Phil. præct. univ.*); lucri faciendi causa actiones malas committimus, bonas omittimus. Determinatio ita-

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

C c

que

que voluntatis per lucrum mala evadit, quatenus lucrum facere non possumus absque violatione officiorum. *Quod erat alterum.*

Quando de lucro in se spectato pronunciandum, utrum sit bonum, nec ne; id aliunde dijudicari nequit, nisi ex notione boni, consequenter ex eo, num statum nostrum perficiat, atque tum ad bonum conservativum, perfectivum & communicativum, statuque civili introducto ad bonum communis refertur, unde bonitas in ipsum derivatur. Et quatenus voluntas determinata est ad sui conservationem & perfectionem atque ad inserviendum aliis & bonum commune civitatis promovendum, per lucrum quoque determinabilis est. Enimvero si lucrum non in se spectetur, sed tanquam acquirendum, a modo acquirendi vitium contrahere potest, quatenus is consistit in actionibus vitiosis. Velim hæc probe notentur atque satis ponderentur: habent enim usum etiam in aliis. Cum voluntas perfecta determinetur per bonum verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*); in Ethica ostendendum, undenam sit intrinseca actionum bonitas & malitia, ne falsa species nobis imponat. Ceterum ex propositione præsentè patet, cur fallat principium, quod bonum sit id, ex quo lucrum facimus: opus nimirum est distinctione inter lucrum, quod facimus salvis officiis, & lucrum, quod facimus violatis officiis. Illud demum bonum est, si spectatur ut acquirendum, hoc vero malum est. Quod si argumenteris: Lucrum perficit statum nostrum. Ergo est bonum; distinguendum est, quemadmodum in demonstratione fecimus, inter lucrum simpliciter, seu in se ut acquirendum spectatum. Quod in se spectatum bonum est, ob alia, quæ accedunt extrinsecus, malum fieri potest, idque non uno modo. Quemadmodum vulgo dicitur, minimam circumstantiam variare jus; ita etiam minimis circumstantiis variari potest bonitas actionis, vel rei. Cibus salubris in se spectatus bonus est, ast si immodice eodem fruamur, excessus efficit malum. Immo etsi cibum salubrem modice capere actio bona sit, cum ta-

men

men a rectitudine deficiat actio, si capitur, quia bene sapit, seu palato gratus est, ita ut sapor gratus sit motivum capiendi cibum (§. 887. *pract. i. Phil. pract. untu.*), actio jam labe quadam inficitur. Quamvis hoc paradoxum videatur, non tamen repugnat principiis dudum probatis. Neque enim ignotum est, dudum inculcatum fuisse, quod bonum non sit nisi ex integra causa.

§. 173.

Lucri cupidus dicitur is, cujus voluntas determinabilis est per lucrum. Quoniam itaque qui lucrum cupit a damno abhorret; *lucri cupidi voluntas determinatur per damnum*. Vocatur autem *lucri cupidus* etiam *Lucrio*, sive *Lucro*. *Lucri cupidus quinam sit.*

Idiomate patrio *lucri cupidus* appellatur ein *Gewinnstüchtiger Mensch*, & vocabulum sumitur in significato malo. Quamvis enim determinabilitas voluntatis per lucrum in se mala non sit, sed mala evadat, quatenus lucrum facere non possumus absque violatione officii (§. 172.); facillime tamen, immo plerumque contingit, ut *lucri cupidus* in faciendo lucro officium quoddam violet. Immo *cupido lucri* absque omni labe in homine vix ac ne vix quidem concipitur, si recessuum & latebrarum in animo ejus rationem habeas. Sed hæc clariora evadent ex sequentibus, quæ de puritate animi demonstraturi sumus.

§. 174.

Introducto statu civili honorem ex titulis & præcedentia assequi. Quomodo mare & propter se appetere cœperunt homines, recto intellectus usu sepositum. Natura homines omnes æquales sunt (§. 81. *part. I. Jur. homines bonat.*), nec eorum ulli competit præcedentia (§. 106. *part. I. Jur. nat.*). Enimvero cum introducto statu civili non omnes per se apocodem modo de Rep. mereantur, quod per se patet, & petant. in eadem determinandi sint actus, quibus honor ob merita

Cc 2

in

in Remp. exhibendus bene de eadem merentibus (§. 762. part. 8. *Jur. nat.*), honor autem iste, quo denotatur præcellentia supra alios, in titulis & præcedentia consistit (§. 765. part. 8. *Jur. nat.*); in statu civili inæqualitate introducta, homines honorem ex titulis & præcedentia æstimare cœperunt. *Quod erat unum.*

Quoniam tituli (§. 763. part. 8. *Jur. nat.*) & præcedentia denotant præcellentiam supra alios (§. 104. part. 1. *Jur. nat.*), atque ita homines natura æquales (§. 81. part. 1. *Jur. nat.*) statu civili introducto facti sunt inæquales (§. 79. part. 1. *Jur. nat.*); tituli & præcedentia spectari cœperunt tanquam ad perfectionem hominis facientes. Et quia honor ex iis æstimatur, *per demonstrata*, quem non pariunt nisi virtutes intellectuales & morales, seu facta ex iisdem profecta (§. 551. part. 1. *Jur. nat.*), ad honores civiles, qui in titulis & præcedentia consistunt, animo unice attento, honor hominem perficere putatur. Ea igitur opinio cum invaluerit, appetitus vero hominis naturaliter determinatus sit ad sui perfectionem (§. 30.), seposito recto intellectus usu, quo honor tum in genere (§. 550. part. 1. *Jur. nat.*), tum civilis in specie (§. 762. part. 8. *Jur. nat.*) dijudicandus, in statu civili homines honorem propter se appetere cœperunt. *Quod erat alterum.*

Equidem in statu naturali hominibus quoque omnibus non idem debetur honor (§. 560. part. 1. *Jur. nat.*); cum tamen is non consistat nisi in significatione judicii sui de perfectione alterius (§. 538. part. 1. *Jur. nat.*), quam manifestant facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta (§. 551. part. 1. *Jur. nat.*), & unicuique integrum sit, quomodo judicium suum significare velit, honor in statu naturali nullum alteri tribuit jus præ alio, quod natura non habet, consequenter nec fieri potest, ut is spectetur tanquam aliquid, quod homini

homini inhæret, eumque perficit. Quamobrem in statu naturali ad bonum perfectivum referri nequit (§.61), neque ideo appeti propter se. Quamvis enim gratum homini accidat, si perfectio sui agnoscatur ab aliis; cum tamen ideo alterum sibi obligare nequeat ad certum honorem exhibendum, quemadmodum in statu civili in titulis & præcedentia obtinet &, si qui alii præcellentiam alterius supra se significandi modi fuerint lege positiva determinati, nec honorem propter se appetere potest, consequenter nec eum spectare tanquam ad bonum perfectivum pertinens. Erronea igitur hæc opinio animos hominum demum incescit in statu civili & ultra honores civiles extensa etiam est ad alios. Ita eruditi varios excogitarunt titulos ad significandam existimationem, & contigit, ut iidem propter se appetantur. Ast quomodo corruptio appetitus quoad honores latius serpat & vitia peculiariora inde nascantur, in tractatione speciali suo loco demonstraturi sumus. Hic adhuc observamus, utut quis in statu naturali sibi ob perfectionem quandam præcellentiam tribuere velit præ aliis, eum tamen ideo jus nullum ab aliis prætereendere posse, quod natura minime habet, nec alios obligare ad præcellentiam istam agnoscendam, & quamvis alii patiantur ipsum indulgere genio suo, nihil tamen eum inde lucrari, immo potius aliorum animos a se alienare: id quod in statu naturali non una de causa periculosius, quam in civili. Poteramus addere alia: sed cum in statu civili vivamus, nec ad naturalem pateat reditus, non opus esse videtur, ut in eam rem plura dicamus.

§. 175.

Quoniam introducto statu civili honores propter se appetere coeperunt homines, recto intellectus usu seposito (§. 174.); erroneis de honore opinionibus voluntas hominis efficitur determinabilis per ea, quæ honorem afferunt, & laudem conciliant (§. 541. part. 1. Jur. nat.), ideoque cupido honoris atque laudis in-

*De cupidine
honoris &
laudis.*

cessit animos hominum, & notio boni ingignitur, quod bonum sit, quicquid honorem affert, aut laudem conciliat.

Aliud est honorem & laudem appetere propter se, aliud ex honore & laude voluptatem percipere, ut sint stimulus ad se reddendum honore atque laude dignum. Cum enim honor & laus sint signa iudicii aliorum de perfectione nostra (§. 538. 541 *part. 1. Jur. nat.*), & signa meritorum in Remp. (§. 763. *part. 8.* & §. 104. *part. 1. Jur. nat.*); cui voluptas ex honore atque laude percepta stimulus est ad se reddendum honore & laude dignum, ei motivum voluntatis non est honor & laus, quatenus tanquam bonum absolute spectatur, sed ipsum bonum perfectivum & communicativum, immo in civitate bonum communionis, nec is se supra alios excellere existimat, quia ab aliis laudatur, aut titulis & præcedentia seu in genere honoribus decoratur, sed quia perfectionis suæ & studii promovendi commune bonum sibi conscius est. Enimvero qui honorem & laudem propter se appetit, is parum curat, utrum laude ac honore dignus sit, nec ne, modo laudibus & honoribus oneretur. Et in his æstimandis stat opinione vulgari & ad eos grassatur via quacunque. Appetitum igitur etiam quoad laudes atque honores regere debet intellectus, quemadmodum in tractatione speciali explicabitur & demonstrabitur, & jam intelligitur ex iis, quæ de honore & laude demonstravimus (§. 538. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*) & de dignitatibus civilibus (§. 765. & *seqq. part. 8. Jur. nat.*). Ostendimus jam superius, eum, qui honores propter se appetit, ex ipsis qua talibus voluptatem percipere (§. 160.): at qui ex honore & laude voluptatem percipit quatenus sibi conscius est perfectionis suæ, quam a se agnoscere alii honorem & laudem deferendo testantur, ejus voluptas non tam ex honore & laude ortum trahit, quam ex perfectione sua, illiusque excitandi vim honor & laus inde acquirit. Fortassis non deerunt plurimi, quibus hæc nimis subtilia videbuntur; sed hi erunt, qui puri-

puritatis animi notionem non habent & tenebræ, quibus mens-
eorum obfuscat, suo loco dispelluntur.

§. 176.

Si quis honore ac laude qua tali delectatur, ejus delectatio æqui- Quando vo-
valet delectationibus sensualibus. Etenim qui honore ac laude qua *luptas ex*
tali delectatur, is honorem ac laudem considerat tanquam *honore ac*
res, quæ voluptatem pariunt, quatenus sensum afficiunt, *laude perce-*
nimirum quatenus sibi ab aliis honorem exhiberi videt, aut *pta delecta-*
laudari se audit. Enimvero delectationes sensuales sunt, *tioni sensuali*
quæ ex sensationibus ortum trahunt (§. 552. *Psych. empir.*) *æquivaceat.*
Quamobrem si quis honore ac laude qua tali delectatur, ejus
delectatio æquivalet delectationibus sensualibus.

Laudes aliorum non percipi nisi auditu, nemo est qui ne-
sciat. Quocunque autem modo honor exhibetur, actus illi,
quibus exhibetur, aut res istæ, si quæ sunt, quibus significa-
tur, in visum, vel sensum alium incurrunt. Quodsi ergo
quis laudes & honores absolute spectat, utique non sunt nisi
res sensibiles. Voluptas igitur ex iis qua talibus, seu abso-
lute spectatis percepra delectatio sensualis est (§. 552. *Psych.*
empir.). Non est quod objicias, neminem non esse, qui
non ideo honore ac laude delectetur, quam quod denotet
præcellentiam quandam supra alios, ob quam se aliis melio-
rem, aut certis quibusdam parem sentit, ideoque volupta-
tem ortum revera trahere ex præcellentia sua, non autem ex
verbis & factis, quatenus sensu percipiuntur. Etenim qui
honore ac laude absolute spectatis delectatur is parum sollici-
tus est, num gaudeat quadam perfectione, qua supra alios
excellit, vel certis quibusdam aliis par est, immo præcellentia
ista plerumque nonnisi imaginaria est, nec is ullam habet ejus
notionem, multo minus eandem ex vero æstimat. Ponamus
aliquem delectari titulo quodam, ideoque eundem affectare,
sed destitui meritis in Remp. aut in scientiam, cujus is signum esse
debet

debet. Nonne signum, cui non respondet signatum, manet res mere sensibilis & quod eidem affingit opinio refert qualitatem sensibilem, quam percipit, una cum re?

§. 177.

Determinabilitas voluntatis per honorem an sit mala.

Determinabilitas voluntatis per honorem & laudem mala est. Etenim cuius voluntas per honorem & laudem determinatur, is honorem & laudem appetit propter se, & ea, quæ honorem afferunt & laudem conciliant, quia honorem afferunt & laudem conciliant (§. 887. *Psych. empir.*). Enimvero honorem & laudem non debemus intendere tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), sed tantummodo operam dare, ut simus honore ac laude digni (§. 546. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque determinabilitas voluntatis per honorem & laudem adversatur legi naturæ, actus vero legi naturæ adversi mali sunt (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*); determinabilitas voluntatis per honorem & laudem mala est.

Constat alium honorem esse verum, nimirum quem pariunt virtutes intellectuales & morales (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), alium apparentem, qui in titulis & præcedentia tantummodo consistit, a virtutibus intellectualibus & moralibus, atque meritis, in Remp. ortum suum non trahentibus. Ex idem intelligitur de laude, quæ vel tribuitur a peritis ob virtutes intellectuales & morales, aut in Remp. merita, vel ab imperitis, aut ab adulatoribus sine ullo nostro merito. Nemo non agnoscit malum esse, si appetamus honorem apparentem, veluti titulos inanes & laudes immeritas, vel tribuendas ab imperitis, qui, dum laudant alios, ipsimet non intelligunt, quid dicant. Ast honorem verum appetere & laudem promeritam ad malam voluntatem minime referent omnes, præsertim cum ipsa lege naturæ unusquisque obligetur alteri honorem exhibere, quem meretur, & laudem quoque meritam tribuere (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*). Ast dubium hoc facile tolli.

tollitur. Honor verus & laus vera nobis non debetur nisi ob virtutes intellectuales & morales ac merita in Remp. consequenter ob id, ad quod natura obligati sumus. Virrutes intellectuales & morales acquirere tenemur atque ad bonum publicum conferre, quantum possumus, non ut honorem & laudem consequamur, sed ut nos perficiamus & bonum communionis pro virili promoveamus. Quando igitur operam damus, ut simus honore ac laude digni, non honorem ac laudem intendimus tanquam finem, ut propter hunc agamus; sed obligationi nostræ satisfacere studemus, ideoque voluntas determinari debet per motiva a bono perfectivo, communicativo & communionis desumpta. Meritum honoris veri laudisque veræ per se inde resultat: utrum vero honorem & laudem meritam nobis tribuere velint alii, nec ne, sicuti nec in potestate nostra est, ita nec jus alios ad id faciendum obligandi habemus, sed arbitrio eorum reliquendum. Apertius de his dicemus in speciali tractatione, ut omnia dubia penitus evanescant, si qua adhuc supersunt. Alia longe ratio est determinationis voluntatis per lucrum, quam in se malam non esse, sed tum malam evadere ostendimus, quando lucrum facere non possumus absque violatione officiorum (§. 172). Pecunia enim indigemus, si officiis erga nos & alios satisfacere, & in civitate ad commune bonum ratam nostram conferre velimus. At honore ac laude non indigemus ad satisfaciendum officio nostro. A determinabilitate itaque voluntatis per lucrum ad determinabilitatem per honorem & laudem non valet argumentatio, etsi honor atque laus perficiat statum externum perinde ac lucrum (not. §. 172.).

§. 178.

Honoris cupidus dicitur is, cujus voluntas determinabilis est per honorem. Quoniam ad honorem etiam laus re-
 ferenda (§. 538. 541. part. 1. Jur. nat.); *qui honoris cupidus est, nam sit.*
ejus voluntas etiam determinabilis per laudem. Et quoniam is,
 (Wolffii Ethicæ Pars II.) D d cujus

cujus voluntas per honorem atque laudem determinatur, honore ac laude delectatur, ideoque ab iis abhorret, quæ honori & laudi adversantur; *honoris cupidi noluntas determinatur per ea, quæ honori & laudi quomodocunque adversantur.*

Idiomate patrio honoris cupidus dicitur ein Ehrſüchtiger Mensch. Et quia vocabulum semper sumitur in significato malo, ut animum vitiosum indicet (§. 177.); ideo vulgo vel tacite restringitur ad eos, qui honores ex titulis & præcedentia æstimant, & laudibus immeritis & ab imperitis tributis inhiant. Fixos autem & determinatos significatus de rebus moralibus vix ac ne vix quidem quæſiveris in communi loquendi usu, cum non modo vulgo deficiant illarum notiones distinctæ, verum etiam haud vulgare acumen non raro requiratur, ut ea, quæ notiones ingrediuntur, ab omni labe munda. Supponit hoc distinctam rectitudinis actionum humanarum notionem, de qua non cogitarunt, qui de moralibus commentati sunt, & quot, quæſo sunt, qui studium recte agendi colunt, nisi singulares causæ, eademque non semper justæ, id urgeant.

§. 179.

An determinatio noluntatis per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, bona sit. *Noluntas determinabilis per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, bona est.* Cum enim facta ex virtutibus intellectualibus profecta honorem verum laudemque veram pari-
quæ honori ant (§. 550. part. 1. Jur. nat.), & facta ex virtutibus intelle-
& laudi veræ ctualibus & moralibus profecta honore atque laude dignum
adversantur, probent (§. 552. Part. 1. Jur. nat.); cujus noluntas determi-
bona sit. nabilis est per ea, quæ honori vero laudique veræ adversa-
 tur, is nihil committere vult, quod arguit defectum virtu-
 tum intellectualium & moralium, aut legi naturæ contrari-
 um, ne habeant alii, quod jure in eo reprehendant, & ne
 male audiat aliis, consequenter quod bonæ famæ adversum

(§. 553.)

(§. 553. part. 1. *Jur. nat.*), & veram ignominiam parit (§. 820. & *seqq. Jur. nat.*). Quoniam itaque homo obligatur operam dare, ut fama ipsius sit bona (§. 554. part. 1. *Jur. nat.*) & ut honore atque laude dignus sit (§. 545. 546. part. 1. *Jur. nat.*), sibi que ab ignominia vera cavere (§. 817. part. 1. *Jur. nat.*); noluntas determinabilis per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, bona est.

Non est, quod objicias, si noluntas determinabilis per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, bona est, bonam quoque esse debere voluntatem determinabilem per ea, quæ honorem verum afferunt laudemque veram conciliant. Quando enim ostendimus voluntatem determinabilem per honorem & laudem; tum sumimus hominem actione sua intendere honorem & laudem tanquam finem ac ideo actionem judicare bonam, quia honorem affert laudemque parit, opinione aliorum. Quamvis itaque honoris ac laudis cupidus agat, quod legi naturæ convenit, non tamen ideo agit, quia eidem convenit, sed ut aliorum opinione supra alios excellere videatur. Voluntas igitur ejus bona non est (§. 119.), nedum perfecta (§. 271. part. 1. *Jur. nat.*), sed potius mala (§. 129. b. & §. 562. part. 1. *Jur. nat.*). At cum is, cujus noluntas determinabilis est per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, cum committere quid nolit, quod bonæ famæ adversum veramque ignominiam parit, is ideo actiones suas dirigit juxta naturæ legem (§. 554. 817. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque noluntas ejus bona est (§. 125. 126.). Ne dubium hoc, quod jam removemus, suboriri posset, ideo non diximus determinabilitatem voluntatis per ea, quæ honorem laudemque afferunt, sed per honorem atque laudem esse malam. Quod si enim voluntas determinetur per ea, quæ honorem verum afferunt laudemque veram conciliant, nos honorem ac laudem dignos esse studemus, ad quod faciendum obligari sumus (§. 545. part. 1. *Jur. nat.*), non vero actionum bonitatem

Dd 2

æstima-

æstimamus ex honore atque laude, ut eadem ab opinione aliorum pendula efficiatur. Ast suo loco in tractatione speciali hæc accuratius discutiemus & plenior lux affulget ex iis, quæ inferius de puritate animi demonstraturi sumus.

§. 180.

Cur voluntas hominis determinabilis efficiatur vel per delectationes sensuales, vel per determinabilis efficiatur appetere potest, vel sunt bona animi, vel corporis, vel per delectationes sensuales, lucrum & honorem ac laudem. Qui bonum ex eo æstimant, quod voluptatem parit; illorum voluntas determinabilis efficiatur vel per delectationes sensuales, vel per determinabilis efficiatur appetere potest, vel sunt bona animi, vel corporis, vel per delectationes sensuales, lucrum & honorem ac laudem. Etenim ea, quæ homo appetere potest, vel sunt bona animi, vel corporis, vel fortunæ (§. 556. *Psych. empir.*), consequenter si bonum ex eo saltem æstimat, quod voluptatem parit, de eo parum cogitat, num animam, corpus, vel statum suum externum vere perficiat (§. 554. *Psych. empir.*). Quamobrem si vel maxime contingat id, quod appetit, facere ad conservationem perfectionis essentialis, aut acquirendam accidentalem, perfectio tamen sui non intenditur tanquam finis, sed saltem voluptas, quæ inde percipitur. Voluptas hæc cum percipi nequeat nisi ex rebus, quæ sensum hilarant, & introductis dominiis sensus hilaratur pecunia (§. 168.), in statu civili, in quo ex titulis & præcedentia honorem æstimare cœperunt homines eumque propter se appetere (§. 174.), honore atque laude; qui bonum ex eo æstimant, quod voluptatem creat, illorum voluntas determinabilis efficiatur vel per delectationes sensuales, vel per lucrum, vel per honorem atque laudem.

Bonum æstimari nequit nisi vel ex notione boni vera, quod scilicet quid faciat ad perfectionem nostram vel status nostri (§. 554. *Psych. empir.*), vel ex notione erronea, quæ ante intellectus usum ingignitur, scilicet quod bonum sit, quicquid voluptatem creat (§. 5.). Quod si quis intellectus usum seponit & solo sensuum iudicio stat; ejus appetitus non fertur

tur nisi in id, quod sensum hilarat, quatenus sensum hilarat. Enimvero quædam sensum hilarant, quatenus sic, non aliter organa sensoria afficiunt. Et in hoc delectationes sensuales consistunt (§. 552. *Psych. empir.*). Alia vero sensum hilarant, quatenus opinione hominum ipsis affingitur, quod per se non habent, vis nimirum præcellentiam quandam homini tribuendi supra alios, veluti ut dominiis introductis maioris fieri debeat, qui opibus abundat, & introducto statu civili, qui titulis & præcedentia ornatus. Atque tum ex pecunia & honore ac laude in se spectatis voluptas percipitur. Quamobrem haud difficulter concipitur, quomodo seposito intellectus vero usu, sine quo bonum ex vero æstimari nequit, voluntas determinabilis fiat per delectationes sensuales, & introductis dominiis per lucrum, in statu autem civili per honorem atque laudem, ita ut bonum judicetur non modo quod sensus certo quodam modo per se afficit, verum etiam quod nos locupletiores facit, vel honorem affert atque laudem conciliat. Ceterum ne quid dubii hic supersit, relegenda sunt, quæ supra annotavimus (not. §. 174.). Quodsi quis adhuc objiciat, delectari quoque homines amicitia & consuetudine aliorum, qua status noster perfectior fiat; non multo acumine opus est, ut perspiciatur, voluptatem ex amicitia & consuetudine aliorum perceptam referendam esse ad delectationes sensuales, ut ideo eam ab his distingvi necesse non sit.

§. 181.

Quoniam qui bonum ex eo æstimant, quod voluptatem parit, voluntatem determinare assuescunt per delectationes sensuales, lucrum & honores atque laudem (§. 180), voluptuosus autem est is, cujus voluntas determinabilis per delectationes sensuales (§. 166.), lucri cupidus, cujus voluntas determinabilis per lucrum (§. 173.) & denique honoris cupidus, cujus voluntas determinabilis per honorem & laudem (§. 178.), & absque recto intellectus usu homines bonum

*Quomodo
homines fiant
voluptuosi,
& lucri at-
que honoris
& laudis cu-
pidi.*

Dd 3

ex eo

ex eo æstimant, quod voluptatem parit (§. 4.); si homines recto intellectus usu bonum a malo discernere non didicerunt, voluntas eorum determinatur per delectationes sensuales, lucrum & honorem atque laudem, fiuntque voluptuosi, lucri & honoris atque laudis cupidi, & alii quidem magis voluptuosi, alii magis lucri, alii magis honoris atque laudis cupidi, prouti fert occasio, ut delectationibus sensualibus, & lucri, vel honoris atque laudis cupidini magis assuescant.

Inde omnino est, ut homines cupidine delectationum sensualium, lucri, honoris atque laudis potissimum regantur, & ex his fontibus actiones ipsorum profuant. Et quia alii magis feruntur in delectationes sensuales, alii in lucrum, alii in honores & laudem; ideo in aliis illa, in aliis ista, in aliis hæc cupido prædominari dicitur. Qui ignorant, quomodo hæc cupido incessat animos hominum, eam homini naturalem esse arbitrantur, & tres istas cupidines pro tribus passionibus animi palmaris habent; quarum vel una in quolibet prædominatur, vel quæ in diversa proportionem miscentur in diversis subiectis, prouti facta ipsorum diversitatem appetitionum loquuntur. Equidem negare non ausim, dari etiam quendam dispositionem naturalem, ob quam aliorum appetitus facilius adsuescat determinationi per delectationes sensuales, aliorum per lucrum, aliorum per honores & laudem; non tamen propterea cupido illorum, istius & horum tota ad naturam referri debet. Atque a vero aberrant, qui omnes delectationes sensuales, quas voluptatum nomine insignire solent, in vitio ponunt, & cupidinem lucri cum avaritia, cupidinem honoris atque laudis cum ambitione confundunt, quasi hominibus connatæ sint tres passionis palmaris seu primariæ, omnium actionum humanarum fontes, voluptas, avaritia & ambitio, sintque homines natura voluptuosi, avari & ambitiosi. Sed quantum fallantur qui ita sentiunt, ex tractatione speciali suo loco clarius adhuc elucescet. Absolum omnino videtur ex primariis
sic

sic dictis passionibus deduci omnes hominum actiones tam bonas, quam malas, quasi ex impuro fonte etiam profluant aquæ limpidae. Sed istiusmodi hypotheses materialismo & eidem consono indifferentismo morali maxime conveniunt, cum natura autem animæ, ac præsertim libertate voluntatis, & actionum intrinseca bonitate atque malitia minime consistunt. Neque ideo mirari debemus, quod conclusiones inde deductæ plurimum fallant, & quid magis adhuc apparet, si theoria actionum humanarum & praxis moralis principiis istis methodo demonstrativa superstrueretur.

§. 182.

Cupido delectationum sensualium, lucri & honoris atque De inclinatione laudis sunt inclinationes hominis. Etenim qui delectationum omnibus hominibus sensualium, lucri & honoris atque laudis cupidi sunt, eorum *nis* palmari-voluntas generaliter determinata est ad appetendum ea, *is*, si rectus quæ sensus delectant (§. 166.), quæ in lucro sunt, seu nos intellectus utilocupletiores reddunt (§. 173.) & quæ honorem afferunt at- *sus seponitur.* que laudem conciliant (§. 178.). Ast determinatio generalis appetitus ad aliquid appetendum inclinatio est (§. 895. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ergo cupido delectationum sensualium, cupido lucri, cupido honoris & laudis sunt inclinationes hominis.

Propositio hæc multo erit usui in sequentibus, præsertim in tractatione speciali. Ostendimus paulo ante (§. 180.), qui bonum ex eo æstimant, quod voluptatem parit, eorum voluntatem determinabilem effici per delectationes sensuales, per lucrum, per honorem atque laudem. Quoniam itaque notio illa boni ingignitur ante intellectus usum (§. 4.), ideoque qui recto intellectus usu bonum a malo discernere non discunt, illa contenti sunt; inclinationes hominis seposito intellectus vero usu in cupidine delectationum sensualium, lucri & honoris atque laudis consistunt. Et cum consuetu-

suetudine quasi altera natura efficiatur & quæ in prima ætate gignitur homini naturalis existimetur; ideo inclinationes ad delectationes sensuum, ad lucrum, ad honorem atque laudem non modo naturalibus æquipollent, verum etiam, ut modo annotavimus (not. §. 181.), pro naturalibus vulgo habentur. Quando itaque inclinationum naturalium ratio habenda in dirigendis actionibus, præsertim aliorum, & in quavis parte praxis moralis, ad cupidinem delectationum sensualium, lucri & honoris atque laudis animus inprimis advertendus.

§. 183.

De inclinationibus vo- *Inclinationes ad delectationes sensuales, lucrum & honorem at-*
luntatem *que laudem voluntatem corrumpunt.* Etenim inclinatio ad de-
corrumpen- *lectationes sensuales cum sit cupido delectationum sensuali-*
tibus. *um (§. 182.); homo ea, quæ sensum delectant, ideo appet-*
tit, quia delectant (§. 162.), consequenter voluntas ejus de-
terminabilis est per delectationes sensuales (§. 163). Quam-
obrem quia determinatio voluntatis mala evadit, quando
delectationes sensuales sunt nocuæ, (§. 167.) nocuas autem ab
innocuis non distingvit qui eas appetit, quia sensum hilarant;
inclinatio ad delectationes sensuales voluntatem efficit procli-
vem ad malum, ideoque eam corrumpit (§. 10.). Quod
erat primum.

Similiter cum inclinatio ad lucrum consistat in cupidine lucri (§. 182.), voluntas hominis determinabilis est per lucrum (§. 173.). Quamobrem quia determinatio voluntatis per lucrum mala evadit, quatenus lucrum facere non possumus absque violatione officii (§. 172.), an vero lucrum fieri possit absque violatione officii non perpendit, qui quid appetit, quia ex eo lucrum facere potest, seu per lucrum tanquam motivum voluntatem unice determinat; inclinatio
ad

ad lucrum voluntatem efficit proclivem ad malum, ideoque eam corrumpit (§. 10.). *Quod erat secundum.*

Denique cum inclinatio ad honorem & laudem consistat in cupidine honoris atque laudis (§. 182.); hominis voluntas determinabilis est per honorem atque laudem (§. 178.). Quamobrem quia determinatio voluntatis per honorem & laudem mala est (§. 177.); inclinatio ad honorem & laudem voluntatem efficit proclivem ad malum, ideoque eam corrumpit (§. 10.). *Quod erat tertium.*

Si homo res quascunque appetit propter qualitates sensibiles, ex hisce voluptatem percipit; si appetit pecuniam, seu ea, ex quibus lucrum facere potest, aut quæ honorem afferunt, & laudem conciliant, ex lucro, honore & laude voluptatem percipit (§. 158. & seqq.). Quamobrem cum voluntas corrumpatur, si notione boni deceptrice utamur, qua bonum habetur quod voluptatem creat (§. 6. 10.); corrumpi quoque debet voluntas, si bonum habetur id, quod sensus delectat, quod lucrum, quod honorem atque laudem affert. Corruptiones igitur hæc speciales pendent a corruptione ista generali. Equidem qui non satis acuti sunt ad pervidendum ea, quæ continuo quodam nexu ex se invicem sequuntur, minime perspiciunt, quomodo voluptas ex lucro non absque violatione officiorum quæsito, & multo minus quomodo voluptas ex honore vel laude percepta nocua fieri possit, ut scilicet vel in tedium degeneret, vel tedium sive molestiam pariat (§. 383. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter eam promiscue pro innocua habent; errorem tamen suum agnoscent, si quidem ea perpendere voluerint quæ in tractatione speciali de origine vitiorum demonstraturi sumus, immo agnoscere poterant, si satis acutos ac diligentes se præberent in observando. Maximam difficultatem facessere potest laus & honor, propterea quod hoc incitamentum habetur ad præclara præstanda & optima ingenia laude duci dicuntur. Sed hæc quoque difficultas in tractatione speciali (*Wolffii Ethica Pars II.*)

E e

eva.

evanescet, immo tollitur per ea, quæ de puritate animi demonstraturi sumus inferius. Abunde enim patecet, quantum opinioni communi subsit veri. Velim vero jam perpendatur, quomodo non usu intellectus erroneis de bono opinionibus corrumpatur intellectus & ejus deinde vitio corrumpatur voluntas. Nimirum ante intellectus usum homo discernere nequit bonum a malo nisi voluptate, quam ex re percipit (§. 4.). Hinc ipsi ingignitur notio, id bonum esse, quod voluptatem creat (§. 5.). Appetitus itaque determinabilis efficitur per voluptatem promiscue quancunque, nisi recto intellectus usu novæ ab innocua separaretur (§. 6.). Quodsi igitur contingat, ut voluptatem percipiat non modo ex iis, quæ sensum hilarant, verum etiam ex his, ex quibus lucrum facere potest, & quæ honorem afferunt, vel laudem pariunt; notiones boni speciales ingignuntur, quod scilicet bonum sit id, quod sensum delectat, quod nos locupletiores reddit, quod honorem affert, vel laudem conciliat. Appetitus itaque determinabilis efficitur promiscue per delectationes sensuales, per lucrum & per honorem atque laudem. Atque hoc modo corrumpitur vitio intellectus bonum non recte æstimantis voluntas. Ex hac autem corruptione propullulant vitia quævis, aut saltem actionibus in se bonis labe quædam adspersitur, quatenus a rectitudine deficiunt, quæ consentientem omnium facultatum usum requirit, absque intellectus regimine non obtinendum.

§. 184.

De voluntate Quoniam inclinatio ad delectationes sensuales, lucrum
vis corrupti- & honorem atque laudem voluntatem corrumpit (§. 183.),
one per incli- voluntatis autem corruptio a vitio intellectus dependet (§.
nationes ad 15.); *intellectus inclinationem ad delectationes sensuales, lucrum &*
delectationes honorem atque laudem regere debet, ne voluntas corrumpatur.
sensuales,
lucrum, ho- Intellectus uti debet ministerio sensuum (§. 14. *Pars. I.*
norem & *Estic.*), non vero ab ipsis regi, ut eorum judicio steter in bo-
laudem. no æstimando. Dum vero recto intellectus usu præcaventur
 erronea

erronea de bono judicia, quibus notiones deceptrices sensui debita occasionem dant; voluntatis quoque corruptio præcaveatur. Vide, quæ alias jam demonstravimus de sensibus ad erronea de actionibus committendis & omittendis judicia nos seducuntibus (§. 512. *part. 2. Phil. pract. univ.* & de dominio in sensus obtinendo (§. 568. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & sensu ad consensum cum intellectu reducendo in genere ostendimus (§. 578. *pract. 2. Phil. pract. univ.*). Ex istis nimirum demonstrationibus & iis, quæ ibidem annotavimus, evidentius intelligitur, quomodo inclinationes ad delectationes sensuales, lucrum & honorem atque laudem voluntatem corrumpant & intellectus regimine præcaveatur, ne voluntas corrumpatur: Non tamen inconsultum est, ut in speci: hoc loco explicetur, quomodo inclinationes istas regere debeat intellectus, ne voluntas corrumpatur, aut, si corrupta jam fuerit, emendetur.

§. 185.

Intellectus regit inclinationem ad delectationes sensuales, si ea, quomodo in quæ voluptatem innocuam creant, distinguamus ab iis, quæ innocu- intellectus re- am pariunt. Inclinatione enim ad delectationes sensuales con- gat inclina- sistit in determinabilitate per ea, quæ sensus delectant, seu tionem ad per delectationes sensuales (§. 895. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quo- delectationes niam itaque determinabilitas voluntatis per delectationes sensuales. sensuales mala evadit, quando eadem nocuæ sunt (§. 167.); intellectus regit inclinationem ad delectationes sensuales, si ea, quæ voluptatem nocuam creant, distinguamus ab iis, quæ innocuam pariunt.

Intellectus est præcavere, ne voluptate transitoria, qualis est delectatio quælibet sensualis, illicita fruamur & per consequens ne appetamus malum sub ratione boni. Delectatio sensualis illicita est, si fuerit nocua (§. 283. *part. 1. Jur. nat.*), licita vero, si innocua fuerit (§. 287. *part. 1. Jur. nat.*). Ne-

cesse igitur est, ut intellectus discernat delectationem sensualem nocuam ab innocua. Qui delectationibus sensualibus promiscue capiuntur, bonum æstimant ex eo, quod quid sensus hilaret, tuncque se felices arbitrantur, si sensus hilarare possunt. Limitando igitur principium, quod ad malum sub ratione boni appetendum ducit, ab errore, qui in eo latet, liberandum, ne imponere possit, scilicet ut quod sensum hilarat non habeatur pro bono nisi quando, delectatio innocua. Naturæ humanæ repugnat, ut quod sensui gratum est non delectet, neque enim in nostra potestate est efficere ut ab objecto sensibili sensus aliter afficiatur, quam afficitur, seu sensibile aliter percipiatur quam a nobis percipitur, veluti ne sacharum saporem dulcedinis procreet, nec dulcedo sensui grata accadat. Ast in potestate nostra est, num sacharo vesci velimus, & si vesci velimus num solius delectationis causa, an propter alium finem, & quia certi sumus sacharum sanitati nostræ non nocere. Quod si quis sentit incommoda ex cibis sacharo conditis vel etiam ex sacharo confectis, hoc tamen non obstante eos capit ob dulcedinem, quæ delectatur, ut voluptate, quam inde percipit, fruatur; ejus inclinationem ad delectationes sensuales intellectus minime regit. Regimen intellectus rectum ejus usum requirit. Quando autem is errat & erroneo judicio voluntas determinatur, id ad regimen intellectus referri nequit, quia intellectus dominatur sensui, a quo falsa boni notio venit non usu intellectus ingenita.

§. 186.

*Idem ulterius
expenditur.*

Quoniam intellectus regit inclinationem ad delectationes sensuales, si ea, quæ voluptatem nocuam cereant, distingvamus ab iis, quæ innocuam pariunt (§. 185.), nocua autem esse nequit voluptas, quæ veræ utpote in se innocuæ necessario cohæret (§. 388. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & voluptas vera ex vera perfectione oritur (§. 514. *Psych. empir.*),
ad

ad quam actiones omnes dirigendæ juxta legem naturæ (§. 152. part. 1. *Pbil. pract. univ.*); si recto intellectus usu appetitus circa ea, quæ sensum hilarant, juxta legem naturæ determinetur, inclinationem ad delectationes sensuales intellectus regit.

Intellectum recte regere inclinationem ad delectationes sensuales certi esse possumus, si quod sensum hilarat tendat ad veram nostram perfectionem aut status nostri, nec ideo quicquam in eo committatur, quod lege naturæ prohibeatur. Sed ut appareat, quomodo delectatio sensualis cohæreat voluptati ex actione ad perfectionem nostram tendente percipiendæ, demus exemplum. Si cibus salubris bene sapit, cum ex obligatione sanitatis conservandæ nobis detur jus ad cibum quemcunque, ejus usus tendit ad sanitatem conservandam, veram corporis perfectionem. Quodsi ergo cibo salubri grati saporis conservandæ sanitatis causa vescimur, quod sensum hilarat tendit ad veram nostram perfectionem, & voluptati veræ, quæ ex sanitatis sensu percipitur, delectatio sensualis, quæ in sapore grato consistit, cohæret. Sunt equidem quædam delectationes sensuales, circa quas appetitus juxta legem naturæ determinari non posse videtur, veluti odor, qui percipitur ex floribus; Musica, quæ auditum hilarat: in casu tamen particulari dato apparebit, ut voluptate ista fruaris, semper attendenda esse quædam officia, pro diversitate circumstantiarum variantia, quibus violatis fruitio voluptatis in se in nocuæ labe quadam inficitur. Regimine intellectus indiget voluntas in omnibus omnino actionibus liberis, regimen autem istud exercendum juxta legem naturæ. Qui distinctam vitæ perfectæ notionem habet, abunde explicatam alibi (§. 9. *Et seqq. (part. 2. Pbil. pract. univ.)*), necessitatem regiminis universalis facile agnosceret.

§. 187.

Intellectus regit inclinationem ad lucrum, si lucri causa nil committatur, quod legi naturæ quomodocunque adversatur, seu ut absque intellectu re-

E e 3

vio- gat inclina-

tionem ad
lucrum.

violatione officiorum queratur. Cum enim inclinatio ad lucrum in cupidine lucri consistat (§. 182.), voluntas determinabilis est per lucrum (§. 173). Quoniam itaque determinabilitas per lucrum in se mala non est, sed mala evadit, quando lucrum facere non possumus absque violatione officiorum (§. 172), consequenter quam quidpiam committendo, quod legi naturæ adversatur (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); intellectus regit inclinationem ad lucrum, si lucri causa nil committatur, quod legi naturæ quomodocunque adversatur, seu si absque violatione officiorum queratur.

Regimine intellectus opus est in lucro faciendo, ne id fiat illicito modo. Spectatur autem hic non modo jus ad actum, quo lucrum facimus, aut ad ipsum lucrum, quo id efficitur licitum, verum etiam perpendendi sunt singuli actus, qui ad id obtinendum concurrunt, num juxta legem naturæ determinantur. Licitum est lucrum in se spectatum, quod ex labore nostro facimus; at si ejus causa nimio labore defatigemus corpus nostrum, & sanitati vel vigori ejus officiamus, officium erga nos ipsos violatur (§. 519. *part. 1. Jur. nat.*), sicuti ex adverso officium erga alios violatur, si lucri causa in contractibus fraude circumveniamus alios (§. 148. *part. 5. Jur. nat.*). Actus humani compositi sunt ex pluribus simplicibus, qui ad eum constituendum concurrunt. Quod si unus eorum legi naturæ adversatur, seu officio cuidam repugnat, sive per se, sive ob circumstantias casus præsentis, actus totus efficitur malus. Atque hinc discimus, quam circumspeditione opus sit, ne in lucro faciendo animus impuretur.

§. 188.

Quomodo
intellectus
regat incli-

Intellectus regit inclinationem ad honorem atque laudem, si honorem atque laudem non intendimus tanquam finem, contenti nos honore ac laude vera esse dignos, minime inbianes honoribus falsis & laudibus

dibus vanis, aut immeritis. Cum enim inclinatio ad honorem *nationem ad* & laudem consistat in cupidine honoris atque laudis (§. 182); *honorem at-* voluntas determinabilis est per honorem & laudem (§. 178). *que laudem.* Quoniam itaque determinabilitas voluntatis per honorem & laudem mala est (§. 177.), seu legi naturæ adversa; intellectus regit inclinationem ad honorem atque laudem, si circa honorem & laudem nihil committatur, quod legi naturæ adversum. Quamobrem cum legi naturæ repugnet, ut honorem atque laudem intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), & saltem præcipiat, ut faciamus ea, quæ nos vero honore veraque laude dignos efficiunt (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque permittere nequeat, ut honoribus falsis, quales sunt tituli & præcedentia sine meritis, quorum signa esse debent, atque laudibus vanis, quæ sunt sine mente sonus, aut immeritis, quibus nobis tribuuntur, quæ nobis minime competunt, aut non insunt, inhiemus; intellectus regit inclinationem ad honorem atque laudem, si honorem atque laudem non intendimus tanquam finem, contenti nos honore ac laude vera esse dignos, minime inhiantes honoribus falsis & laudibus vanis, aut immeritis.

Brevitatis causa non definivimus, quid sit honor falsus, quid laus vana, quid immerita. Cum enim in jure naturæ ostenderit, quinam sit honor verus & laus vera (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*); quinam honor falsus sit, quænam laus falsa una intelligitur. Ne tamen aliqua remaneat obscuritas, in ipsa demonstratione indicavimus, quidnam per honorem falsum, quid per laudem vanam & immeritam intelligamus. Sunt autem honores falsi non modo tituli, qui denotant dignitates civiles, sine ullo merito tributæ; verum etiam alii, quos vanitas hominum introduxit nostro inprimis seculo, quo hominum animos nimis obsedit vanitas. Et in horum censum quo-

que

que veniunt laudes vanæ, in loquendi formulis ab encomiastis mutuatis consistentes, quibus in mente laudatoris nulla respondet notio. Ab hisce autem utique distingvendæ sunt laudes immeritæ, quæ quidem in se spectatæ veræ sunt, ast minime in eum conveniunt, qui iisdem cumulat.

§. 189.

Quomodo
intellectus re-
gat omnes
hominis acti-
ones.

Intellectus regit omnes inclinationes & reclusiones hominis, si actiones omnes accurate juxta legem naturæ determinentur. Etenim cum lex naturæ urgeat omnimodam actionum humanarum rectitudinem (§. 189. 190. part. I. Jur. nat.); qui actiones suas juxta legem naturæ accurate determinat, in ejus actionibus nullus notatur defectus. Quamobrem verendum non est, ut inclinatione quadam, aut reclusionione a recti tramite abducatur. Quamobrem cum intellectus regat inclinationes & reclusiones hominis, si a recti tramite se abduci non patitur, ut scilicet appetat, quod legi naturæ quomodocunque adversatur, aut aversetur, quod eidem quomodocunque convenit; intellectus regit omnes inclinationes & reclusiones hominis, si actiones omnes accurate juxta legem naturæ determinentur.

Ecce igitur medium universale inclinationes & reclusiones regendi, ne faciamus, ad quod non faciendum sumus obligati, vel abstineamus ab iis, ad quæ facienda obligamur, & ne a vero usu juris nostri aberremus. Sit ita, quod inclinatione quadam propendeamus in id, quod legi naturæ adversatur, in contrarium tamen determinabimus actionem nostram, & similiter si reclusionio causetur nauseam ejus, quod legi naturæ convenit, actionem tamen nostram contra illam huic convenienter determinabimus. Ab inclinatione & reclusionione orientur quidem motus primi, qui legi naturæ parum conveniunt, aut saltem non omni labe carent; regimine tamen intellectus suscitabuntur motus, qui dicuntur, secundi primos

mos vel suppressantes, vel eos a labe sua purgantes. Qui ad superius hinc inde dicta animum satis advertit, is haud ignorabit actum quendam compositum labe infici, quatenus simplex quidam eum ingrediens legi naturæ contrarius, aut circumstantia quædam eidem adversum facit, quod alias eidem, minime repugnaret.

§. 190.

Quoniam *intellectus* regit omnes inclinationes hominis, Quomodo si actiones omnes accurate juxta legem naturæ determinen- in specie tur (§. 189.); idem quoque regit inclinationes ad delectationes regat incli- sensuales, lucrum & honorem atque laudem, consequenter cupi- nationes ad dinem delectationum sensualium, lucri & honoris atque laudis, si delectationes actiones nostras quoad ea, quæ sensum hilarant, circa ea, quibus lu- sensuales, lu- crum facimus, & circa ea, quæ honorem afferunt, aut laudem con- crum, hono- ciliant, juxta legem naturæ accurate determinemus. rem & lau- dem.

Quæ paulo ante de modo, quo intellectus regit inclinatio- nem ad delectationes sensuales (§. 185.), inclinationem ad lu- crum (§. 187.), inclinationem denique ad honorem & lau- dem, ostendimus (§. 188.), a propositione præsentē minime differunt; hic saltem ex propositione generali per modum corollarii inferimus, quod de singulis in specie fuit demonstra- tum. In philosophia morali autem non inutile est in specie demonstrari ea, quæ in genere demonstrari possunt, propte- rea quod demonstrationes speciales, cum evidentia earum major sit, quam generalium, majore quoque vi convincen- di polleant, quam generales, ideoque hisce præferendæ sint, ubi appetitus, vel averfatio renititur assensui per evidentiam extorquendo.

§. 191.

De scientia

Quia intellectus regit omnes inclinationes & reclinatio-
 juris naturæ ones hominis, si actiones omnes accurate juxta legem na-
 indispensa- turæ determinantur (§. 189.); qui inclinationes & reclinationes
 bili necessita- five aliorum, five proprias regere voluerit, is exactam juris naturæ
 te ad regi- scientiam sibi comparare tenetur.

men inclina-

tionum &

reclinatio-

num.

Cum inclinationes & reclinationes regere maximi sit mo-
 menti in praxi morali, quam tradit Ethica; ideo exaltatam
 juris naturæ theoriam a priori ex ipsa natura hominis demon-
 stratam Ethicæ præmisimus, ut exacta hujus juris scientia in-
 de hauriri possit. Et vel ipsa indispensabilis scientiæ hujus
 juris necessitas ad regimen inclinationum & reclinationum,
 quibus a tramite virtutis ad vitia revocantur homines, suffici-
 ens ratio est, ne quem offendant amplitudo, quam eidem tri-
 buimus. Ut enim penitus omnia perspiciantur, omnisque
 dispellatur obscuritas, & demonstrationibus completis, & an-
 notationibus uberioribus seu scholiis opus fuit. Ast ipsa quo-
 que indispensabilis necessitas nobis facile persuasit, ut in grati-
 am eorum, quos prolixitas terret, & qui in demonstrando
 nondum versati sunt, in institutionibus juris naturæ & gentium
 ea, quæ in opere majore fufius demonstrata atque uberius ex-
 plicata fuerunt, in compendium ita mitteremus, ut veritates
 omnes inter se connexas breviori temporis spatio atque labore
 minori non ad opinionem, sed ad veritatem persuasi cognos-
 cere, & in opere deinde majore legendo feliciter operam
 suam collocare possint, siquidem lucem majorem desiderent,
 quæ in moralibus nunquam nimia videri potest, in quibus ap-
 petitus & averfatio hominum insit in assensum & vim de-
 monstrationum, qua is extorqueri debet, imminuit. Cum
 intrinseca actionum humanarum bonitas & malitia earum-
 que rectitudo distincte non agnoscatur, nisi in hac vel ista
 actionum specie casu subinde innotescat; non est quod mi-
 seretur, si indies experiamur, quam parum intellectus regat incli-

inclinationes & reclinaciones, & quod defectu hujus regiminis actiones hominum externam bonarum speciem habentes non omni labe careant, si earum rectitudo in trutina suspendatur, inclinationibus & reclinacionibus labem adspurgentibus. Intrinsecam autem actionum bonitatem & malitiam in iis, quæ a principiis primis remota sunt, vix ac ne vix quidem quasi per transennam conspiciere datur, nisi jus naturæ in systema veri nominis redigatur, ut appareat, quomodo continuo illarum nexu bonitas & malitia per eas diffundatur.

§. 192.

Metu poenarum & spe pramiorum corruptioni voluntatis medela non affertur; sed corrupta voluntas refrenatur ab actu externo, ad quem propendit, & invitum contrarium facit homo. Si voluntas corrupta est, ad malum proclivis, ad bonum vero segnis & iners est, ideoque ad male agendum facile, ad bene agendum difficulter determinatur, & hominem negligentem facit in committendis actionibus bonis (§. 10). Quod si quis metu poenarum ab actione mala committenda, vel bona omittenda deterretur is poenæ evitandæ causa malam omittit, bonam committit, ideoque illam non in se citra respectum ad poenam malam, hanc bonam judicat. Quamobrem cum actionem in se spectatam sibi adhuc representet tanquam bonam, quæ mala est; voluntas manet ad malum proclivis, & ad bonum segnis atque iners, quemadmodum fuerat ante, neque in hisce quicquam immutatur (§. 902. 907. Psych. empir.). Quamobrem proclivitate ad malum, segnitie & inertia ad bonum subsistente, corruptioni nulla medela metu poenarum affertur. Quod erat primum.

Quoniam tamen metu poenæ deterretur ab actione mala committenda, bona omittenda, consequenter contra voluntatem suam, quæ in contrarium propendit per demon-

strata n. 1. illam omittit, hanc committit; voluntas refrenatur ab actu externo, ad quem propendet, sive positivo, sive privativo. *Quod erat secundum.*

Invita cum sit actio, si quis facit, quod non facere mallet, vel non facit, quod facere mallet, modo aliquod malum ex actione contraria emergens evitare posset (§. 581. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui vero metu poenarum deterretur ab actione committenda, vel omittenda, facit quod non facere mallet, aut non facit, quod facere mallet, modo poenam, quæ in malo physico consistit, evitare posset; homo metu poenarum contrarium ejus facit, in quod voluntas corrupta propendet, invitus. *Quod erat tertium.*

Si quis spe præmii allicitur ad actionem bonam committendam, aut malam omittendam, cum præmii obtinendi causa illam committat, hanc omittat, de actione autem in se spectata non mutetur judicium, voluntas in eandem, quatenus in se spectatur adhuc eodem modo propendet, quemadmodum ante. Quod si ergo corrupta fuerit; corrupta manet, ideoque spe præmii nulla corruptioni ejus medela affertur. *Quod erat quartum.*

Quatenus tamen actionem committit, vel omittit spe præmii permotus, quamvis in contrarium propendeat voluntas *per demonstrata n. 4.*; voluntas corrupta per se in contrarium propendens refrenatur ab actu externo sive positivo, sive privativo, qui absque spe præmii extiturus erat. *Quod erat quintum.*

Quoniam itaque contra voluntatem suam contrarium ejus facit spe præmii adactus, in quod voluntas per se propendet, *per demonstrata n. 4.* id facit, quod non facere mallet, aut non facit, quod facere mallet, modo bono, in quo
præmium

præmium consistit, potiri posset. Quamobrem cum invita sit actio, si quis facit, quod non facere mallet, aut non facit, quod facere mallet, modo aliquod malum ex actione contraria emergens evitare posset (§. 581. part. 1. phil. pract. univ.), qui vero præmium pro bono habet, ejus jacturam malam judicat (§. 754. part. 1. Jur. nat.); spe præmii homo invitatus contrarium ejus facit, in quod voluntas corrupta propendet. *Quod erat sextum.*

Si corruptioni voluntatis medela afferenda, tollenda est proclivitas ad malum, segnities & inertia ad bonum (§. 10). Quodsi quis perpendit, in quo proclivitas ista, segnities atque inertia consistit (§. cit.); is facile agnoscit metum poenarum & spem præmiorum non sufficere ad illam tollendam. Nec eandem tolli, consequenter voluntatem corruptam manere, experimur, dum videmus homines metu poenarum aut spe præmiorum cessante ea facere, in quæ voluntas ipsorum propendet, minime autem illa, ad quæ facienda vel poenæ metu, vel spe præmii adducti fuerunt. Poenæ & præmia usum habent in voluntate corrupta refrenanda, nullum vero in corruptione tollenda. Ceterum notandum est, brevitatis causa sub facto etiam corprehendi non factum, quatenus qui non vult facere idem velle dici potest omissionem facti, aut velle factum privativum idem est ac nolle ipsi oppositum positivum. Ita nolle edere & velle non edere unum idemque est. Et fortassis hæc ratio est, cur veteres noluntatem a voluntate non distinxerint, & tam actum volitionis, quam nolitionis ad voluntatem retulerit, tanquam diversos actus ejusdem facultatis.

§. 193.

*Si metu poenæ voluntas refrenari debet ab actu externo positivo, Quando me-
neceffe est, ut opinione ejus, cujus voluntas in eundem propendet, poena tu poenæ re-
malum majus sit jactura boni, quod ex actione committenda sperat. frenetur vo-*

Ff 3

Etenim tas ab actu

externo po-
sitivo.

Etenim si metu poenæ voluntas refrenanda ab actu externo; necesse est & ut qui facere vult contra voluntatem suam, seu invitus idem omittat (§. 192.). Quamobrem cum voluntas ad faciendum determinetur repræsentatione boni, noluntas vero ad non faciendum repræsentatione mali (§. 889. 890. *Psych. empir.*); ideo necesse est ut is, cujus voluntas in actum quendam externum propendet, bonum quoddam ex eodem speret, quod vero noluntatem determinat ad actum non committendum, malum, in quo poena consistit, metuat. Enimvero quia cum facti commissione cohæret jactura boni, quod malum est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*) & causatur noluntatem omittendi, quæ recidit in voluntatem committendi, cum facti autem commissione malum poenæ; si quis potius nolle debet actionem committere, quam eandem committere velle, necesse est ut malum poenæ opinione ejus, cujus voluntas in actum externum propendet, sit malum majus jactura boni, quod ex actione committenda speratur. Quod si igitur metu poenæ voluntas refrenari debet ab actu externo positivo, necesse est, ut opinione ejus, cujus voluntas in eundem propendet, majus malum sit jactura boni, quod ex actione committenda sperat.

Duo habemus motiva nolitionis, nimirum jacturam boni & poenam. Ab ista pendet nolitio non abstinendi ab actu externo, ab hac vero nolitio eandem committendi. Constat malum minus evitandi majoris causa subire homines. Quod si ergo poena efficax esse debet, necesse est, ut sit majus malum jactura boni opinione agentis. Quoniam in æstimanda boni & mali magnitudine differunt opiniones hominum, quemadmodum indies experimur; eadem poena non ejusdem efficaciz est in omnibus, ideoque patet hinc ratio, cur eadem poena non deterreantur omnes ab eadem actione committenda. Propositio itaque præsens utilis est in determinanda poenarum magnitudine

§. 194.

§. 194.

Quoniam necesse est, ut opinione ejus, cujus voluntas in *Quando metu* actionem quandam propendet, poena majus malum sit jactura *poena volun-* ra boni quod ex eadem speratur, si voluntas ab actu exter- *tas voluptu-* no refrenanda (§. 193.); voluntas autem voluptuosi in *osi, lucri &* delectationes sensuales (§. 160.), voluntas lucri cupidi in lu- *bonoris ac* crum (§. 173.) & voluntas honoris cupidi in honorem & *laudis cupidi* laudem propendet (§. 178.); si voluntas voluptuosi metu poena *refrenetur,* refrenanda, poena opinione ejus majus malum esse debet carentia dele- *stationis sensualis,* ctationis sensualis, quam ex actione committenda sperat; si voluntas *lucris cupidi refrenanda,* lucris cupidi refrenanda, opinione ejus malum majus jactura lucris esse de- *bet poena;* bet poena; si denique voluntas honoris cupidi refrenanda, opinione *ipsius poena majus malum videri debet jactura honoris, vel laudis,* ipsius poena majus malum videri debet jactura honoris, vel laudis, *quam affectat.* quam affectat.

Propositio hæc usui est in determinanda qualitate poenæ pro diversitate subjeutorum, prouti scilicet vel voluptuosi, vel lucris, vel honoris atque laudis cupidi sunt, & ex eadem intelligitur, cur eadem poena pro diversitate horum subjeutorum non sit ejusdem efficaciz. Cum tamen eadem sub generali præcedente tanquam species sub genere contineatur, non minus utilis est in determinanda quantitate poenæ (*not.* §. 193.)

§. 195.

Si quis sua sponte voluntatem suam refrenare debet ab actione *Quando quis* mala, in quam ea propendet; necesse est ut malum inde consequens *voluntatem* opinione ipsius majus sit jactura boni, quod ex eadem sperat. Ete- *sua sponte* nim cum poena sit malum quoddam physicum ab eo, qui refrenet ab *alterum obligandi jus habet,* alterum obligandi jus habet, ob malum morale eidem im- *actione mala,* missum (§. 285. part. 1. *Phil. pract. univ.*), eademque ideo esse *possit motivum actionis non committendæ* (§. 287. part. 1. *Phil.*

phil. pract. univ.), malum vero ex actione aliqua citra voluntatem hominis cujusdam per se consequens sit itidem motivum nolitionis (§. 890. *Pfych. empir.*); in determinanda noluntate tam poena, quam malum ex actione aliqua consequens per se eandem vim habet. Quamobrem cum malum poenae opinione ejus, cujus voluntas in actionem quandam propendet, majus existimari debeat jactura boni, quod ex eadem speratur, si voluntas ab actione ista refrenanda (§. 193); si quis sua sponte voluntatem suam refrenare debet ab actione mala, in quam propendet, necesse est, ut malum inde consequens opinione ipsius superet jacturam boni, quod ex eadem sperat, vi cujus nimirum voluntas in eandem propendet (§. 889. 890. *Pfych. empir.*).

Ethico imprimis convenit docere, quomodo homo sua sponte refrenare debeat voluntatem corruptam, ut abstinere ab actione mala, in quam propendet. Ethico enim tanquam Philosopho nullum competit jus obligandi alios ad certos actus contra voluntatem suam, etsi eos, quibus istiusmodi jus competit, docere debeat rectum poenarum usum; sed ipsius potissimum officium est instruere alios, quomodo sua sponte voluntatem ad abstinendum ab actionibus malis & vitandum rectitudinis defectum determinare debeant, ut secundum rationem vivant, quemadmodum homines decet, felicitatis suae tenacissimi, nec infortunii sui fabri. Poterat propositio praesens independentem a superiori de voluntate metu poenae refrenanda (§. 192) demonstrari eum in modum, quo superiorem demonstravimus: id quod haud difficulter perspicier, qui demonstrationem superioris perpendere voluerit. Quod si enim pro poena substituas malum ex actione consequens, demonstratio superior abit in demonstrationem praesentem. Et, si poenam consideres tanquam malum ex actione consequens, ut non per se, sed voluntate ejus, qui metu poenae obligare intendit agentem;

ex

ex propositione in genere demonstrata per modum corollarii superior inde inferitur. Sed demus exemplum propositionis præsentis. Si cujus voluntas propendit in cibum, vel potum ob saporem sibi gratum, quem novit, aut saltem opinatur sibi parere dolorem, qualiscunque tandem is fuerit, veluti ventris, aut cruciatus podagræ; voluntatem suam is minime refrenabit a cibo comedendo, vel potu hauriendo, nisi dolorem, quem causatur, seu a comestione cibi, vel potus hauſtu metuit, opinione sua majus malum æstimet carentia delectatione sensuali. Alias enim diceret, se comedere ac bibere id, quod sibi sapit, & pati, quod ferre potest.

§. 196.

Si quis metu pœnæ voluntatem refrenare vult ab actu externo De refrenatione negativo, seu positivi omissione; necesse est, ut molestia, quam ex da noluntate actione percipit, opinione ipsius minus malum sit, quam pœna. Si cu- metu pœnæ. jus voluntas propendit in omissionem actionis, cum motivum nolitionis sit repræsentatio mali (§. 890. *Psych. empir.*); ex actione, quam comittere non vult, molestiam quandam percipit (§. 5.). Quod si ergo metu pœnæ permoveri debet, ut actionem istam omittere, seu ab ea abstinere nolit; necesse omnino est, ut pœna sit motivum fortius ista molestia, cum in vulgus notum sit, nos evitandi mali majoris causa subire minus, quod aliter evitari non potest. Quamobrem cum metu pœnæ voluntas refrenetur, si efficiatur, ne actionem, quam committere quis non vult, omittere nolit; si metu pœnæ voluntas refrenanda ab actu externo negativo, seu positivi omissione, necesse est ut molestia, quam ex actione percipit, opinione ipsius pœna minus malum sit.

Pœna cum consistat in malo quodam physico (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*), non nisi motivum nolitionis esse potest (§. 890. *(Wolffii Ethica Pars II.)* G g *Psych.*

Psych. empir.). Per se igitur actum voluntatis determinare nequit, quando pœna alterum obligare volumus ad actionem committendam. Quamobrem si quis metu pœnæ facit, quod alias facere nollit; non tam voluntas determinatur ad actionem committendam, quam noluntas ad eam non omittendam. Quoniam vero fieri nequit, ut quis actionem non omittat, nisi eandem committat; ideo contra voluntatem suam eandem committit. Ac propterea qui metu pœnæ facit, quod alias facere nollit, dicere solet: se oportere hoc facere, quod sibi molestum accidit, pœnæ tanquam mali majoris evitandæ causa. Subsistit igitur noluntas committendi actionem, sed necessitas eam committendi resultat ex noluntate subeundi pœnam, quæ involvit nolitionem omissionis actionis. Equidem nullus dubito, fore non paucos, quibus hæ distinctiones nimis subtiles videantur, opus tamen est hisce distinctionibus, ut quid sit actio invita & quomodo a voluntaria differat, intrinsece perspiciatur. Nosse autem hanc differentiam non modo utile, verum etiam necessarium est in praxi morali. Sed demus exemplum intellectu facile in re subtili. Si puer in discendo negligens est, discere non vult, quia hoc ipsi molestum accidit. Pœnæ metu refrenanda est noluntas discendi, consequenter efficiendum, ut nolit esse negligens. Quando igitur negligens esse desinit, nec sine molestia contra voluntatem suam discit, quæ discere nollit, pœnam majus malum æstimat molestia, quam in discendo percipit, ideoque tolerat pœnæ tanquam majoris mali vitandæ causa. Cum actio vel sit committenda, vel omittenda, tam commissionem, quam omissionem actionis sibi repræsentat tanquam malam. Quamobrem fieri nequit, quam ut prævaleat nolitio, quæ fortius motivum habet, consequenter ut nolit omittere actionem. Atque inde nascitur necessitas eam committendi, ut ad eam committendam peculiari motivo voluntatem determinari non sit opus. Ceterum in præsentem non attenditur, cur quis pœnam majus malum existimet, quam molestiam quandam, aut absentiam alicujus boni.

§. 197.

Quoniam nolutas voluptuosi determinatur per ea, quæ *De refrenan-* sensui molesta sunt, aut dolorem causantur (§. 166.), nolun- *da nolutate* tas lucri cupidi per damnum (§. 173.), nolutas denique *voluptuosi*, honoris cupidi per ea, quæ honori & laudi quomodocum- *lucri & ho-* que adversantur (§. 178.), si quis autem metu pœnæ nolun- *noris ac lau-* tatem refrenare vult ab actu externo negativo, seu positivi *dis cupidi* ommissione, necesse est, ut molestia, quam ex actione percipit agens, opinione ipsius minus malum sit, quam pœna (§. 196.); si nolutas voluptuosi refrenanda ab actu externo negativo, necesse est ut pœna opinione ipsius sit majus malum molestia, quam commissio actionis sensui creat; si nolutas lucri cupidi refrenanda, necesse est, ut pœna opinione ipsius sit majus malum damno, quod ex commissione actionis subit; si denique nolutas honoris cupidi refrenanda, necesse est, ut pœna opinione ipsius sit majus malum eo, quod honori vel laudi ipsius adversatur.

Quæ in anterioribus de refrenanda voluntate voluptuosi, lucri & honoris atque laudis cupidi monuimus (*not.* §. 194.); ea quoque de refrenanda nolutate tenenda.

§. 198.

Si quis sua sponte nolutatem suam refrenare debet ab actione *De noluta-* bona omittenda; necesse est, ut malum ex ommissione actionis per se con- *te sua spon-* sequens opinione ipsius majus sit, quam quod eam committendo subit. *te refrenanda* Si quis actionem quandam committere non vult, necesse est ut eam sibi repræsentet tanquam malam (§. 892. *Psych. empir.*): malum vero, quod ex ommissione consequitur, itidem motivum nolitionis est (§. 890. *Psych. empir.*). Habemus itaque duo motiva alterum actionis non committendæ, alterum actionis non omittendæ. Quodsi ergo actionem po-

G g 2

tius

tius non omittere, quam non committere debemus, cum evitandi mali majoris causa minus subeamus, necesse est ut malum, quod subimus actionem committendo, opinione nostra minus sit malo, in quod incidimus eandem omitendo. Quamobrem si quis sua sponte voluntatem suam refrenare debet ab actione bona omittenda, necesse est ut malum ex omissione actionis per se consequens opinione ipsius majus sit, quam quod eam committendo subit.

Malum ex commissione actionis per se consequens habet se per modum pœnz in eandem statutz, cum pœna vim suam in voluntatem exerat, quatenus in malo quodam physico consistit (§. 285. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem propositionem præsentem vi anterioris de voluntate metu pœnz refrenanda quoque demonstrare poteramus, quemadmodum in demonstrando modo refrenandi voluntatem sua sponte fecimus (§. 195.). In Ethica autem imprimis ostendendum, quomodo sua sponte, seu proprio motu voluntatem refrenare possimus. Rationem jam dedimus ante (*not. §. cit.*), sed demus exemplum. Qui otium amat, ei molestum, accidit laborare. Enimvero si is perpendit, se otio opes suas profundere & tandem in pauperiem illatum iri; ubi pauperiem majus malum existimat labore sibi molesto, ab eodem sese non abstinebit, quamvis in otium adhuc propendet animus, immo quamvis dum abstinet se infelicem judicat, quod abstinere debeat. Refrenare nimirum voluntatem & voluntatem nondum est eandem emendare.

§. 199.

De volunta- & spe præmii refrenanda voluntas ab actu externo positivo, ne
se spe præmii cesse est ut jactura præmii opinione ipsius majus malum sit, quam ja-
ab actu ex- tura boni, quod ex commissione actionis sperat. Etenim si spe
terno positivo præmii refrenanda voluntas ab actu externo positivo, ne
refrenanda. cesse est ut is, qui actionem committere vult, eandem com-
 mittere nolit spe præmii per motus. Qui actionem committere

tere vult, eam sibi repræsentat tanquam bonam (§. 192. *Psych. empir.*); consequenter si eandem omittit, jacturam facit boni, quod ex commissione sperat, & jactura hæc opinione ipsius utique malum quoddam est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*). Quia præmium in omissionem actionis statutum in bono quodam consistit (§. 295. *part. 1. Phil. pract. univ.*); eodem modo patet, jacturam ejus itidem esse malum quoddam. Quamobrem cum homines majus bonum præferant minori, ideoque minoris quoque boni jacturam facere malint, quam majoris; si spe præmii refrenanda voluntas ab actu externo positivo, necesse est ut jactura præmii opinione ipsius majus malum sit, quam jactura boni, quod ex commissione actionis speratur.

Equidem pænæ potius metu, quam spe præmii refrenatur voluntas; cum tamen impossibile non sit, ut etiam spe præmii refrenetur, cur id fieri possit, hic utique ostendendum erat. Educatores subinde permovent præmiis educandos, ut a certis actionibus abstineant lubenter.

§. 100.

Quoniam jactura præmii majus esse debet malum jactu. *De refrenanda boni*, quod ex commissione actionis speratur (§. 199.); *da voluntate* voluntas vero voluptuosi determinatur per delectationes sensuales (§. 166.); voluntas lucri cupidi per lucrum (§. 173.); *lucri & boni* voluntas honoris cupidi per honores & laudem (§. 178.); *noris atque* si voluntas voluptuosi spe præmii refrenanda, necesse est, ut jactura laudis cupidi præmii opinione ipsius majus malum sit jactura delectationis sensualis, in quam fertur voluntas; si voluntas lucri cupidi refrenanda, jactura præmii opinione ipsius majus malum esse debet jactura lucri, quod ex actione committenda sperat; si denique voluntas honoris cupidi refrenanda, jactura præmii opinione ipsius majus malum esse debet jactura honoris, vel laudis, in quam propendet voluntas.

Gg 3

Con,

tur, jactura boni, quod ex omissione consequitur, malum majus sit jactura boni, quod ex commissione consequitur.

In Ethica imprimis doceri debet, quomodo homo sua sponte voluntatem suam refrenare debeat, quando non minus ex omissione, quam commissione boni quidpiam consequitur. Rationem dedimus paulo ante (*not. §. 195.*). Et cetera quoque, quæ ibidem annotavimus, ad demonstrationem propositionis præsentis mutatis mutandis applicari possunt. Quando voluntas refrenanda, ea supponitur corrupta. Bonum igitur, in quod propendet, apparens saltem est, nimirum verum. Ast quod ex omissione actionis consequitur tam verum, quam apparens esse potest, idemque consistere potest in carentia mali, quæ bono accensetur (§. 756. *Part. 1. Jur. nat.*). Ex enim quando voluntas refrenatur, corruptio non tollitur, sed saltem id agitur, ne illa in actum externum erumpat. Ceterum ut quis sua sponte voluntatem refrenet in hypothese propositionis præsentis, usui est, si quis agnoscit voluntatem suam esse corruptam & contra eam pugnat, aut si quis, cui jus in alterius actionem nullum competit, voluntatem alterius refrenare velit. Quando enim voluntatem alterius refrenare vult, ipsum saltem docere potest, quodnam ex commissione actus sequatur bonum & quomodo æstimari debeat respectu ejus, in quod voluntas illius propendet. Perinde vero est, siue tibi ipsi hæc succurrant, siue ea ab aliis docearis.

§. 202.

De voluntate spe præmii refrenanda.

Si spe præmii refrenanda voluntas ab actu externo negativo, necesse est, ut molestia, quam ex actione percipit, qui ab eodem abhorret, opinione ipsius minus malum sit jactura præmii. E enim si voluntas tua ab actu externo negativo refrenanda, id agitur, ut actionem, quam committere non vis, omittere nolis, unde resultat necessitas committendi. Motivum, quo determinatur voluntas ad actionem non committendam, est re-
præsen-

præsentatio mali, quod æstimatur molestia, quæ ex actione percipitur, aut vi ejusdem voluntatem stimulat. Præmium consistit in bono quodam (§. 295. part. 1. *Phil. pract. intro.*), ideoque ejus jactura malum est (§. 754. part. 2. *Jur. nat.*). Quoniam hoc flectere debet voluntatem in contrarium, scilicet ne quis nolit omittere actionem, & constat hominem evitandi mali majoris causa subire minus; necesse est ut jactura præmii sit malum majus illo, quo quis deterretur ab actione committenda, opinione ipsius, siquidem spe præmii voluntas ejus refrenanda.

Quando voluntas refrenatur, ut actionem omittere nolit, non tam voluntas determinatur ad actionem committendam, quam voluntas ad eam non omitterendam, unde committendi necessitas per se resultat. Præmium igitur spectatur, quatenus voluntas determinatur in contrarium, non tam ut bonum evitandum, quam carentia ejus ut malum evitandum. In voluntate enim voluntate nobis cum voluntate negotium est, voluntas repræsentatio mali est (§. 890. *Psych. empir.*). Opus est, ut iis diutius immoremur, quæ per antea manifesta sunt.

§. 203.

Quoniam necesse est, ut opinione ejus, cujus voluntas De refrenanda refrenanda ab actu externo negativo, molestia, da voluntate ex eodem percipit, minus malum sit jactura præmii, voluptuosi, si eum non omittat (§. 202.), voluntas autem voluntas determinabilis est per ea, quæ sensui ingrata accidunt laudis & lucris (§. 166.), ideoque per carentiam boni (§. 754. part. 1. *Jur. cri* cupidi spe voluntas lucris cupidi per damnum (§. 173.), ideoque præmii. voluntas honoris cupidi per ea, quæ honori & laudi quomodoque adversantur (§. 178.); si voluntas voluptuosi refrenanda

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*) H h da

da spe præmii, jactura hujus opinione ipsius majus malum esse debet molestia, quam sentit, quando actionem committit; si voluntas lucri cupidi refrenanda, illa majus malum existimari debet damno, quod actionem comittendo incurrit; si denique voluntas bonoris cupidi refrenanda, illa majus malum videatur necesse est eo, quod bonori, vel laudi, in quam propendet animus, adversatur.

Quando voluntas & noluntas refrenanda, rectitudinis actionis ratio haberi nequit, quæ nullum fert ex parte facultatis cujusdam defectum, & actum tam positivum, quam negativum ab omni labe purgat. Nimirum hic saltem ratio habetur actus externi sive positivi, sive negativi, a quo voluntas, vel noluntas refrenanda, ne scilicet actio mala committatur, vel bona omittatur. Dicta sunt quædam antea (not. §. 201.), quæ hic usui esse possunt. Et si qua ulterius desiderentur, ea ex sequentibus sive in hac parte Ethicæ, sive in tractatione speciali patebunt. Interest autem generis humani & singulorum quoque, ut minimum actus externus legi naturæ conveniat, ubi is ex virtutis habitu proficisci nequit. Nemo est, qui de eo dubitet, nisi attentionem suam desiderari pariat. Quamobrem nec superfluum videri potest, ut studiose inculcemus, quomodo voluntas & noluntas sit refrenanda, quam a corruptione liberare nondum datur.

§. 204.

De noluntate sua sponte negativo, necesse est ut molestia, quam ex actione percipit, opinione refrenanda ipsius minus malum sit jactura boni, quod ex omissione consequitur. Quod si enim spe præmii ab actu externo negativo refrenanda noluntas, necesse est ut molestia, quam ex actione percipit, qui ab eadem abhorret, opinione ipsius minus malum sit jactura præmii (§. 202.), jactura autem boni, quæ omissioni cohæret, perinde malum sit (§. 754. part. I. Jur. nat.),

ac

ac id, quod commissionem molestam efficit (§. 5.), consequenter motivum nolitionis adsit tam pro omissione, quam commissione (§. 890. *Psych. empir.*); ideo perinde omnino est, siue voluntas refrenetur spe præmii, siue per jacturam boni omissioni coherentis. Quare si quis sua sponte voluntatem refrenare debet ab actu externo negativo, necesse est ut molestia, quam ex actione committenda percipit, opinione ipsius minus malum sit jactura boni, quod ex omissione resultat.

Poterat propositio præsens etiam demonstrari independentem ab anteriori de voluntate spe præmii refrenanda, quemadmodum facile intelliget, qui ad demonstrationes animum attendit. Non semper eodem modo demonstrare volumus, quæ eodem demonstrari poterant, ut ipso opere habitus demonstrandi perficiatur. Quæ ceteroquin notanda sunt, de propositione præsentem ex anterioribus repetere nolumus.

§. 205.

Quæ datur inter facultates appetendi & averfandi rationalis & sensitivæ; voluntas vel noluntas refrenanda. Etenim si luntas vel pugna datur inter facultates appetendi & averfandi rationalis & sensitivæ; appetitus sensitivus fertur in id, a quo abfrenanda sit. Horret averfatio rationalis, siue noluntas, consequenter id facere nolumus, quatenus recto intellectus usu tantum nobis repræsentamus, id facere volumus, quatenus sensus & imaginatio idem repræsentant tanquam bonum, consequenter appetitus sensitivus influit in determinationem voluntatis (§. 917. *Psych. empir.*). Similiter ex adverso averfatio sensitiva abhorret ab eo, in quod appetitus rationalis siue voluntas fertur, consequenter quod id facere volumus, quatenus recto intellectus usu id nobis re-

H h 2

præ-

sentamus tanquam bonum, id facere uolumus, quatenus sensus & imaginatio id repræsentant tanquam malum vi erroneæ mali notionis, aversatione sensitiva in determinationem voluntatis influente. Quodsi ergo in ista pugna voluntas prævalere debet appetitui sensitivo, seu voluntati corruptæ, aut voluntas aversationi sensitivæ, seu voluntati corruptæ; necesse utique est, ut in casu priori voluntas refrenetur ab actu positivo, in posteriori voluntas ab actu negativo. Atque ideo patet, si pugna datur inter facultates appetendi & averfandi rationales & sensitivas, voluntatem, vel voluntatem refrenandam esse.

Pugna ista exulat in dominio perfecto in sensus, imaginationem & affectus (§. 573. *pract. 2. Phil. pract. univ.*). Sed cum longe difficillimum sit dominium istud acquirere (§. 568. *part. 2. Phil. pract. univ.*), præsertim universale (§. 569. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ut appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali semper prorsus consentiat (§. 572. *part. 2. Phil. pract. univ.*); pugna ista haud infrequens esse solet in hominibus, quorum bona est voluntas atque noluntas, non tamen perfecta. Quamobrem hinc elucescit usus eorum, quæ de voluntate & noluntate sua sponte refrenanda demonstravimus.

§. 206.

Derefrēnanda voluntate & noluntate sui ipsius vincendi causa.

Quoniam in pugna inter facultates appetendi & averfandi superiores & inferiores illa vincit, quæ alteri prævalet (§. 562. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quando autem voluntas refrenatur, ea prævalet aversationi sensitivæ, ideoque voluntati corruptæ, & quando noluntas refrenatur, ea prævalet appetitui sensitivo, ideoque voluntati corruptæ, pro uti ex demonstrationibus præcedentibus clarius elucescit, & in illâ pugna voluntas, vel noluntas refrenanda est (§. 205.); in pugna inter facultates appetendi & averfandi superiores ac inferiores voluntas, vel noluntas refrenanda, ut aversatio rationalis, seu nolun-

voluntas bona vincat appetitum sensitivum seu voluntatem corruptam & appetitus rationalis seu voluntas bona vincat aversionem sensitivam seu noluntatem corruptam, consequenter ut agens in pugna vincat se ipsum (§ 562. part. 2. Phil. pract. univ.).

Corruptio in voluntatem & noluntatem diffunditur ab appetitu sensitivo & aversione sensitiva (§. 16.). Quamobrem unum idemque est vincere appetitum sensitivum & vincere voluntatem corruptam, unum quoque idemque est vincere aversionem sensitivam & noluntatem corruptam. In moralibus probe perpendendum est, quomodo facultas una influat in determinationem alterius & quomodo facultates diversae concurrant ad determinandum actum volitionis & nolitionis, ut distincte agnoscatum, quomodo is efficiatur vitiosus vel laebe quadam inficiatur. Se ipsum vincere quod sit difficillimum, dudum agnoverunt veteres. Unde emanavit pervulgatum istud: Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit mœnia. Ratio vero difficultatis patet ex modo, quo voluntas, vel noluntas in casu pugnae refrenanda. Hunc qui distincte cognoscit, is quoque vires ad vincendum sufficientes aestimare potest, atque rationem sufficientem reddere, cur quis vincere poterit, vel victus fuerit. Immo etiam intelligit, utrum utiliter, nec ne operam suam collocare possit in refrenanda voluntate, vel noluntate alterius, ut is se ipsum vincat, & quamnam spem de victoria extorquenda concipere queat.

§. 207.

Si quis occasione male agendi privatur, voluntas & noluntas non emendatur: at tamen impeditur, ne male agere adsuescat, & ne occasio ad male agendum eum invitet. Etenim si quis occasione male agendi privatur, male agere nequit, quamvis velit. Quamobrem si voluntas in actionem malam fuerit proclivis, hoc non obstante proclivis manet, consequenter corruptio voluntatis subsistit (§. 10), Quoniam itaque voluntas & noluntas non emendatur, nisi corrupta efficiatur

Hh 3

bona

bona perficiatur' (§. 153.); si quis occasione male agendi privatur, voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat primum.*

Enimvero quia male agere quis nequit, quamdiu occasione agendi privatur, nec male agere adfuecit nisi qui eandem actionem sæpius committit (§. 923. *Psych. empir.*); si quis occasione male agendi privatur, voluntas & noluntas quo minus male agere adfuescat impeditur. *Quod erat secundum.*

Denique cum occasio consistat in oblatione circumstantiarum favorabilium agendi (§. 160. part. 2. *Phil. pract. univ.*), ob quas scilicet agens agere actum nunc actionem facilius & commodius absolvere possit (§. 159. part. 2. *Phil. pract. univ.*); ideo facile contingit, ut circumstantiæ præsentis suppeditent motivum agendi, aut si animus jam in actionem propendet, is eandem committere nullus dubitet. Quamobrem si quis occasione agendi privatur, impeditur, quo minus occasio ad male agendum eum invitet. *Quod erat tertium.*

Falluntur qui sibi persuadent, privatione occasionis male agendi voluntatem & noluntatem emendari. Ast hi non perpendunt, quænam differentia inter omissionem actus necessariam & voluntariam intercedat. Introdacta dominia & inæqualitas hominum in statu civili locum fecerunt plurimis vitiis, quæ in communione primæva & subsistente æqualitate hominum naturali exulabant, cum deesset occasio in ea delabendi. Qua de causa *Companella* in Republica solis introduci voluit rerum communionem & civium æqualitatem. Enimvero si quis fuerit satis acutus in rimandis iis, quæ ad animum hominis pertinent; is abunde perspicier, fomitem istorum vitiorum jam inherere animis hominum, antequam dominia & inæqualitas in statu civili introdacta concipiantur. Immo cum vitia sint animi labes, qua inficiuntur actus externi per se utpote

pote motus phisici nihil mali habentes; eadem vitia locum habent in communione primæva & naturali hominum æqualitate subsistente, quibus locum fecisse videtur dominiorum & inæqualitatis hominum introductio. In communione primæva si usus necessarii gratia rem quandam apprehendis, vel quomodocunque in eum statum redigis, quo eam apprehendere potes, eandem statim apprehensurus, nemini licet eandem tibi invito eripere vel ab ea apprehendenda te vi depellere (§. 36. *part. 2. Jur. nat.*), & de usu rerum necessario suæque indigentia unicuique relinquendum est iudicium suum (§. 43. *part. 2. Jur. nat.*). In violatione hujus juris actus utique vitiosus consistit (§. 322. *part. 1. Phil. præct. univ.*), labes vero animi in eo, quod quis inhiet jus alterius & cupiat usum rei alteri competentem. Introductis dominiis nemo alteri invito rem suam auferre debet, quocunque tandem animo id fiat (§. 497. *part. 2. Jur. nat.*), & ideo furtum, quo domino inscio ac invito aufertur (§. 498. *part. 2. Jur. nat.*), & rapina, qua eidem vi eripitur res sua animo eam sibi habendi (§. 505. *part. 2. Jur. nat.*) lege naturæ prohibetur (§. 519. *part. 2. Jur. nat.*). In violatione juris domino competentis vitiositas furti & rapinæ utique consistit (§. 322. *part. 1. Phil. præct. univ.*), labes vero animi in eo, quod fur & prædo inhiet jus, dominium scilicet, alterius & cupiat rem alienam. Animi igitur labes, qua vitiosus efficitur actus externus, eadem est, siue supponatur communio primæva, siue dominium rerum. Quamvis itaque, si sublatis dominiis communio rerum revocetur, homines priventur occasione furti & rapinas committendi, nondum tamen tollitur cupiditas alieni, nec efficitur, ne quis inhiet jus alterius, ideoque voluntas & voluntas non emendatur, sed corruptio subsistit. Poteramus eodem modo ostendere, quod labes animi, quæ actus quosdam vitiosos reddit æqualitate hominum naturali sublata, non eluatur, si inæqualitas tolli supponatur. Velim, ut hæc attente considerent, qui in privatione occasionis male agendi medium

dium emendandi voluntatem & noluntatem sibi invenisse videntur, ne abstinendam ab actu necessariam, quæ cum corruptione voluntatis consistit, a voluntaria, quæ sola virtutis est & voluntati corruptæ repugnat, distinguunt. Utut vero privatio occasionis male agendi medium emendandi voluntatem & noluntatem non sit; non tamen propterea prorsus inutilis est in formandis hominum moribus & in cohibenda corruptione, ne latius serpat, atque integritate animi tuenda. Verus igitur usus non confundendus cum falso, ne, dum eidem plus tribuis, quam tribuendum erat, sine intento excidas. Et huc tendit propositio præsens.

§. 208.

De efficientia ignorantia vitiorum voluntas & noluntas non emendatur: ob ignorantiam stat tamen, ne quis in vitium ruat. Cum incognitum nec appetere, nec averfari possumus (§. 148.), qui vitium ignorat, ut actionem vitiosam committat aut committere nolit fieri minime potest. Enimvero si voluntas proclivis sit ad certum vitiorum genus, sub quo tanquam genere continetur tanquam species vitium, quod ignorat; propterea quod actum vitiosum committere, non possit, nondum tollitur proclivitas in vitium istud, cum ignorantia nulla sit efficientia in voluntatem & noluntatem. Quamobrem quia corruptio in proclivitate in vitium consistit (§. 10.), nec voluntas & noluntas emendatur, quamdiu ea subsistit (§. 153.); ignorantia vitiorum voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat unum.*

Quoniam tamen ignotum appetere nemo potest (§. 148), ideoque nec velle committere actum vitiosum, qui vitium ignorat, habitus autem, qualis omne vitium est (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*), non acquiritur nisi exercitio (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter ejusdem actus repetitione (§. 195. *Psych.*

Psych. empir.), quamdiu quis ignorat vitium, fieri nequit ut in idem ruat. Ignorantia igitur vitiorum obstat, quo minus in vitium ruamus. *Quod erat alterum.*

Iustinus autor est, ignorationem vitiorum plus in Scythis profecisse, quam in Græcis virtutis cognitionem. Et laudantur subinde gentes barbaræ ac incultæ propter abstinentioniam a vitiis, quæ ignorant. Qui vero inde inferunt, ignorationem vitiorum esse medium emendandi voluntatem & noluntatem, utique inferunt, quod inde minime sequitur. Etenim ex demonstratione propositionis præsentis satis patet, aliud esse emendare voluntatem & noluntatem, aliud impedire, quo minus in vitium ruamus, & posterius inde inferendum esse, non prius. Quod vero laus minime quadret in eum, qui a vitiis propterea alienus est, quia eadem ignorat; abunde hinc intelligitur, quod laudem non pariant nisi virtutes intellectuales & morales (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter nec laus comparatur nisi voluntaria abstinentionia a vitio, quæ cognitionem ejus supponit. Ignorantiæ verus usus a falso separandus ob rationem eandem, quam de vero usu privationis occasionis male agendi cum falso non confundendo paulo ante dedimus (*not. §. 207.*). Ad illum vero agnoscendum in dato casu particulari ducit propositio præsens.

§. 209.

Imitatione empirica aliorum bene agentium voluntas & noluntas non De efficientia emendatur; sed tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conve- imitationis
niat. Cum in imitatione empirica negligantur rationes actionum, empiricæ be-
 & hac sola de causa actio committatur, quia sic agunt alii (§. 208. *ne agentium.*
part. 2. Phil. pract. univ.); voluntas non determinatur per boni-
 tatem intrinsecam actionis, nec noluntas per malitiam intrin-
 secam; consequenter actio caret rectitudine (§. 80. *part. 1.*
Phil. pract. univ.); quam urget lex naturæ (§. 189. *part. 1. Phil.*
pract. univ.), immo nec voluntas determinatur per conveni-
 (Wolff Ethicæ Pars II.) II entiam,

entiam, nec voluntas per disconvenientiam actionis cum lege naturæ vel voluntate divina. Quamobrem cum voluntas perfecta sit, si motiva sunt bona vera, & voluntas perfecta, si motiva sunt mala vera (§. 272. part. 1. Jur. nat.), consequenter si voluntas per bonitatem, voluntas per malitiam intrinsecam actionis determinatur (§. 124. part. 1. Phil. pract. univ.), & voluntas bona exigit, ut actionem committamus, quia eadem legi naturæ, vel voluntati divinæ convenit (§. 121.), voluntas vero bona, ut actionem committere nolimus, quia legi nature, vel voluntati divinæ repugnat (§. 127.); imitatione empirica voluntas & voluntas nec perficitur, nec bona efficitur. Quoniam itaque voluntas & voluntas non emendatur, nisi corrupta efficiatur bona atque perficiatur (§. 153.); imitatione empirica aliorum bene agentium minime emendatur. *Quod erat unum.*

Enimvero qui alios imitatur, qui bene agunt, etsi empirica sit imitatio, cum id agat, quod agunt alii, bene agit (§. 208. part. 2. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum illorum actiones, qui bene agunt, legi naturæ convenient; actus imitatoris empirici externi legi naturæ conveniunt. Imitatione igitur empirica bene agentium tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat. *Quod erat alterum.*

Imitatio aliorum in agendo maximi usus esse, nemo est qui nesciat. Addiscuntur hoc modo artes quæcunque, quemadmodum in vulgus notum est, & commendantur quoque in Moralibus exempla bona ad imitandum. Solent autem homines imitari alios in iis, quorum rationem nesciunt, ideoque infantibus & pueris recto intellectus usu adhuc destitutis proprium est imitari alios. Ast qui imitatione bene agentium voluntatem bonam effici sibi persuadent, oppido falluntur. Recte omnino *Horatius* imitatores servum pecus vocat, cum actiones suas revera regant non propria, sed aliena voluntate.

luntate, utpote volentes, quod velle vident alios; nolentes, quod nolle vident alios, ne latum quidem ungvem recedentes ab eo, quem imitantur. Empiricus imitator actionem non committit, quia bona est, sed quia novit eandem committi ab eo, quem imitatur; nec omittit actionem, quia mala est, sed quia novit eandem omitti ab eo, quem imitatur. Imitatione igitur empirica voluntas non efficitur bona & perfecta (§. 121. b. & §. 271. part. 1. Jur. nat.). Immo eadem periculosa est, siue morum moderatores alios ad imitationem adducant, siue quis proprio motu alios imitetur. Exenim in casu priori moderatoris iudicium est, num recte agat is, qui ad imitandum proponitur: quod si fallat, male agere discit, qui recte agere assuesciendus erat. In casu posteriori standum imitatori præiudicio autoritatis, quod quam sit fallax nemo est, qui nesciat.

§. 210.

Quoniam imitatione empirica recte agentium obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat (§. 209.), si vero quid jam sæpius appetivimus, vel averfati fuimus aliquod objectum, id denuo oblatum statim appetimus, vel averfamur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur distincte expensa (§. 922. Psych. empir.), ideoque consuetudinem agendi nanciscimur (§. 923. Psych. empir.); imitatione empirica recte agentium consuetudinem recte agendi nanciscimur. Ast quia imitator empiricus rationem actionum negligit & hac sola de causa agit, quia agunt alii (§. 208. part. 2. Phil. pract. univ.), consequenter in determinandis actionibus suis aliorum opinionem sequitur, non vero suo stat iudicio, qui vero aliorum opinionem in determinandis actionibus sequitur, ei exemplum aliorum motivum agendi præbet (§. 279. part. 2. Phil. pract. univ.); imitatori empirico exemplum aliquam motivum agendi præbet, consequenter cum sufficiens ipsi

*De efficientia
imitationis
empirice
ulteriori.*

ratio fit, ut voluntatem vel noluntatem sic, non aliter determinet, quia hoc faciunt, vel non faciunt alii (§:887 *Psych. empir.*), imitator empiricus in genere consuetudinem nanciscitur faciendi, quod faciunt alii, non faciendi, quod alii non faciunt, ideoque voluntas proclivis efficitur in ea, quod faciunt alii, & noluntati ingignitur nausea eorum, quæ alii non faciunt.

Clarius hinc elucescit, cur imitatio empirica sit periculosa. Et alibi jam observavimus (*not. §. 284. part. 2. Phil. pract. nov.*), neminem facilius seduci pravis exemplis, quam cæcum aliorum imitatore. Imitatione empirica voluntas & noluntas minime emendatur (§. 209.), ideoque corruptio, quæ iisdem inhæret, subsistit (§. 153.). Quodsi ergo voluntati corruptæ sese comendet malum, & noluntati corruptæ displicet bonum; eadem facilitate imitator empiricus adducitur ad male agendum, qua bene agere assuefactus fuerat. Consuetudo igitur bene agendi imitatione empirica contracta constans non est, sed facile in consuetudinem male agendi degenerat. Quamvis enim consuetudo sit quasi altera natura, quæ furca expulsa tamen usque redit, id tamen minime obstat, quo minus consuetudo bene agendi vertatur in consuetudinem male agendi. Cum enim imitator cæcus actionem non committat, quia bona est, sed quia eandem committit alius, ad quem imitandum adductus est, idemque valeat de actionibus malis, quæ ab eo non omittuntur, quia malæ sunt; ideo consuetudo bene agendi imitatione empirica contracta considerari nequit tanquam consuetudo bene agendi, sed saltem tanquam consuetudo faciendi, quod faciunt alii, & non faciendi, quod non faciunt alii. Quando itaque consuetudo bene agendi abit in consuetudinem male agendi consuetudo imitatione empirica contracta manet in se, qualis contracta fuit, nimirum faciendi, vel non faciendi, quod alii faciunt, vel non faciunt. Moralitas, quæ factò inest, non ab imitatione venit. Sunt equidem rationes, cur quis proprio motu alios imitetur vel facilius ad

ad alios imitandos adducatur, cum ob imbecillitatem iudicii ipsemet de actionibus committendis, vel omittendis statuere nequit; quoniam tamen in presenti ad particularia descendere non licet, ex tractationi speciali eadem sunt addiscenda. Illud saltem adhuc observandum, cum aliorum exemplum motivum suggerere possit actionem quandam committendi, quam cum alii adeo lubenter committant capere nequit, ut id experiat (*§. 282. part. 2. Phil. pract. univ.*), id ipsum omnium facillime contingere, si quis fuerit imitator empiricus, & ita empirica imitatione contractam consuetudinem fieri illicem male agendi.

§. 211.

Quoniam imitatione empirica aliorum voluntas effici- *De mutabi-*
tur proclivis in ea, quæ faciunt alii, & noluntati ingignitur *litate facili*
nausea eorum, quæ non faciunt alii (*§. 210.*), inclinatio- *imitatoris*
nes autem in generali quadam determinatione appetitus ad *empirici.*
appetendum (*§. 895. part. 2. phil. pract. univ.*), reclinationes in
generali quadam dererminatione averfationis ad averfandum
consistunt (*§. 896. part. 2. Phil. pract. univ.*); *imitationi empiricæ*
assuefactus statim ruit in ea, quæ faciunt alii, si inclinationi suæ re-
spondent, & contra ea fastidit, quæ non faciunt alii, si reclinationi
suæ conveniunt, consequenter consuetudo agendi, vel non agendi imita-
tione empirica contracta facillime mutatur in contrariam, si imitator
videt alios facere, vel non facere, quæ inclinationi, vel reclinationi
suæ respondent.

Patet hinc ratio, cur imitandis aliis assuefactorum mores
facile degenerent in contrarios: id quod mirantur illi, qui
norunt consuetudinem esse quasi alteram naturam, eradicari
nesciunt. Non enim attendunt, consuetudinem actiones suas
ad exemplum aliorum componendi subsistere, & actionum
genere saltem specificari, quas commendat inclinatio & reclina-
tio aspernatur.

§. 212.

De dependen-
tia ab autori-
tate aliorum
agendi.

Si quis actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola auctoritate aliorum permotus; voluntas & noluntas non emendatur, & dependentia ab auctoritate aliorum in agendo aequivalet imitationi empiricæ aliorum in agendo. Si quis actiones suas determinat sic, non aliter, auctoritate alterius permotus; is ideo hoc facit, quia alter dicit sic & non aliter actiones esse determinandas, scilicet hoc esse faciendum, illud esse non faciendum. Enimvero cum voluntas bona non sit, nisi ideo hoc facere velimus, quia legi naturæ, aut voluntati divinæ convenit (§. 121.), nec perfecta, nisi sciamus hanc actionem legi naturæ, aut voluntati divinæ convenire (§. 153.); si quis actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola auctoritate aliorum permotus, voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat unum.*

Quoniam qui ab auctoritate aliorum in agendo dependet, ideo agit, quia alii dicunt hoc esse faciendum, vel non faciendum, non attendit ratione, cur sit faciendum, vel non faciendum, & imitator empiricus ideo agit, quia videt alios hoc facere, vel non facere, non attendit ratione, cur sit faciendum, vel non faciendum (§. 208. part. 2. *Phil. pract. univ.*), unum autem idemque est, sive hoc facias ideo, quia alius dicit hoc esse faciendum, sive quia alius hoc facit; dependentia ab auctoritate aliorum in agendo æquipollet imitationi empiricæ aliorum in agendo. *Quod erat alterum.*

Qui auctoritate sua alios permovet ad agendum, vel metuuntur, vel amantur, vel rerum intelligentes existimantur. In casu primo metu, in secundo timore filiali, amoris comite, impelluntur ad agendum, in tertio denique iudicio alieno confidunt. In primo itaque casu perinde est ac si metu pœnarum voluntas atque noluntas determinaretur: in secundo dependentia ab auctoritate alterius in agendo æquiparatur de-
ter-

terminationi voluntatis atque noluntatis spe præmii factæ: in tertio denique determinatio voluntatis & noluntatis tota nititur præjudicio autoritatis. Quamobrem in casu primo & secundo actio alit aliquid inviti; in tertio autem magis voluntaria est. Quoniam itaque metu pœnæ & spe præmii voluntas & noluntas non emendatur (§. 192.); ideo nec in casu primo atque secundo voluntas & noluntas emendari potest, si quis actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola auctoritate alterius permotus. Cumque in casu tertio certa quædam determinatio voluntatis & noluntatis generalis jam supponatur, contingere equidem potest, ut ab auctoritate alterius dependens voluntas, vel noluntas sit bona; non tamen assuetudo voluntatem & noluntatem suam submittendi iudicio alieno medium est voluntatem & noluntatem emendandi, quia præsupposita inclinatio, vel reclinatio corruptæ quoque voluntatis & noluntatis esse potest. Nimirum in nullo casu quidpiam in determinatione generali voluntatis vel noluntatis immutatur, dum auctoritate alterius permotus hoc facere, vel non facere assuescis, sed ab illa potius venit, ut in determinandis actionibus tuis iudicio alterius stare velis. Atque in hoc casu manifestissimum est dependentiam ab auctoritate aliorum in agendo æquivalere imitationi empiricæ: in casu tamen primo atque secundo idem facile intelligitur, modo notes minime repugnare, ut aliorum imitatio invita esse possit. Enimvero specialia istiusmodi ex speciali tractatione patebunt, quæ generalibus non modo plurimum lucis affundet, verum etiam incrementum dabit: id quod de omnibus notandum, quæ hic in genere demonstrantur. Ceterum non desunt, qui sibi persuadent auctoritate sua permovere alios ad bene agendum esse medium voluntatem emendandi, sed hi sunt, qui ad actus externos animum unice attendentes internos insuper habent, de rectitudine actionis & puritate animi non cogitantes.

§. 213.

*De efficientia
dependentiae
ab autorita-
te aliorum
in agendo.*

Quoniam dependentia ab autoritate aliorum in agendo æquivalet imitationi empiricæ aliorum in agendo (§. 212), imitatores autem empirici recte agentium nanciscuntur consuetudinem non solum recte agendi, sed & in genere faciendi, quod faciunt alii, & non faciendi, quod non faciunt alii, iisdem exemplum aliorum est instar motivi agendi, vel non agendi, & voluntas eorundem proclivis efficitur in ea, quæ faciunt alii, noluntati vero ingignitur nausea eorum, quæ non faciunt alii (§. 210.); qui actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola autoritate aliorum permotus, is non modo consuetudinem bonas actiones committendi, malas omittendi nanciscitur, verum etiam in genere consuetudinem faciendi, quod faciendum esse videtur aliis, & non faciendi, quod non faciendum esse videtur aliis, iisdem exemplum aliorum est instar motivi agendi & non agendi, & voluntas eorundem proclivis efficitur in id, quod faciendum esse dicunt alii, noluntati vero ingignitur nausea eorum, quæ non faciendum esse statuunt alii.

Cum unum idemque sit, siue quis imitationi empiricæ aliorum assuefiat, siue in determinandis actionibus suis ab autoritate aliorum dependeat, utpote in utroque casu in iisdem determinandis iudicio alterius stans, non suo, ipsa indentitatis notio in sinuat imitationis empiricæ & dependentiæ ab autoritate alterius in agendo eandem esse debere efficientiam (§. 181 *Ontol.*). Ceterum quæ hic demonstrantur, experientia abunde confirmat, modo non fueris otiosus actionum humanarum spectator, nec in observando desiderari patiaris acumen.

§. 214.

*De mutabili-
tate facili
consuetudinis*

Quia voluntas ejus, qui actiones bonas committere, malas omittere assuescit, efficitur proclivis in id, quod faciendum esse dicunt alii, & noluntati ejusdem ingignitur nausea

scia

nausea eorum, quæ non facienda esse statuunt alii (§. 213.), *agendi ab inclinationes autem in generali quadam determinatione appetitus ad appetendum (§. 895. part. 2. Phil. pract. univ.), re- alterius pen-*
clinationes in generali quadam determinatione averfationis ad averfandum consistunt (§. 896. part. 2. Phil. pract. univ.);
Qui actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola autoritate aliorum per motus statim in ea ruit, quæ facienda esse dicunt alii, si inclinationi sue conveniunt, & contra ea fastidit, quæ non facienda esse dicunt alii, si reclamationi sue respondent, consuetudo agendi vel non agendi ob a-
toritatem aliorum facillime mutatur in contrariam, si ab autoritate aliorum in agendo dependere adfuetus audit aliorum sententia facien-
da, vel non facienda esse, quæ inclinationi, vel reclamationi sue re-
spondent.

Patet hinc ratio, cur qui in agendo affusti sunt stare aliorum judicio, mores facile mutant in contrarios, bonos nimium in pravos: id quod mirum minime videri debet, propterea quod consuetudo standi judicio aliorum in determinandis actionibus suis subsistit, & actionum saltem genere specificatur, quas commendat inclinatio & reclinatio aspernatur, quemadmodum paulo ante in casu simili jam observavimus.

§. 215.

Qui cæca obedientia actiones bonas committere, malas omittit- De efficientia
re assuescunt; eorum voluntas & noluntas non emendatur, sed ab a-
liorum autoritate saltem dependens efficitur, Etenim quorum cæ-
ca est obedientia, illi actiones bonas non committunt, quia
bonæ sunt, sed quia vult is ut committantur, cui obediunt,
& actiones malas non omittunt, quia malæ sunt, sed quia non
vult easdem committi is, cui obtemperant, ad verba scilicet
alteri obediens, non ad id, quod ex verbis intelligi
possit, obtemperantes. Quoniam itaque voluntas ipsorum
(Wolfii Ethica Pars II.) Kk ideo

ideo nondum est bona (§. 121.), neque etiam bona est voluntas (§. 127.), quando autem voluntas & noluntas corrupta bona non efficitur, minime emendatur (§. 153.); qui cœca obedientia actiones bonas committere, malas omittere assuescunt, eorum voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat unum.*

Quia cœca obedientia saltem efficitur, ut quis actiones suas ad voluntatem alterius componat; voluntas vero atque noluntas ejus non emendatur *per demonstrata* n. 1. determinationem voluntatis & noluntatis submittit judicio ejus, cui ad verba obedit, eodemque unice stat, consequenter autoritate ejus permovetur ad actiones committendas. Qui itaque cœca obedientia actiones bonas committere, malas omittere assuescunt, eorum voluntas (& noluntas ab aliorum autoritate dependens efficitur (§. 851. Ontol.). *Quod erat alterum.*

Cœca ejus est obedientia, qui alteri ad verba obedit, non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperat. Ut igitur actionem committat, sufficit nosse, quod alter significaverit, eam committendam esse, de eo autem parum sollicitus est, num actio sit bona, aut, si de bonitate actionis cogitatio animum subit, eam ideo bonam esse sumit, quia alter dixit, eam committendam esse, consequenter præjudicio autoritatis unice confidit. Non igitur est, quod dubitemus cœcam obedientiam inferre dependentiam ab autoritate alterius in agendo, sive ea necessaria sit, sive voluntaria.

§. 216.

De efficiencia Quoniam qui cœca obedientia actiones bonas committit, malas omittere assuescit, ejus voluntas & noluntas ab alterius autoritate dependens efficitur (§. 215.), *cœca obedientia eadem ori.*

eadem efficientia est, quæ dependentiæ ab aliorum autoritate in agendo, consequenter qui cæca obedientiæ assuetus est, ei exemplum aliorum, quorum autoritate confidit, aut confidere tenetur, motivum agendi præbet, nanciscitur is in genere consuetudinem faciendi, vel non faciendi, quod alii faciendum, aut non faciendum esse dicunt, seu dictis aliorum faciles præbet aures (§. 213.), sine ulla hesitatione id facit, vel non facit, quod alii dicunt faciendum, vel non faciendum esse, præsertim si quodammodo inclinationi vel reclinacioni sue respondet, & consuetudo agendi cæca obedientiæ debita facillime mutatur in contrariam (§. 214.).

Quantum noceat cæca obedientia, experientia academica omnium optime docet. Videmus enim, quam facile seducantur a pravis sodalibus juvenes, quos probos & obsequentissimos commendant parentes. Ac ideo non infrequentes sunt eorum querelæ, quod liberos optime moratos miserint in academiam, & pessime morati iidem redierint. Multo significantius patrio idiomate idem exprimitur, quo filios in academiam missos angelos, in patriam reduces diabolos appellant. Enimvero non considerant querelas istas moventes, adeo facilem morum degenerationem culpæ suæ tribuendam esse, quatenus nimirum cæcæ obedientiæ assuefecerunt filios suos ab omni consortio remotos, qui quo sunt obsequentiores, eo facilius animus & mores eorum corrumpuntur. In casu particulari dato concurrunt adhuc aliæ causæ, quæ corruptionem facilliolem reddunt, quales sunt inclinationes & reclinaciones, quarum mentionem fecimus, per circumstantias datas haud difficulter detegendas, modo in scrutandis latebris & recessibus in animis hominum non fueris prorsus alienus ac hospes. Inprimis quoque considerasse hic juvat modum, quo quis cæcæ obedientiæ assuefactus fuit, veluti num metu pœnæ fuerit extorta, an sit amoris parentum soboles, & ita porro. Eadem enim rationes quoque ingens momentum in eo habent, ut quis sit dicto sodalium audiens.

§. 217.

De consue-
tudine cum
bonis.

Sola consuetudo cum bonis non emendat voluntatem & noluntatem; sed tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat. Consuetudine enim cum aliis actiones committere assuescimus, quas ipsi committunt, & eas omittere, quas ipsi omittunt, consequenter ad eorum imitationem ducimur (§. 204. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si præter consuetudinem nil supponatur, ea sola non ducit nisi ad empiricam illorum imitationem, cum quibus ea nobis intercedit (§. 208. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero imitatione empirica bene agentium voluntas & noluntas non emendatur, sed tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat (§. 209.). Ergo sola consuetudine cum bonis non emendatur voluntas & noluntas, sed tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat.

Quemadmodum supra monuimus, plurimum falli eos, qui sibi persuadent, imitatione empirica bene agentium voluntatem & noluntatem emendari (*not. §. 209.*); ita idem dicendum est de consuetudine cum bonis, quæ etsi utilitate sua non destituatur in moralibus, perperam tamen pro medio emendandi voluntatem & noluntatem habetur. Immo si quis pravis moribus jam imbutum possidet animum, cum difficillime quoque ad imitandum bene ac recte agentes sola cum hisce consuetudo adducet. Sed talia in præsentī discutere non licet, quæ speciali tractationi potius reservanda. Hic enim ubi de modo emendandi voluntatem & noluntatem agitur, id tantum modo quæritur, utrum nuda consuetudo cum bonis sit medium emendandi voluntatem & noluntatem, nec ne, consequenter nec de eo jam quæstio est, num consuetudo cum bonis aliquod adjumentum afferre possit ad voluntatem & noluntatem emendandum, utur per se eidem emendandæ minime sufficiat. Differt autem medium ab adjumento, quod successum in usu medii faciliat. Vide, quæ superius de imitatione empirica porro annotavimus (*not. §. cit.*). §. 218.

§. 218.

Sola consuetudo cum aliis in formandis moribus æquivalet empiricæ aliorum imitationi. Etenim qui cum aliis continuo con-
versatur, ea facere assuescit, quæ faciunt alii, & non facere, is imitationi
quæ ipsi non faciunt, consequenter actiones suas ad eorum acti-
ones conformat. Quamobrem cum conformatio actionum
nostrarum ad actiones aliorum imitatio sit (§. 208. part. 2. *Phil. pract. univ.*); consuetudo cum aliis in formandis moribus
æquivalet imitationi aliorum. Quodsi sola spectetur con-
suetudo in hac imitatione, ideo has actiones committere as-
suescit, quia videt eas ab aliis committi, nulla attenta ra-
tione, cur committendæ, vel omittendæ sint. Quoniam
itaque empirica est imitatio, si rationes actionum commit-
tendarum, vel omittendarum negliguntur, & hac sola de
causa sic & non aliter agitur, quia agunt alii (§. 208. part.
2. *Phil. pract. univ.*); sola consuetudo cum aliis æquivalet
imitationi empiricæ aliorum in formandis moribus.

Ex hac propositione poterat præcedens per modum corol-
larii inferri vi superioris de imitatione empirica (§. 209.). Ce-
terum in præsentī non inquirimus in rationes particulares, cur
moribus eorum assuescant homines, cum quibus ipsis consue-
tudo intercedit. Possunt enim esse varix pro diversitate incli-
nationum & reclamationum aliarumque circumstantiarum. Ad
rationes autem particulares in præsentī non attendimus. Suf-
ficit exploratum esse, quod consuetudine cum aliis eorum mo-
res nobis insinuentur.

§. 219.

Quoniam sola consuetudo cum aliis æquivalet imitati-
oni empiricæ aliorum in formandis moribus (§. 218.), imi-
tationibus autem empiricis exemplum aliorum motivum agen-
tibus efficientia.

Kk 3

di

di præbet, iidemque nanciscuntur in genere consuetudinem faciendi, quod faciunt alii, & non faciendi, quod alii non faciunt, voluntas etiam eorundem proclivis efficitur in ea, quæ faciunt alii, & noluntati ingignitur nausea eorum, quæ non faciunt alii (§. 210.); si quis sola consuetudine cum aliis eorum moribus, cum quibus ipsi consuetudo intercedit, assuescit; eorundem exemplum ipsi præbet motivum agendi, nanciscitur ipse in genere consuetudinem faciendi & non faciendi id, quod illi, cum quibus ipsi consuetudo intercedit, faciunt, vel non faciunt, & voluntas ejus efficitur proclivis in ea, quæ faciunt alii, cum quibus continuo conversatur, noluntati vero ingignitur nausea eorum, quæ iidem non faciunt, consequenter ubi consuetudo ipsi cum aliis intercedit, mores ejus facile degenerant in contrarios.

Magna vis est consuetudinis cum aliis in formandis atque immutandis moribus, etsi per se non sit apta ad voluntatem & noluntatem emendandum. Gradu tamen variat pro varietate circumstantiarum, quæ modum formationis & mutationis variant, ita ut facilior, vel difficilior reddatur. Neque enim solum mores illorum, cum quibus consuetudo intercedit, tacite sese animis nostris insinuant, sed ipsi quoque, quorum consuetudine utimur, instituendo, admonendo, orando, adhortando, instigando, exhortando, comminando, blandiendo, alliciendo, suadendo, sollicitando ad eos formandos, vel immutandos concurrunt, & si qui alii dantur actus, quibus ad actionem alterius concurrere possumus. De hoc concursu ad actionem alterius ex instituto jam egimus alias (§. 110. & seqq. præf. 2. Philpræf. univ.). Non tamen propterea negandum, consuetudinem cum aliis æquivalere imitationi empiricæ aliorum in formandis moribus. Quomodocunque enim illi, cum quibus consuetudo intercedit, ad formationem, vel immutationem morum concurrunt, hoc ipso tamen concursu non intenditur nisi morum suorum imitatio, eaque empirica, quate-

quatenus solius consuetudinis habetur ratio, nec accedunt alia, quæ ad medium emendandi voluntatem & noluntatem referenda. Hic enim saltem consideramus, quænam sit vis consuetudinis cum aliis in formandis & immutandis moribus, nec attenditur concursus ad actionem alterius, nisi quatenus in efficientia consuetudinis nullam mutationem inducit, ut scilicet actus saltem externus voluntati vel noluntati alterius conformiter determinetur, & ipsius iudicio stetur. Quodsi ad imitationem empiricam alios adducere velimus, non minus variis modis ad actionem ejus, cujus formandi sunt mores, concurrimus. Immo etiam idem obtinet, si quem in agendo dependentem efficere volumus ab autoritate alterius. Monuimus ea de causa plus simplici vice, nos ad particularia ista in præsentī non descendere, ubi media spuria emendandi voluntatem & noluntatem ad examen revocamus, quibus inconsiderantes plus confidunt, quam debebant.

§. 220.

Cum voluntas ejus, cui consuetudo cum aliis intercedit, proclivis efficiatur in ea, quæ ipsi faciunt, & noluntati ingignatur nausea eorum, quæ non faciunt, ejusdemque mores facile degenerent in contrarios (§. 219.); *De corruptione morum per consuetudinem cum improbis mores corrumpuntur; consequenter qui bonis moribus præditus est, & is, cujus adhuc mores formandi sunt, consuetudinem & familiaritatem cum malis fugere debet.*

Experientia satis docet, quantum noceat pravum sodalitium, præsertim juvenibus, quorum nondum confirmati sunt mores. Exempla quotidiana sunt in academiis, in quas confluant juvenes agrestibus, sordidis, pravis & impuris moribus præditi, qui cum se associant bonis horum vel optimos mores corrumpunt.

§. 221.

§. 221.

An solummodo jubendo & vetando voluntas & noluntas non emendatur: immo in genere nullo actu emendatur, quo boni & mali & vetando veri, seu bonitatis atque malitiae intrinsecae actionum scientia non datur. Qui enim jubet solummodo, is saltem significat, hoc ab altero fieri debere (§. 983. part. 1. Theol. nat.), & qui vetat, sufficienter saltem significat, hoc ab altero fieri non debere (§. 984. part. 1. Theol. nat.), non vero alterum instituit, cur hoc sit faciendum, vel non faciendum. Quamvis itaque contingat, ut alter hoc faciat, vel non faciat, non tamen ideo facit, quia actio bona est & bonitas ejus intrinseca agnoscitur, nec ideo actio omittitur, quia mala est, & malitia ejus intrinseca agnoscitur, consequenter voluntas atque noluntas nec bona efficitur (§. 119. 125.), nec perficitur (§. 133.). Quamobrem cum voluntas & noluntas non emendatur, nisi corrupta bona efficiatur & emendetur (§. 153.); solummodo jubendo & vetando voluntas atque noluntas non emendatur. Quod erat unum.

Cum voluntas & noluntas corrupta non emendatur, nisi bona & perfecta efficiatur (§. 153.), bona vero effici nequeat nisi generaliter determinetur ad actiones bonas committendas (§. 119.), & noluntas ad malas omittendas, seu non committendas (§. 125.), voluntas vero & noluntas tum demum perfecta sit, si illa nonnisi per bonum verum, hæc nonnisi per malum verum determinabilis sit (§. 271. part. 1. Jur. nat.), nihil vero eorum obtineatur quocunque actu, quo boni & mali veri, seu bonitatis atque malitiae intrinsecae actionum scientia non datur; istiusmodi quoque actu, qualiscunque tandem fuerit, voluntas & noluntas non emendatur. Quod erat alterum..

Vulga-

Vulgare præjudicium est, quasi jubendo & vetando voluntas & noluntas emenderetur. Unde contingit, ut, qui eandem emendare debent, omni animi contentione tantummodo inculcent, quid sit agendum, quid non agendum. Quam parum autem proficiant in emendandis hominum animis, indies experimur. Non est quod objicias, leges esse frænum, quod injicitur refractariis. Legislatores enim actus externos tantum dirigunt, non vero voluntatem & noluntatem hominum emendant. Quamobrem metu pœnarum transgressoribus legum statutarum homines obligant ad actiones committendas & non committendas. Metu autem pœnarum voluntas & noluntas minime perficitur (§. 138.), nec corruptioni medela affertur (§. 192.). Aliud omnino est refrenare voluntatem & noluntatem; aliud eandem emendare, quemadmodum ex superius demonstratis abunde patet. Legislatores sunt coërcitores, non emendatores animorum.

§. 222.

Quoniam nullo actu voluntas & noluntas emendatur, *Actus istius-* quo boni & mali veri, seu intrinsecæ bonitatis ac malitiæ *modi recen-* scientia non datur (§. 221.), istiusmodi autem actus sunt, *sentur.* quo alios adhortamur, vel dehortamur, oramus, exhortamur, sollicitamus, allicimus, vel etiam iis comminamur (§. 225. & seqq. part. 2. *Phil. præct. univ.*); adhortando, dehortando, orando, exhortando, sollicitando, alliciendo, comminando voluntas & noluntas non emendatur.

Actus istiusmodi esse medium emendandi voluntatem & noluntatem, plerique sibi persuadent. Hinc haud infrequenter audias querelas illorum, qui pluribus istiusmodi actibus animorum aliorum flectere tentarunt, de effrenata & indomita ipsorum malitia. Neque enim capiunt, cur omni suo conatu nihil egerint. Non est quod dubium moveat, si nonnulli actus suppedirent quoque motiva agendi & non agendi, quales

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*)

L I

les sunt exhortatio (§. 129. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & sollicitatio ad agendum, quam vestitam diximus (§. 139. *part. 2. Phil. pract. univ.*): etenim non quævis motiva faciunt ad voluntatem emendandam, quodsi vero ea accedant, quæ huc faciunt, tum actus isti non amplius referuntur in eorum numerum, quibus boni veri & mali veri scientia non datur, sed ad eos accedit actus, quo hæc scientia datur, & quo emendatio intenditur.

§. 223.

*De modo
præcavendi
corruptio-
nem ante re-
ctum intelle-
ctus usum.*

Antequam homo recto intellectus usu bonum a malo discernere potest, corruptio voluntatis & noluntatis præcavetur ignorantia vitiorum, privatione occasionis male agendi, non concessa consuetudine cum malis & dependentia ab auctoritate eorum, qui de actionum bonitate & malitia recte sentiunt. Qui enim recto intellectus usu bonum a malo discernere nondum potest, actiones bonas esse opinatur, quæ ad ea consequenda tendunt, ex quibus voluptas percipitur, vel quibus molestia a se depellitur (§. 5.). Quodsi igitur vitium hoc modo sese ipsi commendat, actionem malam committere vult (§. 591. 891. *Psych. empir.*), & actus ejusdem iteratione voluntas continuo proclivior in vitium istud efficitur (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter magis magisque corrumpitur (§. 10.). Enimvero cum incognitum appetere non possimus (§. 148.); si vitium ignoratur, nec voluntas in actum vitiosum ferri potest. Quamobrem vitiorum ignorantia præcavetur, ne voluntas, aut noluntas corrumpatur. *Quod erat primum.*

Si quis privatur occasione male agendi, male agere nequit. Quamobrem nec fieri potest, ut actionis malæ iteratione voluntas continuo proclivior in malum efficiatur (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter magis magisque corrumpatur

tar (§. 10.). Quamobrem privatione occasionis male agendi corruptio præcavetur. *Quod erat secundum.*

Consuetudine cum malis voluntas proclivis efficitur in malum & boni nausea ingignitur (§. 220.), consequenter voluntas (§. 10.) & noluntas corrumpitur (§. 11.). Quodsi ergo consuetudo cum malis non concedatur; corruptio præcavetur. *Quod erat tertium.*

Denique si quis in agendo dependet ab autoritate alterius, ejus voluntas proclivis efficitur in ea, quæ alter facienda esse dicit, & nausea eorum ipsi ingignitur, quæ non facienda esse dicit (§. 213.). Quodsi ergo dependeat ab autoritate eorum, qui de actionum bonitate & malitia recte sentiunt; verendum non est, ne voluntas fiat proclivis in malum & noluntati ingignatur nausea boni, consequenter voluntas (§. 10.) & noluntas minime corrumpitur (§. 11.). Quamobrem dependentia ab autoritate eorum, qui de actionum bonitate & malitia recte sentiunt, corruptio voluntatis & noluntatis præcavetur. *Quod erat quartum.*

Actus vitiosi iteratione voluntatem continuo fieri proclivorem in vitium inde intulimus, quod habitus exercitio comparatur (§. 430. *Psych. empir.*). Quodsi illatio non videatur satis manifesta, major lux eidem facile affunditur. Exercitium consistit in actuum specie vel genere eorundem iteratione (§. 195. *Psych. empir.*), habitus vero in promptitudine agendi, quæ difficultati opponitur (§. 428. *Psych. empir.*). Ejusdem actus iteratione igitur acquiritur facilitas sese determinandi ad agendum. In hac autem facilitate consistit proclivitas voluntatis in malum, si actibus vitiosis ea comparatur (§. 10.). Patet itaque nos non intulisse, nisi quod ex principio assumpto necessario sequitur, etsi brevitate causa a summo rigore in evolvendis notionibus abstinuerimus. Addere tamen hæc voluimus, ne quis existimet, quasi demonstratum non fuerit, quod

demonstrandum erat. Acque hoc notandum est in aliis, ubi brevitatis studio quædam omittuntur, quæ facile suppleri possunt, siquidem summo rigori quis inhiat. Sed mittamus ista, alia quædam monituri, quæ ad præsens institutum pertinent. Ostendimus hætenus, quænam perperam pro mediis emendandi voluntatem & noluntatem habeantur, ita ut morum formatores successu frustrentur, nisi casu ipsis non advertentibus accedant alia, quæ ad voluntatem & noluntatem emendandam faciunt. Quoniam vero illorum aliquis omnino est usus in formandis aliorum moribus, tum etiam in propria, quamvis voluntati & noluntati emendandæ non sufficiant; ideo necesse est, ut in quonam consistat usus iste demonstretur. Ac propterea ostendendum quoque erat, quænam faciant ad præcavendam corruptionem voluntatis & noluntatis. Nemo sane erit, qui negare audeat, educatoribus & in genere in formandis moribus imprimis curæ habendum esse, ne voluntas & noluntas corrumpatur, consequenter omni conatu corruptionem præcavendam esse, quam præcavere in potestate nostra est. Necesse igitur est, ut media corruptionem istam præcavendi non ignorentur. Cum vero facilius sit virtutis studium, si nondum vitis inquinatus fuerit animus; haud difficulter contingit, ut, quorum non sufficiens acumen est in discernendis iis, quæ diversa sunt, iidem media præcavendi corruptionem cum mediis voluntatem & noluntatem emendandi confundant.

§. 224.

De præparatione Antequam homo recto intellectu usu bonum a malo discernere diditione ad e- cit, imitatione empirica, dependentia ab autoritate aliorum in agendo, mendationem cæca obedientia, consuetudine cum bonis & quovis actu alio, quo non da- voluntatis, tur scientia boni & mali seu bonitatis & malitiae intrinsecæ actionum, efficitur ne virtutis studium accidat molestum, & ad voluntatis ac noluntatis emendationem homo præparatur. Exenim imitatione empirica (§. 210.), dependentia ab autoritate aliorum in agendo (§.

213.)

213.), cœca obedientia (§. 216.), consuetudine cum bonis (§. 216.) & quovis actu alio, quo non datur scientia boni & mali veri, seu bonitatis & malitiæ intrinsecæ actionum, consuetudinem actiones bonas committendi & malas omittendi nanciscimur (§. 221.), consequenter habitum agendi ex determinatione præterita (§. 923. *Psych. empir.*), ut scilicet data occasione agendi statim appetamus, vel aversemur id, quod offertur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur, distincte expensa (§. 922. *Psych. empir.*), ideoque absque ulla hæsitazione actiones externas ad legem naturæ componimus. Quoniam itaque ad virtutis studium requiritur, ut actiones nostras ad legem naturæ componere discamus (§. 321. *part. 1. Phil. præct. univ.*); antequam homo recto intellectus usu bonum a malo discernere didicit, imitatione empirica, dependentia ab autoritate aliorum in agendo, cœca obedientia, consuetudine cum bonis & quovis actu alio, quo non datur scientia boni & mali veri, seu bonitatis & malitiæ intrinsecæ actionum efficitur, ne virtutis studium accadat molestum. *Quod erat unum.*

Enimvero cum hoc pacto voluntas hominis propendeat ad actiones bonas committendas, & noluntas fastidiat actiones malas, utut illarum bonitatem, harum malitiam nondum agnoscat, *per demonstrata n. 1.* quando vero voluntas bona efficienda, generaliter determinanda est ad actiones bonas committendas (§. 119.), quia scilicet bonæ sunt, seu voluntati divinæ conformes (§. 121.), & quando noluntas bona efficienda, generaliter determinanda est ad actiones malas non committendas (§. 125.), quia scilicet malæ sunt, seu voluntati divinæ repugnant (§. 129.), quando autem voluntas perficienda, per bonum verum, quando perficienda noluntas, per malum verum determinabilis effici-

enda (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*): voluntati & noluntati bonæ efficiendæ atque perficiendæ nulla difficultas affertur, quæ peculiari opera removenda sit, sicque opera, quæ in voluntate & noluntate bona efficienda atque perficienda collocatur, facilitatur, & docendus saltem est, cujus voluntas & noluntas bona efficienda & perficienda, cur istas actiones committere, vel omittere debeat, quas committere, vel omittere suevit. Quamobrem cum voluntas & noluntas emendetur, quando bona efficitur atque perficitur (§. 153); antequam homo intellectus usu recto bonum a malo discernere didicit, imitatione empirica, dependentia ab autoritate aliorum in agendo, cæca obedientia, consuetudine cum bonis, & quovis actu alio, quo non datur scientia boni & mali veri, seu bonitatis & malitiæ intrinsecæ actionum, ad emendationem voluntatis & noluntatis præparatur. *Quod erat alterum.*

Ex propositione præsentē ac præcedente luculenter apparet, quinam verus sit usus illorum mediorum, quibus perperam voluntatem & noluntatem emendare vulgo student plerique. Quamvis enim iisdem, quemadmodum demonstravimus in anterioribus, voluntas & noluntas non emendetur, ad emendationem tamen non inutilis est, quatenus non modo corruptio præcavetur, verum etiam homo jam assuevit actiones illas committere, ad quas determinanda est voluntas, & quarum amor ingignendus (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*), hæc vero omittere, ad quas fastidiendas determinanda est noluntas, & quarum odium ingignendum (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamdiu homo saltem assuevit actiones bonas committere & malas omittere, cum nondum ipsi sit firmum propositum illas committendi, quia bonæ sunt, hæc vero omittendi, quia malæ sunt, multo minus per bonitatem & malitiam intrinsecam actionum voluntas ad illas committendas, noluntas

luntas ad has non committendas determinetur, actiones ipsius assimilantur naturalibus, quemadmodum in animantibus brutis certo cuidam actionum generi arte humana assuetis contingit, ac ideo qui istis mediis voluntatem & noluntatem emendare volunt, emendationem voluntatis & noluntatis confundunt cum modo assuefaciendi bruta certo cuidam actionum generi. Quamdiu enim seponitur rectus intellectus usus, cum homo facultates inferiores cum brutis habeat communes, quoad assuetudinem actionum a brutis minime differt. Quamobrem minime reprehenduntur educatores & formatores morum, si utantur mediis præcavendi corruptionem voluntatis & assuefaciendi eos, quorum mores formandi sunt, actionibus bonis committendis & malis omittendis. Sed tum demum virga censoria notantur, quando in hisce acquiescunt, nec ad ea ulterius progrediuntur, sine quibus emendationi voluntatis & noluntatis locus fieri nequit.

§. 225.

Voluntas & noluntas assueti actiones bonas committere, malas Quomodo a-
omittere constans & perpetua efficitur, si bona efficitur & perficitur. Actiones bonas
Quoniam qui sola assuetudine actiones bonas committit, *committere,*
malas omittit, non ideo illas committit, quia bonæ sunt, *malas omit-*
has omittit, quia malæ, sed quia quocunque modo illas *tere assueti*
committere, has omittere assuefactus, quo non datur sci-*voluntas &*
entia boni & mali, aut bonitatis atque malitiæ intrinsecæ *noluntas*
actionis; voluntas ipsius nondum determinabilis per bonum *constans &*
nonnisi verum, nec noluntas per malum nonnisi verum. *perpetua effi-*
Quoniam itaque per se bonum a malo discernere nequit, nisi *ciatur,*
ex eo, quod voluntatem, vel molestiam parit, aut a mo-
lestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.), quando ve-
ro voluptas nocua ab innocua non discernitur, aut molestia
innocua non agnoscitur, notio boni & mali seductrix eva-
dit,

dit, ut quod malum est appetat sub ratione boni (§. 6.), quod vero bonum est aversetur sub ratione mali (§. 7.); facile contingit, ut assuetudo certas actiones committendi & omittendi degeneret in contrariam, & agens a proposito committendi, vel omittendi facile abducatur. Quamobrem cum voluntas & noluntas nondum constans sit, si in aliquo casu dato nos adduci patiamur, ut contrarium velimus neque perpetua, si idem non velimus in omni casu (§. 1062. part. 1. Theol. nat.); actiones bonas committere, malas omittere tantummodo assueti voluntas atque noluntas nondum constans & perpetua est. Enimvero si voluntas & noluntas bona efficitur, firmum agenti est propositum non committendi actiones nisi bonas (§. 119.), hoc est, legi naturæ, seu voluntati divinæ conformes (§. 120.), & sibi cavendi, ne actionem malam committat (§. 125.), hoc est, legi naturæ, seu voluntati divinæ repugnantem (§. 127.). Et si voluntas & noluntas perficitur, cum ea requirat exactam juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum scientiam (§. 133.); in dato quolibet casu agens agnoscit, quid legi naturæ, aut voluntati divinæ conveniat, quid eidem repugnet, consequenter bonum verum ab apparente & malum quoque verum ab apparente discernit. Quoniam itaque non modo novit, utrum actio bona sit, an mala, sed voluntas quoque determinata est ad bonas committendas, noluntas vero ad malas omittendas; ideo in dato casu agendi a proposito suo se abduci minime patitur, atque in omni casu actionem committit, quam bonam agnoscit, & ex adverso omittit, quam malam esse scit. Voluntas igitur & noluntas actiones bonas committere, malas omittere assueti constans & perpetua efficitur, si bona efficitur & perficitur.

Osten-

Ostendimus in anterioribus, quomodo homo assuefieri possit actionibus bonis committendis, malis omittendis, ut ut illas non committat, quia bonæ sunt, nec has omittat, quia malæ sunt, consequenter voluntas non determinetur ad agendum per bonitatem, nec noluntas per malitiam actionum. Immo vidimus, cur consuetudinem agendi in contrariam mutabilem efficiat ipse modus assuefaciendi, corruptibilitate voluntatis & noluntatis a notione boni & mali deceptrice dependente adhuc subsistente (§. 6. 7.), et corruptione appetitui sensitivo & aversioni sensitivæ ante intellectus usum inhærente, eodem se exerente in voluntatem & noluntatem diffusa & cum eodem crescente atque latius sese extendente (§. 16.). Atque ideo patet, in assuetudine non esse subsistendum, sed voluntatem atque noluntatem bonam effici & perfici debere, ut constans & perpetua evadat. Tempestive autem danda est opera, ut voluntas & noluntas bona efficiatur atque perficiatur, & cum ipsa opera, quæ in assuefaciendo collocatur conjungenda, quamprimum id permittit intellectus usus. Etenim vix fieri poterit, ut caveatur, ne occasio male agendi offeratur, dum assuetudine corruptionem præcavere & animum ad voluntatis & noluntatis emendationem præparare annitimur. Quænam vero hic observanda sint, in capite præcedente passim docuimus, ut ea denuo repetere superfluum foret. Singula, quæ in formandis moribus observanda, in se consideramus, qualia sint; in praxi autem non singula sunt, sed pro diversitate casuum plura simul attendenda veniunt.

§. 226.

Si quis a vitiis avocandus & ad virtutem adducendus, habitus, quo is pollet, amittendus est & eidem contrarius acquirendus. a vitio avocandus & ad virtutem adducendus. Quoniam enim vitium habitus est actiones suas ratione contraria dirigendi, quam lege naturali præscribitur (§. 322. *virtutem ad-* part. 1. *phil. præf. univ.*), virtus autem habitus actiones suas legem naturalem conformiter dirigendi (§. 321. part. 1. *Phil. præf.*)

(Wolffii Ethicæ Pars II.)

M m

univ.

univ.); vitium & virtus habitus contrarii sunt (§. 297. *Log.*), qui simul in eodem subiecto existere nequeunt. Quodsi ergo quis a vitiis avocandus & ad virtutem adducendus; habitus, quo is pollet, amittendus & eidem contrarius acquirendus.

Patet hinc, cur difficilius sit ad virtutem adducere eum, qui vitiis deditus est, quam illum, qui iisdem adhuc caret. Unde quoque intelligitur, cur educatoribus curæ maxime habendum sit, ut præcaveatur corruptio, ne scilicet in vitia prolatur educandus, antequam ad virtutem adduci possit (§. 223.), & ut ad hanc acquirendam præparetur (§. 224.). Hinc etiam discimus, quantum fallantur parentes, qui liberos male moratos in disciplinam eorum tradunt, qui voluntatem & nolitatem emendare student mediis ad corruptionem præcavendum, aut præparationem ad emendationem saltem sufficientibus, vel animum refrenantibus: quantum etiam fallantur morum moderatores, qui in disciplinam suam traditum incorrigibilem pronunciant, ubi vident, se mediis istis nihil efficere posse, aut ex adverso se mores correxisse existimant, ubi animum eorum refrenari contigerit. Videmus itaque, quam sit necesse, ut ea, quæ a nobis demonstrantur, probe perpendantur, ne in formandis moribus inanem operam sumamus, & rationem illorum perspiciamus, quæ circa mores hominum indies observanda occurrunt.

§. 227.

Quanam eo
sine fieri de-
beant.

Quoniam a vitiis avocandus & ad virtutem adducendus habitus, quo pollet, amittere eidemque contrarium acquirere tenetur (§. 226.), habitus vero amittitur diu intermisso ejus usu (§. 432. *Psych. empir.*) & contrarius simul acquiritur, editis continuo actionibus eidem contrariis (§. 433. *Psych. empir.*); qui a vitiis avocandus & ad virtutem adducen-

cendus ab actionibus malis abstinere eidemque contrarias bonas committere tenetur. Quoniam vero habitus morales, qui sunt virtutes & vitia (§. 277. part. 1. Jur. nat.), habitus voluntatis & noluntatis sunt (§. 276. part. 1. Jur. nat.); ut quis vitium discat, virtutem discat, non sufficit, ut actus externus malus intermittatur, & eidem contrarius bonus edatur, sed necesse est, ut actionem committere nolit, quam omittit, quia mala est, & bonam committere velit, quia bona est.

Qui hominem a vitiis avocare & ad virtutem adducere vult voluntatem & noluntatem emendare debet, non saltem actum externum corrigere, qui a voluntate & noluntate, non vero ab alia quadam causa, qua animus saltem refrenatur, dependet. Emendatio voluntatis & noluntatis exigit, ut bona efficiatur & perficiatur: quo facto actus externi sua sponte animæ volitionibus & nolitionibus respondent (§. 953. *Psych. empir.*). Præpostere igitur agunt, qui actus externi immutatione animum mutare student, cum volitiones animæ non dependeant ab actibus externis, ut hisce positis ponantur etiam illæ, sed ex adverso positis illis hi ponantur. Virtus pariter & vitium nihil admittunt inviti, sed plenaria in agendo & non agendo regnare debet libertas. Quamdiu nimirum homo facere mallet, quod a causa quacunque omittere urgetur, aut non facere, quod a causa quacunque facere impellitur; plenaria in agendo & non agendo libertate nondum fruitur, sed animus saltem refrenatur. Qui ad hoc animum non advertunt, nec eadem in trutina suspendunt, habitus morales ad solos actus externos restringunt, qui tamen revera actibus internis absolvuntur, quibus externi per se respondent. Eundem actibus externis inesse possunt, quæ sensus movent & imaginationem, quorum perceptiones in appetitum & aversionem influunt; non tamen inde sequitur, volitiones & nolitiones, qui sunt actus ad habitus morales spectantes, ab actibus iisdem respondentibus externis dependere. Ad hæc in-

Mm 2

timus

timius perspicenda relegenda sunt, quæ alias a nobis demonstrata de sensu atque imaginatione ad actiones malas nos seducuntibus (§. 512. & seqq. pars. 2. Phil. pract. univ.): utile quoque est ea expendere, quæ de motivis ab eo, quod ex actionibus externis consequitur, desumendis passim in philosophia practica universali inculcata fuerunt. Neque enim in systemate eodem loco omnia tradi possunt, quæ ad eandem rem spectare videntur.

§. 228.

Quomodo efficiatur, ut quis vitium dediscat, virtutem discat.

Quoniam ad vitium dediscendum, virtutem addiscendam non sufficit, ut actus externus malus intermittatur, eademque contrarius bonus edatur (§. 227.), metu autem poenarum agens saltem deterretur ab actione mala committenda & ad bonam committendam obligatur contra voluntatem suam (§. 287. part. 1. Phil. pract. univ. & §. 138. b.); metu poenarum non efficitur, ut vitio deditus vitium dediscat, virtutem vero discat, sed saltem obtinetur, ne quis vitio indulgere possit, & ut actum saltem externum legi naturæ conformet. Similiter quia privatione occasionis male agendi tantummodo obtinetur, ne actus malus committi possit, & ne occasio male agendi ad eum committendum vitio deditum invitet (§. 207.); privatione occasionis male agendi nemo a vitio avocatur & ad virtutem adducitur, sed saltem obtinetur, ne quis vitio indulgere possit. Quoniam vero si vitium dediscere, virtutem vero discere quis debet, necesse est, ut actionem malam committere amplius nolit, quia mala est, eidem vero contrariam bonam committere velit, quia bona est (§. 227.), id vero obtinetur, si voluntas ejus generaliter determinetur ad actionem committendam, quia legi naturæ conformis, aut voluntati divinæ convenit, noluntas autem ad non committendam actionem legi naturæ aut voluntati divinæ repugnantem, illaque in specie deter-

determinabilis efficiatur per bonitatem intrinsecam actionis bonæ, quam exigit virtus, noluntas autem per malitiam intrinsecam actionis malæ, quæ ad vitium spectat; si quis vitium dediscere, virtutem addiscere debet, voluntas (§. 121.) & noluntas eius bona efficienda (§. 127.) atque perficienda (§. 271. part. 1. Jur. nat.).

Videmus itaque, quomodo voluntas & noluntas hominis vitio dediti sit emendanda. Nimirum actum externum malum cohibere & ad bonum externum edendum quocunque modo agentem permovere, simul autem actionis malæ malitiam intrinsecam & ex adverso bonæ bonitatem extrinsecam docere debemus, ut mala displiceat, bona placeat. Dubitari poterat, an generalis voluntatis determinatio ad bene agendum & noluntatis ad male non agendum necessaria sit, si a vitio quodam speciali homo avocandus & ad virtutem eidem oppositam adducendus. Enimvero si quis naturam voluntatis & noluntatis humanæ intimius perspicit, is agnoscit, quantum præsidii sit in bonitate & noluntate bona, si noluntas ad actionem certam quandam non committendam, eidem vero oppositam bonam committendam voluntas flectenda, & quid voluntatis & noluntatis bonitas conferat ad constantiam & perpetuitatem in isto actionum genere conservandam. Accedit, quod virtus omnis adhuc labe nondum careat, nisi voluntas & noluntas fuerit bona. Immo cum hic agatur de emendatione voluntatis & noluntatis, non aliud intenditur, quam ut ab omni vitio avocetur homo & ad omnem virtutem adducatur, id quod utique requirit, ut actionem nullam committere velimus, nisi quæ legi naturæ conformis sit, seu voluntati divinæ conveniat, neutiquam vero ullam, quæ eidem repugnat. Fieri omnino potest, ut homo bonæ voluntatis ac noluntatis in vitium quoddam adhuc propensus sit. Tum equidem opus non est, ut demum bona efficiatur: urgendum tamen est, actionem pravam bonæ voluntati & noluntati, consequenter proposito generali agendi & non agendi repugnare. Ceterum plurimum variant casus, in quibus ab eodem vitio hic vel il-

le avocandus & ad virtutem ipsi oppositam adducendus. Ast qui in genere cognovit, quibusnam mediis voluntas & noluntas refrenetur, quomodo bona efficiatur & perficiatur, quænam emendationem, quocunque modo adjuvent, quæ singula in antecedentibus a nobis demonstrata fuerunt; is pro varietate circumstantiarum dijudicabit actus ad emendationem voluntatis & noluntatis necessarios atque utiles. Uberrima vero lux hisce affulgebit ex speciali tractatione, ex qua patefcet, quomodo generalibus istis, quæ hic demonstrantur, sit utendum.

§. 229.

De odio vitii & amore odium vitii ingignendum & amor virtutis eidem oppositæ instillandus.
virtutis ei Virtuosus enim vitium odit (§. 368. part. 1. Phil. pract. univ.),
ingignendo, virtutem vero amat (§. 351. part. 1. Phil. pract. univ.). Quod-
cujus volun- si ergo aliquem a vitio avocare & ad virtutem adducere volu-
tas & nolun- eris; necesse est, ut ejus animo odium vitii ingignere &
tas emendan- amorem virtutis eidem oppositæ instillare studeas.
da.

Sine amore virtutis & odio vitii non posse concipi virtutem dudum agnovere veteres. Quamobrem vix condonandum videtur morum formatoribus, qui in formandis moribus de odio vitii ingignendo & amore virtutis instillando ne quidem cogitant, multo minus aliquam in eo operam collocant. Sane quamdiu odium vitii & amor virtutis oppositæ abest, fieri haud quamquam potest, ut voluntas & noluntas constans atque perpetua sit, quæ constantia & perpetuitas voluntatis atque moluntatis in causa est ne quis unquam a tramite virtutis ad vitium deflectat, aut ab illo seduci sese patiatur. Probe autem notandum est, odium vitii & virtutis amorem simul ingigni debere: etsi enim una eademque opera id fieri minime possit, utraque tamen sibi invicem suppetias fert, si jungatur. Nimirum cum vitium & virtus sibi mutuo opponantur & eorum motiva contraria sint, contrariis juxta se positis magis elucescentibus, quæ ad virtutem alliciunt & attrahunt, simul a vitio

vitio retrahunt, & ex adverso quæ averfionem vitii pariunt, simul virtutem magis commendant. Oculatam dabimus fidem in tractatione fpeciali.

§. 230.

Odium vitii ingignitur, fi quis convincatur turpitudinis natura- De modo in-
lis, feu deformitatis vitii, damni inde fequentis, & infelicitatis, gignendi odi-
quam parit, immo etiam periculi, cui agentem exponit. Cum enim *um vitii.*
vitia malum deformativum fint, quod in imperfectione na-
turæ humanæ acq̃uifita confiftit (§. 66.); fi quis deformita-
tem vitii, feu turpitudinem ejus naturalem diftincte agno-
fcit, imperfectionis, cui hominem obnoxium reddit vitium,
fibi confcius eft, confequenter ex vitio tædium percipit (§.
518. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque rem iftam odimus, ex
qua tædium percipimus (§679. *Pfych. empir.*); qui deformita-
tis, feu turpitudinis naturalis vitii convincitur, ei odium
vitii ingignitur. *Quod erat primum.*

Cum damnum omne, quod patimur, ftatum noſtrum
imperfectionem reddat (§. 492. *part. 1. Jur. nat.*); qui dam-
num, quod ex vitio confequitur, diftincte agnoſcit, imper-
fectionis ftatus fibi confcius eft, in quem vitium hominem
conjicit, confequenter ex vitio tædium percipit (§. 518. *Pfych.*
empir.). Unde porro eodem, quo ante *n. 1.* modo colligi-
tur, qui damni ex vitio confequentis convincitur, ei odium
ejusdem ingigni. *Quod erat fecundum.*

Infelicitatem homines per naturam fuam averfantur (§.
325. *part. 2. Phil. præct. univ.*), confequenter cum nihil aver-
ſentur, niſi quatenus moleſtiam creat (§. 156), ex eo, quod
infelicitatem parit, moleſtiam ſive tædium percipiunt. Quod-
ſi ergo quis convincatur infelicitatis, quam parit vitium, quin
ex eo tædium percipiat dubitandum non eſt. Quamobrem
denuo

denuo eodem, quo ante n. 1. modo porro patet, odium vitii ingigni, si quis infelicitatis, quam parit, vincatur.

Quod erat tertium.

Quoniam ea, quæ ex actionibus vitiosis consequuntur, vel necessario consequuntur, vel ex accidente propter certas circumstantias in omni casu minime præsentibus, vel etiam posthac supervenientes; ideo mala, quorum fons est vitium, semper certo prævideri non possunt, sed saltem metuenda sunt, consequenter vitium subinde saltem periculo agentem exponit, quod num evitare possit, certo constare nequit. Enimvero nemo, nisi mentem præjudiciis occæcatam habuerit, periculo sese exponere vult, & naturale homini est, ut id aversetur, nisi se illud evitaturum sibi persuaserit. Quoniam itaque ex eo, quod periculo nos exponit, tædium seu molestiam percipimus (§. 156.); si quis vincitur periculi, in quod vitium ipsum adducit, quin ex vitio tædium percipiat, dubitandum non est. Quamobrem denuo ut ante n. 1. patet, odium vitii ingigni, si quis vincitur periculi, cui agentem exponit vitium. *Quod erat quartum.*

Multa sunt, quæ adhuc notanda forent, si quidem nobis propositum esset de singulis, quæ hic præcipiuntur, disertius dicere, quænam in praxi observanda. Quoniam tamen ea ex iis, quæ in Psychologia & Philosophia practica universali tradita, tum etiam in anterioribus demonstrata, acutiores per se eruere valent, ceteris vero abunde satisfaciet tractatio specialis, quibus generalia hæc saltem loco notionum directitium inservire debent, aut attentionem eorundem excitare ad ea, quæ in dato casu speciali attendenda; ideo non opus est, ut hic prolixiores simus. Non tamen inconsultum existimamus, ut quædam saltem in genere annotemus, olim profutura, ut particularia rectius intelligantur & de iis accuratius judicari possit. Tres indicavimus fontes, unde petendæ sint rationes, quibus

quibus homini vitium reddatur exosum, vitii nempe deformitatem, & damnum, quod dat, atque infelicitatem, cui hominem obnoxium reddit. Deformitas famam respicit, damnum bona corporis & fortunæ, quorum jacturam facimus, infelicitas denique statum animi internum, quem nemo non averfatur præfentem. Deformitas itaque patet ex eo, quod hominem maxime dedeçant actiones vitiofæ, iisdemque fama lædatur, damna ex malis, quæ quoad corpus & statum externum incurrit vitio deditus, infelicitas ex moleftiis, ac inprimis affectibus moleftis, quibus torquetur animus. Quoniam vero fingula hæc vel certo eveniunt, actionibus pravis patratis, vel faltem evenire poffunt, ideoque vel expectanda, vel metuenda funt; ideo periculi quoque rationem habendam effe oftendimus, cui vitio deditus fe exponit. Quamvis enim contra periculum qui vitio delectatur facile exceptiones faciat, ut animum a metu liberet, fi id folum urgeatur; ubi tamen accedit ad ea, contra quæ exceptio fieri nequit, rationibus, quibus odium ingignitur, pondus aliquod addit, ut fortius fentiat facultatem averfandi.

h. n. 178.

§. 231.

Quoniam odium vitii ingignitur, fi quis convincitur *Quenam in* turpitudinis naturalis feu deformitatis vitii, damni hinc con- *odio ingi-* fequentis, & infelicitatis, quam parit (§. 230.), deformitas *gnendo potis-* autem noluntatem honoris cupidi (§. 178.), damnum no- *simum obser-* luntatem lucri cupidi (§. 173.), quæ fenfui ingrata funt & *vanda.* quæ dolorem caufantur noluntatem voluptuofii maxime determinant (§. 166.); *fi odium vitii ingignendum, nunc magis ur-* geri debet deformitas vitii, nunc damnum, quod infert vitium, nunc *infelicitas, quam caufatur, prouti vel honoris, vel lucri, vel volu-* ptatis quis magis fuerit cupidus, & ab eo motivo initium faciendum, quod inclinationi dominanti refpondet, cumque pro varietate circumftantiarum nunc magis interfir, ut quis famæ fuæ confu-
(*Wolfii Ethica Pars II.*) N n lat,

lat, vel damnum evitare studeat, vel rædia & mœlestias, quibus torquetur animus, aut dolorem fugiat, *quæ in argendo motivo circumstantiæ singulares suadent, ad ea inprimis attendendus est animus.*

Cupido honoris atque laudis, lucri & delectationum sensualium sunt inclinationes hominis (§. 182.), quas non æqualiter distributasprehendimus inter homines, ut in alio hæc, in alio alia prædominetur. Atque inde est, quod non singulorum motivorum eadem vis sit in animos promiscue omnium. Qui veritatis convincendus, ad ea, quæ dicuntur, animum attendere debet (§. 998. *Leg.*). Attentionem autem in se trahit, quod inclinationi nostræ maxime adversatur: id quod tanquam a posteriori satis manifestum hic sumimus, brevitas causa, utut facile demonstrari possit ex natura appetitus (§. 156. b. & §. 371. *Psych. rat.*), cui quod contrariatur, id averfamur, quatenus jactura ejus, quod bonum existimamus & appetitum movet (§. 904. *Psych. empir.*), habetur pro malo (§. 754. *part. i. Jur. nat.*), & facultatem averlandi movet (§. 907. *Psych. empir.*). Atque hinc intelligitur in urgendo motivo voluntatis initium fieri debere a motivo, quo voluntas maxime determinabilis, ut excitetur attentio, & deinde ostendendum esse, quomodo motivum voluntatis, quo ad debellandum vitium utimur, e diametro isti adversetur. Equidem plures adhuc concurrunt causæ, quæ successum irritum reddere possunt, nisi earum simul habeatur ratio; de iis tamen in præsentī dicere non licet. Specialia istiusmodi patebunt persequentem de affectibus tractationem, magis tamen adhuc elucescent ex tractatione speciali, cui talia reservanda. Et si quis impedimenta in praxi morali obvia diligentia industriaque superare studuerit, observatis iis, quæ a nobis præcipiuntur, eum circumstantiæ particulares, quæ pro diversitate subjectorum & casuum sese offerunt, plura docebunt, quæ adhuc desiderari poterant. Neque enim existimandum est, nos omnia exhaustisse, ut aliorum industria nihil sit relictum; sed

sed sufficit nobis aditum patefecisse ad ea, quæ inaccessiblei videri poterant, aut de quibus non facile incidisset cogitatio, vel quorum etiam cogitatio animum nostrum subire nequit, deficiente sensatione, quæ ad eam ducit (§. 64. *Psych. rat.*). Pro diversitate quoque circumstantiarum nunc magis, nunc minus interesse, ne quis famæ officiat, vel damnum quoddam incurrat, aut ægritudine animum affligat, nemo puto erit, qui in dubium revocaturus est, nisi prorsus ignarus fuerit eorum, quæ quotidie observare licet, otiosis eorum quæ fiunt spectator. Inde vero vim motivi intendi non dubitabit, qui perpendit malum pro ratione magnitudinis movere facultatem averfandi, cum satis exploratum sit, ideo minus præferri majori, si ex duobus idem necessario eligendum. Unum adhuc restat, quod silentio, prætereundum non est. Diximus in antecedente propositione, eum, cui odium vitii ingignendum, convincendum esse malorum, in quæ ipsum vitium præcipitem dat. Constat autem quam difficile sit, sive aliquem a posteriori (§. 985. *Log.*), sive a priori convincere velis (§. 998. *Log.*). Enimvero si quis scientiæ non fuerit capax, defectus supplendus reductione veritatum universalium ad sensum communem (§. 422. *part. 1. Eth.*), sufficienter a nobis explicata (§. 242. *Et seqq. part. 1. Eth.*), & in veritatibus moralibus inculcandis commendata (§. 246. *part. 1. Eth.*). Attendenda hic quoque sunt, quæ de literarum elegantiorum & scientiarum connubio observando ostendimus, quando convictioni locus non est. Et quoniam persuasio incipit, ubi convictio desinit, aut deficit, ad persuasionem autem plurimum conferunt affectus, si legitime excitentur; ea non minus observanda sunt, quæ paulo post de usu affectuum, quatenus in assensum influunt, demonstraturi sumus. Sæpius jam inculcavimus & ipsa methodus scientifica, qua utimur in philosophando, aperte idem loquitur, fieri haud quaquam posse, ut in systemate veri nominis omnia tradantur uno in loco, quæ ad eandem rem spectant; sed quæ in diversis locis demonstrantur, ea a lectore assiduo ac diligente in unam notionem

notionem esse congerenda, ut memoriae felius impressa succurrant, quando iisdem opus habemus.

§. 232.

Quando odium vitii alatur.

Odium vitii alitur, si in observando fuerimus assidui, quomodo id homines deformet, quænam damna inferat, quot molestiis animum afficiat, & quantum metus mali vel venturi, vel eventu saltem possibilis eundem excruciet. Etenim si in observando fuerimus assidui, quomodo id homines deformet, quænam damna inferat, quot molestiis animum afficiat, & quantum metus mali vel venturi, vel eventu saltem possibilis eundem excruciet; ea, quibus odium vitii ingignitur, iterato atque iterato experimur, ut de eorum certitudine minus dubitemus (§. 567. Log.). Dum vero de vitio cogitandi incidit occasio, imaginatio reproducit ideas omnium antea de eodem perceptorum, cum nulla adsit ratio, cur unam potius, quam aliam reproducere debeat, eadem nempe reproductionis causa quoad singula existente (§. 117. Psych. empir.), easque vi memoriae recognoscimus (§. 175. Psych. empir.). Quamobrem cum ideæ reproductæ a se invicem distingui nequeant, confusam quandam ideam efformant, ex qua tædium percipitur majus, quam ex singulis in se spectatis. Quoniam itaque odium vitii majus minusve est pro gradu tædii inde precepti (§. 679. Psych. empir.); si in observando fuerimus assidui, quomodo id hominem deformet, quænam damna inferat, quot molestiis animum afficiat, & quantum mali vel venturi, vel eventu saltem possibilis eundem excruciet, odium vitii continuo crescit, ideoque hoc modo alitur.

Qui novit, quomodo vis imaginationis in aversionem sententiam augeatur ideis plurimis in unam confusis; is quoque haud difficulter capiet, quomodo affectus in eodem se-
dem

dem habentes incrementum capiant. Eo ipso autem una intelligitur, quomodo determinationes præteritæ influant in affectum præsentem: id quod ad recessus in animis hominum referendum (§. 72. *part. 1. Eth.*) Quando vero diximus, dum de vitio cogitamus, vi imaginationis reproduci ideas eorum omnium, quæ antea diverso tempore de eodem percipimus; reproductio idearum restringenda fuisse videtur ad ea, quæ oblivioni non tradidimus. Dubium hoc etsi specie magna sese commendat, protinus tamen evanescet, modo animum advertas ad assiduitatem in observando, quam in propositione sumimus. Ponamus enim te hodie de turpitudine vitii primum edoctum esse, de qua antea ne quidem per somnium cogitaveras. Quodsi jam eandem experiris, imaginatio reproductit ideam ejus, qua eandem tibi repræsentaveras, cum docenti aures præberes, & nisi super idea reproducta reflectas, aut saltem animum ad eandem attendas, cum præsentem, cui associatur, confunditur in unam. Quodsi porro iterato experiris turpitudinem vitii, quam edoctus & postea expertus fueras, imaginatio reproductit utramque simul ac perconsequens in unum confusam, sicque utraque conservatur, & neutra oblivioni traditur. Facile intelligitur, de continuatis observationibus idem prorsus dicendum esse, & per consequens ideas præteritas omnes conservari in idea quadam confusa, sit ita quod singulas, quæ eandem ingrediuntur, sigillatim a se invicem discernere non valeamus, & hoc nomine eas oblivioni dedisse dicamur. Ipsa autem impossibilitas resolvendi ideam confusam in singulas, quæ eandem ingrediuntur, recessum in animo hominis imperscrutabilem reddit. Quodsi ea, quæ diximus, ita sese minime haberent, nec fieri poterat; ut odium continuatis observationibus augetetur: id quod tamen fieri experimur. Equidem negandum non est, suum quoque symbolum conferre certitudinem, quæ iteratis observationibus augetur; tenendum tamen certitudinem istam adhærere ideæ præsentem, quatenus præteritarum idearum memoriam quandam habemus: incrementum enim certitudinis non

ponitur nisi posita ejus causa. Ceterum quæ hic dicuntur de odio vitii, de rebus quibuscunque aliis valent, quæ incrementum capiunt a præteritis, & jam olim huc spectantia tradidi (§. 593. & seqq. *Psych. empir.*), atque monui, hæc observasse maximi momenti esse in Moralibus (*not. §. cit.*). Exemplum vero hujus asserti est ipsa propositio præsens, & plura occurrent in sequentibus,

§. 233.

Quenam ad Qui in observando fuerit assiduus, quomodo vitium hominem
urgenda mo- deformat, quanam damna inferat, & quot molestiis animum afficiat;
tiva diser- is multo disertius urgere poterit motiva ad odium ingignendum apta.
tius condu- Etenim cum observator ad casus singulares animum atten-
cant. dat, quæ circumstantiis variant (§. 180. *part. 2. Phil. pract. intv.*); non modo ea ipsi innotescunt, quæ ad urgenda motiva ad odium ingignendum apta faciunt, verum etiam luculentius eidem innotescit turpitudine vitii, innotescunt damna, quæ infert, atque molestiæ, quibus animum torquet, magnitudo periculi clarius percipitur. Quamobrem cum dubitandum non sit, quin motiva ad odium ingignendum apta multo disertius urgere possit is, cui hæc perspecta sunt; qui in observandis turpitudine vitii, damnis quæ infert, molestiisque, quibus animum afficit, assiduus fuerit, multo disertius urgere poterit motiva ad odium ingignendum apta.

Multus hic prudentiæ locus est (§. 466. *part. 1. Eth.*), ad quam acquirendam conducit ars observandi (§. 468. *part. 1. Eth.*). Quamobrem qui multarum rerum experientia instructus est, eidem quoque multa succurrent, quorum cogitatio aliorum animos minime subit, & in rimandis casus præsentis circumstantiis aliis erit oculatior,

§. 234.

§. 234.

Amor virtutis instillatur, si quis convincatur pulchritudinis virtutis, lucri hinc sperandi & felicitatis, quam parit, immo etiam virtutis incarentiæ deformitatis vitii, damni inde sequentis & infelicitatis, quam stillando. parit, atque periculi, cui vitio deditur exponitur, si quis virtutem colit. Cum enim pulchritudo virtutis in nobis producat voluptatem (§. 545. Psych. empir.), res autem inanimatas amemus, quatenus ex iis voluptatem percipimus (§. 657. Psych. empir.); qui pulchritudinis virtutis convincitur, ei amor virtutis instillatur. Quod erat primum.

Quoniam lucrum consistit in re, quæ bonis nostris superaccedit, iisdem non deminutis (§. 613. part. 3. Jur. nat.) statum nostrum perfectiorem reddit (§. 556. Psych. empir.). Quamobrem qui lucri ex virtute sperandi convincitur, is perfectionis status sibi conscius est, quæ virtuti debetur, consequenter ex virtute voluptatem percipit (§. 511. Psych. empir.). Unde porro eodem, quo ante n. 1. modo colligitur, ei amorem virtutis instillari, qui lucri hinc sperandi convincitur. Quod erat secundum.

Felicitatem homines per naturam suam appetunt (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.), consequenter cum nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem creat (§. 156.), ex eo, quod felicitatem parit, voluptatem percipiunt. Quodsi ergo quis convincatur felicitatis, quam parit virtus, immo quod sine ea nemo felix esse possit, neque felicitas ab eadem separari (§. 400. part. 1. Phil. pract. univ.); quin ex virtute voluptatem percipiat dubitandum non est. Quamobrem denuo ut ante n. 1. porro patet, virtutis amorem instillari, si quis felicitatis, quam parit virtus, convincatur. Quod erat tertium.

Deni-

Denique cum per se pateat, virtuti deditum animum a vitio vacuum habere (§. 321. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); virtuti deditus a vitio non deformatur, liber est a damno, quod vitium dat, nec obnoxius fit infelicitati, quam parit vitium, neque etiam quicquam ipsi metuendum a periculo, cui vitio deditus exponitur. Quoniam itaque horum consideratio vitium exosum reddit (§. 230.); virtus sese nobis commendat, quatenus contra hæc mala nos munit. Quamobrem cum bonum sit absentia mali (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*); quin ex virtute, quatenus mala a nobis procul abesse jubet, voluptatem percipiamus, dubitandum non est (§. 904. *Pfych. empir.*) & §. 156. *b.*). Hinc itaque porro ut ante *n. 1.* colligitur, virtutis amorem instillari, si quis convincatur carentiæ deformitatis vitii, damni inde sequentis & infelicitatis quam parit, atque periculi, cui vitio deditus exponitur, si quis virtutem colit. *Quod erat quartum.*

Virtutem amare idem est ac eadem delectari. Delectamur autem non modo iis, quæ bona in nos conferunt, verum etiam his, quæ mala arcent & contra ea nos muniunt. Quamobrem ad instillandum amorem virtutis non modo faciunt, quæ largiter conferuntur, verum etiam quæ procul a nobis abesse jubentur. Atque hoc pacto amor virtutis & vitium odii in se mutuo influunt, ita ut quæ faciunt ad odium vitii ingignendum amorem virtutis, & quæ ad hunc instillandum faciunt odium vitii intendant. Pulchritudinis virtutis tanta vis est, ut etiam in hoste posita delectet. Virtutes nimirum omnes bonum perfectivum sunt, ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ facientes (§. 61.), ac ideo aptæ ad voluptatem in nobis producendam (§. 511. *Pfych. empir.*), ideoque pulchræ (§. 545. *Pfych. empir.*). Quamobrem homini naturale est, ut pulchritudine virtutis delectetur, ideoque ob pulchritudinem eandem amet, modo eandem satis perspiciat, nec contrariis affecti-

affectibus quacunq̃ue de causa in transversum agatur animus.
 Inde sane est, quod virtutem in aliis amare & laudare sole-
 ant, qui ipsimet vitio sunt dediti. Ceterum quæ supra
 annotavimus, cum de odio vitii ingignendo ageremus, ea
 quoque mutatis mutandis hic tenenda sunt. Ut autem pul-
 chritudo virtutis & deformitas seu turpitudine naturalis vitii in-
 timius perspiciatur, tenendum est, virtutem hominem maxime
 decere, vitium autem dedecere. Etenim virtus habitus est actiones
 legi naturali conformiter (§. 321. *part. 2. Phil. pract. univ.*),
 vitium vero habitus easdem contraria ratione dirigendi, quam
 lege naturali præscribitur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*).
 Quamobrem cum actiones rectæ, quas urget lex naturæ (§.
 189. 190. *part. 1. Phil. pract. univ.*), hominem maxime dece-
 ant & omnes actiones lege naturali permissæ, vel præceptæ na-
 turaliter decoræ sint, quatenus hominem decent (§. 197.
part. 1. Phil. pract. univ.), actiones autem minus rectæ ho-
 minem maxime dedeant (§. 200. *part. 1. Phil. pract. univ.*) &
 omnes actiones lege naturali prohibitæ indecoræ sint, quate-
 nus hominem dedecent (§. 198. *part. 1. Phil. pract. univ.*);
 virtus quoque hominem maxime decet, vitium vero dedecet.
 Virtute igitur homo se hominem probat; vitio autem se a
 natura humana degenerasse. Homo potentia homo nascitur,
 quatenus facultatibus instructus, quæ diligentia industriaque
 in habitus vertuntur, actu autem fit homo, recto illarum usu
 acquisito: quodsi vero usus in abusum abit, fit non homo,
 animal quoddam inter hominem & brutum intermedium,
 quod etsi in aliis linguis peculiari nomine destituatur, in ver-
 nacula tamen habet. Dicitur enim ein Unmensch. Et sane
 differunt homo, brutum & non homo sive ein Unmensch.
 Etenim homo a brutis distinguitur ratione, brutum ab homi-
 ne carentia rationis; ast homo a non homine rationis usu,
 non homo ab homine rationis abusu. Diversa vero utique
 sunt sicuti ratio & carentia rationis, ita quoque usus & abusus
 rationis. Et sane majus quid est abusus rationis, quam ca-
 rentia

(*Wolffii Ethica Part II.*)

○ ○

rentia

sentia rationis. Hæc non alio fine urgemus, quam ut pulchritudo virtutis, deformitas vitii intimius perspiciatur. Turpe imprimis est eruditos, quibus virtus se parum commendat, ut ut usu facultatum cognoscendi præstare aliis studeant, ad hoc animum non attendere, nec vim pervulgati istus dicti percipere, quo in literis proficiens, in moribus vero deficiens plus deficere, quam proficere fertur.

§. 235.

*Quanam in
amore instil-
lando potissi-
mum obser-
vanda.*

Quoniam amor virtutis instillatur, si quis convincitur pulchritudinis virtutis, lucri hinc sperandi & felicitatis, quam parit, immo etiam carentiæ deformitatis vitii, damni inde sequentis & infelicitatis, quam parit, atque periculi, cui vitio deditus exponitur, si quis virtutem colit (§. 234.); pulchritudo autem voluntatem honoris cupidi (§. 175.). lucrum voluntatem lucri cupidi (§. 173.), felicitas, hoc est, status, quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*), voluntatem voluptuosi determinat (§. 166.), modo agnoscat, quantum voluptas vera delectationes sensuales superet, & voluntas per pulchritudinem, lucrum & felicitatem determinata attento animo ad carentiam deformitatis, damni & infelicitatis atque periculi noluntatem in consensum trahit (231.); si amor virtutis instillandus, nunc magis argeri debet pulchritudo virtutis cum carentia deformitatis vitii, nunc lucrum, quod dat virtus, cum damno, quod infert vitium, nunc felicitas, quam parit virtus, cum infelicitate, quam gignit vitium, & periculo, quod vitium creat, prouti vel honoris, vel lucri, vel voluptatis quis magis fuerit cupidus, & ab eo motivo initium faciendum, quod inclinationi dominanti respondet, cumque pro varietate circumstantiarum nunc magis intersit, ut quis famæ suæ consulat, vel lucrum non negligat, vel animum lætum ac tranquillum conservet, quæ in argendo motivo circumstantiæ singulares suadent, ad ea imprimis attendendus est animus.

Quæ

Quæ supra satis prolixè inculcavimus, cum ostenderemus, quanam in odio ingignendo potissimum observanda sint (not. §. 231.), eadem quoque hic tenenda sunt, facile mutatis mutandis. Amor virtutis cum vitii odio una ingignitur, si quis vitio nondum fuerit deditus, multoque facilius, tum quod vitium nondum delectet, tum quod non sit dediscendum: ast ubi quis vitio fuerit assuetus, cum id ante debellandum sit, quam is ad virtutem adduci possit, odium vitii ante ingignendum, quam amor virtutis instilletur. Multa adhuc sunt, quæ hic utiliter moneri poterant: ast cum in generalibus nobis non liceat esse prolixioribus, ea tractationi speciali reservamus, præsertim cum ibidem majore luce radiant.

§. 236.

Amor virtutis alitur, si in observando fuerimus assidui, quo De amore modo ea hominem ornet & quam laudem pariat, quantum det lucrum, virtutis a-
quanta voluptate animum perfundat & quam tranquillum eundem lendo.
 conservet, tum etiam quamnam deformitatem, quamnam damna, quasnam molestias, quantum quoque metum mali arceat & avertat. Etenim si in observando fuerimus assidui, quomodo virtus hominem ornet, quamque laudem pariat, quantum det lucrum, quanta voluptate animum perfundat & quam tranquillum eundem conservet, tum etiam quamnam deformitatem, quamnam damna, quasnam molestias, quantum metum mali arceat & avertat, ea, quibus amor virtutis instillatur (§. 234.), iterum atque iterum experimur, ut de eorum certitudine minus dubitemus (§. 567. Log.). Dum vero de virtute occasio cogitandi incidit, imaginatio reproducit ideas omnium antea de eodem perceptorum, cum nulla adsit ratio, cur unam potius quam alteram reproducere debeat, eadem nimirum reproductionis causa quoad singulas existente (§. 117. Psych. empir.), easque vi memoriæ recognoscimus (§. 175. Psych. empir.). Quam-

O O 2

obrem

obrem cum ideæ reproductæ a se invicem distingvi nequeant, confusam quandam ideam efformant, voluptatis majoris genetricem, quam singulæ in se spectatæ producere poterant. Quoniam itaque amor virtutis major minorve est pro gradu voluptatis inde perceptæ (§. 654 *Psych empir.*); si in iis observandis fuerimus assidui, quæ propositio commendat, amor virtutis continuo crescit, ideoque hoc modo alitur.

Quæ supra annotavimus, cum de odio vitii alendo ageremus (*not.* §. 232), de vi imaginationis in aversionem sensitivam influente; ea etiam tenenda sunt de influxu ejusdem in appetitum sensitivum, quo amor virtutis incrementa capit. Utiliter quoque releguntur ea, quæ de usu exemplorum & experientiæ domesticæ cum in genere, tum in specie in philosophia practica demonstravimus (§. 258. *Et seqq. pract. 2. Phil. pract. univ.*). Id præterea probe notandum, amorem virtutis atque odium vitii non ingigni in instanti, præsertim si constantia & perpetuitas desideretur, ut scilicet affectus in quolibet casu recurrente exciteretur, nec ullis rationibus vinci possit, assiduus comes virtutis ac vitii, quoties de alterutro incidit cogitatio. Sicuti enim sensus certitudinis non adhæret assensui, nisi ubi propositionem tibi familiarem reddideris & sæpius iterata reproductione sit major; ita quoque amor virtuti & odium vitio indivulso nexu non associatur, nisi continuata diligentia affectum excitandi, & constantia atque perpetuitas iterata sæpius reproductione firmior efficitur. Atque idem tenendum est de iis omnibus, quæ habitum participant.

§. 237.

*Quenam ad argenda mo-
diva ad amo-
rem virtutis* Qui in observando fuerit assiduus, quomodo virtus hominem ornent, quodnam lucrum afferat, quomodo animi tranquillitatem conservet & quam voluptate eundem perfundat, a quam deformitatem virtutis te hominem immunem præstet, quam damna avertat, quam molestias

lestias arceat, a quonam periculo hominem probibeat; is multo disertius urgere poterit motiva ad instillandum amorem virtutis apta. Et-
 enim cum observator assiduus ad casus singulares obvios, qui conciliant-
 circumstantiis variant (§. 180. part. 2. Phil. pract. univ.), ani-
 mum attendat; non modo ea ipsi innotescunt, quæ ad ur-
 genda motiva ad amorem virtutis instillandum apta faciunt, dum apta
 verum etiam luculentius eidem innotescit pulchritudo virtu-
 tis, ob quam ea nobis placet in aliis, innotescit lucrum,
 quod affert, tranquillitas animi, quæ conservatur, atque
 voluptas, qua is perfunditur, & ubi simul animus attendi-
 tur ad ea, quæ de vitio virtuti opposito observantur, lucu-
 lentius quoque agnoscitur deformitas, a qua immunes nos
 præstat virtus atque securos adversus meritas proborum ex-
 probrationes, quænam damna, quænam pericula avertan-
 tur, quænam molestiæ arceantur. Quoniam itaque quivis
 facile largitur, quod motiva ad amorem instillandum apta
 multo disertius urgere possit is, cui hæc perspecta sunt (§.
 234.); qui in observandis iis, quæ in hypothesei propositi-
 onis præsentis sumuntur, fuerit assiduus, multo disertius ur-
 gere poterit motiva ad amorem instillandum apta. conducant.

Quæ supra annotavimus, cum de iis ageremus, quæ ad ur-
 genda disertius motiva ad odium ingignendum apta conducunt
 (not. §. 233.); ea quoque hic noranda veniunt. Ne quis vero in
 sensum perversum trahat, quæ de motivis ad odium vitii in-
 gignendum & amorem virtutis instillandum aptis dicuntur,
 quædam adhuc monenda sunt. Motiva sunt ratio sufficiens
 volitionis ac nolitionis (§. 887. Psych. empir.), ideoque appe-
 titus & averfationis rationalis (§. 880. 881 Psych. empir.), affectus
 vero sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & averfatio-
 nis sensitivæ (§. 603. Psych. empir.), quibus itaque excitandis
 non convenire videntur motiva, per quæ appetitus rationalis
 & averfatio, seu voluntas & noluntas determinatur. Te-

nendum igitur est, dum per motiva voluntatem & noluntatem determinare studemus, una suscitari imaginationem, quæ influendo in appetitum sensitivum & aversionem sensitivam utramque facultatem in consensum cum appetitu & aversione rationali, seu voluntate & noluntate trahit. Cum affectus oriantur ex confusa (§. 605. *Pfych. empir.*), voluntas & noluntas ex distincta representatione boni & mali (§. 880. 881. *Pfych. empir.*), bonum vero & malum in se unum idemque maneat, sive notione distincta explicetur, sive idea quadam confusa representetur, cum modus representandi rem unam eandemque non mutet ipsam rem; facile hæc disertius ostendi poterant. Enimvero cum paulo post, quando de affectibus acturi sumus, de hisce disertius dicendum sit, plura in præsentem addere nolumus. Sane cum amor atque odium in affectuum numero sint (§. 649. 677. *Pfych. empir.*); quæ insequentibus de affectibus in genere, tum etiam de amore & odio rerum præsertim inanimatarum, in quarum numerum referendus amor virtutis, referendum odium vitii, demonstrabuntur, uberiores quoque lucem affundent modo instillandi amorem virtutis & ingignendi odium vitii. Sæpius jam diximus, facultates animæ ad determinationem certi cujusdam actus mirifice concurrere, cumque concursus dependeat a determinationibus præteritis, quarum expressam memoriam non habemus, ut nobis parum consciis influant in determinationes actus facultatis cujuslibet præsentis, eam vix ac ne vix quidem agnoscimus, multo minus perfecta analysi distincte exponere valeamus. Si daretur biographia hominis, in quibus singuli actus a prima infantia continua serie describerentur, tum recessus & latebræ in animo ejusdem, quo referenda sunt quæ in præsentem dicuntur, perfecta analysi ad notionem adæquatam reducere possemus. Ast istiusmodi biographia cum potestati nostræ minime subjiatur; nemo quoque desideret in casu dato, quæ vires humanas longe transcendunt.

§. 238.

Si quis diu vitio indulget, voluntas continuo magis magisque corrumpitur. Etenim si quid sæpius jam appetivimus, vel aver-
fati fuimus; id denuo oblatum statim appetimus, vel aver-
samur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur
distincte expensa (§. 922. *Psych. empir.*), consequenter habi-
tus acquiritur agendi ex determinatione præterita, qua-
tenus scilicet motivorum confuse perceptorum memoriam
habemus (§. 430. *Psych. empir.*), ac ideo, quo diutius vitio
indulgemus, eo majora habitus iste capit incrementa (§. 431.
Psych. empir.). Quoniam itaque hoc pacto voluntas continuo
magis magisque determinabilis fit ad actiones malas com-
mittendas (§. 428. *Psych. empir.*), ideoque proclivior ad ma-
lum (§. 10.), ac per consequens difficultas sese determinan-
di ad actionem bonam malæ contrariam committendam &
negligentia in eadem committenda continuo augetur, ideo-
que voluntas segnis & iners efficitur ad bonum (§. cit.), in
hac autem proclivitate ad malum & segnitie atque inertia
ad bonum corruptio voluntatis consistit (§. cit.); si quis diu
vitio indulget, voluntas continuo magis magisque corrumpitur.

Experientia abunde confirmat veritatem propositionis præ-
sentis, ita ut de ea vix quisquam dubitet, nisi qui in observan-
dis tam propriis, quam aliorum actionibus negligens fuerit.
Ex demonstratione autem patet ratio continui incrementi cor-
ruptionis. Notandum vero, quænam sit vis imaginationis in
facilitanda determinatione ad malum. Quoniam nihil appe-
timus, nisi quatenus ex eo voluptatem percipimus (§. 156.),
qui actiones malas committit, is malo delectatur. Quodsi
ergo animo recolamus ea, quæ de continuo incremento vis
imaginationis in appetitum sensitivum & aversionem sensiti-
vam annotavimus (not. §. 232, 236.); quod determinabilitas
volun-

voluntatis ad malum continuo magis magisque facilitari debeat, quo diutius quis vitio indulget, intimius perspicimus. Non tribuendum hoc est corruptioni naturæ humanæ, sed eidem proprium est, ut iteratis actionibus agendi facilitas contrahatur. Neque hoc in se malum est, cum nec habitus boni acquiri possent, ideoque nec virtutis capax esset homo (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nisi ea esset ejus natura. Homo igitur se ipsum corrumpit, dum vitio indulget, quod recto usu facultatum fugere poterat atque debebat, fit ita quod in vitium incidat culpa aliorum, qui in educatione officio suo defunt, vel qui eundem quocunque modo seducunt: neque enim jam attendimus causam remotam, a qua initium sumit vitium. Exempla scelestorum manifesto docent, quomodo malitiæ, vel libidinis gradus continuo creverint. Et qui naturam animæ humanæ ex Psychologia satis cognitam atque perspectam habet, is ignorare minime poterit rationem transitus a gradu inferiori ad superiorem, quamvis transiens sibi ejusdem non sit conscius. Non dubito fore haud paucos, quibus nostrum Ethicam tradendi studium minime probabitur; propterea quod existimaturi sunt, philosophiam moralem pertinere ad homines omnes; paucos vero esse inter ipsos eruditos, qui ad rationes perscrutandas animum appellere velint. Ast hi perpendant velim philosophi esse, ut rationem reddat eorum, quæ fieri observamus, & cognitionem philosophicam plurimum præstare communi in ipsa etiam praxi, præsertim morali, prouti abunde constabit, ubi laborem, quem inchoavimus, exantlaverimus. Philosophus non scribit vulgo, etsi qui didicit ea, quæ docet, vulgo etiam prodesse possit, immo eo fine discat, ut prosit imperitis. Absit itaque, ut existimes, te inanem operam sumere, ubi instructus iis, quæ docemus, in rationes inquisiveris eorum, quæ exempla monstrant fieri posse. Corruptionis continua incrementa, si quis in vitiorum tramite continuo pergit, nemo in dubium vocare potest: cum vero eadem rationem sufficientem habeant, homini intellectus datus est, ut eandem scrutetur, & ubi eam detexit,

detexit, rationalitas ejus augetur, quæ quo fit major, eo magis naturam humanam probat & ultra brutorum sortem extollit: id quod paradoxum videri nequit, nisi ei, qui hominem a bruto ratione potissimum distingvi negare aulit, unde omnino sequitur, ut tanto magis distingvatur, quantum ratione præstat, ratione humanitatis mensura constituta. Hæc minime repugnant iis, quæ paulo ante de virtute annotavimus (not. §. 234.). Vita enim hominis virtute præditi legi naturali convenit (§. 121. *part. 1. Phil. pract. univ.*): vita autem legi naturæ conveniens eadem cum vita rationi conveniente (§. 57. *pract. 2. Philpract. univ.*). Natura homines omnes æquales sunt, etiam si physice considerentur, quatenus easdem habent facultates: ast pro diverso facultatum usu, quem acquirunt, utique efficiuntur inæquales, ut quoad ipsam humanitatem gradu differant.

§. 239.

Quoniam voluntas continuo magisque corrumpitur, si *De tempesti-* quis diu vitio indulget (§. 238.), consequenter difficultas *va volunta-* emendandi voluntatem augetur (§. 154.); ideo *tempestive* *tis emendati-* *one.* emendationi voluntatis opera danda est, & quoniam ejus animo, qui a vitio avocandus & ad virtutem adducendus, odium vitii ingignendum & amor virtutis eidem instillandus, a *primo actu*, qui principium vitii est, abstinendum, & contra eundem odio vitii, amore virtutis animus muniendus.

Magnum, immo maximum contra vitium præsidium est sibi sollicite cavere ab actu primo. Exemim quamdiu nullo adhuc actu commaculatus est animus, pugnandum saltem contra invitamenta ad malum. Ast ubi actuperpetrato voluptatem apparentem & nocuam, quam creat vitium, expertus fueris, accedunt irritamenta, & invitamenta acquirunt vim fortio-rem ad stimulandum appetitum, continuo augendam, quo diutius vitio indulges, prouti ex demonstrationibus anterioribus satis

(*Wolfii Ethica Pars II.*)

Pp

superque patet. Cui itaque seria est voluntas a vitio sibi cavendi, ei curæ cordique maxime esse debet, ne in actum primum consentiat, cum quo proclivitas ad malum, ideoque corruptio voluntatis incipit (§. 10.). Atque hinc etiam videmus, quantæ utilitatis, immo necessitatis fit, ut in formandis moribus ratio habeatur eorum, quæ ad præcavendum corruptionem faciunt, ut voluntatem perficere nondum detur.

§. 240.

De emendatione hominis bonæ voluntatis. Si homo bonæ voluntatis & noluntatis committit actionem legi naturæ adversam, quia putat eam eadem præceptam, vel non prohibitam, seu permissam esse; ejus voluntas emendatur, si erroris sui convincitur & emendatio faciliior, quam si voluntas nondum bona futionibus optimis terminata est ad actiones committendas, quæ legi naturæ non conveniunt, aut voluntati divinæ conformes sunt (§. 121.), & ubi bona fuerit noluntas, ea generaliter determinata est ad non committendum actiones, quæ lege naturali prohibentur, vel voluntati divinæ repugnant (§. 127.). Quod si ergo actionem legi naturæ adversam committit, quia putat eam eadem præceptam, non ideo eam committit, quia mala est, aut malum ipsum delectat, sed quia arbitratur, se facere quod facere obligatur, & quod Deus vult. Et, ubi committit actionem lege naturæ prohibitam, quia putat, eam prohibitam non esse, sed permissam, non ideo eam committit, quia propositi sui immemor est, aut bonam voluntatem vincit voluptas, quam vitium creat, sed quia arbitratur, se frui voluptate licita, Deo minime repugnante. Quamobrem si convictus foret, actionem lege naturæ minime præcipi, ideoque voluntati divinæ convenire, aut eam lege naturali, seu a Deo prohibitam esse; neutram committere vellet. Quamobrem si erroris sui convincitur, displicebit

debit actio, quam vel præceptam, vel permissam judicabat, & ab ea sese abstinere, consequenter voluntas, dum perficitur (§. 133.), emendatur. (153.). *Quod erat unum.*

Enimvero cum in hypothese propositionis præsentis voluntas jam determinata sit ad actionem contrariam committendam, modo constat, eam legi naturæ, seu voluntati divinæ conformem esse, *per demonstrata n. 1.* consequenter corruptio, quæ ab errore unice pendet, tollatur, eodem cognito; voluntas utique facilius emendatur, quam si quis parum curat, utrum actio legi naturæ aut voluntati divinæ conveniat, nec ne, consequenter emendatio voluntatis in hypothese propositionis præsentis facilior. *Quod erat alterum.*

Si voluntas emendanda, & bona efficienda, & perficienda (§. 153.). Quodsi ergo jam bona existit, sed erronea de actione opinio saltem corrumpatur; tantummodo perficienda. Opera igitur, quæ impendenda erat, ut voluntas bona efficiatur, cessat. Minor autem labor est, quæ parti alterius æqualis (§. 352. *Ontol.*). Non est, quod objicias, difficile esse ut quis erroris sui vincatur. Quamvis enim hoc ultro largiamur, eadem tamen difficultas semper adest, ubi voluntas emendanda, non modo quatenus perficienda, verum etiam quatenus bona efficienda. Voluntatis nimirum & voluntatis corruptio dependet a vitio intellectus (§. 15.), consequenter semper nititur erroneis de actionibus opinionibus, quibus homo appetitum & aversionem corrumpit. Fieri equidem potest, ut voluntas hominis particulariter corrupta sit, eadem ceteroquin bona existente; sed de hoc casu in præsentī sermo non est, cum sumamus, actionem vi voluntatis bonæ committi, quia putatur, eam lege naturæ præceptam vel permissam esse. Corruptionem vero voluntatis cum bona voluntate atque noluntate consistere posse, errore de actionibus le-

ge naturæ præceptis, vel permissis, illam contaminante, experientia docet & exempla in scriptis historicorum obvia confirmant.

§. 241.

*Impedimen-
tum emenda-
tionis volun-
tatis.*

Quoniam voluntas hominis bonæ voluntatis & noluntatis emendatur, si erroneas de actionibus legi naturæ, seu voluntati divinæ convenientibus opiniones foveat, dum erroris sui convincitur (§. 240.); *emendationem voluntatis impedit opinio, quod actionum bonarum & malorum exacta scientia ad eandem non requiratur, sed generalia quadam de iis cognoscere sufficiat.*

Voluntas non ante emendata est, quam si fuerit & bona, & perfecta (§. 153.), ideoque eidem nocet omnis de actionibus bonis & malis error. Quamdiu quis erroneam de actione fovet opinionem, quasi sit præcepta, vel permissa lege naturæ, voluntas, quatenus bona est, proclivis est ad illam committendam, & noluntas nondum determinata est ad hanc fugiendam. Ipsi igitur voluntati & noluntati bonæ, quamdiu nondum perfecta, inhæret corruptio (§. 10.), si errat intellectus de actionibus legi naturæ, aut voluntati divinæ convenientibus. Neque hoc mirum videri debet, cum voluntatis & noluntatis corruptio a vitio intellectus dependeat (§. 15.). Exempla quoque ubivis obvia adeo manifesto probant, quanta sit corruptio voluntatis & noluntatis, quam error obstetricante bona voluntate parit. Pertinent huc mala, quæ supersticio & religio hominibus persuasit, & plura animadvertere poterimus, ubi vitia particularia explicaverimus. Emendationi igitur voluntatis obstaculum maximum opponunt, qui sibi aliisque persuadere conantur, ad virtutem non requiri multam scientiam, sed sufficere ut quis paucas quasdam easque confusas actionum bonarum atque malarum habeat notiones, immo opinantur, ad cognitionem earundem non requiri, nisi ut quis vocabulis, quibus eadem significantur, jungat notiones confusas, quas ipsum docuit communis loquendi

di usus. Condonandus videri poterat hic error, etsi maxime nocuus, hominibus, quorum miseranda fors est, quod absque culpa sua intellectum perficere minime potuerint: ast cum hodie non desint, qui cum Argo oculatiores videri velint & reformatorem partes sibi arrogant, omnem morum doctrinam paucis quibusdam vocabulis, quibus non nisi confusæ ex communi sermone hauriendæ notiones respondent, comprehensam pro consummata theoria morali aliis obtrudunt, eorum arrogantia excusationem nullam meretur. Dolendum omnino est eos, qui literis operam navant, majorem operam collocare in librorum lectione, quam in perficiendo intellectu: unde enascitur monstrosa illa multiscientiæ opinio, arrogantia genitrix, de qua modo conquesti sumus. Cum ex iis, quæ superius de differentia voluntatis bonæ atque perfectæ & illius insufficientia demonstrata sunt (§. 131. & seqq.), jam pateat fons opinionis tam perversæ, immo absurdæ, & absque difficultate refellantur objectiones, quæ contra scientiam exactam mali & boni moveri solent; hisce diutius immorari nolumus.

§. 242.

Quoniam emendationi voluntatis maxime obstat opinio, *Quomodo* quod ad eam actionum bonarum & malarum exacta scientia *impedimentum* non requiratur, sed generalia quædam de iis cognoscere *sufficit* (§. 241.); ut impendimentum istud tollatur, *eradicandum* est opinio ista *per exempla eorum, quibus evincitur, homines bonæ voluntatis ideo actiones malas committere, quia voluntas ipsorum bona est, si erroneis opinionibus occæcatam mentem possident; immo ipsam bonitatem voluntatis parere pertinax male agendi studium.*

Equidem facile a priori refellitur opinio ista eodem prorsus modo, quo ostendimus, si homo bonæ voluntatis erroneas foveat de actionibus bonis & malis opiniones, non obstante bona voluntate eundem actiones malas committere, bonas fugere (§. 131.); consultius tamen videtur, ut periculum,

cui homo bonæ voluntatis exponitur, ob defectum scientiæ boni & mali, exemplis doceatur (§. 269. 270. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Seligenda inprimis sunt exempla, quæ produunt facta maxime detestanda, ad quæ determinata fuit voluntas, quia bona fuit, per opinionem erroneam, quamvis quoque non negligenda sint talia, quibus probatur, voluntatis bonitatem non obstiterisse, quo minus vitio quodam eandem contaminaret error de actione lege naturali permissa. Ab opinione ista absurda immunis erit, qui facultates animæ earumque a se invicem depedentiam quoad usum ex Psychologia sibi cognitam & perspectam reddidit. Sola enim Psychologiæ ignorantia illam peperit, & eadem ignorantia in causa est, ut homines, qui supra alios sapere sibi videntur, eandem opinionem amplectantur, nec absurditatem manifestam, qua laborat, animadvertant. Non ignota sunt exempla, quæ hic commendantur, opinionis absurdæ defensoribus; sed quando de opinione sua loquuntur, ad illa animum non attendunt, & quando de exemplis incidit cogitatio, opinio ista animum ab eo averit, quod bonitas voluntatis influat in determinationem actionis malæ.

CAPVT III.

De modo concitandi & sedandi affectus.

§. 243.

De impossibilitate eradicandi affectus

Affectus eradicari nequeunt. Affectus enim oriuntur ex confusa boni et mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*). Enimvero bonum a sensu confuse repræsentatur per voluptatem, quæ inde percipitur (§. 561. *Psych. empir.*) & malum per tædium sive molestiam, quæ nobis creatur (§. 573. *Psych. empir.*), cumque nihil appetamus nisi quatenus volu-

voluptatem ex eo percipimus, nec quicquam aversemur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.), ideoque appetitus naturaliter determinatus sit ad appetendum ea, quæ voluptatem creant, & averfatio determinata sit ad averfandum ea, ex quibus molestia percipitur (§. 158.), quin appetitus & averfatio stimuletur, dum sensus per voluptatem bonum, per molestiam malum repræsentant, fieri nequit. Et quoniam si nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus, ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem simul antea perceptæ (§. 593. *Pfych. empir.*), si vero tanquam malam, ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul percepta (§. 594. *Pfych. empir.*), sicque appetitus (§. 595. *Pfych. empir.*) & averfatio efficitur fortior (§. 596. *Pfych. empir.*), imaginatio vero antea cum re percepta reproducit, dum ea sensu percipitur (§. 117. *Pfych. empir.*); quin vi imaginationis appetitus & averfatio ad appetitum & averfationem, quos stimulat, fortius stimulentur, fieri nequit. Quamobrem cum affectus sint actus appetitus sensentivi & averfationis sensitivæ, quorum ille confusa boni (§. 580. *Pfych. empir.*), hæc autem confusa mali repræsentatione oritur (§. 582. *Pfych. empir.*), vehementiores (§. 603. *Pfych. empir.*); si quis affectus eradicare deberet, efficiendum foret, ne objectum sensibile voluptatem crearet, quam creat, nec tædium, sive molestiam, quam parit, ne imaginatio reproduceret ideas cum eodem antea simul perceptorum, & ne voluptate appetitus, molestia averfatio stimularetur. Quoniam itaque fieri nequit, ut in sensationibus quicquam immutemus (§. 78. *Pfych. empir.*), nec in potestate nostra positum est, utrum sentire velimus, nec ne, quando objectum sensibile in organum sensorium

forium agit (§. 79. *Pfych. empir.*), in potestate quoque nostra non est legem imaginationis, qua nititur cum obiecto sensibili antea perceptorum ideæ reproductio (§. 117. *Pfych. empir.*), & naturalem determinabilitatem appetitus per voluptatem atque averfationis per molestiam (§. 158.) pro lubitu immutare; affectus quoque eradicari nequeunt.

Ostendimus alias, nos affectuum impetu abripi ad legem naturæ transgrediendum (§. 537. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & alia adhuc ratione impediri, quo minus legi naturæ convenienter agamus (§. 538. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Nemo igitur in dubium vocabit, fortissimum fore contra vitia quævis præsidium affectuum carentiam. Ast qui sibi hoc præsidium quærit, is profecto operam perdit. Qui affectus eradicare jubet, is hominem naturam humanam exuere debere vult. Ex demonstratione enim manifestum est, quamdiu homo sensu, imaginatione & appetitu sensitivo atque averfatione sensitiva pollet, tamdiu quoque affectibus obnoxium esse animum eius. Deus affectibus caret, quia caret appetitu sensitivo & averfatione sensitiva, sensus atque imaginatione (§. 157. 1101. & seqq. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi homo similiter affectibus carere deberet, nec sensu, nec imaginationem, nec appetitum sensitivum, neque etiam averfationem sensitivam habere deberet. Ecquis vero non videt nisi naturæ humanæ fuerit prorsus ignarus, affectus eradicare idem esse ac naturam humanam in aliam transmutare? Naturæ igitur humanæ valde imperitum se probaret, qui affectus eradicandos esse serio contenderet. Enimvero cum appetitus sensitivus & averfatio sensitiva ad consensum cum rationali reduci possint (§. 581. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque etiam effici, ut affectus eo trahant, quo voluntas ducit, & ab eo retrahant, a quo noluntas reclinat; in Ethica in id inprimis inquirendum, quomodo ex affectibus nobis quæramus præsidium vitiis & adjumentum virtutibus. Quamobrem cum eo fine opus sit, ut affectus concitare & sedare valeamus; primo omnino loco docendum, quomodo affectus concitandi & sedandi.

dandi. Quoniam vero voluntas emendata nos ducit ad actiones legi naturæ conformes committendas, voluntas autem revocat ab actionibus eidem repugnantibus; ad voluntatis emendationem utique pertinet regimen affectuum, consequenter ostendendum quomodo potestati nostræ subjiciantur, ut iisdem uti possimus ad virtutis culturam & vitiorum fugam, & nobis caveamus ab eorundem abusu, quo a virtutis tramite retrahimur & ad vitia abripimur. Absit ut existimes affectus tribuendos esse naturæ humanæ corruptæ, Per naturam humanam appetitus & facultas averſandi saltem corruptibilis, & ubi hæ facultates corrumpuntur, affectus quoque in malam partem vertuntur.

§. 244.

Solo sensu concitatur affectus, si sensibile voluptatem vel molestiam acrem creat. Etenim si sensibile voluptatem vel molestiam acrem creat, sensibile repræsentatur tanquam valde bonum, vel malum (§. 612. 613. *Psych. empir.*). Quamobrem cum vehementius illud appetamus (§. 591. *Psych. empir.*), hoc aversemur (§. 592. *Psych. empir.* pro gradu nimirum voluptatis, vel molestiæ perceptæ, actus vero appetitus sensitivi & averſationis sensitivæ vehementiores affectus sint (§. 603. *Psych. empir.*); solo sensu concitatur affectus, si sensibile voluptatem, vel molestiam acrem creat.

Affectus solo sensu, imaginatione minime concurrente, concitari posse, videmus in infantibus, præsertim recens natis, veluti quando ploratu produnt tristitiam, aut cupiditatem sugendo ubera nutricis. Quoniam enim imaginatio non reproductit ideas rerum nisi antea perceptarum (§. 104. *Psych. empir.*) & si reproducere debet, res istæ vel sæpius, vel diu simul percipiuntur necesse est (§. 211. *Psych. empir.*); in infantibus recens natis usus quidem sensuum adest, ast imaginatio

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

Qq

natio-

nationis adhuc cessat. Quamobrem dubitandum non est, quin affectus, quos produnt infantes recens nati, solo sensu concitentur. Dantur equidem exempla quoque in adultis, qui usu imaginationis jam pollent; quoniam tamen dijudicatu difficile est, utrum in ciendo affectu aliquæ fuerint imaginationis partes, nec ne, & quænam fuerint, cum paucissimorum sit hoc acumen, quo quis in se ipso id discernit, ad ea provocare nolumus. Hac sane de causa facile mihi persuadeo, plures fore in hac opinione, quod solo sensu affectus concitantur a sensibili sunt, nec ullas imaginationis agnoscunt.

§. 245.

*Idem porro
expenditur.*

Quoniam solo sensu concitatur affectus, si sensibile voluptatem vel molestiam acrem creat (§. 244.), voluptas autem & molestia, quæ primum percipitur, nulla adhuc alia ante percepta, cum qua comparari possit, aut adeo insolita, ut cum antea perceptis nihil prorsus affinitatis habeat, attentionem omnem in se trahat (§. 368. *Psych. rat.*), satis acris apparet; solo sensu concitatur affectus, si voluntatem aut molestiam quandam sensibile primum creat, nulla adhuc alia ante percepta, aut adeo insolitam, ut cum antea perceptis nihil prorsus affinitatis habeat.

Apparet hoc in infantibus solo adhuc sensuum usu pollentibus, imaginatione adhuc langvente, aut quasi quiescente, quibus vel tenerrimus famis sensus adeo molestus accidit, ut tristitiam & fugam excitet, quos affectus ploratu, vultu & gestu produnt (§. 780. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Pertinet huc quoque dolor, cujus sensus ferè nullus est in adultis, in infantibus vero ad affectum ciendum sufficiens deprehenditur. In iis nullus adhuc locus est, aut saltem vix ac ne vix quidem ullus latebris atque recessibus, quorum maxima vis est in adultis, ut ideo difficillime discernatur, quænam sensui, quænam

nam imaginationi sint tribuenda, & in quibusnam imaginatio dependeat ab aliis facultatibus animæ. Quamobrem nihil facilius est, quam in infantibus observare, quid valeant sensus in concitandis affectibus, & quænam inclinationes sint naturales, a quibus pendent primi impetus potestati humanæ minime subjecti, nullo modo præcavendi, sed recto intellectus usu saltem regendi: id quod nosse non modo juvat in definienda imputatione, verum etiam in praxi morali. Satis superque experimur sensibilia non ejusdem intensitatis voluptatem ac molestiam parere in omnibus, ideoque in commovendis affectibus non eandem vim exerere. Atque inde dependet diversitas inclinationum naturalium & proclivitatis in certos affectus. Ast talia profundius scrutari in præsentī minime datur. Cum quoad sensationes corpus sit interpret animæ (§. 599. *Psych. empir.*); Physici potissimum est inquirere in rationem, cur sensus diversimode afficiantur ab eodem sensibili in diversis objectis.

§. 246.

Sola vi imaginationis concitatur affectus, si eadem producitur idea objecti voluptatem vel molestiam acrem creantis. Quod si e- Quando sola
vi imagina-
tionis produ-
cantur affe-
ctus.
nim imaginatio producit ideam objecti voluptatem, vel molestiam acrem creantis, idem repræsentatur tanquam valde bonum, vel malum (§. 612. 613. *Psych. empir.*). Quamobrem cum vehementius illud appetamus (§. 591. *Psych. empir.*), hoc aversemur (§. 592. *Psych. empir.*), pro gradu nimirum voluptatis, vel molestiæ præceptæ, actus vero appetitus sensitivæ & aversionis seu sensitivæ vehementiores affectus sint (§. 603. *Psych. empir.*); sola vi imaginationis concitatur affectus, si eadem producitur idea objecti voluptatem, vel molestiam acrem creantis.

Ideæ imaginationis vi productæ & sensuales, seu perceptiones rerum sensibilibum non differunt, nisi quod hæ repræsentent objectum præsens, illæ autem objectum absens (§. 67. 92.

Pfych. empir.). Quamobrem cum ideæ sensuales commovere possint appetitum sensitivum & aversionem sensitivam, quantum sufficit ad concitandos affectus (§. 244.); nec mirum videri potest, phantasmatis eandem vim inesse. Quamvis enim phantasmata minus clara sint ideis sensualibus (§. 96. *Pfych. empir.*), quando tamen in se trahunt omnem attentionem ob voluptatem, vel molestiam inde perceptam (§. 371. *Pfych. rat.*), animo a sensibili averſo & in phantasma unice intento, perinde est, ac si sensationibus non cœxisteret, ideoque clariora efficiuntur (§. 101. *Pfych. empir.*), qui effectus attentionis est (§. 237. *Pfych. empir.*). Posse autem affectus sola vi imaginationis concitari, sensu immediate in appetitum, vel aversionem non influente, in nobismet ipsis experimur. Somnia imaginationi deberi constat (§. 122. *Pfych. empir.*). Concitari vero etiam affectus in somniis vix puto quenquam esse, qui nesciat, modo non prorsus oblitus fuerit eorum, quæ ipsi subinde per somnium acciderunt. Sola igitur somnia veritatem propositionis præsentis confirmare poterant. Enimvero multo frequentius id contingit, quando vigilamus. Non desunt casus, in quibus objecta præsentia sensus hilarant. Quodsi vero contingat eorundem ope vi imaginationis produci ideam objecti valde molesti, animus extemplo affectu molesto perturbatur, in quo ideo sensus nullæ prorsus sunt partes nisi quatenus ideæ ad affectum producendum aptæ ansam dedit, affectu soli imaginationi tribuendo. Nolumus cumulare casus alios, quos unusquisque in se observare poterit, modo animum ad ea attendere velit. Discernendi autem sunt casus, in quibus imaginatio reproducit ideas rerum, quæ alias cum præsentibus perciperentur certos quosdam affectus jam concitaverunt. In his enim sensus concurrat ad affectum ciendum, quatenus determinationes præteritæ influunt in determinationem actus præsentis quæ talis. Acumine utique opus est, si quis casus diversos a se invicem discernere voluerit (§. 332. *Pfych. empir.*), imprimis si
ideas

ideas confusas ad distinctas revocare voluerit (§. 194. *Esb.*). Immo opus est acumine subtili, si differentia non fuerit satis manifesta, non sine multa ac singulari exercitatione comparando (§. 205. *part. 1. Esb.*).

§. 247.

*Si idea imaginationis vi reproducta objectum ut tale repræsentat De affectu quale repræsentabatur sensui obvium, cum affectus concitaretur; affectus vi vi imaginationis ciatur, seu resuscitatur. Quoniam enim affectus oritur ex confusa boni & mali repræsentatione (§. 605 *Psych. empir.*); objectum aliquod præsens affectum quendam concitat, quatenus ut bonum, vel malum hoc vel alio modo repræsentatur, consequenter ad hunc, vel alium affectum producendum aptum est. Enimvero si idea imaginationis vi reproducta objectum ut tale repræsentat, quale repræsentabatur sensui obvium, cum affectus concitaretur; idem ut bonum, vel malum eo modo repræsentare debet, quo ad affectum concitandum aptum est. Affectus igitur vi imaginationis resuscitatur, qui oriebatur, cum objectum præsens sensum afficeret.*

E. gr. si quid in altero observamus, quod nobis placet, amor oritur (§. 649. *Psych. empir.*). Quodsi vero recordamur ejus, quod nobis placet in altero, amor resuscitatur. Et tanta deprehenditur vis imaginationis in appetitum sensitivum, ut, si personæ saltem meminerimus & ejus ideæ saltem inhæret ideæ ejus, quod placet, ut cum illa in unam confundatur, quatenus hæc illi inexistit, quamvis ab eadem minime discreta, amorem resuscitet. Ex iis, quæ de speciebus affectuum diximus in *Psychologia empirica*, patet, non semper objectum ut tale repræsentari, quando imaginationis vi reproductur idea ipsius, quale repræsentabatur, cum sensui præsens esset. Quamobrem nec fieri potest, ut imaginatio eodem

modo influat in appetitum, vel averſationem, quo influabat cum ſenſui obvium eſſet. Ita ſi ædes vicinas ardentes videmus; metus, vel timor oritur (§. 822, 823. *Pſych. empir.*) Enimvero quando incendium reſtinctum eſt, ædibus noſtris ſalvis, etiamſi poſthac periculi, quod iisdem imminebat, meminerimus, metus tamen, vel timor non reſuſcitatur. Cum enim incendium videremus, idem nobis repræſentabamus tanquam nobis periculolum, quod fieri poſſe videbatur, ut incendium noſtras quoque ædes corriperet. Sed quando illius poſthac recordamur, etiamſi ædes vicinas ardentes una cum noſtris nobis repræſentemus, nullus tamen ideo metus oritur. Quoniam nimirum nobis ſatis conſcii ſumus, ideam hanc non eſſe rei præſentis, ſed præteritæ, omnis quoque cogitatio periculi noſtris ædibus imminens abeſt, quæ metum incuriebat. Atque hinc intelligitur, quid ſit objectum ad concitandum metum aptum ſibi vi imaginationis repræſentare ut tale, quale percipitur, dum metus animum invadit.

§. 248.

De modo
ſuſcitandi
affectum in
alio.

Si quis affectum quandam concitare velit in alterius animo, necesse est, ut in eo ſuſcitet ideam, qua rem quandam ſibi repræſentat ut talem, qualis affectum iſtum ciere ſolet. Quoniam enim affectus ex confuſa boni & mali repræſentatione oriuntur (§. 605. *Pſych. empir.*), ratio ſufficiens affectus eſt idea rei, qua repræſentatur certo quodam modo ut bona, vel mala, & ex geneſi affectuum in ſpecie conſtat, ut hic vel ille oriatur, hoc vel alio modo illam repræſentari debere tanquam bonam, vel malam. Quamobrem cum poſita ratione ſufficiente ponatur id, quod propter eam potius eſt, quam non eſt (§. 118. *Ontol.*); ſi quis affectum quandam concitare velit in animo alterius, necesse utique eſt, ut in eo ſuſcitet ideam, qua rem quandam ſibi repræſentat ut talem, qualis affectum iſtum ciere ſolet.

Qui

Qui definitiones reales affectuum, quas in Psychologia empirica dedimus, cognitae atque perspectae habet; ei in casu particulari haud difficile erit dijudicare, quomodo representari debeat objectum, ut affectus concitetur. Non tamen ex se de aliis statuere debet, qui successus spem certam sibi spondere voluerit. Quoniam enim bonum, quatenus affectum suscitare aptum est, aestimatur ex voluptate, quam creat, aut molestia, quam depellit, & vicissim malum ex molestia, quae percipitur, aut ex voluptatis jactura, quae fit, exploratum vero est, suam unumquemque trahere voluptatem, neque in omnibus eadem est delectationum sensualium, lucri atque honoris cupido, ac praeterea requiritur, ut quis persuasus sit, etsi non ad veritatem, saltem tamen opinione, certa esse quae de re dicuntur; non eadem boni vel mali representatio in quolibet subjecto eandem vim habet in commovendo appetitu sensitivo, vel aversione sensitiva, ut idem concitetur affectus. Accedit, quod nec imaginatio in omnibus eodem modo influat in representationem boni atque mali (§. 593. 594. *Psych. empir.*), ut appetitus & aversio evadat fortior (§. 595. 596. *Psych. empir.*). Quamobrem cum affectus sint appetitiones & aversiones vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*); quae in uno ratio sufficiens affectus est, ea nondum sufficiens est in alio. Notandum praeterea, rationem quoque habendam esse influxus appetitus rationalis in sensitivum & aversionis rationalis in sensitivam, qui plurimum variat; attendenda esse impedimenta, quae subinde objiciuntur, representationi boni atque mali ad affectum concitandum alias sufficienti vim suam detrahentia; considerata denique adjumenta, quae casuum diversitas exigit, quo etiam refero praeparationem ad affectum suscitandum per affectum quendam alium praecedentem. De hisce singulis dicendi amplissimus aperitur campus, sed quem ingredi in praesenti prohibemur. Erit tamen nonnulla de his dicendi occasio in sequentibus, quando singulos affectus in specie consideraturi sumus. Patebunt alia ex speciali

ciali tractatione de virtutibus atque vitiis oppositis. Cum oratorum sit concitare affectus, quæ hic annotantur, non pro subtilitatibus sterilibus habenda, si vel maxime quis non prospiciat usum in formandis aliorum moribus, quidni & propriis? Usus vero hic ex speciali, quæ sequitur, tractatione magis elucescet.

§. 249.

De aliis in
affectum in-
ducendis.

Ut quis alium in affectum inducat, plurimum conducit, ut ipsemet eundem effundat. Quando anima affectibus commovetur, sanguis ac fluidum nerveum motu extraordinario agitur, (§. 611. *Psych. empir.*), unde pendet mutatio vultus, gestus vocis & sermonis pro affectuum varietate (§. 753. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Actus hi externi cum incurrant in sensus ejus, qui in affectum inducendus, impressiones autem in sensus excitent motus fluidorum in corpore; motus quoque sanguinis atque fluidi nervei in eo, qui ad affectum inducendus, extraordinarius oriri debet, aut saltem conatus ad eundem nisi adsint causæ ad eum cohibendum sufficientes. Quamobrem cum constans sit inter animam & corpus harmonia (§. 540. *Psych. rat.*); ut quis alium in affectum inducat, plurimum omnino conducit, ut ipsemet eundem effundat.

Dudum hoc animadversum est ab aliis. Inde ortum traxit pervulgatum istud: si vis alium flere, ipse fletu. Facile autem intelligitur, affectus ejus, qui alios in affectum inducere vult, non simulatos, sed sinceros esse debere. Quodsi quis enim affectum simulet, actibus externis, quibus proditur, inest quidpiam contradictorii, quod displicet, etiamsi distincte non percipiatur, & affectum potius reprimat, quam eundem concitando conducit. Multa insunt perceptionibus confusis, quorum nobis conscii non sumus, ex quibus oritur

untur obscuriores animæ conatus, qui insunt appetitui & aversationi, ideoque a nobis minime animadvertuntur. Ac ideo contingit, ut longe plurimum sufficienter explicare non valeamus, etsi intelligibili modo sint explicabilia. Tenendum præterea est, impressiones in organa sensoria ejus, qui in affectum inducendus, supponere quoque dispositionem ad affectum, quo commoveri debet animus, qualis non minus in corpore, mechanismo nimirum cerebri & inde propagati systematis nervosi, quam in facultatibus animæ latet, ut ideo fieri non possit, ut eundem in quolibet subjecto expectemus successum. Distingvendus etiam est ab hypothesei propositionis præsentis casus alius, quo affectu nostro alium inducere volumus in affectum alium, veluti ira in terrorem, vel metum. Multo acumine opus est in iis discernendis, quæ animam tangunt, ne diversa confundantur.

§. 250.

Omnis appetitus tendit ad aliquid abstinendum; aversatio vero ad aliquid depellendum. Etenim appetimus, quod nobis re-præsentamus tanquam bonum & aversamur, quod nobis re-præsentamus tanquam malum quoad nos (§. 904. 907. *Psych. empir.*), quatenus scilicet ex illo voluptatem, ex hoc molestiam percipimus (§. 156.). Quamobrem appetitus tendit ad obtinendum id, quod voluptatem creat, aversatio vero ad id, quod molestiam parit. Omnis itaque appetitus tendit ad aliquid obtinendum, aversatio vero ad aliquid depellendum.

Dantur utique fines tam appetitus, quam aversationis. Finis generalis appetitus est fructio voluptatis, seu felicitas (§. 636. *Psych. empir.*), ad quam appetitus per naturam suam determinatus est (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); aversationis vero carentia molestiæ, seu evitatio infelicitatis (§. 637. *Psych. empir.*), ad quam nauseandum aversatio per naturam suam

R r

suam determinata est (§. 225. part. 2. *Phil. præf. ult.*). Ad finem istum cum referatur appetitus & aversio; appetitus tendit ad ea obtinendum, quæ voluptatem creant, aversio vero ad ea depellendum, quæ molestiam pariunt, ut simus felices, minime autem infelices. Quemadmodum itaque absentia mali bonum est (§. 754. Part. 1. *Jur. nat.*); ipsi aversioni coheret quædam appetitio, quatenus infelicitatem averfamur, ut simus felices, ut ideo actus appetitus & aversionis arctissimo quodam vinculo connectantur, nec determinationes utriusque facultatis naturales sibi invicem contrariantur, sed in idem conspirent. Natura igitur humana autore suo digna: id quod ex principiis Theologiæ naturalis luculenter demonstrari poterat, siquidem talia demonstrandi hic esset locus. Ex principiis quoque Theologiæ naturalis de ortu idearum rerum omnium in intellectu divino (§. 90. & seqq. part. 2. *Theol. nat.*) ostendi poterat, quomodo determinationes illæ naturales tandem resolvantur in prima possibilia seu realitates, quæ Deo insunt (§. 87. part. 2. *Theol. nat.*); sed ad tantas ambages jam descendere a præsentē instituto alienum.

§. 251.

Idem specialius expenditur.

Quoniam omnis appetitus tendit ad aliquid obtinendum, aversio vero ad aliquid depellendum (§. 250.), voluptas vero voluptuosi determinabilis per delectationes sensuales, noluntas per ea, quæ sensui ingrata sunt & quæ dolorem causantur (§. 166.), voluntas lucri cupidi determinabilis per lucrum & noluntas per damnum (§. 173), voluntas honoris cupidi per honorem & laudem, noluntas per ea, quæ honori atque laudi quomodocunque adversantur (§. 178.); appetitus voluptuosi tendit ad obtinendum ea, quæ sensum bilarant, lucri cupidi ad obtinendum ea, quibus locupletiores reddimur, honoris cupidi ad obtinendum ea, quæ honorem & laudem pariunt, aversio vero voluptuosi ad depellendum ea, quæ sensui ingra-

ta

ta sunt, aut dolorem causantur, lucri cupidi ad avertendum damnum, bonoris cupidi ad depellendum ea, quæ bonori atque laudi quomodocunque adversantur.

Quodsi quis animum attenderit ad ea, quæ superius de bonorum & malorum differentia prolixè inculcavimus, fines quoque appetitus & aversionis distinctius cognoscere poterit, & quomodo particulares tandem in generalem resolvantur, pulchroque nexu omnia inter se cohæreant animadvertere. Etsi autem appetitus hominis generaliter determinatus sit ad obtinendum id, quod bonum est respectu sui, & aversio generaliter determinata sit ad depellendum id, quod malum est respectu sui; id tamen minime obstat, quod etiam ad motiva voluntatis referendum sit bonum communicativum, quod facit ad perfectionum aliorum (§. 83.) & parit studium inferendi aliis (§. 87.), ad motiva vero voluntatis referendum quoque sit malum illatum, quod facit ad imperfectionem aliorum (§. 89.) & parit studium eam impediendi, aut avertendi. Cum enim nil appetamus, nisi quatenus ex eo voluptatem percipimus, nec aversemur nisi quatenus id molestiam nobis creat (§. 156.); dum appetitus fertur in alienam perfectionem, ex ea voluptatem percipimus, dum aversio abhorret ab aliena imperfectione, ex ea molestiam percipimus, consequenter cum appetitus naturaliter determinatus sit ad appetendum ea, quæ voluptatem creant, & aversio determinata ad averfandum ea, ex quibus molestia percipitur (§. 158.); eo ipso appetitus quoque determinabilis efficitur per bonum communicativum & tendit ad obtinendum ea, quæ alteri prosunt, & aversio determinabilis per malum illatum & tendit ad depellendum ea, quæ aliis nocent. Probe omnia perpendenda sunt, ut appareat, in anima nihil concipi posse, quod sit prorsus discretum ab aliis, & ut origo corruptionis ex limitationibus originariis resultantis, natura humana in se bona, quatenus ad autorem ipsius referenda, penitus inspiciatur. Errant vulgo qui sibi persuadent, quasi animæ humanæ

inditæ sunt determinationes nullo modo inter se connectæ. Et multo turpius errant, qui existimant inditas ipsi esse determinationes prorsus contrarias: id quod revera idem est ac contradictoria admittere. Multa omnino sunt præjudicia, quæ mentem humanam occæcare solent, quo minus seipsam cognoscat, & nisi ea exuamus nec fieri potest, ut praxin moralem a priori addiscamus.

§. 252.

*Quo tendant
affectus.*

Quoniam appetitus tendit ad aliquid obtinendum, & averfatio ad aliquid depellendum (§. 250.), affectus vero sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*); *omnis quoque affectus tendit ad aliquid obtinendum, vel depellendum.*

Principium hoc maximi momenti est in moralibus. Ad affectus enim intimius perspiciendos requiritur, ut probe expendatur, ad quid singuli tendant. Quemadmodum plures perceptiones, quibus bonum, vel malum repræsentatur, confunduntur in unam, ut singularum nobis concii non simus, ita etiam iisdem respondentes appetitiones & averfiones in unam quandam confunduntur, quæ quamvis tandem ad unum quid in genere spectatum tendant, id tamen, ad quod tendunt, nonnisi confuse percipitur & quæ in unam confunduntur perceptiones obscuræ sunt. Atque hinc pendet perturbatio animi, quæ regnat in affectibus, & extraordinarius motus fluidorum, præsertim fluidi nervei, aut ipsa nervorum irritatio in corpore, mutationis vultus, vocis, gestuum causa. Facile autem hinc intelligitur, quod perturbatio ista & motus iste fluidorum in corpore atque hinc pendentium gestuum inprimis varietas in omnibus subiectis non prorsus eadem deprehendatur, variantibus præsertim latebris & recessibus, qui dantur in animis hominum. Plura huc spectantia patebunt ex iis, quæ de affectibus in
specie

specie mox demonstraturi & annotaturi sumus. Notari adhuc meretur, cum anima continuo producat ideam totius universi etiam quoad status futuros (§. 190. *Psych. rat.*), eidem quoque inesse præsentionem quandam futuri, quæ etsi obscura sit in appetitum & aversionem tamen influit, & appetitiones atque aversiones pro diversitate eorum, quæ præsentuntur, obscuras parit, ad specificationem appetitionis & aversionis confusæ, cujus nobis conscius sumus, facientes, quippe quæ perinde ac perceptiones confusæ in simpliciores obscuras continuo resolubiles sunt. Confusa perceptio talis est, quia obscuræ, in quas resolubilis, tales sunt, & similiter confusa appetitio, vel aversio talis est, quia appetitiones vel aversiones obscuræ tales sunt. Quamvis nullus dubitem fore, ut plurimi subtilitates hæc accusent, parum tamen me movet eorum censura, qui in Psychologia se hospites probant. Dent enim rationes sufficientes eorum, quæ in anima contingere indies observant, absque istis subtilitatibus: nullus dubito fore, ut vel obmutescant, vel dent sine mente sonos, quibus ignorantiam suam palliare conantur. Sane non capiunt primum illud rationis humanæ principium, quod principium rationis sufficientis appellari suevit & vi cujus omnia intelligibili modo sunt explicabilia (§. 321. *Ontol.*), sit ita quod non omnia intelligibili modo a nobis explicari possint. Qui subtilitatum, quas hic commemoramus, non fuerit ignarus, is in casu dato rationem impotentia suæ reddere poterit, quæ unde veniat illarum ignarus non intelligit. Iisdem igitur perpensis aut rationem ejus, quod in nobismet ipsis vel aliis observamus, reddere poterimus, aut ostendere, cur id non sit in nostra potestate. Atque hoc sufficit ad recte philosophandum.

§. 253.

*De diversa
proclivitate
ad affectus.*

Alii ad hos, alii ad alios affectus sunt procliviores. Sumimus hoc a posteriori. Facile experimur, modo animum attendere velimus ad eos casus, in quibus eadem posita boni, vel mali representatione ad affectum quendam concitandum apta non tamen idem in omnibus ponitur affectus, certo sane indicio, dari quid in anima hominis, quod representationi boni, vel mali superaccedit, ut adsit ratio sane sufficiens ad concitandum affectum. Ita videmus non omnes esse æque meticulosos, non omnes eadem facilitate induci in terrorem, non omnes esse æque iracundos.

Differentia hæc probe notanda est in praxi morali, quoties affectus vel sunt concitandi, vel sedandi. Ratio autem hujus differentię non adeo obvia, ut absque ambagibus in eandem inquirere possimus. In eadem tamen observanda acumine haud raro subtili opus est, præsertim si quod naturale est, id ab hoc discernere volueris, quod acquisitum, quamvis in praxi morali perinde videri poterat, sive proclivitas ad certum affectum naturalis sit, sive acquisita. Quod vero eadem momentum afferat ad paxin moralem, inde intelligitur, quod naturale expelli minime possit, quod vero acquisitum est extirpatu non sit prorsus impossibile, aut saltem medelam quandam admittat, quatenus in casu præsentis dantur proclivitatis gradus. Quod vero diximus in observanda proclivitatis hujus differentia in diversis subjectis acumine opus esse, etiamsi id, quod naturale est, ab eo, quod acquisitum, discernere nolueris, non una ratio est. Etenim sollicite cavendum, ne a particulari, vel singulari argumenteris ad universale, cum in casu priori attendenda sit differentia inter inclinationes ad delectationes sensuales, lucrum & honorem atque laudem, quæ re-
præsen-

præsentationem boni, vel mali plurimum variant (§. 181.), in posteriori in eandem influat imaginatio (§. 593. 594. *Psych. empir.*). Consideranda præterea est dependentia affectus unius ab altero, ubi proclivitas ab hoc in illum redundat, non tamen semper eodem gradu, quatenus nimirum repræsentatio boni vel mali ad concitandum dependentem apta uni non æque facilis, quam alteri. Neque etiam hic negligendum, quod affectus quidam imminuere, vel etiam augere possit proclivitatem ad alium, vel prorsus obstare, quo minus is excitetur, ad quem quis alias proclivis est. Immo quoque tenendum, fieri subinde posse, ut affectus quidam cum alio concurrat, ut hic facilius concitetur, quam si solus fuerit, sicque ad eandem proclivior quis videatur, quam revera est. Ast hæc & alia plura iisdem gemina ex sequente tractatione speciali elucescent. Sufficit in præsentī notasse, multas dari rationes, ob quas adnodum circumspectum esse debet de proclivitate ad affectum quendam iudicium.

§. 254.

Quoniam alii ad hunc, alii ad alium affectum procliviores sunt (§. 253.), atque proclivitas suos habet gradus, quod a posteriori sumere licet; *Cur habenda sit ratio magnitudinis boni vel mali representande.*

Bonum & malum suos habere gradus, ideoque unum altero esse majus, noto notius est. Ex bono majore major percipitur voluptas (§. 612. *Psych. empir.*), ex malo majore molestia major (§. 613. *Psych. empir.*), ideoque bonum majus stimulat appetitum, malum majus aversionem, cum minus stimulare non posset (§. 156.). Quamobrem si minor fuerit proclivitatis gradus, ut affectus difficilior concitetur, magnitudo boni, vel mali exaggeranda, cum ex adverso de eo parum solliciti esse debeamus, si quis fuerit ad affectu.

affectum valde proclivis, ut is facile admodum excitetur. Quamvis forsitan, quæ modo diximus, ea nihil in recessu habere videantur, contrarium tamen experientur, qui in rationes eorum, quæ de affectibus observantur, inquisitioni sunt. Videbunt enim haud pauca esse, quorum ratio inde reddenda.

§. 255.

Quomodo
gaudium
concitetur.

Si gaudium concitare velimus, necesse est alteri quidpiam dari quod insigne bonum ipsi videtur, aut persuadendum ipsi id, quod habet, bonum insigne esse. Etenim si quod nobis datur, vel quod habemus tanquam insigne bonum idea confusa nobis repræsentamus, gaudium in nobis oritur, & magnitudo ejus magnitudini boni, quæ nobis videtur, respondet (§. 616. *Psych. empir.*). Quodsi ergo gaudium concitare velimus, necesse est alteri quidpiam dari, quod insigne bonum ipsi videtur, aut ipsi persuadendum id, quod jam habet, insigne bonum esse.

Duo sunt casus, qui in gaudio concitando occurrunt. Etenim aut nondum habemus, quo gaudendum, aut jam habemus. Quodsi id nondum habeamus, necesse est, ut ejus compotes reddamur: quodsi jam habeamus, quantum vero bonum sit, non agnoscamus, necesse omnino est, ut ad agnitionem perducamur. Gaudium supponit opinionem boni præsentis, sine qua eidem locus esse nequit (§. 618. *Psych. empir.*), ut ideo quoque gaudium definiri soleat per affectum boni præsentis opinione conceptum. Quamobrem qui gaudere debet, sibi, quod habet, vel id cujus compos redditur, tanquam bonum repræsentare debet. Si per se id sibi repræsentare non potest, tum utique necesse est, ut ipsum bona sua agnoscere doceas. Ponamus te possidere gemmam pretiosam, quam talem esse ignoras. Quodsi certus reddaris de ejus pretio, non minus gaudebis, quam si quis

si quis tibi donaret gemmam, cujus pretiositas tibi jam erat nota. Supponimus nimirum te gemmis delectari & pro bono insigni habere, ut gemmam pretiosam possideas. Opinio enim boni non omnium eadem, neque omnes eandem rem bonam sibi repræsentant ob eandem rationem. Ita alios gemmæ per se delectant, alios lucri cupidos propter pretium, quo veniunt, ambitiosos propter ostentationem, cui inserviunt, naturæ curiosos propter raritatem, atque ita porro. Unde facile patet, si dando gaudium concitare velis, tibi constare debere, quam re quis delectetur, & ubi opinionem boni concipere debet, qui sua bona non agnoscit, te non ignorare debere, ob quamnam rationem is bonum quid reputet. Perpendenda hæc probe sunt oratori, si affectus auditorum commovere velit. Cum enim omnis affectus boni & mali repræsentatione concitentur, quæ de gaudio dicuntur, facile ad alios affectus concitandos etiam transferuntur. Et re vera hoc jam in genere inculcavimus, cum ostendimus, si quis affectum quendam concitare velit in alterius animo, necesse esse, ut in eo suscitetur id, quo rem quandam sibi repræsentat ut talem, qualis affectum istum ciere solet (§, 248.). Videndum quoque, quod ibidem jam annotavimus in genere, hic autem exemplo quodam illustravimus.

§. 256.

Gradus affectus pendet a magnitudine boni vel mali, cujus De gradu a-
opinionem concitatur, seu quanto majus videtur bonum, vel malum, fectus a ma-
quod nobis repræsentamus, tanto major quoque est affectus, qui gnitudine bo-
ejusdem repræsentatione concitatur. Etenim affectus oriuntur ni vel mali
ex confusa boni & mali repræsentatione (§. 605. Psych. pendente.
empir.). Quamobrem cum nemo sit, qui nesciat, bonum
unum & malum non modo esse altero majus, verum et-
iam opinione hominum haberi; quo majus videtur bonum,
(Wolffii Ethicæ Pars II.) S s vel

vel malum, quod nobis repræsentamus, eo major quoque esse debet affectus, qui ejus repræsentatione concitatur, ideoque gradus ejusdem pendet a magnitudine boni, vel mali, cujus opinione concitatur.

Ostenditur etiam hoc modo. Homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam averfatur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.). Quoniam itaque voluptas major appetitum, molestia major averfationem magis stimulat, affectus vero sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*); affectus quoque vehementiores sunt pro diverso gradu voluptatis, vel molestiæ ex re perceptæ, Enimvero si qua ex re major percipitur voluptas, bonum majus nobis videtur (§. 612. *Psych. empir.*), & si molestia major percipitur, malum videtur majus (§. 613. *Psych. empir.*). Quanto igitur majus videtur bonum, vel malum, quod nobis repræsentamus, tanto major quoque esse debet affectus, qui ejusdem repræsentatione concitatur, ideoque gradus affectus dependet a magnitudine boni, vel mali, cujus opinione concitatur.

Poterat idem aliis adhuc modis demonstrari; ast non opus est, ut multis modis demonstretur, quod indies observatur & tot exemplis atque domestica experientia confirmari potest. Conducit tamen, ut legantur, aut ad animum revocentur ea, quæ de influxu imaginationis in appetitum sensitivum & averfationem sensitivam, atque hinc pendente apparentia magnitudinis boni, vel mali, itemque gradibus appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ demonstravimus (§. 593. *Et seqq. Psych. empir.*). Non est quod urgeas, habendam quoque esse rationem proclivitatis ad affectum, quam in omnibus subjectis eandem non esse constat (§. 253.). Cum enim appetitus voluptate, averfatio molestia stimuletur (§. 156. & ab initio homo bonum a malo

males discernere nequeat nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.); ipsa proclivitas ad affectum naturalis dependere debet a gradu voluptatis, vel molestiæ perceptæ, non minus quam acquisita. Qui igitur ad affectum quandam proclivior est, ejus opinione quoque bonum, vel malum, cujus confusa repræsentatione affectus concitantur (§. 605. *Psych. empir.*), majus esse debet, quam opinione alterius, qui minus proclivis ad eundem est. Non licet nobis omnia a prima origine repetere. Qui in anterioribus atque his omnibus, quæ in *Ethica* præsupponuntur, industriam suam desiderari passus non est; facile per se talia animadvertet: ceteris fere surdis narratur fabula.

§. 257.

Si quis obtinet, quod cupit, in gaudium inducitur, & gradus gaudii respondet gradui cupiditatis. De eo, quod cupimus, ob-
 Si quid enim cupimus, id nobis repræsentamus tanquam valde bonum (§. 808. *Psych. empir.*). Quodsi ergo id obtinemus, bonum, quod erat absens, jam fit præsens. Quamobrem cum gaudium oriatur, si quis id obtinet vel habet, quod insigne bonum ipsi videtur (§. 255.), ideoque opinione boni præsentis (§. 624. *Psych. empir.*); si quis obtinet, quod cupit, in gaudium inducitur. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam gradus affectus pendet a magnitudine boni, cujus opinione concitatur (§. 256.); cupiditas quoque major, vel minor erit, prouti id, quod cupimus, majus, vel minus bonum videtur. Quando quod cupimus obtinemus, cupiditas in gaudium abit, eadem manente opinione magnitudinis boni per demonstrata n. 1. Quamobrem necesse est, ut gradus gaudii respondeat gradui cupiditatis. *Quod erat alterum.*

Experientia utramque propositionis præsentis partem confirmat, si quis rariorem quendam librum vehementer habere cupit, & postquam diu multumque eundem frustra quæsit, eundem tandem obtinet, torus in gaudium effunditur, & gaudii rationem reddit habendi cupiditatem, qua flagravit, & omne studium, quod in eo obtinendo collocavit, commemorat & pro gradu cupiditatis exaggerat. Exemplo quoque sunt illi, quibus diu in votis fuit, ut officio cuidam admoventur, & tandem voti sui compotes fiunt. Idem observamus in iis, qui officio vacanti admoventur cupiunt, quando ipsis nunciatur, quod idem in ipsos fuerit collatum.

§. 258.

De eo, quod cupimus ut quod cupimus (§. 257.), qui vero alterum amat, eundem habeat alter. Quoniam in gaudium inducimur, si quid obtinetur, si quid cupit, ut alter habeat, vel obtineat, perinde est ac si ipse hoc habere, vel obtinere vellet; qui alterum amat, in gaudium inducitur, si is obtinet, quod ut obtineat cupit.

Perinde est, si id, quod cupimus, ipsimet habere velimus, five ut habeat alter, etsi in nos nulla inde redundet utilitas. Atque tunc amor influit in cupiditatem: id quod non fit, si quid ut alter obtineat cupiamus nostri causa. Ac ideo casum hunc particularem a generali propositionis præsentis distinguere debemus, cum hoc faciat ad latebras & recessus in animo detegendum (§. 72. part. 1. Est.). Exempla casus præsentis sunt, si cui, quem amamus, officium quoddam confertur, vel si commendatione nostra efficitur, ut uxorem divitem ducat. Gaudemus autem opinionem boni nostram secuti. Quamobrem fieri potest, ut alter non gaudeat, opinione nostra ab opinione ipsius differente, veluti si alter habere mallet officium pingvius, aut quod

quod minus negotii faceretur, vel uxorem pulchrioris formæ. Necesse non est, ut gaudium sit commune: id quod supponit vel cupiditatem communem (§. 258.), vel eandem saltem boni opinionem (§. 255.). Casus, qui ad appetitum & aversionem spectant, admodum perplexi sunt, ut acute distingvendi sint, ubi in rationem eorum inquire volueris, quæ in anima contingunt.

§. 259.

Si quod cupimus ejus gratia, quem amamus, obtinetur, gradus gaudii variat pro gradu amoris. Etenim si quid cupimus gaudii, eo ejus gratia, quem amamus, amor influit in cupiditatem obtento, quod (§. 652. 805. *Psych. empir.*), consequenter quo major fuerit amor, eo major quoque erit cupiditas, ceteris nimirum paribus, velut eadem boni opinione existente, qua cupiditas concitatur. Quamobrem cum gradui cupiditatis respondeat gradus gaudii, in quod inducimur eo, quod cupimus, obtento (§. 257.); si quod cupimus ejus gratia, quem amamus, obtinetur, gradus gaudii respondet gradui amoris, ideoque variat pro gradu amoris.

Si quid cupimus ejus gratia, quem amamus, ideo cupimus, quia eundem amamus. Quoniam itaque amor unica cupiditatis causa esse supponitur, ita ut si ille abesset hæc quoque locum non haberet; major utique cupiditas esse debet, si major fuerit amor, minor autem, si hic minor fuerit. Ne vero putemus, ejusdem gradus esse debere in omni casu, ideo diximus, ceteris paribus, veluti eadem boni opinione existente. Etenim cum gradus affectus pendeat a magnitudine boni, cujus opinione concitatur (§. 256.), cupiditas quoque non erit ejusdem gradus, variante boni magnitudine, etsi amor, a quo originem trahit, ejusdem gradus fuerit. Ideo contingere potest, ut magis gaudeamus, obtento bono minore, quod alterius gratia cupimus,

pimus, si eum impense amemus, quam obtento multo maiore, si tantus non fuerit amor. Quando vero dicimus, ceteris paribus cupiditatem respondere gradui amoris, a quo eadem originem trahit, non modo attendenda est opinio boni, qua cupiditas excitatur; verum etiam in casu particulari alia adhuc concurrere possunt, quæ cupiditatem vel augent, vel minuunt, manente licet amore invariato. Sed omnia ista in præsentī discutere non licet. Cum in anima mirificus quidam nexus eorum detur, quæ in ea contingunt; præter Psychologiam integram Ethicam intime cognitam & perspectam habere debet, qui casus particulares resolvere voluerit. Nos itaque satisfacisse existimamus præsentī instituto, si hinc inde excitemus aliorum attentionem ad ea, quæ in casibus particularibus sunt attendenda.

§. 260.

De eo, quo Si quid obtinemus, quo alteri voluptatem creare valemus, alteri volu- gaudium, quod ideo oritur, concitat amor, si vel maxime alias ptatem crea- eodem obtento non gauderemus. Etenim si aliquo obtento re valemus. quo alteri voluptatem creare valemus, gaudium oritur, quo alias non gauderemus; ratio gaudii alia non est, quam quod sic nobis detur occasio voluptatem alteri creandi (§. 56. Ontol.). Quamobrem necesse est ut voluptatem alterius appetamus, cum ad eam tendat gaudium (§. 252.). Enimvero qui voluptatem alterius appetit, eundem amat (§. 650. Psych. empir.). Qui igitur gaudet, aliquo obtento, quo alteri voluptatem creare valet, alias non gavisurus, eundem amat. Gaudium ideo, quod oritur, concitat amor.

Hoc probe notandum est, quando ex affectibus coniectandi sunt aliorum mores, ne in repræsentatione boni dijudicanda aberremus. Id enim, quod in hypothesi propositionis

sitionis præsentis quis obtinet, non tantum existimatur bonum respectu obtinentis, quod ad gaudium concitandum sufficiat; sed quia amato voluptatem creandi occasionem nanciscitur: uti deo gaudium sit signum amoris, quò alterum prosequitur. Ponamus aliquem delectari nummis. Ponamus porro te eum impense amare, ideoque ex ipsius voluptate percipere voluptatem atque gaudere, quia ipse gaudet (§. 640. *Psych. empir.*). Ponamus denique tibi donari nummum non magni pretii, sed quem is nondum habet. Gaudio oblectaberis eundem accipiens, quamvis nummo minime delecteris. Concitat igitur gaudium amor, quo absente non oriretur. Amor nimirum gignit cupiditatem gaudia afferendi amico; obtento nummo cum afferre possis, bonum utique existimabis te nummum accipere, ac per consequens opinio boni præsentis gignit gaudium (§. 624. *Psych. empir.*). Aptitudo afferendi gaudia amico perfectio quædam in nobis est, consequenter id bonum existimatur, quod eam efficit. Multæ omnino perceptiones, tam respectu nostri, quam respectu amici concurrunt & in unam confusæ influunt in appetitum sensitivum, ut gaudium oriatur. Qui non modo in præsentis, verum etiam in quovis alio casu id experiri voluerit, ut veritate clarissime elucescente omnis ab assensu procul removeatur hæsitatio; ei suademus, ut in casibus particularibus probe expensis omnibus circumstantiis in concursum istum inquirat. Hæc nimirum casuum resolutione plurimum proficiet in cognitione latebrarum in animis hominum, & parebit aditus ad penetralia mentis humanæ. Per se autem patet, antequam hunc laborem aggrediaris, te in Psychologia diligenter versatum esse debere.

§. 261.

*Si alterum in gaudium inducere volueris, necesse est ut cogno- Quenam. de
scas, ex quibusnam rebus insignem percipiat voluptatem, vel etiam, eo ante co-
quæ- gnoscenda,*

quem in gau- quænam cupiat. Gaudium enim consistit in prædominio
dium induce- voluptatum insigni (§. 614. *Pfych. empir.*), consequenter ea
re velis. gaudium afferunt, ex quibus tanta voluptate perfundimur,
ut tædium, si quod adesset, non appercipiatur (§. 529.
Pfych. empir.). Quod si ergo quis in gaudium inducendus,
necesse est ut adsint talia, ex quibus is insignem percipiat
voluptatem, vel cum gaudium etiam concitetur, si quid
obtinere, quod cupit (§. 257.), necesse est ut obtineat,
quod cupit. Quamobrem si alterum in gaudium induce-
re volueris, necesse est ut cognoscas, ex quibusnam rebus
insignem percipiat voluptatem, vel etiam, quænam cupiat.

Non omnes iisdem rebus delectantur, nec delectantur
eodem gradu. Quare nec eadem omnibus gaudium affe-
runt, nec qui iisdem rebus delectantur, æquali gaudio ex-
ultant. Gradus gaudii dependet a magnitudine boni, cujus
opinionem concitatur (§. 256.). De hoc autem non omni-
um eadem est opinio. Immo non desunt rationes, cur
quis subinde nunc magnum bonum existimet, quod alio
tempore tanti non faceret. Neque etiam quod uni bonum
videtur, ideoque voluptatem creat (§. 558. *Pfych. empir.*),
id etiam videtur alteri. Antequam igitur alterum in gau-
dium inducere conemur, constare utique debet, quænam
sint ea, quibus delectatur, vel quæ cupit, ne magno conatu
nihil agamus & spe nostra excidamus.

§. 262.

Si quis gau- Si quis gaudio indulgere velit, animum convertere debet ad
dio indulgere bona, quæ sibi adsunt, & eorum magnitudinem respectu sui ex-
velit. pendere. Etenim si gaudium in nobis oriri debet, quod
habemus, tanquam insigne bonum nobis repræsentare de-
bemus, & magnitudo gaudii respondet magnitudini bo-
ni, quæ nobis videtur (§. 616. *Pfych. empir.*). Quod si er-
go

go quis gaudio indulgere velit, animum convertere debet ad bona, quæ ipsi adsunt, & earum magnitudinem respectu sui expendere.

Gaudium requirit bonum præsens. Qui itaque gaudio indulgere vult animum convertere debet in bona præsentia, aut quæ præsentibus æquiparantur per ea, quæ mox ostendemus. Nemo hominum est, cui non semper adsint bona, modo ea cognoscere studeret & magnitudinem æstimare disceret, ut ideo occasio gaudendi nunquam desit, & status quidam animi placidus conservari possit. Diximus autem magnitudinem bonorum expendendam esse respectu sui. Neque enim quod uni magnum bonum est, idem quoque tantum est alteri. Felicitati suæ plurimum nocent, qui sua cum iis, quæ aliorum sunt, comparant, ut sensum boni proprii deleant & opinioni infelicitatis locum faciant. Tum demum fruimur bonis nostris, si nobis præbeant materiam semper gaudendi. Sanitas maximum omnino bonum est: qui tamen ea integra fruuntur, quantum sit minime perpendunt, cum tamen sola ad gaudendum sufficeret, quemadmodum contingere solet, si quis diu, multumque morbo vexatus eidem restituitur. Non commemoro bona alia, quæ plurimum variant & quorum tanto major deprehenditur numerus, si ad ea quoque referatur, quemadmodum debet (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), malorum absentia, modo quis veri boni notionem habuerit & unumquodque rite æstimare didicerit. Plura huc spectantia dicemus, quando de praxi officiorum erga Deum acturi sumus, quæ quatenus in praxin ceterorum influunt efficiant, ut hisce non sine gaudio satisfaciamus, sicque gaudium oriatur, quo virtuosus actiones legi naturæ conformes committit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 263.

*De gaudio
ex virtute
percepto.*

Gaudium, quod parit virtus, virtutis colenda motivum est. Cum enim gaudium consistat in prædominio voluptatis insigni (§. 614. *Psych. empir.*), felicitas vero status sit, in quo voluptas vera perdurat (. 636. *Psych. empir.*), qualem esse eam, quæ ex virtute percipitur, nemo dubitare potest, utpote oriundam ex vera perfectione (§. 514. *Psych. empir.* & §. 330. *part. 1. Phil. pract. univ.*); gaudium, quod parit virtus, ad felicitatem hominis pertinet. Quoniam itaque felicitas est motivum committendi actiones legi naturæ conformes (§. 326. *part. 2. phil. pract. univ.*), consequenter virtutis colendæ (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); gaudium, quod parit virtus, virtutis colendæ motivum est.

Facile apparet, motivum hoc vim suam tum demum exercere, ubi quis gaudium ex actione legi naturæ conformi perceptum expertus fuerit. Quamvis enim utile sit, ut convincatur veritatis eorum, quæ de modo consequendi felicitatem & ejus necessario cum virtute nexu demonstravimus (§. 396. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), quemadmodum alias me jam monuisse memini (*not. §. 326. part. 2. Phil. pract. univ.*); quoniam tamen gaudium sedem suam habet in appetitu sensitivo (§. 603. *Psych. empir.*), multum omnino interest, utrum gaudium ex actione legi naturæ conformi ipsimet experti fuerimus, nec ne. Ad animum revocentur ea, quæ de experientia domestica in moralibus demonstravimus (§. 271. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Inprimis probe considerandum, quantum valeat experientia propria in cognitione viva (§. 273. *part. 2. Phil. pract. univ.*), sine qua non concipitur motivum voluntatis (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Amplissimus veritatum moralium nexus est, quem minime perspicit, nisi qui nostro modo philosophatur, nec sine eo cognito latebræ ac reces-

recessus in animis hominum agnoscuntur, quantum ad praxin moralem requiritur.

§. 264.

Si virtus gaudium parere debet, necesse est ut expendatur Quid facien-
perfectio sui & status sui aliorumque, simulque absentia imper-
fectionis, a qua liberamur, vel quæ præcavetur. Virtute præditus gaudium
committit actiones ad sui aliorumque atque status sui & alio-
rum perfectionem tendentes (§. 330. part. 1. Phil. præct. univ.).
Quod si ergo eadem expendatur, virtute præditus perfectionis hujus sibi conscius voluptate perfunditur (§. 511. *Psych. empir.*), tanto quidem majore, quo major censetur perfectio (§. 516. *Psych. empir.*). Magnitudo perfectionis cum magis elucescat, ubi simul animus attenditur ad imperfectionem, a qua liberamur, vel quæ præcavetur; si ejusdem absentia simul expendatur, voluptas quoque majora incrementa capit. Quoniam itaque gaudium in prædominio voluptatum consistit (§. 614. *Psych. empir.*); si virtus gaudium parere debet, necesse est ut expendatur perfectio sui & status sui aliorumque, simulque absentia imperfectionis, a qua liberamur, vel quæ præcavetur.

Quæ hic in genere præciuntur, faciem præferunt in tractatione speciali, ut constet, quid te virtutibus singulis sit inculcandum. Praxis moralis a fortunæ potestate unice pendet, quamdiu certis regulis destituitur, quibus ad usum facultatum distincte cognitum adstringitur & potestati nostræ subjicitur: id quod a nobis in Ethica methodo scientifica ideo pertractanda intenditur. Nemo est, qui non in votis habeat, ut semper gaudeat. Ast quot, quæso, sunt, qui sibi persuasissimum habent tenaci virtutis studio hoc effici posse. Cur hoc non agnoscant, ratio alia non est, quam quod non serio perpendant, quantis bonis

nis cumulentur & a quantis malis liberentur, aut quanta arceantur mala, ubi virtuti indulgent. Neglectus enim hic in causa est, ne gaudium ex virtute capiant, quod tamen eandem maxime commendat & confirmat.

§. 265.

Quomodo
tristitia concitetur.

Si tristitiam concitare velimus, necesse est ut alteri repræsentetur malum, quod ipsi præsens est, & magnitudo ejus, quantum datur, exaggeranda. Etenim si quid nobis præsens tanquam ingens malum idea confusa repræsentamus, tristitia in nobis oritur & magnitudo ejus respondet magnitudini mali, quæ nobis videtur (§. 621. *Psych empir.*). Quodsi ergo tristitiam concitare velimus, necesse est ut alteri repræsentetur malum, quod ipsi præsens est, ut id agnoscat atque animum ad idem attendat, & ut quantum sit persuadeatur, magnitudo ejus exaggeranda.

Equidem tristitia quoque cocitari potest, si alterum in malum conjicimus, aut quodcunque malum excitatur: quoniam tamen cavere debemus, ne alius quicunque in mala animi, corporis ac fortunæ incidat (§. 613. *part. 1. Jur. nat.*), modus iste concitandi tristitiam legi naturæ repugnat, consequenter ex Ethica proscribendus. Laborant autem homines multis malis, quæ non agnoscunt, aut a quibus animum revocant, nec ad eadem eundem attendunt. Cumque haud raro utile sit, ut quis contristetur, ad repræsentationem horum malorum est recurrendum. Tristitia tota nititur opinione mali præsentis, quæ cum omnium non sit eadem, ejus quoque in contristando habenda est ratio. Duo autem hic observanda sunt, quæ in ceteris quoque affectibus notanda. Nimirum malum existimari atque æstimari non debet opinione contristantis, sed contristandi. Et ut hoc fiat, constare debet, quænam huic accidunt molesta &

& quam maxime molesta sint. Quod enim de bono diximus respectu gaudii concitandi (*not. §. 255.*), idem quoque tenendum est de malo respectu tristitiæ concitandæ, quemadmodum jam supra monuimus (*not. §. cit.*).

§. 266.

Si quis non obtinet, quod cupit, contristatur, & gradus De eo, quod tristitiæ respondet gradui cupiditatis. Si quid enim cupimus, cupimus, non id nobis repræsentamus tanquam valde bonum (808. *Psych. obtento. empir.*), consequenter carentia ejus tanto majus censetur malum, quanto majus bonum id videbatur. Quodsi ergo non obtinetur, quod cupimus, in malum incidere nobis videmur. Quamobrem cum tristitia oriatur ex opinione mali præsentis (§. 623. *Psych. empir.*); si quis non obtinet quod cupit, contristatur. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam gradus affectus pendet a magnitudine boni vel mali, cujus opinione concitatur (§. 256.); cupiditas quoque major vel minor erit, prouti id, quod cupimus, majus, vel minus bonum videtur. Quando itaque quod cupimus non obtinetur, boni istius carentia tanto majus videtur malum, quanto major erat cupiditas. Quamobrem cum gradus tristitiæ pendeat a magnitudine mali, cujus opinione concitatur (§. 256.); si quis contristatur, quia non obtinet quod cupit, *per demonstrata n. 1.* gradus tristitiæ respondet gradui cupiditatis. *Quod erat alterum.*

Experientia utramque propositionis præsentis partem confirmat. Si cui diu in votis fuit, ut officio cuidam admoveatur, ubi id ambiens repulsam fert, contristatur: tanto autem major est tristitia, quanto magis eidem admoventi cupiebat.

ebat. Consideramus vero hic tristitiam, quatenus a sola cupiditate dependet. Pro diversitate enim circumstantiarum alia concurrere possunt, quæ tristitiam augment, quatenus opinione contristati malum propter eas censetur majus, veluti si quis famæ suæ noxium existimet, quod repulsam tulerit, aut id in posterum impedimento futurum putet, si alibi officium ambierit. Exemplo quoque esse potest matrimonium nullo successu ambiens. Neque jam attenduntur affectus alii, qui tristitiæ subinde associantur, & in eandem simul influunt, ut gradus fiat major.

§. 267.

*De eo non
obtento,
quod cupi-
mus, ut ha-
beat alter.*

Quoniam contristamur, eo quod cupimus non obtento (§. 266.), qui vero alterum amat, eundem considerat tanquam seipsum (§. 659. *Psych. empir.*), ideoque si quid cupit, ut habeat alter, perinde est, ac si ipse hoc haberet, ac per consequens si id non obtinetur, perinde est, ac si ipse non obtineret quod cupit; *qui alterum amat, contristatur, si is non obtinet, quod ut obtineat ipse cupit.*

Quæ in casu simili de gaudio supra annotavimus (*not. §. 258.*), eadem quoque de tristitia tenenda, ut ideo superfluum existemus ibidem dicta ad tristitiam quoque transferre. Id autem inprimis est notandum, tristitiam ex eo non obtento, quod ut alter obtineat cupimus, non semper communem esse. Rationes jam supra allegavimus, cum idem de gaudio in casu opposito annotaremus. Tua cupiditas producere potest tristitiam, etsi carentia ejus, quod cupimus, non sufficiat ad contristandum alterum.

§. 268.

De gradu

Si quod cupimus ejus gratia, quem amamus, non obtinetur tristitiæ eo gradus tristitiæ variat pro gradu amoris. Etenim si quid cupimus ejus gratia, quem amamus, amor influit in cupiditatem

tatem (§. 652. 805. *Psych. empir.*), consequenter quo major fuerit amor, eo major quoque erit cupiditas, ceteris gratia cupi-
paribus, veluti eadem boni opinione existente, qua cumus, quem a-
piditas excitatur. Quamobrem cum gradui cupiditatis respon-
deat gradus tristitiæ eo non obtento, quod cupiebat
(§. 266.); si quod cupimus ejus gratia, quem amamus,
non obtinetur, gradus tristitiæ variat pro gradu amoris.

Repetenda hic sunt, quæ supra annotavimus, cum de gradu gaudii pro gradu amoris variante ageremus (*not.* §. 259.)

§. 269.

* Si quod cupimus tam nostri causa, quam alterius, quem De eo non
amamus, non obtinetur; gradus tristitiæ respondet & gradui cupidi-
tatis, & amoris simul. Etenim si quod cupimus nostri cau-
sa non obtinetur, gradus tristitiæ respondet gradui cupidi-
tatis (§. 266.), & si quod cupimus alterius gratia, quem
amamus, non obtinetur, gradus tristitiæ variat pro gradu
amoris (§. 268.). Quod si ergo quod cupimus tam nostri,
quam alterius causa non obtinetur; gradus tristitiæ simul
respondet & gradui cupiditatis, & gradui amoris:

Inluit in præsentī casu in tristitiā tam cupiditas, quam amor, ac ideo gradus tristitiæ per utrumque affectum simul determinatur. Uterque cum gradu variare possit pro diversitate circumstantiarum, gradus quoque tristitiæ in hypothesis propositionis præsentis plurimum variat. Ponamus te ambire officium, tum ut rei tuæ familiari prospectum sit, tum quia patriæ, quam amas, plurimum prodesse potes & magis quam ceteri competitores. Gradus tristitiæ, qui oritur, officio in alium collato, respondet & gradui cupiditatis, qua flagrabas, & gradui amoris, quo ardes. Simile exemplum est in eo, qui cupit ducere uxorem divitem, tum ne in pane lucrando tempus omne consumere

tenea-

teneatur, quod in scientiis collocare mallet, tum ut parentibus egenis benefacere posset; at præter spem suam inopem esse experitur, quam divitem esse putabat. Nemo non facile largietur, in utroque casu tristitiam fore majorem ob concursum cupiditatis & amoris simul in tristitiam influentis, quam si horum affectuum unus tantummodo animum obsideret, neque difficilius intelliget, pro diverso gradu utriusque affectus variare quoque tristitiæ gradum.

§. 270.

De eo obtento, quod tam gratia, quem amamus; gradus gaudii simul respondet & gradui nostri, quam cupiditatis, & gradui amoris. Etenim si quod nostri causa alterius causa cupimus obtinemus, gradus gaudii respondet gradui cupiditatis (§. 257.), & si quod cupimus alterius gratia ob-
tinemus, gradus gaudii respondet gradui amoris (§. 259.). Quod si ergo obtinemus quod cupimus tam nostri, quam alterius causa, quem amamus; gradus gaudii respondet simul & gradui cupiditatis, & gradui amoris.

Quæ modo annotavimus de tristitia (nos. §. 269.), ea etiam tenenda sunt de gaudio in hypothese propositionis præsentis, ad quam etiam facile accommodantur exempla, quibus propositionem præcedentem illustravimus, mutatis mutandis. In utroque autem casu tam in cupiditatem, quam in amorem imaginatio præteritorum repræsentatrix multis modis influere solet nobis minime consciis, cum constet actus præteritos influere in determinationem actus præsentis. Utraque propositio utilis est tam in concitando gaudio, quam tristitia, quatenus in repræsentando eo, quod alterius causa cupimus, simul inquirimus, quomodo idem nobis profit, & vice versa si quid nostri causa cupimus, simul inquirimus, quomodo eo ipso prodesse possimus aliis,
 vel

vel quos amamus, vel quos amare debemus. Etenim vix ac ne vix quidem dabitur casus ullus, in quo aliis intervindo non prosumus nobismetipsis vel quod bonum est respectu nostri, non etiam bonum sit respectu aliorum, quos amamus, vel amare saltem debemus. Præterea quoque notandum est, propositionem utramque usui esse posse simul, sive gaudium concitare velis, sive tristitiam, quatenus carentia mali bonum est (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter depulsio tristitiæ in gaudium influit, carentia autem boni malum est (754. *Part. 1. Jur. nat.*), consequenter privatio gaudii in tristitiam influit. Arque hoc in genere maximi momenti est in omni motivorum doctrina, quemadmodum suo loco elucescet.

§. 271.

*Si quid nobis accidat, quod alteri molestiam creare valet, Si quid nobis tristitiam, quæ ideo oritur, excitat amor, si vel maxime alias ex contingat, eodem non contristaremur. Etenim si quid nobis accidat, quod alteri quod alteri molestiam creare valet, ideoque contristemur, cum molestiam alias non contristaremur, ratio tristitiæ alia non est, quam quod creare valet. sic detur occasio alteri molestiam creandi (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem necesse est, ut tædium sive molestiam alterius aversemur, cum ad hanc depellendam tendat tristitia (§. 252.). Enimvero si quis ex tædio sive molestia alterius molestiam percipit, ideoque eandem avertatur (§. 156.), eundem amat (§. 643. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis contristatur ex eo, quod sibi accidit, quia alteri molestiam creat, cum alias non contristaretur; eundem amat. Tristitiam itaque, qua is affigitur, amor concitat.*

Usui hoc est in conjectandis aliorum moribus ex affectibus, quemadmodum in casu non prorsus absimili de tædio idem observavimus (*not. §. 260.*). Exemplo sunt liberi,

U u

beri, qui, cum parentes suos impenſe amant, externis mendullis querelas proferunt, quod casus ſibi inſeſtus parentes lachrymis ac triſtitia ſic traditurus.

§. 272.

Si noſtri & aliorum cauſa ſimul contriſtemur. Si ex eadem re ipſemet contriſtemur, contriſtentur vero etiam alii, quos amamus; gradus triſtitia major eſt, quam ſi noſtri ſaltem cauſa contriſtaremur. Etenim ſi noſtri et alterius cauſa contriſtemur, uterque affectus determinatum habet gradum, quod ex natura affectuum patet (§. 603, 599. *Psych. empir.*) et experientia quotidie obvia confirmatur. Quodſi ergo noſtri et alterius cauſa ſimul contriſtemur, cum utraque triſtitia gradum ſuum retineat, utroque gradu in unum coeſcente major utique efficitur. Quamobrem ſi ex eadem re ipſemet contriſtemur, contriſtentur vero etiam alii, quos amamus, ideoque etiam amor triſtitiam excitet (§. 271.); gradus triſtitia major eſt, quam ſi noſtri ſaltem cauſa contriſtaremur.

Triſtitia duplici concurrente majorem fieri triſtitia gradum, nemo facile in dubium vocabit. Hinc ſane enatum eſt pervulgatum iſtud, afflicto non eſſe addendam afflictionem, ne ſcilicet augeatur triſtitia, qua torquetur animus. Concurrit duplex triſtitia, ſi duplex extiterit ejus cauſa, quatenus nimirum duo diverſa ſunt mala, ad quæ animus attenditur, quorum unumquodque per ſe nos triſtitia tradit. Id obtinere in caſu propoſitionis præſentis manifeſtum eſt. Haud difficulter intelligitur, idem etiam valere de affectibus aliis. Fieri autem poteſt, ut plures diverſæ cauſæ, quarum unaquæque per ſe affectum eundem concitat, concurrant. Concurſus itaque iſte probe perpendendus, ſi gradus affectus æſtimandus. Omnibus particularibus univerſalia, aut, ſi mayis, ſpecialibus generalia inſunt, quæ ut acute

acutè abstrahat operam dare debet, qui in scientia plurimum proficere vult. Sane si theoriâ omnibus numeris absolutam in disciplinis haberemus, multæ tamen adhuc relinquerentur partes acumini in notionibus universalibus seu generalibus abstrahendis, ut, dum memoria minus oneratur, ipsa tamen scientia latius diffundatur. Talia vero ad artem inveniendi pertinent, cujus subinde semina spargere constituimus.

§. 273.

Si alterum in tristitiam inducere volueris, necesse est ut cognoscas, ex quibusnam rebus insignem percipiat molestiam, vel etiam eo ante qua cupit. Tristitia enim consistit in prædominio tædi, gnosenda, siue molestiæ insigni (§. 619. *Psych. empir.*), consequenter ex quem in tristitiam contristamur, quæ tantam nobis molestiam creant, ut voluptas, si qua adesset, non apperipiatur (§. 529. *Psych. cere velis. empir.*). Quod si ergo quis in tristitiam inducendus, necesse est ut adsint talia, ex quibus is insignem molestiam percipit, vel, cum tristitiæ quoque tradamur, eo, quod cupimus, non obtento (§. 266.), ut talia adsint, quæ obstant, quo minus quod cupimus obtineamus. Quamobrem si alterum in tristitiam inducere volueris, necesse est ut cognoscas, ex quibusnam rebus insignem percipiat molestiam, vel etiam quæ cupiat.

Non omnibus omnia molestiam creant, nec creant eodem gradu. Quare nec eadem omnibus tristitiam afferunt, nec qui ex eadem re molestiam percipiunt, æquali tristitia afficiuntur. Gradus tristitiæ dependet a magnitudine mali, cujus opinione concitatur (§. 256.). De hoc autem non omnium eadem est opinio. Immo non desunt rationes, ob quas subinde malum quoddam majus habetur, quam tempore alio, ubi illæ cessant. De his igitur omnibus an-

te constare debet, quam eum in tristitiam inducere conemur, ne omni tandem conatu nostro nihil agamus. Cum tristitia affectus sit (§. 623. *Psych. empir.*), inque molestus, qui in averfando consistit (§. 609. *Psych. empir.*), et affectus pariter molestus quemadmodum omnis averfatio (§. 893. *Psych. empir.*), oritur ex representatione mali (§. 605. *Psych. empir.*); quæ hic de tristitia dicuntur, de alijs etiam affectibus concitandis et averfatione stimulanda valent, atque ad motiva nolitionis urgenda quoque faciunt (§. 890. *Psych. empir.*).

§. 374.

De tristitia ex vitio orta Tristitia, quam vitium parit, vitii fugiendi motivum est. Cum enim tristitia consistat in prædominio tædij sive molestiæ insigni (§. 619. *Psych. empir.*), quicquid vero homini molestiam creat, ad infelicitatem ejus quidpiam conferat (§. 639. *Psych. empir.*); tristitia, quam parit vitium, ad infelicitatem hominis pertinet. Quoniam itaque infelicitas est motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327. part. 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter vitii fugiendi (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*); tristitia, quam parit vitium, vitii fugiendi motivum est.

Quod supra annotavimus de gaudio ex virtute oriundo virtutis motivo (*not.* §. 263.); idem quoque tenendum est de tristitia ex vitio oriunda vitii fugiendi motivo, nimirum quod motivum hoc vim suam tum demum exerat, si quis tristitiam ex actione legi naturæ contraria ortam expertus fuerit. Id tamen probe notandum est, operam dandam esse, ut ex alieno casu discamus, quæ infelicitatis vitandæ causa fugere debeamus, etsi in casu opposito consultius sit, ut gaudium, quod parit virtus, innobismet ipsis experiamur. Ratio diversitatis minime obscura. Felicitatem enim homines omnes per naturam suam appetunt (§. 324. part. 2. *Phil.*).

2. *Phil. pract. univ.*), infelicitatem averfantur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), et ipsa lege naturali obligamur ad felicitatem consequendam & infelicitatem fugiendam (§. 280. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem homo natura fertur ad gaudium ex virtute percipiendum & eo ducit eundem naturalis obligatio: ast idem natura retrahitur a tristitia, quam parit vitium, & eo tendit naturalis obligatio, ut eandem evitet. Quoniam tamen contingit, ut homines, dum voluptate nocua delectantur, ad tristitiam contorqueantur; ubi eam in seipsis experti fuerint, eadem motivum fortius esse poterit vitii fugiendi. Non sunt facienda mala, ut inde eveniant bona: ast ubi facta fuerunt, dirigenda sunt in bonum finem. Factum infectum fieri nequit; proderit tamen, ne denuo facias. Ethica felicitatis privatæ, politica publicæ promovendæ scientia est. Omnia igitur motiva virtutis colendæ, vitii fugiendi tandem in motivum generale culturæ virtutis felicitatem (§. 328. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & motivum vitii fugiendi infelicitatem resolvuntur (§. 329. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Qui semper gaudere vult, ejus gaudium nunquam tristitia interrumpendum. Dum igitur operam damus, ut semper gaudeamus, opera quoque danda est, ut tristitiam evitemus. Non est quod objicias homines contristari casibus funestis, quos evitare in potestate ipsorum non est. Videbimus enim suo loco, calamitates non posse delere gaudium, quod ex virtute & beneficiorum divinorum consideratione oritur. Exemplo esse possunt Apostoli & martyres, quæ cum in vulgus nota sint, ut ea prolixè urgeamus opus minime videtur, præsertim cum alio in loco de iis rectius dicatur.

§. 275.

*Si vitium tristitiam parere debet, necesse est ut expendatur Quid facien-
imperfectio sui & status sui aliorumque, cui vitium hominem ob- dum, ut viti-
noxium reddit, simulque carentia perfectionis, qua vitium hominem um tristitiam*

U r 3

pri-pariat.

privat. Qui vitio deditus est, actiones eas committit, quæ tendunt ad sui aliorumque ac status sui & aliorum imperfectionem (§. 354. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo eadem expendantur, vitio deditus imperfectionis huius sibi conscius molestiam percipit (§. 518. *Psysh. empir.*), tanto quidem majorem, quo major censetur imperfectio (§. 521. *Psysh. empir.*). Magnitudo imperfectionis cum magis elucescat, ubi simul animus attenditur ad perfectionem, qua privamur vitiis indulgentes; si ejusdem carentia simul expendatur, tristitia quoque majora capiet incrementa. Quoniam itaque tristitia in prædominio tædiorum sive molestiarum consistit (§. 619. *Psysh. empir.*); si vitium tristitiam parere debet, necesse est ut expendatur imperfectio sui & status sui aliorumque, cui vitium hominem obnoxium reddit, simulque carentia perfectionis, qua vitium hominem privat.

Quæ supra de modo efficiendi, ut virtus gaudium pariat, annotavimus (*not.* §. 264.); ea etiam de modo efficiendi, ut vitium tristitiam pariat, tenenda sunt. Quemadmodum nemo est, qui non in votis habeat, ut semper gaudeat; ita quoque nemo est, qui non ab omni tristitia animum immunem servare desideret. Ast quo, quæso, sunt, qui sibi persuasissimum habeant, severo vitii fugiendi studio tristitiam arceri. Cur hoc minime agnoscant, ratio alia non est, quam quod animum non serio attendant ad mala, quæ ex vitiis propullulant, & quot ac quantis bonis se privet qui vitiis indulget. Clarius hæc omnia elucescent, quando de vitiis in specie acturi sumus. Fortunæ adversæ tam propriæ, quem alienæ fabri efficiuntur homines, dum a virtutis tramite desectentes ad vitia dilabuntur, & mala physica evitatu impossibilia intolerabilia efficiunt vitia hominum, quæ tolerabilia efficeret virtus. Calamitates publicæ vitio sum-

summorum imperantium debentur, qui bene regere Remp. nunc nesciunt, nunc nolunt, et mala physica publica, quæ prudentia nulla præcaveri possunt, vitia male imperantium subditis intolerabilia efficiunt. Perennes sunt hominum de miseria humana querelæ; de fonte tamen miseriæ obturando vix est qui cõgitet.

§. 276.

Eodem, quo gaudium, modo excitatur voluptas, & eo- *De modo vo-*
dem, quo tristitia, molestia, nisi quod opinione ejus, *cujus animus* *luptatem &*
voluptate demulcendus, in casu priori bonum, ejus autem opinione, *molestiam*
cui molestia creanda, in casu posteriori malum minus videatur, *concitandi.*
quam quod ad gaudium, vel tristitiam concitandum sufficit. Ete-
nim gaudium concitatur opinione boni insignis (§. 255.)
et gradus ejus pendet a magnitudine boni, cuius opinione
concitatur (§. 256.), Quamobrem cum ex opinione bo-
ni nascatur voluptas (§. 558. *Psych. empir.*); bonum, quod
voluptatem minorem parit, quam quæ ad gaudium con-
citandum sufficit, minus videatur necesse est eo, cuius
repræsentatione gaudium affertur. Voluptas igitur eodem
modo, quo gaudium, concitatur, nisi quod opinione ejus,
cujus animus voluptate demulcendus, minus videatur, quam
quod ad gaudium concitandum sufficit. *Quod erat unum.*

Similiter tristitia concitatur opinione mali gravis (§. 265.), & gradus ejus pendet a magnitudine mali, cuius opinione concitatur (§. 256.). Quamobrem cum ex opi-
nionemali nascatur tædium sive molestia (§. 569. *Psych. empir.*); malum, quod molestiam minorem parit, quam
quod ad tristitiam concitandam sufficit, minus videatur ne-
cesse est eo, cuius opinione tristitiæ tradimur. Molestia
igitur eodem, quo tristitia modo concitatur, nisi quod
opinio-

opinionem ejus, cui molestia creanda, malum minus videatur, quam quod ad tristitiam concitandam sufficit. Quod erat alterum.

Voluptas & gaudium nonnisi gradu differunt (§. 614. *Psych. empir.*), gradus autem voluptatis pendet a gradu boni, nec in eo æstimando attenditur veritas, sed opinio æstimantis (§. 612. *Psych. empir.*). Atque inde est, quod nonnulli voluptatem in numerum affectuum retulerint, & cum gaudio in unum confuderint. Similiter tædium sive molestia & tristitia nonnisi gradu differunt (§. 619.), gradus autem molestiæ pendet a gradu mali, nec in eo æstimando veritas attenditur, sed opinio æstimantis (§. 612. *Psych. empir.*). Atque inde est, quod nonnulli molestiam in numerum affectuum retulerint, & cum tristitia in unum confuderint. Quoniam tamen actus vehementiores appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ affectus appellamus (§. 603. *Psych. empir.*) idque usui loquendi conformiter (§. 604. *Psych. empir.*), & præsertim in mutatione, quæ in corpore contingit, dum animus gaudio exultat, vel tristitia afficitur, gaudium a voluptate minore, & a molestia minore tristitia discernitur; evitandæ confusionis causa non voluptatem quamlibet & molestiam quamlibet minoris gradus ad affectus referre volumus. Et quamvis in voluptate & gaudio concitandis eodem modo sit procedendum, sicuti etiam in molestia atque tristitia; observanda tamen etiam hic est quædam differentia, quatenus in affectu concitando magnitudo boni vel mali urgenda, id quod minime requiritur, si saltem voluptas, vel molestia creanda. In praxi autem morali plurimum interest, utrum saltem voluptatem, vel molestiam creare, an vero gaudium, vel tristitiam concitare possit.

§. 277.

Quoniam voluptas & molestia eodem modo excita-
tur, quo gaudium & tristitia, nisi quod variet opinio *representati-*
de magnitudine boni, vel mali (§. 276.), de ea autem one boni &
non eadem omnium opinio est, quod in vulgus notum; mali uni
representatio boni presentis, quæ uni gaudium affert, alteri non-
gaudium vel
nisi voluptatem quandam eamque levem creat, & ex adverso re-
tristitia, al-
presentatio mali presentis, qua unus contristatur, alteri nonnisi mo-
teri voluptas
lestiam quandam eamque levem creat, consequenter ubi repre-
quedam aut
sentatio boni vel mali non sufficit ad gaudium vel tristitiam con-
molestia cre-
citandum, omni animi contentione id agendum, ut bonum vel ma-
etur.
lum exaggeretur.

Oratorum est concitare affectus. Experientia autem do-
cet, eandem boni & mali representationem non eandem
vim exerere in animos auditorum. Videbis enim alios gau-
dio exultare, dum alii leni saltem quasi voluptate perfun-
duntur, ac inprimis alios insigniter contristari, ita ut se to-
tos tristitiæ atque lachrymis tradant, cum ex adverso alii
aliquid saltem molestiæ percipiunt. Cum Orator ma-
gnitudinem boni & mali eodem modo representet singulis,
quos ad ipsius verba animum attendere supponimus; ratio
diversitatis alia non est, quam quod de magnitudine boni
& mali non eadem est omnium opinio. Idem observare
licet in comædiis & tragædiis, immo in ipsa quoque vita
communi haud infrequentes sunt casus, quibus idem expe-
riri datur. Non jam inquirimus, undenam sit opinionis
hominum de magnitudine boni, vel mali diversitas: hæc
enim disquisitio in præsentī loco nos nimis procul a scopo
nostro abduceret. Qui ea expendit, quæ de diversitate
bonorum & malorum supra demonstravimus, & quæ
de facultatum animæ mutua a se invicem dependentia du-
dum ostendimus; is ex circumstantiis datis facile colliget,
(*Wolffii Ethicæ Pars II.*) X x quo

quomodo inserviendum sit opinioni. Cavendum vero est, ne cum eo casu, in quo representatio mali presentis molestiam creat, confundantur alii, in quibus imaginatione in appetitum vel aversionem influente molestiæ isti associantur affectus alii pro diversitate circumstantiarum ac inprimis subiectorum plurimum variantes. Latebræ & recessus in animis hominum observationes perplexas reddunt, ut admodum circumspectus esse debeat, si quis omnem errorem cavere velit. Illis si nullus esset locus, id quod in presenti tractatione supponitur, ubi affectus singulos in se spectamus, nisi expresse aliud dicatur, absque ulla difficultate experiri poteramus ea, quæ hic demonstrantur, Quod vero de affectibus annotamus, idem extendi quoque potest ac debet ad alia in anima observabilia.

§. 278.

De differentiâ voluptatis & tristitiæ Voluptas ex opinione boni presentis orta, quæ ad gaudium nondum sufficit, gaudium nascens est, ac similiter molestia ex opinione mali presentis orta, quæ ad contristandum nondum sufficit, sit a gaudio tristitia nascens est. Cum enim gaudium in prædominio voluptatis, luptatis insigni consistat (§. 614. Psych. empir.); a voluptate, quæ ad gaudendum nondum sufficit, nonnisi gradu differt. Quoniam itaque natura a gradu minori successive progreditur ad majorem, quod sumitur, ideoque quando gaudium gignitur, ante pervenitur ad eum gradum, qui ad gaudendum nondum sufficit, quam ad eum, in quo sistitur, gaudio nato; voluptas ex opinione boni presentis orta, quæ ad gaudium nondum sufficit, gaudium nascens est. Quod erat unum.

Similiter cum tristitia in prædominio tædii sive molestiæ insigni consistat (§. 569. Psych. empir.); molestia ex opinione mali presentis orta, quæ ad contristandum nondum

dum sufficit, a tristitia nonnisi gradu differt. Unde porro eodem, quo ante n. 1. modo ostenditur, molestiam ex opinione mali præsentis ortam, quæ ad contristandum nondum sufficit, tristitiam nascentem esse. *Quod erat alterum.*

Notissimum hodie est, naturam non facere saltum, hoc est, ab extremo uno ad alterum non progredi nisi successive per gradus intermedios: id quod non modo in mundo materiali observatur, verum etiam in anima locum habet. Quod vero non ubivis observari possit, nisi intellectus suppleat, quæ sensum effugiunt, vel etiam attentionem ad ea, quæ nobis consciis in anima contingunt; id quidem inde est, quod tempuscula observabilia in multa inobservabilia adhuc distinguantur, in quibus mutationes minime observabiles aut sensu discernibiles contingunt. Quemadmodum itaque incendium successive oritur, nec uno impetu in flammam vehementem erumpit, & ipsa flamma ignis quocunque procellæ impetu impulsæ testæ straminea nonnisi successive percurrit tempusculo vix observabili; sic etiam affectus non uno impetu erumpit, sed successive oritur & ad eum gradum, in quo terminatur, pervenit. Pro uti ergo incendium nascens distinguitur ab eo, quod jam ortum est & vires acquisivit; ita etiam affectus nascens ab eo, qui jam certus est & vires acquisivit, discernendus. Et sicuti incendium nascens vires acquirere nequit, deficiente pabulo; ita etiam affectus nascens non acquirit vires nisi ea adsit magnitudinis boni vel mali opinio, quæ ad eum alendum sufficit. Atque ideo bonum vel malum, cujus opinione suscitatur voluptas vel rædium, exaggerandum, ut illa in gaudium, hoc in tristitiam degeneret (§. 277.), sicuti incendio nascenti pabulum adjiciendum, ut vires acquirat.

§. 279.

Gaudium tendit ad conservandum felicitatem; tristitia vero Quo gaudia depellendum infelicitatem. Cum gaudium in prædominio am & tristitia tendant.

X x 2

voluptatis insigni consistat (§. 614. *Psych. empir.*), quicquid vero homini voluptatem creat, id ad felicitatem ejus quidpiam conferat, aut saltem conferre videatur (§. 638. *Psych. empir.*); quicquid gaudium creat, id hominem reddit felicem, aut saltem reddere videtur, prouti scilicet opinio boni præsentis vel vera fuerit, vel falsa. Quoniam itaque homo per naturam suam appetit felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam id, quod felicitatem parit; ad conservationem quoque ejus, quod gaudium ipsi affert, appetitus (§. 150.) ideoque ad felicitatem conservandum tendit (§. 157.). *Quod erat unum.*

Similiter cum tristitia in prædominio tædii sive molestiæ insigni consistat (§. 619. *Psych. empir.*), quicquid vero homini molestiam creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam conferat, aut saltem conferre videatur (§. 639. *Psych. empir.*); quicquid tristitiam creat, id hominem reddit infelicem, aut saltem reddere videtur, prouti scilicet opinio mali præsentis vel vera fuerit, vel falsa. Quoniam itaque homo per naturam suam averfatur infelicitatem (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam id, quod infelicitatem parit, averfatio vero tendit ad aliquid depellendum (§. 250.); tristitia tendit ad depellendum infelicitatem (§. 157.). *Quod erat alterum.*

Nemo est, qui dubitet, semper gaudere idem esse ac continua felicitate frui. Appetitus hominis dum fertur in felicitatem, tendit ad fruendum gaudio. Quodsi ergo actu gaudeamus, fieri haud quaquam potest, quin idem tendat ad conservationem ejus status, in quo gaudemus, consequenter ad felicitatem conservandum (§. 636. *Psych. empir.*). Similiter nemo est qui dubitet, quin infelix sit, qui tristitia & mœrore continuo angitur. Dum homo averfatur in-
feli-

felicitatem, ad tristitiam depellendam tendit. Quodsi ergo actu contristetur, fieri haud quaquam potest quin tendat ad immutandum eum statum, in quo contristatur, consequenter ad infelicitatem depellendam. Qui re quadam delectatur, eam conservare studet, & videmus ipsos infantes pati nolle, ut sibi eripiat id quo delectantur. Neque alia ratio est, cur rebus nonnullis statuatur pretium affectionis, cujus quantitas aestimari solet ex voluptate, quam ex eadem percipimus. Ac ideo jactura istiusmodi rei majorem molestiam creat, quam rerum aliarum longe pretiosiorum, aut summæ pecuniæ pretium illius verum longe excedentis. Immo ubi hanc dudum oblivioni tradidimus, illius memoriam adhuc conservamus. Et quando recordatio hujus nos amplius non movet, illius tamen recordatio semper molestiam excitat, conjuncta cupiditate habendi quod amissum, etsi nunquam explenda. Aperre id loquuntur verba de jactura conquerentium, quoties de eadem sermo incidit.

§. 280.

Opinione boni certo venturi, seu obtinendi gaudium; opinione autem mali certo venturi tristitia concitatur. De bono & malo certo quod certo nos obtenturos esse persuasi sumus, præsentibus æquiparatur, cum perinde sit ac si idem jam haberemus. Quoniam itaque opinione boni præsentis gaudium concitatur (§. 624. *Psych. empir.*); idem quoque concitari debet opinione boni certo venturi seu obtinendi. *Quod erat unum.*

Similiter malum, quod certo venturum esse persuasi sumus, præsentibus æquiparatur, cum perinde sit ac si eodem jam affligeremur. Quamobrem cum tristitia opinione mali præsentis concitetur (§. 623. *Psych. empir.*); eadem quoque concitari debet opinione mali certo venturi. *Quod erat alterum.*

Experientia utramque propositionis partem confirmat. Ecquis enim est, qui nesciat, quantum latentur homines, si norint, adventurum diem, quo certam quandam voluptatem sunt habituri. Observamus hoc in ipsis pueris, quibus certo tempore quid datur, aut permittitur, quo delectantur. Loquuntur idem exempla martyrum, qui inter exquisitissima tormenta lacerati sunt, cum essent persuasissimi de bonis æternis a morte consequendis. Tristitiæ exemplum præbent conjuges & libeti de convalescentia conjugis & parentis desperantes. Exemplo quoque sunt ob crimina ad supplicium ultimum condemnati. Ceterum vix est ut moneam, quando in doctrina affectuum boni atque mali mentio fit, semper intelligi, quod bonum & malum opinione ejus, qui de eo cogitat, tantum sit, quantum ad affectum concitandum sufficit, ut superfluum videatur semper adjici determinationem, quæ ex substrata materia subintelligitur vi notionis affectus in genere: id quod in aliis casibus quoque notandum & ad quod ducit recta interpretatio. Propositionis autem præsentis insignem prorsus esse usum in ipsa praxi morali, vel exempla in medium allata docent.

§. 281.

Quando bonum venturum majus concitet gaudium quam obtentum. Quoniam opinione boni venturi seu certo obtinendi gaudium concitatur (§. 280.), perinde ac boni actu præsentis (§. 624. *Psych. empir.*); bonum autem, quod nondum habemus, majus videri potest, quam ubi idem actu obtinetur & quale revera sit experimur; ideo contingere potest, ut gaudium opinione boni venturi seu obtinendi concitatum majus sit gaudio, quod percipitur, eodem obtento, immo ut eodem obtento prorsus non gaudeamus, consequenter quoties opinione boni venturi seu obtinendi gaudium concitatur, circum-

cumspecti admodum esse debemus, omni sollicitudine inquirentes, quale revera sit, ne scilicet vana specie deludamur.

Variat admodum hominum opinio de bono, quod nondum habent, & de eodem obtento. Antequam enim eodem potiuntur, multa supponuntur, quæ non sunt, & ex adverso multa ignorantur, quæ sunt, quorum tamen omnium in æstimanda quantitate boni habenda erat ratio. Accedit, quod varix sint pro diversitate circumstantiarum rationes, quæ cupiditatem habendi accendunt, ut eadem accedente gaudium efficiatur majus, quam sola opinio boni in se spectati concitare poterat (§. 257.). Et ipsa hæc cupiditas in causa est, ut in inquirendis aut perpendendis iis, quæ in æstimando bono attendenda sunt, simus oscitantes, præsertim si adhuc alia ad oscitantiam ducant ob latebras & recessus in animis hominum in casu dato nunquam non attendendos. Obtinet hoc imprimis, quando statum præsentem cum alio commutare debemus. Propositio igitur præsens probe tenenda, ne circumspeditionem in nobis desiderari patiamur, quando circumspectissimi esse debebamus. Circumspecti autem hominis est bonum recte æstimare, prouti scilicet vel animum, vel corpus, vel statum externum perficit (§. 554. *Psych. empir.*). Ut vero recte æstimetur, quænam considerata sint, in memoriam facile revocabunt ea, quæ superius de bonorum differentia demonstravimus. Multa plerumque disquisitione opus est, ne a veri tramite deflectas.

§. 282.

Similiter quia opinione mali certo venturi tristitia *Quando ma-*
concitatur (§. 287.), perinde ac mali actu præsentis (§. *lum ventu-*
623. *Psych. empir.*), malum autem, quod nondum præsens *rum majorem*
est, majus videri potest, quam ubi idem actu præsens est *concitet tri-*
& quale revera sit experimur, ideo *contingere potest, ut tri-* *stitiam, quam*
stitia præsens.

tristitia opinione mali certo venturi concitata major sit tristitia, quæ percipitur malo præsentē, immo ut eodem præsentē prorsus non contristemur, consequenter quoties opinione mali venturi tristitia concitatur, circumspecti admodum esse debemus omni sollicitudine inquirentes, quale revera sit, ne scilicet vanis angoribus nos dedamus.

Variant de malo perinde ac de bono hominum opiniones, quando nondum præsens est, & quando idem actu experiuntur, ob easdem rationes, quas paulo ante allegavimus (not. §. 281.). Accedit, quod variaz quoque sint pro diversitate circumstantiarum rationes, quæ fugam mali concitant, quæ accedente tristitia efficitur major, quam sola opinio mali in se spectati concitare poterat (§. 266.), & fuga oscitantiz in inquirendis iis causa est, quæ in malo recte æstimando attendenda sunt. Quodsi igitur angores vanos evitare velimus, in æstimando malo venturo circumspecti esse debemus, & in casu dubio speranda sunt meliora. Ad malum autem recte æstimandum ducunt non modo notio mali in genere, verum etiam ea, quæ supra de malorum differentia demonstravimus.

§. 283.

Quando tristis lachrymis se tradunt, aut medelam eidem asferre nequeunt. Tristitia enim tendit ad depellendum malum, cujus opinione concitatur (§. 279.). Quodsi ergo quis nescit, quomodo malum depelli possit, aut, ubi tale fuerit, ut depelli non possit, quomodo medela eidem asferri debeat; appetitus tendit ad auxilium aliorum impetrandum, consequenter ad commiserationem concitandam (§. 697. *Psych. empir.*). Quoniam itaque datur harmonia mentis & corporis (§. 540. *Psych. rat.*), ideoque appetitioni huic etiam respondere debet

bet aliqua mutatio in corpore (§. 509. *Psych. rat.*); quando qui contristantur malum depellere, aut medelam eadem afferre nesciunt, lachrymis se dant.

Lachrymas esse tristitiæ signum, nemo est qui nesciat. Quoniam vero non omnes, qui contristantur, lachrymis se dant; ideo necesse est, ut, quando tristitiam comitantur lachrymæ, peculiaris quædam ratio subsit. Cum vero tristitia concitetur opinione mali præsentis (§. 623. *Psych. empir.*); quando tristitia lachrymas mover, repræsentationi mali aliquid inesse debet, quod in casu opposito abest. Malum vero præsens aliter repræsentari nequit, quam quod vel depelli, aut medela quædam eidem afferri possit, vel quod neutrum appareat, quomodo fieri possit. In casu posteriori effundi lachrymas, experientia docet, modo mentem erigamus & docentem attendamus. Omnium facillime hoc observatur in infantibus, qui quamprimum quidpiam molesti ipsis accidit lachrymantur & plorant. Satis enlm apparet appetitum eorum tendere ad depellendum id, quod molestum est, nec minus constat, eos ignorare, quomodo id fieri debeat. Videmus idem in pueris, qui lachrymas effundunt & ploratum edunt, quando pugnis caduntur a fortioribus, quibus resistere nequeunt, mox risuri, si quis hos ipsorum causa vicissim verberaverit, manifesto sane indicio, lachrymas prodere appetitum medelam afferendi malo præsentis, cui ipsimet medelam afferre non poterant. Poteramus quoque provocare ad luctum liberorum, parentibus mortuis, & parentum, mortuis liberis. Atque inde est, quod præsertim fœminæ in ipsis lachrymis sibi invenire videntur medelam mali, quod depelli aut non potest, aut quod depellere nesciunt, vel cui alio modo mederi nequeunt. Liberationem a malo homo per naturam suam appetit, quippe quæ speciem boni habet (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem fieri nequit, quin appetitus in eandem feratur, quoties malum præsens tristitiam mover (§. 589. *Psych.*)

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

Y y

Psych.

Psych. empir.). Dari vero mala, quæ tolli nequeunt, satis exploratum est. Atque tum appetitus fertur saltem in medelam mali. Quemadmodum vero non in cujuslibet potestate est tollere malum, quod tolli potest; ita quoque non in cujuslibet potestate est eidem afferre medelam, si quam admittit. Quemadmodum vero jam sæpius monuimus, id quod nunquam satis inculcari potest, in casibus datis multa influere in actus humanos, quæ mutationem quandam afferunt; ita idem quoque tenendum est in præsentī, ne parum attentus incerta efficiat, quæ in se satis certa sunt. Quodsi ergo quis in Psychologia & in Ethica, qualem nos tradimus, satis fuerit versatus, ei suademus, ut casus, quos experientia in quolibet genere suggerit, resolvat, sedulo inquirens in rationes eorum omnium, quæ acute distinguuntur. Me vero vel tacente patet, si quis in hanc arenam descendere velit, eum ante operam dare debere, ut virtutibus intellectualibus, quas materiales dicimus, excelsat, seu, quod perinde est, intellectum cum ceteris facultatibus cognoscendi sufficienter perficiat.

§. 284.

De signo tristitie & tristitia cum gaudio mixta.

Quoniam qui contristantur lachrymis se tradunt, quando malum depellere, aut medelam eidem afferre nesciunt (§. 283.); *lachrymæ tristitie signum sunt*, consequenter si gaudia fuerint lachrymosa, *tristitia cum gaudio miscetur*.

In vulgus notum est lachrymas indicare tristitiam, quamvis tristitia non semper sit lachrymosa, & mulieres inprimis lachrymas effundere solent, quando contristantur, ut ideo lachrymari muliebri dicatur. Nec minus exploratum est, subinde etiam lachrymas affundi ab eo, qui gaudet. Exemplo est pater reditu filii diu absentis in patriam gaudens. Ast non omnes agnoscunt, tristitiam cum gaudio permisceri. Experimur tamen gaudium lachrymosum differre a non lachry-

lachrymoso, ita ut & vultus, & gestus, & vox, & ipse quoque sermo diversitatem satis aperte loquantur. Quemadmodum enim ex mixtione diversarum materialium prodit mixtum, cujus confusa perceptio differt a perceptione eorum, quæ permiscuntur; ita quoque tristitia cum gaudio permixta hujus perceptionem confusam & eidem respondentem in corpore mutationes alterat.

§. 285.

Quia cum gaudio tristitia miscetur, si id fuerit lachrymosum (§. 284.), gaudium vero opinione boni (§. *dum sit lachrymosum* 624. *Psych. empir.*), tristitia opinione mali præsentis concitatur (§. 623. *Psych. empir.*); si gaudium fuerit lachrymosum, necesse est ut cum bono, cujus opinione concitatur, simul representetur aliquod malum cum eodem quomodocunque connexum, veluti si obtinemus bonum, quod valde cupiebamus, de quo tamen obtinendo dubitabamus, aut quod malo præsentis affert medelam quandam inopinatam & quod fore non sperassemus.

Gaudium & tristitia simul poni nequeunt, nisi utriusque ratio sufficiens simul adsit (§. 70. n8. *not.*). Necesse igitur est, ut, dum de bono præsentis cogitatur, animus quoque subeat cogitatio mali. Exempla reddunt manifestum, quod obscurum videri poterat. Ponamus filium, quem pater senex aut non firma satis valetudine urens valde amat, peregre abesse. Ponamus porro eundem maxime in votis habere, ut filium saluum ac incolumem redeuntem videat, valde autem vereri, ne non eveniat quod optat. Nemo est, qui dubitet, quin reditus filii gaudium sit concitaturum (§. 257.). Enimvero dum reditum filii sibi representat tanquam bonum (§. 624. *Psych. empir.*), memoriam quoque subit cogitatio de jactura hujus boni, quam metuebat (§. 117. *Psych. empir.*), consequenter malum quoddam sibi representat, quod loco boni jam præsens esse poterat, & quod

evitare in potestate sua non deprehendit. Quando igitur gaudens in lachrymas effunditur, bonum cum malo simul sibi repræsentat. Quamvis enim malum non actu præsens sit, quippe quod in absentia boni præsentis consistit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*); in perceptionibus tamen confusis, in quibus minime omnia discernuntur, quæ distinguenda sunt, per modum præsentis spectatur, quatenus consideratur tanquam quod nunc existere poterat, & de luctu simul animum subit cogitatio, quem experturus erat, dum nunc gaudet, si extitisset. Si animum attendamus ad verba, quæ profert non sine lachrymis gaudens; abunde docemur, quænam perceptionibus confusis insint, dum a loquente in eas, quæ confunduntur, resolvuntur. Hoc notasse utile est etiam in aliis. Ast demus adhuc exemplum aliud. Ponamus hominem egenum ægrotare, nec quicquam habere cibi potusque, quo animeretur. Ponamus porro præter omnem spem mitti ab aliquo cibum vel potum, quem expetebat, sed minime expectabat. Quodsi jam gaudens in lachrymas resolvitur; ecquis dubitet, quin sibi repræsentet statum suum tanquam malum & simul cibum vel potum tanquam bonum, quo malo medela quædam affertur. Produunt perinde ac ante verba, quod in perceptionibus gaudii atque tristitiæ simultaneæ causis latet. Non nego, præter ea, de quibus diximus, influere posse adhuc perceptiones & appetitiones atque averfiones alias, quæ tristitiam cum gaudio permixtam modificant, immo impediunt, ne gaudium sit lachrymosum, quod alias tale foret. Sed talia discutienda sunt, quando casus dati resolvendi, & eo fine jam in anterioribus commendavimus latebrarum & recessuum in animis hominum studium, quo neglecto quæ certissima sunt in dubitationem adducuntur. Poteramus in medium afferre exempla alia; sed cum in eas ambages descendere nobis in præsentem non permittatur ut removeamus ea, quæ propositioni cujus confirmandæ causa adduci debebant, contrariari videntur, ab iis abstinere consultius videtur. Id saltem

tem adhuc notamus, cum affectuum magnitudo variet in presenti quoque casu, quando gaudium & tristitia permiscetur, nunc gradum gaudii superare posse gradum tristitiæ, nunc tristitiæ gradum majorem esse: unde in mutationibus, quæ in corpore affectibus respondet, multa est diversitas solerti observatori satis manifesta. Quoniam ex iis, quæ diximus, pater, rationem gaudii & tristitiæ cum re eadem una poni posse; mirum videri minime debet, duobus contrariis affectibus, dum de eadem re cogitatur, simul in anima esse locum.

§. 286.

Si quis alterius amorem sibi conciliare velit, necesse est, ut De amore ipsi placere studeat: ejus tamen gratia nil faciendum, quod legi alterius sibi naturæ repugnat. Etenim si quod nobis placet in altero conciliando observamus, amor oritur (§. 645. Psych. empir.), consequenter si quis nos amare debet, necesse est ut quid in nobis deprehendat, quod ipsi placet. Quamobrem si amorem alterius nobis conciliare velimus, necesse est ut ipsi placere studeamus. Quod erat unum.

Enimvero cum obligatio, quæ a lege naturæ venit, immutabilis sit (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.); nulla prorsus datur ratio, cur unquam facere liceat, quod eidem repugnat (§. 118. part. 1. Phil. pract. univ. & §. 291. Ontol.). Quamobrem nec quicquam faciendum, quod legi naturæ repugnat, ut alterius amorem tibi concilies. *Quod erat alterum.*

Media, quibus utimur ad finem quendam consequendum, duplici modo considerari possunt, vel physice tantum, vel moraliter. Si physice saltem considerentur, sufficit ut iisdem finis obtineatur: at si moralitas simul spectetur, necesse est ut non sint illicita, consequenter ne legi naturæ

repugnent (§. 170. part. 1. *Phil.pract. univ.*). Idem tenendum de modo, quo alterius amorem nobis conciliare possumus. Si is physice saltem spectetur, sufficit ut alteri quacunque de causa placeamus: quodsi vero moralitatis quoque habenda ratio, præterea requiritur, ut quod alteri in nobis placet non sit malum. In hoc autem rite dijudicando haud raro acumine opus est. Fieri nimirum potest, ut quid sit illicitum respectu ejus, cujus amorem tibi conciliare vis, idem tamen sit licitum respectu tui, veluti si hominis lucri cupidi benevolentiam donis captes ad promovendum a te bonum requisitam, qua absque donis te complecti debebat: dona nimirum dare subinde licitum, quando ea accipere illicitum. Sed de his in præsentī dicendi locus non est. Quæ vero jam de amore conciliando diximus, ea quoque tenenda sunt de affectu quocunque concitando.

§. 287.

Idem specialius expenditur.

Quoniam amorem alterius nobis conciliamus, si operam demus ut ipsi placeamus (§. 286.), id vero placet, ex quo voluptas percipitur (§. 542. *Psych. empir.*); si amorem alterius tibi conciliare velis necesse est, ut quid facias, ex quo voluptatem percipit, aut ut eidem persuadeas, tale quid tibi esse, vel inesse, quo ipse delectatur. Facile autem intelligitur, quod eodem modo alicui amorem tertii concilies, quo eundem concilias tibi ipsi. Et quoniam bonis placent virtutes intellectuales & morales; ut bonorum amorem tibi concilies, opera danda est, ut virtutibus intellectualibus & moralibus studeas.

Placere bonis in nostra potestate est & eo ducit naturalis obligatio; at placere aliis non semper in nostra potestate est, quia non omnes virtutibus intellectualibus & moralibus delectantur, sed haud raro iis, quæ legi naturæ repugnant: quæ ipsa tamen non sunt facienda, ut placeas (§. 286).

§. 288.

§. 288.

Similiter quia amorem alterius nobis conciliamus, *Quomodo* si operam demus, ut ipsi placeamus (286.) placent au- *amor volu-* tem voluptuoso, quæ sensum hilarant (§. 166.), *ptuosi, luci* *vel honoris* *cilietur.* *con-* *quæ sensus ejus hilarant; qui lucri cupidi amorem affectat, lucrum* *cilietur.* *ejus quomodocunque promovere; qui denique honoris cupidum in* *amorem sui inducere vult, ei honorem exhibere & laudes contri-* *bueret, vel conciliare debet.*

Brevitatis causa hic saltem provocamus ad definitiones voluptuosi & lucri atque honoris cupidi. Etsi enim superius dixerimus, eorum voluntatem esse determinabilem per delectationes sensuales, lucrum & honorem ac laudem; hinc tamen facile intelligitur appetitum ferri in delectationes sensuales, lucrum & honorem ac laudem, consequenter voluptuosum ex iis, quæ sensus delectant, lucri cupidum ex lucro, honoris cupidum ex honore ac laude voluptatem percipere (§. 156.), ideoque voluptuoso placere, quæ sensus hilarant, lucri cupido lucrum, honoris cupido honorem ac laudem (§. 542. *Psych. empir.*). Ostendimus in superioribus determinabilitatem voluntatis per delectationes sensuales (§. 167.) & per lucrum in se malum non esse (172.). Quamvis itaque amoris conciliandi causa fieri non debeat, quod malum est, seu legi naturæ repugnat (§. 286.); id tamen non obstat, quo minus in conciliando amore voluptuosi & lucri cupidi rationem habeas harum inclinationum, modo recti limites non transcendas. Et quamvis determinabilitas voluntatis per honorem & laudem in se mala sit (§. 177.); non tamen propterea voluptas ex honore ac laude percepta omnis illicita est. Et quoniam unusquisque alteri honorem exhibere debet, quem meretur, tantumque tribuere laudis, quantum meretur (§. 648. *part. i. Jur. nat.*); ut in conciliando amore honoris cupidi hujus quoque inclinationis ratio habeatur, illicitum

illicitum non est. Præterea hic etiam attendenda sunt, quæ paulo ante annotavimus de eo, quod respectu tui licitum, etiamsi illicitum sit respectu alterius, cujus conciliandus est amor (not. §. 286.).

§. 289.

Quomodo amor rerum inanimatarum concitetur. Si amorem animalis bruti, vel rei inanimatae in aliquo concitare velis; ostendendum est eidem inesse quidpiam, unde voluptatem multam percipere potest. Etenim rem inanimatam, vel animal brutum amamus, si in illa, vel in hoc quidpiam deprehendimus, quod nobis multam affert voluptatem (§. 654. Psych. empir.). Quodsi ergo velis, ut quis rem inanimatam, aut brutum quoddam amet, ostendendum utique est tale quid eidem inesse, unde voluptatem multam percipere potest.

Propositionis hujus usus latissime patet, cum sub rebus inanimatis comprehendantur non modo substantiæ materiales, verum etiam accidentia tam corporum quam animæ, consequenter in eundem censum quoque referendæ sunt omnes artes, omnia scientiarum genera, omnis eruditio. Constat vero, quantum valeat amor in addiscendis artibus & disciplinis, immo in ipso quoque virtutis studio, & quam necessarius sit scientiarum, artium & eruditionis promotoribus.

§. 290.

Quenam eo sine præcognoscenda.

Quoniam amor animalis bruti, vel rei etiam inanimatæ concitatur, si ostendatur eidem quidpiam inesse, unde voluptatem percipere potest (§. 289.), satis autem exploratum est, non eadem re delectari omnes, sed suam quemque trahere voluptatem; qui amorem animalis bruti, vel rei inanimatæ in aliquo concitare voluerit, ante inquirere tenetur, qualia

qualia ea sint, ex quibus is voluptatem percipit, immo etiam subinde, qualia esse debeant, ut majorem percipiat.

Solent vulgo homines in casu dubio alios ex suo genio judicare. Quamobrem cum nonnisi casu verum esse possit eorum judicium; ideo sapissime fallit, atque ideo omni conatu nihil agitur. Sequuntur affectus opinionem ejus, cujus animum invadunt; minime autem opinionem hujus, qui eos in altero concitare studet. Quando aliis res commendamus, amorem earum in ipsis excitare intendimus. Quamobrem necesse est, ut talia proferantur, quæ voluptatem ipsis creant, aut efficiatur ut voluptatem inde percipiendam prævideant, aut ubi id fieri nequit saltem persuadeantur, quantum sufficit, ut dictis fidem habeant. Voluptas enim amoris procreatrix haud raro talis est, ut non cadat nisi in expertos, qualis est, quæ percipitur ex arte inveniendi vel etiam ex scientia, seu solida rerum cognitione, immo etiam ex iis, quæ gustu probantur. Multa hic concurrunt, quæ fide rem commendantis pro veris sumenda, antequam ea vera esse experitur, qui persuadendus. Videmus itaque in omnibus fere, quæ in Ethica traduntur, amplissimum aperiri campum, si ad particularia descendendum. Talia ideo monemus, ut attentionem eorum excitemus, quibus scientias amplificandi animus est, & ut discant scioli, tempus, quod frivolis censuris perdunt, utilius collocari posse ulterius progrediendo. Ceterum cum ad res inanimatas etiam referenda sit virtus; vide, quæ superius de amore virtutis instillando & alendo demonstravimus & uberius annotavimus (§. 234. & seq.).

§. 291.

Si qua ratio particularis amorem movet, appetitio voluptatis & aversio molestie alterius non extenditur ultra quam ratio limitato. exigit. Etenim si qua ratio particularis amorem movet,
(*Wolffii Ethicæ Pars II.*) Z z cum

cum ea posita ponatur amor (§. 118. *Ontol.*), alterum non amamus, nisi quatenus hoc quod ipsi inest, vel adest, nobis placet (§. 648. *Psych. empir.*). Amor igitur per hanc rationem particularem restringitur ad ea, quæ cum hoc connexa sunt, quod nobis placet. Quamvis itaque amans appetat voluptatem amati (§. 650. *Psych. empir.*), & tædium ejus aversetur (§. 651. *Psych. empir.*); appetitio tamen voluptatis & aversio molestiæ non extenditur ultra quam ratio, quæ amorem movet, exigit.

Propositio hæc utilissima est, cum inde dijudicandum, quid tribuendum sit amori. Quoniam vero plurimæ omnino sunt rationes particulares amoris eadem quoque ambitu suo multa admodum comprehendit. Sed demus exemplum. Si quem amamus, quia ad convivas hilarandos discursibus suis plurimum conferre potest; voluptatem ejus non appetimus nisi quæ ipsi affertur, dum convivii, aut computationibus interesse datur, aut si forsan mittitur, quod gustum hilarat. Absit, ut amorem, qui particularem istiusmodi rationem habet, confundas cum amore universali omnium erga omnes, quem lex naturæ urget (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), & de eodem prædices ea omnia, quæ ex notione amoris illimitati, aut, si mavis, minime restricti fluunt. Sicuti enim hic consistit in dispositione animi ex felicitate alterius voluptatem percipiendi (§. 633. *Psych. empir.*), consequenter ex voluptate quacunque alterius (§. 638. *Psych. empir.*); ita ille terminatur in dispositione animi ex certa saltem alterius voluptate voluptatem percipiendi. Ratio amoris particularis in casu dato si recte expendatur, qualis hæc sit voluptas & quousque extendatur deprehendet, qui satis fuerit acutus ad talia rimanda.

§. 292.

Quo tendat
amor.

Amor tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius. Etenim qui alterum amat, is voluptatem

rem ejus appetit (§. 650. *Psych. empir.*), molestiam vero averſatur (§. 651. *Psych. empir.*), & illam ipſi creare (§. 651. *Psych. empir.*), hanc vero ab eo avertere ſtudet (§. 652. *Psych. empir.*). Enimvero quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert & quod voluptatem apparentem creat, ad eandem quid conferre videtur (§. 638. *Psych. empir.*): quicquid vero tædium ſive moleſtiam creat, id ad infelicitatem ejus quid confert, aut ſaltem conferre videtur (§. 639. *Psych. empir.*). Amor itaque tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius.

Amor ſtimulus eſt ad inſerviendum & benefaciendum aliis. Eodem ideo utitur natura ad educationem proliſ (§. 72. & mediante eo generationem cum educatione copulavit (§. 262. *part. 7. Jur. nat.*). Nimirum appetitus ſenſitivus excitatur aſtu venereo ad generandum prolem (§. 72.), quando prolem in lucem editam conſpiciunt parentes, ex multiplicatione ſui voluptatem percipiunt, cumque ideo ipſis placeat proles, quod per eam multiplicentur & in eis conſerventur, dum ipſimet in ſe conſervari nequeunt in perpetuum (§. 542. *Psych. empir.*), amor iſte naturalis, quem *φιλία* appellant Græci (§. 259. *part. 7. Jur. nat.*) concitatur (§. 645. *Psych. empir.*). Aptitudo ſeſe multiplicandi cum ſit perfectio, hujus ſibi conſcius ex ea utique voluptatem percipere debet (§. 511. *Psych. empir.*). Ea, quæ hic dicuntur, obſervare poſſumus tam in hominibus, quam in brutis, eſſi utrobique occurrant, quæ non ſatis acutos in dubitationem adducere poſſunt, quatenus nimirum non attenditur ad differentiam actuum ad educationem proliſ pro diverſitate animalium requiſitorum, nec ad ea, quæ pro diverſitate circumſtantiarum & latebrarum ac reſeſſuum in animis hominum amorem naturalem proliſ vel ſupprimere, vel vincere, vel imminuere poſſunt. Notandum præterea eſt, cum in brutis appetitus pendeat a notionibus

confusis, ea, quæ indem insunt, ex notionibus distinctis, quæ hominibus intellectu utentibus sunt, haurienda esse. Alias jam observavimus, canes masculos averſari prolem suam (not. §. 260. part. 7. *Jur. nat.*). Deficit in iis amor naturalis, propterea quod ignorant hanc esse prolem suam, quia coitus cum cane fœmina minime sibi conscii sunt, utpote statuum præteritorum non recordantes, contrario obtinente in avibus, quæ conjunctim incubando fœtus ex ovis excludunt & exclusos calore suo fovant ciboque pascunt speciei propagandæ causa consociatæ. Veram esse rationem, quam dedimus, quod canis masculus non agnoscat prolem suam, quia scilicet statuum præteritorum non recordatur, ea, quæ in præſenti percipit, statim oblivioni tradens non modo probant exempla hominum inter bruta educatorum & brutorum deinde more viventium (§. 461. *Psych. rat.*), verum etiam inde intelligitur, quod canis fœmina averſetur prolem suam per aliquot dies ab ipsa remotam, utpote non amplius agnoscens eam esse suam. Contra naturam est infanticidium, quod cum amore prolis naturali consistere minime posse videtur. Enimvero studium ignominiam evitandi, vel cogitatio de sumtibus, qui educationis causa faciendi sunt, deficientibus, vel repræsentatio aliorum, a quibus sibi metuit fœmina, si palam fiat se peperisse, amorem naturalem vel supprimunt, vel saltem vincunt, immo subinde in odium vertunt, quia coitum infœcundum voluptatis causa appetens culpam sibi imputandam in prolem transfert.

§. 293.

*Quo tendat
amor parti-
cularis.*

Quoniam amor tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292.), amor autem, quem movet ratio particularis, appetitionem voluptatis & averſionem alterius non extendit ultra quam ratio exigit (§. 291.); si ratio particularis movet amorem, is non tendit

tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem altius ultra quam ratio ista exigit.

Ita si quis alterum amat, quia ejus consortio delectatur, is ea ipsi præstat, quæ eundem ad id permovere possunt. Sicut enim voluptatem, ita etiam felicitatem opinione sua æstimant homines (§. 638. *Psych. empir.*). Similiter si studiosus dives amat pauperem, propterea quod ipsi explicare potest, quæ in collegio non satis intellexit; eidem librum, quem interpretatur docens, donat & honorarium pro ipso solvit. Idem facit is, cui placet, quod studiosus pauper in certis disciplinis addiscendis operam collocare velit. Pertinent huc dona, quæ dant amasii puellis, quas ob pulchritudinem eximiam amant. Notandum nimirum, non attendendam esse moralitatem, quando de amore agitur, quem ratio quædam peculiaris movet. Usui tamen quoque est in Moralibus, ut hunc amorem cognitum atque perspectum habeamus. Sicuti omnium affectuum, ita inprimis amoris quoque datur abusus, qui frequentior esse solet usu. Cumque nobis negotium sit cum hominibus, qui abusu affectuum a virtutis tramite seducuntur, qui ab eodem recedere non vult, abusum quoque istum ignorare minime debet. Absit itaque ut existimes in Ethica doceri ea, quæ ad abusum spectant, & a quibus animum habere debemus maxime alienum, ut ea faciamus.

§. 294.

*Amor rerum inanimatarum tendit ad eas conservandas, aut Quo tendat si perfici, augmentari, vel ornari possunt, ad eas perficiendas, au- amor rerum gmentandas, ornandas. Cum enim amor rerum inanima- inanimatarum consistat in dispositione animæ ad voluptatem ex ipsi percipiendam (§. 657. *Psych. empir.*) & appetitus hominis per naturam suam feratur in felicitatem (§. 324. part. 2. *Phil. præct. univ.*), consequenter ad conservandum eum statum, in quo voluptate constante fruimur (§. 636. *Psych.**

empir.). Quodsi ergo rem inanimatam amamus, amor tendit ad eam conservandam. *Quod erat primum.*

Quoniam vero res, qua delectamur, tanto maiorem voluptatem nobis creat, quo fuerit perfectior (§. 516. *Psych. empir.*), nec quicquam appetitur, nisi quatenus voluptatem nobis creat (§. 156.); amor, qui tendit ad conservandum eum statum, in quo voluptate fruimur, *per demonstrata*, tendit quoque ad obtinendum eum statum, in quo voluptas major percipitur, si obtentu possibilem cognoscat. Quodsi ergo res, quæ amatur, magis perfici possit; amor tendit ad eam perficiendam. *Quod erat secundum.*

Cum eodem modo intelligatur voluptatem esse debere maiorem, quæ ex re percipitur, si ea augmentetur, intensitatis gradu augmento proportionali exiliente; patet, ut ante *n. 2.* si res, quæ augmentari potest, ametur, amorem tendere ad eam augmentandam. *Quod erat tertium.*

Denique quia res, quæ ornatur, propter ornatum censetur perfectior, ideoque ex ipso ornatu voluptas percipitur (§. 511. *Psych. empir.*), amor vero tendit ad rem perficiendam, si perfici possit, *per demonstrata n. 2.* idem quoque tendit ad eam ornandam, si qui eam amat eandem amare potest. *Quod erat quartum.*

Ubivis prostant exempla eorum, quæ hic demonstrantur. Qui nummum aureum amat, quem a Rege quodam, vel Principe, aut argenteum, quem ab amico accepit; eundem omni diligentia custodit, ne ejus jacturam faciat. Immo eadem diligentia servantur literæ, quas quis sibi honorificas a viro magnæ auctoritatis accepit. Et huc pertinent res omnes, quibus præter aliquod affectionis quacunque de causa statuitur: variat enim causa tum de pretio statuendo, tum de

de quantitate ejus determinanda pro diversitate opinionum. Qui scientiam amat, eam augere ac perficere studet. Idem observamus de iis, qui artem quandam amant. Et hinc quoque intelligitur, cur indefessum sit virtutis studium, si ea ametur. Pertinet huc quoque amor parentum, qui nullis sumtibus parcunt, ut liberi, quantum fieri potest, perficiantur. Qui pecuniam amat, non modo eam servare studet, verum etiam curæ habet, ut, quantum datur, fiat locupletior. Qui librum quandam amat & ingens pretium affectionis eidem statuit, eum ornate splendideque a bibliopogo concinnari curat.

§. 295.

Quoniam, si quid amamus, quod personæ inhæret, *De amore e-* non personam ipsam, amor revera est rei inanimatæ, amor *ius, quod per-* vero rei inanimatæ tendit ad eam conservandam, aut, si *sonæ inhæret.* perfici, augmentari, vel ornari possit, ad eam perficiendam, augmentandam vel ornandam (§ 294.); *amor quoque ejus,* quod personæ inhæret, tendit ad id conservandum, aut, si perfici, *augmentari vel ornari possit,* ad id perficiendum, augmentandum vel ornandum.

Fieri equidem potest, ut etiam personam amemus propter id, quod in ipsa amamus; id tamen non semper contingit & quando contingit, amor tamen personæ ab amore ejus, quod ipsi inhæret, distingvendus: id quod usum suum habet in moralibus, ubi nunquam satis distingvi possunt, quæ utcumque diversa sunt, nec unquam nimia in distingvendo accusari potest subtilitas. Sed demus exempla. Si quis amat ardorem discendi in aliquo, dum amor tendit ad eum conservandum & augendum, eum omni animi sollicitudine inflammare studet, immo etiam ardore flagrantem consiliis & subsidiis juvat, ut in discendo utiliter operam suam collocet. Si quis amat pulchritudinem uxoris, ornatum mulie-

muliebrem ipsi abunde prospicit, et si forma eandem non admodum commendat,

§. 296.

*Quo tendat
amor ani-
mantium
brutorum.*

Quoniam animantia bruta æquiparentur rebus inanimatis, quatenus ea non considerantur tanquam voluptatis capacia, sed tanquam res, unde voluptas percipi potest (§. 657. *Psych. empir.*), amor autem rerum inanimatarum tendit ad eas conservandas, aut, si perfici, vel ornari possint, ad eas perficiendas, vel ornandas (§. 294.); amor quoque animantium brutorum, si rebus inanimatis æquiparantur, tendit ad ea conservanda, aut, si perfici possint, ad ea perficienda vel ornanda. Quoniam vero animantia bruta etiam æquiparantur subinde hominibus, quatenus scilicet spectantur tanquam voluptatis capacia, cum tunc eorum amor idem sit, qui hominum (§. 657. *Psych. empir.*); si animantia bruta hominibus æquiparantur, amor eorum eodem tendit, quo amor hominum (§. 292.).

Qui exempla desiderat, is animum saltem attendat ad facta hominum animantia bruta amantium. Ex iis enim, quæ faciunt amore impulsæ, intelligitur, quo tendat appetitus, quod subinde etiam verba satis produnt.

§. 297.

*De amore
ob similitu-
dinem sui.*

Si quis quadam in re, qua delectatur, alterum sibi similem agnoscit; eundem amat, nisi ratio quadam adjit, quæ amorem impedit. Etenim si quis quadam in re, qua delectatur, alterum sibi similem agnoscit; is in eodem deprehendit quidpiam, ex quo voluptatem percipit (§. 192. 195. *Ontol.*), consequenter quod sibi placet (§. 542. *Psych. empir.*). Quoniam itaque amor oritur, si quod nobis placet in altero obser-

observamus (§. 645. *Psych. empir.*); alterum quoque amamus, si qua in re, qua delectamur, similem nobis cognoscimus. *Quod erat unum.*

Quodsi vero contingat adesse rationem quandam, quæ amorem impedit; amor alias extiturus minime existit (§. 726. *Ontol.*). Quamobrem si amor alterius in nobis concitandus, propterea quod quadam in re, qua delectamur, eum nobis similem agnoscimus; necesse est, ne ratio quædam adsit, quæ amorem impedit.

Vulgo dici solet: *similis simili gaudet.* Patrio sermone dicimus: *Ähnlich und gleich gesellet sich gerne*, hoc est, similem simili plerumque associari. Determinans voluptatis est in quo similitudo consistit, determinatum voluptas (§. 114. *Ontol.*). Quamobrem cum idem sit determinans, nimirum id, in quo similitudo consistit, determinatum quoque idem esse debet (§. 192. *Ontol.*), consequenter si id in nobis voluptatem creat, quatenus ejusdem de nobis conscii sumus, idem quoque voluptate animum nostrum perfundit, si id in altero agnoscimus. Nimirum id, in quo similitudo consistit, hic spectatur, quale in se est, citra omnem respectum ad alia, quæ ideæ illius associari possunt atque solent. Quodsi enim ideæ associantur alia, determinans non amplius erit idem (§. 181. *Ontol.*). Hoc maximi momenti est, ideoque probe notandum non modo in casu præsentis, verum etiam in aliis innumeris. Alias enim non satis determinata videbuntur atque exceptionibus obnoxia, quæ talia non sunt, licet non modo utile, sed prorsus necessarium sit in disciplinis, ut res spectentur primum in se, & quid de iis prædicandum sit quærat, deinde vero consideretur quid obtineat, si aliæ determinationes notioni ejus superaccendant. Consona hæc sunt principiis logicis de differentia propositionum, quæ in *Mathesi a Mathese*

(*Wolffs Ethica Pars II.*)

A 22

thematicis tite observantur, vulgo autem ab aliis non attenduntur, qui nimis abjecte de præceptis Logicæ sentiunt, quasi puerorum exercitiis saltem convenient, non vero iis, qui se viros præstare volunt, etsi turpiter ac pueriliter errent, dum in illa impingunt. Quod ad præsentem propositionem attinet, non nego, fieri perinde posse ut determinationes notionem subjecti absolute spectati ingredientibus tam amoris promovendo & alterando, quam eidem impediendo serviant: ast cum hic non agatur de gradu amoris ob similitudinem amantis & amati, neque de diversitate hujus amoris in diversis casibus, ideo saltem mentionem eorum facere libuit; quæ amorem impediunt. Dari autem revera talia, satis manifestum est, siquidem inquiramus in rationem, cur similis similem non amet. Ita videmus similem non amari, si qua datur alia causa odii, quo eum prosequimur, & odium superat amorem, qui concitandus erat. Similiter fastosus, qui sibi parem ferre nequit, multoque minus se superiorem (§. 583. part. 1. Jur. nat.), non amat similem. Exempla similium similibus gaudantium adeo obvia sunt, ut quædam commemorari superfluum existimemus.

§. 298.

*De amore ob
cujusdam si-
militudinem
cum eo, quem
amamus.*

Quoniam eum amamus, quem nobis similem quendam in re agnoscimus (§. 297.), eodem autem modo alteri concitatur amor quoniam noster; si quis amat quendam quancunque de causa, ejus quoque amorem tertio conciliabis, si eidem persuaseris, enim ipsi ea in re similem esse, ob quam amatur. Facile autem intelligitur, idem valere de rebus inanimatis atque animantibus brutis.

Si quendam ames ob rerum mathematicarum scientiam; in amorem quoque alterius induceris, si persuadearis, eum rerum mathematicarum scientia excellere. Similiter si rem quan-

quandam amas ob raritatem, amor rei quoque alterius concitabitur, si ostendatur non minorem esse ejus raritatem. Ita si scientiam quandam ames propter utilitatem in Rep. alterius generis scientiam itidem amabis, ubi cognoveris, eam non minoris utilitatis esse. Habent hæc usum eximium in eligendis motivis, quæ ab amore multum roboris acquirunt. Quæ de affectibus hic demonstrantur, non alio fine proponuntur, quam ut iisdem utamur in praxi morali. Indispensabilem enim habent usum in arduo illo negotio, quo appetitus sensitivus cum aversione sensitiva in consensum cum rationali reducendus & pugna inter appetitum & aversionem rationalem atque inter appetitum sensitivum & aversionem sensitivam in favorem virtutis finienda.

§. 299.

Qui alterum amat, is ea facere studet, quæ amato placent, De studio
& sibi cavet, ne faciat, quæ displicent. Etenim qui alterum placendi a-
 amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo amato in a-
 avertere studet (§. 651. *Psych. empir.*). Quamobrem cum gendo.
 id placeat, ex quo voluptas percipitur, displiceat vero id,
 ex quo percipitur tædium (§. 542. *Psych. empir.*); qui alte-
 rum amat ea facere studet, quæ amato placent, & sibi
 cavet, ne faciat, quæ displicent.

Cura itaque ac sollicitudo faciendi nonnisi quod placet ama-
 to necessarius amoris effectus est. Vidimus in superioribus
 medium amorem alterius sibi conciliandi esse studium eidem
 placendi (§. 286.); medium tamen hoc latius patet effectui,
 de quo jam sermo est. Etenim in præsentī tantum-
 modo spectantur facta amantis, quatenus interesse videtur
 amari, ut quid potius fiat, vel non fiat, aut contra. Ast
 placere etiam alteri possunt facta, quæ ad ipsum nullum
 respectum habent, placere quoque alia, quæ in facto non

consistunt, & quæ conciliando amoris inserviunt (§. 287.). Præterea aliud omnino est faciendi quidpiam amoris alterius captandi causa, aliud vero est facere id, ad quod amor impellit. Differt omnino in utroque casu intentio agendi, cum in illo casu quod intenditur nos respiciat, in hoc autem quod intenditur respiciat alterum. In priori casu facimus quod alteri placet nostri causa; in posteriori autem causa alterius. Immo haud raro effectus hujus gratia alterius amorem nobis conciliamus, ut scilicet faciat, quod nobis placet.

§. 300.

De actionibus ad opinionem amati referendis.

Quoniam qui alterum amat, is ea facere studet, quæ amato placent, consequenter quæ ipsi voluptatem creant (§. 542. *Psych. empir.*), & sibi cavet, ne faciat quod displicet (§. 299.), consequenter quod tædium vel molestiam ipsi parit (§. 542. *Psych. empir.*), sua autem unumquemque trahit voluptas, ideoque nec omnia promiscue cuivis molesta accidunt; qui alterum amat actiones suas ad alterius opinionem referre tenetur, quas committi vel non committi ejus quodammodo interesse putat. Quoniam tamen ob indispensabilem obligationis naturalis, quæ a lege naturæ venit, necessitatem in gratiam alterius facere non licet, quod legi naturæ repugnat (§. 142. *part. I. Phil. pract. univ.*); in agendo non attendenda est opinio amati, si ea non fuerit legi naturæ adversa.

Quo major fuerit amor, eo quoque facilius de actionibus committendis & omittendis ex opinione amati statuere solent homines. Ideo sæpissime contingit, ut pravas committant actiones, bonas vero omittant, in gratiam amati, etsi alias ab illis committendis, hisce autem omittendis alienum haberent animum. Enimvero tum amor altius eos seducit a virtutis tramite ad vicia. Lex naturæ actionum
norma

norma est, non amor aliorum. Ipse hic amor eadem lege regitur, nec caret vitio, si ad actiones isti contrarias nos impellit. Tendit amor ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292.), ac inde quoque originem suam deducit studium placendi amato (§. 638. 542. *Psych. empir.*). Novimus vero felicitatis veræ medium non dari aliud præter custodiam legis naturæ (§. 396. 398. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Actiones, quæ huic adversantur, quamvis voluptatem creent amato, ad veram tamen felicitatem ipsius non conferunt, quin potius ea referenda in censum voluptatum nocuarum, infelicitatis procreatrici-um (§. 383. *pract. 1. Phil. pract. univ.* & §. 639. *Psych. empir.*). Quamobrem qui in gratiam amati facit quod legi repugnat naturali, eum revera non amat (§. 633. *Psych. empir.*), sed odium amoris speciem induit, utut animus ab illo sit alienus (661. *Psych. empir.*). In casibus particularibus hoc adeo manifestum est, ut facillime ostendi possit. Atque inde petendæ sunt rationes, quibus persuadeas amato, actionem tuam ipsi displicere minime debere.

§. 301.

Similiter cum qui alterum amat facere studeat, quæ *De unione* ipsi placent, & sibi caveat, ne faciat quæ displicent (§. *animorum*, 299.); *se mutuo amantes unam quasi voluntatem habent.* Atque in consensu in actiones suas mutuo consistit unio animorum (§. 658. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Amor itaque certissimum vinculum est, quo animi hominum uniuntur. Atque hæc unio facilis est, siquidem uterque amantium in custodienda lege naturali fuerit tenax, cum uterque tum actiones suas determinet juxta eandem normam, neque ideo fieri possit, ut quis facere velit quod non vult alter, aut ut facere nolit, quod vult alter. Enimvero si voluptate omnia metiuntur, cum sua unumquemque

voluptas, unio ista difficilior est, quia non utriusque de actione eadem idem semper est iudicium. Singulares vero esse debent rationes, cur quis alterius potius, quam suam in agendo sequatur opinionem, si sua ab opinione alterius differt. Accedit, quod amari opinio non sit attendenda, si ea fuerit legi naturæ adversa. Monuimus jam alias, esse nonnullos, qui in animorum unione amorem consistere arbitrantur (*not. §. 660. Psych. empir.*): ast quam oppido fallantur quoque ostendimus. Confundunt effectum amoris mutui cum ipso amore, qui nec semper locum habere potest vi eorum, quæ modo diximus. Accedit, quod effectus amoris mutui tribui nequeat amori non mutuo, quando scilicet unus amat alterum, sed hic non vicissim illum amat. Dari autem casus, quo amor mutuus non est, equis est qui dubitet? Ipsa sane lex naturæ minime suspendit amorem nostrum a reciproco amore alterius (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 302.

De vitando odio alterius. Si quis odium alterius evitare velit, is sibi cavere debet, ne ipsi displiceat: odii tamen evitandi causa nil faciendum, quod legi naturæ repugnat. Etenim si quod nobis displicet, vel unde tædium percipimus, in altero observamus, odium oritur (§. 674. *Psych. empir.*), consequenter si quis nos odisse non debet, necesse est ut in nobis nil deprehendat, quod sibi displicet. Quod si ergo odium alterius evitare velimus, necesse est ut nobis caveamus, ne ipsi displiceamus. *Quod erat unum.*

Quod vero odii evitandi gratia nil faciendum, quod legi naturæ repugnat, eodem prorsus modo demonstratur, quo supra ostendimus amoris conciliandi causa nil esse faciendum, quod legi naturæ repugnat (286.). *Quod erat alterum.*

Quæ

Quæ supra de amore conciliando annotavimus (nos. §. 286.); ea quoque de evitando odio tenenda sunt. Cum qui alterum odit, tedium ejus, seu ea, quæ ipsi molesta sunt, appetat (§. 669. *Psych. empir.*), voluptatem vero aversetur (§. 670. *Psych. empir.*), eidemque tædia creare & quo minus voluptate perfundatur impedire studeat (§. 671. *Psych. empir.*), nihil vero appetamus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156.); & aversatio actu determinetur per molestiam in casu dato (§. 101.); nemo odium alterius appetit, sed potius aversatur, consequenter opus non est ut doceamus, quomodo alterius odium in nos convertere debeamus, sed ostendendum potius erat, quomodo id propulsandum sit. Non est quod objicias, displicere etiam in nobis alteri posse, quæ a nobis mutari minime possunt, alterius tamen odium in nos concitant, veluti si quis alterum odit ob deformitatem corporis, aut vocem muliebrem, vel extra modum absonam atque absurdam: tunc enim odium alterius depellere in potestate nostra non est. Quando nos quis odit propter ea, quæ quin effugere cupiat nemo est; nos odit sine causa, perinde ac si quis nos odit propterea, quod ipsius causa facere nolumus, quæ legi naturæ adversantur.

§. 303.

Quoniam odium alterius evitaturus sibi cavere debet, ne ipsi displiceat (§. 302.), bonis autem displicent odio bono-
vitia, ideoque actus legi naturæ adversi (§. 322. part. 1. *rum.*
Phil. præf. univ.); odium bonorum evitaturus sibi cavere debet,
ne vitiis contaminetur, & ab actionibus legi naturæ repugnantibus
se se abstinere.

Facile patet, nos hic, quemadmodum supra (§. 287.), per bonos intelligere eos, quibus bona est voluntas & voluntas, consequenter generaliter determinata ad actiones bonas

nas committendas (§. 119.), malas vero non committendas (§. 125.), quo fere eodem sensu vir bonus dicitur (§. 967. *part. 5. Jur. nat.*). Unde nullo negotio colligitur, bonis displicere vitia & omnes actus legi naturæ adversos. Sicuti vero vix quisquam perfecte bonus est, ita ut ipsi displiceat omnis actus legi naturæ quomodocunque adversus; ita etiam non omnis actus legi naturæ adversus cui-libet displicet, aut non displicet tantum, quantum sufficit ad odium concitandum. Quamobrem non est quod miremur, dari homines qui certas amant virtutes & odio prosequuntur vitiis contrariis deditos, qui tamen in alios aliis vitiis deditos nullum odium habent. Quamobrem qui in alterius odium incurrere non vult, is potissimum sibi cavere debet ab iis vitiis, quibus maxime infensus est. Equidem quilibet sese abstinere debet ab omni actione legi naturæ contraria, ideoque vitium omne fugere; non tamen ideo inutile censendum, si talia in Ethica passim inculcantur, quæ singularem quandam curam sese abstinendi a certis vitiis, & actionibus pravis commendant. Dantur nimirum casus, in quibus plurimum interest, ut inde petantur motiva.

§. 304.

Modus vitandi odium re alterius specialius expenditur.

Similiter quia odium alterius evitaturus sibi cavere debet, ne ipsi displiceat (§. 302.), id vero displicet, ex quo tædium percipitur, sive molestia (§. 542. *Psych. empir.*); si odium alterius evitare velis, necesse est ne quid facias, quod ipsi molestiam creat, aut ut ipsi persuadeas falsam esse opinionem, quam de eo concepit, quod ipsi molestiam creat.

Non displicere bonis in potestate nostra est & eo ducit naturalis obligatio: ast non displicere aliis non semper in potestate nostra est, quia non omnibus saltem vitia molestiam creant, sed haud raro etiam ea, quæ legi naturæ conveniunt

veniant ideoque non omittenda, displicent (§. 302.). Quædam huc spectantia etiam jam ante annotavimus (not. §. 303.).

§. 305.

Porro quia odium alterius evitaturus facere non debet, quæ ipsi molestiam creant (§. 304.), voluptuosus autem *De odio vo-* voluptuosus, *luptuosi, lu-* ea, quæ sensibus ingrata accidunt, ideo averfatur quia *cri, aut bono-* sui ingrata sunt (§. 162.), immo privatio delectationum *ris ac laudis* sensualium eidem molestiam creat (§. 754. part. 1. *Jur. nat. cupidi.* & §. 560. *Pfych. empir.*), lucri cupidus id averfatur, quod damnum affert (§. 171.), & per consequens omne factum, quo lucrum ejus intervertitur, honoris autem cupido molesta accidunt, quæ honori ac laudi ejus officiunt (§. 178.); *ne quis incurrat in odium voluptuosi, vel lucri, aut honoris atque laudis cupidi, sibi cavere debet, ne alterum delectatione sensuali, qua frui poterat, privet, neve dolorem excitet, vel ne ipsi damnum det, aut lucrum ejus intervertat, vel ne honori ac laudi ejus officiat neve in ignominiam eum adducat.*

Quando in evitando odio attenditur animus ad ea quæ voluptuoso, vel lucri aut honoris ac laudis cupido molestiam creant, eamque tantam, quanta ad odium concitandum sufficit, actiones nostras ad aliorum opinionem referimus & ex ea malum merimur. Qui enim odium concipit, is suum, non nostram sequitur opinionem. Quamobrem qua cautione in genere opus est, quando in determinandis actionibus nostris opinionis alterius rationem habemus, ea quoque in evitando odio alterius adhibenda, scilicet ne quicquam committatur ex parte nostri, quod quomodocunque legi naturæ repugnat, quemadmodum jam ante demonstravimus (§. 302.). Consideranda sunt omnia mala tam positiva, quam privativa ex opinione ejus, in cuius

B b b

jus odium incurrere nolumus, & quæ hinc non facienda resultant exigenda ad normam legis naturæ, seu quod perinde est, cum officiis comparanda: quod notasse ului est in ceteris quoque affectibus omnibus concitandis, vel præcavendis. Relegenda quoque hic sunt, quæ supra in casu simili de amore annotavimus (not. §. 288).

§. 306.

*Quomodo
odium rerum
inanimata-
rum & ani-
malium con-
citetur.*

Si odium animalis bruti, vel rei inanimatae in aliquo concitare velis: ostendendum est eidem quidpiam inesse, unde molestiam multam percipere potest. Etenim animal brutum, vel rem inanimatam odimus, si in illo, vel in hac quidpiam deprehendimus, quod nobis tedium creat, seu unde tedium, five molestiam percipimus (§. 679. Psych. empir.). Quodsi ergo velis in aliquo incendere odium animalis cujusdam bruti, vel rei inanimatae, ostendendum utique est eidem quidpiam inesse, unde molestiam multam percipere potest.

Latissime patet usus propositionis præsentis ob eandem rationem, quam supra de amore rerum inanimatarum atque animalium brutorum dedimus (not. §. 289.). Quamvis enim hominem nullum odisse debemus (§. 624. part. 1. Jur. nat.); vitia tamen eorum & facta legi naturæ adversa odio habenda sunt. Unde ad eandem quoque extendenda, quæ de odio rerum inanimatarum hic demonstrantur. Hoc nimirum non tendit ad aliorum nocumentum ac læsionem, sed potius ad promovendum non uno modo, quod bonum atque rectum est, prouti suo loco clarius elucefcet. Absit itaque ut existimes, propositionem præsentem minime convenire praxi morali!

§. 307.

§. 307.

Quoniam odium animalis bruti, vel rei etiam in- *Quanam eo*
animatae concitatur, si ostendatur eidem quidpiam inesse, *sine prae-*
unde molestia percipi potest (§. 306.), satis autem ex- *gnoscenda.*
ploratum est, non ex eadem re molestiam percipere omnes,
sed prouti variat hominum opinio, uni molestum accide-
re, quod alteri molestiam nullam creat, aut saltem non
tantam, quanta odio exitando sufficit; qui odium animalis
cujusdam bruti, vel rei inanimatae in aliquo incendere voluerit, an-
te inquirere tenetur, qualia ea sint, ex quibus molestiam percipit,
primo etiam subinde, qualia esse debeant, ut majorem percipiat.

Quae supra annotavimus, cum de praecognoscendis age-
remus, antequam amor rei inanimatae vel animalis bruti con-
citare studeamus (not. §. 290.); ea etiam hic tenenda sunt.
Alium nimirum judicare non debes ex tuo genio. Cum-
que ad res inanimatas etiam referenda sint vitia, quae de
odio vitiorum ingignendo & alendo demonstravimus & an-
notavimus (§. 230. & seqq.), legenda.

§. 308.

Oidium tendit ad promovendam infelicitatem & impediendi- *Quo tendat*
tam vel depellendam felicitatem alterius. Qui enim alterum odium alte- *Qui enim alterum odium alte-*
rui, is radium ejus appetit (§. 669. *Psych. empir.*), volu- *rius.*
ptatem vero aversatur (§. 670. *Psych. empir.*), & illud ipsi
creare, hac vero quo minus perfundatur impedire studet
(§. 671. *Psych. empir.*). Enimvero quod radium homini
creat, id ad infelicitatem ejus quid confert (§. 639. *Psych.*
empir.), & quicquid voluptatem creat, id ad felicitatem
ejus quid confert, aut saltem conferre videtur (§. 638.
Psych. empir.); odium itaque tendit ad promovendam in-
felicitatem & impediendam ac depellendam felicitatem.

Bbb 2

Odio-

Odium stimulus est ad lædendum alios tam positive, quam privative, læsione extensa ad omnes illos actus tam positivos, quam negativos, ad quos eandem alias extendimus (§. 730. *Et sqq. part. 1. Jur. nat.*). Atque hinc patet turpitudine naturalis odii lege naturali prohibiti (§. 624. *Part. 1. Jur. nat.*). Odio tolluntur omnia officia hominis erga alios, ipsumque hominem homini lupum facit odium, ut cum homine nihil utilius sit homini, mutata scena homini nihil sit magis nocuum homine. Immo idem odium inficit labe sua etiam eos hominum actus, qui ad defensionem sui & juris sui liciti sunt, eosque non solum ultra limites justos producit, verum etiam haud raro jus in crudelitatem vertit. Effectus itaque odii probe perpendendus in praxi morali.

§. 309.

De odio limitato.

Si qua ratio particularis odium movet, appetito molestiae & aversio voluptatis alterius non extenditur ultra quam ratio exigit. Etenim si qua ratio particularis odium movet, cum ea posita ponatur odium (§. 118. *Ontol.*), alterum odio non habemus, nisi quatenus quod ipsi inest, vel adest, nobis displicet (§. 674. *Psych. empir.*). Odium igitur per hanc rationem particularem restringitur ad ea, quæ cum hoc connexa sunt, quod nobis displicet. Quamvis itaque qui alterum odio habet tedium ejus appetat (§. 669. *Psych. empir.*), voluptatem vero averferur (§. 670. *Psych. empir.*); appetito tamen tedium, sive molestiæ, aut aversio voluptatis alterius non extenditur ultra quam ratio, quæ odium movet, exigit.

Cum affectus omnes consistant in appetitionibus & aversionibus vehementioribus (§. 603. *Psych. empir.*); ratio odii est ratio appetitionum & aversionum, quæ eidem insunt, & hac

hæc posita ponuntur. Quamobrem appetitio molestiæ & aversio voluptatis alterius non promiscue ad quamlibet molestiam & voluptatem quamlibet extenditur, sed utraque talis esse debet, quæ per rationem istam intelligitur cur adsit, & quoniam actus isti animæ præsupponunt notionem ejus, quod alteri molestiam, quod voluptatem creat; perceptiones præteritæ pro diversitate circumstantiarum plurimum variantes in præsentem perceptionem ejus, quod alteri molestiam, vel voluptatem creare valet, influunt. Accedit quod imaginatio occasione eorum, quæ in præsentem percipiuntur, in memoriam revocet grata & ingrata sive nobis, sive aliis, quæ perceptionem confusam præsentem ingrediuntur, prout de notionibus confusis boni atque mali jam olim ostendimus (§. 593. 594. *Psych. empir.*). Unde non modo consequens est, ut molestiam, vel voluptatem creaturi ei, quem odimus, quæ molestiam, vel voluptatem pariunt, opinione nostra censeamus; verum etiam in utroque creanda imitemur alios. Haud obscure talia observantur, ubi odio concitato verbis produnt homines, quid in votis habeant. Quæ hic annotantur, de aliis quoque affectibus intelliguntur. Patet autem inde, cur difficile admodum sit, immo plerumque impossibile, ut confusa perceptio, unde pendent appetitiones & aversiones, in quibus in unum actum confusus affectus consistit, evolvatur in distinctam. Cum de latebris ac recessibus in animis hominum, quo referenda sunt quæ hic dicuntur (§. 72. *part. 1. Ethic.*), altum hactenus silentium fuerit in philosophia, nec ultra confessionem ignorantiae progrediantur, qui inscrutabilem appetitum humanum pronunciant, Cartesiani autem infelici præjudicio non agnoscant in anima, nisi ea, quorum sibi consciî sunt; non est quod miremur, quod tanta caligo inducatur menti, quando de iis cogitatur, quæ ad actus animæ determinandos faciunt. Ceterum propositio præsens utilissima est, cum inde dijudicandum, quid metuendum ab odio alterius.

Quoniam vero plurimæ omnino sunt rationes particulares odii; eadem quoque ambitu suo multa admodum comprehendit. Absit autem, ut odium generale confundatur cum eo, quod rationem quandam particularem habet, & de illo prædices ea omnia, quæ ex notione odii nullo modo illimitati, seu, si mavis, prorsus restricti fluunt. Sicuti enim odium generale, seu nullo modo restricti consistit in dispositione animi ad voluptatem percipiendam ex infelicitate alterius (§. 661. *Pfych. empir.*), consequenter ex molestia, qua is afficitur, quæcumque (§. 637. *Pfych. empir.*); ita odium, quod nonnisi particularem quandam rationem habet, terminatur in dispositione animi ex certa saltem molestia alterius voluptatem percipiendi. Quodsi ratio particularis odii concitati expendatur, quænam sit hæc molestia & quousque extendatur appetitio creandi molestiam constabit, modo satis acutus fueris ad talia rimanda.

§. 310.

Quo tendat
odium parti-
culare.

Quoniam odium tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, aut depellendam felicitatem alterius (§. 308.), odium autem, quod movet ratio quædam particularis, appétitionem molestiarum & aversionem voluptatis alterius non extendit ultra quam ratio ista exigit (§. 309.); si ratio quædam particularis movet odium, id non tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, aut depellendam felicitatem alterius ultra quam ratio exigit.

Odium generale multo magis meruendum, quam particulare. Ac ideo plurimum refert hoc ab illo distingvi, cum plurimi dentur casus, in quibus circumspectione opus est, ne nobis noceat, qui odium in nos habet.

§. 311.

Quo tendat

Odium rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas, aut odium rerum conspectu nostro removendas, vel etiam, si qua imperfectio opinio-
ne

et nostra in eas vadit, ad imperfectionem earum promovendam. Cum inanimatarum
enim odium rerum inanimatarum consistat in dispositio-
ne animæ ad tedium sive molestiam percipiendum ex iis-
dem (§. 682. *Psych. empir.*), & homo per naturam suam
aversetur infelicitatem (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequen-
ter ad vitandum eum statum, in quo tædia, sive molestiæ
perdurant (§. 637. *Psych. empir.*); si rem inanimatam odio
habemus, odium tendit ad eam destruendam, aut saltem
e conspectu nostro removendam. *Quod erat unum.*

Enimvero cum ad imperfectionem rei inanimatæ,
quam odimus, promovendam proni simus, siquidem ea o-
pinione nostra imperfectionis cujusdam fuerit capax (§. 680.
Psych. empir.); quin ubi rem destruere, aut e conspectu no-
stro removeere aut non possumus, aut nolumus, ad ejus
imperfectionem promovendam odium tendat, dubitandum
non est. *Quod erat alterum.*

Non desunt exempla eorum, qui odio permoti fragilia
frangunt, vel etiam alio modo destruunt, quæ destrui pos-
sunt. Variant pro varietate circumstantiarum, quæ ipsæ et-
iam, si attente considerentur, odium fractionis & destru-
ctionis causam produnt. Non confundenda tamen cum
his sunt exempla illorum, qui ira commoti idem faciunt:
quæ de causa diximus, circumstantias probe perpendendas esse.
Pertinet huc, si quis librum profanum, in quo religionis
& moralitatis fundamenta subvertuntur, Vulcano tradit, quia
libros profanos odit, aut carmen lascivum dilacerat lasciviæ
osor. Huc etiam referendum, si quis picturam perdit, quia
prototypum suum male exprimit. Cum non una esse pos-
sit ratio, cur res, quam odio habemus, destrui non pos-
sit sive ex parte rei, sive ex parte ejus, qui eam odio ha-
bet; eam e conspectu nostro removeri curamus. Exem-
plo esse possunt qui certos cibos fastidiunt, & artis periti,
qui

qui nauscant minus recte facta. Exemplum odii ad imperfectionem rei inanimatae tendentis habemus in eo, qui librum splendide impressum maculat, aut a bibliopago ineleganter concinnari curat, significandi contemptus ex odio profecti causa. Nemo desideret, ea, quae odio rerum inanimatarum fiunt, rationi semper conformia esse: haud raro enim odio flagrant insaniunt, maxime omnium si nesciunt, quomodo odium explere, aut indicare debeant. Accidit idem in aliis quoque affectibus, utpote non semper, quidni rarissime suadentes, quae rationi conformia sunt.

§. 312.

Quo tendat
odium ani-
malium bru-
torum.

Quoniam animantia bruta æquiparantur rebus inanimatis, quatenus ea non consideramus tanquam molestiae capacia, sed tanquam res, unde molestia percipi potest (§. 682. *Psych. empir.*), odium autem rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas, aut e conspectu nostro removendas, vel etiam, si qua imperfectio opinione nostra in eas cadit, ad imperfectionem ipsarum promovendam (§. 311.); odium quoque animalium brutorum, si rebus inanimatis æquiparantur, tendit ad ea perdenda, aut e conspectu nostro removenda, aut, quando opinione nostra imperfectiōi cuidam obnoxia fieri possunt, ad imperfectionem eorum promovendam. Quoniam vero animantia bruta subinde hominibus quoque æquiparantur, quatenus scilicet spectantur tanquam molestiae capacia, cum tunc odium eorum idem sit, quod hominum (§. 682. *Psych. empir.*); si animantia bruta hominibus æquiparantur, odium eorum tendit eodem, quo odium hominum (§. 308.), nimirum ad dolorem faciendum, vel inurendum, aut ad depellendum voluptatem, (§. 636. & seqq. *Psych. empir.*)

Qui

Qui exempla desiderat animum saltem attendat ad facta hominum animantia bruta odio habentium. Ex iis enim, quæ faciunt odio commoti, intelligitur, quo tendat averfatio & ab eadem pendens appetitus, quod subinde etiam ipsorum verba satis manifesto produnt. Nemo est qui nesciat, vulgo homines de actionibus brutorum eodem modo loqui quo de humanis, & eorum cum hominibus similitudinem, quæ ad notionem generis sufficit, ultra eam extendere, quasi nulla sit inter ipsa atque homines differentia, ut nec vereantur ipsis tribuere rationem, immo cum *Rorario* contendunt, animalia, quæ bruta dicimus, ratione rectius uti hominibus. Quamobrem paradoxum videri nequit, quod in amore ac odio eadem hominibus æquiparent, quasi felicitatis atque infelicitatis capacia essent perinde ac homines. Immo nec absolum atque absurdum est, si admittamus fictionem, qua homines res inanimatas per modum rerum animatarum sibi repræsentant, præsertim dum affectus mentem obnubilant. Istiusmodi autem fictionem non temere fingi, ex iis, quæ faciunt homines haud raro amore vel odio in res inanimatas incensi, patet.

§. 313.

Odium aliorum in tertium concitatur, si ostenditur, ipsi De odio alii inesse, vel adesse, quæ displicent aliis. Etenim si quid nobis *orum tertio* displicet in altero observamus, odium oritur (§. 674. *Psych. concitando. empir.*). Quamobrem si quibusdam persuadeamus, inesse vel adesse alicui, quæ ipsis displicent; eorum in hunc odium concitatur.

Equidem cum nemo alterum odio habere debeat (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*); nemo quoque in alium aliorum odia concitare debet (§. 711. *part. 1. Jur. nat.*). Indies tamen contingit, ut nonnulli aliorum odia in eos convertant, quos ipsi oderunt. Exemplo sunt Theologi, qui philosophos

Ccc

Iosophos atheismi, alios sui ordinis hæreseos infimulant, ut ceterorum Theologorum odia in eos concitent, cumulant alia, quæ argumentum ab invidia ductum suggerit (§. 1050. *Log.*). Exempla in medium afferri opus non est: sunt enim notis notiora, & utinam minus nota essent. Quamvis itaque propositio præsens non doceatur, ut aliorum odium in alios concitare discamus; eandem tamen nosse non uno in casu utile, veluti ut nobis caveamus tanto sollicitius, ne in odium eorum incurramus, qui aliorum odia in eos, quos ipsi oderunt, concitare solent.

§. 314.

De odio ob Si quis personam vel rem quandam odit, odium in aliam similitudinem concitatur, si persuadetur eam esse illi similem quoad hoc, ob quod cum persona ipsam odit. Quoniam enim odium tam personæ (§. 674. *Psych. empir.*), quam rei inanimatæ & animatæ, sive animalis bruti oritur, si quid in ea observamus, quod nobis displicet, vel unde tædium percipimus (§. 679. *Psych. empir.*); si res quædam vel persona quoad hoc, ob quod alium odinus, fuerit similis, id quod displicet, vel unde tædium percipitur, etiam in eadem deprehenditur. Quodsi ergo hoc alteri persuaseris, cum jam ratio sufficiens odii ponatur, per demonstrata, odium quoque ponatur necesse est (§. 118. *Ontol.*). Quamobrem si quis personam, vel rem quandam odit, odium in aliam concitatur, si persuadetur eam esse illi similem quoad hoc, ob quod ipsam odit.

Nimirum determinantia eadem sunt, ideoque etiam determinatum idem esse debet (§. 192. *Ontol.*). Quodsi igitur adsint præterea alia, quæ odium impediunt, veluti quæ amorem concitant dominantem; odium non concitabitur. Tum enim amplius non sunt eadem, quæ statum animæ præsen-

præsentem determinant. Hinc videas haud raro vitium quoddam in uno odio haberi, quod fertur in alio, vel etiam vitium aliquod odium incendere, quia detrimentum affert, quamvis aliud, quod non minus detrimentum affert, odium minime inferat. In omni praxi morali difficultates haud raro insuperabiles obijciuntur, quia hominum opiniones de eo, quod ipsis prodest, vel obest, plurimum variant, nec de eo, quod in dato casu alteri præferendum, consentientes sunt, & præterea in determinationem status præsentis plurima influunt, quæ in diversis subjectis minime eadem sunt. Quamobrem admodum circumspectus esse debet, qui præcipitantiam in afferendis instantiis cavere voluerit. Tanta autem circumspectio, quanta hic requiritur, vix ac ne vix quidem cadit in sciolos, qui ad carpendum, quam discendum sunt proniores, quorum ideo puerilis audacia merito contemnenda. Probe hæc notanda sunt, cum usum amplissimum habeant etiam in aliis. Nihil magis naturale est, nihil rationi inagis conforme, quam ut idem determinetur, si ratio determinans eadem fuerit. Ratio determinans prædicatum in propositione continetur in hypothesi, seu in eo consistit, quod de subjecto sumitur. Quamdiu itaque in eadem nihil immutatur, prædicatum quoque idem manet. Quamobrem cum veritas propositionis consistat in determinabilitate prædicati per notionem subjecti (§. 513. *Log.*); ad demonstrationem animum satis attendere debemus, ut intelligatur num prædicatum per ea, quæ de subjecto sumuntur, determinetur. Atque ita cavere poterimus præcipitantiam istam, quam atro calculo modo notavimus, & ubi instantia quædam affertur, quæ veritatem propositionis, aut ejus universalitatem infringere videtur, acumen nostrum suscitabit in inquirendis iis, quæ hypothesein propositionis immutant, ut ea ad præsentem casum applicari nequeat. Equidem hæc satis nota sunt ei, qui verioris Logicæ fuerit peritus, nec notionibus ontologicis

vacuum possidet animum: est quot quæso sunt, qui Logicæ verioris sunt periti & notiones ontologicas distinctas habent? Et si qui vel maxime Logicæ veriori addiscendæ operam navarunt, quot quæso sunt, qui in addiscendis disciplinis ceteris & in praxi vitæ præceptorum ejus usum faciunt? Nonne plerique Logicam addiscunt in spem futuræ oblivionis? Nonne sibi supra alios sapere videntur, qui Logicæ præcepta puerorum lussibus convenire, non autem attentionem ullam eorum mereri alto supercilio pronunciant, qui se viros præstare gestiunt? Quanta sit vis præjudiciorum, præsertim si confirmantur autoritate eorum, quorum plurimum valet apud alios autoritas, nemo est qui ignorat. Quamobrem non inconsultum existimamus, data occasione talia moneri, quæ ad eradicanda istiusmodi præjudicia faciunt.

§. 315.

Anodium & amor simulari possint si alterum amamus vel odimus.

Qui alterum odit, amorem simulare potest & contra. Et enim qui ex tædio, vel molestia alterius voluptatem percipit, eundem odit (§. 665. *Psych. empir.*). Enimvero quamvis ex tædio alterius voluptatem percipit, hoc tamen non obstat, quo minus verbis aut etiam factis declaret, se ex tædio alterius tædium percipere, consequenter eundem amare (§. 643. *Psych. empir.*). Quoniam itaque tunc actiones externæ ab interna dissentiant, in hoc autem dissensu simulatio consistit (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui alterum odit, amorem simulare potest. *Quod erat unum.*

Similiter si quis ex tædio alterius tædium percipit, eundem amat (§. 643. *Psych. empir.*). Enimvero quamvis ex tædio alterius tædium percipiat, hoc tamen non obstat, quo minus verbis, aut etiam factis declaret, se ex tædio alterius voluptatem percipere, consequenter eundem odio

odio habere (§. 663. *Psych. empir.*). Quoniam itaque de-
nuo actiones externæ ab interna dissentiant, in hoc au-
tem dissensu simulatio consistit (§. 716. *part. 2. phil. pract.*
univ.); qui alterum amat eum odio habere potest. *Quod*
erat alterum.

Plurimum refert odium & amorem simulatum a vero &
sincero discernere, ut intelligas, quid tibi ab alio sit meruen-
dum quid sperandum. Etenim ad quod odium (§. 308.
310.), ad quod amor tendit (§. 292. 293.), id non intel-
ligendum nisi de vero, minime autem de simulato. Immo
prudencia haud raro exigit, ut constet, num odium in te
habeat, qui amorem simulat, & num te amet, qui odium
simulat. Quamobrem hæc, ne nimis credulus decipiaris, pro-
be tenenda. Non est quod existimes, superfluum esse, ut
taliamoneantur. Ecquis enim est qui nesciat, quam facile
in presenti casu credulitatem adducant simulantibus non sine
certo detrimento, quod utique majus esse solet, si putes te
amari ab eo, qui odit, quam si amor simpliciter simuletur,
nec odium eodem occulatur.

§. 316.

Quoniam qui alterum odit, amorem; qui amat, *De amore*
odium simulare potest (§. 315.); ne decipiaris, odium & odio si-
amorem simulatum a vero & sincero ut discernas, opera danda mulato de-
est, sollicite nimirum inter se comparando vultum, gestum, vocem *te*gendo.
& sermonem, quibus proditur affectus (§. 752. *part. 2. Phil.*
pract. univ.), num inter eos aliqua appareat contrarietas, quæ simu-
lationem prodat (§. 852. *part. 2. Phil. pract. univ.*), subinde etiam
perpendendo circumstantias, quæ simulationem suadent, ut scili-
cet odium amore, vel amor odio occulatur.

Ars detegendi simulationem nondum satis exulta est: in-
primis differentia vultus, gestuum & vocis in diversis affe-

tribus ad notiones distinctas easque universales revocata non est. Affectus quidem simulare difficilius est, quam alios actus animæ internos, qui tantam & tam subitam mutationem in vultu, gestu & voce minime causantur; id tamen magis obtinet in affectibus impetuosius quam in lenioribus. Negari tamen non potest, experientiam confusis saltem notionibus suffultam in detegendis simulationibus vim habere, modo quis in observando fuerit sedulus, nec attentionem suam desiderari patiatur. Cumque in simulatione affectuum locum etiam habeant latebræ & recessus; non parum adjumenti ad detegendam simulationem conferunt signa virtutum & vitiorum etiam in affectibus. Neque ars detegendi simulationes certis regulis adstringi poterit, antequam Ethica satis fuerit exculta: quod quomodo fieri debeat, hæcenus parum expensum, ideoque scientia generi humano utilissima deserta atque neglecta hucusque jacuit. Absit autem ut existimes, unius esse hominis opus tam arduum perficere & ad id fastigium extollere, ad quod perducipotest! Qui imbecillior fuerit, quam ut vincatur, exemplo Mathematicorum modernorum id persuaderi poterit, si dociles fuerint. Quamvis autem in disciplinis nondum tradi possunt, quæ scitu apprime utilia forent; non tamen inutile est, ut quæ adhuc desiderantur sedulo inculcentur excitandi aliorum de scientia præclare merendi studium causa. Quamobrem si desiderata diligenter annotarentur; confici inde poterat desideratorum liber ingeniis excelsis plurimum profuturus. Incitamento nimirum opus est, si in rem aliquam omnem cogitationem convertere debes, in quam per te non venis & incidis.

§. 317.

De simulatione voluptatis & gaudio Quoniam opera danda, ut odium & amorem simulatum a vero & sincero discernas (§. 316.), alterum vero amat, qui ex voluptate alterius voluptatem percipit, vel

vel ideo gaudet, quod alter gaudet (§. 641. *Pfych. empir.*), dii, odii & alterum odit, qui ex voluptate alterius tedium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter (§. 668. *Pfych. empir.*); simulationem odii & amoris detestatur, tristitiam & molestiam, letitiam & voluptatem simulatam ut a vera atque sincera discernere norit opus est.

Qui amorem simulat, gaudium vel voluptatem se percipere simulat ex eo, quod alteri gaudium vel voluptatem creat, & qui odium simulat, ex eo, quod alteri voluptat vel gaudium creat, tedium sive molestiam, vel tristitiam se percipere simulat. Quamobrem ut simulationem amoris ac odii detegas, opera danda est, ut ante simulatam tristitiam & molestiam, letitiam & voluptatem a vera atque sincera discernere discas. Revera omnes affectus cum insigni voluptatis ac tædii gradu conjunguntur (§. 606. *Pfych. empir.*), quamvis pro diversitate eorundem diversimode modificetur voluptas atque tedium, prouti variat representatio boni vel mali, ex qua affectus oriuntur (§. 605. *Pfych. empir.*), quemadmodum ex definitionibus eorundem apparet. Quamobrem in detegenda simulatione affectuum multum valent signa diagnostica voluptatis ac molestiæ, gaudii ac tristitiæ. Simulatio voluptatis ac molestiæ, gaudii atque tristitiæ in simulationem omnium affectuum irrepit. Affectus non sunt nisi actus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ (§. 603. *Pfych. empir.*), quarum illi non aliter quam confusa boni (§. 580. *Pfych. empir.*), hic non aliter quam confusa mali representatione determinantur (§. 582. *Pfych. empir.*), quatenus id, quod appetimus, voluptatem, quod vero aversamur molestiam creat (§. 156.). Hæc qui perpendit, haud obscure videt, quod simulatio voluptatis ac molestiæ in omnem affectuum simulationem irrepit. Artis detegendi simulationem principia quædam generalia tradidimus (§. 716. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*) & multa specialia ad eandem

dem referenda in Ethica demonstrantur, quatenus semiotice moralis in eadem ratio simul habetur. Atque hæc prodesse poterat ei, qui certis regulis artem detegendi simulationem adstringere voluerit. Antequam vero hoc factum fuerit iisdem utiliter utemur in præsentī negotio. Ars simulandi admodum imperfecta est, quamdiu ars simulationem detegendi minus perfecta, pendet enim una ab altera & una alteram perficit, utut simulare magis in potestate nostra sit quam simulationem detegere: non tamen satis circumspectus est in simulando, qui non intīme novit, quomodo simulatio prodatur. Ideo non est, quod miremur, simulationis adeo studiosos & amantes, ut cognosci nolint, seu videri, qui non sunt, ea tamen faciunt, ex quibus facillime cognoscuntur, etsi communis notio ipsis abstinentiam ab iis insinuare potuisset, quam proverbio in vulgus noto exprimere solemus: si tacuisses, philosophus manifestus.

§. 318.

De mutua amoris & odii dissimulatione. Qui amorem ejus, quem odit, simulat, odium dissimulare vult, & qui odium ejus, quem amat, simulat amorem dissimulare vult. Qui enim amorem ejus simulat, quem odit; is alteri persuadere studet, se ipsum amare, ut odium occultet. Quamobrem cum occultatio odii hoc modo facta dissimulatio sit (§. 717. part 2. Phil. pract. univ.); qui amorem ejus, quem odit, simulat, odium dissimulat. Quod erat unum.

Similiter qui odium ejus simulat, quem amat, is eidem persuadere studet, quod ipsum odio habeat, ut amor occultetur. Quoniam itaque hæc amoris occultatio dissimulatio est (§. 717. part. 2. Phil. pract. univ.); qui odium ejus, quem amat, simulat, amorem dissimulat. Quod erat alterum.

Diffi.

Diffimulatio ejus, quod est, finis simulationis est, simulatio medium diffimulationis (§. 848. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Dum odium diffimus, non alio fine id fit, quam ne alteri pateat, consequenter in hoc casu ipsa diffimulatio finis est, qui simulatione intenditur (§. 717. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Et quoniam extra omnem dubitationis aleam positum est, fieri non posse, ut, qui alterum odit, eundem simul amet, & qui alterum amat, eundem simul odio habeat (§. 623. *part. 1. Jur. nat.*); simulatio amoris medium est diffimulandi odium. Eodem modo intelligitur, odii simulationem esse medium diffimulandi amorem. Utique supponitur simulationem detegi non posse ab eo, cujus causa simulatur. Enimvero quoniam non modo difficile est detegere simulationem, quemadmodum ex modo demonstratis patet, verum etiam non una ratio est, cur amorem vel odium simulanti habeatur fides; simulatio amoris, vel odii medium minime fallax esse solet diffimulationis odii, vel amoris præsertim cum pauci sint, qui de detegenda simulatione & diffimulatione cogitant, nisi experientia edocti fuerint, eum, qui amorem vel odium simulat, esse simulationis studiosum atque amantem, aut circumstantiæ quædam particulares simulationis suspicionem moveant. Quæ vero hic dicuntur de simulatione amoris odii diffimulandi causa & de simulatione odii diffimulandi amoris causa; intelliguntur etiam de rebus inanimatis & animalibus brutis. Quamobrem propositio præsens non modo utilis est ad diffimulandum amorem, vel odium; verum etiam nos admonet, ut satis circumspecti simus, ne decipiamur. Omnis veritas fecunda est, etsi fecunditatem non semper prospiciamus. Sufficit autem, ut cognita in casu obvio eam nobis afferat utilitatem, quam fecunditas spondet.

§. 319.

Quoniam qui amorem ejus, quem odit, simulat, De odio a-
odiam diffimulat (§. 318.), amor autem simulari potest more occluso
(*Wolffii Ethica Pars II.*) D d d non detegendo.

non una de causa alia, veluti ut alterum permoveas ad tibi, quod petis, præstandum; *simulatione amoris detecta*, non-
dum detectum est odium, quod dissimilatur, consequenter opera
danda ulterius, ut odium detegatur, sollicitè nimirum attendendo a-
nimum ad vultum, gestum, vocem atque sermonem (§. 754. part.
2. *Phil. pract. univ.*).

Qui affectum simulare vult, is fingere debet vultum, vo-
cem, gestum, sermonem atque facta eidem respondentia
(§. 809. part. 2. *Phil. pract. univ.*), & istiusmodi mutationes
affectus sua sponte comitantur (§. 670. *Psych. empir.*). Qui
eum dissimulare vult, impedire tenetur ne iisdem sit locus:
id quod quoad vultum fieri nequit (§. 795. part. 2. *Phil.
pract. univ.*), utut quoad cetera magis regnet arbitrium (§.
802. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Atque hinc oritur quæ-
dam contrarietas in ipso vultu, si eum fingere velis, qua-
lem requirit affectus simulandus; ut ceteræ quoque muta-
tiones, quas fingere magis in potestate est, inde alterentur,
nec iis prorsus similes non maneat, quales affectui simu-
lando conveniunt. Miscentur ea, quæ amorì conveniunt,
cum iis, quæ respondent odio, ut quædam illi, quædam
huic conveniant, si integrum vultum aut complexum omni-
um mutationum in corpore observabilium spectes, in sin-
gulis autem, si in se spectentur, per motus contrarios pro-
ducatur effectus, qui neutri prorsus respondet. Non diffi-
teor, multis, immo plurimis hoc nimis subtiliter excogi-
tatum visum iri; quodsi tamen in observando satis fuerint a-
cuti atque attenti, nec patientiam suam desiderari patian-
tur, rem ita sese habere experientur.

§. 320.

De amore o-
dio simulato
mat. fetio.

Similiter quoniam odium simulans, qui alterum a-
morem dissimulare studet (§. 318.); eodem quo
ante (§. 319.) modo patet, *simulationem odii detegendo non-*
dum

dam detegi amoris dissimulationem, consequenter operam dandam esse alterius, ut amor detegatur, ut ante (§. cit.).

Quæ modo annotavimus de odio, quod amore simulato conclusum, (*not. §. 319.*), ea hic quoque tenenda sunt. Per se autem intelligitur, excipiendos hic esse eos casus, in quibus affectum simulatum & dissimulatum sua sponte prodit qui simulaverat atque dissimulaverat aut ubi de dissimulato jam aliunde constat, ut saltem opus sit simulationem detegi, ne animus simulantis mutatus credatur, vel circumstantiæ tales sunt, ut simulatione detecta pateat ratio dissimulationis. Etenim hi casus supponunt adhuc alia, quam quæ sumimus. Propositiones autem non sunt extendendæ ultra id, quod sumitur, cum per ea determinetur id, quod vi eorum affirmatur, vel negatur. Hæc satis manifesta sunt ei, qui Logicæ atque Ontologiæ fuerit satis peritus. Non igitur est, quod miremur, Logicæ atque Ontologiæ ignaros vel prorsus contemtores, quales omnino sunt, qui dignitatem disciplinarum eorumque inter se nexum non perspiciunt, ideoque plurimi, ea non videre.

§. 321.

Qui alterum odit, is non modo facere omittit, quod ipsi placet, verum etiam facere studet, aut faciendi occasionem captat, quod odii quoad displicet. Qui enim alterum odit, ex ejus voluptate rationis actiones redium seu molestiam percipit (§. 667. Psych. empir.), atque spectu alteritædium ipsius appetit (§. 669. Psych. empir.), voluptatem vero averfatur (§. 670. Psych. empir.), consequenter fieri nequit, ut ea facere studeat, quæ voluptatem creant, quin potius ab his sese abstinat. Quamobrem cum id placeat, ex quo voluptas percipitur (§. 542. Psych. empir.); qui alterum odit, is facere omittit, quod ipsi placet. Quod erat unum.

D d d a

Porro

Porro qui alterum odit, is tædia eidem creare, voluptate vero quo minus perfundatur impedire studet (§. 671. *Psych. empir.*). Quamobrem cum id displiceat, quod tædium creat (§. 542. *Psych. empir.*), ac per consequens quod voluptate, qua frui poteramus, nos privat; qui alterum odit, is facere studet, aut faciendi occasionem captat, quod displicet. *Quod erat alterum.*

Inferri utrumque poterat etiam inde, quod odium tendat ad promovendam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308.), vi notionis felicitatis & infelicitatis (§. 638. 639. *Psych. empir.*). Me autem vel tacente patet, præsertim si recordemur eorum, quæ toties de latebris & recessibus in animis hominum ubivis attendendis inculcavimus, non una de causa effectum odii impediri posse. Exempla igitur huc spectantia contra propositionem præsentem allegari non possunt. Atque idem tenendum est in aliis, vi eorum, quæ modo annotavimus (*not.* §. 320.). Quamvis vero adsint rationes sufficientes, cur actus externus cesset, ut voti non damnetur osor, cupiditas tamen omittendi, quod alteri placet, & faciendi, quod displicet, animum obsidet: posito enim odio ponuntur quoque appetitiones & aversiones eidem convenientes, quemadmodum in ceteris affectibus quibuscunque. Distinguendum quoque est inter actiones, de quibus nostri causa statuimus, & eas, de quibus aliorum causa decernimus. In istis non attenditur odium, ac ideo perinde nobis est, sive alteri placeant, sive displiceant, cum eas non referamus ad aliorum opinionem. Atque hoc facere tenemur, quoties queritur, quid legi naturæ conveniat, quid repugnet, ob indispensabilem obligationem, quæ ab ea venit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ceterum quæ supra observavimus de amore in casu non dissimili, (*not.* §. 299.), hic quoque tenenda, scilicet discernenda esse ea, quæ concitando odio interserviunt (§.

674. *Psych. empir.*), ab iis, quæ nostri causa fiunt. Quando osor facit, quæ alteri displicent, quia displicent, id facit sui causa, quatenus ex tædio alterius voluptatem percipit, quam incautus ad felicitatem suam refert (§. 638. *Psych. empir.*).

§. 322.

Quoniam qui alterum odit, non modo facere omittit, *Odii effectus* quod ipsi placet, verum etiam facere studet, ut facien- *porro expen-* di occasionem captat, quod displicet (§. 321.), sicque *ditur.* appetitus osoris & ejus, quem odio habet, in diversa tendunt, in consensu autem mutuo in actiones suas unio animorum consistit (§. 301.); *odium unionem animorum impedit* & *superveniens tollit*, consequenter cum discordia sit diversitas voluntatis & noluntatis in diversis subjectis (§. 133. *Part. 7. Jur. nat.*), *discordiam parit.*

Quemadmodum amor certissimum vinculum est, quo animi hominum uniuntur (*not.* §. 301.); ita odium hoc vinculum rumpit. Et cum amor, quatenus unit animos hominum (§. *cit.*), concordiam parit & servat (§. 132. *part. 7. Jur. nat.*); odium eandem arcet. Quemadmodum vero unio facilis est, siquidem uterque amantium in custodia legis naturalis fuerit tenax (*not.* §. 301.), quo ipso omne quoque odium fugatur (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*); ita ex adverso omnis discordia inde venit, quod homines actiones contraria ratione determinant, quam lege naturali præscribitur. Non perpendunt homines custodiam legis naturalis esse fontem omnis felicitatis (§. 396. *& seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), etsi appetitus eorum per naturam suam in eandem feratur (§. 324. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Omnium igitur maxime insaniunt, qui legem naturæ pax nullam esse somniant. Nec minor est illorum insania, qui obligationem actiones suas juxta eam determinandi a metu pœnarum deducunt, etsi non adeo manifesto in oculos incurrat.

Ddd 3

§. 323.

§. 323.

De amore
in osore &
odio in a-
mante concit-
tando.

Si amorem ejus, quem quis odit, concitare volueris, necesse est ut osori persuadeas, ei, quem odio habet, quidpiam inesse, vel adesse, ex quo majorem percipit voluptatem, quam quantum est tedium ex eo perceptum, quod odium genuit. Et ex adverso si qui alterum amat persuadetur, inesse vel adesse quidpiam amato, unde tedium seu molestia major percipitur, quam quanta est voluptas ex eo percepta. quod amorem genuit, odium in eodem concitatur. Etenim si osor persuadetur, ei, quem odit, quidpiam inesse vel adesse, ex quo majorem percipit voluptatem, quam quantum est tedium ex eo perceptum, quod odium genuit; illud magis placet, quam hoc displicet (§. 542. *Psych. empir.*). Enimvero si in altero observamus, quæ nobis placent, alia vero, quæ displicent, eum simul amamus ac odimus, prouti ad causam vel amoris, vel odii attendimus (§. 695. *Psych. empir.*): quodsi tamen amor plurimum superet odium, vel odium amorem, in casu priori odium, in posteriori amor. prorsus evanescit (§. 686. *Psych. empir.*), ac per consequens eum, quem odio habebamus, nunc amamus, & ex adverso eum, quem amabamus, nunc odimus. Quodsi ergo amorem ejus, quem quis odit, concitare volueris, necesse est, ut osori persuadeas, ei, quem odio habet, quidpiam inesse, vel adesse, ex quo majorem percipit voluptatem, quam quantum est tedium ex eo perceptum, quod odium genuit, & ex adverso si qui alterum amat persuadetur, inesse quidpiam amato, unde tedium majus percipitur, quam quanta est voluptas ex eo percepta, quod amorem genuit, amor in odium abit.

A posteriori ut veritatis convincamur repetenda hic saltem sunt, quæ de amore & odio se mutuo extinguente
jam

Jam olim in medium attulimus (§, 686. *Pfcb. empir.*). Quod si quis ad actiones hominum quotidie observandas animum attendere sueverit; is propositionem præsentem, quemadmodum alias longe plurimas, ad notiones communes referre nullus dubitabit. Videmus enim osoribus repræsentari & commendari ea, quæ ipsis placent & excusari ac emolliri ea, quæ displicent, ut saltem minus displiceant, si quis velit, ut ametur, qui odio habetur. Contrarium observamus in iis, qui omnem movent lapidem, ut in odium adducant eum, qui amatur. Multa homines docet natura occulto quodam modo, cujus ipfimet sibi non sunt conscii, quatenus ratio in anima quasi delitescens vim suam exerit in perceptionibus confusis. Iam vero ratio plenissimam lucem affundit, dum in disciplinis notiones confusæ reducuntur ad distinctas & distinctarum nexu efficiuntur adæquatæ. Quamobrem putandum non est, minime convenire, ut quæ notionibus communibus respondent in disciplinis demonstrentur, neque existimandum est hoc inutiliter fieri, cum notiones communes ad distinctas reductæ inserviant aliis delegendis a priori & quatenus praxi serviunt, eandem magis subjiciant potestati nostræ. Occultus iste docendi modus pertinet ad latebras & recessus in animis hominum (§. 72. *part. 1. Eth.*) ac inde petenda est distincta & intelligibilis ejusdem explicatio. Insinuat nimirum experientia animis hominum ideas multas, quibus notiones universales insunt, & dum in præsentibus attentionem quædam in se trahunt, quæ in iis continentur, imaginatio reproducendo ideas sistas attentionem vertit in ea, quæ ad notionem universalem spectant, quemadmodum ex natura facultatum animæ facile demonstrari potest, modo quis principia Psychologiæ animo comprehenderit. Hæc omnia cum nobis minime conscii in nobis fiant, immo fieri debeant, undenam veniant notiones istæ, & cur jam actu sint præsentis, atque in determinationem actionum nostrarum influant, ignoratur, nec

nec ab iis, qui nosse poterant, attenditur. Philosophi non est dicere, quod hoc vel illud doceat natura, vel quod natura notum sit; sed docere debet, quomodo natura id doceat, vel natura notum fiat, ne dicantur quæ intelligi nequeunt. Nec sufficit dicere, quod notiones istæ sint ideæ innatæ, aut rectius quod iisdem insint. Quodsi enim innatæ dicantur ideæ, quas anima ex seipsa quasi evolvit, ostendendum est, quomodo evolutio ista fiat, atque tunc incidimus in explicationem latebrarum & recessuum in animis hominum & dispulsis nebulis plenissima lux affunditur menti. Ex anterioribus autem patet, propositionem præsentem etiam valere de amore atque odio rerum inanimatarum atque animalium brutorum, ut minime opus videatur id demum demonstrari.

§. 324.

Quando a- *Qui alterum amat, ex iis tedium percipit, quæ amato vo-*
manstadium luptatem creant, sed eidem quomodocunque officiant. Etenim
percipiat ex qui alterum amat ex ejus voluptate voluptatem percipit,
voluptate si idem fuerit de objecto, quod voluptatem amato creat,
amati. judicium (§. 640. *Pfych. empir.*). Enimvero si amans judi-
 cat, ea, quæ amato voluptatem creant, eidem quomo-
 docunque officere, quod ipse non agnoscit; judicium a-
 mantis differt ab opinione amati, consequenter fieri ne-
 quit, ut ex voluptate, quam percipit amatus, amans
 quoque voluptatem percipiat. Enimvero quoniam qui al-
 terum amat, eundem considerat tanquam seipsum (§. 659.
Pfych. empir.); si qua eidem officere quomodocunque agno-
 scit, perinde est ac si accideret, quod sibi officit, con-
 sequenter se vel statum suum imperfectiorem reddit. Cum
 itaque hoc sibi repræsentet tanquam malum (§. 565. *Pfych.*
empir.), si vero malum cognoscimus, ex eo tedium per-
 cipi-

optimus (§. 569. *Psych. empir.*); qui alterum amat, ex iis tedium percipit, quæ amato voluptatem creant, sed eadem quomocunque efficiunt.

E. gr. ponamus amantem delectari gloria amati: ecquis non videt, fieri haud quaquam posse, ut ex iis voluptatem percipiat, quæ gloriæ ipsius efficiunt, quamvis amatus eadem sibi gloriosa esse putet, quin potius ex adverso molestiam inde percipere, propterea quod gloriæ suæ, præsertim ad immortalitatem memoriæ, officiat. Ita parentes contristantur vitiis liberorum impenſe amatorum, quibus ipsi delectantur. Et idem valet de bonis omnibus, qui amore universali complectuntur homines omnes, quando eosdem male factis delectari vident.

§. 325.

Si quis alterius commiserari debet, necesse est, ut malum, De commiseratione is affligitur, cognoscat eundemque amet. Etenim cum commiseratio oriatur, si alterum indignum judicemus malo, tando, quo affligitur; necesse est ut malum, quo alter affligitur, cognoscatur (§. 695. *Psych. empir.*). Enimvero quoniam ejus non commiseramur, quem non amamus (§. 689. *Psych. empir.*); ut quis alterius commiseretur, præterea requiritur, ut eum amemus.

Sola cognitio miseræ alterius ad concitandam commiserationem minime sufficere, exemplis quotidie obviis confirmari potest. Amorem autem esse fontem commiserationis, & ratio docet (§. 688. *Psych. empir.*), & experientia confirmat. Si videas juvenem, quem pulchritudo formæ commendat, ad supplicium ultimum duci, ejus commiseraris, quia pulchritudo formæ, quæ placet, amorem concitat (§. 645. *Psych. empir.*). Quodsi excipias, eum non indignum judicari supplicio, quod meruit; probe notandum est, aliud
(*Wolfii Ethica Pars II.*) E e e esse

esse judicare, num quis indignus sit malo, aliud num malum, quo affigitur, vel quod subire tenetur, meruerit. Quando enim alterum indignum judicamus malo, in quod incidit; malum referimus ad id, ob quod is nobis placet, non vero ad factum, quod istud peperit. Si quem amamus, ab eo malum ut procul absit in votis habemus, ac ideo indignum eodem judicamus. Lingva patria satis accurate mentem nostram exprimimus, ut differentia ista manifesto conspiciatur. Dicere nimirum solemus in exemplo dato, es sey Schade, daß ein so schöner junger Mensch auf solche Weise müsse hingerichtet werden, quasi scilicet dolenda sit jactura juvenis tam formosi, qui hoc modo e medio tolli meruerit. Ut vero usum quandam propositionis præsentis indicemus, tenendum est eam nos jubere esse circumspectos, ne commiserationis excitandæ causa ad alterum deferamus querelas de miseria nostra, cujusque tandem causa id fiat.

§. 326.

*De amore
ante commi-
serationem
concitando.*

Quoniam si quis alterius commiserari debet, necesse est, ut eundem amet, atque malum, quo is affigitur, cognoscat (§. 325.); *commiserationem concitaturus ante amorem concitare tenetur, quam malum, quod alterum affigit, representetur.* Idem valere, si commiserationem tui concitare velis, per se patet.

Si amor universalis, quem lex naturæ urget (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), & quo natura homini hominem commendat, omnium animos obsideret, ad concitandam commiserationem sufficeret sola miseriæ representatio. Enimvero quam rara avis sit in his terris, nemo est qui nesciat, modo quid sit amor iste universalis sciat. Amor iste non aliam requirit rationem, quam quod is, qui amatur, homo sit. Sola humana natura, quam tecum communem habet, ratio ejus sufficiens est. Amoris universalis, qui extenditur ad homi-

homines promiscue omnes, ratio eadem esse debet in hominibus omnibus, consequenter in alio consistere nequit, quam quod omnium hominum commune est, ac per consequens ut alium ames non alia requiritur ratio, quam quod is sit homo. Sed de eo plura dicenda erunt suo loco. Quoniam vero multa obstant, quo minus amor universalis concitetur, ea utique attendenda sunt, quæ amoris huic, vel isti in specie conciliando inserviunt, ubi commiserationem commovere volueris. Latet fomes amoris universalis in natura hominis, qui sua sponte flammam concipit, nisi alia obstant, ut tunc sola cognitio miseriæ commiserationi conciliandæ sufficere videatur. Cum similis simili gaudeat (*not. §. 297.*), sola humanitas hominem invitat ad amorem aliorum, cujus magna vis est, modo non accedant, quæ eandem enervant. Ast erit alibi locus, ubi de eo disertius dicendum.

§. 327.

*Si animalia bruta & res inanimatas amamus, & ea, quæ ipsis accidunt, spectamus tanquam mala iisdem obvenientia; tam illorum, quam harum commiseramur, vel quasi. Amor rerum inanimatarum tendit ad eas conservandas, aut augmentandas, perficiendas, vel ornandas, si augmentari, perfici, vel ornari possunt (§. 294.). Quamobrem si destruantur, aut diminuantur, aut ipsis quid accidat, quod imperfectiores reddit, vel quodam ornatu suo privari videntur, id ipsum respectu earum habetur pro malo (§. 565. *Psych. empir.*), quo ipso eas indignas judicamus, quatenus appetitus fertur in contrarium. Quoniam itaque commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affigitur (§. 695. *Psych. empir.*); rerum inanimatarum commiseramur, vel quasi, si eas amamus & ea, quæ ipsis accidunt, tanquam mala iisdem obvenientia spectamus. Quod erat unum.*

Ecc 2

Enim.

Enimvero quando animalia bruta amamus, ea spectamus vel tanquam voluptatis capacia, vel per modum rerum inanimatarum, tanquam objecta, ex quibus a nobis voluptas percipi potest. Quodsi considerentur tanquam voluptatis capacia, amor eorum idem est, qui hominum (§. 657. *Psych. empir.*) & infelices censentur, si dolore & molestia affliguntur (§. 639. *Psych. empir.*). Quamobrem cum alterius commiseremur, si eundem amamus (§. 688. *Psych. empir.*); animalium quoque commiseramur, quatenus quoad perceptionem voluptatis, vel molestiæ aut doloris hominibus æquiparantur, si eadem amamus.

Quoniam vero rerum quoque inanimatarum commiseramur, si ipsis accidunt, quæ tanquam mala iisdem obvenientia considerantur, *per demonstrata*, & animalia, quando spectantur tanquam ea, ex quibus voluptas percipi potest, rebus inanimatis æquiparantur (§. 657. *Psych. empir.*); in hoc etiam casu animalium commiseramur, si ea, quæ ipsis accidunt, spectamus tanquam mala ipsis obvenientia, eademque amamus. *Quod erat alterum.*

Nos commiserari animalium, quæ amamus, si ea doloris ac tristitiæ capacia existimamus & rerum inanimatarum quasi commiserari, si destruantur, vel quomodocunque deteriores, alibi jam ostendimus (§. 701. 702. *Psych. empir.*). Quoniam tamen hic agitur de affectibus concitandis, ostendendum quoque erat, quam opinione concitetur commiseratio vel quasi animalium & rerum inanimatarum, quæ amamus, ut constet quid sit faciendum, si commiserationem illorum, vel quasi commiserationem harum concitare velimus. Ecquis enim est, qui nesciat, haud infrequentes esse casus, in quibus commiseratione ista vel quasi alios permovere intendimus ad non faciendum, quod facere intendunt, aut a certis actionibus in posterum sese

sefe abstinendum. Ceterum cum commiserationem vel quasi animalium atque rerum inanimatarum jam olim exemplis illustraverimus, cum eandem a posteriori stabiliremus (§. §. cit.); non opus est, ut ad exempla provocemus, præsertim cum quotidie obvia sint, ut vix esse possit, qui talium non recordetur, modo non nimis negligens fuerit eorum, quæ ab hominibus fiunt, spectator, vel etiam actionum propriarum observator.

§. 328.

Quoniam animalium ac rerum inanimatarum commiseramur, vel quasi, si ea amamus & quæ ipsis accidunt *tristemur ob spectantur tanquam mala iisdem obvenientia* (§. 337.), *ea, quæ ac-*
commiseratio vero tristitia est ex alterius infelicitate *per-*
cepta (§. 687. *Psych. empir.*), consequenter ex malo, quod *malibus &*
ipsis obigit (§. 639. 569. *Psych. empir.*); si, qui *animalia rebus inani-*
bruta vel res inanimatas amat, ea, quæ ipsis accidunt, spectat matis solo
tanquam mala iisdem obvenientia, contristatur. *ipsorum re-*

Tristitiam hanc satis aperte loquuntur exempla, præsertim in *specu.*
eo casu, in quo nullum emolumentum, vel detrimentum nostrum apparet, quidquid tandem animali, aut rei cuidam inanimatæ accadat, ne excipi possit, quasi contristemur nostri saltem causa. Tristitiam istam produnt querelæ eorum, qui commiserantur, vel quasi, eandemque etiam attestantur judicia de funesto casu, qui commiserationem movet. Probe tamen tenendum est, hujus quoque tristitiæ, quemadmodum affectuum ceterorum omnium, dari gradus, ut subinde quasi in nascentia subsistant, quantitatis autem in præsentem nullam haberi rationem. Vide notionem commiserationis rerum inanimatarum & animalium alibi jam explicatam (§. 703. 704. *Psych. empir.*).

De miseria.

Miser dicitur, qui malo cuidam obnoxius, quo affligitur, vel affligi potest. Quamobrem *Miseria* status est, qui determinatur per mala, quibus homo vel actu affligitur, vel affligi saltem potest, si animum ad ea attendit, & cogitationes suas in iisdem defigit. *Malum* vero affligere nos dicitur, quod tristitia aliisque affectibus molestis animum torquet. Quamobrem cum infelix sit, qui tædiis sive molestiis, consequenter affectibus molestis (§. 609. *Psyche. empir.*), in quorum numero tristitia est (§. 619. *Psyche. empir.*), torquetur (§. 637. *Psyche. empir.*); qui miser est infelix est, si malo suo affligitur.

Omne malum, si cognoscitur, tædium sive molestiam creat (§. 569. *Psyche. empir.*), & pro opinione idem sibi representantis diversos affectus molestos suscitatur (§. 609. *Psyche. empir.*). Quamobrem malum omne ad causas miseriæ referri potest, immo referri etiam solet ab iis, qui in miseriam humanam declamant: studiosè enim congerunt omnia mala tam privativa, quam positiva, eademque omni animi contentione exaggerant, quibus homo vel obnoxius est, vel obnoxius fieri potest. Nemo etiam est, qui miseros non dicat infelices. Quamvis vero ideis confusis insint certi respectus ejus, quod commune habent, differentiam quandam specificam parientes, ut iis discernendis diversa vocabula fuerint destinata; cum tamen non adeo facile sit diversos istos respectus animadvertere & animum ad eos attendere, ideo significatus multorum vocabulorum efficitur vagus & multa pro synonymis propemodum habentur, quæ non sunt, saltem esse non debent, ac difficile est eadem ad significatus determinatos & fixos reducere, ne incautus ipse incidat in synonymiam, quam sollicitè vitare studebas. Accedit, quod in iis, quæ ad appetitum & aversionem quo-

quomocunque perminent, habenda sit ratio opinionis appetentis vel averfantis, ut eadem res, quatenus refertur ad hominem, vel statum ejusdem, pro diversitate opinionum alia aliaque appareat, & aliud sit judicium ex veritate statuentis, quam ex opinione. Infelicitas & miseria facillime confunduntur. Utraque certum hominis statum denotat. In utroque statu adsunt, quæ molestiam pariunt. Uterque status durationem per tractum quendam temporis supponit. Ac ideo in iis, quæ sub sensum cadunt, inter se conveniunt, & propterea accidit, ut hominem in hoc statu unus infelicem, alter miserum appellet, prouti hoc, vel istud vocabulum ipsi in mentem venit. Quodsi vero hosce duos status, quorum unum infelicitatem, alterum miseriam dicimus, a se invicem discernere velimus, discrimen aliud inesse non intelligitur, quam ut in infelicitate potissimum respiciatur molestia, qua afficitur animus alterius in miseria autem attendatur causa, quæ molestiam creat & animum inquietat. Hinc in æstimanda infelicitate magis sequimur opinionem ejus, qui molestia & inprimis molestis affectibus torquetur; in æstimanda autem miseria nostram de malo, quod molestiam creat, aut molestos affectus concitat, opinionem. Atque ideo non solum miserum vocamus eum, quem mala actu affligunt, sed etiam eum, qui iisdem obnoxius est, etiamsi de iis ipse nondum cogitat, nec propterea angitur animus ejusdem. Ponamus patrem mori, relictis liberis impuberibus & infantibus, nec ulla relinqui bona, ex quibus educationi eorum prospici possit: nemo non liberos hosce vocabit miseros, quamvis ipsi propter ætatem non cognoscant malum, ut eodem affligi possent. Ita miseros vocamus eos, qui vitio quodam corporis laborant, aut etiam animi, veluti si fuerint claudi, cæci, surdi, amentes, quamvis ipsimet malo hoc non affligantur, quatenus nimirum talia sunt, quæ eos affligere possunt, siquidem eadem cognoscant & cogitationes suas in
iisdem

iisdem defigant. Quicquid vero sit, cum definitiones in disciplinis, in quibus vocabula usurpantur tanquam termini technici, non tanquam voces in communi sermone familiares, sint arbitrariæ, utut quantum datur, ideoque absque urgente necessitate a communi loquendi usu non sit recedendum, sufficit, ac sufficere debet, nos terminis infelicitatis & miseriæ in eo significato uti velle, quem iisdem tribuimus, consequenter inter infelicitatem & miseriam eam differentiam statuimus, quam modo explicavimus.

§. 330.

An miseria per se hominem infelicem saltem potest (§. 329.); miseria per se hominem non facit irredat. felicem.

E. gr. Apostoli erant utique miseri, quatenus multis malis erant obnoxii, quæ ipsis inferebantur propter doctrinæ christianæ propagationem. Non tamen propterea erant infelices, quia propter istas calamitates tristitia & molestis affectibus aliis non torquebant animum. Sed de his plura dicenda erunt, quando de patientia acturi sumus. Felices prædicamus eos, quos miseria sua non vexat. Unde confirmatur, quod paulo ante diximus, nos in miseria æstima-
 manda magis respicere opinionem nostram, in infelicitate vero alienam (not. §. 329.). Quando enim de miseria iudicandum, malum nobis repræsentamus quale nobis videtur, quando vero iudicium ferendum de infelicitate, effectus mali attenditur, quem habet in eo, qui eidem obnoxius est. Equidem homini naturale est, ut ex malo quod cognoscit, tædium percipiat (§. 569. *Psych. empir.*), & hoc aliquid ad infelicitatem ejus confert, quantumcunque fuerit (§. 639. *Psych. empir.*); at cum infelicitas dicatur status, in quo tædia perdurant, ob molestiam qualem-

semcunque non statim quilibet vocatur infelix. Et quia ea est rerum humanarum conditio, ut voluptates ac tædia sive molestiæ alternent; ideo si de infelicitate statuendum, potissimum attenditur ad tædiorum seu molestiarum prædominium & num hæ voluptate sint frequentiores, molestiæ autem transitorie & exigue non in censum veniunt, nisi infelicitatem declamare volueris. In moralibus tamen haud raro non inutile est, ut molestiarum quarumcunque in æstimanda infelicitate habeatur ratio.

§. 331.

Quoniam miseria status est, in quo homo malis obnoxius est (§. 321.), consequenter bonis privatur, qui iisdem opponuntur, ideoque etiam caret ea voluptate, quæ ex hisce bonis percipi poterat (§. 569. *Psych. empir.*); *De infelicitate privativa cum miseria connexa.* miseria hominem privat iis, quæ ad felicitatem ejus quidpiam conferre poterant (§. 638. *Psych. empir.*), consequenter cum miseria privativa quedam infelicitas connexa est, quæ, si animus ad carentiam bonorum attendatur, in positivam abit, nisi voluptas aliunde percepta prædominetur (§. 529. *Psych. empir.*).

Cum homines ex se judicent alios, nihil frequentius auditur quam infelices dici alios, qui carent voluptate positiva, qua ipsi fruuntur, & iis obnoxii sunt malis, quibus ipsimet vehementer affligerentur, siquidem eorum essent loco. Quod vero infelicitas privativa abeat in positivam, animo ad carentiam bonorum attento, indies quoque experimur. Neque enim desunt exempla eorum, qui sorte sua non contenti plurimum anguntur, quando vident alios abundare bonis, quibus ipsi carent & quorum cupiditate incensus est animus. Immo quis est, qui nesciat, plurima esse mala, hominum præsertim opinione talia, quæ in privatione bonorum consistunt & homines valde affligunt? Pertinet huc paupertas, egestas, mendicitas, carentia dignitatis, qua ex-
(*Wolffii Ethicæ Pars II.*) F ff tol-

tolluntur alii, carentia laudis præsertim meritæ, quæ immérité tribuitur aliis & ita porro. Voluptatem vero prædominantem tollere molestiam, ipsum exemplum Apostolorum, ad quod ante provocavimus (not. §. 330.), atque martyrum docet, qui inter exquisitissima tormenta lætati sunt. Huc etiam referendum exemplum illorum, qui bona, quibus fruuntur, præferunt his, quibus carent, & quæ delectant alios, qui istis carent, ita ut, si optio daretur, sortem suam cum sorte illorum commutare nollent. Infelicitas privativa magis spectatur ab aliis, quam ab iis, qui eidem obnoxii sunt, sed eam in positivam abire non sistant: immo subinde spectanda est, ut, dum alios judicamus meliore sorte dignos, eorum felicitatem positivam promovere studeamus, quantum in potestate est. Quodsi homines regerentur veritate, non opinionibus, alia prorsus foret rerum facies, quando de miseria & infelicitate pronuncian- dum. In Ethica autem demonstrandum est, quomodo veritate regi possint, missis opinionibus, quæ quod apparet cum vero confundunt. Atque hæc sequentibus partibus Ethicæ nostræ reservantur.

§. 332.

Quando com-
miseremur Quoniam cum miseria privativa connexa est infeli-
ejus, quem citas quædam privativa (§. 331.), commiseremur vero al-
miseria infe- terius, si ex infelicitate alterius tristitiam percipimus (§.
licem non 687. *Psych. empir.*); *miseriam alterius sua opinione æstimans ejus*
reddat. *licem non commiserari potest, quamvis ea alterum non reddat infelicem.*

Si quis forte sua contentus est, etiamsi meliorem merere-
 tur, cum infelicitas privativa non abeat in positivam, vel
 etiam positiva quadam compensetur, utut certo modo miser
 dicendus sit, ac talis ab aliis habeatur, infelix tamen non
 est (§. 330.). Qui eum meliore sorte dignum judicant,
 sortem ejus miserantur, ideoque miseria alterius, quem ma-
 lum

lum suum non affligit, commiserationem concitat. Atque sic apparet, infelicitatem privativam, quæ in positivam non abit, magis respici ab aliis, quam ab eo, in quem cadit. Quid quod haud raro contingit, ut, quæ infelicitatem privativam causantur, nonnullis sint causa felicitatis, quamvis apparentis? Noto enim notius est in antecedentibus jam sæpissime inculcatum, quantum hic dandum sit hominum opinionibus. Pertinet huc exemplum eorum, qui felices dicuntur errore suo, quamvis perspicaciores sortem eorum rectius miserentur.

§. 333.

Commiseratio tendit ad liberandum alterum a miseria, aut, Quo tendat si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam, immo commiseratio etiam ad eam avertendam: Eos enim, quorum commiseramur, a malo, quod ipsis tædia creat ac tristitiam causatur, vel dolorem, liberare studemus, si possumus (§. 698. Psych. empir.). Quoniam itaque hominem miserum faciunt mala quæ eundem affligunt, aut affligere saltem possunt (§. 331.), & alterius etiam commiseramur, quando mala saltem affligere eum possunt, etiamsi non actu affligant, opinionem scilicet nostram secuti (§. 332.); commiseratio tendit ad liberandam alterum a miseria, si possumus. Quod erat primum.

Enimvero quodsi in potestate nostra non sit miserum a miseria liberare, cum tamen eo tendat appetitus, in id fertur, quod in potestate nostra est, vel nobis esse videtur. Quamobrem si miseriam alterus saltem quodammodo sublevare, aut quomodocunque lenire valemus; appetitus huc determinatur, tumque commiseratio tendit ad miseriam sublevandam, vel quocunque modo leniendam. Quod erat secundum.

F f f 2

Deni,

Denique cum avertere malum intentatum, vel casu quodam infauſto imminens idem ſit, ac alterum liberare a miſeria iſtante, commiſeratio autem tendat ad liberandum alterum a miſeria, *per demonſtrata n. i. eadem quoque tendit ad miſeriam ab altero avertendam. Quod erat tertium.*

Liberare a miſeria & liberare a malo, ſive quo quis premitur, ſi vel maxime idem non ſentiat, ſive quod ſaltem nunc imminet, unum idemque eſt (§. 331.). Quoniam vero qui alterius commiſeratur, ad ejus tædia & triſtitiam minuendum pronus eſt (§. 697. *Pſych. empir.*), liberatione a miſeria non aliud intenditur, quam ne alterius animus tædiis ac triſtitia torqueatur. Quamobrem cum amor tendat ad depellendam infelicitatem alterius (§. 292.), conſequenter mala, quæ homini tædia atque triſtitiam creare poſſunt (§. 637. 569. *Pſych. empir.*); tendentia appetitus ad liberationem a miſeria tandem ab amore proficiſcitur, quatenus iſ commiſerationem concitat. Atque hinc liquido apparet, cur commiſeratio arctiſſimo vinculo cum amore copuletur, ita ut ſine hoc concipi nequeat. Immo inde quoque eſt, ut commiſeratio menſuram capiat ex amore, & pro hujus diverſo gradu major quoque, vel minor ſit commiſeratio, & ut pro varietate amoris variet quoque commiſeratio. Si ſemper ſincerus foret amor & ab omni labe immunis, plenariam quoque liberationem a miſeria perpetuo appeteret, qui alterius commiſeratur, & commiſeratio extendetur quoque ad omne periculum avertendum. Qui alterum ab omni miſeria liberare vult, iſ, ſi non poſſit, quin ſaltem velit quod poteſt, conſequenter eum liberare ex parte, aut, ſi ne hoc quidem in poteſtate eſt, alio quocunque modo miſeriam lenire, dubitandum non eſt. Experientia quoque propoſitionem præſentem abunde confirmat quoad ſingulas partes. In tractatione autem ſpeciali de vir-

virtutibus, quas inter etiam misericordia est, distinctius explicandi sunt singuli liberationum a miseria, itemque eandem sublevandi & leniendi modi.

§. 334.

Quoniam commiseratio erga bruta eadem est, quæ *Quo tendat* erga homines, si ea consideramus tanquam subjecta, quæ *commiseratio* perinde ac homines malo affiguntur ac dolore torquentur (§. 704. *Psych. empir.*), commiseratio vero erga brutorum. mines tendit ad miseriam, seu malum, quo affigi possunt, depellendum, leniendum & avertendum (§. 333.); *quando* brutorum commiseramur, commiseratio tendit ad malum, quod dolorem parit, depellendum, leniendum, vel avertendum, si ea hominibus equiparamus.

Exempli loco est, si quis indigne fert canem ab altero, quamvis domino, verberibus immaniter cædi. Item huc pertinent intercessionēs pro brutis, ne cædantur, & exprobrationes sævitiei in bruta adhibitæ. Atque hi affectus perinde ac in commiseratione hominum amoris mediati sunt, quatenus scilicet amor brutorum parit commiserationem eorum.

§. 335.

Commiseratio rerum inanimatarum tendit ad impediendam *Quo tendat* destructionem, vel deteriorationem, aut, si alterutra contigerit, ad commiserationem eas instaurandas. Etenim si rerum inanimatarum commiseratio rerum mur, vel quasi, ex earum destructione, vel deteriorati-inanimata-one tristitiam percipimus, quatenus eas destructione, vel rum. deterioratione indignas existimamus (§. 703. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ideo contristemur, quod eas indignas judicemus destructione, aut deterioratione, sive quoad

F ff 3

sub-

substantiam aut certas qualitates, sive quoad usum (not. §. cit.); quin appetitus feratur in earundem destructionem, vel deteriorationem impediendam, aut si alterutra contigerit, ad easdem instaurandas dubitari nequit.

Si quis perdere vult imaginem, quam dignam judicamus ut conservetur, ejus quasi commiseramur, si tristi animi commotione impulsus precamur alterum ne faciat. Qui rem quandam artificialem, quam amat, fregit, partes conglutinare studet, ut a plenario interitu vindicetur, etiamsi ea non amplius præstare possit usum, cui destinatur. Similiter qui contristatur, maculam quandam contraxisse imaginem, quam amat, omni animi contentione annititur, ut ea tollatur. Pertinent huc judicia, quæ feruntur de iis, qui res, quæ conservari merentur, destruunt, aut deteriorare solent. Produunt nimirum istiusmodi judicia, quid in affectibus absconditum lateat.

§. 336.

Quo tendat
commiseratio,
si animalia
bruta æquiparentur
rebus.

Quoniam animalia bruta æquiparantur rebus inanimatis, si spectentur tanquam destructionis, vel deteriorationis sive quoad substantiam, sive quoad usum capacia (§. 704. *Psych. empir.*), commiseratio vero rerum inanimatarum tendit ad impediendam earum destructionem, vel deteriorationem, aut, si alterutra jam contigit, ad eas instaurandas (§. 335.); si animalia bruta æquiparentur rebus inanimatis, commiseratio tendit ad impediendam earum destructionem & deteriorationem qualemcumque, aut, si alterutra jam contigerit, ad ea mortua conservanda, vel conservandam memoriam eorum, & ad deteriorationem quomodocunque emendandam.

Pertinent huc intercessionem pro brutis ne occidantur, studium arte defendendi cadavera avium adversus corruptionem, picturæ animalium mortuorum, quæ viva amavimus,
&

& quæ sunt alia hujusmodi, subinde observanda, quamvis ratiore. Notandum vero est, appetitionibus, quæ insunt affectibus, non semper responderè actus externos, quibus perficitur id, ad quod tendunt, sed in votis terminari, quæ etiam extenduntur ad impossibilia: hinc audias dicentes, si hoc vel illud fieri posset, id fore cupiditati suæ conforme, aut, si possibile foret, ut hoc fiat, se ut fiat vellet. Quamvis itaque ex factis colligatur, quo tendat appetitus, eidem tamen locus esse potest, etiamsi facta desint: id quod subinde verba produnt. Atque ideo, si tendentia appetitus exemplis confirmari debet, tam ad verba, quam ad facta, quibus proditur, animus attendendus. Ceterum hic relegenda sunt, quæ de rebus inanimatis & animantibus brutis jam olim exposuimus, quando de commiseratione egimus (§. 701. & seqq. *Psych. empir.*). Etenim in *Psychologia empirica* de affectibus multa jam tradidimus, quæ ad præsentem tractationem trahi poterant, hic non repetenda.

§. 337.

Si invidiam aliorum evitare velimus, odium eorum vitare. De invidiam est, & curæ habendum, ut amorem eorum in nos concitemus. vitanda. Etenim qui alterum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet (§. 701. *Psych. empir.*), non vero invidet, si alterum non odit (§. 703. *Psych. empir.*), immo multo minus id verendum, si alterum amat (§. 709. *Psych. empir.*). Quodsi ergo invidiam aliorum evitare velimus, necesse est ut odium eorum vitemus, & curæ habendum, ut amorem eorum in nos concitemus.

Quemadmodum commiseratio concipi nequit sine amore, ita invidia non potest concipi sine odio. Non est quod dicas, Indies fere contingere, ut homines invideant aliis bona, qui-

quibus potiuntur, etiamsi eos odio minime habeant: etenim cum odium cum invidia simul concitatur, fit ita quod illud concludatur, ut non appareat. Nimirum qui alteri invidet bona, quibus potitus est, ei displicet, quod iis gaudeat. Odium vero concitatur, si in altero quid observamus, quod nobis displicet (§. 674. *Psych. empir.*), etsi igitur alia causa non subsit odii, quamvis etiam adeo leviculæ in idem influere possint, ut a nobis ipsis non animadvertantur (§. cit.), ea tamen sola sufficit, ut nobis displiceat, alteri obrigisse bonum, quo gaudet: id quod inprimis accidit, quando id referimus ad nos, vel statum nostrum, atque carentiam ejus habeamus pro malo respectu nostri, vel alio quodam respectu quoad nos malum existimemus, quod alter eodem gaudeat. In casu itaque dato omnes circumstantiæ probe sunt excutiendæ, ne in judicando a veritate aberretur. Ceterum hæc propositio maximi momenti est in praxi morali, sicuti suo loco ostensuri sumus. Probe quoque notanda est differentia in eo spectanda, num invidia cesserit, quia odium abest, an vero quia amor adest (not §. 708. *Psych. empir.*).

§. 338.

*De invidia
in alium concitata.*

Si quis alterum odit, invidia in hunc concitatur, si exaggerantur bona, quibus gaudet, aut narratur, quantum ipsi faveat fortuna. Quodsi enim quis alterum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet (§. 707. *Psych. empir.*). Quamobrem si exaggerentur bona, quibus gaudet, aut si per se talia sint, ut exaggeratione non indigeant, saltem narretur, quantum alteri faveat fortuna; quin invidia in eum concitetur fieri non potest.

Cum neminem odisse debeamus (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*), nemini quoque bona sua invidere debemus. Præsens itaque propositio non docetur, ut sciamus, quomodo alias in
invi-

invidiam aliorum adducere debeamus: quin potius eadem hunc habere debet usum, ut constet, quomodo maligni invidiam aliis constare soleant, immo ut intelligatur, quomodo præter intentionem invidia alicui conciliari possit. Motum invidiæ longe omnium acerrimum dixit *Cicero*: est nimirum fons multorum malorum. Quamobrem multam in nobis exigit circumspectionem, ne vel ab aliis nobis, vel aliis a nobis incautis concilietur. Et multa cautione opus est, ut fortuna secunda ita fruamur, ne nobis noceat aliorum invidia. Utut enim in se verum sit, quod vulgo dicitur, *malo invidiam, quam misericordiam*; hinc tamen minime sequitur, ut in actionibus nostris determinandis nullam rationem habere debeamus invidiæ aliorum, quatenus ea vel evitari, vel sedari, vel mitigari potest, ne noceat. Vulgo dicitur in proverbio: Figulus figulum odit. Tum vero odio sociatur invidia, quæ cum illo simul concitatur, quatenus nobis displicet adesse quendam, quem putamus fortunæ nostræ adversum, aut si videmus, ipsi favere fortunam magis, quam nobis, etsi nos ipso non majorem, eidem tamen parem existimemus. Cum invidia, quando vires capit, misere torqueat animum hominis; homines malitiosi bona aliorum exaggerare student, ut invidiâ alios magis cruciet: immo ipsimet haud raro invidiam non alio fine simulant, quam ut invidia in aliis concitata majores capiat vires.

§. 339.

Si quis alteri quomodocunque persuadet, eum, cui bonum De alio modo quoddam obtingit, vel qui eodem fruitur, eodem indignum esse; do concitandi invidia in ipsum concitatur. Etenim si alteri quomodocunque persuadeas, eum, cui bonum quoddam obtingit, vel qui eodem fruitur, eodem indignum esse; is eum indignum judicat bono, quo potitus est, vel fruitur. Quamobrem

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*) G g g

obrem cū invidia oriatur, si quis alterum bono, quo potitus est, vel fruitur, indignum judicat (§. 713. *Psych. empir.*); si quis alteri quomodocunque persuadet, eum, cui bonum quoddam obtingit, vel qui eodem fruitur, eodem indignum esse, invidia in ipsum concitatur.

Quæ a posteriori in medium afferri poterant ad propositionem præsentem confirmandam, ea jam alias commemoravimus (§. 713. *Psych. empir.*), ubi simul ostendimus, quod, si quis alterum nondum odit, eo ipso odium cum invidia simul concitetur, sit ita quod odium conclusum lateat, ut non a quovis animadvertatur, præsertim si in anima non admittat, nisi talia, quorum sibi conscius est, & perceptiones confusas pro primitivis atque irresolubilibus habeat: quod præjudicium *Psychologiæ* & *Ethicæ* admodum infestum hodie occupavit mentem eorum, qui se supra alios sapere arbitrantur, doctrinæ solidæ contemtores, immo hostes. Facile patet modum hunc concitandi invidiam cum precedente conjungi posse, immo experientia docet, utrumque conjungi solere.

§. 340.

De cupiditate Invidia gignit cupiditatem infelicitatis alterius. Etenim qui alteri invidet bona, quibus potitur, aut fruitur, is *infelicitatis alterius*. eum odit (§. 711. *Psych. empir.*). Qui vero alterum odit, is tædium ejus (§. 669. *Psych. empir.*), consequenter infelicitatem appetit (§. 639. *Psych. empir.*). Quoniam itaque id appetimus, quatenus nobis voluptatem creare poterat (§. 156.), ideoque respectu nostri bonum putamus ut alter sit infelix (§. 5.), ex bono autem absentis, quod præsens esse malemus, repræsentatione cupiditas oritur (§. 809. *Psych. empir.*); invidia cupiditatem infelicitatis alterius gignit.

Tor.

Torquet invidia animum bonum, quo alter fruitur, aut quod obtinere debet. Ab affectu hoc molesto cum liberi esse malleamus, fieri haud quaquam potest, quam ut cupiamus, eundem privari bono, quo fruitur, aut spe ejus obtinendi excidere, aut, si id fieri nequeat, ut alia obtineant mala, quibus affligatur. Invidus itaque infelicitatem alterius in votis habet. Vix esse quenquam puto, qui veritatem propositionis præsentis in dubium vocaverit: experientia eam adeo aperte loquitur, ut nemini latere possit. Inde est, quod gaudeant homines rebus adversis ejus, cui bona sua invident. Quoniam vero hæc, quemadmodum cetera quoque fere omnia, quæ in Ethica traduntur, a posteriori satis manifesta sunt; ideo oleum atque operam perdi existimant longe plurimi, quod tam operose demum demonstrentur. Immo non desunt, qui hoc reprehendunt, aut prorsus exagitant, & acuminis defectui tribuunt, quod sine acumine minime vulgari cognosci nequit. Enimvero qui ita sentiunt, quænam sint philosophi partes ignorant, cujus est rationem reddere eorum, quæ sunt, aut esse possunt (§. 6. *Disc. præl.*), nec quid sit scire intelligunt, cum sine demonstratione scientia concipi nequeat (§. 594. *Log.*). Immo nondum didicerunt, quam facile fallat experientia, nisi ratione suffulciatur. Ecquis est, qui nesciat, nisi verioris Logicæ prorsus ignarus, eorum judiciis, qui sola experientia magistra utuntur, notiones plerumque respondere non satis determinatas, ut, quod fieri posse affirmatur, quando fieri possit ignoretur? Commendandum itaque est rationis & experientiæ connubium (§. 497. *Psych. empir.*), idoque nec rationi nimium confidere, nec in sola experientia acquiescere debemus. Nullam autem excusationem merentur, qui quod in *Euclide* laudant, in philosopho reprehendunt, inprimis si ipsimet confiteantur, quod studium Matheos propter evidentiam & certitudinem prætulerint philosophico, cum a demonstratione evidentia ista atque certi-

titudo dependeat, demonstrationis autem evidentia, quæ certitudinem parit, debeat Syllogismorum concatenationi: id quod puerile censetur in philosopho. Non multo acumine opus est, ut videamus, quam inepta sit istiusmodi hominum de viribus intellectus sui opinio & quam vana ipsorum fiducia, quam in iisdem collocant, ne duriora dicam.

§. 341.

Effectus huius cupiditatis.

Quoniam invidia gignit cupiditatem infelicitatis alterius (§. 340.); si qua alteri obtingunt, quæ opinione invidi eum reddunt infelicem, invidus gaudet.

Invidus malum alterius pro bono suo habet. Quamobrem si quod alteri obtingit malum, sibi bonum quoddam obtingere putat. Quamobrem cum bonum præsens gaudium concitet (§. 624. *Psych. empir.*); absolum non est, ut invidus gaudio afficiatur, si alteri malum quoddam obtingit. E. gr. Si quis alteri invidet laudem, quæ ornatur; is lætatur, si ab alio laudi ejus detrahitur, vel famæ ipsius macula adspersitur.

§. 342.

Quomodo invidia adversus brutum concitetur.

Si quis statu suo non contentus eandem cum statu bruti cujusdam comparat, eumque suo præfert; is eundem ipsi invidet. Etenim qui statu suo non contentus est, eundem averfatur & ut alius esset, mallet. Quodsi ergo bruto talem convenire videt, qualem ipse habere mallet, statum suum cum statu huius comparans hunc illo meliorem existimat. Enimvero si quis animalis cujusdam bruti statum meliorem suo existimat, is ei eundem invidet (§. 725. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis statu suo non contentus eundem cum statu

statu bruti cujusdam comparat, eumque suo præfert, is eundem ipsi invidet.

Exemplum hujus invidiæ jam dedimus alias (§. 725. *Psych. empir.*), ibidemque annotavimus invidiam hanc potissimum esse eorum, qui se miseros putant. His indigna videntur bruta, ut fruantur bono, quo ipsi carent, vel tacite supponentes, hominem præstare brutis, ideoque indignum existimantes brutum, cui melior fors quam homini contingat. Lator tamen patet hæc invidia, quam forte videtur, cum plurimum dandum sit etiam stultitiæ hominum, quorum opinioni in affectibus litatur. Quamvis vero jam alias ostenderimus, brutis invideri sortem suam, si quis eam meliorem sua existimat (§. *cit.*); hic tamen, ubi de modo concitandi affectus agitur, ostendendum erat, quid fieri debeat & quod supponendum sit, ut quis statum suum statu cujusdam bruti meliorem judicet. Non desunt homines malitiosi, qui ut animum alterius torqueat invidia, hoc modo invidiam adversus bruta concitant, sicque statum suum, aut, si mavis, miseriam suam efficiant intolerabiliorem. Invidia hæc insinuat haud raro blasphemias in Deum cogitationes bonitati inprimis ipsius adversas, & odium illis constat, qui sunt sortis brutorum autores. Hac ipsa etiam propositio circumspeditionem commendat declamatoribus in miseriam humanam, ne in comparanda sorte humana cum sorte brutorum miseriæ humanæ exaggerandæ causa hanc extollant usque ad invidiam.

§. 343.

Si quis alteri persuaserit, brutum indignum esse bono, quo Quomodo fruitur; invidia in ipsum concitatur. Si enim alteri persuaserit, eadem alioris, brutum indignum esse bono, quo fruitur, is idem adhuc modo eodem indignum judicat. Enimvero si quis brutum ali- concitetur. quod indignum judicat bono, quo opinione sua fruitur,

G g g 3

in-

invidia adversus ipsum oritur (§. 726. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis alteri persuaserit, brutum indignum esse bono, quo fruitur, invidia in ipsum concitatur.

Exemplum huius invidiæ etiam jam dedimus alias (§. 726. *Psych. empir.*). Neque vero est, quod miremur, invidiam in bruta concitari cum bruta hominibus æquiparentur quoad ea, quæ ipsis obtingunt, nec ex horum numero excludantur ea, quæ per essentiam & naturam suam ipsis conveniunt, quia natura aut ejus potius autor quasi pro lubitu suo eadem ipsis tribuisse putatur: quæ opinio ex notione essentiarum arbitrariarum fluit. Sane hæc opinio in invidiam quoque influit, quæ hominibus constat. Quando vero bruta hominibus æquiparantur, quatenus voluptatis & doloris ac molestiæ sunt capacia, & fortunam tam secundam, quam adversam sibi experiri possunt; sicuti affectus alii, ita etiam invidia adversus eos concitatur eodem modo, quo adversus homines. Pendet affectus a perceptionibus confusis, in quibus non discernuntur, quæ diversa sunt, ut in appetitum & aversionem influerent. Quamvis itaque inhumanum videri poterat, affectibus in bruta indulgere; satis tamen experimur, id naturæ humanæ non ita repugnare, ut impossibile reddatur, sed saltem ut hominem dedecet, utut etiam dentur casus, in quibus affectus istiusmodi decet hominem, veluti si commiseremur bruti cujusdam.

§. 344.

De quasi in- Si alteri persuadetur, in re inanimata quidpiam deprehendi, vidia in rem quo eandem indignum existimat; invidia vel quasi in eandem con- inanimatam citatur. Etenim si cui persuadetur, in re inanimata quid- concitanda. piam deprehendi, quo eandem indignam existimat, is utique eandem eodem indignam judicat. Enimvero si quis in re inanimata quid deprehendit, quo eandem indignam existimat, vel quod perinde est, judicat, id eadem

dem quasi invidet (§. 727. *Psych. empir.*). Quamobrem si alteri persuadetur, in re inanimata quidpiam deprehendi, quo eandem indignum existimat; invidia vel quasi in eandem concitatur.

Quod de invidia adversus animantia bruta concepta annotavimus (*not.* §. 342.), idem quoque de quasi invidia adversus res inanimatas concepta tenendum. Nimirum alias jam ostendimus invidiam istam vel quasi oriri, si quis in re inanimata deprehendit, quo eandem indignam judicat (§. 727. *Psych. empir.*), inde igitur in præsentī, ubi de modo concitandi invidiam agitur, infertur, si ea concitanda sit, alteri persuadendum esse, in re inanimata tale quid deprehendi. Vidimus nimirum jam in antecedentibus, ad concitandos affectus non requiri veritatem, quam convictio parit, consequenter scientiam, sed sufficere persuasivonem quibuscunque argumentis effectam. Hanc vero quasi invidiam cadere in homines alias quoque jam evicimus (§. *est.*); ut, quamvis maxime inhumana videatur, immo a stoliditate aliena non sit, id ipsum tamen eam non efficiat impossibilem. Exemplo esse potest, si quis libro cuidam invidet involucrum elegans, quo eum indignum existimat.

§. 345.

Quoniam invidia vel quasi rebus inanimatis conflatur, si alteri persuaseris in iis quidpiam deprehendi, quo eandem indignam existimat (§. 344.), quando vero animantia bruta rebus inanimatis æquiparantur, invidia erga ipsa eadem est, quæ erga res inanimatas sese exerit (§. 729. *Psych. empir.*); si animalia bruta rebus inanimatis æquiparantur, invidia vel quasi ipsis constat ubi alteri persuadetur in iis quidpiam deprehendi, quo eadem indigna existimat.

Plurimum hic datur stoliditati, cum animalibus invident homines, quæ ipsis natura dedit & quæ essentia atque

que natura ipsorum in se immutabilis exigit. Sed affectus hominum ab opinione eorundem pendentes, quæ quam absurda haud raro esse soleat, nemo est qui nesciat, rationis trutina æstimandi non sunt, cui nonnisi per accidens conveniunt, nisi ratione regantur. Vide, quæ alias ea de re diximus (not. §. 728. *Psych. empir.*).

§. 346.

*Quo tendat
invidia.*

*Invidia tendit ad alterum bono, quod ipsi invidemus, privandum, aut quo minus obtineat impediendum. Etenim qui alteri bonum, quo fruitur, aut quod est conferendum, invidet, is pronus est ad eum bono isto privandum, aut quo minus hoc obtineat impediendum (§. 716. *Psych. empir.*). Jacturam igitur boni, quo is fruitur, vel quod obtinere debet, appetit. Invidia igitur tendit ad privandum alterum bono, quod ipsi invidemus, aut ad impediendum, quo minus obtineat.*

Duo nimirum sunt casus, quo invidia concitatur. Nimirum aut bonum, quod invidemus, alter jam actu habet, aut demum consequi debet, sive jam certum sit, quod idem sit obtenturus, sive saltem fieri possit, ut obtineat. Utrumque nobis invisum est, consequenter malleus, ut abesset. In casu autem priori abesse nequit nisi eodem privetur; in posteriori vero, nisi impediatur, quo minus obtineat. Atque hinc haud difficulter perspicitur, quo tendat appetitus invidi, cujus tendentia quoque verbis prodi solet. E. gr. si alteri invidetur negotium quæstuosum, quo multum pecuniæ lucratur; invidus in votis habet, ut illius jacturam faciat, sit ita quod in potestate sua non sit eodem ipsum privare. Immo si illud demum obtinere debet, invidus in votis habet, ne obtineat, si vel maxime id impedire minime possit. Quis quæso est, qui nesciat, appetitum hominis in multa ferri, quæ quomodo obtineri possint ignorat,

rant immo quæ ipsimet efficere minime valent, vel etiam nolunt, ut appetitus in votis subsistat? Atque hoc inprimis observandum est in omni affectuum genere, in quibus saltem spectatur, quales in se sint appetitiones affectui inexistentes (§. 603. *Psych. empir.*), ideoque saltem attenditur ad objectum appetitionum, quod tanquam finis intenditur. Quæ vero ad media pertinent, ea demum ad consequentia affectuum referenda suntque affectus stimuli, ut ea exequatur invidus. Atque inde est, quod contrariis affectibus facultas averſandi, aut noluntas determinetur ad averſionem executionis, quam in potestate sua deprehendit. Hæc igitur non derivanda sunt ex natura affectus, sed alias agnoscunt rationes per circumstantias casus dati determinandas. Inde porro est, ut in casu præſenti ex actionibus, quibus quis alterum bono, quo fruitur, privare, aut quo minus id obtineat impedire studet, vel etiam actu privat, aut impedit, quo minus obtineatur, non colligatur invidia, nisi constet id ideo fieri, quia ferre nequit ut alter fruatur bono isto, vel id obtineat (§. 718. *Psych. empir.*).

§. 347.

Quoniam invidia tendit ad privandum alterum bono, Quo tendat quod ipsi invidemus (§. 346.), & quo ideo eum indignum invidia in censemus (§. 713. *Psych. empir.*), invidemus vero etiam anima-bruta, vel res li bruto bonum, quo fruitur, & eodem ipsum indignum inanimatas judicamus (§. 726. *Psych. empir.*), eademque de causa in-concepta. vidia, vel quasi etiam extendatur ad res inanimatas (§. 727. *Psych. empir.*); invidia quoque, si animantibus brutis bonum, quo fruuntur, invidemus, vel rei inanimata id, quo eam indignam judicamus, quasi invidemus, appetitus tendit ad ea bono isto privandum.

(*Wolſii Ethica Pars II.*)

H h h

Modus

Modus privandi cum plurimum variet pro diversitate objectorum & circumstantiarum aliarum, appetitiones quoque, quæ insunt invidiæ, plurimum variant, & verbis invidi produntur.

§. 348.

*De irrisione
concitanda,*

Si invidio persuaseris ea, quæ famæ alterius adversa sunt, vel quædam, quæ de eo novit, famæ alterius adversa esse; irrissio ejus concitatur. Etenim si invidus observet, quæ sunt famæ alterius adversa, eum irridet (§. 735. *Psych. empir.*). Quamobrem si eidem persuaseris ea, quæ famæ alterius adversa sunt, aut, si qua de eodem jam novit, ea famæ ipsius adversa esse; irrissio ejus concitatur.

Irissio supponit invidiam, nec sine ea concipitur. Etenim invidus ex felicitate alterius molestiam atque tristitiam percipit (§. 705. *Psych. empir.*), ideoque eam averfatur (§. 156.). Cumque invidia tendat ad privandum alterum bono, quo fruatur (§. 346.), ideoque invidus voluptate perfunditur, si is eodem priveretur, in hac autem voluptate, cujus prædominium gaudium est (§. 614. *Psych. empir.*), irrissio consistat ea utique invidiam supponit. Sane si quis gaudet, quod malo alter affligitur, is eum malo dignum judicat, ideoque eum odit (§. 723. *Psych. empir.*), cumque propterea dignum judicet malo, quia indignum judicat bono, ei bonum invidet (§. 713. *Psych. empir.*). Odium, invidia & irrissio arctissimo quodam vinculo cohærent, quod facile detegitur si rationem sufficientem irrisionis in casu dato scrutari volueris. Nec est, quod excipias, ad irrisionem requiri, ut id, ex quo gaudium percipitur alteri vitio verti possit, vel famam ejus quomodocunque lædat (§. 730. *Psych. empir.*). Ecquis enim est, qui nesciat, mala quoque physica & fortunam adversam opinione hominum aliis vitio verti & famæ ipsorum adversa existimari, quatenus ea meruisse censentur, quem

quemadmodum irrisorum sermones satis superque testantur, & vituperia aperte loquuntur (§. 813. *part. 1. Jur. nat.*). Exemplo quoque sunt eruditi, qui aliis famam invidentes omni animi contentione id agunt, ut eos aliis deridendos propinent. Atque inde est, quod controversiis immisceant famæ alterius adversa, saltem opinione sua & sui similium, quæ personam ejus tangunt, ad rem controversam vero nullum momentum afferunt (§. 734. *Psych. empir.*).

§. 349.

Quoniam irrisio concitatur, si invidio persuaferis eam, *De carentia*
quæ famæ alterius adversa sunt, vel quædam, quæ de eo *boni.*
jam novit, famæ ipsius adversa esse (§. 350.), carentia
vero boni malum sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), & vulgo
omne malum, qualecunque tandem sit, aliis vitio verti-
tur, ideoque famæ adversum censetur; si invidus putet, ma-
lum quodcunque famæ adversum esse, eique persuaferis alterum ca-
rere bono quodam, præsertim eo, quod ipsi quocunque respectu
convenire videbatur; irrisio concitatur.

Ponamus virum dignitate eminentem carere divitiis, ne
dignitatem suam opinione communi tueri possit, utpote
quæ in dignitate omnia ad splendorem revocat; carentia
divitiarum sive paupertas in invidis irrisionem concitat. Si-
militer litteratores irrident philosophos & viros doctos alios,
quorum magna sunt in scientiam merita, si elegantia styli,
qua ipsi delectantur, in ipsorum scriptis desideretur, pro-
pterea quod putant, id adversari famæ ipsorum, cui ut de-
trahant, ignorantiam Latinitatis omni animi contentione
exaggerant, utut ipsimet Latine non loquantur, dum ser-
monem purum, ab omni vitio remotum, se conservare pu-
tant: neque enim Latine loquitur, qui verbis Latinis utitur,
sed qui verbis eas jungit notiones, ad quas significandas

H h h 2

iisdem

isdem usi sunt scriptores aureæ, vel argenteæ, quam vocant, ætatis. Ita etiam invidus irridet divitem, qui casu quodam funesto ad paupertatem redigitur, propterea quod famæ adversum censetur, fuisse divitem & esse pauperem.

§. 350.

Quo tendat
irrisio.

Irrisio tendit ad detrahendum famæ alterius & labefactandam gloriam ejus. Qui enim alterum irridet, is ei famam invidet (§. 736. *Psych. empir.*). Quoniam itaque invidia tendit ad privandum alterum bono, quo fruitur (§. 346.); invidia tendit ad detrahendum famæ alterius, consequenter cum fama hominis sit communis hominum aliorum sermo de virtutibus intellectualibus & moralibus ejusdem (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*), & gloria consentiens bonorum & peritorum laus (§. 47. *Jur. Gent.*), vulgo autem veritas in opinionem vertatur, quæ ab ea recedit, etiam ad labefactandam gloriam ejus.

Veritatem propositionis præsentis illustrant exempla, ad quæ modo provocavimus (*not. §. 349.*). Id saltem hic notandum est, quod cum in Jure naturæ & Moralibus necesse sit, ut definitiones condantur veritati, non autem opinioni hominum convenienter, quæ ab illa recedit, notio quoque famæ & gloriæ ultra limites suos extendenda sit, ad quos ea trahit hominum opinio, qui multa famæ servire & ad gloriam facere putant, quæ illi potius detrahunt & hanc labefactant, aut saltem nihil ad utramque conferunt, ideoque etiam famæ ac gloriæ aliorum adversa judicant, quæ minime adversantur, quidni etiam subinde, quæ gloriam eorum augment. Quamobrem cum in omni affectu attendenda sit hominum opinio, qui eodem commoventur, in irrisione quoque quæ alterius famæ detrahunt vel gloriam labefactant æstimanda sunt ex opinione irrisoris. Non est quod

quod objicias, irrisiōem non tendere ad detrahendum famæ alterius & labefactandam gloriam ejus, quia irreligionarii irrident non modo Theologos, verum etiam Philosophos, quod pueritiæ præjudicia nondum deposuerint, religionem pro fabula non habentes ad terrendum plebem indoctam excogitata. Cum enim gloriæ sibi ducant mentis perspicaciam, qua se supra alios excellere sibi videntur; præjudicia, quæ exprobrant, Theologis & Philosophis gloriæ ipsorum utique adversa judicant. Se nimirum sui que similes eos esse putant, in quorum consentiente laude gloria consistit. Ceterum hic non attenditur, quo fine irrisor famæ aliorum detrahere, aut gloriam aliorum labefactare cupiat, sed perinde est, sive hoc faciat alteri nocendi, sive se ipsum extollendi animo. Ecquis enim est qui nesciat, quam multi sint, qui famam consequi student aliorum famæ detrahendo? Præterea notandum est, irrisores non semper respicere individuum certum, cujus famæ detractum velint, sed haud raro etiam vagum.

§. 351.

Si cui persuaseris alterum esse dignum iis, quæ opinione sua De irrisione famæ ipsius adversantur; irrisio concitatur. Etenim si quis al- *alio ad huc* terum dignum iis existimat, quæ opinione sua famæ ip- *modo concitanda.* sius adversantur, irrisio oritur (§. 740. *Psych. empir.*). Quodsi ergo alicui persuaseris alterum esse dignum iis, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur, irrisio concitatur.

Irrisio supponit invidiam, quemadmodum jam supra annotavimus (*not. §. 348.*). Quodsi alteri persuadeas eum esse dignum iis, quæ famæ ipsius adversantur, eidem quoque persuadeas eum esse indignum fama, consequenter permoves ipsum, ut alteri famam invidet (§. 713. *Psych. empir.*). Quoniam itaque in modo concitandi irrisiōem

H h h 3

supra

supra supposuimus invidiam (§. 348.); propositio præsens adhuc addenda erat,

§. 352.

Deiis, quos Si quem malum aliorum per se delectat, is odium occlusum in omnes homines habet, nisi adsit singularis ratio, cur aliquem num per se amet, vel malum ejus aversetur Si quem malum aliorum delectat. per se delectat, nulla apparet ratio, cur voluptatem ex malo alieno percipiat. Quoniam tamen eum odimus, ex

cujus malo voluptatem percipimus (§. 661. *Psych. empir.*), odisse autem alium nemo potest, nisi adsit ratio sufficiens cur oderit (§. 70. *Ontol.*); ideo necesse est, ut odium occlusum habeat in alios. Cumque nulla ratio dari possit, quæ a persona ejus, in quam odium habet, desumitur; ideo necesse est, ut promiscue odium habeat in homines alios omnes, quia nempe sunt homines a se diversi. Quod erat unum.

Enimvero si singularis quædam fuerit ratio, cur aliquem amet; tædium ejus, consequenter malum (§. 5.), aversetur (§. 651. *Psych. empir.*). Quoniam itaque fieri non potest, ut ex eodem voluptatem percipiat, seu eodem delectetur, si singularis quædam adsit ratio cur alterum amet; quem alias malum alienum per se delectat, is odium occlusum in alium habere nequit, si singularis fuerit ratio, cur eum amet. Quod erat alterum.

Similiter si singularis adsit ratio, cur malum alterius aversetur; necesse est ut ex eo tædium sive molestiam percipiat (§. 156.). Quamobrem denuo fieri nequit, ut voluptatem ex eo percipiat, seu eodem delectetur. Quod si ergo singularis quædam adsit ratio, cur malum alterius

is

is averfetur, quem alias malum per fe delectat; ideo in eum, cujus malum averfatur, odium occlufum habere nequit. *Quod erat tertium.*

Dari iftiusmodi homines, qui malo alieno delectantur, quia alienum eft, experientia docet, & alibi jam monuimus, eos a nobis *Schadenfrohe* appellari, & gaudium, quod percipiunt, irifionis fummum gradum efle diximus (§. 746. *Pfych. empir.*), oftendimusque, quamvis nulla ratio appareat, eam tamen non abefle, fed tantummodo latere (§. 747. *Pfych. empir.*). Deficere in his amorem univerfalem, quem lex naturæ urget (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), fatis fuperque liquet (§. 651. *Pfych. empir.* & §. 5. b.). Defectus vero hujus amoris faltem efficit, ut ipsis perinde fit, five boni, five mali quidpiam ateri contingat. Quamobrem is ratio fufficiens non eft, cur malum alienum eos delectet, quia alienum. Necelfe igitur eft, ut in malo in fe fpectato aliquid infit, quod fenfum hilarat, ideoque fepofito rationis ufu refpectu fui habetur pro bono (§. 4.). Cum igitur in id feratur appetitus (§. 589. *Pfych. empir.*); defectus amoris tacite degenerat in odium, ut hujus ne quidem fibi confcius fit, qui alieno malo delectatur. Sua unum quemque trahit voluptas, ideoque etiam eos, quos malum alienum per fe delectat, non idem delectat, ut ideo petulantiz in aliis tribuatur, quod malitiz tribuitur in aliis. *Nero* urbem incendit, quia delectabatur fpectaculo flammarum favientium, quemadmodum hodie delectantur Reges ignibus artificialibus tunc temporis ignotis, attentione omni in fe converfa, non vero expenfo damno, quod dabatur civibus. Et eodem modo intelligitur cur aliis hoc, aliis aliud placeat malum, quod aliis obtingit, quamvis rationes fubinde fint adeo leviculæ, immo ridiculæ, ut pro nullis habeantur: rationes voluptatis æftimandæ funt ex ejus genio, qui eadem trahitur. Rationes iftæ haud raro, fi non ut pluri-

plurimum, continentur perceptionibus, quæ per cōfusas perceptiones a primis ungviculis casu oblatas sese insinuant animis hominum & clam in determinationem appetitus influunt. Atque ex hisce & aliis, quæ passim jam annotavimus, atque posthac annotaturi sumus, intelligitur, quam multa adhuc investiganda supersint, ut theoria exasciata de anima habeatur, modo non desint, qui præclare de nobilissima hac scientiæ parte mereri studeant. Quamvis enim pro præsentis rerum statu impossibile videatur, eorum, quæ ad latebras & recessus in animis hominum pertinent, theoriam exasciatam condere, quæ ad hæc abscondita in casibus datis detegenda sufficiat; nullus tamen dubito fore, ut fieri posse multa deprehendatur, quæ nunc impossibilia habentur. Ceterum adhuc notandum est, si singularis fuerit ratio, cur aliquem amemus, amorem attentionem trahere in personam amatam, ut id, quod nobis voluptatem parere aptum est, consideretur respectu hujus personæ, cujus tædium averſamur (§. 651. *Psych. empir.*) & ad quod ab ea averrendum nos impellit amor (§. 652. *Psych. empir.*). Aversio, quam gignit amor respectu alterius, vincit appetitionem, quam respectu nostri suscitât voluptas prævisa. Ac idem fere etiam tenendum est in casu altero, in quo singularis adest ratio, cur malum alterius averſemur quatenus id respectu etiam nostri malum agnoscitur, veluti si damnum nostrum conjunctum sit cum damno alterius, aut saltem metuendum. Neque hoc silentio prætereundum, odium occlusum non animadverti, si fuerit generale, cum id animis hominum sese insinuet, quando de ipsis nulla incidit cogitatio, & si concitatur in casu quodam dato, cum nulla adsit ratio a persona, in quam habetur, desumpta, quæ saltem qua homo repræsentatur, & saltem attendatur voluptas, quam malum alienum parere aptum est, per se extendi promiscue ad hominis omnes, nisi adsit ratio, quæ id refrænet, atque hoc modo effici universale. Maximi mome-

momenti est perpendere, quomodo notiones universales influuntur per perceptiones confusas singulares.

§. 353.

Si alteri persuaseris ea, quæ fecit, bene facta esse; acquiescentia in se ipso concitatur. Etenim si quis a se facta bene facta opinatur, voluptatem inde percipit (§. 750. *Pfych. empir.*), ideoque acquiescentia in se ipso concitatur (§. 749. *Pfych. empir.*). Quodsi alteri persuaseris, ea, quæ fecit, bene facta esse, is a se facta bene facta opinatur. Quamobrem si hoc ipsi persuaseris, acquiescentia in se ipso oritur.

Probe notandum est, quod alibi jam inculcavimus (§. 751. *Pfych. empir.*), in hoc affectu non attendendam esse nisi opinionem propriam de eo, quod fecimus, quamvis perinde sit, sive ipsimet nobis persuadeamus, sive persuadeant alii, ea quæ fecimus bene, aut, si mavis recte facta esse. Quamvis enim alius hoc nobis persuadeat, in concitando tamen hoc affectu unice sequimur opinionem nostram, non alienam, propriis videntes oculis ab alio licet nobis apertis. Affectum hunc esse jucundissimum, ostendimus alias (§. 753. *Pfych. empir.*). Quamobrem plurimum interest, ut opinio, qua concitatur, sit veritati consentanea, ne agnito errore evanescat & in affectum molestum abeat. Quamvis enim opinio sufficiat ad eum concitandum, non tamen sufficit ad conservandum: perpetuitatem consequi nequit nisi a veritate, quæ sola immutabilis, cum ex adverso nihil opinionibus hominum sit mutabilis. Necesse autem est, ut veritatem agnoscamus: secus enim fieri potest, ut opinio veritati consentanea degeneret in opinionem erroneam. Quis enim est, qui nesciat, homines, qui assensum præbebant veritati, eamque pertinaciter defendebant, errori assensum præbere eumque non minus pertinaciter

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

l ii

defen-

defendere, quia veritatis saltem persuasi, non vero convicti erant, quamvis convicti & sibi, & aliis videbantur, differentiam inter convictionem atque persuasionem minime perspecta, utpote non adeo facile agnoscendam, quemadmodum vulgo putatur. Affectui huic nomen dedit *Cartesius* (§. 754. *Psyche. empir.*), quem esse ab aliis distinctum, ut pro peculiari quodam affectu recte habeatur, alias jam ostendimus (not. §. 751 *Psyche. empir.*). Differre voluptatem opinione bene a se factorum producta a voluptate aliunde percepta in nobis experimur, etsi cautione opus sit, ut animum advertamus ad istiusmodi casus, in quibus præter istam opinionem in illam nihil aliud influxit. Experimentum in moralibus difficile est propter diversum in appetitus, vel aversionis determinationem influxum, quem acute discernere non est cujusvis, utpote remotum, ut perceptioni uni tribuamus, quod multiplicibus simul concurrentibus tribuendum. Miscentur propter eundem haud raro plures affectus, qui simplex videntur cum non sunt. Et in communi inprimis sermone deficiunt vocabula, quibus diversa significari & verbis quoque a se invicem discerni debebant: id quod mirum non est, cum vulgus verba inveniret, & philosophi hætenus in iis, quæ ad animam spectant, nimis desiderari passi sint acumen suum. Obiter moneo, quam absurdum sit, ut litteratores in philosophia ubi vis urgeant vocabula Latina, quæ in paupertate Latini sermonis desiderantur, de qua conquesti sunt ipsi Autores Latini.

§. 354.

Quid in concitanda acquiescentia in se ipso præsupponatur.

Quoniam acquiescentia in se ipso concitatur, si alteri persuaseris ea, quæ fecit, bene seu recte facta esse (§. 353.), qui vero per se nondum judicare potest, num quod fecit recte fecerit, nec comprehendere, in quonam recti-

rectitudo ista consistat, iudicio ejus confidit, quem judicem peritum putat; si quis acquiescentiam in se ipso concitare velit in altero, necesse est ut alteri ante ingignat opinionem, se esse judicem peritum, nisi eadem jam imbutus sit animus ejus.

Si quis credit, se quæ fecit recte fecisse, opinio ejus plerumque nritur approbanis autoritate. Creditur artifice in arte sua, quia ejus peritus existimatur. Hinc si præceptor approbat exercitium styli a tyrone factum, eumque laudat, tyro iudicio ejus confisus putat se rem suam bene fecisse. Si Geometra approbat inventum in Geometria, quod ipsius iudicio submittitur; qui quod sibi invenisse visus est iudicio ipsius submittit, eodem confisus se inventorem esse putat. Plurimum itaque hic valet præjudicium autoritatis, quod etsi ex disciplinis exterminandum, ubi cum scientia nobis est negotium, propterea tamen utilitate sua non destituitur quemadmodum in civilibus, ita etiam in moralibus. Ab approbatione peritorum petitur quoque argumentum persuasorium, si persuadentis non ea sit autoritas, ut ipsi credatur. Quoniam vero argumenta persuasoria non idem habent pondus penes omnes, sed hoc maxime variat pro diversitate subjectorum quibus aliquid persuadendum; nimis prolixum foret, si, ubi quid alteri persuadendum esse ostenditur, argumenta persuasoria recensere vellemus. Eorum igitur discussio relinquenda est iis, qui quæ hic præcipiuntur ad praxin transferre voluerit. Argumenta persuasoria subinde absurda sunt, propterea tamen non improbanda, si ad persuadendum fuerint apta in casu dato. Talia enim esse debent, qualia permittuntur a subjecto, cui quid persuadendum. Quodsi moralitatis habenda ratio, ne quicquam committatur, quod ullo modo officiis sive erga alios, sive erga Deum repugnat; circumspeditione utique opus est, nec a veritate longius recedendum, quam necesse est: est horum disquisitio ad Rhetoricam

ricam spectat, quæ modum persuadendi docet. Obitet quasi notamus, nec ex disciplinis argumenta persuasoria prorsus eliminanda esse, si tradantur in usum eorum, qui carent requisitis, sine quibus convinci nemo potest.

§. 355.

De acquiescentia in se ipso; acquiescentia in se ipso ad felicitatem hominis pertinet, eadem ipso felicitatis causa. Si iudicium de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum, voluptas inde percepta vera est (§. 514. *Psych. empir.*). Quamobrem cum felicitas sit status, in quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*); voluptas quoque ex eo, quod bene, vel recte fecimus, percepta ad felicitatem pertinet. Quoniam itaque hæc voluptas prædominatur in acquiescentia in se ipso (§. 749. 614. *Psych. empir.*); acquiescentia in se ipso ad felicitatem hominis pertinet, si iudicium de eo, quod bene, vel recte fecimus, fuerit verum. *Quod erat unum.*

Est autem acquiescentia in se ipso affectus jucundissimus (§. 753. *Psych. empir.*), ideoque summa voluptate perfundit animum (§. 608. *Psych. empir.*). Quamobrem cum tanto maiorem felicitatis partem faciat voluptas, quo ea fuerit major (§. 107.); acquiescentia in se ipso magna felicitatis pars est. *Quod erat alterum.*

Equidem acquiescentia in se ipso oritur ex sola opinione bene a nobis factorum (§. 751. *Psych. empir.*), ut ideo perinde videatur, utrum iudicium nostrum de eo, quod fecimus, fuerit verum, an falsum; non tamen inde sequitur acquiescentiam in se ipso semper referendam esse ad felicitatem hominis, nisi voluptatem veram cum apparente in eun-

eundem censum referre volueris, quemadmodum non sine magno periculo & detrimento vulgo fieri solet. Quantum vero inter sit in præsentī casu discerni veram ab apparente, vel unico exemplo doceri potest. Ponamus *Mevium* sibi videri invenisse, quod virorum summorum acumen subterfugit, & se errorem eorum favente Minerva detexisse ac correxisse. Dubium non est, fore ut affectus iste jucundissimus demulceat animum ejus. Ponamus porro postea *Cajum* demonstrare, *Mevium* a veritatis tramite recessisse; errore agnito non modo cessabit acquiescentia in se ipso, verum etiam affectus molesti occupabunt animum ejus, tanto quidem magis eundem torquentes, quo majore antea voluptate is perfundebatur. Ecquis igitur dixerit, perinde esse, siue judicium nostrum de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum, siue falsum, modo opinemur verum esse? Ecquis non dixerit, *Mevium* sibi visum fuisse fuisse felicem, non revera fuisse, cum voluptate sua viam straverit ad infelicitatem? Sane si voluptas vera ab apparente non esset distinguenda in æstimanda felicitate; voluptas omnis nocua ad felicitatem hominis referenda esset: id quod a ratione maxime alienum est. Distinximus ideo statum jucundum ab eo, in quo felicitas consistit (§. 105.), & eum a felicitate differre ostendimus (§. 106.). Felix dicendus non est, qui saltem videtur. Qualis quæso est felicitas, quæ infelicitatem in sinu suo fovet? Ceterum quanta pars sit felicitatis acquiescentia in se ipso, nemo melius intelligit, quam qui dulcedinem hujus affectus degustavit. Dulcedo enim hæc in eorum numero est, quæ ignorantur, nisi sensu percipiantur, aut, si ad animam spectant, quorum nobis conscii in eadem facti sumus. Ceteris surdis narratur fabula. Non est, quod excipias, ex demonstratione, quæ evicimus acquiescentiam in se ipso affectum jucundissimum esse (§. 753. *Psych. empir.*), satis intelligi posse, quanta ejus esse debeat dulcedo. Aliud enim est

nosse, quod magna ejus esse debeat dulcedo, aliud vero hanc ipsam dulcedinem degustare. Nemo nisi expertus eandem cum dulcedine aliarum voluptatum comparare potest, ut quantum prævaleat agnoscat.

§. 356.

*Quenam in-
de cura de-
rivetur.*

Quoniam tum demum acquiescentia in se ipso ad veram hominis felicitatem referenda, si judicium de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum (§. 355.); ne nobis vana felicitate imponamus, opera danda est, ut sciamus, quid bene, vel recte factum sit, & bene ac recte agendi habitum nobis comparemus.

Forſan excipis ſuperſuam eſſe hanc operam, abſque moleſtia non ſuſcipiendam, cum ad concitandam acquieſcentiam in ſe ipſo ſufficiat opinio bene, vel recte factorum, non vero requiratur ſcientia, illaque non evaneſcat, multo minus in affectum moleſtum abeat. modo in ea opinione perſiſtamus: quæ etſi in ſe mutabilis ſit, non tamen propterea neceſſario muretur. Sane videmus plurimos eſſe, quos ſua fallit opinio, qui tamen per omnem vitam non agnoſcunt eam ſe ſefelliſſe. Quando igitur uterque moritur, tum ille, cujus de eo, quod fecit, judicium fuit verum, tum hic, cujus falſum eſt judicium, in ſtatu utriusque nullam eſſe differentiam, conſequenter utrumque æque felicem eſſe prædicandum. Non diffiteor, quæ hic dicuntur, magnam habere ſpeciem veritatis; aſt ea veritati conſentanea eſſe nego. Etenim ſi falſum eſt judicium, caſu ſaltem contingit, ne error agnoſcatur, quo tam facile deregì, quam occultus permanere poteſt. Quamobrem qui ſe felicem putat, cum revera non ſit, periculo infelicitatis continuo expoſitus eſt, ex adverſo vero, qui vera felicitate fruitur, ab iſto periculo immunis eſt. Nemo autem ſanus ſerio affirmare auſit, ſtatum eundem eſſe, in quo quis periculo infe-

infelicitatis continuo expostus est, & qui periculo isto vacat, ac propterea hunc isti non esse præferendum. In præfenti enim nondum consideramus, quo nos ducat obligatio naturalis, a lege natura veniens, quæ felicitati veræ nostræ consulit.

§. 357.

*Acquiescentia in se ipso tendit ad conservandam felicitatem Quo ac-
ad bene ac recte faciendum; quod faciendum in posterum. quiescentia
Etenim acquiescentia in gaudio existit (§. 749. Psych. empir.), in se ipso ten-
cujus dulcedo prorsus insignis est (§. 753. Psych. empir.). dat.
Quoniam itaque gaudium tendit ad conservandam felici-
tatem (§. 279.); acquiescentia quoque in seipso ad con-
servandam felicitatem tendit. Quod erat unum.*

Enimvero quoniam gaudium istud nascitur ex eo, quod a nobis bene ac recte factum est (§. 749. Psych. empir.); gaudium istud conservatur, si quod in posterum faciendum etiam bene ac recte faciamus. Quamobrem cum acquiescentia in se ipso tendat ad conservandam felicitatem *per demonstrata*, quo gaudium istud perpetuatur (§. 636. 614. Psych. empir.); acquiescentia quoque in se ipso tendit ad bene ac recte faciendum, quod in posterum faciendum est. *Quod erat alterum.*

Qui dulcedinem hujus affectus semel degustavit, cum voluptatem, qua animus demulcetur, voluptati omni reliquæ præferat, quin in votis habeat, ut eadem constanter ac perpetuo fruatur, fieri haud quaquam potest. Nemo est, qui eandem vili pendat & delectationes alias eidem præferat, quam inexpertus. Inde est, quod qui solida doctrina & inventis novis delectantur sensuales nauseant, quas tanti faciunt alii, nec illarum unquam pertædeant, immo si contingat,

tingat, eos re quadam alia delectari, illa tamen semper predominetur. In definitione acquiescentiæ in se ipso mentionem saltem fecimus bene a nobis factorum, recte autem factorum nullam fecimus (§. 749. *Psych. empir.*), quia bene factum dici nequit, nisi quod recte factum. Sane in ipso communi sermone bene factum dicimus opus ab artifice, si secundum regulas artis nihil in eodem desiderari potest, ideoque si recte fecit artifex. In factis humanis duplex considerari potest rectitudo, altera moralis, altera physica. Physica esse potest sine morali & locum habet in ipsis factis scelestis, quæ quoad rectitudinem physicam nunc approbantur, nunc improbantur, licet in omni casu moraliter consideratæ improbentur. Enimvero cum lege naturali etiam ad recte agendum obligemur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque etiam ad quemvis laborem recte perficiendum (§. 522. *part. 1. Jur. nat.*); qui bene agit etiam physice recte agit. At quoniam forsitan pauci sunt, qui hoc perpendunt, majoris perspicuitatis causa bene ac recte facere conjungere voluimus, propterea quod exempla obvia probant, affectui huic locum esse, etiamsi physica saltem spectetur rectitudo, morali prorsus deficiente. Rectitudo physica a morali sejuncta arguit habitus intellectus, qui ad virtutis intellectuales referendi essent, nisi labem adspiceret vitium, habitus moralis pravus.

§. 358.

*Qualis ea sit
stimulus.*

Quoniam *acquiescentia in se ipso* tendit ad bene & recte faciendum, quod in posterum faciendum est (§. 357.); affectus hic *stimulus est ad studium bene ac recte faciendi perpetuandum.*

Ne propositio hæc in abusum trahatur, probe notandum est, id quod etiam in affectibus aliis observandum, stimulum istum pro diversitate factorum, quorum rectitudine affectus

fectus concitatur, ad certa facta restringi, quorum diversa esse genera nemo ignorat. Ita non ad eadem incitat Mathematicum, Philosophum, Poëtam, Oratorem, Historicum, Lingvarum cultores, pietatis aliarumque virtutum studiosos, artifices & opifices, immo ipsos operarios quoscunque. Variat autem affectus hujus dulcedo non solum pro diversitate perfectionis facultatum humanarum ad bene, aut recte agendum requisitarum, sed & pro diversitate opinionis, quam quis de illa fovet. Atque huc respiciendum est in affectu hoc concitando, quando alterius animo bene & recte ab ipso factorum opinio ingignenda (§. 353.). Nec minus huc animus advertendus, quando de dulcedine hujus affectus agitur, ne quis incautus eam, quam in suo genere experitur, conferat cum illa, quam alius in suo genere expertus. Autor Medicinæ mentis *de Tschirnhausen* supra voluptatem omnem extollit eam, quæ ex arte invenienti percipitur, nec ab ea sententia abesse videtur *Cartesius*, cum acquiescentiam in se ipso affectum omnium dulcissimum prædicat. Equis vero dixerit dulcedinem hujus affectus esse prorsus eandem, quando pictor vel sculptor gaudet opere a se confecto, quod omnium peritorum admirationem concitat, aut approbationem meretur, nullum notari posse in eo defectum observans, si rigorosissime examinetur. Quemadmodum vero alias jam monuimus, in æstimanda jucunditate affectus alicujus habendam quoque esse rationem aliorum affectuum, qui in eandem simul influunt; ita idem quoque tenendum est de jucunditate acquiescentiæ in se ipso, cum qua plerumque affectus gloriæ conjungitur & in quem amor objecti, circa quod versantur facta nostra, influit. Fieri etiam potest, ut, qui diversis scientiis vel artibus excellit, diversitatem dulcedinis pro diversitate objecti variantis in se expertus, non eandem cum altero, qui una saltem excellit, sentiat, si vel maxime eodem facto affectus concitetur. Accedunt præterea varia præjudicia, quæ

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

Kkk

quæ amorem suæ Minervæ cum contemptu aliorum eandem non colentium ingignant.

§. 359.

De pœniten-
tia concitan-
da.

Si alteri persuaseris, ea, quæ fecit, male aut minus recte facta esse; pœnitentia concitatur. Quodsi enim alteri persuaseris, ea quæ fecit male, aut minus recte facta esse, idem quod fecit tanquam male, aut minus recte factum sibi repræsentat. Enim vero si quis, quæ fecit, sibi repræsentat tanquam male aut minus recte facta, pœnitentia oritur (§. 759. *Psych. empir.*). Eandem igitur concitabis, si alteri persuaseris, ea, quæ fecit, male, aut minus recte facta esse.

Theologi, qui vocabulum pœnitentiæ in significato ecclesiastico sumunt, Romanis ignoto, hunc affectum contritionem vocant, quam pœnitentiæ partem appellant. Vide, quæ alias eam in rem jam diximus (*not. §. 755. Psych. empir.*). Et Theologi (saltem in actionibus moraliter spectatis hunc affectum considerant, qui in sensu philosophico & communi sermone multo latius patet. Accedit, quod nos moralitatem actionum ipsam multo latius extenderimus, quam vulgo fieri solet, dum legi naturæ omnem tribuimus amplitudinem, quam habere potest, eam extendentes ad omnium actionum humanarum rectitudinem (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ipsum quoque decorum (§. 204. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quemadmodum necesse est, si obligatio naturalis ex ipsa natura humana & actionum moralitas ex eadem a priori deducatur, ut intime perspiciatur. Ast quot quæso sunt, qui moralitatem actionum intime perspiciunt, ne, eam arctioribus limitibus constringant, quam intra quos continetur. Quamvis enim dudum inculcatum fuerit a *Cicerone*, ipsa natura constitutum jus esse, seu legem naturæ in ea sufficientem rationem habere, & quamvis Philosophi & cum iis Theologi unanimiter pronuncia-

verim;

veniat, hominem per ipsam naturam suam obligari ad actionum suarum determinationem legi naturæ convenientem; constat tamen distincte explicatum non fuisse, quomodo jus ipsa natura sit constitutum, ut actionum bonitas & malitia ex iis, quæ homini naturaliter insunt, intelligatur, nec quomodo ipsa natura humana hominem obliget actiones bonas committere, malas omittere. Hæc ideo disertius monenda esse duximus, ut quam late pateat propositio præsens & quousque extendatur intelligatur. Exemplum prænitentiæ præbet *Petrus*, qui, quod Christum ter abnegasset, contristatus lachrymas largiter effudit: præbet vero etiam eruditus, qui invento quodam suo delectatus agnoscit errorem a se commissum, quamvis cautione hic opus sit, ut quod pudori tribuendum discernatur ab eo, quod poenitentiae est. Ad poenitentiam nimirum referenda est sola molestia, qua inquietatur animus, si præter judicium de malitia actionis aut ejus a rectitudine, etiam physica saltem, aberratione nihil aliud attenditur.

§. 360.

Quia poenitentia concitatur, si alteri persuaseris, ea quæ facit male aut minus recte facta esse (§. 359.), qui vero per se nondum judicare potest, num quod fecit recte fecerit, nec comprehendere, in quonam rectitudo consistat, ut se minus recte fecisse intelligat, judicio ejus confidit, quem judicem peritum putat; si quis alterum ad poenitentiam permoveere voluerit, necesse est ut alteri ante ingignat opinionem, se esse judicem peritum, nisi eadem jam imbutus sit animus ejus. *Quid in concitanda poenitentia præsupponatur.*

Quæ de argumento suasorio ab autoritate petendo notanda sunt, ea jam superius annotavimus (§. 354.). Observandum tamen adhuc est, difficilior hoc argumento per-

suaderi homines, quod male aut minus recte fecerint, quam quod bene aut recte fecerint. Hoc adeo notum est, ut dudum invaluerit pervulgatum istud: quod quis maxime vult, id maxime credit. Quamvis enim id latius pateat, ad præsentem tamen casum quoque trahendum.

§. 361.

De pœnitentia infelicitatis causa. Pœnitentia ad infelicitatem hominis pertinet, eademque materia infelicitatis ejus pars est. Quem enim pœnitentia torquet, is male vel minus recte a se facta, quæ fecit, existimat, ideoque tristitia, vel molestia affigitur (§. 755. *Psych. empir.*). Quamobrem cum quod homini tædium sive molestiam creat, consequenter etiam quod tristitiam parit (§. 619. *Psych. empir.*), ad infelicitatem ejus quid conferat (§. 639. *Psych. empir.*); male vel minus recte factorum opinio ad infelicitatem hominis quid confert, consequenter eadem concitata pœnitentia ad infelicitatem hominis pertinet.

Idem ostenditur hoc modo. Pœnitentia cum sit tristitia ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum existimamus, orta, vel saltem tædium inde perceptum (§. 755. *Psych. empir.*); ad eum statum pertinet, quo tædia perdurant. Quoniam itaque status hic infelicitas est (§. 637. *Psych. empir.*); pœnitentia ad infelicitatem hominis pertinet. Quod erat anum.

Est autem pœnitentia affectus molestissimus (§. 758. *Psych. empir.*), ideoque maximo tædio afficit animum, seu quod perinde est, maximam molestiam creat (§. 609. *Psych. empir.*), & quia factum infectum fieri nequit, ab hac molestia non facile liberatur animus. Quamobrem cum tanto majorem infelicitatis partem faciat molestia, quo ea fuerit

fuerit major & quo longius durat (§. 109.); pœnitentia magna infelicitatis pars est. *Quod erat alterum.*

Quemadmodum affectus omnes, ita etiam pœnitentia gradu differt, ita ut subinde vix ac ne vix quidem agnoscat, animum affectu commoveri. Hoc tamen non obstante, semper ad infelicitatem hominis referenda pœnitentia. Et si vel maxime molestia, quæ opinione male vel minus recte factorum suscitatur, non ingens videatur, intensitatis tamen defectum duratio supplere solet, ut ideo sibi ab eo, cujus posthac pœniteat, maxime cavere debeat qui felix esse cupit.

§. 362.

Cum pœnitentia ad infelicitatem hominis pertineat, *Quenam in eademque magna ejus pars sit (§. 361.); opera danda est, ut de fluat cura quid male ac minus recte fiat sciamus, aut saltem non ignoremus, & omni sollicitudine caveamus, ne male, ac minus recte faciendi consuetudinem nanciscamur, seu faciendi ea, quorum pœnitet.*

Quam difficile, si non prorsus impossibile sit, inveteratam consuetudinem expellere, nemo est qui nesciat. Non alia sane, quam hac de causa pœnæ emendatrices nihil valent adversus consuetudinem inveteratam, ita ut homines scelerati ultro confiteantur, sibi impossibile esse ut a scelere sese abstineant, quamvis scelere commisso sibimetipsi indignentur, quod fecerint. Quanto igitur difficilius est huic malo afferre medelam; tanto quoque majore sollicitudine cavendum, ne incidamus in consuetudinem ea faciendi, quorum pœnitet. Et quoniam appetitus hominis per naturam suam in felicitatem fertur (§. 324. *prat. 2. Phil. pract. univ.*); hæc sollicitudo maxime convenit naturæ humanæ.

§. 363.

Pœnitentia tendit ad depellendam infelicitatem & ducit ad Quo tendat propositum id, cujus pœnitet, in posterum non faciendi: quod non-pœnitentia.

Kkk 3

niji

nisi generale est, si quidem factum non fuerit iterabile. Poenitentia enim in tristitia consistit (§. 755. *Psych. empir.*), quæ vehementer inquietatur animus (§. 762. *Psych. empir.*). Quoniam itaque tristitia tendit ad infelicitatem depellendam (§. 279.); poenitentia quoque ad depellendam infelicitatem tendit. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam tristitia ista nascitur ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum (§. 755. *Psych. empir.*); ea perpetuatur, si ea, quæ in posterum facienda, male aut minus recte quoque faciamus. Quamobrem cum poenitentia tendat ad depellendam infelicitatem, per demonstrata; consequenter ad non continuandum eum statum, in quo animus tædiis ex male vel minus recte factis perceptis inquietatur (§. 637. 755. *Psych. empir.*); poenitentia ducit ad propositum id, cujus poenitet, in posterum non faciendi. *Quod erat secundum.*

Quoniam tamen per se patet, fieri non posse, ut poenitentia ducat præcise ad propositum hoc factum in posterum non iterandi cujus poenitet, si iterabile non fuerit; quando iterabile non est, propositum esse nequit nisi generale nil quicquam committendi, cujus nos poenitere possit. *Quod erat tertium.*

Quo molestior est poenitentia, eo ardentius quoque ab hoc affectu liberari cupimus, eundemque averfamur, consequenter si ad causam ejus animum attendimus, ad hanc ipsam extenditur aversio: unde nascitur propositum factum istiusmodi non committendi. Propositum autem hoc vel generale est, quatenus extenditur ad omne, quod male aut minus recte a nobis fieri potest; vel speciale, quatenus præcise hoc factum in specie respicit. Illud propositum præ-

præsupponit, ut factum in genere repræsentetur tanquam causa affectus molesti, quatenus nimirum tale est, quod malum, aut minus rectum judicatur; hoc autem præsupponit, ut factum in specie repræsentetur tanquam causa affectus molesti, quatenus est factum, e, gr. culposum, quod damnum certum quoddam datum, vel dari poterat, veluti homicidium committi, aut incendium fieri. Dari autem facta non interabilia, exemplum Iudæ Christum prodentis probat. Propositum plerumque speciale est, quod pœnitentes verbis satis declarant, quando dicunt, se hoc, cujus pœnitent, iterum facere nolle. Ast generale propositum, quamvis in speciali latere videatur, majus tamen acumen requirit in pœnitente, quam quo vulgo utuntur plerique, & concurrunt præterea rationes aliz, cur aversio ad propositum speciale restringatur. Sola tamen pœnitentia non sufficit, ut in proposito isto persistamus, & quando occasio denuo faciendi id, cujus nos pœnitebat, offertur, a facto isto denuo committendo nos abstineamus, si vel maxime propositi istius fuerimus memores: id quod omnium maxime obtinet, si inveterata fuerit consuetudo idem faciendi.

§. 364.

Si factum nobis representamus tanquam causam pœnitentia Quando odi-
sex molestiarum, quibus in hoc affectu torquetur animus; odium e- um facti, cu-
jusdem concitatur. Factum enim, cujus nos pœnitent, ad jus nos pœ-
 res inanimatas pertinet, quod per se patet. Quoniam nitet, conci-
 itaque rem inanimatam odimus, si in ea quidpiam depre-
 hendimus, quod nobis tædium creat, live molestiam (§. 679. *Psych. empir.*); si factum nobis repræsentamus tanquam
 causam pœnitentia, live molestiarum, quibus in hoc af-
 fectu torquetur animus, odium ejusdem concitatur.

Displicet omnino factum, cujus nos pœnitent, quatenus
 animum adeo inquietat (§. 542. *Psych. empir.*). Quod si
 ergo

ergo huc animus advertatur, quoniam odium absque fieri non potest (§. 677. *Psych. empir.*). Quodsi adeo fieri posset, ut factio, quod nobis tantum molestiarum creat, mali quidam accideret, quemadmodum homini, animus non minus dispositus esset ad voluptatem inde percipiendam, quemadmodum ex malo, quo affligitur homo, quem odio habemus (§. 661. *Psych. empir.*). At cum hoc fieri minime possit, factum ita averfamur, ut ejus memoriam deleri malle-
mus, sicuti personæ & rei odiosæ conspectum ferre non possumus. In perceptionibus & percepturitionibus confusis multa insunt, quæ ab objectis aliis ad alia transferuntur, quibus repugnant, ut distincte nonnisi per fictiones explicari possint, & istiusmodi perceptionibus tanto magis perturbatur animus. Si quis talia experiri voluerit, is acutum se præstet necesse est in observando, quando anima a perceptionibus confusis affectum generantibus ad distinctas transit & ad appetitiones atque aversiones discernibiles ex illis ortas. Si quis ad arcana animæ penetralia admissus fuerit, ei nihil absurdius videri poterit materialismo, cum pudendam Materialistarum oscitantiam deprehendat, quando singulare acumen jactant. Habet equidem etiam mechanismus sua arcana arcanis animæ respondentia, quibus conservatur harmonia perpetua inter animam atque corpus; non eadem tamen sunt utrobique rationes. Poterant hæc disertius explicari ex principiis Psychologiæ rationalis, quæ alias demonstravimus, sed ad tantas ambages descendere non est hujus loci: sufficit excitasse attentionem eorum, qui in philosophando recto tramite incedere didicerunt.

§. 365.

Quando prænitens sibi met indignationem in se convertit, immo si se ipsum consideret tanquam ipsi indigne quam causam molestiarum, quibus torquetur animus, seu mali, quatur & iras affligitur, sibi irascitur. Si quis enim se considerat tanquam auto-

autotem facti cuius poenitet, sibi metipsum injuriam fecisse videtur. Quoniam tamen odium, quod gignit displicentia (§. 674. *Psych. empir.*), non prævalet adversus amorem sui homini naturalem; propterea malum sui non cupit, quia malum sibi intulit, attentione in autorem facti, non in id, quod inde secutum, conversa, consequenter vindictæ cupiditas abest (§. 871. *Psych. empir.*). Quoniam itaque si tædium ex injuria nobis ab altero illata percipimus, a vindictæ tamen cupidine alienum habemus animum, indignatio oritur (§. 873. *Psych. empir.*); si quis se considerat tanquam autorem facti, cuius poenitet, indignationem in se convertit. *Quod erat unum.*

Enimvero si quis attentionem suam omnem convertit in tædia, quibus torquetur animus, non vero in factum, ex quo ea consequuntur, & se considerat tanquam causam hujus mali, quo affligitur, cum ira oriatur ex opinione mali ex facto alterius nobis emergentis (§. 869. *Psych. empir.*), quin nobismetipsis irascamur fieri non potest. *Quod erat alterum.*

In moralibus non insolens est, ut homo se consideret tanquam subjectum duplex, ideoque certo respectu tanquam subjectum a se ipso diversum. Naturaliter homo se ipsum amat, quatenus appetitus ipsius naturaliter fertur in felicitatem suam (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.* & §. 606. *part. 1. Jur. nat.*), atque inde nascitur voluntas constans & perpetua felicitatem suam promovendi, & hætenus appetitus sensitivus cum rationali consentit. Nulla igitur ratio est, cur homo quasi duplex subjectum spectetur, ita ut in uno resideant facultates superiores, in altero inferiores. Enimvero quando contingit, ut, seposito usu facultatum superiorum, abusu inferiorum, quæ ab illis regi debe-

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

L II

bant,

bant, ne exorbitarent, homo faciat, quæ ipsum infellicium reddunt, quatenus agnoscit se sibiimetipsum contrarium fuisse; ut duplicem quasi in se voluntatem agnoscat; ratio omnino sufficiens adest, cur se consideret tanquam duplex subiectum, diversis voluntatibus unum ab altero distinguent. Quatenus igitur se ipsum amat, se tanquam se considerat, quatenus vult, ut sit felix; quatenus vero se reddidit infelicem tanquam personam a se diversam. Poterat hoc illustrari exemplo *Pauli* Apostoli inter hominem interiorem & exteriorem distinguentis, quasi ipse sit non unus idemque homo, sed ex duobus hominibus vinculo quodam inter se junctis componatur: sed ne videamus falcem immittere in alienam segetem, uberiores discussionem Theologis relinquimus. Quodsi vero homo se consideret tanquam personam a se diversam, quatenus facto suo incidit in malum, quo affigitur, iisdem affectibus animus ejus obnoxius esse debet, quibus obnoxius sit, dum alius facto suo idem malum ipsi intulit. Factum, cuius poenitet, duplici omnino modo considerari potest, vel quatenus consideratur ejus autor, qui id commisit, vel quatenus spectatur consequens, quod est malum inde consecutum, & per consequens quatenus is, qui factum commisit, est causa mali nobis præsens. Diversa hæc representatio facti diversos quoque concitat affectus. Perinde vero est, siue persona, quæ factum patravit, fuerit persona a nobis diversa, siue nosmet ipsos hoc respectu consideremus tanquam personam a nobis diversam, vi eorum, quæ modo uberius explicavimus. Producat autem homines, quos facti poenitet, verbis tam indignationem in se conversam a cupiditate vindictæ liberam, quam iram cum eadem conjunctam, ut propositio præsens a posteriori satis superque confirmetur. Non tamen opus est, ut cupiditas vindictæ semper in actum externum prorumpat, cum id nec fiat, quando aliis irascimur. Sed de eo dicemus suo loco,

§. 366.

Si alteri persuaseris, quod alii de ipso, vel factis ipsius De gloria benigne judicent, vel judicaturi sint, gloria concitatur. Etenim concitanda. si alteri persuaseris, alios de ipso vel factis ejus benigne judicare, vel judicatuuros esse; is benignum aliorum de se factisque suis judicium sibi repræsentat. Quamobrem cum opinione benigni aliorum judicii de se factisque suis repræsentatione gaudium concitetur, aut saltem voluptas excitetur (§. 766. *Psych. empir.*), & in hoc gaudio, vel voluptate gloria consistat (§. 765. *Psych. empir.*); si alteri persuaseris, quod alii de ipso vel facto ipsius benigne judicent, vel judicaturi sint, gloria concitatur.

Quid sit benignum aliorum de nobis nostrisque judicium, alias jam explicavimus (§. 765. *Psych. empir.*). Subjectum hujus judicii sunt non modo omnia, quæ personam nostram concernunt, sive ea natura nobis infint, sive a nobis acquisita, veluti dotes naturales & habitus exercitio comparati tam intellectuales, quam morales, immo habitus quoque corporis, verum etiam omnia, quæ quomodocunque nostra dici possunt, quo inprimis referenda sunt ea, quæ fecimus. Quoniam vero prædicatum, quod subjecto tribuitur, non æstimatur veritate, sed opinione ejus, qui affectui indulget; ideo probe considerandum est, quanti quis faciat judicium aliorum, quod ipsi persuaseris. Quemadmodum multi vanis delectantur laudibus, immo emendicatis, quidni etiam ementitis? ita eadem quoque ad concitandum gloriam sufficiunt. Voco autem laudes emendicatas, si quis quibuscunque artificiis permover alterum, ut laudes vel maxime immeritas de ipso publicer; ementitas vero, si laudes proprias per alios divulgari curat. Uterque mos apud nos hodie invaluit inter homines in Rep. literaria novos, qui cum tyronum adhuc numero sint atque be-

ne laterent, celebritatem nominis immature affectant, & homines ambitiosos, qui laudibus inhiant, quas non merentur, postquam in tantum excrevit novellarum litterarum & diariorum eruditorum numerus, ut facile reperire liceat laudum immeritarum publicatorem. Multæ sunt rationes, cur facilius persuadeas hominibus laudis & honoris cupidis, quod alii benignum de ipsis iudicium sint laturi, quam ut contrarium persuadeas, cum id maxime credant, quod maxime volunt.

§. 367.

*De eo, qui
veræ laudis
cupidus.*

Quoniam affectus gloriæ concitatur, si alteri persuaseris, quod alii de ipso vel factis ipsius benignum iudicium sint laturi (§. 366.), qui vero veræ laudis cupidus est, laudem parum curat nisi a peritis ipsi tribuatur (§. 342. part. 1. Jur. nat.); si quis veræ laudis fuerit cupidus, antequam affectus gloriæ concitetur, necesse est ut te peritum esse persuasus sit.

Qui vanis laudibus delectantur, absurdis imperitorum adulationibus fidem habent: qui vero nonnisi vera delectantur, aliorum credulitati non obnoxiam habent fidem, multo minus credunt adulatorem. Laudes imperitorum non voluptatem, sed potius molestiam creant, nisi constiterit, eas esse echo peritorum. Interest hoc nosse, ut coram aliis laudaturi satis circumspectos nos præbeamus, ne displiciamus, dum placere studemus.

§. 368.

De acquiescentia in se ipso una cum gloria concitata.

Si quis benignum aliorum iudicium de se atque factis suis pro vero habet, quod ipsi persuadetur, acquiescentia in se ipso una cum gloria concitatur: si affectus prior jam adfuerit, idem magis intenditur. Etenim qui benignum aliorum iudicium de se

&c

& factis suis pro vero habet, is ea, quæ fecit, bene aut recte a se facta esse putat (§. 505. *Log.* & §. 765. *Psych. empir.*). Quoniam itaque acquiescentia in se ipso concitatur, si alteri persuaseris ea, quæ fecit, bene aut recte facta esse (§. 353.), gloria vero concitatur, si eidem persuaseris alios de ipso & factis ejus benigne judicare, vel judicaturos esse (§. 366.); si quis benignum aliorum judicium de se atque factis suis pro vero habet, quod ipsi persuadetur; acquiescentia in se ipso una cum gloria concitatur. *Quod erat unum.*

Enimvero si quis quæ fecit bene ac recte a se facta opinatur, acquiescentia in se ipso oritur, etiam si id ab alio ipsi non persuadeatur (§. 749. 750. *Psych. empir.*), atque tum affectus hic jam occupat animum, antequam eidem persuaseris benignum aliorum de ipso & factis ipsius judicium, consequenter antequam is concitetur (§. 366.). Quod si jam eidem persuaseris benignum aliorum judicium, non modo inde voluptatem percipit (§. 766. *Psych. empir.*), verum etiam ex eo, quod merita sua ab aliis agnoscere putat. Quoniam igitur voluptas, qua perfunditur animus, dum gloria concitatur, inde incrementa capit; si affectus gloriæ concitatur, cum acquiescentia in se ipso jam occupavit animum, is magis intenditur. *Quod erat alterum.*

Apparet hinc acquiescentiam in se ipso atque gloriam conjungi posse, quemadmodum alias jam indicavimus (*not.* §. 751. *Psych. empir.*). Quando igitur una animum occupant; in unum confunduntur, ut mixtus aliquis prodeat affectus, qui diversa quadam voluptate animum pascit, sicuti sapor compositus ex commixtione duorum alio-

rum prodiens diversus est ab utroque, qui commiscetur, ut gustum diverso modo afficiat. Quamobrem affectum unum ab altero discreturus utrumque observare tenetur, si solus concitatus fuerit. Ceterum nemo facile in dubium vocabit placere hominibus, si merita eorum ab aliis agnoscantur. Differunt autem utique perceptiones animæ, si quis cogitat, merita sua agnoscere, & si quis benignum aliorum de se & factis suis iudicium sibi repræsentat, cum utrumque non semper simul ponatur: videmus enim homines delectari laudibus, quas immeritis sibi tribui non ignorant. Utrumque igitur iudicium per se in appetitum influit. Acquisitionem in se ipso sola est, si quis, quod capere difficile erat, improba diligentia usus tandem intime perspicit, aut quomodo veritates dudum detectæ & in vulgus notæ regi potuerint inveniri, vel bene ac recte factorum conscientia fruitur, quæ ad aliorum opinionem minime refert. Gloria vero sola animum demulcet, si quis præter omnem spem atque opinionem laudari experitur, quæ ad opinionem aliorum ab ipso relata minime fuerant, aut si gloria eum stimulet ad aggrediendum opus, cui perficiendo num suffecturæ sint vires nondum novit. Acutus observator facile casus discernere addiscet, si in observando fuerit sedulus. Multa docet usus, de quibus antea non cogitatum fuerat, & hoc modo defectus theoriæ suppletur.

§. 369.

*De gloria
felicитatis
causa.*

Si iudicium aliorum de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum; gloria ad felicitatem hominis pertinet, eademque magna ejus pars est. Si iudicium aliorum de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum; voluptas inde percepta vera est (§. 514. Psych. empir.). Quamobrem cum felicitas sit status, in quo voluptas vera perdurat (§. 636. Psych. empir.); illa quoque voluptas, quam creat nobis iudicium

judicium verum aliorum de eo quod bene vel recte fecimus, ad felicitatem pertinet. Quoniam itaque hæc voluptas prædominatur in gloria (§. 765. 614. *Pfych. empir.*); gloria ad felicitatem hominis pertinet, si iudicium de eo, quod bene aut recte fecimus, fuerit verum. *Quod erat*

Cum gloria stimulus sit ad præclara præstanda absque ulla spe lucri (§. 771. *Pfych. empir.*), ita ut non pigeat molesto perfungi labore, affectu omnem molestiam, quantacunque fuerit, vincente; facile hinc colligitur, voluptatem, qua perfunditur animus, dum gloria commovetur, esse summam. Quamobrem cum tanto majorem partem felicitatis faciat voluptas, quo ea fuerit maior (§. 107.); gloria magna felicitatis pars est. *Quod erat alterum.*

Si cui dubium videri poterat, cur ad gloriam requiramus iudicii aliorum de factis nostris nobis veritatem, cum ad concitandum affectum sufficiat opinio; is ad animum revocet ea, quæ eodem fine de acquiescentia in se ipso paulo ante annotavimus (not §. 355.). Exemplum, quod ibidem dedimus, facile ad propositionem præsentem illustrandam transfertur, modo opinioni propriæ substituas alienam, aut cogites casum, in quo quis spe sua excidit, quam de opinione aliorum conceperat. Ceterum dulcedinem hujus affectus nemo melius intelligit, quam qui eum degustavit. Propositio autem præsens probe perpendenda est iis, qui vanam gloriam affectant.

§. 370.

Quia gloria tum demum ad veram hominis felicitatem referenda, si iudicium de eo, quod bene, vel recte de cura defecimus, fuerit verum (§. 369.); ne nobis vana felicitate

te

te imponamus, opera danda est, ut sciamus, quid bene, vel recte factum sit, & bene ac recte agendi habitum acquiramus.

Idem supra commendavimus de acquiescentia in se ipso, ut ad veram felicitatem eandem referendam esse certi sumus (§. 356.). Quæ vero ibidem annotavimus de insufficientia opinionis constantis, ea huc quoque pertinent. Si acquiescentia in se ipso & gloria concitanda, in casu utroque requiritur iudicium de rectitudine ejus quod fecimus, nisi quod in priori sit proprium, in posteriori alienum. Utrumque autem verum esse debet, si affectus partem felicitatis facere debet. Maxime igitur nostra interest, ut simus omnimode certi, de veritate iudicii. Constat autem hanc certitudinem a scientia dependere (§. 595. Log.). Quodsi affectus gloriæ concitetur, antequam constet, quid alii de eo, quod fecimus, sint iudicaturi: tanto magis necesse est, ut sciamus id, quod facimus, bene vel recte fieri. Etenim si contingat, spem nostram nos fefellisse, remanet tamen acquiescentia in se ipso, quæ impeditur, quo minus molestia afficiatur animus, propterea quod merita nostra ab aliis non agnoscantur, aut, si qua adhuc molestia ideo nobis creatur, ea tamen voluptate, qua acquiescentia in se ipso animum perfundit, emollitur. Qui felicitatem suam curæ cordique habet, is admodum circumspexit esse debet, ne improvidus fiat infelicitatis suæ faber.

§. 371.

Quo tendat
gloria.

Gloria tendit ad conservandam felicitatem, & ad bene ac recte faciendum, quod faciendum est, ac ubi oritur ex benigno aliorum iudicio de eo, quod jam fecimus, studium bene ac recte faciendi acre efficit. Etenim gloria in gaudio consistit (§. 765. Psychempir.). Quoniam itaque gaudium tendit ad conservandam felicitatem (§. 279.); gloria quoque ad eandem conservandam tendit. Quod erat unum.

Enimve-

Enimvero quoniam gaudium istud nascitur ex eo, quod alios, bene ac recte a nobis factum esse, quod fecimus, judicatos putamus, qui vero vult finem, media quoque velit necesse est (§. 941. *Ontol.*); gloria utique tendit ad bene ac recte faciendum, quod faciendum est. *Quod erat secundum.*

Denique si gloria animum occupat, quando benignum aliorum de eo, quod fecimus, judicium experimur, & voluptate perfundit eum, ut dulcedinem hujus affectus degustemus; quin statum istum conservari cupiamus fieri nequit. Enimvero status hic perpetuatur, si omni animi contentione facere studeamus, quæ benignum aliorum judicium experiuntur. Quamobrem tanto majore quoque sollicitudine studemus, ut in posterum quoque faciamus, quæ bene ac recte fiunt, consequenter gloria studium bene ac recte faciendi accefficit. *Quod erat tertium.*

Ostendimus jam in superioribus (*not.* §. 156.), voluptatem esse stimulum appetitus tam sensitivi, quam rationalis. Quamobrem si quis quadam ex re voluptatem percipit, ejus percipiendæ causa in eandem etiam posthac fertur appetitus: cum enim per naturam felicitatem appetamus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), eum statum, in quo voluptas perdurat (§. 636. *Psych. empir.*), voluptatem, cujus dulcedinem degustavimus, perpetuam esse cupimus. Quodsi ergo ex benigno aliorum de factis nostris judicio voluptatem insignem percipimus, ad facta ista iteranda tendit appetitus. Et ubi cognoscimus voluptatem istam incrementa capere posse, ad ea quoque tendit appetitus, a quibus incrementa ista dependent, atque ita gloria accefficit studium bene ac recte faciendi. Non repetimus ea, quæ supra jam diximus (*not.* §. 156.), etsi hic probe notanda veniant, ne, quod vulgo fieri solet, in errorem incidamus, quasi

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

M m m

inter

inter voluptatem nocuam & innocuam, veram & apparentem non sit distinguendum, sed felicitas promiscue ex voluptatis cujuscunque perceptione sit æstimanda. Quamvis vero jam passim tradiderimus nunc & olim, quæ ad corrigendum atque evitandum hunc errorem faciunt, inferius tamen, quando de regimine affectuum acturi sumus, ut verus eorum appareata usus, ex instituto de eo erit agendum. Ex modo dictis autem colligitur, propositum bene ac recte agendi plerumque nonnisi speciale esse: neque enim ad generale devenitur nisi ubi attenditur, voluptatem non percipi ex facto, quatenus in specie tale est, veluti quod arguat excellentiam artis aut certæ cujusdam scientiæ, sed quatenus id, quod a nobis factum, bene atque recte factum est, saltem opinione nostra, & aliorum de eo judicium sibi sumentium. Atque hinc facile ulterius patet tendentiam gloriæ in omnibus non esse prorsus eandem, sed plurimum variare, prouti appetitus ad rectitudinem actionis in genere tractus ad specialia reducitur; id quod ab antecedentibus animæ modificationibus dependet in præsentem influentibus. Idem intelligitur de acquiescentia in se ipso cum gloria plerumque arctissimo vinculo copulata, & idem hic notasse in aliis juvat. Quando demonstravimus, gloriam esse stimulum ad præclara præstanda absque ulla spe lucri, idem in genere evicimus, nimirum ut quis incitetur ad præclara facta in suo genere, ut ideo dixerimus nihil unquam præclari in orbe terrarum factum, quod ex gloria tanquam fonte non manaverit, nec nisi eos, qui gloria ducti fuerunt, fecisse præclara ac de genere humano bene meruisse, in suo scilicet genere. (§. 771. *Psych. empir.*).

§. 372.

Quomodo amor certo- Si factum nobis representamus tanquam causam gloriæ & amor certo- acquiescentiæ in se ipso, seu voluptatis, qua uterque affectus animorum factorum demulcet; amor facti concitatur. Factum enim, quod concitetur. glo-

gloriam & acquiescentiam in se ipso parit, ad res inanimatas pertinet, quod per se patet. Quoniam itaque rem inanimatam amamus, si in ea deprehendimus quidpiam, quod nobis multam affert voluptatem, pro gradu huius voluptatis (§ 54. *Psych. empir.*); si factum nobis repræsentamus tanquam causam gloriæ & acquiescentiæ in se ipso, sive voluptatis, qua uterque affectus animum demulcet, amor facti istius concitatur.

Placet omnino factum, gloriæ & acquiescentiæ in se ipso causa, quatenus dulcissima voluptate animum pascit (§ 542. *Psych. empir.*). Quodsi ergo huc attentio nostra veratur, quin amor oriatur fieri nequit (§ 654. *Psych. empir.*). Quamobrem si fieri posset, ut factum, quod tantam nobis voluptatem creat, boni quidpiam obtingere posset, quemadmodum homini, animus non minus dispositus esset ad voluptatem inde percipiendam, qualem percipimus ex bono, quo gaudet homo a nobis amatus (§ 635. *Psych. empir.*). Ast cum hoc fieri minime possit, factum ita appetimus, ut idem semper quasi præsens in memoria resideret, sicuti amicum, quem impense amamus, nobis semper præsentem esse malleamus. Quæ de perceptionibus confusis & percepturitionibus hic tenenda sunt, ea ex superioribus petenda (not. §. 364.). Amorem, de quo hic sermo est, produnt laudes, quibus factum ornant affectu utroque, sive alterutro commoti (§. 294.).

§. 373.

Si quis se considerat tanquam autorem facti, quod acquiescentiam in se ipso & gloriam parit; se ipsum amat. Quando a-
enim quis se considerat, tanquam autorem facti, quod excitet glo-
acquiescentiam in se ipso atque gloriam parit, consequentia & ac-
ter animum dulcissima voluptate pascit (§. 749. 765. *Psych. in se ipso.*)
M m m 2

Psych. empir.); id omnino ipsi placet (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum amemus hominem, si quod nobis placet in ipso observamus (§. 645. *Psych. empir.*); se ipsum quoque amat, qui se considerat tanquam autorem facti, quod acquiescentiam in se ipso & gloriam parit.

Propositionem præsentem experientia abunde confirmat. Ex alias jam annotavimus (*not.* §. 365.), non insolens esse, ut homo in moralibus se spectet tanquam personam a se diversam.

§. 374.

*De pudore
concitando.*

Si alteri persuaseris, alios de ipso & factis ejus sinistrum ferre judicium & judicium ab ipsis latum esse verum; pudor concitatur. Etenim si alteri persuaseris alios de ipso & factis ejus sinistrum ferre judicium, quod ita judicent, pro vero habet. Quodsi igitur eidem quoque persuaseris, judicium istud esse verum; id verum esse putat. Quoniam itaque nullus dubitat, quin alii de se & factis suis sinistre judicent & hoc judicium pro vero habet, si quis vero sinistrum aliorum judicium sibi repræsentat, idque pro vero habet, tædiis afficitur (§. 775. *Psych. empir.*), atque in his pudor consistit (§. 774. *Psych. empir.*); pudor concitabitur, si alteri persuaseris, alios de ipso & factis ejus sinistrum judicium ferre & judicium ab ipsis latum esse verum.

Ad concitandum pudorem duo omnino requiruntur, tum ut alii de te, vel factis tuis sinistre judicent, tum ne dubites de veritate judicii istius. Sane neminem pudet facere, quod ipsum puderet, si nossent alii. Probant hoc exempla sceleratorum scelera clam committentium & studiose occultantium, ne resciscant alii. Ex adverso constat, non pudore

pudere eos facere, quod ab aliis improbatur, cum putant, alios factum pro malo, vel minus recto habere, quod ipsi pro bono vel licito, ac pro recto habent. Quodsi ergo pudor concitari debet, necesse est ut, quod quis fecit, male vel minus recte a se factum putet & ut norit, aliis factum hoc innotuisse eosque quod male, vel minus recte fecerit, quod fecit, agnoscere.

§. 375.

Pudor tendit ad delendam memoriam facti, quod nos pudet, Quo tendat & ad impediendum, ne id aliis in notitiam veniat, seu ad notitiæ pudor. aliorum id subtrahendum. Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, eorundem quoque ipsum poenitet (783. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum is, quem facti poenitet, factum infectum reddere mallet (§. 761. *Pfych. empir.*); quem facti pudet, idem quoque factum infectum reddi mallet, ne sinistro aliorum iudicio expositus esset. Ast cum hoc fieri minime possit, cumque opinio aliorum de se, vel factis suis expiraret, nisi eorum, de quibus sinistre judicant, amplius meminerint; pudor tendit ad delendam memoriam facti, quod nos pudet. *Quod erat unum.*

Enimvero cum alii de eo, quod fecimus, sinistre judicare non possint nisi id in eorum notitiam veniat, quod per se patet, ac ideo quem pudet eorum, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, is ea ab aliis ignorari mallet (§. 776. *Pfych. empir.*); pudor tendit ad ea subtrahendum notitiæ aliorum. *Quod erat alterum.*

Qui sinistra aliorum iudicia, quæ ipsis molesta accidunt eademque vera esse agnoscunt, experiuntur, verbis haud raro aperte produnt, malle sese, ut hoc non fecerint, manifesto indicio, quod ad pudorem accedat poenitentia.

M m m 3

Non

Non confundendus vero cum casu præsentis alius, in quo malevolorum judicia easdem querelas extorquent. Et quia nemo est, qui ab affectu molesto non liberari cupiat, quin in eo appetitus tendat ad causam ejus tollendam, dubitandum non est. Ac ideo quoque pudor tendit ad delendum memoriam ejus, cujus nos pudet. Quam studiose homines ea clare studeant, quæ famæ suæ adversa opinantur, & quam anxie vereantur, ne eadem resciscant alii, noto notius est. Quamobrem nec dubitandum est, quin pudor tendat ad id, cujus pudet, notitiæ aliorum subducendum. Idem clarissime elucet ex ardore animi, quo precibus compellantur ii, quibus factum innotuit, ne idem propalent. Ceterum notandum est, pudorem non modo occupare animos hominum, quando actu experiuntur judicia sinistra aliorum, verum etiam quando ea metuunt, aut tanquam extitura sibi repræsentant. Immo si quis agnoscit, se fecisse, quod minime se decet, seu maxime indecorum est; fieri quoque potest, ut ejus ipsum pudeat, etiamsi factum ad aliorum opinionem minime referat. Hinc idiotæ patrio dicimus: *Er muß sich vor sich selbst schämen*. Duplicem nimirum tunc personam distingvimus in: una altera repræsentat subiectum dignitatis, aut virtutum intellectualium, vel etiam moralium, quibus quis condecoratus, aut famæ, qua gaudet; altera vero subiectum male, vel minus recte facti. Atque hic pudor probe notandus ob usum, quem habet in moralibus, quemadmodum ex infra demonstrandis elucescet.

§. 376. De pudore.

Quando pudor tendit ad delendum memoriam factorum (§. 375.), ea autem deletur, si factis contrariis sinistra aliorum judicia in benigna convertas; si quis famæ suæ emendationem amans est, pudor tendit ad emendationem eorum, quorum pudet. Pona-

Ponamus eruditum immature ad nominis celebritatem contendere & libro edito de eo, quod nondum satis intelligit, meritam aliorum censuram incurrere. Quodsi famæ suæ fuerit studiosus, omnem movebit lapidem, ut in isto scientiarum, vel eruditionis genere præclara præstare possit, quæ peritorum laudem & approbationem merentur. Pudor igitur tum stimulus est, ut id emendet, cujus pudor, sicque memoria minus recte facti quasi deleat. Quamvis enim pudor in omnibus ad delendam memoriam facti tendat, non tamen propterea tendit eodem modo. Ubi in genere de affectu quodam agitur, aut, si mavis in se spectato, tendentia quoque non aliter consideratur, quam qualis inde oritur, pro diversitate vero subjectorum aliarumque circumstantiarum eadem specificatur, ut formam specialem acquirat: id quod notasse juvabit, ut in casibus datis tendentiam istam specificare valeamus.

§. 377.

Si quem ad agnitionem beneficiorum sibi ab alio præstito- *De gratitu-*
rum adduxeris, gratitudo concitatur. Etenim si quem ad a- *dine concitanda,*
gnitionem beneficiorum sibi ab alio præstitorum adduxeris, is beneficia ab ipso in se collata sibi repræsentans ea non modo pro beneficiis habet, verum etiam animum huc attendit, quod ab ipso in se sint collata. Quoniam igitur hac beneficiorum repræsentatione gratitudo oritur (§. 789. *Psych. empir.*); ea quoque concitatur, si quem ad agnitionem beneficiorum sibi ab alio præstitorum adduxeris.

Non omnes pro beneficiis habent, quæ sunt, ideoque pro re nata vel vili pendunt, vel ad debita referunt. Necessesse igitur est, ut alteri persuadeas, ea, quæ ab alio in ipsum profecta sunt, seu quæ is ipsi dedit, aut fecit, beneficiorum numero esse. Neque etiam omnes beneficium tanti

tanti faciunt, quanti facere debebant. Ad beneficii autem agnitionem utique requiritur, ut quantum sit cognoscamus. Quomodo vero beneficia aestimanda sint, alio loco & tempore demonstraturi sumus. Præterea animus advertendus est ad personam, quæ nobis benefecit. Inde enim potissimum pendet, ut ea nobis placeat, consequenter ut eandem amemus (§. 647. *Psych. empir.*): in quo amore gratitudo consistit (§. 784. *Psych. empir.*). Taceo, quod a persona benefactoris etiam petenda sint argumenta, quibus magnitudinem beneficii alteri persuadeas. Exempla dedimus alias (*not.* §. 785. 789. *Psych. empir.*). At verbis opus non est, cum rei testimonia ubivis adsint.

§. 378.

*Idem uberius
declaratur.*

Quoniam gratitudo concitatur, si quem ad agnitionem beneficiorum sibi ab alio præstitorum adduxeris (§. 377.); beneficium vero est actus omnis, quo ad alterius bona quæcunque sive animi, sive corporis, sive fortunæ gratis quid conferimus, vel malum quodcunque animi, corporis aut fortunæ ab altero avertimus (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*); gratitudinem concitaturus alteri representare debet non modo boni collationem, verum etiam mali depulsionem, vel ab eo factam liberationem.

Noto notius est maxima esse beneficia, quæ in mali depulsionem, vel liberationem ab eodem consistunt. Exemplo est, si quis periculum vitæ depellit, aut ex eodem extrahit, vel incendium ab ædibus tuis avertit. Immo si beneficium in omni sua latitudine sumitur, quemadmodum sumi debet, longe plurima sunt beneficiorum genera, quæ vulgo non agnoscuntur, suo loco uberius declaranda, quando de grato animo acturi sumus, quatenus inter virtutes locum habet & de amore ob beneficia in nos collata atque gratiarum actione.

§. 379.

§. 379.

Gratitudo tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem benefactoris. Etenim gratitudo in amore benefactoris consistit (§. 784. Psych. empir.). Quamobrem cum amor tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292.); gratitudo quoque tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem benefactoris.

Sicuti amor in genere stimulus est ad inserviendum & benefaciendum aliis (not. §. 292.); ita etiam gratitudo stimulus est ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem benefactoris. Acuit hunc stimulus ipsa beneficiorum consideratio, si ea recte æstimare didicerimus. Ac inde quoque petenda est ratio, cur amor benefactoris singulari quodam modo modificetur, ut gratitudo sit diversus affectus ab alio amore & propriam sibi habeat dulcedinem (not. §. 784. Psych. empir.). Quemadmodum vero affectus per se in tendentia terminatur, non autem necessario exigit, ut id existat, ad quod tendit; ita idem quoque valet de animo grato. Quando hic affectus occupat animum, ad quævis bona tam positiva, quam negativa præstanda idem pronus est, utut vel desit actu præstandi occasio, vel ea præsentem deficient vires. Etsi desit occasio, defint vires, semper tamen adest voluntas. Neque obstat, quod occasione oblata non præstetur, quod præstari poterat: quemadmodum enim tempora mutantur & nos in illis mutamur, ita etiam gratitudo in præsentem concitata successive languescit, & multa offeruntur, quæ obstant, quo minus præstetur quod præstitum fuisset, si occasio præstandi statim adfuisset.

§. 380.

Quando be-
nefactoris
commiseretur.

Qui gratum habet in benefactorem animum, ejus commiseratur, si malo quodam affligitur. Quod enim benefactor malo quodam affligitur, cum id tædia ipsi creet (§. 569. *Pfych. empir.*), ad infelicitatem ejus id referendum (§. 639. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum gratitudo tendat ad depellendam infelicitatem benefactoris (§. 379.); eundem utique indignum judicat malo, quo affligitur. Quoniam itaque commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695. *Pfych. empir.*); qui gratum habet animum, benefactoris commiseratur, si quo malo affligitur.

§. 381.

Quotendat
gratitudo in
specie.

Gratitudo tendit ad bonum bono referendum & gratias agendum. Qui enim gratum habet animum, is voluptatem benefactori creare, tædium vero sive molestiam ab eo avertere studet (§. 787. *Pfych. empir.*), quia ipsi benefecit (§. 784. *Pfych. empir.*), consequenter gratitudo tendit ad bonum in benefactorem conferendum (§. 558. *Pfych. empir.*), malum vero ab eo depellendum (§. 569. *Pfych. empir.*), quia benefactor bonum quoddam in nos contulit, aut malum quoddam a nobis depulsit, vel nos ab eodem liberavit (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum bonum bono referat, qui alteri existit causa boni (sive positivi, sive privati, seu negativi), quia ipsi causa boni extitit (§. 797. *Pfych. empir.*); gratitudo tendit ad bonum bono referendum. Quod erat unum.

Enimvero cum non semper adsit occasio bonum bono statim referendi, aut deficient vires; qui gratum habet

bet animum, bonum bono referre benefactori saltem cupit, & licet desit occasio, desint vires, adest tamen voluntas. Quamobrem cum qui gratum habet animum, eundem non modo a benefactore, verum etiam ab aliis agnoscere velit; quomodo is dispositus sit, verbis declarare studet. Enimvero si verbis declaramus animum gratum gratias agimus (§. 44. part. 4. Jur. nat.). Gratitude igitur tendit ad gratias agendum. *Quod erat alterum.*

Gratitude consistit in amore benefactoris ob beneficia (§. 784. *Psych. empir.*), ideoque representatione beneficiorum specificatur, ut ab alio amore differat. Quamvis itaque hoc commune habeat cum omni amore, ut tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius; id tamen ipsi proprium est, ut tendat ad bonum bono referendum & gratias agendum benefactori, ac propterea insit cupiditas appetitui sensitivo aliis declarandi hunc animum. Beneficia nobis præstita stimulus sunt ad bonum bono referendum; ut, si desit occasio vel desint vires, animus impatiens sit, quod desideria sua explere nequeat. Hinc videas animum gratum habentes nunc ob beneficia accepta benefactorem remunerari, nunc verbis animum gratum eidem declarare, nunc coram aliis beneficia sibi præstita prædicare. Omnes isti actus externi, qui consequuntur animi commotionem, indicant appetitiones, quæ insunt affectui. Quando nimirum quæritur, quo tendat affectus, quæstio huc redit, quænam appetitiones insint appetitui sensitivo, quænam aversiones aversioni sensitivæ, & quænam inde appetitiones in appetitum sensitivum redundent, quando eodem commovetur animus. Id vero a posteriori colligitur ex verbis & factis ejus, cujus animum affectus commoveret. Quod si hæc perpendantur, consensus eorum, quæ a priori demonstrantur, cum iis, quæ a posteriori nobis innotescunt, hoc est, quæ ex verbis & fa-

N n n 2

dis

etis colliguntur, in omni affectuum genere elucelcit. Immo hoc etiam modo a posteriori probatur, affectuum definitiones usui loquendi convenire, hoc est, distincte iisdem explicari vocabula, quibus in communi sermone perceptiones confusæ respondent.

§. 382.

De favore
concitando.

Si cui persuaseris, inesse alteri aliquid boni, quod opinione ipsius singulare est, imprimis eum moribus ac habitibus animæ, vel etiam corporis ipsi acceptis gaudere; favorem concitabis. Si cui enim persuaseris, inesse alteri aliquid boni, quod opinione ipsius singulare est, consequenter quo maxime delectatur, imprimis eum gaudere moribus ac habitibus animæ, quidni etiam corporis, ipsi acceptis, consequenter quæ ipsi voluptatem creant, ideoque placent (§. 542. *Psych. empir.*); is sibi bonum singulare, quod alteri inest, vel mores atque habitus animæ, itemque corporis, repræsentat. Quoniam itaque favor oritur ex repræsentatione eorum, unde mores ac habitus nobis accepti intelliguntur, vel ejus, quod nobis in altero placet, tanquam singulare spectatur (§. 792. *Psych. empir.*); favor concitatur, si cui persuaseris inesse alteri aliquid boni, quod opinione ipsius singulare est, imprimis eum moribus ac habitibus animæ, vel etiam corporis ipsi acceptis gaudere.

Exemplum dedimus alias (§. 791. *Psych. empir.*), quo propositio præsens illustrari potest, & prostant alia ubivis, ut plura in medium afferre superfluum foret. Quodsi excipias, ipsa hæc exempla abunde docere, quod sint longe plurimi, qui aliis favent propter perversos mores, vel habitus vitiosos; dubium hoc dudum sustulimus (§. 795. *Psych. empir.*). Quis, quæso, est qui nesciat, quam multi delectentur malis. In affectibus autem concitandis non specta-

spectatur veritas, sed opinio ejus, qui affectu commovetur, quemadmodum multoties jam inculcavimus, & quoad hunc affectum jam alibi annotavimus (*not. §. cit.*). Quando aliquem alteri commendamus, non aliud agimus, quam ut hujus favorem ipsi conciliemus. Argumenta autem, quibus aliquem commendamus, petuntur ab iis, quæ favoris concitandi causa persuadenda esse alteri ostendimus. Propositio itaque præsens plurimum utilitatis affert non modo in praxi morali, verum etiam in omnibus negotiis vitæ humanæ. Ecquis enim est, qui nesciat, quantum sæpissime a meta aberrant, qui aliis commendatione sua prodesse volunt?

§. 383.

Favor tendit ad præferendum eum, cui favemus, aliis, quos Quo tendat amamus, in felicitate promovenda. Etenim eum, cui favemus, in promovenda felicitate aliis præferimus, quos amamus (§. 793. *Psych. empir.*). Quamobrem cum facta, quorum stimulus est affectus, indicent, ad quænam tendat appetitus, dum affectu commovetur animus; favor tendit ad præferendum eum, cui favemus, in felicitate promovenda aliis, quos amamus.

Commendatione nostra ei, quem commendamus, favorem alterius conciliare studemus. Non vero aliud intendimus, quam ut is aliis, quibus idem quod petitur præstari poterat, præferatur. Dantur equidem casus, in quibus nulli sunt competitoris; iidem tamen non adversantur intentioni commendantis. Etenim tum intenditur, ut persona, quæ commendatur, digna judicetur, cui quod petitur præstetur, etiamsi aliis simile quid vel idem perentibus denegaretur. Cum vero dentur gradus favoris, sicuti amoris alterius cujuscunque; prælationi quoque locus est inter eos, quibus favemus, quemadmodum jam alias monuimus (*not. §. 793. Psych. empir.*). Ea quoque ratio est, cur perso-

nis favorabilibus ornandis non idem studium detur. Exempla in aulis Principum obvia, ubi plus valet favor, quam merita, quamvis non repugnet, ut favor meritis concitetur (§. 791. *Psych. empir.*). Ast aurea nondum adsunt secula, in quibus veritas vincit opinionem.

§. 384.

De spe & fiducia concitanda.

Si cui persuadeas bonum quoddam, quod cupit, ipsi obtentu possibile esse; spes concitatur. Quodsi eidem persuadeas, id obtentu facillimum esse, ut de eo obtinendo nulla supersit dubitatio; fiducia concitatur. Etenim si cui persuadeas bonum quoddam, quod cupit, ipsi obtentu possibile esse; is idem tanquam obtentu possibile sibi repræsentat. Quodsi vero quis sibi bonum tanquam obtentu possibile repræsentat, spes oritur (§. 797. *Psych. empir.*). Quamobrem si cui persuadeas bonum, quod cupit, ipsi obtentu possibile esse, spes concitatur. *Quod erat unum.*

Similiter si cui persuadeas bonum, quod cupit, obtentu facillimum esse; is sibi idem tanquam obtentu facillimum repræsentat, nullus dubitans, quin obtenturus sit. Enimvero cum ex repræsentatione boni tanquam obtentu facillimi nascatur fiducia (§. 802. *Psych. empir.*); si cui persuadeas bonum, quod cupit, obtentu facillimum esse, ut scilicet de eo obtinendo nulla dubitatio supersit, fiducia concitatur. *Quod erat alterum.*

Suminus nos bonum cupere, quod speramus, consequenter cupiditatem semper præcedere spem: antequam enim bonum cupimus, nec de eo cogitatur, utrum obtentu sit facile, an difficile, aut prorsus impossibile. Antequam igitur spes concitatur, cupiditas concitanda est. Quamvis enim alteri persuadeas bonum aliquod ab eo facile obtineri posse; si tamen id habere

habere nolit, nec sperabit, se id obtenturum. Quodsi ipsi obtingat, præter spem & expectationem id eveniet, immo si id habere nolit, accipere recusabit. Idem tenendum est de fiducia, quæ a spe nonnisi gradu differt (§. 796. *Psych. empir.*).

§. 385.

Spes tendit ad bonum, quod cupimus, obtinendum, seu ejus expectationem. Qui enim bonum cupit, id habere vult, quod per se patet. Quoniam vero qui sperat se id obtenturum, is sibi idem repræsentat tanquam obtentu possibile (§. 797. *Psych. empir.*); vehementius idem appetit, ut idem expectet. Spes igitur tendit ad bonum, quod cupimus, obtinendum, seu ejus expectationem. *Quo tendat spes.*

Quando bonum cupimus, porro jam inquirimus, utrum obtentu sit facile, an difficile. Quodsi obtentu impossibile videatur, quantacunque sit cupiditas, ad idem tamen obtinendum non inclinatur appetitus, ideoque de eo obtinendo omnis abjicitur cogitatio. Si idem obtentu difficile videatur, de difficultatibus superandis desperantes minime solliciti sumus de modo, quo id obtineri possit, nec ullus adhibetur conatus idem obtinendi. In utroque igitur casu appetitus non tendit ad idem obtinendum. Quodsi vero bonum, quod cupimus, a nobis obtineri posse probabile videtur; id obtinere conamur, atque ita spei, quæ concitatur, inest appetitio obtentionis boni. Equidem fieri potest; ut bonum, quod cupimus, nec tanquam obtentu impossibile, vel difficile, nec tanquam obtentu facile videatur, & hoc tamen non obstante idem obtinere conemur: sed tum in incerto aleam subire malumus, quam omnem cogitationem de eodem obtinendo abjicere, ne si forte contingat nos id obtinere potuisse, neglectus nos pœniteat.

§. 386.

§. 386.

Quo tendat
fiducia.

Quoniam fiducia nonnisi sublimis gradus spei est (§. 796. *Psych. empir.*), spes autem tendit ad bonum, quod cupimus, obtinendum (§. 386.); si fiducia commovetur animus, in bonum, quod cupimus, obtinendum fortius fertur appetitus, seu fiducia tendit ad certam boni expectationem.

Si fiducia commoventur animus, nobis prorsus certum videtur bonum, quod cupimus, a nobis obtentum iri (§. 804. *Psych. empir.*). Ardet igitur cupiditas habendi, ac inde tendentia ad bonum obtinendum efficitur fortior, ut impatiens efficiatur ejus expectatio. Vide, quæ alias dicta sunt, cum definitiones nostras spei atque fiduciæ usui loquendi conformes evinceremus (§. 803. *Psych. empir.*).

§. 387.

De cupiditate concitanda

Si cui persuaseris rem quandam absentem ipsi fore bonam eamque obtentu esse possibilem; cupiditas concitatur. Quodsi enim alicui persuaseris, rem quandam absentem, hoc est, quam nondum habet, ipsi fore bonam, eamque obtentu esse possibilem; is non modo eandem sibi tanquam bonam repræsentat, ideoque voluptatem ex ea percipit & tanquam voluptatis creatricem eandem considerat, siquidem eam haberet (§. 558. *Psych. empir.*), verum etiam eandem a se obtineri posse putat. Quoniam itaque ex istiusmodi boni repræsentatione cupiditas oritur (§. 810. 811. *Psych. empir.*); cupiditas utique concitatur, si alteri persuaseris rem quandam absentem ipsi fore bonam eamque obtentu esse possibilem.

Neminem appetere id, quod obtentu sibi impossibile judicat, adeo notum est, ut in dubium revocari minime possit. Quamobrem hanc conditionem in definitione reali cupiditatis

tatis tacite supposuimus (§. 810. *Psych. empir.*); expressam tamen ejus mentionem facere nolimus, quia subinde cupiditas extenditur ad ea, quæ a nobis obtineri non possunt, quæ habere tamen malle, si quidem ea obtentu nobis possibilia essent (§. 811. *Psych. empir.*): in aut hoc casu cupiditas vix nascens in ipso ortu suffocatur & in alios affectus pro datis circumstantiis abit, quemadmodum jam alias monuimus (§. cit.). Quod vero possibilitas obtinendi bonum, quod nondum habemus, differat ab ea, quæ in spe spectatur, quatenus superadditur opinio facilitatis, alias quoque monuimus (§. cit.). Cupiditas semper præcedit spem (not. §. 384.), aut non semper in spem abit. Quando enim a sola voluntate nostra dependet, utrum rem acquirere velimus, nec ne, spei locus non est, in quam demum tunc abit cupiditas, quando aliæ adhuc causæ concurrere debent, quarum concursus potestati nostræ subiectus non est. Quomodo vero conservatio boni, evitatio mali absentis & liberatio a præsentē spectentur tanquam bonum absens, ut ideo fiant objectum cupiditatis, alias quoque jam demonstravimus (§. 812. *Psych. empir.*). Alii igitur dicta hic repetenda non sunt, non tamen prorsus silentio prætereunda, cum in præsentē intersit animum ad ea attendere. Id adhuc addendum est, quatenus rationes probabiles adsunt pro boni præsentis conservatione, pro evitatione mali absentis & pro liberatione a malo præsentē, spem quoque oriri fore, ut bonum præsens conservetur, malum absens evitetur & malum præsens auferatur: id quod cum experientia consentit. Adest tam in cupiditate, quam in spe probabilitas obtinendi bonum absens, major tamen requiritur ad spem, quam ad cupiditatem concitandam. Unde est, ut non statim speremus, quod cupimus. Probe autem tenendum, non omnibus eadem æque probabilia videri, ita ut probabilitas, quæ uni sufficit ad spem concipiendam, alteri minus sufficiat. Denique notandum est, quando rem absentem nobis repræsentamus tanquam

(Wolffii Ethica Pars II.) O o o bo-

bonam, eam repræsentari tanquam voluptatis creaturam, & quatenus bona agnoscitur actu jam voluptatem quandam percipi, in cujus perceptione prægustus ille voluptatis consistit, quem ad cupiditatem requisivimus (§. 805. *Pfych. empir.*). Etsi enim res ipsa, cujus cupiditas excitatur, adhuc ignota sit, per ea tamen, quibus ejus bonitas persuadetur, animo ingignitur voluptas quædam affinis, quatenus cuidam ex re alia jam perceptæ assimilatur. Ideo quoque contingit, ut, quando re cupita potimur, haud raro confiteamur nos longe aliter de voluptate inde percipienda sensisse, quam nunc eandem experimur.

§. 388.

Quo tendat
cupiditas.

*Cupiditas tendit ad bonum absens obtinendum, & si præsens repræsentatur ut conservandum, ad idem conservandum, si malum absens ut evitandum, ad idem evitandum, si vero quod præsens est ut auferendum, ad liberationem ab eodem. Etenim si quod nobis placet nondum habemus, habere tamen volumus, id cupimus (§. 806. *Pfych. empir.*). Tendit itaque cupiditas ad id, quod nondum habemus, habendum, consequenter ad bonum absens obtinendum. Quod erat unum.*

Enimvero quoniam etiam cupimus boni conservationem, si præsens nobis repræsentamus ut conservandum, mali evitacionem, si idem nobis repræsentamus tanquam evitandum, & mali ablationem, si idem nobis repræsentamus tanquam auferendum (§. 812. *Pfych. empir.*); si bonum præsens repræsentatur tanquam conservandum, cupiditas ad ejus conservationem tendit; si malum absens repræsentatur ut evitandum, cupiditas ad ejus evitacionem tendit; si denique malum præsens repræsentatur ut auferendum, cupiditas ad idem auferendum, seu ad liberationem ab eodem tendit. Quod erat alterum.

Sicu-

Sicuti bonum esse debet obtentu possibile, saltem opinionione nostra, ut id cupiamus; ita quoque bonum præsens, quo fruimur, spectari debet tanquam amissibile, attamen conservabile, ut ad ejus conservationem tendat cupiditas. Similiter necesse est ut, si cupiditas tendere debet ad mali absentis evitacionem, & ad liberationem a præsenti, tam evitatio mali absentis, quam liberatio a præsenti videatur, possibilis. Ceterum quando cupimus boni conservationem, mali absentis evitacionem & a præsenti liberationem, affectus alii diversi pro diversitate circumstantiarum concurrere possunt, ut cupiditas ægre agnoscatur & quæ ad eandem referenda ab aliis difficulter discernantur. Notandum vero, posse etiam bonum in genere spectatum esse objectum cupiditatis & similiter malum in genere sub iis conditionibus spectatum, quas in propositione expressimus. Et hinc patet, cupiditatem naturaliter homini inditam esse, quatenus appetitus generaliter determinatus est ad bonum (§. 904. *Psych. empir.*). Inprimis autem adhuc notandum est, quamvis non minus in cupiditate, quam in spe supponatur bonum esse obtentu possibile, in illa tamen potissimum animum attendi ad boni absentiam, in hac vero ad bonum obtinendi possibilitatem & facilitatem, ut in illa obtinendi possibilitas quasi tacite supponatur, quatenus de impossibilitate, vel difficultate nulla incidit cogitatio. Plurimum autem interest, num perceptio aliqua nobis minime consensu influat in appetitum, an vero nobis consensu, ut in determinando appetitu prædominetur. In casu enim posteriori representatio possibilitatis & facilitatis obtinendi potissimum influit in appetitum sensitivum, ut concitetur spes; in priori autem representatio boni tanquam voluptatis creatricis, ut concitetur cupiditas. Differentia itaque in modo utriusque affectus concitandi attendenda & diversitas tendentiarum, qua percepturitus explicatur (§. 481. *Psych. rat.*), inde elucescit.

§. 389.

De fuga concitanda.

Si cui persuaseris rem quandam absentem, quæ præsens fieri potest, ipsi esse malam, fuga concitatur. Etenim si cui persuaseris, rem quandam absentem, quæ præsens fieri potest, ipsi esse malam; is malum hoc sibi repræsentat. Quamobrem cum ex hac repræsentatione oriatur fuga (§. 818. *Pfych. empir.*); si cui persuaseris, rem quandam absentem, quæ præsens fieri potest, ipsi esse malam, fuga concitatur.

Sumimus malum, cujus repræsentatione concitatur fuga, tale esse debere, quod præsens fieri potest. Quodsi enim id, quod malum esse quoad nos, agnoscimus, fuerit tale, ut a nobis acquiri vel nobis obtingere minime possit, istud non curamus, consequenter in appetitum & aversionem minime influit, neque ideo ejus repræsentatione affectus ullus concitari potest (§. 603. *Pfych. empir.*). Ac propterea in definitione reali fugæ hanc conditionem, quæ per se intelligitur, tacite supposuimus, prouti jam alias monuimus (*not. §. cit.*). Ceterum facile intelligitur, sub rebus malis, quæ præsentem fieri possunt, comprehendendi quoque facta tam positiva, quam privativa, quæ nobis tædia creare possunt. Opponitur fuga cupiditati. Quamobrem quæ de cupiditate diximus, fugæ quoque multum lucis affundunt.

§. 390.

De amore

Antequam cupiditas concitatur, amor; antequam fuga, o- ante cupidi- dium concitandum. Cupiditas enim ex amore nascitur, amor tatem & o- nimirum præcedit, cupiditas amorem sequitur (§. 807. *Pfych. empir.*). Quodsi ergo cupiditas concitanda, amor gam concit- ante concitandus est, Quod erat unum. tando.

Simili-

Similiter fuga ex odio nascitur, odium nimirum præcedit, fuga odium sequitur (§. 815. *Psych. empir.*). Quodsi ergo fuga concitanda, ante concitandum est odium. Quod erat alterum.

Quodsi perpendamus, quomodo cupiditas & amor brutorum atque rerum inanimatarum, fuga & odium brutorum atque rerum inanimatarum concitetur; clarissime percipitur, cupiditatem concitari non posse nisi prævio amore, nec fugam nisi prævio odio. Etenim cupiditas concitatur repræsentatione boni, quod acquirere possumus (§. 387). Si res repræsentatur tanquam bona, hoc est, tanquam voluptatis creatrix (§. 558. *Psych. empir.*), amor ejus concitatur (§. 289.); quodsi eadem sit acquisitio possibilis, cupiditas. Præcedit itaque amor, sequitur cupiditas, et si tempore subinde vix perceptibili, ut quasi una oriatur uterque affectus, & ad cupiditatem attenti amorem non appercipiamus. Similiter fuga concitatur repræsentatione mali, quod præsens fieri potest (§. 389.). Si res repræsentatur tanquam mala, hoc est, tanquam cædiorum sive molestiarum creatrix (§. 569. *Psych. empir.*), odium concitatur (§. 306.); quodsi porro consideretur, quod præsens fieri possit, fuga. Præcedit itaque odium, fuga sequitur, utut denuo tempore subinde vix perceptibili, ut uterque affectus quasi una oriatur, & ad fugam animum attendentes odium non appercipiamus. Quamvis hæc nimis subtilia videantur, quia vulgo a cupiditate non discernitur amor prævius, nec a fuga odium prævium; ea tamen probe notanda sunt, cum non modo usui sint in concitanda cupiditate & fuga, verum etiam in reliqua praxi morali, quæ affectus concernit. Subtilitatem acculant, qui non facile observabilia, quæ acumen ipsorum in observando effugiunt, a se invicem discernere non solent: ast aliorum imperitia nullum facit veritati præjudicium, quæ semper fructuosa est, si quidem intellectus fuerit satis excultus, comparanda ideo semini fecundo

cundo agro fertili commisso. Nescit quid sit acumen; qui subtilitatem in distingvendis iis, quæ diversa sunt, atro carbone notat, nec perpendit, ad errorem pandi viam, ad veritatem præcludi, si quæ diversa sunt in unum confundantur, nec a se invicem separentur.

§. 391.

*Quo tendat
fuga.*

Fuga tendit ad impediendum, ne malum, quod præsens fieri poterat, præsens fiat, seu quod existere poterat existat. Quod enim fugimus, id nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos (§. 816. Psych. empir.), consequenter idem avertitur (§. 590. Psych. empir.). Quoniam itaque aversatio tendit ad depellendum malum istud, quod cum absens sit, præsens fieri poterat (§. 250.), depellitur autem, si impeditur, ne præsens fiat, seu actu existat; fuga tendit ad impediendum, ne malum, quod præsens fieri poterat, præsens fiat, seu quod existere poterat, actu existat.

Objectum fugæ admodum generale est, cum extendatur ad id omne, quod nobis quomodocunque tædium sive molestiam creare potest, saltem opinione nostra. Quamobrem impedimentum quoque sumitur pro eo omni, quo efficitur, ne quod nobis molestiam creare poterat existat, quamvis in hoc quoque discernendo subtili haud raro acumine opus sit, quemadmodum mox patebit. Tendit etiam cupiditas ad evitandum malum absens, quod præsens fieri poterat; quod tamen tribuendum cupiditati non prorsus idem est, quod fugæ debetur. Nimirum si distincte explicandum quod affectus hic involvit, quando nobis repræsentamus, aliquid nobis molestiam creare posse, si actu existat, id existere nolumus, sicque in nobis existit conatus impediendi, ne perceptioni prævisæ in nobis locus sit (§. 496. Psych. rat.). Atque hoc modo fuga tendit ad impediendum,

ne

ne malum, quod existere poterat, existat. Quodsi jam porro consideremus, si malum prævisum non existat, id a nobis evitari, cum evitatio mali bona sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque spectetur tanquam voluptatis creatrix (§. 558. *Psych. empir.*), fuga influit in appetitum sensitivum & in eodem excitat cupiditatem evitandi malum, E. gr. ponamus noctu, nobis dormientibus, oriri incendium in ædibus nostris, ut in periculo vitæ constituti simus. Malum, quod adhuc absens est, sed præsens fieri potest, in eo consistit, ut igne crememur, consequenter actionem flammæ feralis spectamus tanquam malam quoad nos. Quando igitur fuga concitatur, affectus tendit ad impediendum, ne actioni isti sit locus, & per consequens ad periculum hoc, quod jamjam imminet, a nobis averrendum. Quodsi vero evitacionem casus tam funesti spectemus tanquam nobis bonum, cupiditas excitatur eum evitandi, & hoc modo fugam præviat cupiditas sequitur; aut eandem comitatur. Hunc fugæ in appetitum sensitivum influxum cum non adverterit *Cartesius*, evitacionem periculi a conatu impediendi, ne perceptionibus prævisis locus sit, non distinguens fugam a cupiditate evitandi malum, seu id, quod molestiam creare potest, non discrevit, quemadmodum jam alias monuimus (*not. §. 819. Psych. empir.*): id quod tanto facilius accidere poterat, quia facultatem averlandi a facultate appetendi non distinxit, sed communi more aversiones ad appetitum retulit, nec in animo admisit nisi ea, quorum nobis conscii sumus.

§. 392.

Quia fuga tendit ad impediendum, ne malum quod De fuga a-
existere poterat, existat (§. 391.), impeditur autem, ne actionum ma-
actio mala existat, quam patrare poteramus, si ab ea nos larum.
abstineamus: si actionem malam fugimus, fuga tendit ad nos ab-
stinendum ab eadem, & per consequens si eam cupimus tam
quam

pinquans, seu imminens repræsentat. Quamobrem cum opinione mali appropinquantis, seu imminentis, timor excitetur (§. 823. *Psych. empir.*); idem concitabitur, si alteri persuaseris, malum jamjam appropinquare, seu imminere. *Quod erat secundum.*

Denique si alteri persuaseris, malum esse evitatu impossibile idemque ipsi fore intolerabile; is sibi malum tanquam inevitabile atque intolerabile repræsentat. Quamobrem cum desperatio oriatur, si nobis malum tanquam inevitabile, ac inprimis si simul tanquam intolerabile repræsentemus (§. 825. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, malum esse inevitabile, idemque fore intolerabile, desperatio concitatur. *Quod erat tertium.*

Metus, timor & desperatio sunt affectus nonnisi gradu differentes. Pendet gradus affectus a probabilitate eventus, quem in suo genere auget magnitudo mali, ita ut metus & timor nunc major sit, nunc minor, prouti opinione nostra malum majus, vel minus est. In desperatione autem tantum censetur malum, ut a nobis tolerari non possit, & opinio intolerabilitatis gradum desperationis maxime intendit. Quando autem nobis malum repræsentamus tanquam inevitabile, pro certo habemus, id eventurum. Quamobrem desperationi quoque locus est, si nobis certum sit id eventurum esse, veluti si sententia de ultimo supplicio ad idem condemnato publicatur, si quis videt se ex flammis feralibus salvum evadere non posse, vel fieri non posse, ut incendium ab ædibus suis avertatur. Varia ad differentiam horum affectuum spectantia commemoravimus, cum definitiones metus, timoris & desperationis recepto significatui conformes evinceremus (§. 826. *Psych. empir.*), quæ ibidem legi possunt. Major probabilitas requiritur, ut malum tanquam appropinquans spectetur, quam ut tanquam eventum

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

P pp

eventu

eventu possibile consideretur. In casu posteriori subinde fere sufficit probabilitas intrinseca, cum in priori requirantur etiam ad extrinsecam requisita, & in casu desperationis jam adsunt, quæ extrinsecam determinant, aut saltem determinare possunt. Constat vero etiam, quantum varient hominum in æstimanda probabilitate opiniones, præsertim cum ea nondum sit certis regulis adstricta, ut nec eruditi & scientia excellentes eam ex vero æstimare didicerint. In concitandis autem affectibus, immo in reliqua etiam praxi morali multum usum haberet Logica probabilium.

§. 394.

*Quod metus
presupponat
fugam.*

Quoniam repræsentatione mali, quod sibi obtingere posse quis opinatur, fuga concitatur (§. 818. *Psych. empir.*), quando vero quis sibi repræsentat malum tanquam eventu possibile, attentione scilicet in possibilitatem eventus directâ, metus (§. 822. *Psych. empir.*), & si alteri persuadere velis, malum quoddam eventu esse possibile, ipsi quoque persuadere debes id, quod eventu possibile, esse malum, quod ipsi obtingere potest; quando metus concitandus, ante concitanda fuga (§. 393.), aut fuga & metus uno quasi actu concitantur.

Metus opponitur spei. Sicuti ergo spes concitari nequit, nisi supponatur te bonum cupere, ita ut cupiditas præcedat spem, spes sequatur, aut veluti illam comitari ut plurimum videatur; ita etiam nemo metuit malum, quod non fugit, cum id parum curet, ideoque animus ad idem indifferenter se habeat. Dubium, quod oriri poterat in modo concitandi utrumque affectum, supra jam removimus, cum de cupiditate concitanda ageremus (*not.* §. 387. quæ enim ibidem de spe & cupiditate dicta sunt, ea etiam ad metum & fugam applicanda. Diximus ideo, si malum tanquam eventu possibile repræsentetur, attentionem possimum dirigi

gi in possibilitatem eventus: aut quando malum, quod nobis obtingere potest, repræsentatur, attentio potissimum dirigitur ad molestiam, quam creat, siquidem præsens sit. Cetera repetere nolumus, quæ quivis per se ad affectus præsentis facile applicabit: sed demus exemplum. Qui spectra metuit, manus violentas sibi ab iis inferri posse arbitratur. Quando igitur cogitatio de vi a spectris illata animum subit, cum hanc illationem possibilem esse putet, fuga concitatur. Enimvero si in tenebris solus commoretur, atque spectra comparere posse, consequenter vim sibi inferre putet, metu concutitur, immo si forte strepitum quendam audit, cuius ipsi causa ignota est, cum vi imaginationis spectrum tanquam præsens & ad nos accedens propius sistitur, metus in timorem degenerat. Notandum vero est malum, quod metuimus, non esse spectrum, sed vim, qua ipsum impetiturum esse corpus nostrum putamus. Quamvis itaque spectrum nobis jam præsens esse videatur, metus tamen adhuc durat, quoniam malum, quod imaginamur, nondum adest, sed saltem adhuc tanquam eventu possibile consideratur.

§. 395.

Si cui rei, quam cupit, potiundæ difficultatem repræsentamus; metus concitatur. Quod enim cupimus, id nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 808. *Psych. empir.*), consequenter ejus jacturam tanquam malum (§. 754. *part. i. Jur. nat.*). Quodsi putemus, adesse difficultatem rei, quam cupimus, potiundæ; jacturam istam tanquam eventu possibilem nobis repræsentamus. Quamobrem cum metus concitetur, si alteri persuaseris malum quoddam eventu possibile esse (§. 393.); metus quoque concitabitur, si alteri persuaseris rei, quam cupit, potiundæ difficultatem.

P p p 2

Ad

Ad hunc casum particularem respexit *Curtius* in definiendo metu (§. 816. *Pfych. empir.*), quem dubio procul ipsi in memoriam revocaverat spes, de qua modo cogitaverat, attentionem ab aliis avocans. Constat nimirum spem degenerare in metum, quando cogitatio difficultatis rei, cuius spem conceperamus, potiundæ animum subit, nos spem abjicere & metui locum facere. Obtinet etiam hic differentia inter timorem, metum ac desperationem, quam supra notavimus (§. 393.), pro diversitate scilicet difficultatis rei potiundæ, quæ nunc magis, nunc minus probabilem reddit spei frustrationem. Fieri haud raro solet, ut magnam rei potiundæ spem concipiamus; ast ubi posthac emergunt, aut nobis innotescunt difficultates antea cognitæ, metus spei sociatur, ut inter spem & metum quasi medii hæreamus, aut metus spem prorsus vincat, præsertim si ad eum gradum propius accesserit, in quo desperatio consistit.

§. 396.

Quo tendat Metus, timor & desperatio tendunt ad malum venturum a metu, timor nobis amoliendum, estque sollicitudo id faciendi major in timore, & desperatio, quam in metu, & in desperatione major, quam in timore. Quod enim metuimus, id nobis repræsentamus tanquam malum eventu possibile (§. 821. *Pfych. empir.*), consequenter idem averfamur (§. 590. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum omnis averfatio tendat ad aliquid depellendum (§. 250.), & huc etiam tendat omnis affectus, qui in averfione vehementiori consistit (§. 252. b. & §. 603. *Pfych. empir.*), in metu autem spectetur malum venturum (§. 820. *Pfych. empir.*); metus tendit ad malum venturum a nobis amoliendum. Quod erat unum.

Cum timor & desperatio non sint nisi gradus majores metus & gradus in desperatione sit summus (§. 823.

825.

825. *Psych. empir.*); timor quoque & desperatio tendunt ad malum venturum amoliendum, *per demonstrata n. 1.* Quoniam vero in timore malum spectatur tanquam appropinquans (§. 823. *Psych. empir.*), in desperatione tanquam inevitabile (§. 825. *Psych. empir.*); sollicitudo idem amolendi major est in timore, quam in metu, & in desperatione major, quam in timore. *Quod erat alterum.*

Sollicitudinem mali amolendi in metu & timore produnt facta metuentium, prodit quoque sermo. Si ædes non longo admodum intervallo a nostris remotæ ardent, quo nostras etiam corripere posse putamus; de rebus nostris servandis & ædibus nostris adversus flammam tuendis solliciti sumus. Quicquid ad restinguendum incendium conferre possumus, id conferimus, alios ad restinguendum adhortamur & de neglectu in restinguendo observato conquerimur, aliorum quoque auxilium imploramus. Crescit hæc sollicitudo cum ipso affectu, quo magis incendium appropinquat. Quando malum jam imminens inevitabile videtur, desperatio ducit ad extrema tentanda, ut homines e. gr. in incendiis rerum servandarum causa subeant periculum vitæ, vel ex lecto prostrantes per flammam ab utroque latere sævientes fugiant itaque vestimenta iis consumendas relinquunt. Pertinet huc fuga criminis capitalis rei, omnia sua bona, quæ possidet, dereliquentis. Immo huc etiam pertinet, si quis pœnæ evitandæ causa violentas manus sibi met ipsi infert, aut si desperatio huc ducit eum, cujus omnia bona incendio absumta sunt.

§. 397.

Quoniam metus tendit ad malum venturum amoliendum (§. 396.), pœna vero malum physicum est, quod *metus pœna.* propter malum morale, hoc est, factum lege prohibitum,

P p p 3

in-

infigitur (§. 285. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & poena evitatur, ideoque malum istud a nobis amolitur, si ab actione lege prohibita committenda nos abstineamus, quod per se patet; *metus poena tendit ad factum lege prohibitum non committendum, vel praeceptum non omittendum.*

Hinc patet ratio, cur alterum obligemus ad actiones lege prohibitas non committendas sanctione poenali. Hac ipsa enim non aliud intenditur, quam ut metus incutiatur iis, qui actiones istas committere mallerent. Actionis enim omissio nonnisi mediate intenditur, aut intendi potest. Quodsi in omissionem facti, quod lege praecipitur, poena fuerit statuta, cum tunc omissio sit prohibita, perinde omnino est factum praeceptum non omittere, ac prohibitum non committere. Exemplum ut dentur opus non est, cum adeo obvia ubivis sint, ut a nemine ignorentur.

§. 398.

Quando desperatio in tristitiam abeat.

Si nobis certi esse videmur, quod malum adventurum evitare nequeamus; desperatio in tristitiam abit. Quando enim nobis certi esse videmur, quod malum adventurum evitare nequeamus; nulla novimus media, quibus uti possemus id evitaturi, consequenter cessat omnis sollicitudo malum istud a nobis amoliendi. Quamobrem cum malum adventurum inevitabile nobis repraesentemus per modum rei praesentis, id quod tanto facilius contingit in perceptionibus confusis affectuum genetricibus (§. 605. 609. *Psych. empir.*), ex mali autem praesentis repraesentatione oriatur tristitia (§. 623. *Psych. empir.*); si nobis certi esse videmur, quod malum adventurum evitare nequeamus, desperatio in tristitiam abit.

Experientia propositionem praesentem confirmat. Videmus enim quod homines, qui desperant se malum adventurum
a se

a se amoliri posse, lachrymis & luctui se dent, non aliam rationem allegantes, quam quod ignorent, quomodo malum, quod adventurum est, effugere possint. Cum desperatio supponat malum eventum possibile, si eveniat, nobis inevitabile fore; quando de ejus adventu non amplius dubitamus & id a nobis evitari non posse pro certo habemus, desperatio utique cessat. Probant idem exempla maleficorum, publicata sententia supplicii ultimi.

§. 399.

Quoniam desperatio in tristitiam abit, si nobis certi esse videmur, quod malum adventurum evitare nequeamus (§. 398.); tristitia vero tendit ad depellendam infelicitatem (§. 279.); si nobis certi esse videmur, quod malum evitare nequeamus, quod jamjam imminet, tristitia, in quam abit desperatio, tendit ad implorandum opem aliorum & hac deficiente ad effundendum querelas. *Quo tendat tristitia ista.*

Ita si quis ædibus conflagentibus inde exire non possit vitam suam servaturus; eum audias tristi clamore implorare opem aliorum &, ubi impossibile est, ut opem ferant alii, tristissimas audias ingemiscantis querelas, & omni spe auxilii destitutum adhuc querere, an nemo sit, qui sibi opem ferre possit. Reus ad mortem condemnatus cum videat se ultimum supplicium evitare non posse, totum se tristitiæ dat. Quodsi tamen oblata videatur occasio aufugiendi ex carcere; eam ambabus manibus amplectitur & fuga vitæ suæ consulere conatur. Redux igitur facta desperatio jubet tentari medium extremum, quod ipsi superesse videtur ad vitam servandam, consequenter ad malum imminens a se amoliendum. Ast si in tristitia manet, opem aliorum saltem implorat in miseria sublevanda, quam frustra implorari agnoscit, ut ab ea liberetur. Audias tamen etiam ab eo querelas, quod omni auxilio se destitutum sentiat, nec quisquam sit, qui ipsi opem ferre possit.

§. 400.

§. 400.

De terrore
concitando.

Si quis certior redditur, præter omnem opinionem & expectationem evenisse aliquod malum, quod ingens esse putat; terror ipsi injicitur. Quodsi enim quis certior fit, præter omnem opinionem & expectationem ingens quoddam malum evenisse; is malum hoc sibi repræsentat. Quamobrem cum terror oriatur ex adventu mali improvifi, præter omnem expectationem & opinionem accidentis (§. 829. *Psych. empir.*); si quis certior redditur, præter omnem opinionem & expectationem evenisse aliquod malum, quod ingens esse putat, terror ipsi injicitur.

Ponamus tibi nunciari, in prædio tuo sævire incendium; quin terrorem tibi injiciat nuncius dubitandum non est. Ita qui incendia valde metuit, audito signo suborti incendii, quod publice dari solet, in terrorem conjicitur, quo exemplo jam usi sumus alias in definitione reali terroris illustranda & confirmanda (§. 829. *Psych. empir.*). Sufficit nimirum ad concitandum terrorem in incerto opinio probabilis periculi præsentis. Quantum vero variet hominum de probabilitate periculi præsentis opinio, nemo est qui nesciat. Quamobrem non est, quod miremur, eundem casum non omnibus inferre terrorem, nec omnibus eundem. Pertinet huc quoque exemplum eorum, quos terror invadit, si ex improvifo sibi apparere putant spectrum, a quo sibi timere solent. Probe autem notandum est, in terrore mali repræsentationem potissimum influere in aversionem sensitivam, quatenus ex improvifo adventat; adventu improvifo enim absente non terror, sed vel metus, vel timor, vel desperatio, vel saltem tristitia concitatur, prouti circumstantiæ ceteræ huic, vel alii affectui locum faciunt. Hoc tamen non obstante magna quoque vis est magnitudinis mali, in quo æstimando unusquisque suo sensu abundat, quodque

que ab omnibus eodem modo aestimari nequit: quod enim uni gravissimum est atque intolerabile, id alteri leve ac tolerabile esse potest. Quantum igitur dandum sit opinioni ejus, cui terror infertur, ex circumstantiis singularibus definendum.

§. 401.

Quoniam terror ei injicitur, cui adventus mali im- *De malo im-*
provitus nunciatur (§. 400.), quem vero quis amat, *proviso, quod*
eundem considerat tanquam se ipsum (§. 659. *Psych. empir.*), *obvenit per-*
consequenter quod ipsi accidit malum, id sibi met ipsi eve- *sona amate.*
nisse putat, aut saltem ejus se participem esse arbitratur; si
cui nunciatur malum, quod præter omnem opinionem & expectatio-
nem obvenit persone, quam impense amat, ipsi terror injicitur.

Amant parentes liberos, nisi adsint causæ singulares affe-
ctum naturalem suppressentes. Quodsi patri nunciatur, fi-
lium in flumine submersum periisse, cum de eo minime
cogitaret, terror ipsi injicitur. Idem contingit, si literis
redditur certior, filium suum absentem, quem bene valere
putabat, mortuum esse. Similiter uxor terrore concutitur,
si ex improvise nunciatur, maritum apoplexia extinctum es-
se, vel a famulo conclave ingrediente mortuum humi ja-
centem inventum esse.

§. 402.

Terror impedit, quo minus de amoliendo malo cogitemus. *De affectu*
Etenim cum terrorem injiciat adventus mali improvise, *terroris.*
malum, quatenus molestiarum creatrix est, omnem atten-
tionem in se trahit, ut cogitatio de mediis, quibus peri-
culum nobis imminens averti potest, animum subire ne-
queat. Terror itaque impedit, quo minus de malo a
nobis amoliendo cogitemus.

(*Wolfsi Esbica Pars II.*)

Q99

Terror

Terror ideo affectus molestissimus est & maxime noxius, etiamsi non omnibus noceat eodem modo, nec omnes æque noxium eundem experiantur. Non tamen propterea necesse est, ut affectuum numerum multiplices propter varietatem scilicet effectuum, quos pro varietate personarum aliarumque circumstantiarum producit terror. Ponamus incendium subito ortum præter ullam opinionem & expectationem terrorem injicere aedes inhabitanti, quæ ardent. Terrore concussus, cum attentionem omnem defigat in malo præsentem, non cogitat de periculo, quod sibi & rebus suis imminet, ut idem avertere, & se resque suas servare studeat. Unde ad se redeuntem confiteri audias, sese ignorare quid sibi faciendum sit. Et, si vel maxime res quasdam servare vult, nescius tamen quid agat res vilissimas rebus pretiosissimis præfert, non aliter postea se excusans, quam quod præ terrore ignoraverit, quid agat. Non est, quod excipias, malum, quo terror injicitur, haud raro tale esse, quod depelli minime potest, veluti si nunciatur obitus inopinatus filii, vel strages, quam grando dedit frugibus: etenim cum terror sit sanitati ipsique vitæ admodum inimicus, periculum adest quod depellendum, seu malum, quod ex malo præsentem nasci potest. Afferenda quoque est malo, quod nos affligit, medela, ad quam tendit alias tristitia, utpote tendens ad infelicitatem depellendam (§. 279). Quoniam vero terror attentionem omnem ab eo avertit, cujus cogitatio animum subire poterat, immo subinde mentem adeo stupesciat, ut ne quidem perceptiones præsentis appercepiat, quo in casu homines se quasi extra se raptos opinantur; de his omnibus minus cogitant, nec dici potest, quod huc eos ducat affectus. Langvescente autem terrore, cum quasi ad se redit animus, remanet timor, metus vel tristitia & cogitatur de mediis vel evitandi, vel, si id fieri minime possit, imminuendi, aut leniendi malum.

§. 403.

Si in aliquo concitas cupiditatem boni absentis, ipsum au- De fluctuati-
tem docere non potes media, quibus idem obtinetur, aut quorum one animi.
executio in potestate ipsius est, aut plura suppeditas media, quo-
rum quod sit melius ipsi persuadere nequis; fluctuatio animi conci-
tatur. Quodsi enim cupiditas concitatur, ea tendit ad bo-
num absens obtinendum (§. 388.). Enimvero si ipsum
docere nequis media, quibus bonum, quod cupit, obti-
neri potest, vel media, quorum executio in potestate ip-
sius est, aut media, de quibus sollicitus est, ignorat, aut
quomodo ea exequi debeat nescit. Quodsi vero plura
eum doceas media, quorum quod præstet ceteris ipsi per-
suaderi non potest, quodnam eligere debeat anceps hæ-
ret. Enimvero ex ignorantia mediorum, quibus bonum,
quod cupimus, obtineri potest, vel electionis, aut exe-
cutionis eorundem oritur fluctuatio animi (§. 835. *Psych.*
empir.). Quodsi ergo in aliquo concites cupiditatem bo-
ni absentis, ipsum autem docere non potes media, qui-
bus idem obtinetur, aut quorum executio in potestate ip-
sius est, aut plura suppeditas media, quorum quod sit me-
lius, ipsi persuadere nequis, fluctuatio animi concitatur.

Cum cupiditas tendat ad bonum absens obtinendum, quan-
do ea flagrat animus, sollicitudinem de mediis parit, qui-
bus id obtineri potest. In mediis duo spectantur, nimirum
utrum ad finem obtinendum sufficiant, nec ne, & quomo-
do ea executioni sint danda, & num eorum executio in po-
testate nostra sit. Quodsi plura dentur media, electione
opus est. Appetitus vero naturaliter determinatus est ad id
alteri præferendum, quod judicatur melius (§. 398. *Psych.*
empir.). Antequam igitur decreveris, quibus mediis uti ve-
lis, opus ipsum non aggredieris. Ignorantia mediorum,

Q 99 2

aut

aut executionis eorundem, hæsitatio in electione sive mediorum, sive modi exequendi ad fugam boni absentis trahit, cuius cupiditatem fovet ipsius boni repræsentatio. Atque ita quasi pugna quædam oritur inter fugam & cupiditatem, quamdiu affectus unus alterum non vincit.

§. 404.

*Quo tendat
fluctuatio,
animi.*

Fluctuatio animi tendit ad audaciam, si fuga eventus contrarii fuerit minor cupiditate boni; ad segnitiam vero, vel patientiam, si fuga eventus contrarii prævalet adversus cupiditatem boni. Quando enim animus fluctuat, bonum quoddam cupimus & solliciti sumus de mediis idem obtinendi, quæ si reperire, aut executionem eorundem detegere non possumus, vel si difficultates appareant, quæ quomodo superandæ sint non videmus, vel denique si ob rationes diversa media suadentes decidere nequeamus quodnam eorum sit melius, ita ut ex dubiorum fluctibus emergere nequeamus, aut audaces fortunæ arbitrio nos committere debemus expectaturi, utrum nos juvare, an auxilio destituere velit, aut a bono prosequendo nos abstinere teneamur, quantacunque sit habendi cupido. Quibus parum curæ est, utrum conatui respondeat eventus, nec ne, cum fuga eventus contrarii minor sit cupiditate boni absentis, illi audaces fortunæ arbitrio se & eventum committunt; at si fuga eventus contrarii major sit cupiditate boni, utut vel maxime inviti a proposito bonum, quod cupiunt, prosequendi desistunt. Quamobrem patet, fluctuationem boni tendere ad audaciam, si fuga eventus contrarii fuerit minor cupiditate boni; ad segnitiam vero, vel patientiam, si illa adversus hanc prævalet.

Mul-

Multa hic dicenda forent, si ad particularia descendere vellemus. Sed dabitur alibi de hisce plura dicendi occasio, inprimis quando de patientia acturi sumus. Sed demus exemplum. Ponamus Sempronium decrevisse, ut uxorem ducat, & flagrare cupiditate ducendi *Ceciliam*. Cum cupiditas tendat ad matrimonium cum eadem contrahendum, ea ducit ad consultationem, quomodo ad eam convenire & consensum ejus atque parentum impetrare possit. Quodsi parum curæ habeat, si repulsam ferat; patrem vel matrem adire audeat, utut nulla ipsi cum illo, vel hac intercedat consuetudo, & desideria sua exponit. Hic igitur omnem eventum fortunæ committit, fretus illo pervulgato: fortunam juvare audaces, repellere timidos. At si ex adverso ignominiosam sibi judicet repulsam fore, eamque obstituram, quo minus successum posthac sperare possit in ambienda alia; a proposito desistit, utut non sine ægritudine, quam fovet cupiditas manens. Ab ea si liberari cupit, necesse est, ut patienter ferat, quod mutare non potest. Fieri etiam potest, ut, si hortentur alii ut aleam jaciat, vix ac ne vix quidem ad id faciendum se adduci patiatur, repugnantiz cujusdam internæ sibi conscius. Atque ita patet, quomodo & quando fluctuatio animi tendat ad audaciam, vel ad patientiam, aut segnitiam. Fluctuatio animi affectus valde molestus est. Quamobrem quando torquet animum, ex dubitationum fluctibus emergere conamur, quamvis haud raro contingat, ut omnis conatus in cassum cadat. Quæ porro hic expendenda sunt, ad consultationem pertinent, in qua magna vis est accurata probabilium æstimatio.

§. 405.

Si cui persuaseris malum quoddam ingens esse, nimirum si De horrore physicum fuerit, quod cruciatus intolerabiles creat, si morale, quod concitando de homine vix concipi possit; horror concitatur. Exenim si cui persuaseris, malum quoddam ingens esse, quod, si physi-

Q99 3

cum

cum fuerit, intolerabiles cruciatus creat, si morale, de homine vix concipi potest, is malum istud sibi hoc modo repræsentat. Quamobrem cum ex repræsentatione istiusmodi mali oriatur horror (§. 837. *Psych. empir.*); si cui persuaseris malum quoddam physicum esse intolerabilem cruciatuum creatricem, vel morale istiusmodi, ut de homine vix concipi possit, horror concitatur.

Horrore omanino perfunditur animus, si perpendamus cruciatus incredibiles, quos perpeffi sunt martyres: horrescimus crudelitatem tyrannorum in homines innocentes tam immane savientium. Atque ideo iplos cruciatus martyrum horrendos & crudelitatem tyrannorum horrendam dicimus. Notandum vero, quando scelus horrendum dicimus, id duplici modo intelligi posse, vel quatenus in se spectatur, vel quatenus morsus conscientie creat. Priori respectu ad naturam humanam infertur, quam malitia excedere videtur, ita ut qui scelus committit naturam humanam exuisse existimetur. Posteriori respectu morsus conscientie tanquam intolerabiles repræsentantur, seu tales, quos perpeti hominem posse vix creditur. Notandum præterea, quando horrescimus cruciatus, vel angores animi, nos eos ad nos referre, ac nobis repræsentare statum, qui foret, si ipsimet eos perpeti deberemus, ita ut nobis insit præsentio quædam tantorum malorum: quo ipso efficitur, ut ea nobis tanquam intolerabilia repræsentemus. Qui horrore perfunditur, quantum molestiarum sibi crearet malum considerat & quomodo scelus ad se sese habeat perpendit, non vero cruciatus æstimat atque conscientie morsus ex sensu aliorum, nec scelus ex depravatis facultatibus animæ aliorum. Obstat sane idem in æstimatione cujusvis voluptatis & molestie, ac ideo in ciendis appetitionibus & averfionibus atque in concitandis affectibus semper attendenda est opinio ejus, cujus appetitus vel averfio cieri debet & in quo affe-

affectus concitandus. Hæc e. gr. ratio est, cur quis horrescat supplicium, quo latro afficitur, cum alii absque horrore idem spectant, & cur quis horrescat scelus quoddam, quod narratur, cum alii absque ullo honore idem narrari audiant. Ita veritatum moralium convictus horrescit errores pseudophilosophorum non minore audacia, quam temeritate contendendum, virtutem esse nullam, vitium esse nullum, nisi quod efficiat dira in statu civili a superiore constituta pœna & quod inde recipiat mensuram, propterea quod qui rectius sentit omnem rationis usum se ejurare debere agnoscit, ut tam absurdum errorem pro vero amplectatur & generi humano adeo perniciosum publice disseminare non vereatur, cum alii opinioni tam absurdæ, tam periculosæ, vel subscribant, vel eam rideant & contemnant.

§. 406.

Horror tendit ad malum, cujus representatione concitatur, Quo tendat omni animi contentione a se depellendum. Etenim horror concitatur representatione mali, quod cruciatus prorsus intolerabiles nobis crearet, vel quod a nobis committi non possit, nisi ipsam naturam humanam exuere velle nobis videamur (§. 405.). Quamobrem cum fieri aliter non possit, quam ut malum istud aversemur (§. 590. *Psych. empir.*), & ut averlatio ex magnitudine mali capiat vires (§. 596. 598. *Psych. empir.*); omnis autem averlatio tendat ad malum depellendum (§. 250.); horror tendit ad malum, cujus representatione concitatur, omni animi contentione a se depellendum.

Horroris hunc esse effectum, noto notius est. Neque enim alia de causa pœnæ horridæ decernuntur delictis gravioribus, quam ut horror, quo animum perfundit eorum cogitatio, ab iisdem avocet ad delinquendum pronos. Videmus

demus enim eos, qui ab aliquo abhorrent, nullo modo permoveri posse, ut id patiantur, vel faciant. Ita qui abhorret a venæ sectione, nullo modo adduci potest, ut venam sibi secari patiatur. Similiter qui abhorret a nuptiis, eum frustra persuadere conaris, ut uxorem ducat, & cujus voluntas ab homine quodam abhorret, is persuaderi nequit, ut familiaritatem cum eo contrahat. Nimirum antequam id fieri possit, ex animo evellenda est opinio mali horris creatrix; id quod non adeo facile, quemadmodum forsitan putatur, nec semper in potestate nostra deprehenditur. Quemadmodum vero omnes affectus suos habent gradus, ita ut subinde vix agnoscantur, nec sibi similes videantur, nisi acute discernere noris eam similitudinem, per quam species constituitur, nulla quantitate varianda; ita idem quoque valet de horrore. Quamvis itaque ad illustrandum ea, quæ de hoc affectu demonstravimus, ad exempla provocavimus, in quibus gradus hunc affectum palpabilem facit, non tamen propterea in hisce subsistendum, quasi ultra ea non sit extendendus. Et ea fini modo etiam exempla quædam alia allegavimus, quæ cum ceteris non comparanda videntur. Cum species quædam metus sit, qui concitatur, quatenus malum, etiam si aliis accidat, spectatur tanquam eventu possibile, seu tale, quod etiam urut sub certa conditione etiam in nos cadere possit, horrore etiam proprius quidam gradus est, a quo dependet animi contentio, qua malum depellendum. Unde videmus eadem animi contentione aliquos fugere venæ sectionem, qua alii fugiunt exquisitissima tormenta, immo majore.

§. 407.

De pusillanimitate.

Si cui persuaseris, tantam esse boni, quod cupit, obtinendi difficultatem, quæ superari non possit; pusillanimitas concitatur. Si quis enim bonum cupit, ad idem obtinendum tendit appetitus (§. 388.): at si ipsi persuaseris, tantam esse ejus obti-

obtinerendi difficultatem, quæ superari non possit; qui bonum cupit, is impedimenta, quæ obstant quo minus obtineat, tanquam insuperabilia sibi repræsentat. Enimvero si quis impedimenta, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, tanquam insuperabilia sibi repræsentat, vel, quod eodem redit, media bonum, quod cupit, obtinerendi nulla novit, nec consiliis aliorum juvatur; pusillanimitas oritur (§. 842. 843. *Psych. empir.*). Quamobrem eadem concitatur, si cui persuaseris, tantam esse boni, quod cupit, obtinerendi difficultatem, quæ superari minime possit.

Monuimus jam alias (*not.* §. 842.), impossibilitatem obtinerendi distingvendam esse a difficultate, cui tollendæ num pares simus quamvis dubitatur, nondum tamen propterea sublatio impossibilis habetur. Exemplum habemus in eo, qui spem munus, quod ambit, obtinerendi abjicit, animadversis difficultatibus opinione sua insuperabilibus, manente tamen cupiditate. Hac enim evanescente in jacturam boni intentus saltem contristatur, aut, prouti variant circumstantiæ, alio affectu inquietatur.

§. 408.

Quoniam evitatio mali & liberatio ab eodem bo- *De pusillanti-*
na est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), & utramque cupimus, *mitate ob im-*
equatenus eam nobis repræsentamus tanquam bonam (§. *possibilitatem*
812. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, *evitationem mali adventu-*
evitandi ma-
ri vel liberationem a præsentitot difficultatibus obseptam esse, ut § li, § liberati-
ab eo superari nequeant, pusillanimitas concitatur; consequenter onis ab eo-
si quam evitationis, vel liberationis spem concepit, eam omnem dem.
at jicit.

Major plerumque esse solet pusillanimitas, quæ animum occupat, deficiente spe omni mali evitandi, vel liberationis
(*Wolffii Ethica Pars II.*) R r r ab

ab eodem, quam boni non obtinendi, nisi jactura ejus conjuncta sit cum malo ingente inde consequente, aut damno irreparabili. Exemplum pusillanimitatis huc referendum præbent malefici, qui ad locum supplicii ducuntur. Idiomate patrio hanc pusillanimitatis speciem dicimus das Verzagen: quod vocabulum forte reddideris per animum fractum, ut quo quis se vertat nesciat. Necesse tamen est, ne ab eodem separe contristationem summam, quæ animum consternat & sensus stupidos reddit, attentione omni in impossibilitatem evitationis mali, vel liberationis ab eodem conversa. Gradus hic utique summus est, quæ affectus præsens facillime discernitur ab aliis, ut in casibus quoque aliis, ubi tantus non est, agnoscatur. Hæc nimirum ratio est, cur in illustrandis affectuum notionibus allegentur exempla, quæ eos omnium clarissime produunt.

§. 409.

Quotendat
pusillanimitas.

Pusillanimitas tendit ad omnem de mediis bonum obtinendi aut malum evitandi, vel præsens depellendi cogitationem abjiciendam & ad periculum impedimenta tollendi non faciendum. Pusillanimitas enim oritur, si impedimenta, quæ nobis obijciuntur, quo minus bonum, quod cupimus, obtineamus, consequenter etiam quo minus malum adventurum, quod evitare cupimus, evitemus, aut a malo præsentem, a quo liberari cupimus, liberemur (§. 408.), tanquam insuperabilia nobis repræsentamus (§. 844. *Psych. empir.*). Enimvero qui impedimenta a se superari non posse putat, quæ sibi obijciuntur, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, vel malum, quod evitare cupit, evitet, aut denique a malo præsentem, a quo liberari cupit, liberetur; is nec amplius cogitat de mediis bonum obtinendi, vel malum evitandi, aut quibus a malo præsentem liberetur, nec im-

pe-

pedimenta tollendi periculum facit, quod per se patet. Quamobrem pusillanimitas tendit ad omnem de mediis bonum obtinendi, aut malum evitandi, vel præsens depellendi, cogitationem abjiciendam & ad non faciendum periculum impedimenta tollendi.

Inde est, si pusillanimes bono jubemus esse animo, ne de bono obtinendo, & de evitatione mali, aut liberatione ab eodem desperent, ut impossibilitatem regerant, allegantes tot ac tantas difficultates, quibus superandis non sint parati. Immo si horteris eos, ut nihil intentatum relinquunt, eo se adduci minime patiuntur, ultro confitentes, se jam scire, omnem, quam in eo collocaturi sint, operam inanem fore. Pusillanimitas itaque hominem segnem reddit ad agendum, (§. 546. *Psych. empir.*). Quodsi dicas omnem affectum molestum tendere ad malum depellendum (§. 252.), consequenter hinc inferendum esse, quod etiam pusillanimitas ad malum depellendum, consequenter ad faciendum periculum tollendi impedimenta, utut insuperabilia visa, tendat; tenendum est, affectum, quatenus continet aversionem mali, tendere quidem ad id depellendum, est cum impedimenta nobis insuperabilia videntur, tendentiam subsistere in votis, non vero procedere usque ad conatum, quem frustraneum fore putamus. Sane hinc audias pusillanimes dicentes ingemiscendo, utinam impedimenta, quæ mihi obijciuntur, tollere possem! Persuasissimos enim se esse putant, quod nullo modo ipsis subveniri possit, inanem esse omnem de mediis executionem, aut impedimentorum sublatione cogitationem. Immo se de eo loquenti aures amplius præbere nolle.

§. 410..

Si cui persuaseris, difficultates boni, quod cupit, obtinendi, si non certo superabiles, certe superato non prorsus impossibilitate & aules,

R r r 2

dacia concitanda. *les videri; animositas concitatur: immo si persuaseris, prestare ut, licet spe maxime dubia, faciamus, quicquid a nobis fieri potest, quam ut ab omni conatu bonum obtinendi desistamus, audacia concitantur.* Etenim si cui persuaseris, difficultates boni, quod cupit, obtinendi, si non certo insuperabiles, certe superatu non prorsus impossibiles videri, is putat, difficultates bonum, quod cupit, obtinendi esse istiusmodi, quæ forsân adhuc superari possint, seu non prorsus superatu impossibiles habendæ. Enimvero si difficultates boni, quod cupimus, si non certo superabiles, superatu tamen non prorsus impossibiles videantur, animositas oritur (§. 848. *Psych. empir.*). Quamobrem si cui persuaseris difficultates boni, quod cupimus, obtinendi, si non certo superabiles, certe superatu non impossibiles videri, animositas concitatur. *Quod erat unum.*

Quodsi vero alicui persuaseris prestare, ut licet spe maxime dubia faciamus, quicquid a nobis fieri potest, quam ut ab omni conatu agendi desistamus, cum appetitus naturaliter feratur ad id, quod melius videtur, alteri præferendum (§. 898. *Psych. empir.*), omnem conatum ad bonum, quod cupimus, obtinendum adhibere malumus, quam ab eodem desistere. Quamobrem cum cupiditas boni obtinendi adhuc vincat metum ex difficultate boni obtinendi ortum, quamvis spes vix ulla superesse videatur, animositas vero consistat in prædominio cupiditatis ac spei vincentis metum ex difficultate boni obtinendi ortum (§. 847. *Psych. empir.*); qui bonum, quod cupit, obtinere tentat, animosior videtur, quam esse debebat, ideoque audacia concitatur. *Quod erat alterum.*

Equi-

Equidem animositas & audacia tanquam synonyma promiscue sumuntur (§. 847. *Psych. empir.*); audacia tamen communiter in malam partem, ita ut excessus animositatis habeatur (*not. §. cit.*). Præstat itaque hoc modo audaciam ab animositate distingvi, quam ut affectum utrumque in unum confundamus. Ex ipsa nimirum demonstratione propositionis præsentis pater, non eodem modo concitari audaciam, quo animositas concitatur. Equidem fieri potest, ut, qui nimium audeat, in temeritatem incidat; non tamen audacia omnis temeritati obnoxia est. Sed istiusmodi dijudicatio, si exacta esse debet, ab æstimatione probabilitium dependet, quam esse adhuc mancā & perdifficilem, cum Logica probabilitium adhuc in desideratis sit, nemo est qui nesciat. Quamobrem nec est, quod miremur, animositatem cum audacia vulgo confundi, & animositati tribui, quod fortunæ, quæ audacem juvabat, tribuendum erat. Constat rationes ad persuadendum idoneas admodum variare, nec in quolibet subiecto eandem vim exerere, & ipsam cupiditatem magnum pondus iisdem addere, & adiutum ad appetitum quasi aperire. Maxima inprimis in eo vis est exemplorum, quibus audacia fortuna adjuncta pro animositate vendicatur. Exemplum animositatis dedimus alias (*not. §. 847. Psych. empir.*).

§. 411.

Quoniam animositas concitatur, si cui persuaseris, De animosidifficultates boni, quod cupit, obtinendi, si non certo tate & audasuperabiles, certe superato non prorsus impossibiles esse; cia in decli-
audacia vero, si persuaseris, præstare ut licet spe maxime natione mali
dubia faciamus, quicquid a nobis fieri potest, quam ut & liberatio-
ab omni conatu bonum obtinendi desistamus, (§. 401.), ne ab eodem.
evitatio vero mali adventuri ac liberatio a præsentē bonis
annumeranda est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*); animositas quo-

Rrr 3

que

que concitatur, si cui persuaseris, difficultates evitacionis mali, vel liberationis ab eodem, si non certo superabiles, attamen superatu non prorsus impossibiles videri; audacia vero, si persuaseris prestare ut licet spe maxime dubia omnia tentemus, quam ut ab omni conatu malum venturum evitandi vel presens a nobis amolendi desistamus.

Quamvis audacia plerumque in malam partem accipitur, eidem tamen in declinando, vel amolendo malo facilius quid condonandum, quam ubi agitur de bono positivo obtinendo, præsertim si grande fuerit malum & in mora periculum, quamvis hæc consideratio nec prorsus negligenda sit, quando agitur de bono positivo obtinendo. Temeritas tamen in hoc casu non tam facilem habet excusationem, quam in anteriori, cum levius sit carere bono quodam, quam incidere in malum, aut eidem obnoxium manere. Propositio præsens probe notanda, cum in casu mali, cujus evitatio, vel amolitio intenditur, vulgo magis spectetur animositas & audacia, quam in casu boni obtinendi. Si malum non procul abest, aut ex improvviso irruit, consternatio vix ac ne vix quidem patitur, ut in consultatione, quando ex arena capiendum consilium, omnia expendantur, quantum satis est, ac tum inprimis facilius excusatur temeritas, quam in casibus aliis, ubi non adeo urget ancipitem ad media primum obvia, qualiacunque tandem fuerint, arripienda necessitas. Nemo non videt, quam multa consideranda sint in casibus datis, si satis circumspexitur in judicando te præbere volueris, ut ideo deproperata judicia non cadant in admirationem.

§. 412.

*Quo tendat
animositas.*

Animositas tendit ad alacritatem in bono obtinendo, aut malo venturo evitando, vel presenti a se amolendo, non obstantibus difficultatibus quibuscunque obviis. Qui enim animosus est, is difficultates in prosecutione boni, quod cupit, emergentes

res si non pro superatu possibilibus, saltem pro non prorsus impossibilibus habet (§. 849. *Psych. empir.*). Quamobrem difficultates a bono, quod cupit, prosequendo se deterreri minime patitur, nec spem id obtinendi omnem abjicit, quin potius omnem movet lapidem, ut difficultates superet, quæ obitare videntur, quo minus bono, quod cupit, potiatur. Quoniam itaque alacritatem in agendo prodit, qui sine hæsitatione ad aggrediendum pergendumque promptus est; animositas tendit ad alacritatem in bono obtinendo. *Quod erat unum.*

Enimvero cum mali venturi evitatio, aut præsentis amolitio bonis accensenda sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque evitare bonum venturum, vel a se amoliri præsens idem sit ac bonum, quod cupimus, obtinere, animositas autem tendat ad alacritatem in bono obtinendo, *per demonstrata n. 1.* eadem quoque tendit ad alacritatem in malo venturo evitando, aut præsentis a se amoliendo. *Quod erat alterum.*

Per alacritatem in agendo intelligimus eam animi contentionem, qua id, quod agendum, aggredimur & in agendo pergitur, sicuti *Cicero* canibus alacritatem tribuit in venando. Quod animoso recte tribuatur istiusmodi alacritas, exemplum militum probat, qui in prælio animosi sunt, omni animi contentione id agentium, ut hostem vincant, sicque vim hostilem & periculum ab ea sibi imminens a se depellant, tanto quidem majore, quanto major apparet vincendi difficultas.

§. 413.

Si cui persuaseris, adventum boni, quod sperat, non adeo De desiderio propinquum esse, quemadmodum ipsi videtur, aut ipse optat; desi-
deri-

derium concitatur. Etenim si cui persuaseris, adventum boni, quod sperat, non adeo propinquum esse, quemadmodum ipsi videtur, aut ipse optat; is moram boni venturi, quod sperat, sibi repræsentat. Quamobrem cum mora boni, quod speramus, si ad eam animum attendimus, desiderium gignat (§. 853. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, adventum boni, quod sperat, non adeo propinquum esse, quemadmodum ipsi videtur, aut ipse optat, desiderium concitatur.

Exemplum desiderii alias dedimus (*not.* §. 852. *Psych. empir.*). & alia complura suppeditat experientia, cum hic affectus non infrequens sit. Impatentiam in expectando eo, quod speratur, produnt desiderantes, quando ajunt, sese omnes numerare horas, donec evenierit, quod sperant; produnt etiam eorum vota, accelerationem adventus boni, quod speratur, continentia. Immo haud raro ipsimet impatientiam in expectando confitentur, vel aliis quoque signis indicant.

§. 414.

De desiderio Quoniam liberatio a malo præsentē, aut periculi im-
liberationis imminentis aversio bonis annumeratur (§. 754. *part. 1. Jur.*
a malo præ- nat.), desiderium autem concitatur, si cui persuaseris, ad-
sente, aut a- ventum boni, quod speratur, non adeo propinquum esse,
versionis quemadmodum putat, aut optat (§. 413.); *desiderium quo-*
periculi im- que concitatur, si cui persuaseris liberationem a malo præsentē, aut
minentis. aversionem periculi imminentis, que speratur, non adeo propinquam
 esse, quemadmodum is putat, aut optat.

Ponamus in vicinia amici exortum esse incendium, a quo periculum imminet ipsius ædibus. Cum speramus, incendium relictum iri, ut ædes amici mancant intactæ, anxii expe-

expectamus nuncium de incendio restincto. Impatiens hujus expectatio desiderium prodit. Uxor convalescentiam mariti sperans cum Medicorum asseverationibus fidem habeat, anxie exspectat diem, quo ex morbo assurgit. Si bellum in vicinia exardescit, quod ad nos usque facile extendi poterat, speramus autem fore, ut hostis profligetur & a finibus nostris arceatur, impatienter expectamus nuncium de strage hostium in prælio commisso. Antequam igitur de eadem nuncium fuerit allatum, desiderium inquietat animum.

§. 415.

*Desiderium tendit ad accelerandum adventum boni quod speratur. Quo tendatur, aut liberationem a malo præsentē, vel depulsionem periculi desiderium imminētis, si quid a nobis ad id conferri possit, aut in casu opposito ad vota, ut bonum mox adit, vel a malo præsentē mox liberemur, aut periculum imminens avertatur. Cum enim desiderium oriatur ex mora boni venturi, quod speratur (§. 853. *Pfych. empir.*), desiderans utique cupit, ut id quantocyus adveniat. Et eodem modo patet, eundem cupere, ut mox a malo præsentē liberetur, aut ut periculum imminens mox avertatur. Quoniam itaque cupiditas tendit ad bonum absens obtinendum, & ad malum absens evitandum, præsens vero auferendum (§. 388.); quin desiderans non omittat, quicquid ad id conferre potest, dubitandum non est. Desiderium itaque tendit ad accelerandum adventum boni, quod speramus, aut depulsionem periculi imminētis, liberationem a præsentē. Quod erat unum.*

Enimvero si acceleratio in potestate nostra non est, quod facere non possumus, saltem optamus. Tunc igitur desiderium ad vota tendit. Quod erat alterum.

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*)

S 33

Qui

Qui quid desiderat, nil magis in votis habet, quam ut id statim eveniat. Desiderium tedium sive molestiam creat (§. 852. *Psych. empir.*): a molestia autem quilibet quantocyus liberari cupit. Ita si quis desiderat adventum amici repetita vice famulum circumspicere jubet, num veniat, vel etiam ad eundem mittit rogaturum, ut veniat. Vota prodit sermo desiderantium. Exempla, quæ ante dedimus (not §. 414), veritatem propositionis præsentis itidem confirmant.

§. 416.

De hilaritate concitanda Si cui persuaseris malum præteriisse, vel metum ejus evanuisse; hilaritas concitatur. Qui enim sibi persuadet, malum præteriisse vel metum ejus evanuisse, is sibi malum, quo angitur, aut periculum, quod metuebat, tanquam tædia non amplius creaturum repræsentat. Quoniam itaque hilaritas oritur, si nobis repræsentemus malum, rem tædiæ creatricem, tanquam tædia nobis non amplius creaturum, hilaritas oritur (§. 856. *Psych. empir.*); eadem quoque concitatur, si cui persuaseris, malum præteriisse, vel metum ejus evanuisse.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Quoniam hilaritas oritur ex eo, quod malum sit præteritum, vel metus mali evanuerit (§. 855. *Psych. empir.*); si cui persuaseris malum præteriisse, vel metum ejus evanuisse, ratio hilaritatis sufficiens ponitur (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum posita ratione sufficiente ponatur etiam id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ontol.*); si cui persuaseris, malum præteriisse, vel metum ejus evanuisse, hilaritas concitatur.

Si

Si quis morbo periculoso decumbit, & medicus eum certiores facit, quod periculum evanuerit; hilaritate perfunditur aeger. Si quis cruciatibus podagræ torquetur, ubi ab iis se liberatum sentit, hilari est animo. Similiter si incendium in vicinis ædibus ortum periculum minatur tuis; hilaritas concitatur, quam primum nunciatur, incendium extinctum esse, ut nullum amplius periculum sit metuendum. Ita si incendium sævit eo in loco, in quo situm est prædium tuum, & vehementer metuis, ne flamma feralis corripiat prædium tuum, ubi nunciatur, incendium posuisse vires, nec prædio tuo damna dedisse, ab ægritudine liberatur animus & hilari evadit. Liberatio a malo æquiparatur bono præsentis, gaudii creatrici (§. 624. *Psych. empir.*), in quo hilaritas consistit (§. 855. *Psych. empir.*). Hilaritas gaudium est, quod arcet tristitiam præsentem, & quatenus causa gaudii, liberatio nimirum a malo præsentis, vel quasi præsentis, continet causam tristitiæ; aut affectus alterius molesti, ipsam nimirum malum præsens, vel quasi, gaudium hoc singulari modo modificatur, ut peculiaris affectus formam induat. Ipsius angoris & molestiæ, quæcunque causabatur mali repræsentatio, memoria in appetitum simul influit, cujus ideo ut nullus sit effectus, fieri haudquaquam potest.

§. 417.

Hilaritas tendit ad malum, a quo liberati sumus, aut periculum, quod evanuit, in posterum præcavendum, quantum in potestate nostra: quodsi in ea non fuerit præcavere malum, saltem ad vota tendit. Quo tendat hilaritas.
Qui enim hilari est, is gaudet, quod malum præterierit, vel metus mali evanuerit (§. 855. *Psych. empir.*). Quamobrem cum gaudium tendat ad conservandam felicitatem (§. 279.), consequenter eum statum in præsentis casu, in quo liberi sumus ab iis tædiis, quibus

Sss a

nos

nos torquebat malum, quod præteriit, aut periculum, quod evanuit, (§. 636. & seqq. *Psych. empir.*), statum vero iste conservatur, si malum, quod jam præteriit, aut periculum, quod evanuit, in posterum præcavetur, quod per se patet; hilaritas tendit ad malum, a quo liberati sumus, aut periculum, quod evanuit, in posterum præcavendum. *Quod erat unum.*

Enimvero si malum præcavere non sit in potestate nostra, veluti quando consistit in damno, quod datur a grandine, vento impetuoso, fulgure, imbre, inundatione; aliud nobis non relinquitur, quam ut optemus, ne tale quid iterum accidat. Quamobrem hilaritas, quæ ad malum præcavendum alias tenderet *per demonstrata n. i.* ultra vota tendere nequit. *Quod erat alterum.*

Qui hilares sunt, si a periculo incendii, quod culpa sua oriri poterat, nisi tempestive fuisset animadversum, antequam vires caperet, liberati fuerint, ultro asseverant, se in posterum fore cautiore. Quodsi periculum, quod tempestas nobis minabatur, fuerit aversum; hilares optamus, ut idem Numen benignissimum in posterum quoque a nobis avertat. Immo si quis casus funestus contigit, qui nos afflixit, optamus ne istiusmodi casus denuo contingat. Hilaritatis itaque magnum momentum habet in praxi morali, prouti suo loco clarius elucescet.

§. 418.

*De fastidio
concitando.*

Si cui persuaseris, id quod bonum esse putat malum esse, aut saltem non bonum; fastidium concitatur, aut saltem ad hunc affectum disponitur aversatio sensitiva. Etenim si cui persuaseris, id quod bonum esse putat, malum esse, is mutata opinione sibi jam tanquam malum repræsentat, quod repræsen-

præsentaverat tanquam bonum. Enimvero si, quod nobis tanquam bonum repræsentabamus, idem deinceps tanquam malum repræsentemus, fastidium oritur (§. 859. *Psych. empir.*). Quamobrem fastidium concitatur, si cui persuaseris, quod bonum esse putat, id esse malum. *Quod erat unum.*

Quoniam vero in concitandis affectibus bonum spectatur tanquam voluptatis, malum vero tanquam molestiæ creatrix, id quod per antecedentia satis claret; ex eo autem, quod quid nullam voluptatem creat, aut saltem voluptatem contemnendam, nondum sequitur, quod molestiam creet; si cui persuaseris, quod bonum esse putat, non esse bonum, is nondum persuasus est, id esse malum, ideoque in statu indifferentiæ manet (§. 587. *Psych. empir.*), consequenter nec fastidium concitatur. Quoniam tamen fastidium facilius concitari potest, si cupiditas, quæ ex boni absentis repræsentatione oritur (§. 810. *Psych. empir.*), non refragatur; ideo aversatio sensitiva, in qua affectus molesti sedes est (§. 609. *Psych. empir.*), ad fastidium disponitur, si cui saltem persuaseris, bonum non esse, quod bonum putat. *Quod erat alterum.*

Cum in affectibus concitandis bonum spectetur tanquam voluptatis, malum tanquam molestiæ seu tædiorum creatrix; difficile omnino est alteri persuadere, malum esse, quod bonum esse putat. Voluptatis enim præsentis, quam percipit, sibi conscius est; ast molestias, quibus aliquando eam luere cogetur, nondum sentit, immo si vel maxime ponas, eum molestias jam percepisse, quas bonum apparet ipsi creavit, præteritorum tamen memoria multum cedit sensui præsentis. Taceo causas alias, quæ molestias futuras in dubitationem adducere solent. Nisi itaque ratio in

subsidium vocetur, eique alter benignas præbeat aures; parum aut nihil effeceris. Ast hoc pertinet ad regimen affectuum, de quo in sequentibus dicemus. Voluptates sensuales in se tales sunt, ut sensum sensimque decrescant, præsertim si fiant quotidianæ, & ideo fastidium veluti sua sponte sequatur, quamvis etiam plures sint causæ, quæ iis premium, quod statuitur, detrahunt. Et huc respicit *Cartesius*, quando ait, durationem boni gignere satietatem, seu fastidium. Immo dantur etiam causæ; cur quid voluptatem creet, quod per se nulla animum perfundere amplius poterat.

§. 419.

*Quo tendat
fastidium.*

Fastidium tendit ad abstinendum ab eo, quod fastidimus: immo huc etiam jam tendit dispositio facultatis aversandi ad fastidiendum. Etenim fastidium oritur, si, quod nobis tanquam bonum repræsentabamus, idem deinceps tanquam malum nobis repræsentemus (§. 859. *Psych. empir.*). Quamobrem quod antea cupiditatem gignebat (§. 810. *Psych. empir.*), id orto fastidio fugæ causa est (§. 813. *Psych. empir.*). Quoniam itaque fuga tendit ad impediendum, ne malum, quod præsens fieri poterat, præsens fiat (§. 391.), hoc vero impeditur, si eo, quod fastidimus, abstinemus, quod per se patet; fastidium tendit ab eo abstinendum, quod fastidimus. *Quod erat unum.*

Enimvero si alteri persuadeas, quod bonum esse putat, bonum non esse cum appetitus non determinetur nisi repræsentatione boni (§. 893. *Psych. empir.*); quod antea appetebat, non amplius appetit. Cessante igitur actu appetitus, cessat quoque actus externus, quo quod nondum præsens est præsens sistitur (§. 250.). Quamobrem cum tunc eo, quod
antea

antea appetebamus, abstinemus, facultas autem averſandi ſenſitiva ad faſtidiendum diſponitur, ſi alteri perſuaſeris, quod bonum eſſe putat bonum non eſſe (§. 418.); ipſa diſpoſitio facultatis averſandi ad faſtidiendum jam tendit ad abſtinendum eo, quod antea appetebat. *Quod erat alterum.*

Fastidium rei non alio ſine concitare ſtudemus, quam ut alter eadem abſtineat. Quilibet igitur pro certo habet, faſtidium tendere ad abſtinendum eo, quod appetitur. Adhiberi ſubinde ſolent media phyſica, veluti ſi cibo, vel potui, quem quis nimis aſſidue appetit, ſaporem ingratum concilias, qui naſeam excitat. Aſt talia non pertinent ad philoſophiam moralem, quamvis ex huius principis definiendum, quando mediis iſtis uti liceat; & quomodo ab iis pendeat mutatio facultatis appetendi & averſandi ſenſitivæ demonſtrandum. Animus facilius diſponitur ad faſtidiendum, quam faſtidium concitatur, id quod ex propoſitione præcedente abunde liquet (§. 418.). Quamobrem cum hac diſpoſitione idem obtineatur, quod faſtidio intenditur, quamvis negari non poſſit abſtinentiam, quæ huic debetur, magis conſtantem eſſe, quam quæ ab illa venit; in praxi morali in diſponenda facultate averſandi ſenſitiva ad faſtidiendum acquieſcere poſſumus, præſertim ſi accedat voluntatis atque noluntatis emendatio, ſeu regimen affectuum, de quo deinceps dicemus. Quoniam delectationes ſenſuales licitæ ſunt, ſi fuerint innocuæ (§. 409. *part. 1. Jur. nat.*); faſtidio concitando in praxi morali locus non eſt, niſi quando fuerint nocuæ. Cenſentur vero etiam nocuæ, ſi in ſe ſpectatæ quidem innocuæ ſunt, aſt ob circumſtantias ſingulares iisdem frui non licet niſi cum neglectu officiorum, qui prorsus indiſpenſabilis.

§. 420.

De ira concitanda.

Si cui persuaseris, quod ipsi injuria facta fuerit ab alio, ira concitatur. Etenim si cui persuaseris, quod ipsi injuria facta sit ab alio, injuriam istam sibi repræsentat. Quamobrem cum ex repræsentatione injuriæ seu ex opinione mali ex facto alterius nobis emergentis ira oriatur (§. 868. *Psych. empir.*); ira concitatur si cui persuaseris, quod ipsi injuria facta sit ab alio.

Ira affectus impetuosissimus est, qui facillime agnoscitur, præsertim cum versetur circa personam, quæ nobis injuriam fecit. Injuriam faciens semper nobis infert malum quoddam, cujus adeo causam alterum nobis repræsentamus. Supponit itaque semper factum alienum, ex quo malum quoddam in nos redundat, veluti quod famam nostram læsit, quod damnum quoddam dedit, quod defraudavit, quod vulnus corpori nostro infixit. Hinc facile intelligitur, si ira concitanda, commemorandum esse aliquod factum, atque ostendendum, quale & quantum malum inde in eum redundet, qui ad iram provocandus. Solent autem alii ad iram esse procliviores aliis, ut ideo non omnes eadem facilitate ad eam provocentur. Et differt ira gradu non modo quod non omnium eadem sit de malo sibi ab alio facto opinio, verum etiam quia naturalis ista ad iram proclivitas in aliis major est, in aliis minor. Pendet etiam gradus iræ ab affectibus ceteris, quæ cum eadem permiscantur (§. 867. *Psych. empir.*).

§. 421.

Quenam observanda in concitanda ira ob inju-

Si ira concitanda adversus eum, qui non tibi, sed tertio cuidam injuriam fecit, ante concitandus est amor ejus, cui injuria facta, aut odium ejus, qui injuriam fecit. Patet ex iis, quod alibi demonstravimus, nos irasci ei, qui alteri, quem amamus

sciamus, Injuriam fecit (§. 874. *Psych. empir.*), atque ei, *rium tertio*
quem odio habemus, ob injuriam aliis factam (§. 875. *cuidam fa-*
Psych. empir.). *ctam.*

Hinc videas parentes ad iram commoveri injuria liberis facta, quos amant. Irascimur latronibus, qui crudelitatem adhibuerunt in alios, in quos odium habemus ob malitiam per se ipsos delectantem. Constat nos vel amare, vel odisse alios, vel esse indifferenti in eos animo. Qui alterum odit, is tedium ejus appetit (§. 669. *Psych. empir.*), consequenter delectatur malo ipsi illato (§. 156.), ideoque fieri nequit, ut injuriam inferenti irascamur (§. 862. *Psych. empir.*). Si indifferente in alterum animo sumus, ea, quæ ipsi obtinent bona vel mala, parum curamus, tanquam ad nos minime spectantia. Qui alterum amat, ex ejus tedium ipsemet tedium percipit (§. 642. *Psych. empir.*), atque ita amor animum disponit ad iram adversus eum concipiendam, qui personæ amatae injuriam facit (§. 862. *Psych. empir.*). Quando igitur irascimur ei, quem odio habemus, ob injuriam factam alteri, in quem alias indifferente animo sumus, amor naturalis, quo natura hominem homini commendat, & qui hactenus quasi conclusus latuit, vires capit.

§. 422.

Ira tendit ad vindictam, seu malum malo referendam &c., *Quo tendat*
si in potestate nostra id non fuerit, ad mala imprecandum. Ira *ira.*
enim cum vindictæ cupiditate conjungitur (§. 872. *Psych. empir.*). Quamobrem cum cupiditas tendat ad id, quod cupimus, obtinendum (§. 388. vindicta autem consistat in actibus, quibus alteri tedium creatur, propterea quod nos offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); ira tendit ad ea, quæ alteri tedia creare possunt, seu ad vindictam. Quod erat primum.

(*Wolff Ethicæ Pars II.*)

T t t

Ast

At malum malo referimus, si alter nobis extitit causa mali & nos vicissim ipsi causa mali existimus, quia ipse extitit (§. 798. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum ira tendat ad vindictam per demonstrata n. 1. & vindicta consistat in actibus, quibus alteri tedium creatur, propterea quod nos offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.), consequenter quibus malum alteri inferitur (§. 569. Psych. empir.), quia ipse nobis intulit (§. 936. part. 1. Jur. nat.); ira tendit ad malum malo referendum. Quod erat secundum.

Enimvero si in potestate nostra non fuerit, ut alteri malum interamus, cum tamen malum ipsius appetamus, non aliud nobis relinquitur, quam ut mala ei imprecemur. Quamobrem ira tum tendit ad mala imprecandum. Quod erat tertium.

Quo tendat ira, facta & verba irascentium abunde produnt. Equis est, qui nesciat, quam multi ira commoti occiderint alios? Nonne indies experimur, iratos plagis afficere alios? Experientia quotidiana docet, nihil moderabile suadere iram, ideoque ira furor brevis dicitur. Imprecationes noto notiores sunt, quam ut eas commemorari opus sit. Ira omnino affectus nocentissimus est, & tendit ad id, quod lege naturæ prohibetur. Debemus enim habere animum ab omni vindictæ cupiditate alienum (§. 948. part. 1. Jur. nat.), nec ideo irasci alteri, quia nos offendit (§. 949. part. 1. Jur. nat.). Malum malo referre non debemus (§. 809. part. 1. Jur. nat.), nec mala alteri imprecari (§. 868. part. 2. Jur. nat.), multoque minus alios execrari (§. 869. part. 1. Jur. nat.). Differt nimirum imprecatio ab execratione, quod mala majora imprecemur ei, quem execramur (§. 865. part. 3. Jur. nat.).

§. 423.

Si cui persuaseris, injuriam ipsi factam esse ab alio, is ta- De indigna-
men animum habet a vindictæ cupidine alienum; indignatio concita- tione conci-
tur. Etenim si cui persuaseris, injuriam ipsi factam esse tanda.
ab alio, ira concitatur (§. 420.). Quoniam tamen ani-
mum habet a vindictæ cupidine alienum, per byoth. ab
ira sejungitur cupiditas vindictæ. Quamobrem cum indi-
gnatio sit, si ad iram concitatus habeat animum a vindi-
ctæ cupidine alienum (§. 873. *Psych. empir.*), cujus cupidi-
tas cum ira conjungitur (§. 872. *Psych. empir.*); si cui per-
suaseris, injuriam ipsi factam esse ab alio, is tamen ani-
mum habet a vindictæ cupidine alienum; indignatio concitatur.

Indignatio facilius concitatur, si injuria afficiuntur alii, in
quos indifferenti sumus animo. Cum enim hic plerumque
deficiat ratio cupiditatis vindictæ, nec personam, quæ in-
juriam facit, alia de causa jam oderimus, ut magis oderi-
mus factum, quam facientem; vindictæ quoque cupido non
oritur, sine qua ira non concipitur (§. 872. *Psych. empir.*).

§. 424.

Quoniam indignatio concitatur, si cui persuaseris in- Quando ira
juriam ipsi factam ab alio, is tamen habet animum a in indignatio-
vindictæ cupiditate alienum (§. 422.), ira autem langve- nem abeat.
scente, cum ad se redeat animus, cupiditas victæ expirat
non una de causa; si iratus ad se rediens rationes attendit, quæ
a cupiditate vindictæ animum revocant, ira in indignationem abit.

Varie omnino sunt rationes, ob quas cupiditatem vindi-
ctæ missam facit irascens. Ita si quis animadvertit impotentiam
suam, vel rationes aliæ efficiant vindictam impossibilem,

aut saltem difficillimam, vanam esse sine viribus iram agnoscens de injuria vindicanda non amplius cogitat. Similiter si cujus bona fuerit voluntas, & vindictam omnem illicitam agnoscit, eam suspicere non vult. Idem contingit, si quis videt, quod injuriam vindicando in malum majus se conjecturus sit. Huc etiam pertinet, si patientia vincit dolorem, quem causatur injuria sibi facta.

§. 425.

Quo tendat
indignatio.

Indignatio tendit ad factum injuriam facientis improbandum, vel, nisi occasio desit, idem ipsi exprobandum, tum etiam ad commercium cum eo fugiendum, si verendum, ne de novo injuriam faciat. Etenim vindicta, quæ consistit in actibus, quibus lædendi tædium creatur, propterea quod nos offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.), consequenter quia nobis tædia creavit (§. 936. part. 1. Jur. nat.), aliud intendi nequit, nisi ut alterum ab injuria facienda deterreamus, quando videt quod nos impune laceßere non possit. Quamobrem si cupido vindictæ cessat, ut ægre facere alteri nolimus; ex facto tamen ipsius tædium adhuc percipimus, quamdiu eidem indignamur (§. 873. Psych. empir.); nihil nobis relinquitur, quam ut id ipsi exprobremus, nisi desit occasio, aut hac deficiente saltem improbemus, quasi ad exprobandum parati. Indignatio igitur tendit ad factum improbandum & , nisi desit occasio, injuriam facienti exprobandum. Quod erat unum.

Quoniam indignans alteri ex injuria ab altero sibi illata tædium percipit (§. 873. Psych. empir.), id omnino averfatur (§. 156.). Quamobrem cum omnis averfatio tendat ad aliquid depellendum (§. 250.), id scilicet, quod averfamur; indignans alteri injuriam ulteriorem a se de-

pellere intendit. Quoniam itaque vitanda occasio est, indignatio ad commercium cum eo, cui indignatur, fugiendum, si verendum ne denuo injuriam faciat. *Quod erat alterum.*

Equidem irati quoque, quando injuriam factis rependere nequeunt, minis, convitiis, improbationibus & exprobrationibus eam compensare solent; attamen cupiditas ulciscendi propterea non cessat, quia hoc modo injuriam ulcisci volunt, quam factis ulcisci minime possunt. Alia vero longe est injuriæ improbatio & exprobratio, quando cupiditas vindictæ abest. Differentiam manifesto produnt vultus, vocis, immo etiam gestuum atque sermonis diversitas, cum in indignatione nihil horum sit minax, quemadmodum in irato.

§. 426.

Irascentur etiam homines animantibus brutis, si læsionem ali- Quando ho-
is factam per modum injuriæ sibi repræsentant; immo etiam rebus in- mines ani-
animatis, per quas ipsis damnum datur, si eas sibi repræsentant mantibus
tanquam damni dati causam. Etenim si a brutis læduntur, seu brutis & re-
malum quoddam ab iis ipsis infertur, molestiæ sive dolo- bus inanima-
ris creatrix, & per modum injuriæ hoc sibi repræsentant; is irascuntur
perinde ipsis est ac si ab homine injuria facta fuisset.
Quamobrem cum ad iram concitentur, si ab hominibus
injuria ipsis fiat (§. 868. Psych. empir.); animantibus quoque
brutis irascuntur, si læsionem ab iisdem factam per modum
injuriæ sibi repræsentent. Quod erat unum.

Similiter si damnum homini datur per res inanimatas & is sibi eandem repræsentat tanquam causam damni, cum damnum in se trahat omnem attentionem & actio, qua datum, inter causam liberam & necessariam non distinguit, consequenter damnum sibi datum eodem loco

T t t 3

habet

habet, ac si ab homine datum fuisset. Atque ideo patet, ut ante, quod ad iram concitetur. *Quod erat alterum.*

Homines irasci animantibus brutis experientia docet: id quod mirandum non est, cum vulgo actiones brutorum humanis æquiparentur, actiones externas, quæ externis cum humanis convenientibus respondent, humanis internis assimulando. Neque etiam est, quod miremur, actiones brutorum non discerni ab humanis. Ira enim nascitur subito & perturbatio animi incipit cum ipsa perceptione facti, quod tædium nobis creatur. Et eadem est ratio, cur rebus quoque inanimatis homines imputent actiones suas, iisdemque irascantur. Nihil vero hic insoliti, quod non æque observetur, quando hominibus irascuntur. Ecquis enim est qui nesciat, iram quoque nasci ex imputatione actionum, quæ imputari minime debebant, aut culpa facile condonanda committuntur. Hinc audias excusationes eorum, quibus irascuntur, quod non lubenter fecerint, vel quod casum evitare non potuerint.

§. 427.

Quo tendat Quando homines brutis, vel etiam rebus inanimatis irascuntur, ira in bruta tur, ira quoque tendit ad vindictam, aut, si eam exequi nequeant, vel res inanimatas, ad imprecationes & execrationes. *Quo tendat* Quando enim homines brutis, vel rebus etiam inanimatis irascuntur, actiones brutorum & rerum inanimatarum ab humanis non discernunt, sed hisce æquiparant (not. §. 426.). Quoniam igitur bruta atque res inanimatas perinde ac homines spectant tanquam autores facti, quod tædium sibi creat, ira eodem quoque tendit, quo tendit, quando hominibus irascuntur. Enimvero si hominibus irascuntur, ira tendit ad vindictam, aut si eam exequi nequeant ad imprecationes aut execrationes (§. 422.). Ergo quando irascuntur brutis,

tis, vel rebus inanimatis, ira quoque tendere debet ad vindictam, aut, si eam exequi nequeunt, ad imprecationes & execrationes.

Probant hoc facta & dicta eorum, qui brutis & rebus inanimatis irascuntur. Videas enim iratos sævire in bruta & res inanimatas, audias imprecationes & execrationes. Non est quod dicas, esse hoc furiosi hominis, non ejus, qui sanæ mentis est: ira enim furor brevis est, nec magis ad furorem accedit, quam quando in bruta ipsasque res inanimatas se exerit. Affectus præsertim perturbatiores, qualis ira est, non permittunt, ut per ea, quæ in perceptionibus confusis ipsorum creatricibus latent, a se invicem discernantur, quæ diversa sunt, primo tamen adspectu tantam eadem apparent.

§. 428.

Gassendus Phys. sect. 3. nemb. 2. lib. 10. c. 7. f. 500. *Quid lenitas lenitatem* considerat tanquam affectum iræ oppositum. Quamvis vero ea referri minime possit ad commotiones animi vehementiores, quales sunt affectus (§. 603. *Psych. empir.*), ideoque eandem in *Psychologia empirica* affectibus non annumeraverimus (§. 349. *Log.*); non tamen hic eandem prætermittere voluimus, quia usum habet in praxi morali. Cum ira sit tædium insigne ortum ex injuria nobis vel aliis illata, conjunctum cum odio ejus, qui eam intulit (§. 862. *Psych. empir.*), & cupiditatem vindictæ alat (§. 872. *Psych. empir. ir.*); lenitas erit tædium lene ortum ex perceptione mali, quod opinione nostra injuria nulla videtur, aut saltem levis, atque ab animo ulciscendi alienum.

Lenitas est quasi indignatio nascens (§. 873. *Psych. empir.*), & potissimum conspicitur in eo casu, quando ei, quem amamus, ne quidem indignamur (§. 877. *Psych. empir.*):
amor

amor enim indignationem refrænat, ne tendat ad improbationem, vel exprobrationem facti, sed ut id facilem habeas apud nos excusationem, cum alteri idem non impuremus, quia non improbo animo, vel nulla etiam culpa, aut facile condonanda fecisse videtur. Non dissentit in hisce *Gargendur*, qui sedationem potius, quam commotionem & perturbationem animi esse lenitatem dicit, ut propterea ab affectibus excludenda videri possit: quoniam tamen non mera privatio est, sed omnino aliqua motio, eaque placida ac iræ opposita, quæ motio turbulenta est, eam affectibus accensere maluit. Parum vero refert, utrum lenitatem affectum voces, nec ne, modo concedas eam dari.

§. 429.

*De lenitate
concitanda,*

Quoniam lenitas tædium leve est ortum ex perceptione mali quod opinionione nostra injuria nulla videtur, aut saltem levis, atque ab animo ulciscendi alienum (§. 428.), malum autem, quod tædium lene creat, exiguum esse debet, quod per se patet; si lenitas concitanda, malum, quod alteri factum, extenuandum, id non improbo animo factum, sed culpa facile condonanda, vel prorsus nulla, ideoque nullam rationem esse, ut de vindicta cogitetur, ostendendum.

Constat remediis hisce uti omnes ad iram mitigandam, seu animum irati leniendum. Eo ipso autem non aliud intenditur, quam ut ab ira ad statum eidem oppositum animus perducatur, in quo lenitas consistit (§. 429.). Quamobrem idem quoque fieri potest, si iram præcavere & lenitatem statim concitare velis. Atque tum facilius speratur successus, quia animus adhuc quietus ad singula ponderanda aptior est, quam ubi affectu turbulentissimo jam fuerit commotus.

§. 430.

§. 430.

Lenitas tendit ad injuriam sibi factam alteri condonandam. Quo tendat
 Qui enim leni est animo factum alterius, quod ipsi tæ-lenitas.
 dium quoddam leve creat, aut saltem creare poterat, pro
 injuria non habet, aut saltem levi, ideoque ulciscendi
 animum non habet. Quamobrem cum offensam, ideoque
 factum, quod tædium creare potest (§. 936. part. 1. Jur. nat.),
 condonet, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959.
 part. 1. Jur. nat.), consequenter qui a vindictæ cupidine
 alienum habet animum; lenitas tendit ad injuriam sibi fa-
 ctam condonandum.

Dantur causæ complures, quæ cupiditatem vindictæ re-
 frenant, ut ideo cautione opus sit, ne lenitati tribuatur, quod
 aliam prorsus causam habet. Sed de his plura dicemus
 suo loco. Aliud nimirum est vindictam omittere, aliud in-
 juriam vindicare nolle. Illud fieri potest ac sæpissime fie-
 ri solet, manente cupiditate, quæ differtur, consequenter in-
 juria sibi facta non condonatur; ast condonatio injuriæ fu-
 gam vindictæ continet ac omne odium personæ, quæ in-
 juriam fecit, excludit. Quamobrem ab ira ad lenitatem non
 datur progressus, nisi deposita omni vindictæ cupiditate &
 odio extincto, ut saltem remaneat levis quædam commo-
 tio animi ad tristitiam referenda, quæ efficit, ut factum
 infectum fieri mallet, nisi id esset impossibile. Unde qui
 leni sunt animo ajunt, malle sese, ne hoc factum fuerit,
 ast cum factum sit, id mutari non posse. Factum igitur
 in se spectatum non approbatur, non tamen refertur ad
 personam tanquam ejus autorem, ut inde odium in eam con-
 cipiatur, cupiditatem vindictæ excitaturum. Quodsi hoc
 perpendas, lenitatem vere talem rarissimam deprehendes.
 Videntur equidem nonnulli natura ad lenitatem propensi;
 ast iidem natura sunt meticulosi, ut cupiditas vindictæ me-
 (Wolfsi Ethica Pars II.) U u u tu

tu refrenetur & odium occultetur, tunc demum effundendum, quando qui male ipsis fecit, malo & damno mactatur, quo dignum pronunciant hoc malo. Taceo molimina clandestina nocendi.

§. 431.

Quid sit sedario affectuum.

Affectus sedari dicuntur, quando aut extingvuntur, aut saltem mitigantur. *Extingvuntur* autem, si prorsus cessant, ut animus ab iis liberetur; *mitigantur*, si gradus imminuitur, ut animus minus perturbetur. Quamobrem cum affectus in appetitionibus & aversionibus vehementioribus consistant (§. 603. Psych. empir.); si affectus extingvuntur, appetitiones & aversiones, seu actus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ prorsus cessant, si vero mitigantur, vehementia horum actuum minuitur, seu minus fortes, aut debiliores efficiuntur.

Egimus hactenus de modo concitandi affectus, cum iidem excitandi sint, quatenus usui sunt in praxi morali; nunc vero porro demonstrandum, quomodo sedentur, cum iidem sedandi sint, quatenus tollendus abusus. Regimen itaque affectuum, de quo deinceps dicemus, non minus modum sedandi quam concitandi affectus supponit: neque enim affectus usui nobis esse possunt, nisi eos concitare possimus, quando e re nostra videtur, neque etiam abusum vitare valeamus, nisi sponte nascentes sedare noverimus. Affectus animum perturbant, estque perturbatio nunc major, nunc minor pro diversitate gradus eorundem. Quando animus sedandus, a perturbatione ista liberandus: quæ si non omnis auferri possit, ut tranquillitas animi adsit, saltem imminuenda, ut tranquillior reddatur. Quamvis enim illud intendatur, non tamen semper votis respondet eventus, ideoque præstat animi perturbationem esse minorem, quam majorem, quando abusus affectuum impediendus. Atque inde est, ut sedatio duo disjunctive complectatur, nimirum affectus plenariam extinctionem

onem, aut ejusdem mitigationem. Uberiorem lucem hisce affunderet specialis tractatio.

§. 432.

Si cui persuaseris, opinionem, quam de bono vel malo fovet, esse falsam, affectus eadem concitatus sedatur. Etenim affectus sedetur, esse falsam, affectus eadem concitatus sedatur. Etenim affectus oriuntur ex confusa boni & mali representatione dentur. (§. 605. *Psych. empir.*). Quodsi vero alicui persuaseris, opinionem, quam de bono vel malo fovet, esse falsam, is agnoscit vel bonum non esse quod putaverat esse bonum, vel non esse malum, quod opinatus fuerat, vel bonum atque malum non esse tale, quemadmodum visum fuerat, vel denique non tantum, quemadmodum videbatur (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum affectus, quo commovebatur animus, vel prorsus cesset, vel saltem gradus ejus imminuatur, quando vero alterutrum evenit, affectus vel extingvatur, vel mitigetur, ideoque sedetur (§. 431.); si cui persuaseris, opinionem, quam de bono vel malo fovet, esse falsam, affectus eadem concitatus sedatur.

Exempla non addimus, dabuntur enim deinceps, quando de affectibus sedandis in specie acturi sumus. Hic saltem notandum, non confundendam esse sedationem affectus cum sedatione animi. Quando enim animus sedatur tunc ab omni prorsus perturbatione liberatur, nullo amplius affectu eundem commovente: at si affectus praesens sedatur, fieri potest, ut mutata opinione, qua concitabatur, concitetur alius, consequenter perturbatio alia in locum evanescentis succedat. Immo si animus prorsus tranquillus esse debet, nec commotionem ejus extraordinariam imminui sufficit, sed ea prorsus cesset necesse est. Dico commotionem extraordinariam cessare debere; ordinariae enim, quarum stimulus est volupratis placidæ, vel tædii animum minime in-

U u u 2

quie-

quietantis sensus, appetitioni & aversioni omni insunt (§. 156.). Appetitiones vero & aversiones ordinariæ simplices sunt & ad certum quid tendunt, veluti ad exspatiandum cœlo sereno, vel non ad non egrediendum domo cœlo pluvio. Quoniam absentia ejus, quod aversamur, simul repræsentatur tanquam bonum, seu opposito melius, voluptas quædam temperat in aversione tædium, ut animum inquietare non possit. Atque hinc etiam est, ut aversioni respondens actio tam positive, quam negative explicari possit, veluti dum nolitio domo egrediendi tempestate pluvia etiam effertur per volitionem manendi domi, quamvis etiam utrumque simul dicatur.

§. 433.

Quæ in persuasione observanda.

Quoniam si cui persuaseris opinionem, quam de bono vel malo fovet, qua affectus concitatur, esse falsam, consequenter quod pro bono habeat, quod non est, aut quod malum est, vel ex adverso malum esse putet, quod non est, aut quod bonum est (§. 507. Log.), affectus sedatur (§. 432.), ut autem quis judicet aliquid esse bonum, vel malum, principio quodam opus est, quod ad id applicatur (§. 50. 51. Log.); si affectus sedandus, vel persuadendus est; principium, quo judicat aliquid esse bonum, vel malum, esse falsum, vel id, ad quod principium istud applicatur, non esse, aut falso supponi.

E. gr. si cupiditas cibi cujusdam capiendi extingvenda, is eum bonum judicat, quia bene sapit, vel quod putet, eum sanitati ac vigori corporis prodesse. In priori casu opinio quam fovet de cibo explicatur distincte per hunc syllogismum: Quicumque cibus bene sapit, bonus est. Atqui hic cibus bene sapit. Ergo bonus est. Cum de gustu non sit disputandum, quia quod uni bene sapit non
ideo

ideo quoque bene sapit alteri & contra; si vel maxime minime gratus sibi fuerit sapor, ut cibo isto non delesteris, non tamen persuadebis alteri eum non bene sapere. Quamobrem in hoc casu ostendendum est, bonitatem cibi non esse æstimandam ex sapore, sed ex eo, num conducatur sanitati, an eidem adversetur, ideoque persuadendum est ejus capiendi cupido, eum sanitati ipsius adversum esse. Quodsi vero judicet cibum esse bonum, qui sanitati ac vigori corporis prodest, in casu hoc posteriori opinio ejus explicabilis distincte per hunc syllogismum: Quicumque cibus sanitati ac vigori corporis conducit: bonus est. Atqui hic cibus sanitati & vigori corporis conducit, Ergo cibus hic bonus est. Cum principium, quo judicatur de cibo, utrum bonus sit, nec ne, verum sit (§. 399. *part. 1. Jur. nat.*); falsitatem minoris ei persuadere teneris, nimirum quod cibus sanitati ac vigori corporis minime conducatur, sed potius eidem adversetur. Absit ut puerile judices perceptionis confusæ boni & mali reductionem ad notionem distinctam fieri per syllogismum formalem, confusa enim perceptio in distinctam resolvi nequit, nisi sigillatim a se invicem distinguendo ea, quæ eidem insunt, non vero insunt nisi tres notiones tribus syllogismi propositionibus, ex quibus is constat, respondentes & notio respondens propositioni distincte explicari nequit nisi per propositionem determinatam. Opinionis boni & mali, qua affectus concitatur, per syllogismum formalem explicatio, quæ in eadem quasi involuta latent, ea a se invicem separata in conspectum producit & veluti manibus palpanda sistit, ut singula accurate expendi possint, ne quia irrepit tacite in perceptionem affectus creatricem, quod a veritate alienum est, atque ita non modo omni animi contentione præcaveretur omnis in judicando præcipitancia adeo familiaris etiam illis, qui ceteris acutiores sunt & ipso Argo oculatiores sibi videntur; verum etiam clarissime perspicitur, quid faciendum sit in affectibus tam concitandis, quam sedandis, ne quid præter-

mittatur, quod fieri poterat, vel committatur, quo abstinendum erat. Juvat igitur hæc opinionis boni atque mali per syllogismum formalem explicatio plurimum acumen, quod alias facile desiderari in nobis patimur, cum sic ex tenebris in lucem revocentur, ut quasi in oculos incurrant, quæ alias tenebris obducta non nisi casu felici animadvertuntur. Dici equidem poterat perpendendum esse, num id, quod affectu commotus sibi repræsentat, revera sit, aut num sit tale, quale sibi repræsentat, & num ratio, cur bonum, vel malum id judicet, sit genuina, ut pateat utrum in perceptione affectus genetrice infit aliquid erronei, nec ne: ast quis non videt tum recte menti insinuari, quæ aperte dicuntur, si per syllogismum formalem explicantur. Absolum vero est sibi metuere, ne repuerascere videamur, si in offenso pede in recto tramite incedere malimus, ut securi meram optatam contingamus.

§. 434.

*Derevocati-
one animi a
perceptione
confusa ad
distinctas no-
tiones.*

Affectus sedatur, si animus revocatur a perceptione confusa, affectus genetrice, ad notiones distinctas. Etenim affectus concitantur confusa boni & mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*), quæ cum sit eorundem ratio sufficiens (§. 586. 603. *Psych. empir.*), tamdiu iidem subsistunt, quamdiu anima illi inhæret (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si a perceptione confusa ad distinctas notiones revocemur, quæ intellectus objectum sunt (§. 275. *Psych. empir.*); attentione ab illa in has retracta, ut harum magis nobis conscii simus, quam illius (§. 234. & *seqq. Psych. empir.*), notio confusa evanescit, sicque affectus successive imminutus tandem extinguitur (§. 431.). Quoniam itaque affectus sedatur, si imminuitur, aut prorsus extinguitur (§. *cit.*); affectus sedatur, si anima a perceptione confusa, affectus genetrice, ad notiones distinctas revocetur.

Notio

Notiones distinctæ cum requirant attentionem & reflectionem (§. 88. *Log.* & §. 257. 258. *Psych. empir.*), omnem quoque attentionem in se attrahunt & a perceptione confusa retrahunt, sicque ea vel prorsus extingvitur, vel minimum vix ac ne vix quidem apperipitur: id quod unusquisque in se experiri potest. Notandum vero est, sedandi affectus causa non præcise requiri, ut perceptio confusa, affectus genetrix, ad distinctam notionem revocetur; sed sufficit mentem occupari circa notiones distinctas alias quasunque. Experientia idem confirmat, ut ideo quoque quasi natura duce affectum sedaturi ad cogitationes alias, quam de objecto affectus, animum divertere studeamus non tamen in utroque casu unus idemque prorsus est effectus. Etenim si objectum notionis distinctæ diversum fuerit ab objecto perceptionis confusæ, a qua attentio ad illam retrahitur, affectus non tam extingvitur, quam sopitur, ut hæc memoriam subiens eundem rursus suscitet. Quodsi vero perceptionis distinctæ & confusæ idem fuerit objectum, affectus extingvitur, aut, si vel maxime denuo suboritur, facilius quam ante reprimitur. Eo nimirum in casu intellectus ducit ad agnitionem erroris in perceptione confusa latentis & locum facit remedio anteriori (§. 433. 434.). Est igitur remedium præsens præparatorium anterioris, quo aufertur causa affectus & cum eadem tollitur ipse affectus. Varia equidem adhuc observanda sunt in praxi; sed ea facilius innotescunt ex tractatione speciali, quæ sequitur.

§. 435.

*Si cui persuadendum, opinionem, quam de bono vel malo De iis, quæ fovet, affectus creatricem esse falsam, probe considerandum est, num observanda influxu imaginationis bonum vel malum intendatur, seu efficiatur ut sunt in de-
majus appareat, quam revera est. Quoniam enim ideam bo- tegenda fal-
ni, quando rem tanquam bonam confuse nobis repræsen- fitate opini-
tamus, ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel onis affectu
cum creatricis.*

cum eadem antea perceptæ (§. 593. *Psych. empir.*), tuncque bonum majus videtur, quam ipso sensuum judicio deprehenditur (§. 597. *Psych. empir.*), ac similiter ideam mali, quando rem tanquam confuse nobis repræsentamus, ingrediuntur tædia ex re ista vel cum eadem antea simul percepta (§. 594. *Psych. empir.*), tumque malum majus videtur, quam ipso sensuum judicio deprehenditur (§. 598. *Psych. empir.*); opinio, quam de bono vel malo fovemus, utique falsa est, quatenus majus, vel minus habetur ipso sensuum judicio, quam revera est (§. 507. *Log.*). Et quia in hoc casu appetitus fortior efficitur (§. 595. *Psych. empir.*), itidemque averfatio, quam perceptione boni, vel mali ab errore purgata foret (§. 596. *Psych. empir.*), affectus vero sunt actus appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*); error, qui in opinionem affectus creatricem influit, in causa est, ut vel affectui concitando sufficiat, cum alias non sufficeret, vel ut affectus sit impetuosior, quam alias foret. Quodsi itaque alicui persuadendum, opinionem, quam de bono vel malo fovet, affectus creatricem esse falsam, probe considerandum, num influxu imaginationis bonum vel malum intendatur, seu efficiatur, ut majus appareat, quam revera est.

Error de magnitudine boni vel mali maximam vim habet in concitandis affectibus. Alias nimirum omnes actus appetitus sensitivi vel averfationis sensitivæ forent affectus, cum omne bonum excitet appétitionem (§. 589. *Psych. empir.*), malum omne averfionem (§. 590. *Psych. empir.*), nec unus idemque affectus unquam gradu differret, sed semper eadem esset ejus vehementia: quod tamen utrumque absurdum esse cum ratio, tum experientia docet, quæ ambæ con-

contraducunt. Quamobrem in sedando affectu magnam quoque vim habet agnitio erroris de magnitudine boni vel mali. Equidem non cujusvis est, neque etiam adeo facile detegere influxum imaginationis in opinionem de magnitudine boni, vel mali, & quod huic tribuendum separare ab eo, quod sensui debetur, immo difficilius adhuc est, idem persuadere alteri, præsertim ei, qui de influxu isto nunquam cogitavit, ut ignotum quid & ipsa novitate suspectus ipsi videatur: non tamen propterea influxus iste silentio erat præterendus erat nec ejus consideratio prorsus intulis censeretur poterat, præsertim cum maxime hæc conveniat præparationi ad casus futuros, de qua suo loco dicemus.

§. 436.

Qui affectus sedare voluerit; is ut bonum & malum apparens a vero discernere norit, necesse est. Qui enim affectum *tate bonum* sedare vult, alteri persuadere debet, opinionem, quam de *& malum* bono & malo fovet, esse falsam, si nempe per errorem *apparens a* pro bono habet, vel etiam pro malo, quod non est, sed *vero separ-* saltem apparet (§. 435.). Quamobrem necesse est, ut *randi,* bonum & malum apparens a vero discernere norit.

Si opinio erronea, qua affectus concitatur, detegenda, prima omnino cura esse debet, ut inquiratur, num error in eo committatur, ut bonum videatur, quod non est, vel etiam malum, quod non est. Hoc enim facit ad affectum extinguendum cum ex adverso error de magnitudine boni, vel mali plerumque saltem faciat ad eundem imminuendum. Ulro autem quilibet largietur, præstare ut affectus extinguatur, quam ut saltem mitigetur. Quamobrem probe perpendenda sunt, quæ supra de bonorum differentia & malorum discrimine prolixè admodum demonstravimus (§. 43. & seqq.). Perfectio voluntatis consistit in determinabilitate ejusdem per bonum nonnisi verum, & non-

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

X x x

lunta.

luntatis perfectio in determinabilitate per malum non nisi verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem sedatio affectuum plurimum dependet a perfectione voluntatis & noluntatis, cum hæc animum ducat ad averſandum id, quod nonnisi boni vel mali apparentis repræſentatione oritur, conſequenter affectum, qui opinione hujus boni, vel mali concitatur. Quoniam affectus pravi, a quibus animus liberandus, morborum inſtar ſunt reſpectu animæ; natura tum fit quaſi animæ medicatrix, ut affectus ſua quaſi ſpontè abſque ullis remediis ſedetur, quemadmodum natura expellendo materiam peccantem morbi cauſam medicatrix eſt corporis, quod abſque remediis a medico propinatis a morbo liberat. Pertinent hæc ad nexum modificationum animæ & per conſequentes ad latebras atque reſceſſus in animis hominum, de quibus jam multoties diximus.

§. 437.

*Quenam obſervanda in ni, vel mali eſſe falſam, qua concitatur, ratio habenda notionis reſellenda boni & mali, vi cujus ſibi aliquid tanquam bonum vel malum reſe opinionem bo- præſentat, quantum datur, præſertim ubi medela prompte afferenda. Etenim ſi alteri perſuadere volueris, opinionem boni, qua affectus concitatur, vel mali eſſe falſam, qua affectus concitatur; oſtendendum eſt, ipſum pro bono habere, quod non eſt, aut malum ipſi videri, quod non eſt (§. 507. *Log.*). Enimvero ſi quis pro bono vel malo aliquid habet, necesse eſt, ut aliqua ipſi ſit boni, vel mali notio, quam ad id applicat. Quamobrem aut oſtendendum notionem boni & mali, quam applicat, eſſe erroneam, nimirum quod tale eſt, quale is bonum eſſe ſupponit, bonum non eſſe, aut quod tale eſt, quale is malum eſſe ſupponit, malum non eſſe, aut id, ad quod notionem boni vel mali applicat, non*

non esse tale, quale supponit. Quodsi posterius obtinet, multo facilius id ipsi persuaseris, quam ut eundem ad agnitionem notionis erronea perducas, cum præjudicia, quæ altas in animo radices egerunt, difficillime eradicentur. Quamobrem si sedare affectum volueris alteri persuadendo opinionem boni, vel mali esse falsam, qua concitatur, ratio habenda notionis boni & mali, vi cujus sibi aliquid tanquam bonum vel malum repræsentat, quantum datur. *Quod erat unum.*

Quodsi affectui sedando non multum temporis impendi potest, ideoque medela statim afferenda; in refellenda opinione erronea, qua affectus concitatur, utendum est rationibus, quibus facilius errorem alteri persuaseris, quam aliis, quibus idem difficiliter obtinetur. Quoniam itaque errorem suum alteri facilius persuades, si ostendas, stante notione boni & mali, vi cujus id, quod animo ipsius obversatur, tanquam bonum, vel malum sibi repræsentat, idem bonum, vel malum non esse, quam ubi persuadere volueris, notionem boni, vel mali, quam habet, erroneam esse, *per demonstrata*; si affectum sedare volueris alteri persuadendo, opinionem boni, vel mali esse falsam, qua concitatur, ratio inprimis habenda est boni vel mali, vi cujus sibi id, quod animo ipsius obversatur, tanquam bonum vel malum repræsentat, ubi medela prompte afferenda. *Quod erat alterum.*

Monuimus jam in superioribus (*not. §. 433.*), si immutanda opinio, qua concitatur affectus, ut is sedetur, totum negotium redire ad refellendum syllogismum practicum, cujus conclusio est, objectum affectus esse bonum, vel malum, nimirum sequentem: Quicquid tale est, id bonum vel malum. Atqui

Xxx 2

hoc ob-

objectum tale est. Ergo objectum hoc bonum, vel malum est. Quod si notio, boni vel mali, vi cuius objectum affectus tanquam bonum, vel malum repræsentatur, refellenda, major impugnanda; si vero falsitas opinionis, quam de eadem fovet, stante istâ notione ostendenda, minor refutanda. Quod si minor revera fuerit falsa perinde ac major, falsitatem minoris facilius omnino persuaseris erroneam de objecto affectus opinionem foventi, quam majoris. Ita si quis factum alterius sibi repræsentat tanquam famæ suæ adversum, idcirco ipsi irascitur, quia dogma quoddam suum refutavit, facilius omnino ipsi persuaseris errorem ubi ostenderis ipsum insulse admodum perstringere, quod non intelligit, quam dogmatis refutationem non esse famæ adversam. Notiones boni & mali erroneæ non adeo facile corriguntur, ubi ad specialia descendimus, quam veritate tantisper seposita ex notionibus domesticis aliquis redarguitur erroris sui. Similiter si quis munus ambire cupit, quod cum præsentè permutet, quia redditus pingviores præsentibus esse putat; facilius cupiditatem delebis, si ipsi persuaseris, tantos non fore redditus, quanti ipsi videntur, quam si ostendere volueris in eligendo munere non præferendum esse istud, quod pingviores redditus affert. Quemadmodum vero sæpius jam monuimus, ea, quæ affirmantur, vel negantur, non extendenda esse ultra hypothesin, seu ea quæ sumuntur; ita idem hic quoque inculcandum. Fieri enim potest, ut aliæ superveniant conditiones, ob quas error in maiore latens facilius alteri persuadetur, quam qui in minore deprehenditur, vel etiam ut uterque eadem facilitate persuadetur. Quemadmodum in omni praxi morali multa circumspectione opus est, ne qua circumstantia prætermittatur, quæ attendenda est; ita eadem circumspectione quoque opus est in sedandis affectibus.

§. 438.

Affectus contrarii dicuntur, qui simul existere neque-unt in eodem subjecto. *Affectus contrarii qui-*

nam.

Ita gaudium & tristitia affectus contrarii sunt, quia fieri nequit, ut qui gaudet simul contristatus sit. Ast odium & cupiditas vindictæ sibi invicem non contrariantur, cum in ira conjungantur. Simul autem existunt non modo, quæ una ponuntur, verum etiam quæ tempulculo imperceptibili se invicem consequuntur, ut quasi in unum confusa simul appercipiantur, sicuti videmus in exercitio habituum plures actus diversi tanta celeritate se invicem consequi, ut actum unum mentiantur, & in perceptionibus confusis animæ idem observatur.

§. 439.

Si affectu uno præsentem concitetur alius, ille prædo-Quinam af-
minari dicitur, qui vehementior est, ut alterum supprimat. *fectus prædo-*
minetur.

Si quis valde contristatus est, eique dones nummum aureum, quo alias multum delectatur, tristitia prædominatur, si ea non extingvitur; sed gaudium in ipso ortu supprimit, nec ullum ipsi relinquit locum. Ast gaudium prædominatur, si tristitiam arcet.

§. 440.

Affectus præsens affectu contrario sedatur, si hic prædomi- De affectu
natur. Etenim si affectus, qui concitatur, fuerit contrarius *sedando con-*
præsentem, quo animus commovetur, cum illo simul existe- *trario conci-*
re nequit (§. 438.). Quodsi is prædominetur, vehemen- *tato.*
tior est & præsentem supprimit (§. 439.), consequenter
hunc arcet & eo solo jam commovetur animus. Quam-
obrem cum affectus sedetur, si extingvitur, ut existere desi-

XXX 3

nat

nat (§. 431.); affectus præsens affectu contrario sedatur, si hic prædominatur.

Ita si gaudio seu lætitia sedare velis tristitiam, necesse est ut gaudio vehementius commoveatur animus, quam tristitia: quodsi enim tristitia prædominetur, nihil effeceris, cum tristitia in ipso ortu gaudium supprimat, ut vires capere non possit. Hinc etiam videmus, irritò conatu tentari, ut ad gaudendum permoveatur, qui valde contristatus est. In *Laurentio*, qui carbonibus candentibus tostus tyrannum irridebat, representatio beatitudinis externæ, quam a morte expectabat, lætitiâ ineffabilem concitabat, eamque augebat cogitatio gloriæ martyrum, ut dolorem horrendos cruciatus passus non apperciperet, ideoque minime contristaretur, quemadmodum etiam legitur de Apostolis, quod lætitiâ exultaverint contumelias Christi causâ perpassi.

§. 441.

*Quenam eo
sine prognos-
cenda.*

Quoniam affectus præsens affectu contrario sedatur, si hic prædominatur (§. 440.), cumque affectus ex confusâ boni & mali representatione oriatur (§. 605. *Psych. empir.*), vehementia eorundem dependeat ab opinione magnitudinis boni atque mali & certitudine visâ hujus opinionis; affectum præsentem affectu contrario sedaturus nosse debet, quinam affectus sibi invicem contrarii sint, & quanam sit opinio boni vel mali, qua affectus concitatur, quamque firma sit persuasio.

Bonum & malum admittere gradus, ut unum altero majus appareat, noto notius est. Quamobrem in opinione boni & mali affectus creatrice non modo spectanda est ratio, ob quam objectum affectus bonum, vel malum esse putatur, verum etiam consideranda est magnitudo boni, vel mali, quæ videtur affectu commoto. Qui veritatis convictus est, is prorsus certus est de veritate judicii sui: aut opi-

opiniones cum non sint nisi probabiles, probabilitas vero suos habeat gradus, persuasio quoque; qua gignuntur, gradus admittit, ut quis certior sibi videatur de eo, quod putat, quam alius, utut rationes suaviorum utrique sint eadem. Ab hoc autem gradu pendet firmitas persuasionis, ita ut vix ac ne vix quidem ab opinione sua quidam se abduci patiantur, sicque quoad effectum persuasio æquipolleat convictioni. Cum in praxi morali multum dandum sit opinionibus, quibus maxima pars hominum regitur, ea difficillima redditur, quæ tantis difficultatibus non implicaretur, si veritas ubique regnaret. Ipsi sane philosophi philosophia morali opinionibus vulgaribus inhaerent & qui sibi soli philosophi videntur aliosque se longe perspicaciores contemnunt insulsa opinionum commenta pro veritate aliis obtrudunt. Quid ergo expectandum est ab aliis?

§. 442.

Affectus omnes molesti & jucundi sibi invicem contrarii sunt, Principium nisi aversatio sensitiva influat in appetitum sensitivum, quatenus ob- generale de jectum affectus certo respectu simul representatur ut bonum ei, qui contrarietate affectu molesto inquietatur. Cum enim natura aversemur, affectuum quod opinione nostra malum est (§. 590. Psych. empir.), molestorum & ex adverso appetamus; quod bonum nobis videtur (§. & jucundo- 589. Psych. empir.), & affectus molesti in averfando (§. rum. 609. Psych. empir.), jucundi autem in appetendo consistant (§. 608. Psych. empir.), ut autem idem eodem respectu considerantes simul appetamus & aversemur, fieri non possit, affectus molesti & jucundi omnes sive repræsentatione diversorum objectorum, sive ejusdem mutata opinione concitatorum una existere nequeunt in eodem subjecto. Quamobrem cum affectus contrarii sint, qui una in eodem subjecto existere nequeunt (§. 438.); affectus omnes molesti & jucundi sibi invicem contrarii sunt Quod erat unum. Enim-

Enimvero si unum idemque objectum certo respectu spectatur tanquam nobis malum, ideoque affectus molestus concitatur *per demonstrata*, idem vero alio respectu nobis videtur bonum, ideoque appetitum movet (§. 589. *Psych. empir.*), atque hoc. quod appetitum movet, convenit ei, ad quod tendit affectus molestus *per superius passim demonstrata*; aversione in appetitum influente affectus jucundus una excitatur, qui cum molesto permiscetur, si quidem opinio boni fuerit sufficiens ad affectum concitandum. Quod si ergo objectum affectus certo respectu simul repræsentatur tanquam bonum ei, qui affectu molesto inquietatur; aversione sensitiva in appetitum sensitivum influente affectus jucundus & molestus sibi invicem non contrariantur. *Quod erat alterum.*

Nemo non agnoscit, gaudium contrariari tristitiæ, cupiditatem fugæ, spem metui, fiduciam desperationi & ita porro, quamdiu supponimus idem objectum eodem modo consideratum, vel diversa objecta illorum affectuum. Sicuti enim impossibile est, ut idem eodem modo consideratum & appetamus & aversemur, ita etiam fieri nequit, ut dum attentio tota trahitur in opinionem boni, quæ affectus jucundus concitatur, eadem attentio afferatur ad opinionem mali, quæ affectus quidam molestus ciatur, qualiscunque tandem sit affectus uterque, anima cogitationem ab objecto uno, quod antea videbatur malum, nunc bonum esse putamus & contra diuertente. Tum enim cessat ratio affectus molesti & ponitur ratio jucundi, consequenter molestus in jucundum mutatur, veluti tristitia in gaudium, & contra. Ast hæc adeo manifesta sunt, ut nemo ea in dubium vocare audeat. Altioris vero indaginis est, quod de permixtione affectus jucundi cum molesto dicitur, aversione in facultatem appetendi influente. Consultum igitur est, ut hoc exemplis declar-

declaretur. Exemplum habemus in ira, qui affectus mixtus est. Cum ejus causa sit injuria, seu malum ab alio nobis illatum (§. 868. *Pfych. empir.*), quod cum nobis repræsentemus per modum mali præsentis, animus contristatur (§. 623. *Pfych. empir.*). At quatenus factum injuriam facientis nobis displicet (§. 542. *Pfych. empir.*), odium tristitiæ associatur (§. 674. *Pfych. empir.*), quod cum animum disponat ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate (§. 661. *Pfych. empir.*), consequenter malo, quo ipsi radium affertur (§. 637. *Pfych. empir.*), aversio in appetitum sensitivum influit, ut quod alteri malum est cupiamus (§. 156. *Pfych. empir.*), atque ita cupiditas accedit, quatenus quod alteri malum est spectamus tanquam bonum quoad nos (§. 805. *Pfych. empir.*). Taceo affectus alios, qui pro diversitate circumstantiarum sese associant. Idem conspicitur in odio, quod cum proprie in aversione ejus, quod nobis displicet, consistat (§. 677. 603. *Pfych. empir.*), ac subinde etiam in eadem terminetur, ut conspectum alicujus personæ ferre non possimus, ad eam cupiditas accedit, quatenus, quemadmodum modo diximus, aversione in appetitum influente, malum ejus appetimus, quod quatenus nos delectat, tanquam bonum quoad nos nobis repræsentamus. Variæ autem sunt rationes, cur quod alteri malum est nobis repræsentemus tanquam bonum quoad nos: ast eas perspicere non datur, nisi vitia omnia ante nobis fuerint perspecta, ut perceptiones appetitionum & aversionum creatrices in dato casu concurrentes discernere valeamus. Quoniam hæc pertinent ad larebras & recessus in animis hominum, fieri quoque haud quaquam potest, ut talia ad propositiones determinatas revocentur, antequam Ethica integra fuerit pertractata. Immensum vero campum ingreditur, qui tantum opus aggredi voluerit.

§. 443.

De contrari- *Affectus omnes jucundi sibi invicem contrariantur, nisi qua-*
etate affectu- *tenus idem objectum simul diversis modis representatur, quibus re-*
um jucundo- *presentari debet ad diversos affectus concitandos. Idem valet de*
rum inter se *affectibus molestis inter se. Etenim affectus omnes jucundi con-*
et molesto- *citantur opinione boni (§. 605. Psych. empir.), ut tamen*
rum inter se. *certus affectus concitetur, bonum istud singulari quodam*
modo representari debet, qui affectui cuilibet proprius
est, quemadmodum ex singulorum affectuum jucundorum
definitionibus praesertim realibus apparet. Quatenus ita-
que unum idemque objectum, vel etiam diversa eodem
modo representari nequeunt, nec plures affectus jucundi
simul in appetitu sensitivo existere possunt. Quoniam ergo
affectus contrarii sunt, qui simul existere nequeunt in eodem
subjecto (§. 438.); affectus quoque omnes jucundi, quamdiu
in se spectantur, sibi invicem contrarii sunt. Quod erat primum.

Enimvero si forsan contingat, ut objectum quoddam nobis bonum visum, duplici modo representari possit, quemadmodum duplici affectui proprium est, vi definitionum praesertim realium, cum tunc ponatur ratio sufficiens utriusque affectus, uterque etiam simul concitari debet (§. 118. Ontol.), ita ut mixtus quidam ex duobus oriatur. Quoniam itaque affectus contrarii non sunt, qui simul in eodem subjecto existere possunt (§. 438.), utut una existentes invicem permisceantur, ideoque ad unum ab altero discernendum acumine singulari opus sit; si forsan contingat, ut objectum quoddam nobis bonum visum simul diversis modis representetur, quibus representari debet ad diversos affectus concitandos, affectus jucundi, qui alias forent contrarii sibi invicem, contrarii amplius non sunt. *Quod erat secundum.* Simi-

Similiter omnes affectus molesti concitantur opinione mali (§. 605. *Psych. empir.*), ut tamen certus affectus concitetur, malum istud singulari quodam modo repræsentandum, qui affectui cuilibet proprius est, quemadmodum ex singulorum affectuum molestorum definitionibus præsertim realibus abunde patet. Quatenus itaque unum idemque objectum, vel etiam diversa objecta eodem modo repræsentari nequeunt, nec plures affectus molesti simul in facultate averfandi sensitiva existere possunt, utpote deficiente eorundem ratione sufficiente, sine qua concitari nequeunt (§. 70. *Ontol.*). Quamobrem cum affectus contrarii sint, qui simul existere nequeunt in eodem subjecto (§. 438.); affectus quoque omnes molesti, quamdiu in se spectantur, sibi invicem contrarii sunt. *Quod erat tertium.*

Enimvero si casu contingat, ut objectum quoddam nobis malum visum duplici modo repræsentari possit, sicuti duplici affectui concitando convenit, vi definitionum præsertim realium affectus utriusque, cum tunc ponatur ratio sufficiens utriusque affectus, uterque etiam simul concitari debet (§. 118. *Ontol.*), si vel maxime duo affectus diversi coëxistentes, quatenus a nobis percipiuntur & appercipiuntur, in unum confundantur, ita ut mixtus quidam ex duobus oriatur, non sine singulari acumine a se invicem discernendis. Quoniam tamen revera in facultate averfandi sensitiva coëxistunt, contrarii autem affectus non sunt, qui simul in eodem subjecto existunt (§. 438.); si forsan contingat, ut objectum quoddam nobis malum visum simul repræsentari possit diversis modis, quibus ad diversos affectus concitandos repræsentari debet, affectus molesti

Yyy 2.

lesti, qui alias forent contrarii, sibi invicem contrarii amplius non sunt. *Quod erat quartum.*

Cum gaudium concitetur opinione boni præsens (§. 624. *Psych. empir.*), spes autem opinione boni, quod tanquam obtentu possibile repræsentatur (§. 800. *Psych. empir.*), unum autem idemque non simul præsens & absens esse potest, quod adhuc obtinendum, consequenter præsens deum fieri posse putatur, ideo objectum spei idem esse nequit cum objecto gaudii. Quamobrem cum de alio objecto cogitandum sit, si sperare debemus, quam si gaudemus, gaudium & spes una in eodem subjecto existere nequeunt. Quodsi objicias exemplum *Laurentii*, qui inter horrendos cruciatus lætitia exultavit, cum speraret beatitudinem æternam a morte consequendam; tenendum est, bonum, quod certo brevi tempore obtentum iri putatur, repræsentari tanquam jam præsens, tuncque non spem, sed gaudium concitari. Quod enim obtentu possibile esse putamus, id a nobis certo obtentum iri nondum persuasi sumus. Et quamvis fiducia, qui summus spei gradus est, in gaudio de bono obtinendo consistat (§. 796. *Psych. empir.*); gaudium tamen hoc singulari adhuc modo modificatur, ut a gaudio ex opinione boni præsens orto differat. Opinionem boni, quo fiducia concitatur, & præsens aliquid, & futurum repræsenter. Futurum nimirum eidem inest, quatenus bonum repræsenter tanquam adhuc obtinendum, præsens autem, quod nobis ideo felices videmur, quod id certo obtenturi simus. Perceptio itaque cum pariat affectum, & ab eadem pendeat, ut talis præcise sit, si ea diversa fuerit, appetitum quoque eodem prorsus modo ciere nequit. Non eam asserimus attentionem ad animi commotiones, ut earum diversitatem animadvertamus, nec sibi invicem agnatas facile confundamus: multa minus autem adeo distincte eas concipimus, ut earundem differentiam verbis exprimere valeamus. Quoniam qui alterum
amat,

amat, eum considerat tanquam se ipsum (§. 659. *Psych. empir.*); bonum, quod ipsi obtingit, considerat tanquam bonum, cujus ipsemet compos factus fuerat. Ac ideo contingit, ut idem objectum, nimirum persona, quæ nobis placet, bono quodam ornata, sit & amoris, & gaudii. Tumque amor & gaudium non sunt affectus contrarii, vi propositionis præsentis. Hinc videmus parentes, quando gaudent de bono a liberis obtento, variis signis prodere amorem, quo eos complectuntur. Immo quemadmodum boni repræsentatio excitat gaudium, ita quoque amor eodem inflammatur, quatenus nobis placet, quod persona amata ejusdem compos facta fuerit. Notandum vero, nos hic spectare gaudium, non quatenus ex amore oritur; sed quatenus cum eodem coëxistit. Differentia hæc evidentior est in commiseratione, quæ ex amore oritur (§. 688. *Psych. empir.*). Etenim si liberis, quos impense amant parentes, aliquid mali casu accidit, dum eorum commiserantur amoris quoque signa edunt, qualia non videas, si quis commiseretur hominum aliorum miserorum. Maximi momenti est ortum affectus utrius ex altero a coëxistentia eorundem discernere, ne in affectuum contrarietate dijudicanda aberras a vero. Aberratio tamen metuenda non est, si objectum duorum affectuum fuerit prorsus diversum; quemadmodum plerumque obtinet, aut obtinere saltem debet, si affectus præsens contrariò quodam sedandus. Poteramus quoque exemplo affectuum molestorum propositionem præsentem illustrare; sed nolumus esse prolixiores.

§. 444.

Si ei, qui gaudet, persuaseris, quod ipsi bonum videtur, De gaudio vel esse malum, vel saltem boni quandam speciem habere, aut id, sedando. ob quod rem bonam judicat, eidem non convenire; gaudium evanescit. Etenim gaudium nascitur opinione boni præsentis

Yyy 3

(§. 624.

(§. 624. *Psych. empir.*). Quodsi ergo alicui persuaseris, quod ipsi bonum videtur bonum non esse, vel speciem saltem boni habere, aut id, ob quod rem bonam iudicat, eidem non convenire; opinionem, quam de re fovet, falsam esse agnoscit. Gaudium igitur evanescit (§. 431. 432.).

Ponamustibi donari nummum quem aurea lamella obductum aureum esse putas, ac ideo gaudio exultare. Quodsi cognoscas, nummum esse cupreum, auri saltem lamella tenuissima obductum; gaudium protinus evanescit. Ratio nimirum, cur nummo pretium statuebas, erat, quod sit aureus. Objecto igitur lætitiæ non convenit, quod eidem tribuebas. Ponamus te accipere librum, ex quo multa te discere posse putas, quorum cognoscendorum ardore flagras, ac ideo gaudio perfundi. Quodsi alius tibi persuadeat, in libro isto non extare, quæ addiscere cupis, aut quod inde addiscere potes, non eum habere usum, quem intendis; gaudium extingvetur. In casu priori refutatur minor syllogismi, per quem explicatur perceptio gaudii creatrix; in posteriori major (not. §. 437.). Gaudium si non prorsus extingvatur, multum tamen imminuetur, si gaudenti persuaseris, dari librum alium, vel etiam plures, qui scopo ipsius magis conveniunt, quia scilicet ea, quæ addiscere vult, ex iisdem vel facilius, vel accuratius addiscere potest, vel quia multo plura, quam in præsentē, in iisdem continentur. Quodsi species boni rei detrahenda, voluptatem, quam creat, nocuam esse ostendendum.

§. 445.

*De tristitia
sedanda.*

Si, qui ei contristatur, persuaseris malum non esse, quod ipsi videtur, vel id mali saltem speciem habere, vel certo respectu esse bonum, vel etiam ad bonum tendere, aut ea, ob quæ objectum affe-

affectus ipsi malum videtur, eidem minime convenire; tristitia sedatur. Etenim si cui persuaseris malum non esse, quod ipsi videtur, vel id mali saltem speciem habere, aut ea, ob quæ objectum affectus ipsi malum videtur, eidem minime convenire; opinio mali præsentis mutatur. Quamobrem cum opinio mali præsentis concitet tristitiam (§. 623. *Psych. empir.*); causa tristitiæ tollitur, consequenter etiam tristitiæ (§. 898. *Ontol.*), ideoque affectus sedatur (§. 432.). *Quod erat. unum.*

Enimvero si malum, quod videtur, certo quidem respectu tale est, vel etiam absolute spectatum, alteri tamen persuaseris idem certo respectu esse bonum, vel etiam ad bonum tendere; in casu priori opinio boni præsentis, gaudii causa (§. 624. *Psych. empir.*), & in posteriori boni futuri, quod tanquam obtentu possibile spectatur, spei causa (§. 800. *Psych. empir.*), tristitiam si non supprimit, saltem lenit (§. 868. *Ontol.*), consequenter tristitia sedatur (§. 432. *Quod erat alterum.*

Non abhorrent hæc a praxi communi: ducit enim huc homines ipsa natura, rerum optimarum in moralibus quoque magistra. Ejus beneficio si destitueretur genus humanum, pessime eidem consultum foret. Sicuti datur Logica naturalis, Arithmetica naturalis, immo etiam Ars invenientiæ naturalis; ita etiam datur Ethica naturalis. Absit tamen ut tibi persuadeas propterea Ethicam artificialem esse contemnendam, aut naturali saltem postponendam. Incides enim in errorem eorum, qui Logicam artificialem naturali opponunt & illam vel damnant, vel huic longe postponunt, aut quem committerent illi, qui Arithmeticam artificialem damnarent, propterea quod vulgo ejus ignari naturali in communibus negotiis feliciter utuntur, immo quando ipsi
res

res est cum hominibus Arithmeticae ignavis multo felicius, quam artificiali ad hos convincendum minus apta. Sed nostrum jam non est ostendere, quomodo natura se rerum cognitu utilium magistram praebeat sive in genere, sive etiam saltem in praxi morali. Vastum enim dicendorum campum ingrederemur, quæ nonnisi ex intima penitus philosophia haurienda essent, quamvis principia nostra præsertim psychologica hisce demonstrandis abunde sufficerent. Talia relinquuntur iis, qui ulterius progressuri fundamento a nobis posito ædificium magnificum superstruere voluerint: neque enim homo unus sufficit omnibus, sed aliorum indiget auxilio, sive præsentem, sive futuro. E re igitur præsentem potius est, ut uno vel altero exemplo propositionem præsentem illustremus. Ponamus viduam contristari obitus mariti, relictis liberis nondum educatis. Ponamus porro maritum luxui deditum fuisse, bona sua dilapidare solitum & impuris moribus imbutum. Obitus mariti spectatur tanquam malus, quatenus nimis immaturus & liberi nondum educati sumptibus educationis privari videntur. Enimvero cum bona sua tandem omnia dilapidaturus fuisset maritus, cujus obitum luget uxor, si diutius in vivis fuisset, & quoniam valde verendum erat, ne pravo patris exemplo mores filiorum corrumpere, nec educationi debita cura impenderetur; hoc respectu obitus mariti præmaturus omnino existimandus est bonus. Cumque liberi bene educati fortunam sibi polliceri possint magis faventem, quam si male educarentur; idem tendit ad bonum finem. Quodsi igitur hoc persuaseris viduæ, si eandem a tristitia non prorsus liberares, attamen eam lenies, ut tandem evanescat. Ponamus debitorem tuum mortuum esse, ac famam ad te pervenisse, quod ære alieno onustus obierit, ut nulla spes sit quod tibi debetur solutum iri. Quodsi tibi persuadeantur, famam esse fallacem, vel tibi saltem nullum periculum imminere; tristitia, quæ occupaverat animum, evanescet. Idem evenit, si cer-

si certus reddaris nuncium de obitu filii studiorum causa
absentis esse falsam.

§. 446.

Quoniam tristitia sedatur, si alteri persuaseris, quod *Quando tri-*
ipſi malum videtur, certo respectu eſſe bonum (§. 445.), *ſtitia in gau-*
opinionem autem boni præſentis gaudium concitatur, ſi ſci- *dium, aut bi-*
licet tantum videatur, quantum gaudio concitando ſuffi- *laritatem*
cit (§. 624. *Psycho. empir.*); ſi quod malum videbatur tanquam *convertatur.*
bonum inſigne agnoſcatur, *tristitia, quæ sedatur, in letitiam abi-*
aut, ſi quod malum videbatur, agnoſcatur tanquam medium libe-
rationis a malo ingente, cum hilaritas oriatur, ſi a malo nos
liberatos eſſe, vel metum ejus evanuiſſe agnoſcimus (§. 855.
Psycho. empir.), in hilaritatem.

Exempli loco eſſe poteſt, quod modo dedimus de vi-
dua obitum mariti lugente. Quodſi enim conſideret, bo-
na adhuc quædam ſuper-eſſe, quæ niſi maritus mortuus fu-
iſſet, tandem omnia dilapidata fuiſſent, nec prorsus deſint
neceſſarii vitæ ſuæ atque educationis liberorum ſumtus;
ſi porro perpendit, ſe liberatum eſſe a metu, ne tandem
cum marito ad egeſtatem redigatur, & ne liberi, quibus
bona educatione plus conſulitur, quam divitiis, pravis pa-
rentis moribus corrumpantur; cum in hilaritatem, tum in
gaudium convertetur *tristitia*. Facile autem apparet animum
attendendum eſſe ad ea, quæ gaudium & hilaritatem gi-
gnunt, revocandum ab iis, quæ *tristitiam* creant,

§. 447.

Si cui persuaseris, quod in altero ipſi placet, non a-deſſe, De amore
aut quod id diſplicere potius debeat, aut talia a-deſſe, quæ magis di-
ſplicant quam illud placet; amor extinguitur, aut ſaltem imminui- aut imminu-
tur. Quodſi enim alicui persuaseris, quod in altero ipſi endo.
(*Wolſii Ethicæ Pars II.*) Z z z pla-

placet, non adesse, aut quod idem displicere potius debeat; opinionem, quam fovet, falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum amor oriatur, si quid in altero observemus, quod nobis placet (§. 648. *Psych. empir.*), si vero cuidam persuaseris opinionem, qua affectus concitatur, esse falsam, affectus sedetur (§. 432.), ideoque vel extingvitur, vel saltem imminuitur (§. 431.); si cui persuaseris, quod in altero ipsi placet, non adesse, aut quod displicere potius debeat, amor extingvitur, vel saltem imminuitur. *Quod erat unum.*

Quodsi persuaseris talia adesse, quæ magis ipsi displicent, quam istud placet, quo affectus concitatur, cum jam causa odium producere apta (§. 674. *Psych. empir.*), prævaleat adversus causam amoris (§. 648. *Psych. empir.*), amor vel extingvitur, vel saltem imminuitur. *Quod erat alterum.*

E. gr. Si quem ames propter pulchritudinem, virtutem autem præferas pulchritudini, vitia summo opere detesteris, & narrentur tibi scelera, quæ is patrare solet; amor si non prorsus extingvitur, langvescit, cum odium nascens vires ejus infringat. Neque opus est, ut odio habeas ipsam personam; sufficit ut oderis scelera & flagitia, quibus deditus est, & quæ tanto magis displicent, quanto pronior est animus ad eum amandum. Aliæ nimium concurrunt causæ, cur pulchritudo alium magis, alium minus commoveat ad amandum alterum. Si quis alterum amat, quem in Philosophia, vel Mathesi progressus minime vulgares fecisse arbitratur, postea vero agnoscit, profectus ejus esse admodum exiguos, immo propemodum nullos, aut eum in philosophia absurdarum opinionum commentis imbutum esse, quin amor evanescat nemo dubitabit. Si quis alterum

rum amat, quem prudentem esse putat, ipsi autem persuadetur, hominem magis callidum & versutum esse, quam prudentem; amor, si non prorsus extingvatur, plurimum tamen imminuitur. Quodsi quis alterum amet ob libidinem, qua & ipse deditus est, amorem minime extingves, nisi voluptatem, cui ambo inhiant, nocuam esse eidem persuaseris eandemque ipsi exosam reddideris: supponimus nimirum aliis modis, de quibus ante diximus, non esse locum. Nihil hic asseritur, quod a praxi, quem natura magistra homines docet (*not. §. 445.*), alienum sit. Quamobrem necesse saltem est, ut animum attendamus ad ea, quæ indies fiunt, non otiosi rerum humanarum spectatores. Sed vix ac ne vix quidem satis diligentem te præbueris, nisi constet, ad quænam attendendus sit animus: id quod in præfenti docere intendimus.

§. 448.

Quoniam amor extingvitur, aut saltem imminui- *Quenam eo*
tur, si cui persuaseris, quod in altero ipsi placet non ad- *sine præco-*
esse, aut quod id displicere potius debeat, aut talia adesse, *gnosceda.*
quæ magis displicent, quam istud placet (§. 447.); *Si a-*
morem extingvere, aut saltem imminuere pro virili velis, necesse
est ut ante omnia inquiras in rationem, cur quis alterum amet,
cumque haud raro ratio hæc adeo lateat, ut, qui alte-
rum amat, ipse ignoret, cur amet, tanto majore animi con-
tentione eadem investiganda, si amans ipse eandem ignoret.

Equidem simpliciter impossibile non est alteri persuade-
re, quod persona, quam amat, amore ipsius indigna sit,
etiamsi ratio, cur eandem amet, ignoretur; immo etsi ipsi-
met amans ignoret, cur amet (§. 444.); nemo tamen in
dubium revocare ausit, multo melius id fieri posse, siqui-
dem ratio ista nobis nota fuerit (§. cit.). Dari autem ca-
sus multos, in quibus ipsemet amans ignorat rationem, cur

alterum amet, experientia adeo obvia docet, ut vix ququam fore existimem, qui id in dubium fit revocaturus. Sane quod *Lucretius* de odio canit:

Non amo te, Volusi, nec possum dicere, quare!

Hoc tantum possum dicere, non amo te.

id quoque de amore valet, ut multi dicere tantum possint, amo te, non vero dicere possint quare. Non ignoro eos, qui cum sint in philosophia prima hætenus parum, aut non quemadmodum fieri debebat, exculta hospites fere ac peregrini, vim principii rationis sufficientis non capiunt, sibi aliisque persuadere conari, quod nulla detur in hoc casu ratio amoris: cui errori tanto facilius subscribunt, qui præjudicio Cartesiano imbuti nihil in anima admittunt, nisi cujus sibi conscii sunt. Ast satis superque certum est, si quis alterum amet, necesse esse, ut detur etiam ratio sufficiens hujus amoris. Immo mihi exploratum est, in casibus datis fieri quoque posse, ut ratio illa detegatur, modo satis acutus fueris in expiscandis iis, quæ in animis hominum latent, & in parando aditu ad latebras & recessus in iisdem. Dedi jam olim exemplum in philosophia morali, quam patrio sermone edidi, nec piget idem huc transcribere. *Narcissus* amat virginem, quam quod formæ pulchritudo parum commendet ipse confiteretur. Facta inquisitione tandem fateretur, se in oculis quid deprehendere, quod incitamentum amoris sit, ab aliis tamen videri, nec ab ipso, in quonam consistat, dici potest. Continuata inquisitione tandem detegitur, virginem istam simile quiddam in oculis habere cum persona alia, quam antea adamavit. Cum rationem clare non percipientes, ob quam personam quandam amamus, tacite supponamus, quæ non sunt, quatenus imaginatio perceptionem eorum, ob quæ personam aliam amaueramus, confundit cum perceptione horum, quæ huic personæ insunt, in qua simile quidpiam deprehendere nobis videmur; ratione amoris detecta facile corrigitur opinio falsa amoris creatrix &

cum ea extinguatur, nisi adhuc alia obstiterint. Ubivis enim, obijci possint multifaria impedimenta, quæ praxin moralem in actu signato, ut cum scholasticis loquar, certam in actu exercito incertam reddunt: id quod in genere probe notandum, ne quæ in se satis certa sunt in dubitationem adducantur, quando applicatio spem fallit, vel exempla obvia theoriæ demonstratæ contradicere videntur.

§. 449.

Si ratio amoris pervestigari nequit, maxime consultum est, ut amor odio concitato pellatur. Cum ratio amoris pervestigari nequit, *sulitissimum* per se patet, quod refutata opinione falsa, qua concitatus, extingvi nequeat (§. 432.) Quamobrem cum amor sit affectus permanens, qui scilicet continuo renovatur, quoties personam videtur, vel de eadem cogitatio animus subit; ideo necesse est, ut contrarius affectus, qui itidem permanet, excitetur (§. 440.). Quamobrem cum istiusmodi affectus odium sit, quemadmodum ex collatione definitionum odii & amoris patet (§. 633. 661. *Psych. empir.*); si ratio amoris pervestigari nequit, maxime consultum est, ut amor odio concitato pellatur.

Odium concitatur vel in personam, vel in id, quod eidem convenit, & in casu posteriori odium concitatur, non amor personæ. In utroque igitur amor extinguatur. Quoniam neminem odisse debemus (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*); non amor subsistere potest cum officiis erga alios, quatenus saltem tendit ad vitandum commercium cum persona antea amata. Enimvero cum non amor & odium eodem modo concitetur, quatenus scilicet in persona quædam deprehendimus, quæ nobis displicent; non nostri arbitrii est, utrum non amorem, an odium concitare velimus, sed id pendet a dispositione animi alterius. Non amor in repu-

gnantia quadam consistit ad habendum ullum commercium cum persona non amata, etsi non malo simus in eam animo, nequaquam vero in mera amoris privatione consistit, ut indifferenti simus in eam animo. Idiomate patrio decimus: man könne die Person nicht leiden, sie sey elnem ganz zuwieder, quod idem fere significat, nos ferre non posse praesentiam personae, ipsam nobis accidere molestam. Est itaque non amor infimus quasi odii nascentis gradus, quatenus adulescere ac vires capere nequit, ut & ab odio differat, quemadmodum embryo in utero materno nondum homo perfectus est, & a privatione amoris, quae nudam amoris absentiam infert, quemadmodum foetu nondum concepto in utero materno nihil adhuc adest, ex quo infans formari possit. Subtilia haecce quidem esse videntur, non tamen propterea inutilia existimanda sunt, siquidem animos hominum intimius perspicere volueris. Istiusmodi autem subtilitates qui cognoscere voluerit, indefessam operam collocare tenetur in scrutandis observationibus Astronomos imitatus, qui hanc viam ingressi hodie detexerunt & adhuc detegunt subtilitates in phaenomenis caelestibus, de quibus ac per somnium quidem cogitaverant veteres. Valer hic pervulgatum istud, etsi aliter intellectum, nihil esse tam tectum, quod detegatur, & ad tectum detegendum nos animare debet, quod vulgo inculcatur, laborem improbum omnia vincere.

§. 450.

De amore a- *Animalium & rerum inanimatarum amor eodem modo ex-*
animalium & tingvitur, ac hominum, vel saltem imminuitur. Etenim amor
rerum inani- animalium & rerum inanimatarum oritur, si quid in iis
tarum extin- deprehenditur, quod nobis voluptatem creat. (§. 654.
guendo, vel Pſych. empir.), ideoque quod nobis placet (§. 542. *Pſych.*
imminuendo. empir.): at eadem de causa quoque oritur amor homi-
 num (§. 649. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque amor homi-
 num extingvitur, vel saltem imminuitur, mutata opinione
 de eo

de eo quod placet, vel inducta opinione alius, quod magis displicet, quam illud placet (§. 447), & hoc modo tollatur quoque vel vincatur causa amoris animalium & rerum inanimatarum *per demonstrata*; amor animalium & rerum inanimatarum eodem modo, quo hominum, extinguitur, aut saltem imminuitur.

Pater itaque, propositionem superiorem de amore extinguendo, vel imminuendo valere quoque de amore animalium atque rerum inanimatarum. Ponamus te amare nummum, quem a principe quodam accepisti, & putabas esse aureum, ac ideo eundem aestimasse tanquam signum meritorum agnitorum. Quodsi cognoveris, eum cupreum esse, lamella tenui aurea obductum, aut ex metallo sophistico confectum; amare eundem desines, aut minimum amor multum imminuetur. Ponamus te amare simiam. Quodsi damnum inferat speculo, aut vasi cuidam pretioso, quod maximi feceras, siquidem tedium inde ortum superet voluptatem, quam ex actionibus simiæ percipis, amor extinguitur, immo in odium vertitur, ut eandem e conspectu tuo removeri jubeas. Simile exemplum habes in pavonibus, qui hortum ingressi damnum dederunt arboribus, vel plantis rarioribus, quibus magis delectabaris, quam pulchritudine pavonum. Sicuti experientia plurima suggerit exempla amoris animalium & rerum inanimatarum, qui variat plurimum, prouti unumquemque sua trahit voluptas; ita quoque eadem haud pauciora offert exempla amoris extincti, vel imminuti, ut sufficiat uno vel altero saltem excitalle ad eadem attentionem.

§. 451.

*Si cui persuaseris, quod in altero ipsi displicet, revera non adesse De odio ex-
ant quod sine ratione displiceat, placere potius debeat, aut adesse alia, tingvendo,
quæ vel imminu-
endo.*

quæ magis placent, quam hoc displicet; odium extinguitur, aut saltem imminuitur. Quodsi enim cui persuaseris, quod in altero ipsi displicet, revera non adesse, aut quod sine ratione displiceat, placere potius debeat; is opinionem suam de eo, quod sibi in altero displicet, mutat, consequenter opinionem suam falsam esse agnoscit. Quamobrem cum opinione ejus, quod nobis in altero displicet, odium concitetur & foveatur (§. 677 *Psych. empir.*), si vero agnoscamus opinionem, qua affectus concitatur, esse falsam, affectus sedetur (§. 432.); si cui persuaseris, quod in altero ipsi displicet, revera non adesse, aut quod sine ratione displiceat, placere potius debeat, odium extinguitur, aut saltem imminuitur (§. 431). *Quod erat unum.*

Quodsi vero persuaseris, adesse alia, quæ magis placent, quam hoc displicet, cum illud amoris (§. 649. *Psych. empir.*), hoc odii causa sit (§. 677. *Psych. empir.*); causa odii fortior est causa amoris, seu hæc illam superat. Quamobrem cum odium cedere debeat amanti; odium vel prorsus extinguitur, aut, si funditus eradicari nequeat, saltem imminuitur. *Quod erat alterum.*

Odium subinde concitatur ob leviculas admodum causas, immo subinde ob causas, quæ propter influxum imaginationis minime observabilem, de quo supra diximus (*not.* §. 448.), aliæ videntur, quam sunt. Quamobrem in priori præsertim casu facillimum videtur pellere odium. Ast cum hominum opiniones admodum varient, & causa uni levicula visa, immo quæ revera talis est, non tamen levicula videatur alteri; ideo necesse est eas æstimari ex opinione non sua, sed alterius, cuius odium pellendum, aut alteri ostendendum causam odii leviculam esse, modo id sibi persuaderi pariatur.

elatur. Ponamus Cajum odio habere Grachum, quem putat ad nocendum aliis esse primum, nemini fidelem. Quodsi ipsi falsitatem opinionis persuaseris, odium cessabit. Equidem si odium jam firmas radices egerit in animo Caji, fieri non poterit, quin subinde suboriat; quamprimum tamen recordatur falsitatis opinionis suæ, cui ortum illud debet, statim suppressetur, ne vires capere possit: id quod etiam de aliis affectibus permanentibus tenendum & de odio imprimis valet, quando ratio ejus latet. Si quis alterum odit propter parsimoniam, propterea quod luxum amat, tu vero ipsi persuaseris, laudandam esse parsimoniam, quæ alias non agnoscit causas, quam ut sanitati suæ consulatur, & familiæ suæ prospiciatur, cum ex adverso luxu sanitas corrumpetur & splendor familiæ deleatur; rationem odii nullam esse agnoscet. Deleta igitur opinione, qua odium concitabatur, ipsum quoque evanescet, quamvis amor luxus, quamdiu is subsistit, odium subinde resuscitet, recordatione tamen eorum, quæ a te edoctus est, refrenandum. Si quem oderis propter similitudinem faciei cum inimico tuo, cum ratio tota pendeat a vi imaginationis, consequenter ipsemet rationem reddere nequeas, cur eum oderis; ubi tibi persuaderi potest, odium tuum concitari confusa perceptione, in qua miscentur aliena, quæ personæ huic minime conveniunt, odium extingvetur. Difficilis admodum cum sit hæc persuasio, raro quicquam efficitur, nisi accedant alia, quæ personam commendant, ut, si non amore digna; saltem odio minime digna habeatur. Si quis displicet ob deformitatem corporis, ut eum ferre non possis; ubi agnoveris inserviendi promptitudinem, quæ ipsum commendat, & quæ magis placet, quam deformitas displicet; amor odium gliscens extingvet.

§. 452.

Quoniam odium extingvitur, aut saltem imminui. *Quænam* extinguitur, si cui persuaseris, quod in altero ipsi displicet, *revelare præcognoscenda.*

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

A a a

ra non adesse, aut quod sine ratione displiceat, placere potius debeat, aut adesse alia, quæ magis placent, quam hoc displicet (§. 451.); si odium extinguere, aut saltem imminuere velis pro virili, necesse est, ut ante omnia inquiras in rationem, cur quis alterum oderit, cumque haud raro ratio hæc adeo lateat, ut qui alterum odit, ipse ignoret, cur eum odio habeat, tanto majore animi contentione eadem investiganda, si osor ipse eandem ignoret.

Quæ supra de amore eo fine annotavimus (not. §. 448), ea etiam de odio tenenda sunt. Patet autem præterea, si osor ipse ignoret rationem, cur odio alterum habeat, sibi saltem conscius, quod habeat, ipsi persuadendum esse, quod hæc, quam detexisti, ratio odii sit, non alia: id quod etiam in casu amoris, cujus rationem ignorat amans, observandum. Quoniam influxus imaginationis in perceptiones confusas appetitum sensitivum & aversionem sensitivam moventes vulgo ignotus est & parum attenditur; rationem inde petendam difficile persuaferis Psychologiæ imperito, aut non satis perito, præsertim si adhuc alia superaccedant impedimenta, quæ assensui obstant, nisi præjudicium autoritatis dictis tuis fidem faciat. Quodsi animum attendas ad exemplum, quod modo dedimus de persona, quæ displicet ob similitudinem faciei cum inimico tuo; difficultatem in persuadendo obviam haud difficile capies. Vix enim ac ne vix quidem alter sibi persuadere patietur, non inesse ipsi faciei personæ, quam odit, quod displicet.

§. 453.

Quando concitissimum odium amore concitato pellatur. Si ratio odii pervestigari nequit, maxime consultum est, ut odium amore concitatum fuit, extingvi nequeat (§. 432.). Quamobrem

rem cum odium sit affectus permanens, qui continuo reviviscit, quoties personam videmus, vel de eadem cogitatio animum subit; ideo necesse est, ut contrarius affectus itidem permanens excitetur (§. 440.). Quoniam itaque istiusmodi affectus amor est, quemadmodum ex collatione definitionum odii & amoris patet (§. 631. 661. *Psych. empir.*); si ratio amoris pervestigari nequit, maxime consultum est, ut odium amore concitato pellatur.

Affectus prorsus idem est, si perceptio confusa ejus creatrix idem objectum, sive persona fuerit, sive res, & eadem de eodem repræsentet (§. 181. *Ontol.*). Quamvis itaque perceptio reproducta affectum reproducat; non tamen existimandum est, interea temporis, dum appetitus sensitivus non actu commovetur, nihil prorsus eidem inesse: inest enim quædam dispositio ad affectum facile concipiendum, ita ut cum cogitatione de objecto extemplo ponatur affectus, etiamsi ea, quæ perceptioni insunt, ne confuse, quidem appercepianur, quemadmodum videmus in habitu agendi, ubi ex obscuris perceptionibus nascuntur appetitiones & aversiones, quibus actus externi respondent. Atque hinc nascitur difficultas extirpandi affectum, ne scilicet cogitatio de objecto eundem reproducat. Dispositio enim illa appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ, quæ in facilitate affectum concipiendi consistit, tollenda, & ipsi contraria dispositio inducenda: id quod tanto difficilius efficitur, si affectus fuerit inveteratus, cum hoc perinde sit ac habitum dediscere & contrarium acquirere. Probe hæc notanda sunt, quoniam inde dependent alia, quorum ratio non apparet, nisi huc animum advertas. Distinximus in superioribus non amorem ab odio, nec eum meram amoris privationem seu carentiam esse monuimus, sed aliquid positivi in aversione sensitiva supponere (*not.* §. 449.). Causæ tamen odii & non amoris cum genere eadem sunt, quæ

de odio extinguendo & imminuendo dicta sunt, ad non
amorem quoque applicanda, cujus plerumque ratio latet,
aut saltem non satis patet.

§. 454.

De odio ani-
malium &
rerum inani-
matarum ex-
tinguendo.

*Animalium & rerum inanimatarum odium eodem modo ex-
tinguitur, aut imminuitur, quo hominum odium. Etenim odi-
um animalium & rerum inanimatarum oritur, si quidpiam
in iis deprehenditur, quod nobis tedium, sive molestiam
creat (§. 679. Psych. empir.), consequenter quod nobis di-
splicet (§. 542. Psych. empir.): ob eandem vero rationem et-
jam odium hominum oritur (§. 674. Psych. empir.). Quo-
niam itaque odium hominum extinguitur, aut saltem immi-
nuitur, mutata opinione de eo, quod displicet, vel indu-
cta opinione alius, quod magis placet, quam illud displi-
cet (§. 451.), & hoc modo quoque tollitur, vel vinci-
tur causa odii animalium & rerum inanimatarum, per de-
monstrata; odium animalium & rerum inanimatarum eodem
modo, quo hominum, extinguitur, aut imminuitur.*

Propositio itaque superior de odio extinguendo, vel im-
minuendo extenditur quoque ad odium animalium atque
rerum inanimatarum. Ponamus te odio habere canem, quia
damnum dedit, vase quodam pretioso fracto, vel re qua-
dam alia pretiosa corrupta. Quod si vero perperam
lantiam & fidelitatem ejus, si hanc plura attulit quam
rem, in qua damnum datum, odium, quod conceperas, ex-
tinguitur. Simile exemplum habes in pavonibus, quos ma-
joris facis, quam damnum, quod dederunt in horto, præ-
sertim si id in posterum præcaveri posse videatur. Si quis
oderit monetam ponderis minus justi, ubi rescivit, eam
esse admodum raram, ita ut eidem majus pretium statuatur,
quam monetæ alii justi ponderis, odium extinguitur, præ-

præsentim si moneretur rariore tibi voluptatem creent. Ex-
perientia plerumque indies offert exempla observanda, mo-
do cogites, quod unum quemque sua trahat voluptas, ne
ex tuo genio alios æstimes.

§. 455.

Si alteri persuaseris, id quod nunc ipsi displicet in altero, De odio, in
eum antea placeret, rectius placere debere, quam displicere; odium, quod conver-
sit in quod amor conversus fuerat, rursus in amorem vertetur, aut sus fuit amor
saltem odium extingvetur. Etenim si alteri persuaseris id,
quod ipsi nunc displicet in altero, cum antea placeret,
rectius placere debere, quam displicere; aut idem denuo
placet, quod displicebat antea, aut saltem agnoscitur id
sine ratione displicere. Quamobrem in casu priore odi-
um præsens in amorem convertitur (§. 684. *Psych. empir.*),
in casu autem posteriore odium extingvetur (§. 451.).
Patet itaque in hypothesi propositionis præsentis vel odi-
um, in quod conversus fuerat amor, rursus in amorem
verti, vel odium saltem extingvi.

Quæ hic de conversione odii in amorem demonstnan-
tur, etiam ex adverso de conversione amoris in odium te-
nenda sunt (§. 684. *Psych. empir.*). Pendet a mutabilita-
te opinionis de eadem re, quæ cum antea placeret, nunc
displicere potest & contra. Varius & mutabilis animus ho-
minum, quia opinionibus regitur, quæ variabiles sunt.

§. 456.

Si quis alterum aliqua de causa odit, ob aliam vero amat, De odio re-
odiam, quando se exerit, refrenatur, si animus attendatur ad ea, frenando, si
quæ sibi in altero placent. Etenim si quis alterum aliqua de quem aliam
causa odit, ob aliam vero amat, in eodem alia deprehendit, ob causam

A a a a 3

dit, amemus.

dit, quæ displicent, alia vero quæ placent, & odium vel amor se exerit, prouti vel ad illa, vel ad hæc animum attendit (§. 685. *Psych. empir.*). Quodsi ergo odium se exerit, quia animum attendit ad ea, quæ displicent, ut id missum & amori locum faciat, necesse est ut sibi in memoriam revocet ea, quæ placent, & attentionem omnem in eadem convertat. Quamobrem patet, si quis alterum aliqua de causa odit, ob aliam vero amat; odium, quando se exerit, refrenatur, si animum attendat ad ea, quæ in altero sibi placent.

Quoniam odium suscitant ea, quæ nobis displicent (§. 677. *Psych. empir.*), amorem vero ea, quæ placent (§. 649. *Psych. empir.*), vix autem quisquam sit, in quo non deprehendantur tum quæ placent, tum quæ displicent; nihil omnino frequentius est, quam ut alios simul amemus & oderimus, nunc amore, nunc odio sese exerente. Quia tamen neminem odisse debemus (§. 624. *part. i. Jur. nat.*); ideo necesse est, ut odium, quando sese exerit, refrenare discamus, ne permittamus, ut vires acquirat. Equidem, haud facile est, attentionem revocare ab iis, quæ displicent, & defigere in iis, quæ placent, atque eandem in hisce conservare, quamdiu necessarium fuerit; exercitio tamen habitus hoc modo refrenandi odium acquiri potest. Quamobrem opera danda, ut ea cognoscamus, quæ nobis in aliis placent, & memoriæ mandemus, si qua vero sunt, quæ displicent, non multa attentione dignemur, nisi amor tendat ad eorum mutationem, qui jam altas radices egit in animo nostro, ut ea potissimum nos commoveant, quia alterum amamus. Quodsi voluntas fuerit emendata, hæc & alia multo facilius præstantur, quam ubi quisque sua voluntate trahitur & molestia sua retrahitur.

§. 457.

Si cui persuaseris, eum, cujus commiseratur, non esse indignum malo, quo affigitur, vel eodem, quo putat, malo eundem minime affligi, aut tantum non esse malum, quantum ipsi tingvenda videtur; commiseratio extingvitur, aut saltem imminuitur. Quoniam enim commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affigitur (§. 695. *Psych. empir.*); ubi alteri persuaseris, eum, cujus commiseratur, non esse indignum malo, quo affigitur, seu, quod perinde est, eum meruisse, vel etiam culpa sua sibi contraxisse hoc malum, eundem commiseratione indignum judicabit. Sublata igitur causa commiserationis, cessabit quoque commiseratio, seu extingvetur. *Quod erat primum.*

Similiter si cui persuaseris alterum hoc malo minime affligi, quo eum vexari putat; errorem suum agnoscat (§. 623. *Log.*). Cessante igitur causa commiserationis (§. 695. *Psych. empir.*), patet ut ante, commiserationem extingvi. *Quod erat secundum.*

Denique si cui persuaseris, malum, quo alterum affligi putat, non esse tantum, quemadmodum ipsi videtur, ideoque extenuetur, quantum datur; opinionem suam de magnitudine mali mutat: a qua cum dependeat gradus affectus, commiseratio imminuetur, immo si magnitudo mali non tanta videatur, quanta ad concitandum affectum sufficit, sublata affectus causa, patet ut ante commiserationem prorsus extingvi debere. *Quod erat tertium.*

Singulos casus propositionis præsentis experientia confirmat. Ecquis est, qui nesciat, neminem eorum commiserari, quos commiseratione indignos judicat? Experimur in nobis ipsis cessare commiserationem, si eadem indignos judicamus, quibus mala quædam accidunt. Dehortaturi alios,

lios a commiseratione, hoc argumento utimur, quod is commiseratione omni indignus sit, quem malum quoddam vexat. Immo eodem argumento excusamus defectum commiserationis propriæ. Nemo commiseratur latronis ad supplicium ultimum tracti, etsi atrox, qui atrocitas ejus scelera detestatur, misertus eorum, qui ipsius crudelitatem suo sanguine explere non potuerunt. Et si quem ad commiserationem permovet atrocitas supplicii, ei ad animum revocamus crudelitatem nefandam, qua tam atrox supplicium meruit. Si mendicus simulat defectum virium, ut labore victum acquirere nequeat; simulatione detecta ejus non commiseramur, cum nulla sit miseria, quæ nos tangere possit, quamvis ad amandum alios quoscunque simus proni. Similiter si nos ad commiserationem permovet obitus cujusdam, qui viduam & liberos adhuc parvos relinquit; commiseratio cessat, ubi nobis innotescit, viduæ & liberis consultum esse morte mariti ac parentis, propterea quod homo luxui deditus omnia tandem bona dilapidasset, ad tolerandam vitæ necessitatem & sumtus educationis causa faciendos adhuc sufficientis. Quodsi præterea defunctus pessimis atque impuris moribus imbutum possedit animum; magnum quoque momentum huc affert sublatio periculi educationi liberorum imminenti. Ostendimus nimirum alterum meruisse malum, quo vexatur, si evincitur eum sua culpa in hoc incidisse, vel malas actiones patrasset, quarum poena malum istud censi potest. Magnitudo mali diminuitur, ubi ostenditur, quænam bona cum eodem sunt connexa alias non eventura.

§. 458.

De commiseratione evanescente, amore extincto.

Si amor extinguatur, commiseratio evanescit. Qui enim alterius commiseratur, eum amat (§. 692. *Psych. empir.*), & qui amat, ejusdem quoque commiseratur (§. 688. *Psych. empir.*), si vero non amat, nec commiseratur (§. 689. *Psych. empir.*).

empir.). Quoniam iraque posito amore ponitur commiseratio & sublato amore tollitur commiseratio, si amor extinguitur; commiseratio evanescit.

Variae sese offerunt causae, quae amorem extinguunt, atque tum quasi sua sponte commiseratio evanescit. Quamvis vero homines omnes amare debeamus tanquam nos metiplos (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), ipsos etiam inimicos (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*); commiseratio tamen non semper procedit ex amore isto universali, sed plerumque ex amore quodam speciali, quae particulares habet causas. Atque ideo fieri potest, ut illaso amore universali extingvatur particularis, eodemque extincto in auram abeat commiseratio. Et quia dantur casus, in quibus miseri commiseratione indigni sunt; ideo non semper illicitum est extinguere amorem, ut commiseratio evanescat. Sed de his disertius dicendum, quando suo loco de misericordia acturi sumus. Accedit, quod affectus amoris non sit confundendus cum dilectione seu charitate (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), ac intersit illum ab hac distingvi, cum ille ab omni labe non semper sit immunis, a qua difficilius purgatur, quam extingvitur.

§. 459.

Quoniam extincto amore commiseratio evanescit (§. *De commiseratione* 458.); si commiseratio conservanda, opera danda est, ut amor seratione conservetur, nec langvescat, consequenter cum amor conservetur, si alteri placere studeamus (§. 649. *Psych. empir.*), homo miser studere debet, ut ei placeat, qui sui commiseratur.

Convenit hoc notionibus communibus. Videmus enim, quomodo placere iis studeant miseri, quorum commiserationem conservari interest. Constat etiam eos reprehendi, qui faciunt quod displicet ipsorum commiserantibus.

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

B b b b

§. 460.

§. 460.

*De invidia
extinguenda*

Si cui persuaseris, iudicium ipsius de felicitate alterius falsa niti opinione de felicitate, vel in facto esse erroneum; invidia extinguitur. Quodsi enim alteri persuaseris, iudicium ipsius de felicitate alterius falsa niti opinione de felicitate, vel in facto esse erroneum; opinionem, quam de felicitate alterius fovet, falsam esse agnoscit (§. 507. Log.). Quamobrem cum invidiæ mater sit opinio de felicitate alterius (§. 705. Psych. empir.), qua ipsum indignum iudicamus (§. 713. Psych. empir.); opinione hac sublata invidia extinguitur (§. 431. 432.).

Ponamus Sempronium invidere Sulpitio divitias. Quodsi eidem persuaseris, eum divitem non esse, sed ære alieno obrutum esse; invidia cessabit. Idem eveniet, si persuaseris, bona fortunæ neminem facere felicem (§. 410. part. 1. Jur. nat.), præsertim si præterea agnoscat, animum sorte sua contentum in maximo lucro esse. Quodsi erroneæ de felicitate opiniones ex animis hominum evellerentur, invidia rarissima foret: quamdiu autem eadem mentes hominum occupant, frequentiam ejus quod miremur non est.

§. 461.

Modus alius

Si cui persuaseris, cum bonis, quæ alteri invidet, connexa esse mala, quæ si simul habere deberet, bona habere nollit; invidia, si non extingvetur, saltem imminuetur. Ex enim si cui persuaseris, cum bonis, quæ alteri invidet, connexa esse mala, quæ si simul habere deberet, bona habere nollit; non amplius in numero bonorum habebit, quæ antea habuerat, aut saltem pretio illorum multum detrahetur. Mutata igitur opinione invidiæ creatrice, vel prorsus extingvetur invidia, vel saltem imminuetur (§. 431. 432.).

Gradus nimirum invidiæ dependet a magnitudine boni, quæ si non amplius tanta habetur, quanta antea videbatur, invidia quoque decrescit. Ponamus te alteri invidere uxorem divitem: ubi cognoverit, eam esse Xantippem, mille tædia marito creantem, ita ut dies nulla sit sine molestia; si sapit, eam non invidet alteri, quam ipse habere noleret. Quod si autem divitiæ seorsim spectatæ adhuc invidiam suscitent, pessimi tamen mores uxoris, quæ divitem facit maritum, eam vires capere vix ac ne vix quidem permittent, modo eorum cogitatio subeat animum.

§. 462.

Si odium extinguitur, invidia evanescit. Qui enim al- *De invidia*
terum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet *evanescente*
(§. 707. *Psych. empir.*), minime autem, si non o- *odio extincto*
dit (§. 708. *Psych. empir.*). Quoniam itaque posito odio
ponitur invidia, eodem autem sublato tollitur; si odium
extinguitur, invidia quoque evanescit.

Odium fons invidiæ est, quo obturato nec eidem locus relinquitur. Non autem facile est extinguere odium invidiæ matrem, quoniam cum displiceat alterum frui bono, quod ipsi invidemus, causa odii in causa invidiæ latet, ut uterque affectus una concitetur. Non tamen id propterea ad impossibilia esse referendum, ex superioribus, quæ de odio demonstrata sunt, intelligitur.

§. 463.

Si quis agnoscit absurdum esse, ut invidia animum suum *De absurdi-*
torqueat, felicitati tamen alterius, quam ægre fert, nihil detrehe- *tate invidiæ.*
re valens; invidia si non prorsus cessat, multum tamen imminui-
tur. Qui enim agnoscit absurdum esse, ut invidia animum
suum torqueat, felicitati tamen alterius, quam ægre fert,
nihil detrachere valens; is agnoscit, se sibi metipsi tædi-

B bbb 2

um

um creare, quo carere poterat, temere (§. 276. part. 3. *Jur. nat.*), consequenter se infelicem reddere (§. 639. *Psych. empir.*), cum tamen alterum felicitate sua frui pati teneatur. Quamobrem cum naturaliter infelicitatem suam aversetur (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*); invidiam quoque averfabitur. Ea igitur cessabit. *Quod erat unum.*

Quoniam tamen invidia ex odio nascitur (§. 707. *Psych. empir.*); si odium nondum extinctum adhuc resuscitet invidiam, absurditatis tamen, quam diximus, cogitatio eandem vires acquirere non permittit. Quamobrem invidia saltem multum imminuetur. *Quod erat alterum.*

Absurditas hæc, quamvis satis manifesta videatur, non tamen adeo facile agnoscitur, ut vim suam in appetitum sensitivum & averfationem sensitivam exerat, quia multæ admodum sunt rationes tam proximæ, quam remotæ, ob quas ægre ferimus felicitatem alterius, tacite appetitum & facultatem averfandi moventes, ut minime animadvertantur. Quæ igitur in perceptione confusa invidiæ creatrice latent ac minime patentes dispositiones facultatis appetendi & averfandi invidiæ, quæ sopita videtur, resuscitandæ sufficiunt. Ast talia magis elucescent, si Ethica integra fuerit pertractata, ut perceptionum in facultatem appetendi & averfandi influentium a se invicem dependentia intimius perspicatur.

§. 464.

*De irrisione
extinguenda.* Si cui persuaseris, ea, quæ famæ alterius adversa judicat, adversa minime esse, aut ipsum in facto errare; irrisio extingvetur. Etenim si cui persuaseris, ea, quæ famæ alterius adversa esse putat, adversa minime esse, aut ipsum in facto errare, is opinionem suam falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). *Quam.*

Quamobrem cum opinio ejus, quod alteri vitio verti potest, vel famam ejus quomodocunque lædit, sit irrisionis creatrix (§. 730. *Psych. empir.*); eadem sublata tollitur quoque irrisio (§. 432.). Quodsi ergo alicui persuaseris, ea, quæ famæ alterius adversa judicat, adversa minime esse, aut ipsum in facto errare, irrisio exingvetur.

Si quis irridetur, quia claudicat, vel oculo uno privatus, irrisioni locus non erit, siquidem persuasus fuerit hunc corporis defectum nemini imputari posse, nec vitio cuidam verti. Solenne est serram contentionis reciprocantibus, ut se invicem aliis deridendum propinent propter talia, quæ nemini vitio verti possunt: qui perversus mos apud nos invaluit. Nemo tamen prudens ac sapiens propterea irridet alios, sed inconditos potius mores controvertentium detestatur. Quodsi quis Mathematicum fastu turgidum & Dianam unice suam cultu idololatrico venerantem irridet, quod putat eum errorem minime condonandum commisisse; ubi convincitur, falsum esse, quod errorem commiserit, irrisio cessabit.

§. 465.

Sublato odio, quo eum, quem irrides, prosequeris, irrisio De irrisione quoque extingvitur. Etenim qui alterum irridet, is ex eo, *extingvenda* quod eidem vitio verti potest, aut famam ejus quomodo- *odii sublato* docunque lædit, gaudium percipit (§. 730. *Psych. empir.*), *one.* consequenter cum tædium ejus appetat, eum odit (§. 669. *Psych. empir.*). Est itaque odium causa irrisionis (§. 881. *Ontol.*). Odio igitur sublato, irrisio quoque tollatur necesse est, ideoque extingvitur (§. 432.).

Qui famæ suæ adversum credit, si ab alio impugnetur, cum hoc ipsi dispiceat, odium in impugnatores concitatur (§. 674. *Psych. empir.*). Quodsi ergo hic adversari-

B bbb 3

um

um nactus fuerit, qui ipsum egregie depexum reddit; eundem irridebit. Ast si odio nullum reliquit locum, nec irrisioni locum faciet.

§. 466.

De irrisione
pudore fuganda.

Si ei, qui alterum irridet, persuaseris, haud paucas esse rationes, ob quas ipse aliis deridendus propinari possit; pudore irrisio fugatur. Etenim si ei, qui alterum irriditet, persuaseris, haud paucas esse rationes, ob quas ipse aliis deridendus propinari possit, sinistra aliorum de se judicia sibi repræsentat (§. 774. *Psych. empir.*). Quamobrem cum opinio de sinistris aliorum de se judiciis concitet pudorem (§. 374.), pudor autem tendat ad impediendum, ne id, quod nos pudet, in notitiam aliorum veniat (§. 375.), consequenter etiam ad vitandum ea, quæ memoriam illorum refrigerare possent, ideoque irrisionem alterius; si ei, qui alterum irridet, persuaseris, haud paucas esse rationes, ob quas ipse aliis deridendus propinari possit, pudor irrisionem fugat.

Nemo est, cui placeat, si irrideatur ab aliis. Quod si ergo cognoscatur, irrisionem alterius in causa esse posse, ut ipsimet irrideamur ab aliis, ab eadem utique abstinemus. Pudor, quem gignit metus, ne ab aliis vicissim irrideamur, irrisioni obicem ponet.

§. 467.

Si quis præ-

Si quis agnoscit maxime absurdum esse, ut quis damnis ter ullam, ut alienis delectetur præter ullam, ut apparet, rationem; fama tamen suæ non fuerit negligens; pudor delectationem vincet, ne sectionem dam-exerat. Qui enim famæ suæ negligens non est, is actionis alienis nes & mores suos ad aliorum opinionem refert, sibi que delectetur,

repræ-

repræsentat aliorum de se iudicium (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo agnoscit maxime absurdum esse, ut qui damnis alienis præter ullam, ut apparet, rationem delectetur; sinistrum aliorum de se iudicium sibi repræsentat (§. 774. *Psych. empir.*). Quamobrem cum hac repræsentatione oriatur pudor (§. *cit.*), pudor vero tendat ad impediendum, ne id, quod pudet, aliis innotescat (§. 375.) & ad emendationem ejusdem (§. 376.); pudor delectationem vincit, ne se exerat.

Qui famæ suæ rationem nullam habent, aut persuaderi nequeunt, si quis præter ullam, quæ apparet, rationem damnis alienis delectetur, id famæ ipsius maculam adspicere; ne præter ullam, quam allegare valent, rationem damnis alienis delectentur, adduci minime poterunt. Exemplum habemus in juvenibus, qui petulantiam nondum deposuerunt & non nocendi animo aliis dant damna, non perpendentes facto suo damnum dari aliis, multo minus magnitudinem ejus respectu personæ æstimant, ut & ipsi delectentur, & delectent alios sui similes. Quamobrem quod in Academia faciunt, id facere pudet eos in patria. Pudore autem vincendum esse hanc delectationem, vulgo agnoscitur, cum eam reprehensuri dicere soleant: pudeat te hoc facere. Quæ vero in juvenibus petulantia est, in iis in malitiam degenerat, quos malitia propter se delectat absque ullo emolumento inde sperando. Atque hic malitiæ gradus summus est, qui naturam humanam excedere videtur; ad quam cum ducat delectatio, quæ in pueris, adolescentibus & juvenibus petulantia tribuitur, tanto majore animi contentione hoc irrisuonis genus tempestive eradicandum, ne semina quædam in animo relinquantur nihil moderabile suatura non uno in casu.

§. 468.

De eo, qui promiscue damnis alienis gaudet ob fastum. Si quis alienis damnis promiscue gaudet, propterea quod supra omnes eminere vult; eum ad sanio-rem mentem non reducere poteris, nisi fastu extirpato. Etenim si quis alienis damnis promiscue gaudet, propterea quod supra omnes eminere vult; delectatio ipsius a fastu proficiscitur (§. 583. part. I. Jur. nat.). Quoniam itaque effectus tolli nequit, nisi sublata causa (§. 898. Ontol.); si quis alienis damnis promiscue gaudet, propterea quod supra omnes eminere vult, eum ad sanio-rem mentem reducere non poteris, nisi fastu extirpato.

Homo fastosus sibi parem ferre nequit, multo minus autem se superiorem. Quicquid igitur opinione sua boni in altero deprehendit, id ipsi displicet, consequenter odium gignit (§. 674. Psych. empir.), quamvis conclusum foveatur, vim tamen suam exerens, quando occasio alienis damnis delectandi sese offert (§. 661. Psych. empir.). Quamdiu igitur fastus animum occupat, tamdiu quoque impediri nequit, ne fastosus damnis aliorum promiscue delectetur. Quomodo corrigendus sit fastus, suo demum loco doceri poterit.

§. 469.

De acquiescentia in seipso delenda. Si cui persuaseris, quod a se bene factum opinatur, bene factum non esse, aut factum non esse tale, quale sibi repræsentat; acquiescentia in se ipso deletur. Etenim si cui persuaseris, quod a se bene factum opinatur, bene factum non esse, aut factum non esse tale, quale sibi repræsentat; is agnoscit, aut se non præstitisse, quod a se præstitum fuisse putat, aut iudicium suum de eo, quod præstitit, erroneo niti principio, consequenter opinionem suam de bene a se facto falsam esse agnoscit. Quoniam itaque acquies-

centia in se ipso oritur, si quis putat, quæ fecit, ea a se bene facta esse (§. 751. *Psych. empir.*), sublata autem opinione affectus creatrice, affectus sedatur (§. 432.); si cui persuaseris, quod a se bene factum opinatur, bene factum non esse, aut factum non esse tale, quale sibi repræsentat, acquiescentia in se ipso deletur.

Si quis putat se novi quidpiam invenisse, quod nemo adhuc noverit, atque invento suo delectatur; gaudium ipsius, in quo acquiescentia in se ipso consistit, deletur, si agnoverit, se non invenisse, quod sibi invenisse videbatur, aut si intelligit, dudum in vulgus notum esse, quod a se primum detectum existimat. Constat in superioribus, non eadem esse omnium de eo, quod bonum est, principia, cum falsæ opiniones plurimum variant. Quamobrem cum unusquisque de eo, quod bonum est, judicaturus suum applicet principium, in applicatione autem præsupponitur factum, aut res quædam alia, ad quam illud applicatur; ideo contingit, ut de facto suo judicaturi vel in principio errent, vel in facto, quod tale non est, quale vi principii esse debebat, vel etiam in utroque. Hinc facile patet, unde petenda sint argumenta, si falsitatem opinionis suæ ipsi persuadere volueris. Ast non opus est, ut plura dicamus, cum hæc abunde perspiciantur ex iis, quæ superius demonstravimus ibidemque annotavimus (not. §. 432.)

§. 470.

Quoniam acquiescentia in se ipso deletur, si quod bene factum opinamur, bene factum non esse agnoscimus (§. 469), præconsequenter, nos falsam de eo, quod fecimus, opinionem, dum, nos ac-
fovere (§. 507. *Log*); si quis sibi cavere velit, ne falsa opinione quiescentia
acquiescentia in se ipso creetur in auram abitura, plurimum condu- in se ipso
cit, ut observet, quid in simili casu faciant alii & omni animi evanescat.
solicitudine inquirat in rationem, cur alii aliter faciant.

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

Cccc

Ponæ

Ponamus Cajum in Academia studiis literariis graviter incubuisse, sibi que plurimum profecisse videri. Dubium non est, quin profectibus suis gaudens in patriam redeat. Enimvero ubi agnoscit, Gracchum eodem temporis spatio longe majores & magis præclaros progressus in disputationibus fecisse, minore diligentia, quam qua ipse usus fuit, propterea quod a latere Professorum doctrinam solidam tradentium hæsit, cum ipse sibi duces elegerit, qui ipsimet nondum satis concoquerunt ea, quæ docent alios, & a vero tramite ad devia incautos seducunt; gaudium ex opinione falsa de profectibus suis insignibus ortum evanesceat & locum aliis affectibus molestis faciat, præsertim ubi experitur, ea, quæ didicit neglectis utilibus, sibi inutilia esse, aut prorsus talia, quæ coram rerum intelligentibus in medium proferre nequit, nisi derideri velit. Acquiescentia in se ipso vera felicitati imputanda non est, nisi opinione vera nitatur. Quantum vero nocere possit, si nitatur falsa, ex sequentibus acrius elucescet.

§. 471.

De pœnitentia extincta.

Si cui persuaseris, ea, quæ fecit, male facta non esse, aut factum ipsum non esse tale, quale male facti notio supponit; pœnitentia extinguitur. Etenim si cui persuaseris, ea, quæ fecit, male facta non esse, propterea quod notione falsa male facti judicium ejus nitatur, aut factum ipsius tale non esse, quale notio male facti ad idem applicanda supponit; opinionem suam de eo, quod fecit, falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum hac opinione concitetur pœnitentia (§. 759. *Psych. empir.*), opinione autem affectus creatrice mutata affectus sedetur (§. 432.); si cui persuaseris, ea, quæ fecit, male facta non esse, aut factum ipsius non esse tale, quale male facti notio supponit, pœnitentia extinguitur.

Pona-

Poenas te emissa prædium ubique persuaderi a mortalibus, quod nimis caro emeris; emersionis te poenitebit, propterea quod partem pecunie perdidisse putas, quam conservare poteras atque utiliter collocare. Enimvero ubi postea experiris, eos esse reditus, qui pretio soluto respondent, ita ut quilibet prædii possessor istiusmodi redditibus contentus sit; poenitentia evanescet. Similiter si quis edidit librum doctrina solida refertum, quam iniquis aliorum censuris expositum experitur; eum poenitebit, quod illum ediderit. Enimvero ubi agnoscit, eundem meruisse intelligentium & bonorum applausum, ac multis, quibus doctrina solida curæ cordique est, utilem, ideoque in pretio esse, poenitentia evanescit. Falsa nimirum opinio, qua concitabatur poenitentia, huc redibat, quod actione libri sui nonnisi iniquas aliorum censuras in se provocasset, quibus famæ suæ nocetur.

§. 472.

Si alteri persuaderi nequit, quod fecit, id male factum De poenitentia non esse; poenitentia si non extinguitur, saltem imminuetur, donec tamen tandem eam debeat, ubi eidem persuaseris, quod frustra anguenda, si omnium tantis molestiis torqueat. Etenim si alteri persuaderi nequit, quod fecit, id male factum non esse, cum hæc opinio male facti refutatio sit poenitentiae creatrix (§. 759. *Psych. empir.*), affectus vi nequit. tamdiu subsistet, quamdiu animo inhaeret ista opinio, & torquebit animum, eum affectus molestissimus sit (§. 758. *Psych. empir.*), quoties male facti cogitatio eundem subit. Quamobrem si poenitentia extingvenda, aut ubi id fieri nequit, imminuenda, nil restat, quam ut alteri persuadeas, quod frustra animum tantis molestiis torqueat, consequenter se infelicem reddat (§. 639. *Psych. empir.*), cum factum infectum fieri nequeat. Quoniam enim homo per

naturam suam infelicitatem averfatur (§. 325. part. 2. Phil. pract. univ.), si sapit, poenitentiam missam faciet, aut, si opinio male facti, quæ sublata non est, eundem refuscitet, cogitatio tamen infelicitatis spontaneæ eandem vires capere non permittet, consequenter ea saltem imminuetur. *Quod erat unum.*

Enimvero cum constet, opinionibus longe præteritorum virium plurimum detrahi in facultatem appetendi & averfandi sensitivam, ut utriusque facultatis commotiones langvescant; ubi ipsa experientia edoctus convincitur, poenitentiae indulgendo nihil effici, quam, ut nos reddamus infelices, ipsam tandem poenitentiam dies delebit. *Quod erat alterum.*

Duplex est casus, in quo alteri persuaderi nequit, quod fecit, id male factum non esse, tum quando iudicium ipsius verum est, tum quando præjudicium de eo, quod male factum, ex animo ejus evellere non possumus, vel etiam factum ipsum ut tale sibi repræsentet, quale revera est, efficere nullo modo possumus. In utroque casu poenitentiam eo modo tolli non posse, quem præscribit propositio præcedens (§. 471.), manifestum est. Quoniam vero non adeo facile est, ut quis attentionem ab opinione male facti avocet & eandem totam in considerationem tormentorum frustraneorum vertat atque in hisce unice defigat, non modo quia singularibus exercitiis opus est ad acquirendum habitum attentionem suam pro lubitu revocandi ab objecto uno in alterum & in hoc eandem conservandi (§. 41. & seqq. part. 1. Ethic.), verum etiam in præfenti casu non una datur ratio, cur a consideratione tormentorum frustraneorum ad opinionem male facti retrahatur attentio; ideo quoque difficillimum est in hypthesi propositionis præfentis medelam affer-

afferre pœnitentiæ, ut contenti esse debeamus, si fecerimus quantum possumus. Cum tempus per se rebus nullam inferat mutationem, ideo nec dies per se pœnitentiam; sicuti affectum nullum ceterorum, delere potest, sed quicquid tempori tribuitur, id rationem sufficientem agnoscit in iis, quæ in tempore contingunt, & successive vim suam nobis minime observantibus in animum exerunt. Inde omnino est, ut non omnes eodem modo mutemur in tempore, & difficilis sit de hac mutatione conjectura, consequenter parum tutum, certe mine consultum, eidem committere unice medelam.

§. 473.

Si cui persuaseris, ea, quæ fecit, talia non esse, ut benignum aliorum iudicium sibi ab aliis promittere possit, aut alios extinguenda. ea, quæ ab eo bene ac recte facta sunt, non agnoscere, vel agnituros, immo potius sinistre de iisdem judicare, vel judicatu- ros; gloria extinguitur. Etenim si cui persuaseris, ea, quæ fecit, talia non esse, ut benignum de iisdem sibi iudicium ab aliis promittere possit, aut alios ea, quæ ab eo bene ac recte facta sunt, non agnoscere, vel agnituros, immo potius sinistre de iisdem judicare, vel judicatu- ros; **is** opinionem suam de benigno aliorum de se & factis suis iudicio falsam esse agnoscit (§. 507. Log.) . Quamobrem cum hac opinione concitetur gloria (§. 769. Psych. empir.); eadem mutata gloria extingvetur (§. 432.).

Librum quendam scripsisti, quem cum applausu exceptum iri putas; opinione hac affectus concitabitur, quam gloriam diximus. Enimvero ponamus te eundem submittere iudicio in eo scientiarum genere, ad quod is referendus, eminenti, hunc vero tibi ostendere lapsus, quos commisisti, nec eum respondere votis tuis, consequenter applau-

applausum intelligentium & bonorum sperandum non esse; cum gloria extingvatur dubitandum non est. Sit vero ita, ut rem tuam bene ac recte feceris, tibi tamen offerri rationes, cur alii id non sint agniture, quia potius contem-
turi; cum denuo prævideas te applausum, quem speraveras, non obtenturum, quia hoc etiam in casu gloria extingva-
tur, dubitandum non est. Cessat nimirum ratio, cur glo-
ria concitetur, consequenter sine ea eandem concitari im-
possibile est (§. 70. *Ontol.*). Equidem cum gloria sit sti-
mulus ad præclara præstanda absque ulla spe lucris (§. 771. *Psych. empir.*), affectus iste non extinguendus, sed fovendus videtur: attramen si quis prævidet, se spe sua frustra-
tum iri, affectum istum extingvi præstat sua sponte, quam
ut demum casu extingvatur & affectibus molestis, quibus
carere poteramus, locus relinquatur. Sufficit itaque acquie-
scentia in se ipso frui & in ea acquiescere, quam gloriam
cum eadem copulari, quæ perturbationibus animi locum
dare potest, a quibus valde metuendum, ne fructus acqui-
escentiæ in se ipso percipere valeamus. Qui acquiescentia
in se ipso contentus est, & sinistra aliorum judicia non
curat, si fuerint hominum imperitorum vel iniquorum; non
tamen propterea desistit a proposito præclara præstandi, ut
bene de humano genere merendi, cum acquiescentia in se
ipso sufficiens stimulus sit ad talia præstanda. At plura
de eo dicemus inferius, quando de usu & abusu affectuum
acturi sumus. Acquiescentia in se ipso una cum gloria
concitari solet: qui enim benignum aliorum de se & fa-
ctis suis iudicium sibi promittit, quo gloria concitatur (§.
769. *Psych. empir.*), is etiam benignum de se ipso & fa-
ctis suis iudicium ipsemet fert, quod acquiescentiam in se
ipso suscitatur (§. 751. *Psych. empir.*); acquiescentia tamen
in se ipso etiam oriri potest absque gloria, nec cum eo
constanter copulatur. Ut vero illam ab hac separemus,
opera danda est, ut nostrum de nobis & eo, quod feci-

mus, iudicium sit verum, ne agnito errore acquiescentis quoque in se ipso evanescat, summo in affectus molestos vertatur.

§. 474.

Si cui persuaseris, ipsum per errorem factum istiusmodi, De pudore quale suum est, pro malo, aut minus recto habere, aut factum extinguendo ipse in illorum numerum non esse referendum, quæ pro malis aut minus rectis habet, vel alios, ad quorum opinionem factum refert, secus sentire, aut in illorum numerum non referre factum ipsum, quæ pro malis vel minus rectis cum ipso habent; pudor extinguitur. Etenim si cui persuaseris, eum falso niti principio in dijudicandis iis, quæ male aut minus recte facta sunt, vel factum ipsum non esse istiusmodi, quale principium, quo in male aut minus recte dijudicandis absque errore utitur, requirit; is nullam rationem esse agnoscit, cur alii sinistram de facto suo iudicium ferant, consequenter ut ipsum pudeat se hoc fecisse. Quodsi igitur aliorum iniquæ censuræ non plus deferre velit, quam veritati, cum opinione sinistri iudicii aliorum de factis suis concitetur pudor (§. 779. *Psych. empir.*); cessante ratione pudoris, quæ attendi meretur, cessabit quoque pudor (§. 70. *Ontol.*). Quod erat unum.

Quodsi vero alicui persuaseris, alios, ad quorum opinionem factum suum refert, secus sentire quam ipsum, nec eodem principio in dijudicandis male aut minus recte factis uti, aut factum ipsum in illorum numerum non referre, vel relatuos esse, quæ pro male aut minus recte factis habent; is opinionem suam de sinistro aliorum de se & factis suis iudicio falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Quo-

Quoniam itaque hac opinione concitatur pudor (§. 779. *Psych. empir.*), eadem deleta pudor extingvitur (§. 432.). Quod erat alterum.

Equidem non desunt longe plurimi, qui in pudore unice attendunt animum ad opinionem aliorum, sive sinistrum eorum iudicium fuerit veritati consentaneum, sive ab eadem procul remotum, immo absurdum: revera tamen absurdum est contra veritatem sequi aliorum opinionem. In hoc igitur casu opera danda est, ut pudor extingvatur. Sunt quos pudet religionis ac pietatis, quia contemptores religionis atque pietatis, qui ceteris acutiores prædicantur, alto supercilio eos contemnunt, qui religionem pro fabula, cultum Numinis pro superstitione plebis imperitiæ habere nolunt, nunc defectum iudicii, nunc præjudicatas opiniones, quibus in pueritia imbutus est animus eorum, accusantes. Ast qui rectius sapit non diffitebitur, hunc pudorem omni animi contentione excutiendum esse. Perpendendum hic est, defectum acuminis & crassam ignorantiam prodere eorum, qui tam impias ac civitati periculosas opiniones disseminant; id quod suo loco demonstraturi sumus, quando de praxi officiorum erga Deum acturi sumus.

§. 475.

Alius pudor. Si cui persuaseris, quod fecit, id excusationem mereri, ne rem sedandi, facta aliena æqua lance ponderantium sinistrum iudicium metuendum sit; pudor si non extingvatur, saltem imminuetur. Etenim *endi modus.* si cui persuaseris, quod fecit id excusationem mereri, ne facta aliena æqua lance ponderantium sinistrum iudicium metuendum sit; is quoque sibi non amplius metuet, ne æqui rerum iudices sinistrum de se iudicium ferant. Quamobrem cum opinio sinistri aliorum de se iudicii pudorem creet (§. 779. *Psych. empir.*), pudori locum non concedet (§. 432.). Quod erat unum.

Quodsi

Quodsi vero ad animum revocet, non omnes æquos sese præbere iudices, quando de factis aliorum iudicium fovendum, sed æquitatem in iudicando admodum raram esse juxta pervulgatum istud: aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt, & qui ad censendum alios proni sunt, eos quævis minutissima exaggerare, ut famæ aliorum detrahant, præsertim si affectus quidam ad censendum eos stimulant, cum hæc opinio pudorem concitet (§. 779. *Psych. empir.*), pudor imminuetur, ubi cogitaveris, iniqua iudicia nullam mereri attentionem, modo sinistrum intelligentium & bonorum iudicium evitetur. Quamobrem etsi pudor in hypothese propositionis non prorsus extingvatur, quatenus malles te nec iniquis censuris aliorum exposuisse, multum tamen imminuitur. *Quod erat alterum.*

Nihil facilius contingit, quam ut in aliquo genere scientiarum excellens a vero aberret, nec alia de causa errare humanum dicitur. Quodsi ergo contingat, errorem committi, veluti præcipitantia quadam in iudicando, vel præiudicio quodam, quod tacite irrepfit in animum errantis & forsan affectu quodam non injusto fovetur atque acuitur; eum facile excusabit æquus rerum iudex. Et ubi errorem agnoscens causam ejus perpendit, eandemque ab aliis facile animadversum iri sibi persuadet, æquo ipsorum iudicio confisus pudori locum minime concedet, spretis iudiciis censorum imperitorum & iniquorum. Quamvis itaque nec hunc errorem, qui facilem excusationem meretur, commissum mallet; hæc tamen ratio sufficiens non est ad pudorem concitandum, quæ inquietum reddat animum, sed nasciturum statim suffocat cogitatio de æquo peritorum & proborum iudicio. Quamvis vero fieri aliter vix possit, quam ut iniquæ censuræ molestæ accidant, vel quia displicent, quatenus iniquæ sunt; si quis tamen animum invadit

(*Wolfii Ethica Pars II.*) D d d d affe-

affectuum molestorum, ad suam speciem pro datis circum-
 stantiis haud difficulter reducetur. E. gr. *Newtonus*, Geome-
 tra summus, cujus merita celebrabuntur, quamdiu Geome-
 triæ sublimiori honos habebitur, in eximio opere Principio-
 rum, quæ vocat, Philosophiæ naturalis mathematicorum,
 ex propositione directâ virium centralium in ellipsi per
 modum corollarii infert inversam, cum tamen demonstra-
 tio hujus sit multo difficilior, quam illius, quemadmodum
 recte observatum est a *Johanne Bernoulli*; non tamen lapsus
 hic dicendus est pudendus, propterea quod vel ex Ele-
 mentis *Euclidis* constare potest, si vel maxime quis Logi-
 cæ fuerit imperitus, propositiones omnes converti minime
 posse, easque demonstrandas esse, & vulgaribus exemplis id
 doceri potest. Cum enim ipse conquestus fuerit, quod
 methodo *Euclidæ* intimius perspicendi non eam operam
 impenderit, quam eadem merebatur, sed statim animum ad
 Algebram appulerit; facile fieri potuit, ut de necessitate de-
 monstrandi propositionem conversam non cogitaverit, sibi-
 que persuaserit, quamvis non ad veritatem, id quod absque
 demonstratione fieri nequit, quod de ellipsi demonstravit,
 eidem ita proprium esse, ut alii lineæ curvæ convenire ne-
 queat, præsertim cum dubio procul gaudio perfusus fuerit
 animus ejus, ubi vidit, legem motus planetarum a *Keplero*
 ex observationibus erutam, ellipsi convenire, in qua pla-
 netas moveri statuerat *Keplerus*. Similiter *Cartesius* veram
 demonstrationis geometricæ formam non agnovit, quæ ex
 notione subjecti seu iis, quæ de subjecto sumuntur, continus
 syllogismorum concatenatione deducitur prædicatum, quod
 subjecto tribuitur, propterea quod syllogismum inutilem
 in demonstrando statuebat, cum examen logicum demon-
 strationum *Euclidearum* non instituisset. Hæc tamen negli-
 gentia in pudorem ipsi verti nequit, sed facilem meretur
 excusationem, quia Logicam Scholasticam, in qua finis veni-
 titatur syllogismus, male edoctus inutilem sibi apprehendit
 se

re visus fuerat in veritate investiganda, & tædio ex philosophia Scholastica percepto permotus eandem præcipitantia facile condonanda totam repudiabat, de ejus emendatione parum sollicitus. Optandum foret, ut eruditi omnes de lapsu aliorum excusando magis essent solliciti, quam de eo exaggerando: huc enim ducit ipsa naturalis obligatio, quatenus omnium actionum humanarum, consequenter etiam judicii de lapsu aliorum ferendi rectitudinem urget. Huc quoque referenda sunt facta, quæ culpa facile condonanda committuntur, & quæ infirmitas humana excusat.

§. 476.

Quoniam pudor si non extinguitur, saltem immiauitur, *De suppressa* facta iudicio rem unamquamque æqua lance ponendo ponderantium excusationem facile merentur (§. 475.), merentur autem excusationem, si qui defectu attentionis, aut alia *ne merito-* quadam de causa in levioribus cespitant, cum in magis *rum præcla-* arduis industriam & acumen probaverint; *præclarorum me-* ritorum cogitatio tollit pudorem cespitatione in levioribus *conci-* tandum.

Æqui rerum iudices non modo animum attendunt ad ea, quæ male, vel minus recte facta sunt, sed etiam ad ea, quæ bene & recte facta sunt, & ex his statuunt de excusatione illorum. Exempla, quæ modo dedimus (*not.* §. 424.), propositionem quoque præsentem illustrant. Ut vero in iis, quæ ab aliis male, vel minus recte facta sunt, dijudicandis nos æquos præbeamus iudices, Psychologiæ ac Ethicæ apprimè periti simus necesse est. Ita enim demum palam fiet, cur quis male, vel minus recte fecerit, quæ bene ac recte facere potuisset, aut cur facere non potuerit. Et quamvis præterea perspectæ esse debent circumstantiæ casus dati, quæ non semper apertæ sunt, sed plerumque latent; has ipsas tamen vi principiorum psychologicorum

D d d d 2

conje,

conjectando assequi datur, si non quantum ad veritatem, saltem quantum ad probabilitatem in presenti negotio sufficit, evincendo nimirum lapsus commissi possibilitatem, si vel maxime ob quædam nondum satis certa assumpta omnimoda certitudo desideretur. Ecquis est, qui nesciat, quantum in rebus humanis standum sit probabilitate? Non diffiteor, fore multos, qui non satis intelligent ea, quæ hic dicuntur, præsertim cum factorum alienorum dijudicatio, qualis hic præcipitur, nondum sit in usu: quodsi tamen quis in philosophia nostra, imprimis in Psychologia & Ethica, probe fuerit versatus, is ea non modo penitus intelliget, verum etiam ad usum feliciter transferet. Illorum vero, qui omnia sibi intelligere videntur, cum nihil intelligent, præcipitata judicia non moramur.

§. 477.

*De pudore
fugando*

Si cui persuaseris, sinistrum aliorum iudicium, quamvis verum, nullam attentionem mereri, aut si is doceatur; quod iudicii contemptu iu-um istud stimulus esse debeat ad contraria iis, quæ fecit, aut alia dicii sinistri, præclara præstanda; in casu priori pudor evanescet, in posteriori vel gloria. gloria prædominans eundem vincet. Etenim si cui persuaseris sinistrum aliorum iudicium, quamvis verum, nullam attentionem mereri; is quoque idem minime curæ habebit, consequenter pro nullo habebit. Quamobrem cum sinistro aliorum iudicio concitetur pudor (§. 774. *Psych. empir.*), quatenus scilicet per modum mali nobis obtingentis influit in facultatem averfandi sensitivam (§. 605. 603. *Psych. empir.*); si cui persuaseris sinistrum aliorum de se vel factis suis iudicium, utut verum, nullam attentionem mereri, pudor evanescet. Quod erat unum.

Quodsi quis doceatur, ut sinistro aliorum iudicio, quod in dubium vocari nequit, utatur vice stimuli ad contraria

aria iis, quæ fecit, præstanda, vel alia præclara, cum hinc sibi promittere possit benignum aliorum iudicium, ejusdem repræsentatione orietur gloria (§. 765. *Psych. empir.*), quæ cum sit contraria pudori (§. cit. & §. 774. *Psych. empir.*), pudorem fugabit, siquidem prædominetur (§. 440.). Quod erat unum.

Sinistra aliorum iudicia movent facultatem averſandi sensitivam, quatenus ea nobis repræsentamus tanquam famæ nostræ adversa eidemque nocitura. Et alias jam monuimus, ut pudorem concitent, ea habenda esse pro veris (*not.* §. 774. *Psych. empir.*). Atque hinc patet, unde petenda sint argumenta, si cui persuadere volueris, sinistrum aliorum iudicium, si vel maxime non sit a veritate alienum, nullam tamen attentionem mereri. Cum pudor affectus molestus sit, quem natura averſamur, ita ut ab eodem liberari jucundum sit, ex adverso autem gloria affectus jucundissimus, cui lubenter indulgemus, gloria facile prædominatur, ubi cogitaveris, te sinistrum aliorum iudicium; quod pudorem creat, in benignum convertere posse, ita ut rarissimus existimari debeat casus, in quo pudori prædominium concedit gloria. Ad fugandum itaque pudorem, ne animum inquietare possit, certissimum præsidium est, si cogitemus, quomodo sinistrum aliorum iudicium in benignum converti possit, eoque nitamur, ut fiat.

§. 478.

Si cui persuaseris, ea, quæ ab altero in ipsum profecta sunt, De gratitudo pro beneficio non esse habenda: gratitudo extinguitur. Eadem dine extinguitur, si beneficiorum magnitudinem tantam non esse, quanta grvenda & videtur, ipsi persuadetur. Etenim si cui persuaseris ea, quæ ab minuenda altero in ipsum profecta sunt, pro beneficio habenda non esse; is quoque opinionem de beneficiis ab altero in se collatis

collatis missam facit. Quamobrem cum representatione beneficii in nos collati concitetur gratitudo (§. 789. *Psych. empir.*), opinione de beneficio in nos collata mutata tollitur gratitudo (§. 432.). Quare si cui persuaseris, ea, quæ ab altero in ipsum profecta sunt, pro beneficio habenda non esse, gratitudo extingvitur. *Quod erat unum.*

Cum gradus affectus pendeat a magnitudine boni, cujus perceptione concitatur (§. 605. 612. *Psych. empir.*); si beneficii, quod in collatione boni consistit (§. 21. *part. 1. Jur. nat.*), magnitudo minor apparet, quam antea videbatur, gratitudo ejus consideratione concitata minor evadit (§. 784. *Psych. empir.*). Quodsi ergo alicui persuaseris, beneficii magnitudinem tantam non esse, quanta ipsi videtur, gratitudo imminuitur. *Quod erat alterum.*

Videmus homines ingratos beneficia vili pendere, quod ea non agnoscant: videmus etiam gratitudinem extingvi, si quis non amplius in numerum beneficiorum refert, quod sibi ab altero præstitum fuit. Contingit hoc non uno modo, vel quia pro bono non habetur, quod alter ipsi dedit aut fecit, vel quod sibi persuadet, eum hoc non fecisse gratis, vel quod sui potius causa, quam ipsius fecerit, vel quod non ex amore in se profectum fuit, quod dedit aut fecit. Atque hinc intelligitur, unde petenda sunt argumenta, si persuasionem tuam gratitudinem extingvere velis. Equidem beneficiarius gratum habere debet animum erga benefactorem (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*); non tamen propterea semper illicitum est gratitudinem extingvere. Cum enim homines bona apparentia cum veris confundere soleant, ideoque pro bonis habent, quæ mala sunt; haud raro contingit, ut tanquam benefactores ament, qui eos se ducunt & a vero felicitatis tramite abducunt. In hoc amore cum gratitudo consistat (§. 784. *Psych. empir.*); eam esse extingvendam patet.

ter. Præterea necesse est ut sciamus, quomodo gratitudo extingvatur, ne lateat ratio, cur in dato casu gratitudo deficiat. Absit itaque, ut tibi persuadeas a nobis doceri, quæ honestati adversa sunt. Magnitudinem boni non omnes eodem modo æstimant, sicuti nec omnes iisdem notationibus in dijudicandis bonis utuntur. Atque huc animum adverti opus est, quando de gradu affectus statuendum,

§. 479.

Si beneficiorum ab altero acceptorum non amplius meminerimus, vel mutato rerum statu non amplius tanti fiunt, quanti vigratitudinis debantur initio, vel casus emergit molestus, quem evitasset, nisi evanescentis. beneficio ab altero aucti fuisset, vel si benefactor nos lesisse putatur; gratitudo evanescit. Etenim si beneficii ab altero accepti non amplius meminerimus, nulla quoque ejus cogitatio animum subit, quod per se patet. Quamobrem cum gratitudo oriri nequeat, nisi de beneficio ab altero nobis exhibito cogitemus (§. 789. Psych. empir.); si memoria beneficii deletur, gratitudo quoque evanescit. Quod erat primum.

Constat homines ea, quæ sibi bona judicant, æstimare ex præsentis rerum statu, qui inde perfectior redditur (§. 554. Psych. empir.). Inde nimirum est, ut quis pro ingente bono habeat, quod alius pro suo rerum statu vili pendit, vel prorsus nihili facit. Quamobrem cum beneficium in collatione bonorum consistat (§. 21. part. 4. Jur. nat.); quod unus pro rerum suarum statu pro ingente beneficio habet, alius pro exiguo, immo nullo habet pro rerum suarum statu. Atque ideo contingit, ut, si quis ad meliorem fortunam pervenerit, quod antea pro in-

ingenti beneficio reputabat, idem nunc pro exiguo; imo nullo habeat. Quoniam itaque opinio beneficii ab altero in nos profecti gratitudinis creatrix est (§. 789. *Psych. empir.*); si idem mutato rerum statu non amplius tanti fiat, quanti ab initio videbatur, ut gratitudo concitetur ejus memoria fieri nequit. Ea igitur extingvitur. *Quod erat secundum.*

Quodsi casus quidam emergit molestus, quam evitasset, nisi beneficio ab altero aucti fuisset, haud infrequens est, ut beneficiarii benefactoribus imputent, quod huic malo obnoxii facti fuerint. Quamobrem actum benefactoris non amplius in numerum beneficiorum referunt (§. 21. part. 4. *Jur. nat.*), consequenter cum sibi perluadeant, quod ab altero in ipsos profectum est pro beneficio habendum non esse, gratitudo extingvitur. *Quod erat tertium.*

Denique si benefactor beneficiarium quocunque modo lædit, leu ipsi injuriam facit, aut beneficiarius saltem opinatur, ex facto benefactoris mali quidpiam sibi emergere, ad iram aut saltem indignationem incitatur (§. 868. 873. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ira cum odio conjunctum (§. 862. *Psych. empir.*) & indignatio odium conclusum fovens (§. 878. *Psych. empir.*), amor contrarietur (§. 623. part. 1. *Jur. nat.*), in quo gratitudo consistit (§. 784. *Psych. empir.*); si beneficiarius putat, se a benefactore læsum fuisse, gratitudo extingvitur. *Quod erat quartum.*

Homines beneficia accepta oblivioni tradere solere, non totius notius est. Rationes, cur obliviscantur, eadem sunt, ob quas aliorum obliviscuntur. Quæ vero de moralitate oblivionis beneficiorum tenenda sunt, ea suo loco tradentur.

tur. Nemo est qui nesciat, quando homines de beneficiis in se collatis judicare solent, quod ea referant ad statum suum præsentem. Ita qui officium publicum expectat, cum aliunde acquirere non possit, quo se sustentet, pro maximo beneficio habet, si quis commendatione sua efficit, ut ad munus quoddam promoveatur, quod parum dignitatis habet & parum lucri affert. Quodsi contingat, ut pingrior evadat ejus conditio, beneficium ab alio sibi exhibitum jam vili pendet, nec beneficii loco amplius habet, quod ipsius potissimum commendatione nactus fuerit spartam, quam alias non obtinisset. Melior fortuna obfuscet minorem, & huic vim suam detrahit, quam habet ad appetitum commovendum. Similiter cum hominibus solenne sit, ex eventu judicare de eo, quod bene factum; ideo quoque pro bono non habent, ex quo casu quodam emergit malum, licet id per modum causæ ad hoc minime concurrat animum unice ad hoc attendentes, quod liberi extitissent a malo præsentis, nisi istud factum fuisset. Nullibi enim facilius est precipitantia in judicando, præsertim cum malum præsens animum perturbet atque attentionem, quæ afferenda erat ad singula accurate perpendenda, impediat. Quamobrem mirum videri haud quaquam debet, si benefactorem habeant pro autore mali, aut, si minor sit præcipitantia, saltem facto ipsius detrahant speciem boni, nec pro beneficio habeant, quod vel mali causam esse, vel saltem eodem locum fecisse arbitrantur. Quod denique lætio præsens tollat memoriam beneficiorum antea exhibitorum indices experimur &, quemadmodum jam antea vidimus, mutato statu magnitudinem beneficii non tantam videri, quanta initio videbatur, levis quoque injuria prævalet adversus maxima beneficia, præsertim cum de magnitudine injuriarum non omnes eodem modo statuere soleant.

§. 480.

De favore
extinguendo

Si cui persuaseris, istiusmodi non esse alterius mores aut habitus quosdam animæ, vel etiam corporis, quales supponit, vel ipsum in iis dijudicandis falso uti principio, vel alios præterea ipsi esse mores, aut alia eidem convenire, quæ magis displicent, quam quæ placent; favor extinguitur. Quodsi enim alicui persuaseris, istiusmodi non esse alterius mores, aut habitus quosdam animæ, vel etiam corporis, quales supponit, vel ipsum in iis dijudicandis falso uti principio; opinionem suam de moribus alterius, vel de habitibus animæ aut corporis mutat. Quamobrem cum opinio, quam habuerat, sit favoris creatrix (§. 792. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice affectus extinguitur (§. 432.); si cui persuaseris, istiusmodi non esse alterius mores, aut habitus animæ, vel corporis, quales supponit, vel ipsum in iisdem dijudicandis uti principio falso, favor extinguitur. Quod erat unum.

Similiter si alicui persuaseris, alteri, quem is favore suo dignatur, alios esse mores, qui magis eidem displicent, quam ceteri, ob quos alteri favet, placent, aut alia eidem convenire, quæ magis displicent, quam ea placent, ob quæ favore suo alterum complectitur, cum ea, quæ displicent, locum amoris minime concedant (§. 649. 677. *Psych. empir.*), amor quoque extinguitur. Quamobrem cum in hoc amore consistat favor (§. 792. *Psych. empir.*); si cui persuaseris etiamsi istiusmodi sint alterius mores, aut habitus quidam animæ, vel etiam corporis, quales supponit, esse tamen præterea alios, aut alia etiam eidem convenire, quæ magis displicent, quam isti placent, favor extinguitur. Quod erat alterum.

Si quis favet alteri, quod putat, eum in scientiæ quodam genere excellere, aut virtute quadam gaudere; ubi persuaseris, modicos esse ipsius in scientia profectus, vel nihil prorsus solidi eum scire, aut eundem a virtute ista, quæ eundem imbutum esse opinatur, procul adhuc remotum esse, vel prorsus vitio opposito imbutum, quin favor protinus cesset dubitandum non est. Homo libidinosus favet ei, qui in occasione libidinem explendi expiscanda solers est. Quodsi ei persuadere potueris, solertiam istam non esse probandam, sed maxime improbandam, quin favere eidem desinat, denuo dubitandum non est. Minime jam quaeritur, utrum hoc facile, an difficulter persuaderi possit, & quomodo id tentandum. Hoc enim est alterius loci. Sed demus exemplum aliud, quod minorem difficultatem faceffit. Si cui faves, quia tibi consilia dat, quomodo studiis literariis incumbere debeas. Ubi cognoveris, quod non rectam ad doctrinam solidam viam tibi monstraverit; quod favor expiraturus sit, ultro confiteberis. Intelliges nimirum, rationes, quibus tibi persuasit ad ingrediendum hanc viam, esse falsas. Si quis alicui favet ob inserviendi promptitudinem, ubi intellexerit, eum omnia, quæ novit, propalare, nec linguam continere posse, cum taciturnitatis sit amantissimus, nihil cum eo negotii habere volet. Si cuidam faves, quod de aliis nonnisi bene loquatur & omnia, quantum datur, in meliorem partem interpretetur, ubi secreta quædam fidei ejus commissa propalat, non sine præjudicio tuo, tu favori non amplius concedes locum. Equidem reconciliatio non est impossibilis, ut sedata ira & extincto odio, quem conclusum continet, favor pristinus renoveatur; id tamen veritati propositionis præsentis minime officit. Monuimus jam alias (§. 792. *Psych. empir.*), in favore bonum ab altero præstitum, vel præstari solitum, unde intelliguntur mores & habitus per se latentes, considerari citra respectum ad nos: inde tamen minime sequitur, bonum

E e e a

num quoque nobis præstitum concitare non posse favorem, cum idem spectari quoque possit citra relationem ad nos, quamvis nobis præstitum, quatenus in genere spectatur tam nobis, quam aliis præstandum, nulla habita ratione personæ, cui præstatur, vel præstitum fuit. Quamobrem favorem nimis arctis limitibus coërcent, qui eum ad bonum aliis factum restringunt. Ac ideo in definitione favoris sumimus, eum oriri ex repræsentatione eorum, unde mores ac habitus nobis accepti intelliguntur: id quod fieri potest, sive eos colligamus ex iis, quæ nobis, sive ex iis, quæ aliis facta sunt. Id adhuc notandum est, injuriæ cogitatione favorem facilius extinguere, si quis nondum didicit diligere inimicos.

§. 481.

De spe abjicienda.

Si cui persuaseris, id quod sperat non esse bonum, vel ipsi obtentu non possibile; spes abjicitur. Quoniam enim spes concitatur repræsentatione boni tanquam obtentu possibile (§. 799. *Psych empir.*), si cui persuaseris, vel id, quod sperat, bonum non esse, vel ipsi obtentu possibile non esse; cum id sibi in neutro casu tanquam bonum obtentu possibile repræsentet, opinionem spei creatricem missam facit. Quamobrem cum mutata opinione affectus creatricis affectus extinguatur (§. 432.); si cui persuaseris, id quod sperat non esse bonum, vel obtentu ipsi non possibile, spem omnem abjiciet.

Ponamus te studiis theologicis aliisque dotibus animi instructum ad munus ecclesiasticum obeundum requisitis, & munus ecclesiasticum vacans ambientem spem concepisse idem obtinendi, fretum commendatione, quam multum valere putas apud Patronum. Si ipsi persuaseris, munus hoc non esse adeo lucrosum, quemadmodum ipsi videtur, nec eos speran-

sperandos esse reditus, quos putat obtentum iri, vel commendationem, qua confidit, non attentum iri a Patrono; spem utique abjiciet, quam conceperat. Idem continget, si intellexerit, esse competitorem, cui plurimum favet Patronus, aut qui ipsi commendatus a persona, cui quod petit denegare non audet, ut taceamus rationes alias longe plurimas, per quas obtentu impossibile efficitur, quod speratur.

§. 482.

Quod si cui persuaseris, multa obstare, quo minus obtineatur, quod speratur, spes multum imminuitur. *De spe imminuenda.* Quodsi enim alicui persuaseris, multa obstare, quo minus obtineatur, quod sperat, id sibi non amplius tanquam obtentu adeo facile repræsentat, quemadmodum putabat. Quoniam tamen nondum evictum est, obstacula illa esse insuperabilia, his non obstantibus fieri adhuc posse arbitratur, ut quod sperat obtineat. Quamobrem cum gradus spei dependeat a gradu facilitatis boni obtinendi (§. 801. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, multa obstare, quo minus obtineatur, quod sperat, quamvis spem omnem nondum abjiciat, ea tamen multum imminuetur.

Ita in exemplo, quod modo dedimus (*not. §. 481.*), plures esse possunt competitores, quorum non minora quam ambientis sunt merita, & qui suos quoque habent fautores, a quibus Patrono commendantur, vel adesse aliquem, cujus non exigua est autoritas, sed quem sibi adversum experitur, qui munus ambit & quæ sunt rationes aliæ hisce geminæ. Dubium non est, spem multum imminutum iri, quamvis omnis non penitus abjiciatur. Cupiditas spem alit, quamvis rationes ad sperandum vix ac ne vix quidem sufficere videantur.

E e e e 3

§. 483.

§. 483.

**De fiducia
tollenda.**

Quodsi cuidam persuaseris, bonum non esse obtentu adeo facile, ut de eo obtinendo certus sibi videri possit, fiducia tollitur. Etenim si cui persuaseris, bonum non esse obtentu adeo facile, ut de eo obtinendo nullum dubium superesse videatur; is agnoscit difficultates, ob quas certus esse nequit, se obtenturum, quod obtentum iri extra omnem dubitationis aleam positum videbatur. Quoniam itaque fiducia oritur, si bonum aliquod tanquam obtentu admodum facile repræsentetur (§. 802. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice huic non amplius est locus (§. 432); si cui persuaseris, bonum non esse obtentu adeo facile, ut de eo obtinendo certus sibi videri possit, fiducia tollitur.

Cum fiducia non sit nisi gradus superior spei (§. 796. *Psych. empir.*), sublata fiducia spes nondum tollitur. Quamvis enim agnita difficultate bonum obtinendi fiduciæ locus non sit, cum tamen non ideo putes, impossibile esse, ut id obtineas, spes omnis nondum abjicitur. Exemplum, quod modo dedimus (not. §. 481.), ad præsentem propositionem facile accommodatur.

§. 484.

**Decupiditate
restringenda.**

Si cui persuaseris, id quod absens est & sibi repræsentat tanquam bonum revera bonum non esse, aut non fore respectu ipsius, aut ipsum, si id haberet, non fore feliciorum cupiditas evanescit. Etenim si cui persuaseris, id, quod absens est & sibi tanquam bonum repræsentat, bonum non esse, aut non fore respectu ipsius, cum opinione boni absentis concitetur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*), opinione cupiditatis creatrice muta-

ta,

ta, affectus quoque extinguitur (§. 432.). Quamobrem si cui persuaseris, id, quod absens est & sibi tanquam bonum repræsentat, bonum non esse, aut saltem non fore bonum respectu ipsius, seu non fore ipsi bonum, si haberet, cupiditas evanescit. *Quod erat unum.*

Quodsi cuidam persuaseris, si id quod cupit haberet, ipsum non fore feliciorem; cum appetitus naturaliter feratur in felicitatem (§. 324. part. 2. *phil. pract. univ.*), id appetere cessabit. Quoniam igitur cupiditas, utpote affectus (§. 810. *Psych. empir.*), est actus appetitus sensitivi vehementior (§. 603. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, si id quod cupit haberet, ipsum non fore feliciorem, cupiditas evanescit. *Quod erat alterum.*

Quod cupimus, id nobis repræsentamus tanquam nobis bonum. Quod in se spectatum citra relationem ad nos bonum non est, id nec nobis bonum esse potest. Quamvis vero aliquid in se spectatum bonum sit, non tamen ideo nobis bonum est. Immo fieri potest, ut respectu nostri malum sit. Divitiæ in se spectatæ bonæ sunt, sed qui iisdem abutitur effusus in luxum, quo & sanitati atque famæ nocet, & multorum invidiam in se concitat; respectu ipsius malæ sunt, aut, si mavis, habere divitiæ malum ipsi est. Similiter excellere in Geometria sublimiori bonum est, si in se spectetur: at si quis ad munus ecclesiasticum adspirat, & neglectis studiis theologicis & Theologiæ subsidiariis Geometriæ sublimiori assiduam operam navat, ut in hoc scientiarum genere excelsat, id respectu ipsius malum est, cum sibi præcluserit viam ad munus ecclesiasticum, ut haberet, unde vitam honeste sustentare posset. Si quem gloria impellit ad Geometriæ sublimioris scientiam sibi comparandam; quando ipsi persuadetur, perpauco esse, a quibus huic scientiæ honos habetur,

&

& ipsum gloriæ suæ rectius consulere, ubi alii studiorum generi se mancipat, quod propter utilitatem plurimi æstimant & in loco domicilii honorem quoque conciliat inter concives suos, Geometriæ sublimioris scientiam non amplius anxius anhelabit. Bona fortunæ, in quorum numero sunt divitiæ, hominem non reddunt felicem (§. 410. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si quis habet, unde vitam honeste ac decore sustentare valet, atque intelligat, opera majores, nisi earundem abusu voluptatem nocuam sibi comparare velit, cum dispendio felicitatis veræ, ipsi minime profuturas, animum vero sorte sua contentum ab omni impetu affectuum molestorum liberum esse; cupiditati valedicet.

§. 485.

De cupiditate fuga arcedenda.

Si cui persuaseris, boni, quod cupit, magnitudinem tantam non esse, quanta ipsi videtur; cupiditas imminuetur. Etenim affectus vehementia dependet a magnitudine boni, quo concitatur (§. 256.). Quod si ergo quis agnoscit magnitudinem boni tantam non esse, quanta ipsi videbatur, vehementia affectus decrescit. Quamobrem si cui persuaseris boni, quod cupit, magnitudinem tantam non esse, quanta ipsi videtur, cupiditas imminuetur.

Si quis virginem quandam uxorem ducere cupit, quod putat eam esse locupletem. Ubi intellexerit, tantas non esse divitias, quantas putabat; cupiditas languescet. Similiter si quis cupit ardentem munus quoddam publicum lucri faciendi causa; quando ipsi innotescit, tantos non fore reditus, quantos sperat, cupiditas omnis quamvis non abjiciatur, attamen imminuetur. Cur enim cupiditas non prorsus abjiciatur, aliæ adhuc superesse possunt rationes, quæ eandem sustentant.

§. 486.

Si cui persuaseris, id, quod cupit, ipsi fore damnosum, aut Decupidita-
multas molestias creaturum, cupiditatem fuga arcebit. Etenim te fugami-
si cui persuaseris, id quod cupit ipsi fore damnosum, aut nuenda.
multas molestias creaturum; quod sibi repræsentaverat tan-
quam bonum, id tanquam malum repræsentabit (§. 4.).
Quamobrem cum repræsentatione boni absentis cupiditas
(§. 810. *Psych. empir.*), repræsentatione autem mali absen-
tis fuga concitetur (§. 818. *Psych. empir.*); mutata opinio-
ne cupiditas evanescit & in ejus locum fuga succedit. Quodsi
ergo alicui persuaseris, id quod cupit ipsi fore damnosum,
aut multas molestias creaturum, cupiditatem fuga arcet.

Ponamus tibi offerri munus quoddam publicum sub lau-
tis conditionibus, ac animum incendi cupiditate id acce-
ptandi. Quodsi certior reddaris, tibi fore continuas lites cum
collegis, qui mille rædia tibi continuo creaturi sunt, ab eo
acceptando abhorrebis. Atque ita fuga arcebit cupiditatem.
Similiter si feminam divitem uxorem ducere vehementer
cupis, ubi intellexeris, eam esse Xantippem, quæ nullum
diem sine rixis præterlabi patietur, aut luxus amantem, quo
bona, ipsius brevi temporis spatio dilapidabuntur una cum
tuis, affectus fugæ cupiditatem denuo expellet. Multa cu-
piunt homines, quæ fugerent, si ea penitus perspecta ha-
berent.

§. 487.

Si cui persuaseris, id, quod fugit, malum non esse, aut non De fuga ar-
esse tantum, quemadmodum ipsi videtur; in casu priori fugacenda & im-
arcebitur, in posteriori imminuitur. Quodsi enim alicui persua-
dinuenda.
seris, id quod fugit malum non esse; quod tanquam sibi
malum repræsentaverat, non amplius sibi tanquam malum
(*Wolffii Ethica Pars II.*) F fff re-

repræsentabit. Quamobrem cum ex repræsentatione mali absentis quoad nos nascatur fuga (§. 818. *Psych. empir.*); opinio fugæ creatrix mutatur, consequenter cum affectus extingvatur, si opinio, qua concitatur, mutatur (§. 432.), si cui persuaseris, id quod fugit malum non esse, fuga arceatur. *Quod erat unum.*

Porro gradus affectus molesti dependet ab opinione magnitudinis mali, qua concitatur (§. 256.). Quodsi vero alicui persuaseris, malum non esse tantum, quantum ipsi videtur, opinio magnitudinis mali mutatur, consequenter etiam gradus affectus. Fuga igitur, etsi non prorsus arceatur, attamen imminuitur. *Quod erat alterum.*

Si quis fugit studium mathematicum, quod ob difficultatem nimis molestum arbitratur; fuga extinguitur, ubi persuadetur, difficultatem saltem esse apparentem, quæ initio molestiam parit, antequam methodo *Euchidis* adfuescat, vel calculus litteralis sibi familiaris evadat, postea in voluptatem degeneraturam. Similiter si fuga obstat, quo minus quis prædium emat, quia fructus inde percipiendus parvos admodum esse arbitratur; affectus evanescet, ubi persuasus fuerit, se fructus uberes ac lætos ex eo capturum, modo in recta administratione rei oeconomicæ industriam suam desiderari minime patiatur.

§. 488.

De metu
evanescente. Si cui persuaseris, quod metuit malum non esse, aut, si
Imminuta. malum sit, id eventu non esse possibile, aut saltem probabile non-
dum esse, quod eventurum sit; metus abjicietur. Quodsi persua-
seris, malum non esse tantum, quantum videtur, aut nimis adhuc
dubitum esse, utrum eventurum sit, nec ne, metus saltem imminuitur.

et. Etenim si cui persuaseris, quod metuit malum non esse, aut, si malum sit, id eventu non esse possibile, aut saltem nondum probabile esse, quod eventurum sit; quidquid horum persuaseris, opinio de eventu possibili mali futuri deletur, utpote quam falsam esse is agnoscit (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum opinio ista metus creatrix sit (§. 822. *Psych. empir.*), mutata autem opinione, qua affectus concitatur, eidem amplius locus esse nequeat (§. 432.); si cui persuaseris, quod metuit malum non esse, aut, si malum sit, id eventu non esse possibile, aut saltem probabile non esse, quod eventurum sit, metus abjicietur. *Quod erat unum.*

Quodsi vero saltem persuaseris, malum non esse tantum, quantum videtur, aut nimis adhuc dubium esse, utrum eventurum sit, nec ne; cum gradus metus dependeat partim a magnitudine mali (§. 256.), partim a probabilitate eventus (§. 822. *Psych. empir.*), metus, quamvis non prorsus abjiciatur, multum tamen imminuetur. *Quod erat alterum.*

Si quis spectra metuit, metus evanescet, si persuasus fuerit spectra non dari, aut ab iis nihil mali hominibus metuendum, aut id quod in tenebris apparere videtur non esse spectrum. Nimirum qui spectra timet, aut putat hic & nunc spectrum apparere posse, aut spectrum esse, quod sibi videre videtur, aut quod appropinquare putat, malum sibi inferre posse opinatur, ita ut nunc opinio ipsius spectri, nunc opinio mali a spectro inferendi sit metus creatrix. *Hobbesius*, cum Materialismum propugnaret, spectra dari negavit. Fecit tamen sibi valde metuisse a spectris, nec hunc metum deponere potuisse. Non est quod hoc exemplum contra propositionem praesentem urgeas. Quia Materialis-

mus est falsa hypothesis, fieri non potuit, ut veritatis convinceretur, præsertim cum in Elementis *Euclidis* versatus sensum quandam evidentie haberet, quæ opinioni Materialismi non adhaerebat. Ex hac hypothesis cum inulisset impossibilitatem spectrorum, non major huic opinioni inesse poterat certitudo, quam erat in hypothesis, qua nitebatur. Assensus itaque vacillans facile inclinari poterat in partem contrariam, metus spectrorum creatricem opinionem, ipso parum conficio, quid in perceptionibus confusus lateret. Accedit quod opiniones, quibus a teneris ungviculis imbuta est anima, non adeo facile eradicantur; ne in casu emergente nobis parum conficiam, immo prorsus invitis, influant in facultatem appetendi & averlandi sensuivam. Prævalet opinio inveterata adversus recentiore per ea, quæ sensu percipiuntur, resuscitata, nec expensa. Neque vero etiam desunt exempla eorum, quos metus spectrorum invasit, si soli in tenebris essent, nocturno imprimis tempore, aut opinione saltem persuasi, non dari spectra, ab omni metu liberi extiterunt. Nota nobis sunt exempla istiusmodi in ipso sexu sequiore, quamvis meticulosiore. Si bello exardescente a furore Martis sibi quis metuit, quod putat periculum imminere finibus nostris; ubi persuasus fuerit, hostem a nobis procul esse remotum, nec ad terras nostras accessurum, aut eodem prostrato bellum esse consummatum, metum abijcit. Refertur tibi incendium favire in pago, in quo situm est prædium tuum, & tu metuis, ne flamma feralis prædium tuum vastet; si certior factus fueris, incendium a prædio tuo procul abesse, nec periculum quoddam eidem imminere, quodsi metus non totus extingvatur, valde tamen imminuitur. Immo videmus quoque alios, metui non ante facere locum; quàm certiores redditi fuerint, imminere periculum prædio: id quod etiam observatur in casibus aliis. Similiter si quis metu concutitur, quando videt grandinem cadentem, metuens scilicet

scilicet ne frugibus det damnum; ubi eidem persuaseris, grandinem non esse tantæ magnitudinis, ut tale damnum dare possit, quale cogitat, metus etiam si non prorsus abjiciatur, multum tamen imminuetur. Immo si in casu dubio metuere non adsuetus es, metum depones, ubi persuasus fueris, adhuc incertum esse, num grando etiam cadat in fruges, cum constet grandinem cadere solere in certo saltem districtu. Pendet metus a probabilitate eventus (§. 822. *Psych. empir.*), de qua cum non omnes statuunt eodem modo, ita ut idem uni probabilius videatur, quam alteri; ideo contingit, ut ejusdem persuasionis non eadem sit efficacia in omnibus subjectis.

§. 489.

De timore
quare, quemadmodum opinatur; timor evanescit, aut, si non prorsus extinguitur, in metum abit. De timore evanescente.
 Si cui persuaseris, malum, quod timet, nondum appropinquare, quemadmodum opinatur; timor evanescit, aut, si non prorsus extinguitur, in metum abit. Quod si enim alicui persuaseris, malum, quod timet, nondum appropinquare, quemadmodum opinatur; cum opinione mali appropinquantis concitetur timor (§. 823. *Psych. empir.*), mutata autem opinione, qua affectus concitatur, affectus extinguitur (§. 432.), timor evanescit, *Quod erat unum.*

Enimvero etiam si quis malum sibi non amplius repræsentet tanquam appropinquans, fieri tamen potest, ut sibi adhuc idem repræsentet tanquam eventu possibile. Quamobrem cum repræsentatione mali tanquam eventu possibilis concitetur metus (§. 822. *Psych. empir.*); quamvis timor evanescat, metui tamen adhuc locus esse potest, consequenter cum timor a metu gradu potissimum differat, si non prorsus extinguitur, in metum abit. *Quod erat alterum.*

Exemplum jam dedimus alias (*not. §. 823. Psych. empir.*). Sed demus adhuc aliud. Timet agrotus mortem. Quodsi medicus, cujus plurimum valet apud eum autoritas, asseveret, nulla adhuc adesse signa prognostica mortis; agrotus dictis fidem habens non amplius timet. Quoniam tamen nec reconvalescentiæ signa adsunt, vel medicus affirmat, in præsentī nullum adesse mortis periculum, nisi alia præter expectationem superveniant, quæ prævideri minime possunt, mortem adhuc metuet. Exemplo hoc maxime manifesta efficitur differentia inter timorem & metum, imprimis cum mortem metuere quoque possit, qui morbo non laborat, qui cum augeatur, quando in morbum incidit, in timorem facile abit, utut morbus gravis non sit, nec ex periculorum numero.

§. 490.

De liberati-
one a metu,
vel timoris
periculi evi-
tabilis.

Si id quod quis metuit, vel timet, fuerit evitabile & ipsum docueris, vel non adesse periculum, quod putat, vel quomodo evitari possit, siquidem revera adsit; a metu, vel timore liberatur. Etenim si id, quod quis metuit, vel timet, fuerit evitabile, tu vero ipsum docueris vel non adesse periculum, quod putat, vel quomodo evitari possit; opinio metus, vel timoris creatrix tollitur. Quamobrem cum sublata opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.); si id, quod quis metuit vel timet, fuerit evitabile, & tu ipsum docueris, vel non adesse periculum, quod putat, vel quomodo evitari possit, siquidem revera adsit, a metu, vel timore liberatur.

Quod ut eventu possibile spectatur, considerari potest vel tanquam a nobis inevitabile, vel tanquam evitabile, quatenus nimirum eventus nullam dependentiam a nobis ipsis includit, vel quatenus aliquam includit. In metu & timore

more eventus considerari solet tanquam a nobis minime dependens, aut, si vel maxime a nobis quodammodo dependeat, huc tamen animus minime advertitur. Quodsi quis persuasus sit, se periculum evitare posse, & hoc modo evitatum iri, nec idem metuit, nec timet. Fieri tamen potest, ut quamvis malum videatur evitabile, dubium tamen alicui adhuc videatur, num hoc vel isto modo ab ipso evitari possit, tumque opinio metus, vel timoris nondum sublata est, consequenter metus quoque, vel timor adhuc subsistit, aut saltem timor in metum abit, vel metus quodammodo imminuitur. Et perceptioni confusæ, a qua dependet affectus, inesse possunt, quæ impediunt, quo minus timor, vel metus prorsus extingvatur, quemadmodum in anterioribus jam observavimus. *Cicero* a metu & timore distingvit *formidinem* quam metum permanentem esse dicit. Metus permanens causam habet permanentem. Ita formidamus bellum, pœnam, incendium, fulgur & tonitru, iram divinam. Ast cum hæc omnia commoveant facultatem averlandi sensitivam, quatenus spectantur tanquam mala eventu possibilia; nulla adest ratio sufficiens, cur formido a metu reliquo atque timore distingvatur. Quoniam vero differentia in malo, quod tanquam eventu possibile spectatur, occurrit, ut eventus vel nullam prorsus dependentiam a nobismetipsis involvat, veluti belli, tempestatis, pestis, vel aliquam a nobis dependentiam includat, veluti pœna, delictum lege civili prohibitum & actiones voluntati divinæ contrarias non committendo; a metu reliquo distingvi rectius poterat, qui concitatur eventu possibilis mali, cujus eventus dependentiam quandam a nobis includit. Patet nimirum ex propositione præsentē, eum peculiari modo extingvi, ut taceam alia, quæ suo loco tradentur. Non tamen opus est terminorum numerum præter necessitatem nimium multiplicari, præsertim si deinceps facile permutentur & tanquam synonyma usurpentur: id quod parit incon-

constantiam loquendi. Quos pœnarum formido a delinquendo non repellit, hi sibi persuadent, se delictum celare posse, nec clam commissum detectum iri, consequenter pœnam sibi non repræsentant tanquam malum eventu possibile. Qui formidat canem mordacem fores custodientem formidinem deponit, quando videt se intrare posse in villam, ut canis catena alligatus ipsum invadere nequeat. Idem contingit, si quis equum formidat, & alius adstat, ne calcitrare ipsum possit, aut si ab adstante monetur, equum calcitrosus non esse. Similiter qui formidat indignationem viri, qui auctoritate excelsit, quæ ipso præsentem committere non audet, ea committit, quando notitiam facti ad absentem minime venturam sibi persuadet. Metus, quo depellimur ab agendo, quod alias ageremus, idiome patrio dicere solemus die Scheu. Et huc pertinent exempla, quæ modo dedimus, quamvis inconstantia loquendi etiam sich fürchten dicamus, quando rectius sich scheuen dicere debemus.

§. 491.

De desperatione fugantabile.

Si cui persuaseris, malum, quod adventurum putat esse evitabile, vel probabilius esse, quod non adventurum sit, aut, nondum certum esse quod eventurum sit, & si adveniat, id non fore intolerabile, quemadmodum ipsi videtur; desperatio extinguitur, & si quidem ab omni affectu non prorsus liberatur, metus relinquitur. Etenim sicui persuaseris, malum, quod adventurum putat, sibi quoque tanquam intolerabile ac inevitabile repræsentat, adventurum non esse; id quoque sibi non amplius tanquam inevitabile repræsentare potest, & si vel maxime adhuc pro intolerabili habeat, siquidem eveniret, intolerabilitas tamen non amplius eodem, quo ante, modo in facultatem averfandi sensitivam influet. Quamobrem cum desperatio

concitetur opinione mali adventuri, quod tanquam inevitabile ac inprimis tanquam intolerabile repræsentatur (§. 825. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice extingvatur affectus (§. 432.); si cui persuaseris malum, quod adventurum putat, non esse adventurum, desperatio extingvitur, cumque etiam malum non amplius repræsentare sibi possit tanquam eventu possibile, nullus quoque metui locus relinquitur (§. 488.), consequenter cum desperatione cessat quoque metus omnis. *Quod erat primum.*

Quodsi malum, quod adventurum putat, esse evitabile ipsi persuadeatur, eodem modo patet, desperationem cessare, immo nec metum adhuc superesse, illa fugata (§. 490.), *Quod erat secundum.*

Denique si eidem persuaseris, nondum certum esse, quod adventurum sit, vel probabilius, quod non adventurum sit, &c, si vel maxime adveniat, non tamen fore intolerabile, quemadmodum ipsi videtur; malum futurum sibi non amplius repræsentat tanquam inevitabile &c, ubi advenerit, tanquam intolerabile, consequenter denuo ut ante patet, desperationem cessare. Quoniam tamen adhuc malum sibi repræsentare potest tanquam eventu possibile, hac autem opinione concitetur metus (§. 822. *Psych. empir.*); desperatione quamvis cessante, metui adhuc locus est, ideoque siquidem ab omni prorsus affectu non liberatur, metus saltem aliquis relinquitur. *Quod erat tertium.*

Sicuti affectus omnis molesti magnitudo dependet ab opinione magnitudinis mali (§. 256.); ita etiam desperatio suos admittit gradus, prouti malum, quod evitari non possit
(*Wolffii Esstia Pars II.*)

G g g

putamus, nunc majus, nunc minus apparet. Unde etiam intolerabilitatem mali, quæ a magnitudine ejus dependet, non requisivimus simpliciter ad desperationem, saltem ad vehementiam hujus affectus, quæ se potissimum prodit (§. 425. *Psych. empir.*). Excitatur affectus hic potissimum opinione inevitabilitatis mali adventuri, vel imminentis. Quod enim imminet malum, tamdiu tamen futuro accensetur, quamdiu nondum actu præsens est. Si ædes proxime ardem, fu-
 rente flamma de conservandis ædibus tuis desperas. Quod si vero accurrant multi, qui incendio restringendo operantur, & ædes tuas contra vires flammæ defendunt; desperatio cessat. Similiter si debitor tuus ære alieno pressus aufugiat, & tu, quod tibi debetur, te accepturum desperas; ubi intellexeris, ipsum esse solvendo, desperatio cessat, si vel maxime ab omni prorsus metu non liberetur animus. Si quis putat, se pœnas infernales evitare non posse, quas intolerabiles fore credit; ejus desperatio non tollitur, nisi ubi eundem docueris media, quibus usus eas evitare potest, ac is fidem habeat dictis tuis, atque iisdem utatur. Maleficus, promulgata sententiæ condemnatoriæ, supplicium ultimum expectat. Quando vero supplicium sibi repræsentat tanquam malum intolerabile desperatio animum torquet. A tortura igitur non liberabitur, nisi tolerabilitatem ipsi persuaseris. Considerari hic potest desperatio tanquam affectus, qui concitatur opinione mali intolerabilis evitatu impossibilis, ita ut, si persuadeatur malum non fore intolerabile, putet se malum intolerabile evitaturum, quamvis certus sit se malum evitare non posse. In eo igitur casu, in quo malum, quod evitari nequit, consideratur tanquam intolerabile, duplex quasi desperatio adest, quorum una, quæ animum maxime argit, tolli potest, altera adhuc subsistente.

§. 492.

De terrore

Si terror præcaveri debet, necesse est, ut mala, quæ homini præcavendo, but obvenire possunt, & quod ea evitare non sit in potestate sua

sæpius perpendat, & quomodo ea patienter ferre possit tempestive discat. Etenim si mala, quæ hominibus obvenire possunt, sibi cognita atque perspecta reddit, & quod ea evitare non sit in potestate sua sæpius perpendit, & quomodo eadem patienter ferre possit tempestive addiscit; hæc omnia memoriæ ipsius infixæ hærent (§. 181. *Psych. empir.*). Quamobrem si quod malum, quando de eo non cogitabamus, contingit, eorum meminimus, ideoque præter expectationem non evenit. Quamobrem cum malum utut ex improvviso ingruens, non tamen præter omnem expectationem eveniat, & attentio statim retrahatur ad perceptiones distinctas, quæ affectui non reliquunt locum (§. 434.), terror præcavetur, vel quia prorsus non oritur, vel quia vires capere nequit (§. 829. *Psych. empir.*).

Terror affectus vehementissimus est, & perterritos stupefacit, ut fere sensus rerum adimatur. Sicuti vero subito oritur & cum ipsa actione sensibilis in organum sensorium ponitur; ita quoque vehementia ejus subito imminuitur, nisi animi deliquium pariat, vel necem prorsus inferat: neque enim desunt exempla istiusmodi casuum funestorum, utut rariora. Cum cessante stupore & animo ad se redeunte terror definat vel in metum, vel in mœrorem, pro diversitate circumstantiarum; magis solliciti simus necesse est, quomodo terror præcaveatur, quam quomodo extingvatur. Terrorem autem præcavendi medium est præparatio ad casus futuros, qua efficitur, ne malum quoddam ex improvviso nobis obtingere possit casu quodam funesto, iuxta illud pervulgatum, tela prævisa minus nocere. Eodem sane utimur, quando alterum certiore reddere volumus de casu funesto, qui ipsum tangit, dum aliter rem narramus, quam revera sese habet, ne mali præter expectationem evenientis cogitatio terrorem injiciat, veluti dum parenti fili-

um impense amanti referimus, absentem ægrotare, cum jam obierit, aut morbum gravem atque periculosum extenuamus, aut incendium, quo villa conflagravit, in vicinia vires posuisse dicimus.

§. 493.

De vacillatione animi tollenda.

Si eum, qui ignorat media bonum, quod cupit, obtinendi, vel in eligendis, aut exequendis mediis hæsitat, docueris, quibus mediis quod cupit obtinere possit, vel quodnam medium ex pluribus eligere, aut quomodo medium, quo utendum, exequi debeat; fluctuatio animi tollitur. Etenim si eum, qui ignorat media bonum, quod cupit, obtinendi docueris, quibusnam mediis id obtinere possit; ignorantia tollitur. Quodsi hæsitantem in electione, vel executione mediorum docueris, quodnam medium sit eligendum, vel quomodo difficultates in ejus executione obviæ sint superandæ; hæsitatio tollitur. Quamobrem cum fluctuatio animi oriatur ex ignorantia mediorum, quibus quod cupimus obtinere valemus, vel ex hæsitatione in medii electione, aut executione (§. 835. *Psych. empir.*); si eum, qui ignorat media bonum, quod cupit, obtinendi, vel in electione, aut executione medii hæsitat, docueris, quibusnam mediis quod cupit obtinere possit, vel quodnam medium eligere, aut quomodo id exequi debeat, non amplius fluctuabit, consequenter fluctuatio animi tollitur.

Quam primum rem quandam cupimus, cum sine mediis eam obtinere nequeamus, cogitatio in media eam obtinendi vertitur. Quodsi difficultates de mediis cogitantibus obji-
antur, earum cogitatione vacillatio animi concitatur. Hæ igitur tollendæ sunt, si animus ab ea liberandus. Difficultatem vero facessit vel mediorum ignorantia, quæ invenire non possumus, vel hæsitatio in electione & executione me-
diarum,

diorum, cum ignoremus quodnam mediorum ceteris tanquam melius sit præferendum, aut quomodo medium, quod elegimus, sit exequendum, ut scilicet fiant quæ fieri necesse est, vel ut difficultatès, quæ obijciuntur, aut metuuntur superentur. Atque hinc intelligimus, quomodo cogitatio difficultatis obtinendi quod cupimus animo sit evellenda, ne eundem diutius inquietet. Exemplum dedimus alias (§. 834. *Psych. empir.*), quod facile ad propositionem præsentem accommodari potest. In præsentì affectus objectum includit quandam dependentiam a nobismetipsis; quatenus inventio, electio & executio mediorum ex parte nostra requiritur, siquidem rem, quam cupimus, obtinere velimus.

§. 494.

Cum cupiditate tollitur quoque vacillatio animi. Ete- De vacillan-
nim si cupiditas tollitur cupere definimus, quod antea ratione animi
cupiebamus. Quamobrem cum nulla jam supersit ratio, cum cupidi-
tur de mediis cogitemus, consequenter omnis de mediis ratione sublata.
cogitatio abjiciatur; nec amplius animum angit mediorum
ignorantia, aut in eligendo & exequendo hæsitatio. Quoniam
igitur vacillatio non oritur, nisi vel ignorantia mediorum
rem, quam cupimus, obtinendi, vel hæsitatione in medi-
is eligendis, aut exequendis concitetur (§. 835. *Psych. empir.*), vacillatio, seu fluctuatio animi cum cupiditate tol-
litur.

Cum in superioribus (§. 484.) ostenderimus, quomodo
cupiditas delenda quæ eo fine fieri debent, ut vacillatio
animi una cum cupiditate tollatur, hic repetenda non sunt.
Ne fluctuatio animi inanes molestias creet, cupiditatem tol-
li consultum est, nec demum tentandum, num fluctuatio
tollì possit: immo de mediis non ante cogitandum, quam
ubi satis expensum fuerit, an cupiditatis rationem suffici-

G ggg 3

entem

entem habemus. Multa nimirum homines cupiunt, quibus tuto carere possunt, immo quæ non habere præstat.

§. 495.

De pusillanimitate animi tollenda.

Si cui persuaseris, impedimenta, quæ sese offerunt in executione mediorum, non esse insuperabilia, quemadmodum ipsi videntur; a pusillanimitate liberatur. Etenim si cui persuaseris, impedimenta, quæ sese offerunt in executione mediorum, non esse insuperabilia, is nec amplius eadem tanquam insuperabilia sibi repræsentat, sed ea superari posse confidit. Quamobrem cum pusillanimitas concitetur, si impedimenta in executione mediorum oblata sibi tanquam insuperabilia repræsentat (§. 844. *Psych. empir.*), mutata opinione de insuperabilitate mediorum affectus creatrice, a pusillanimitate liberatur pusillanimis. (§. 432.).

Pusillanimitas spectatur in executione mediorum, non tamen eodem modo, quo etiam fluctuatio animi in executione mediorum spectatur. Nimirum si animus fluctuat, tantummodo ignoratur, quomodo ea fieri a nobis possint, quæ tanquam media præscribuntur, vel quomodo impedimenta tolli debeant; si vero pusillanimis sumus, tum impedimenta talia adesse judicamus, quæ a nobis tolli minime posse putamus. Aliud vero est nescire modum exequendi, vel impedimenta removendi; aliud sibi persuadere, impedimenta obvia a nobis tolli minime posse. Ad hanc enim persuasionem requiruntur rationes, ob quas ea insuperabilia existimentur, quales non apparent, ubi saltem ignoras, quomodo tolli debeant. Sane eodem modo differt, ubi de mediis statuendum, quando ignoras quomodo medium aliquod sit exequendum & quando putas ea, quæ ad executionem medii requiruntur, non esse in potestate tua. Hæc ideo monemus, quod nonnulli fluctuationem

animi in sola mediorum electione, pusillanimitatem vero solam in mediorum executione spectent, ita ut difficultates in sola electione mediorum obvia vacillationem animi, omnes autem difficultates in eorum executione oblatae pusillanimitatem concitare dicantur. Animo fluctuans anceps est, utrum cupiditatem abjicere, an retinere debeat, & quando eam abjicere vult, repugnantiam quandam in se sentit, inter spem & metum medius hærens. Ast pusillanimitas de eo, quod vehementer cupit, obtinendo desperat, cupiditate non cessante, sed subsistente & mediorum executionem urgente.

§. 496.

Cum cupiditate una tollitur pusillanimitas. Ostenditur *De pusillanimitate cum cupiditate tollenda.*
eodem modo, quo paulo ante ostendimus, fluctuationem animi una cum cupiditate tolli (§. 494.).

Difficillius tollitur cupiditas pusillanimitas, quam animo fluctuantis, quia in pusillanimitate actiores radices egit, quam in fluctuante propter vehementiam majorem, qua urgetur appetitus sensitivus, cum bonum repræsentetur tanquam tale, quo carere non possumus & cujus ideo carentia videtur malum intolerabile. Ita si quis ambit officium, ut habeat, unde vitam honeste tolerare possit, cum mediis aliis destituatur, & Patronum infestum sibi experitur, cujus favorem sibi conciliare quod possit desperat; cupiditas vix ac ne vix quidem extingui poterit, consequenter nec pusillanimitas arduissimo vinculo cum eadem connexa hoc modo facite tollitur. Satis hoc elucescit, siquidem ad animum revocare volueris ea, quæ de cupiditate delenda demonstravimus, (§. 484.).

§. 497.

§. 497.

De cupidita-
te liberatio-
nis a malo
& evitatio-
nis ejusdem
fuga conci-
tata.

Fuga mali concitat cupiditatem liberationis ab eodem, vel, si adhuc futurum, evitationis ejusdem. Etenim fuga tendit ad impediendum, ne malum, quod præsens fieri poterat, præsens fiat (§. 391.), & per consequens quatenus mali continuatio æquivalet malo futuro, atque hoc respectu concitatur fuga continuationis ejusdem (§. 813. *Psych. empir.*), ad liberationem a præsentē. Quamobrem cum absentia mali (§. 756. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque etiam liberatio a malo præsentē & evitatio futuri bona sit, consequenter utramque cupiamus (§. 810. *Psych. empir.*); fuga mali concitat cupiditatem liberationis a præsentē, & evitationis futuri.

Quoniam affectus concitantur boni & mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*), absentia vero boni malum (§. 754. part. 1. *Jur. nat.*), mali autem carentia bonum quoddam est (§. 756. part. 1. *Jur. nat.*); ideo facile contingit, ut appetitus sensitivus influat in averfationem sensitivam & vice versa hæc in illum, sicque affectus jucundus excitat molestum & ex adverso molestus jucundum. Atque hic influxus mutuus facultatum appetendi & averfandi in se invicem probe notandus est, ne in explicando statu animæ, quando affectuum impetu perturbatur, cespites. Sane hinc contingit, ut affectus aliquis videatur diversus ab eo, qui est, & acumine sufficiente destitutis definitiones affectuum non satis exactæ videantur.

§. 498.

De vacilla-
tione animi
& pusillani-
mitate ex

Quoniam ex fuga nascitur cupiditas liberationis a malo præsentē & evitationis futuri (§. 497.), ex cupiditate autem fluctuatio animi, si ignoramus media, quibus bo-

num obtinendum, vel in eligendis mediis, aut in iisdem exequendis hæsitamus (§. 832. & seqq. *Psych. empir.*), & pusillanimitas, si impedimenta in executione mediorum obvia tanquam insuperabilia spectamus (§. 842. & seqq. *Psych. empir.*); ex fuga quoque mali ortum ducit vacillatio animi, si ignoramus media, quibus a presente liberamur, vel futurum declinamus; vel in electione, aut executione mediorum hæsitamus, aut pusillanimitas animi, si impedimenta liberationis a malo presente, vel declinationis futuri tanquam insuperabilia spectantur, consequenter quæ de vacillatione animi & pusillanimitate cum cupiditate representatione boni absentis orta delenda demonstrata sunt (§. 494. 496.), applicanda quoque sunt ad hosce affectus extinguendos, quando ex fuga originem suam deducunt.

Hæc nobis observanda fuerunt, ne quis putet, nos non sufficienter tradidisse ea, quæ de tollenda vacillatione animi & pusillanimitate demonstrata sunt, neve sibi persuadeat, quasi definitiones horum affectuum sint angustiores suo definito.

§. 499.

Si cui persuaseris, malum, quod horret, tam arduum minime esse, quemadmodum ipsi videtur; horror, quo concutitur, excutietur. Quod si enim alicui persuaseris, malum, quod horret, tam arduum minime esse, quemadmodum ipsi videtur; idem quoque sibi non amplius tanquam ingens representabit. Quamobrem cum representatione mali tanquam ingentis horror concitetur (§. 837. *Psych. empir.*), consequenter si idem non amplius sibi tanquam ingens representat, opinio horroris creatrix mutetur, hac autem mutata affectus extingvatur (§. 432.); si cui persuaseris, malum

*De horrore
excutiendo.*

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*)

H h h h

lum

lum, quod horret, tam ingens minime esse, quemadmodum ipsi videtur, horror, quo concutitur, excutietur.

Sunt qui horrorem ad deformia restringunt, quasi sit affectus conspectu personæ, aut rei deformis concitatus: enimvero quamvis deformia horreamus, non tamen sola, nec semper horremus. Etenim horremus quoque arma, horremus crudelitatem hostium, horremus tormenta martyrum, supplicia acria vel sæva, veluti supplicium rotæ, combustionem, dissectionem in quatuor partes, adustionem forcipibus candentibus factam, tempestates furentes, veluti ventum impetuosissimum, grandinem insolitæ magnitudinis, fulgura continuo vibrata, bestias quoque rapaces, & alia istiusmodi. Agnoscitur affectus ex mutationibus in corpore contingentibus, quæ identitatem produnt in omnibus istis casibus. Inde autem abunde intelligitur, horrorem concitari opinione mali admodum ardui. Hinc etiam res, quas horremus, horrendas dicimus, veluti tempestatem horrendam, cruciatus horrendos, crudelitatem horrendam, scelera horrenda. Equidem conspectus quoque deformium horrorem incutere solet, non tamen quorumlibet, sed eorum, quorum deformitas ingens ac insolita est. Ecquis vero est qui nesciat, deformitatem quoque accenseri malis, consequenter malis arduis, si ingens fuerit? Conspectus deformium molestus accidit: quicquid vero sensui molestum est, malum putatur.

§. 500.

*De audacia
arcenda.*

Si cui persuaseris, difficultates in bono prosequendo, vel in malo depellendo obvias, quas a se superari posse non videt, sine ratione autem eas superatum iri confidit, ab ipso superari minime posse, immo si obiectas difficultates perrumpere audeat, fore ut præsentissimum malum incurrat, aut periculo præsentissimo se exponat;
auda-

audacia, seu animositas expirat. Etenim si quis non videt, quomodo difficultates in bono prosequendo, vel in malo depellendo obvias superare possit, hoc tamen non obstante absque ulla ratione probabili eas superatum iri confidit, tu vero ipsi persuaseris, eas superari non posse, immo si difficultates obiectas perrumpere velit, fore ut presentissimum malum incurrat, aut periculo presentissimo se opponat; opinio ejus de superandis difficultatibus nullo fundamento innixa ex animo ipsius evellitur. Quamobrem cum hæc opinio audaciæ, sive animositatis creatrix sit (§. 850. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.); si in hypothese propositionis presentis alteri persuaseris impossibilitatem superandi difficultates obiectas & presentissimum periculum, ubi eas perrumpere audeat, animositas, sive audacia exspirabit.

Ponamus viam esse inundatam, per quam currus onustus ducendus. Auriga profunditatem aquarum animadvertens dubitat, num eum cum curru transire salvus possit, nec sine periculo id fieri posse agnoscit. Quodsi tamen hoc non obstante transire velit, ab aliis vero certior redditur, profunditatem in medio esse tantam, ut equi toti in aquis submergantur; transire non audebit. Si quis ad officium publicum, quod vacare novit, adspirat, tantas autem videt difficultates, si id ambire velit, quæ quomodo a se superari possint nullo modo videt, hisce tamen minime obstantibus ambire audeat, is unique audax est (§. 850. *Psych. empir.*). Enimvero si ipsi persuaseris, inane fore omnem conatum, nec difficultates ab eo superatum iri, immo repulsam, quam tulerit, non una de causa ipsi nocituram esse; audacia exspirabit. Erunt forsitan nonnulli, qui in ea hæsitabunt, quod dicimus, audacem confidere sine ratione,

H h h h 2

ut

ut difficultates obviae superentur, cum id cognoscere videtur principio rationis sufficientis (§. 70. *Logic.*). Etenim vero etsi nulla ratio adsit, quæ suadeat, difficultates superatum iri, nulla tamen quoque prostat in partem contrariam, eas non superatum iri. Utraque igitur pars contradictionis æque incerta est, consequenter ex duobus æque incertis usum eligendum, seu tanquam pro vere habendum. Quoniam cupiditas boni obtinendi, vel mali depellendi stimulat ad colluctandum cum difficultatibus, hæc ratio sufficiens est ut difficultates potius nobis represententur in dubio tanquam superabiles, aut superatum non impossibile, quam tanquam superatum impossibile, quæ ideo opus est, ut, si audacia demenda, afferantur rationes, quæ eas non superatum iri persuadent.

§. 341.

De desiderio extinguendo. Si cui persuaseris, quod quis desiderat, non esse tale bonum, quale sibi representat, aut moram non esse tantam, quanta videtur, aut rationes probabiles esse, quæ moram excusent, si quidem ea dependentiam a quodam includit, denique in mora nullam esse momentum, desiderium extinguitur. Desiderium oritur, si ex mora boni, quod speramus, ideoque etiam quod expectamus, tædium percipimus (§. 853. *Psych. empir.*); ita ut expectatio efficiatur impatiens (§. 854. *Psych. empir.*). Ut mora molesta sit, vel inde est, quod bonum, quod speramus, vel expectamus, vehementer admodum cupiamus, consequenter quantocyus ejus compotes fieri velimus, vel quod ipsa mora videatur nimis longa, aut eam culpe illius tribuamus, a quo eandem dependere existimamus, vel quod moram quodammodo nobis nocere putamus. Quodsi ergo desideranti persuaseris, bonum, quod sperat, vel expectat, tale non esse, quale ipsi videtur, cupiditas, a qua pendet effectus moræ, extinguitur (§.

85.) Quodsi eidem persuaseris, moram non esse tam longam, quam ipsi videtur, nec mora ob longitudinem amplius accidet molesta. Quodsi mora dependentiam ab aliquo involvat, & rationes probabiles adduxeris, quæ eandem excusant, eandem quoque non amplius culpæ ipsi tribuer, consequenter cessabit ratio, cur molesta accidat. Denique si putet moram sibi aliquo modo nocuam esse, opinionem suam falsam esse agnoscet, si contrarium ipsi persuaseris, nimirum in ea nullum situm esse momentum (§. 507. *Log.*), consequenter denuo ratio cessat, cur mora accidat molesta. Quoniam itaque in omni casu nulla adest ratio, cur ex mora molestia percipiatur, remota autem hac molestia desiderio locus non sit (§. 853. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, quod desiderat, non esse tale bonum, quale sibi repræsentat, vel moram non esse tantam, quanta videtur, aut rationes probabiles esse, quæ moram excusent, siquidem ea dependentiam a quodam includit, aut denique in mora nullum situm esse momentum, desiderium extinguitur.

Ponamus te expectare librum, qui magnificis elogiis ornatur in omnibus diariis, & novellis litterariis, aut tanquam singularis in suo genere tibi commendatus fuit, ideoque moram tibi accidere molestam, cum eum quantocyus habere malles. Quodsi ab alio, qui librum istum legit & quem iudicem competentem agnoscis, intellexeris, te in libro isto non reperturum, quod putas, nec eundem expectationi tuæ satisfacturum, mora non diutius molestiam tibi creabit, & ita desiderium protinus evanescet. Quodsi liber quidem talis fuerit, qualem esse putas, nec ullum superfit dubium fore, ut expectationi tuæ satisfaciatur; ubi agnoveris, fieri haudquaquam posse, ut eundem citius accipias, si omne tedium ex mora perceptum non prorsus

H h h h 3

tolli.

tollitur, multum tamen imminuetur, ut saltem eam patienter feras, sicque animus ab affectu molesto si non prorsus liberetur, ab eodem tamen minus inquietetur. Ponamus te expectare non neminem, qui te invisere vult, cum vero hora, qua se adventurum dixerat, jam diu præterlapsa fuerit, is autem nondum compareat, te moram moleste ferre. Quodsi quis tibi nunciaverit, cum esset in eo, ut domo sua exire veller, ad eum venisse virum quendam, quem ut abiret jubere minime potuit; moram non amplius eidem imputabis, neque ideo diutius moleste feres, consequenter desiderium, quod animum inquietare cœpit, cessabit. Quodsi quod expectas statim habere mallet, quia tua interesse putas, ut statim habeas, ideoque mora accidit molesta; non diutius molesta accidet, ubi persuasus fueris, parum referre, quandonam id sis accepturus, ideoque ut ante desiderium animum tuum diutius non inquietabit. Equidem vulgo desiderare dicimur ea, quæ cupimus, ut desiderium a cupiditate non distinguatur; cum tamen cupiditas sit diversa ab hoc affectu, quem desiderium appellamus, quamvis illa haud raro sit hujus creatrix, quemadmodum ipsum exemplum primum, quod dedimus, insinuat, atque hoc nomen affectui huic apprime conveniat (§. 854. *Psych. empir.*), nulla sane ratio est, cur aliorum inconstantia loquendi nos moretur.

§. 502.

*De impedi-
endo deside-
rio.*

Si tempus, quo desiderium inquietare poterat animum, aliquid agendo consumis, quod attentionem omnem in se trahit; desiderium quo minus oriatur, impeditur. Etenim si interea temporis, quo bonum quoddam expectas, aliquid agis, quod attentionem omnem ad se trahit; animum advertere non potes in moram, quæ molesta accidere poterat. Quamobrem cum desiderium oriatur, si ex mora boni, quod exspe-

impedatur; molestia percipitur (§. 853. *Psych. empir.*); ratio sufficiens desiderii cessat. Quoniam itaque sine ratione sufficiente desiderium oriri nequit (§. 70. *Psych. empir.*); si tempus, quo desiderium inquietare poterat animum, aliquid agendo consumis, quod attentionem omnem in se trahit, quo minus desiderium oriatur, impeditur.

Noto notius est, tempus præterlabi celerius, quam opinabamur, si quid agimus, ad quod satis animum attendimus. Quamobrem cum moræ nobis conscii minime simus, nisi quatenus ad tempus, quo differtur quod expectatur, animum advertimus; si tempus, quoquid expectatur aliquid agendo consumitur, quod attentionem omnem in se trahit, fieri non potest, ut de mora cogitemus, aut, si cogitatio ejus animum forte subeat, ut videatur nimis longa. Haud raro tamen contingit, ut cupiditas non permittat intera temporis aliquid agere, dum id, quod cupimus, expectatur.

§. 503.

Si cui persuaseris malum nondum præteriisse, vel metum mali venturi nondum evanuisse, quemadmodum putat, hilaritas extinguatur. Quod si enim alicui persuaseris, malum nondum præteriisse, vel metum mali venturi nondum evanuisse, quemadmodum putabat; opinionem, quam fovebat, falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum ista opinione concitetur hilaritas (§. 855. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.); si cui persuaseris, malum nondum præteriisse, vel metum mali venturi aut imminenti nondum evanuisse, quemadmodum putabatur, hilaritas extingvitur.

De hilaritate extinguenda.

Si quis putat incendium villæ suæ vicinum restinctum esse, hilaris est: ast ubi nunciatur, ventum flammam resuscitasse, & jam majore flamma reviviscere incendium, hilar-

laritas protinus evanescit. Si medicus imperitus dicat, morbum vires posuisse, agrotus, qui se periculo mortis subtractum putat, hilaris est: ast ubi medicus alius peritior ipsi significat, adesse signa prognostica mortis, ita ut spes convalescentiæ decollata sit, nec ulla medicina ipsum periculo mortis subtrahere possit, hilaritas evanescit. Similiter si belli incendia metuens fidem habeat rumori de amicabili compositione controversiarum, quæ nonnisi vi armorum decidi posse videbantur, cum jam putet, periculum omne evanuisse, hilaris est: ubi vero certior redditur rumorem fuisse falsum, nec amicabilis compositionis spem ullam superesse, hilaritas extemplo cessat.

§. 504.

**De hilaritate metu ar-
cenda.**

Similiter si cui persuaseris, ex malo depulso imminere periculum mali multo majoris; metus hilaritatem arcebit. Qui enim putat malum esse depulsum, hilaritate perfunditur (§. 855. *Psych. empir.*). Ast si ei persuaseris, ex malo depulso imminere periculum multo majoris, metus animum invadet (§. 822. *Psych. empir.*). Quoniam igitur metus & hilaritas affectus contrarii sunt (§. 855. 822. *Psych. empir.*), & facile patet, metum prædominari debere, propterea quod malum futurum superat depulsum, per *hypothesin* (§. 529. *Psych. empir.* & §. 256. *b.*), affectus autem præsens contrarius sedatur, si hic prædominetur (§. 440.); metus hilaritatem arcebit.

Ponamus medicum imperitum curasse febrem, qua correptus fuëras, & te hilarem esse, quod eadem tam cito fueris liberatus. Quodsi ex alio medico peritior intelligas, pessime tibi fuisse consultum, quod tam cito depulsa fuerit, verendum nunc esse, ut incidas in morbum chronicum multo periculosiorem, veluti tabem, aut hydropem; me-
tus

tus hilaritatem arcebit. Fieri omnino potest, ut accedant affectus alii molesti, hilaritati non minus contrarii; sed eos in præsentī insuper habemus.

§. 505.

Si cui persuaseris, quod fastidit, id esse bonum; fastidium tolli- *De fastidio*
tur. Etenim si cui persuaseris, quod fastidit, id esse bo- *tollendo.*
num, consequenter non recte eum facere quod fastidiat;
ex eo denuo voluptatem quandam percipiet (§. 558. *Psych. empir.*), ac iterum appetet (§. 589. *Psych. empir.*).
Quamobrem cum fastidium oriatur, si quod nobis tan-
quam bonum repræsentaveramus, nunc tanquam malum
representemus (§. 859. *Psych. empir.*), opinio affectus cre-
atrix mutata est, & appetitus, qui tendebat ab eo, quod
fastidibat, abstinendum (§. 419.), in partem contrariam
tendit. Quamobrem cum mutata opinione affectus crea-
trice affectus extingvatur (§. 432.), & status animi jam
prorsus diversus sit ab eo, qui fuerat fastidientis, *per de-*
monstrata; si cui persuaseris, quod fastidit, id esse bonum,
fastidium tollitur.

Ea, quæ fastidimus, averſamur, cum antea avide appe-
teremus: appetebamus vero eadem propter voluptatem inde
percipiendam, averſabamur propter molestiam, quam no-
bis creatum iri putabamus. Distingvenda vero a fastidio
Satietas est, quando nimirum quod antea avide appeteba-
mus, nunc non amplius appetimus, non tamen averſamur.
Cessat quidem appetitio, non tamen in ejus locum succe-
dit averſio, sed indifferenter nos habemus ad objectum,
quod antea nobis repræsentabamus tanquam bonum, nunc
autem non amplius nobis repræsentamus tanquam bonum, non
tamen etiam tanquam malum. Unde patet, fastidium tol-
li, etiamsi solum persuadeas fastidienti, non esse malum,
(*Wolffii Ethica Pars II.*) I iii quod

quod fastidit. Ast cum nondum tollitur satietas, quam tamen cum fastidio simul tollere intendimus. Ostendimus præterea jam alias (not. §. 859. *Psych. empir.*), eam æm in se spectatam nec bonam, nec malam judices, consequenter ex eadem nullam molestiam percipias, eandem tamen spectari tanquam molestiæ creatricem, quatenus eam appetere teneris invitus. Unde cum fastidio facis, quod omittere non potes. Quamvis vero vix fieri posse videatur, ut fastidium tollatur, cum notiones affectuum creatrices res repræsentent tanquam voluptatis & tædii sive molestiæ creatrices, quilibet autem sibi conscius sit omnium optime, utrum voluptatem, an molestiam ex objecto quodam percipiat, ideoque suo stet sensu, non alieno; dantur tamen casus, in quibus id succedit, præsertim si ratio in subsidium vocetur, quod tam in concitandis, quam sedandis affectibus sæpiissime fieri potest, immo semper fieri debet, ubi affectus sunt regendi, quemadmodum paulo post videbimus. Sed demus exemplum. Ponamus te comedisse cibum, cuius sapore valde delectaris, ast postea tormina ventris oriri, quæ cibi effectum esse putas. Quando igitur postea cibum hunc tibi repræsentas tanquam tormina non toleranda creatorem, fastidium ejus excitatur (§. 858. *Psych. empir.*). Quodsi vero quis tibi persuadere potuerit, cibum, cujus adhuc sapore delectaris, minime creaturum tormina ventris; fastidium tollitur. Inferri poterant alia, quæ in praxi morali non contemnendum habent, usum: sed de iis rectius dicetur alio loco. Quamvis enim propositio præsens vix ullum videatur habere usum; luculentum tamen ejus usum in praxi morali habet. Simile exemplum est, si fastidium cibi grati excitetur admixto quodam, quod saporem habet maxime ingratum, nauseam excitantem. Conspicitur in his effectus imaginationis perceptionibus confusis immiscentis alias simul percepta, quæ rebus perceptis in præsentis minime insunt, vel adherent (§. 593.

594. *Pfych. empir.*). Notandum vero est, nos non solum fastidire ea, quæ cum sensus antea hilararent, nunc eosdem molestant, & quorum fastidium ipsa die excitatur (§. 860. *Pfych. empir.*), verum etiam alia, quæ propter rationes alias bona & mala habentur, vi eorum, quæ supra de bono atque malo demonstravimus. Delectationum sensualium satietatem magis, quam fastidium parit dies, quatenus quotidiana vilescunt. Monuimus vero jam alias (*not.* §. 859. *Pfych. empir.*), quod fastidire sæpius dicamus res quasdam, etiamsi effectus hic absit. Et quoniam fastidium parere solet fugam, aut hac illud concitatur, acute discernenda sunt, quæ ad fastidium pertinent, ab his, quæ fugæ tribuenda, si penitius ac intimius affectum præsentem cognoscere volueris.

§. 506.

Si cui persuaseris, alterum non fecisse, quod ab eo factum De ira supponit & ob quod ipsi irascetur, aut ex facto alterius non emergere istud malum, quod inde emergere putat; ira sedatur. Quoniam enim ira concitatur opinione mali ex facto alterius nobis vel etiam aliis (§. 874. 875. *Pfych. empir.*), emergentis (§. 868. *Pfych. empir.*); si cui persuaseris, alterum non fecisse, quod ab eo factum supponit & ob quod ipsi irascitur, aut ex facto alterius non emergere istud malum, quod inde emergere putat, opinio iræ creatrix mutatur. Enimvero si opinio, qua affectus concitatur, falsa esse agnoscitur, ideoque mutatur, affectus sedatur (§. 432.). Sedatur igitur ira, si cui persuaseris, alterum non fecisse, quod ab eo factum supponit & ob quod ipsi irascitur, aut ex facto alterius non emergere istud malum, quod emergere putat

Noto notius est, iram sedaturos negare, quod is, cui irascimur, hoc fecerit, ob quod ad iram fuimus provocati. Si putes alterum propalasse arcanum quoddam tuum, quod studiose celabas, in iram concitaris. Quodsi vero intellexeris, eum arcanum tuum non propalasse, ira sedatur. Similiter si putes, alterum te defraudasse, quod carius vendiderit rem, quæ viliori pretio emi poterat, ira exardescit animus: ast ubi certior factus fueris, te iusto pretio emisse, iram ponis. Quodsi arbitris, famæ tuæ maculam adpersum iri, quod quis sententiam tuam in conspectum vocet, eidem irasceris: ast ubi agnoveris, id falsumque minime nocere, ira, si non reprimitur, saltem sedatur.

§. 507.

Modus alias

Quodsi cui persuaseris, offensam esse nullam, ob quam alteri irascitur; iram missam facit. Et enim si cui persuaseris, offensam esse nullam, ob quam alteri irascitur; is se ab ipso offensum esse non amplius putat. Quamobrem cum offensam sit actio siue positiva, siue privativa, ex qua alter tadium percipit (§. 936. part. 1. Jur. nat.), consequenter quam sibi repræsentat per modum mali ab altero sibi facti (§. 4.); opinio iræ creatrix deletur (§. 868. Psych. empir.). Quamobrem cum mutata opinione affectus creatrice affectui non relinquatur locus (§. 432.); si cui persuaseris, offensam esse nullam, ob quam alteri irascitur, iram missam facit.

Non adeo facile est, quemadmodum videri poterat, hunc modo reprimere iram. Offensam enim esse nullam demonstratur, si evincas, actionem, ex qua tadium siue molestiam percipit alter, esse talem, ut eandem committere, vel eadem abstinere obligatus fuerit. Quodsi ergo irascens ti persuadere velis offensam nullam esse, necesse est ut non

li

lit in gratiam sui ab altero fieri, [quod legi naturæ repugnat. Ponamus te a me petere, ut tibi mutuo dem nummos, quos cum meretricibus te consumaturum novi. Amore impuro flagrans deneganti irascere. Denegatio utique offensa nulla est, cum nemo ad actum naturaliter turpem concurrere debeat. Enimvero si rem cum meretrice habere, seu scortari pro turpi non habeas, neque illicitum existimes concursum alterius ad actionem turpem tuam, nec ab amore impuro animum liberare veles; a me te offensum non esse minime tibi persuadere poteris. Ceterum huc quoque pertinent facta, quæ in potestate nostra non sunt, quatenus physice impossibile, ut quid faciamus, vel non faciamus, veluti si a me petis, ut tibi mutuo dem nummos, cum ipse non habeam tot, quot mihi suppetunt, aut quibus ipse feret indigeo, aut, si velis me tecum exspatiari, si necesse est ut maneam domi. In hisce autem casibus facilis est persuadere alteri offensam esse nullam, quam si quod physice possibile est moraliter saltem impossibile. Quamobrem si utrumque obtinet, præstat impossibilitatem physicam potius, quam moralem evincere, præsertim si tibi negotium fuerit cum homine, qui moralitatem parum curat, ut hanc allegando dictis de impossibilitate physica fides detrahatur.

§. 508.

Si ei, qui alteri irascitur, persuaseris, ipsum nulla sua De ira ob culpa aut culpa facile excusanda fecisse, ob quod irascitur, moris factum nulla de is rationis omnem usum ex animo non exspuerit; iram missam faciet. culpa vel factum. Etenim si cui persuaseris, alterum nulla sua culpa fecisse, cili condob quod ipsi irascitur, cum nullus adsit defectus reëtitudinanda comnis actionis vincibilis (§. 696. part. 1. Phil. præct. univ.), qui missum. solus imputari potest (§. 693. part. 1. Phil. præct. univ.); factum quoque istud ipsi imputari non posse agnoscer, con-

liii 3

sequen-

sequenter eum non esse causam liberam mali, quod ex facto isto in se, vel alium redundat (§. 597. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem nisi omnem rationis usum expuerit, videbit quoque nullam esse rationem, cur ipsi irascatur (§. 868. Psych. empir.). Quoniam itaque cessante ratione sufficiente iræ eidem non relinquatur locus (§. 70. Ontol.); iram missam faciet. *Quod erat unum.*

Quodsi culpa quidem aliqua adsit, sed facillime condonanda, propterea quod facilem habeat excusationem, cum eandem quis facile incurrat, utpote evitabilem; qui non omnem rationis usum expuit, et in se excusari velit, in aliis excusare nequeat, facillime aenuo alteri non imputandum esse, quamvis imputari quodammodo possit, agnoscet (§. 694. part. 1. Phil. pract. univ.). Unde porro eodem quo ante modo ostenditur, quod iram missam facturus sit. *Quod erat alterum.*

Absurdum omnino est & ab omni ratione alienum aliquid imputare ei, qui omni culpa vacat. Immo moraliter non minus absurdum est, imputare alteri, quod tibi imputari non vis, & eam in altero desiderare perfectionem, a qua ipsemet adhuc procul abes, nec in alio excusare velle, quod in te excusari vis. Qui omnem rationis usum ex animo non expuit, absurditatem hanc facile agnoscet, & eam agnoscendam esse notionibus communibus adeo conforme est, ut iratos placaturi ostendant, vel asseverent, se quod factum est, nulla culpa fecisse, vel id evitare non potuisse, aut se non fecisse lubenter, ac facile cuivis alii idem accidere posse. Si qui fuerint, qui rationibus hisce non moventur, sed iræ indabunt; id minime probatur ab iis, qui rectius sentiunt. Cum exempla ubivis obvia prostant, supervacaneum foret iis recensendis immorari. Quod nulla alterius culpa contingit, vel culpa facile condonanda; id casu factum est, vel quasi

casu fictum habendum. Absurdum vero est, ob ea, quæ casu facta sunt, irasci. Ne vero in culpa imputanda nimis faciles simus, probe considerandum est, an, si nos fuissetus alterius loco, eandem evitassetus.

§. 509.

Si cui persuaseris, quod ira sua sibi magis noceat, quam De ira irato alteri; cui irascitur, vel etiam sibi soli; iram si non suppresseris, nocente. saltem mitigabis. Si quis enim persuasus fuerit, quod ira sua sibi magis noceat, quam alteri, cui irascitur, vel etiam sibi soli, cum ira tendat ad vindictam, seu malum malo referendum (§. 422), is non modo agnoscit se sibi met ipsi contrarium esse, dum malum sibi infert, ubi malum alterius appetit, verum etiam ipsam iram tanquam malum, quo ipsemet afficitur, considerat, consequenter eam aversatur (§. 590. *Psych. empir.*). Quamobrem iram suppressere conabitur, ideoque vel supprimitur, vel saltem mitigabitur, si non statim supprimitur possit.

Ira homini nocet non uno modo, sive eam physice, sive moraliter consideres. Sed de eo rectius dicetur alio loco ex instituto. Noto vero notius est, quod iram sedaturi allegare soleant nunc effectus physicos, nunc morales iræ irascenti nocuos, nunc vanitatem iræ sine viribus. Multæ omnino sunt rationes, cur persuasio sit difficilis sicuti in omni affectu sive concitando, sive sedando, præsertim autem in ira, quam esse furorem brevem vulgo agnoscitur. Unde omnino contingit, ut affectum sive concitare, sive sedare frustra coneris: sed adversus morbos desperatos frustra requiveris remedium. Ad affectus sedandos remedium generale de revocando animo a perceptionibus confusis ad distinctas magis conducit & utilius adhibetur remediis specialibus (§. 434.), id quod etiam ceteris admiscetur & vim suam

suam occulte cum iisdem communicat, cum absque distinctis perceptionibus persuasioni nullus concedatur locus. Quamobrem consultum est, ut animum a perceptionibus confusis, quæ eundem perturbant, ad distinctas revocare studeamus, tales præsertim, quæ cum objecto affectus nihil habent commune, ne vi imaginationis idea ejus resuscitetur (§. 117. *Psych. empir.*), quin potius animus ab eodem prorsus revocetur, attentione in aliis prorsus objectis defixa. Huc dubio procul respexere vereres, cum ira subnascente recitare jusserunt orationem dominicam non viva voce, sed saltem tacite sibi metipsi loquendo, quoniam hoc pacto facilius in cogitationem præsentem ab objecto affectus retrahitur attentio. Si quis experimentum in se capere voluerit, quinam inde sperandus sit affectus, ipso facto experietur.

§. 510.

De ira præcavenda.

Si ira præcaveri debet, necesse est ut facta aliorum, quibus offendi possumus, & quanam mala inde in nos redundare possint, probe expendamus, utrum ea evitare in potestate nostra sit, nec ne, probe consideremus, & quinam futurus sit iræ effectus sedulo inquiramus, & quandonam ab aliis facta excusationem mereantur, sollicitè dispiciamus. Quoniam enim hæc perpendenda sunt, si iram sedare velimus (§. 506. & seqq.), eodem prorsus modo ostenditur, hac ratione iram præcaveri, quo paulo ante ostendimus terrorem præcavendum esse (§. 492.).

Ira affectus vehementissimus est, quia animum valde perturbat, & ideo furori brevi æquiparatur, quia mentem alienat, ita ut omnem rationis usum auferat. Videmus sane homines rationis usu præstantes, dum irascuntur, sui ipsius oblivisci, & ira concitados loqui ac facere, quæ ipsi maxime

maxime improbum. Quamobrem maxime consultum est, ut de ira præcavenda simus solliciti, & animum ita præparemus, ut oblata causa iræ innocentissimus hic affectus in ortu supprimatur, ne vires capere possit. Medium præcavendi iram esse præparationem ad casus futuros, quæ quomodo fieri debeat, propositio præsens præscribit, dudum agnovere veteres, prouti ex Enchiridio *Epicteti* constat, ubi quoque reperiuntur exempla, præparationem istam ad sensum communem reducentia, veluti ne in iram conciteris, si æstat famulus, ancillam fregisse ollam: ubi suadet ancillam conducenti considerandum esse, quod sit negligens, & ollam ementi, quod sit fragilis. Ita nimirum, si olla frangitur, non eveniet, nisi quod eventurum prævidisti. Quoniam nos delectat prævisio futuri, quam eventus probat, præparatione ad casus futuros separari nescia; ipsa hæc delectatio affectui molesto obstat, quo minus oriatur, vel vires capiat. Cumque attentio defixa sit in perceptionibus distinctis, & vi ipsius hujus voluptatis in iisdem retinetur, de efficacia hujus remedii in numerum præservativorum referendi tanto minus dubitari potest (§. 434.).

§. 511.

Indignatio eodem modo sedatur, ac præcavetur, quo ira. De indignatione enim ab ira nonnisi in eo differt, quod ex-tione sedandat cupiditatem vindictæ, cum hac conjunctam (§. 872. da & præcavetur. *Psych. empir.*), eum eadem tamen eandem habet causam (§. 862. 873. *Psych. empir.*). Quoniam itaque ira sedatur & præcavetur auferendo causam, vel hujus vires infringendo (§. 506. & seqq.); eodem quoque modo, quo ira, sedatur ac præcavetur indignatio.

Cum indignationis non tanta sit vehementia, quanta est ira; facilius quoque quam ira sedatur & præcavetur, ut ideo superfluum foret indignationis sedandæ, aut præcavendæ
(*Wolffii Esstia Pars II.*) K k k dæ

de causa repetere, quæ de ira sedanda & præcavenda demonstrata sunt.

§. 512.

**Zelotypia
quid sit.**

Zelotypia est tædium ex eo perceptum, seu ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiveris.

Ira Zelotypiam definit *Cicero* in *Tusculanis*. Exemplum habemus in mulieribus, quæ sunt Zelotypæ, si maritus venerem furtivam agitat cum fœmina alia, vel si ferre nequit, ut fœminæ alii blandiatur, immo ne quidem, ut aliam laudet. Exemplum quoque est in iis, qui ægre ferunt laudes aliorum, quas ipsi concupiscunt.

§. 513.

**Ad quos-
nam affectus
sit referenda.**

Zelotypia invidiæ quædam species est, & si zelotypus vel zelotypa se offendi putat, in iram concitatur. Etenim zelotypia nascitur ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiveris (§. 512.), consequenter ex bono, cuius representatione tua concitatur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*), ideoque eo ipsum indignum judicas, cum solus habere id velis, vel frui eodem. Enimvero affectus, qui oritur, si alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur, invidia est (§. 714. *Psych. empir.*). Quamobrem patet, zelotypiam invidiæ quandam speciem esse. Quod erat unum.

Offensæ opinione concitatur ira (§. 862. *Psych. empir.*). Quod si ergo zelotypus, vel zelotypa se offendi putant, quod alter quoque potiatur eo, quod solus habere, vel quo solus frui mallet; in iram concitatur. Quod erat alterum.

Sunt

Sunt qui Zelotypiam pro peculiari affectu habent: ast cum omnium affectuum species multiplicarentur, si eas pro diversitate objecti, quod bonum, vel malum existimatur, a se invicem distingvere vellemus, hoc tamen minime fiat, ideo nulla quoque apparet ratio, cur Zelotypiam ab invidia discernamus, quamvis peculiare sortita sit nomen. Sane non ignotum est pro Zelotypia *Properitium* invidiam dicere. Nos quoque idiomate patrio die *Eifersucht* dicere solemus: ast tum potissimum respicimus ad casum specialem inter conjuges obviam, antea commemoratum (not. §, 512.), tumque invidia spectari solet, quatenus vel odium alterius, vel iram in eundem concitatum una continet. Et forsitan non alia de causa Zelotypiam nonnulli pro peculiari affectu habuerunt, quam quod odium, vel iram cum invidia in unum confusam pro affectu simplici habuerint. Hæc quidem addere visum est, ne quis existimet, nos in Psychologia empirica, quando de affectibus ageremus, omisisse affectum admodum familiarem, præsertim feminis. Quoniam vero per eas, quæ de odio, ira & invidia dicta sunt, patet, quænam in Zelotypia extingvenda, vel concitanda observanda pro casuum diversitate; ideo quoque de modo sedandi vel concitandi Zelotypiam in specie nihil addere visum fuit. Sunt qui etiam *Emulationem* pro peculiari affectu venditant, quam sumunt pro ægitudine seu molestia animi, si eo, quod quis concupierit, alius potiatur, ipse careat; ast quis non videt, etiam hanc sub invidia contineri, ac ideo quoque subinde a Latinis autoribus æmulationem pro invidia dici? De æmulatione igitur eadem tenenda sunt, quæ modo de Zelotypia monuimus.

§. 514.

Eodem modo, quo affectum aliquem in aliis concitamus, vel De modo as-
sedamus, aut etiam præcavemus, eundem quoque concitamus & se-
sedamus, aut præcavemus in nobis ipsis. Etenim eodem modo, quo concitando

K k k k a

af- & sedando,

aut præcavendo.

affectus oriuntur in aliis, in nobis quoque oriuntur, quod per se patet. Quamobrem cum affectus concitentur certa opinione boni vel mali, quemadmodum ex definitionibus realibus eorundem patet; eadem opinio tam in te, quam in alio requiritur, si affectus concitandus. Et similiter cum vel delenda sit illa opinio, aut attentio ab eadem avertenda; in priori casu tam ipse agnoscere debes opinionem istam esse falsam, quam agnoscere tenetur alius, & in posteriori attentio tua vertenda in objectum aliud, quemadmodum attentio alterius in aliud vertitur. Quamobrem patet, eodem modo, quo affectus aliquis in aliis concitatur, sedatur, vel præcavetur, eundem quoque in te concitari, sedari vel præcaveri.

Nihil in hisce difficultatis est, cum natura humana in genere spectata, qualis hic supponitur, eadem sit in omnibus hominibus. Et quis est, qui nesciat, in propriis negotiis quemlibet seipsum considerare tanquam alium? Et ipso, cum hominem consideremus tanquam duplex subjectum, ita ut in uno resideant facultates animæ inferiores, in altero facultates superiores: quæ fictio per omnem philosophiam moralem sive Ethicam supponitur, quando emendatione & directione sui agitur. Neque alia ratio est, cur in exemplis, quibus propositiones præcedentes illustravimus, nunc supposuimus affectus subjectum esse teipsum, nunc idem esse alterum, quamvis propositio semper de altero loquatur. In praxi autem morali necesse est, ut affectus in nobismetipsis tam concitare, quam sedare, ideoque etiam præcavere valeamus, prouti mox clarius elucescet, quando de regimine affectuum, seu de eorum usu & abusu agemus, quorum ille faciendus, hic vitandus. Multiplex nimirum est affectuum tam usus, quam abusus in quolibet actionum humanarum genere in Ethica demonstratus.

Dantur etiam casus, in quibus affectum quendam in se ipso concitare debet, qui eundem concitare vult in aliis (§. 249.). Exemplo sunt oratores & adhortatores.

§. 515.

Si quis agnoscit, quomodo aliquid fieri possit, vel potuerit, quod fieri posse, vel potuisse non cogitasset, aut quod pro insolito aut prorsus singulari habet, tale minime esse; admiratio cessat. Admiratio enim oritur, si qua esse vel fieri observamus, quæ esse vel fieri posse non putaveramus, ita ut ignorantia gignat admirationem (§. 294. part. 2. Phil. pract. univ.). Quodsi ergo quis agnoscit, quomodo aliquid fieri possit vel potuerit, quod fieri posse non putasset; ignorantia admirationis creatrix tollitur, consequenter nec ipsa amplius subsistere potest, ideoque cessat. *Quod erat unum.*

Similiter si quis agnoscit, quod pro insolito aut prorsus singulari habet, ut tale quid esse sibi nunquam persuasisset, id tale minime esse, sed vulgare potius ac in vulgus notum; ignorantiam, qua laboravit, agnoscit, consequenter ea denuo tollitur, ideoque cum hæc ignorantia creaverit admirationem, ut ante patet, admirationem cessare debere. *Quod erat alterum.*

Rationem cur cum *Cartesio* admirationem in numerum affectuum non retulerimus, alibi jam dedimus (not. §. 294. part. 2. Phil. pract. univ.). Neque etiam nunc eandem affectibus annumeramus. Quoniam tamen admirationis usus est in præxi morali, perinde ac affectuum, eaque in appetitum influit sensitivum, in quo affectus concitantur, eam silencio hic præterire non debuimus. Objecta admirationis attentionem in se trahunt, quia nova & insolita videntur, ideoque animam naturaliter sciendi cupidam percellunt, non

K k k k 3

tamen

tamen in hac attentione admiratio consistit, sed vi ejus saltem subsistit. Neque admirationem excitant objecta, quatenus nova & insolita sunt, sed quatenus ea, quæ nova & insolita nobis apparent, existere, vel fieri posse, aut potuisse, non cogitamus. Neque enim omnibus admirationi sunt, quæ nova sunt atque insolita; sed saltem iis, qui talia nosse cupiunt. Quamobrem haud raro plurimi falluntur, dum sibi persuadent alios admiraturos esse, quod ipsi admirantur, ita ut ipsimet mirentur, quando vident, alios idem non admirari, quemadmodum putabant: defectus nimirum admirationis est in eorum numero, quæ esse non posse putaverant.

§. 516.

*Quo tendat
admiratio.*

Admiratio tendit ad rerum cognitionem acquirendam. Quæ enim admiramur, ea talia nobis apparent, ut ea esse vel fieri posse, aut potuisse non cogitassetus (§. 294. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum scire, aut rerum notitiam habere delectet, ea vero maxime scire, aut nosse velimus, quæ esse aut fieri posse nunquam cogitassetus, quemadmodum unusquisque in se ipso experitur; appetitus fertur in cognitionem eorum, quæ admiramur. Atque ita admiratio tendit ad rerum cognitionem acquirendam.

Admirationem esse stimulum, quo homo incitatur ad rerum cognitionem acquirendam, dudum agnoverunt veteres. Inde omnino fluxit pervulgatum istud: propter admirari cœperunt homines philosophari. Sane nisi admiratio homines excitasset ad philosophandum, omnes adhuc disciplinæ desertæ ac incultæ jacerent: sit ita quod in progressu accesserit stimulus alius cognitionis utilitas, & ex inventione eorum, quæ cognoscere studuerant, percep-

pta

pra voluptas, ubi tamen tacite simul adhuc influit admiratio, quando videmus a nobis cognosci potuisse, quæ cognitus possibilis esse non cogitavimus.

CAPVT IV.

De Regimine affectuum, seu eorum usu & abusu.

§. 317.

Usus affectuum in eo consistit, ut tendant ad obtinendum verum bonum & ad depellendum verum malum. Omnis enim in quo affectus tendit ad aliquid vel obtinendum, vel consistat depellendum (§. 252.). Quamobrem cum homo obligetur ad appetendum verum bonum, & averfandum verum malum (§. 265. part. 1. Jur. nat.), appetitus vero tendat ad bonum obtinendum, averfatio autem ad malum depellendum (§. 251. b. & §. 892. 893. Psych. empir.); affectus quoque, actus appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ vehementiores (§. 603. Psych. empir.), tendere debent ad verum bonum obtinendum & verum malum depellendum, consequenter usus affectuum in eo consistit, ut tendant ad obtinendum verum bonum & ad depellendum verum malum.

Obligatio naturalis prorsus immutabilis est (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem nec affectibus uti aliter licet, quam obligationi naturali convenienter, ideoque ex principiis juris naturalis, quibus continentur ea, ad quæ naturaliter obligati sumus, determinandus est affectuum usus. Atque affectuum usus pertinet ad perfectionem hominis, cum eo solo consensus facultatum animæ inferiorum cum supe-

superioribus obtineatur, in quo perfectio animæ consistit (§. 201. part. 1. Jur. nat.), ad quam consequendam naturaliter obligamur (§. 152. part. 1. Phil. præct. univ.). Affectuum hic usus naturæ humanæ convenientissimus est, a quo si receditur, id contra naturam fieri recte dicitur.

§. 518.

Quenam usus affectuum requirat.

Quoniam usus affectuum in eo consistit, ut tendat ad obtinendum bonum verum & depellendum malum verum (§. 517.); qui affectuum usum facere vult, is bona vera & mala vera ab apparentibus discernere tenetur, consequenter representatione boni vel mali veri affectus concitandi, quando bonum aliquod obtinendum, vel malum depellendum, si vero affectus oritur representatione boni vel mali apparentis, ita ut malum appetatur sub ratione boni, vel bonum aversemur sub ratione mali, affectus sedandus.

Apparet itaque, cur in anterioribus adeo prolixi fuimus in demonstrando, quomodo affectus concitandi atque sedandi, cum affectus concitare utile sit in exercitio virtutum, sedare autem in debellandis vitiis, tollendisque virtutum impedimentis.

§. 519.

Quid is ulterius requirat.

Similiter quia usus affectuum consistit in eo, ut tendant ad obtinendum bonum verum & depellendum malum verum (§. 517.); qui usum affectuum facere vult, non modo nosse debet affectus omnes, & quomodo oriantur, verum etiam quo singuli tendant.

Atque hinc porro liquet, cur in capite præcedente quoque ostenderimus, quo tendant affectus singuli. Nos vero in Psychologia empirica sufficienter enumerasse omnes affectus, deinceps ostendemus.

§. 520.

§. 530.

Abusus affectuum in eo consistit, ut tendant ad malum Abusus affectuum committendum, bonum vero omittendum, vel impediendum, seu homines impellant ad actiones malas. Quoniam enim affectus consistat. omnes tendunt ad aliquid obtinendum, vel depellendum (§. 252.); ideo hominem impellunt ad agendum vel non agendum, prouti actione vel positiva, vel negativa opus fuerit ad obtinendum, vel depellendum id, ad quod tendunt. Quoniam actiones bonas committere, malas omittere obligamur (§. 153. part. 1. *Phil. pract. univ.*), facultatibus nostris abutimur, quando malum committimus, bonum omittimus, seu actiones legi naturæ contrarias, ideoque malas perpetramus. Quoniam itaque affectus sunt actus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*); abusus affectuum in eo consistit, ut tendat ad malum committendum, bonum vero omittendum, vel impediendum, seu ut homines impellant ad actiones malas,

Ostendimus ante (*not. §. 517.*), quod affectus alter vel non liceat, nisi obligationi naturali convenienter. Quemadmodum itaque inde æstimandus usus affectuum, ita quoque hinc definiendus eorundem abusus, usui quippe contrarius. Usus affectuum exercitium virtutum juvat; abusu vitia aluntur. Usus quemadmodum naturæ humanæ convenientissimus (*not. §. 517.*), ita abusus contra naturam humanam est. Præcipit lex naturæ, ut naturæ nostræ, hoc est, humanæ convenienter vivamus (§. 188. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quicquid igitur legi naturæ repugnat, id contra naturam humanam est, seu eidem repugnat. Abusus affectuum hominem trahit ad actiones legi naturæ contrarias, consequenter eidem repugnat. Quamobrem is contra naturam humanam est. Quamvis forsitan nonnullis hoc paradoxum (*Wolffii Ethica Pars II.*)

LIII

vide

videbitur, qui notiones rerum distinate evolvere non didicerunt, aut non adsueta sunt; non tamen abhorret a notionibus communibus. Quis enim est qui nesciat, homines affectuum impetu se abripi patientes bestiis æquiparari, & idiomate patrio nunc ein rechtes Viehe, genuinum brutum, nunc ein Unmensch, non hominem, appellari, nunc animalis cujusdam bruti in specie nomen pro diversitate actionum & per consequens affectuum, quorum impetu ad eas impelluntur, ipsis tribui? Affectuum sane abusus a ratione independens est, qua hominem a brutis potissimum differre ultro confiteri tenentur omnes, ita ut naturam humanam exuisse & brutorum naturam induisse videantur, qui affectibus abutuntur.

§. 521.

*An affectus
repræsentati-
one boni ve-
ri & mali
veri concit-
ari possint.*

Affectus concitari possunt repræsentatione boni veri & mali veri. Etenim bonum verum non minus voluptatem & malum verum non minus tædium, sive molestiam nobis creat, quam apparens (§. 559. 571. Psych. empir.). Quamobrem cum ex iis, quæ de affectibus demonstrata sunt in capite præcedente atque de iisdem tradita in Psychologia empirica part. 2. sect. i. c. 3. confitet, affectus concitari, quatenus objecta voluptatem, vel molestiam nobis creant; ideo affectus quoque concitari possunt repræsentatione boni veri & mali veri.

Experientia idem indies confirmat. Amant parentes liberos morigeros, irascuntur liberis scelus committentibus. Boni odio habent vitia & actus quoscunque peccaminosos, aut, si mavis peccatum quodcunque, virtutis amore. Acquiescentia in se ipso concitatur rectitudine actionis citra errorem agnita & bonorum ac recte sentientium judicium gloriam parit. Pœnitent homines facti revera mali, quia tale agnoscitur. Pudet nos ea facere, aut fecisse, quæ revera mala sunt, quia talia agnoscuntur, consequenter quare-

mus facta nostra ad bonorum & recte judicantium iudicium referimus. Quodsi igitur quis ignoret affectus concitari posse representatione boni veri & mali veri, aut si dubitet, num id fieri possit, id negligentiam attentionis ad ea, quæ in se ipso fiunt, & quæ in aliis fiunt, arguit atque defectum reflexionis (§. 257. *Psych. empir.*), sine qua non advenitur, quomodo affectus fuerit concitatus. Atque ita patet, usum affectuum esse possibilem, nec ad ea referri posse, quæ in potestate hominis non sunt. Quamvis itaque affectus eradicari non possint (§. 243.); iisdem tamen uti possumus, ut nobis sint præsidium vitis & adiumentum virtutibus, quod supra monitum (*not. §. cit.*) per propositionem præsentem extra omnem dubitationis aleam collocatur.

§. 522.

Quoniam affectus concitari possunt representatione boni veri & mali veri (§. 521.), iidem vero tendunt ad aliquid obtinendum vel depellendum (§. 252.), nimirum ad obtinendum aliquod bonum, vel depellendum aliquod malum; si affectus concitantur representatione boni veri & mali veri, ad verum bonum obtinendum & ad verum malum depellendum tendunt. Quamobrem cum usus affectuum in eo consistat, ut ad verum bonum obtinendum, ad verum malum depellendum tendant, (§. 517.); qui usum affectuum facere vult, eos concitare tenetur representatione boni veri & mali veri, & præcavere, ne representatione boni & mali apparentis concitentur.

Usum affectuum esse possibilem, ex propositione præcedente patet, quemadmodum jam annotavimus (*not. §. 521.*). Quomodo autem eundem facere debeamus, ex præsentem liquet. Affectus concitare representatione boni & mali ve-

ri non semper facile est; multo tamen difficilius præcavere, ne repræsentatione boni & mali apparentis concitentur. Immo vix dubito fore haud paucos, qui existimaturi sunt, ut repræsentatione boni & mali veri affectus concitentur non esse arbitrii nostri, ac ad id, quod impossibile, referendum esse, ut præcaveamus, ne repræsentatione boni & mali apparentis concitentur. Sed cavendum est, ne præcipitemus judicia, antequam integram philosophiæ moralis praxin habemus perspectam, & antequam eidem operam continuam ac indefessam navavimus. Quæ in se spectata non impossibilia sunt, ex demonstrationibus doctrinarum ethicarum intelligitur; quantum vero in uniuscujusque potestate sit, quod in se spectatum possibile agnoscitur, id nonnisi experimento in se ipso facto addisci potest. In moralibus casu quodam sæpissime felici homines adducuntur ad faciendum, quod a se fieri posse minime putassent. Et pessime consultum foret generi humano, nisi hoc fieret. Huc vero qui animum advertit multa ad praxin moralem spectantia facili opera addiscere valet.

§. 523.

*De naturali
obligatione
faciendi usus
affectuum.*

Ad usum affectuum faciendum naturaliter obligamur. Qui enim usum affectuum facit, is appetitum sensitivum determinat ad appetendum verum bonum & aversionem sensitivam ad averfandum malum verum (§. 517.). Quoniam itaque naturaliter obligamur ad appetendum verum bonum & averfandum malum verum (§. 265. part. 1. Jur. nat.); ad usum affectuum faciendum naturaliter obligamur.

Cum omnis obligatio naturalis absolute necessaria sit (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.); minime arbitrii nostri est, utrum usum affectuum facere velimus, nec ne, sed facere debemus. Quamobrem opera danda, ut habitum faciendi

- hunc

hunc usum nobis cumparemus. Quomodo eundem facere possimus, in Ethica doceri debet, non modo in genere, verum etiam quoad singulas virtutes morales. Vix igitur condonanda videtur oscitantia philosophorum, qui haud postremam hanc philosophiæ moralis partem prorsus neglexerunt. Cum lex naturæ urgeat affectuum usum, neglectus ejus, utpote eidem contrarius, utique peccatum est (§. 440. part. 1. *Phil. pract. univ.*), referendus in eorum peccatorum numerum, quæ vulgo non agnoscuntur. Quanti vero interfit, ut agnoscatur, ex sequentibus clarissime elucescet.

§. 524.

Ad abusum affectuum vitandum naturaliter obligamur. De naturali
Qui enim affectibus abutitur, ejus appetitus sensitivus tendit obligatione ad actiones malas committendas, bonas vero omittendas *vitandi ab-*
(§. 520.). Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad *usus affectu-*
actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero *um.*
malas omittendas (§. 153. part. 1. *Phil. pract. univ.*), obligatio autem naturalis immutabilis sit (§. 142. part. 1. *Phil. pract. univ.*); ad abusum affectuum vitandum naturaliter obligamur.

Obligatio vitandi abusus affectuum facilius agnoscitur quam faciendi usus, quemadmodum in vulgus notum est. Damnum enim, quod incurrunt affectibus abutentes, & quam prout in scelera ruunt, nimis apertum est, quam ut in oculos incurrere nequeat. Quemadmodum vero quæ ad praxin moralem pertinent, hætenus neglecta fuerunt in Ethica; ita quoque non est quod miremur, de vitando quoque abusu affectuum præter præceptum generale, ne affectuum impetu nos abripi partiamur ad actiones pravas, vel nobis nocuas, apud Philosophiæ moralis doctores vix quicquam occurrere. Quodlibet vitium peculiares sibi habet affectus, qui ad idem invitant, qui idem fovant, qui ad idem impellunt,

pellunt, utut pro diversitate subjectorum aliarumque circumstantiarum variantes. Contra hos pugnandum, siquidem a vitiis tibi cavere, aut ab iisdem animum liberare voveris. Cum abusum affectuum vitare debeamus; abusus iste, utpote legi naturæ contrarius, utique peccatum est (§. 440. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Qui id agnoscere nolunt, falso sibi persuadent, non esse in potestate nostra, ut eundem vitemus, quod videant affectus oriri nobis de ipsis parum cogitantibus, immo invitis, quasi hoc ita naturale sit, ut nullam a voluntate libera dependentiam agnoscat. Quamvis vero hic error paucis refutari non possit; ex iis tamen, quæ mox demonstraturi sumus, & in speciali tractatione passim suo loco ostendemus, contrarium elucescet. Lubens equidem fateor, utrumque perdifficile esse, cum facere usum affectuum, tum abusum vitare: at quod difficile est, propterea non referendum ad ea, quæ fieri non possunt. Habitus faciendi affectuum usum & vitandi abusum otiosis & ignavis non infunditur, nec sufficit expectare occasionem, qua oblata necessitas imperat exercitia, quibus habitus comparatur, ut veluti sua sponte advenisse videatur. A fortuna enim expectares ea, quæ industriæ fructus sunt, & absonum est, & admodum incertum. Quæ certo consilio fieri possunt, ea aleæ committenda non sunt. Et huc ducit ipsa naturalis obligatio (§. 296. part. 5. *Jur. nat.*).

§. 525.

Effectus usus affectuum.

Qui affectibus utitur, actiones bonas fortius appetit, & ad eas committendas promptissimus est, actiones vero malas fortius aversatur & ad eas committendas difficillime adducitur, immo ab utroque proposito non facile se, sed potius difficillime dimoveri patitur. Etenim non modo ardor agendi & non agendi sine cupiditate & fuga, qui affectus sunt (§. 810. 813. *Psych. empir.*), minime oritur (§. 218. part. 2. *Phil. pract. univ.*) &

amo-

amorem ejus, quod volumus, odium vero ejus, quod nolumus, qui iidem affectus sunt (§. 649. 677. *Psych. empir.*), exigit (§. 219. *part. 2. Phil. pract. univ.*); verum etiam affectus quilibet jucundi, quibus pro datis circumstantiis locus est, ardorem agendi; molesti vero, qui pro iisdem obtinent, ardorem non agendi intendunt (§. 243. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui affectibus utitur, cum eos dirigat ad bonum verum obtinendum & ad verum malum depellendum (§. 517.), ardorem actiones bonas committendi, malas vero omittendi excitat atque incendit, seu accendit atque alit. Enimvero qui ardore agendi flagrat, actionem fortius appetit & ad agendum promptissimus est (§. 223. *part. 2. Phil. part. univ.*) & qui ardore non agendi flagrat, actionem fortius averfatur & ad agendum difficillime adducitur (§. 225. *part. 2. Phil. pract. univ.*), in utroque autem casu non facile (§. 224. 226. *part. 2. Phil. pract. univ.*), immo si utroque flagret, omnium difficillime se dimoveri patitur (§. 227. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Qui igitur affectibus utitur, actiones bonas fortius appetit, & ad eas committendas promptissimus est, actiones vero malas fortius averfatur & ad eas committendas difficillime adducitur, & in utroque casu a proposito suo non facile, sed potius difficillime se dimoveri patitur.

Clarissime hinc elucescit, quantum momentum afferat ad praxin moralem affectuum usus, ut hinc petatur motivum habitui affectibus utendi acquirendo operam indefessam navandi. Apparet quoque hinc necessitas ea in Ethica demonstrandi, quæ ad affectuum usum faciunt. Quamvis vero non diffiteamur, difficulter acquiri habitum istum; ejus tamen utilitas nos permovere debet, ut omnem molestiam inde percipiendam vincamus. Utilitatem vero nemo rite æstima-

mat,

æstimat nisi qui custodiam legis naturalis, seu actiones bonas committendi, malas omittendi felicitatis obtinendæ ac fruendæ unicum medium esse agnoscit (§. 396. & seqq. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Datur in serie perceptionum ac inde dependentium appetitionum & aversionum continuus nexus, perinde ac rerum in mundo materiali, seu eventuum in rerum natura, ita ut in determinationem præsentium influant præteritæ: id quod plus simplici vice inculcavimus. Atque hæc est ratio, cur motiva eadem in animis hominum promiscue non eandem vim exerant. Talia motiva impossibilia sunt, quorum vis respectu cujuslibet subjecti eadem est. Quamobrem nec est quod miremur, si fuerint plurimi, quos utilitas habitus utendi affectibus in præsentī demonstrata non commoveret ad indefessam diligentiam eundem sibi comparandi, non attenta omni molestia, quæ diligentiam comitatur. Qui imbecilliores sunt, quam ut eandem afferre possint, aut segniores, quam ut velint; ex præsentī tamen propositione rationem addiscere poterunt, cur a proposito actiones bonas committendi & malas averlandi tam facile recedant, aut ab aliis se tam facile ab eodem abduci patiantur. Relegenda hic sunt, quæ de ardore agendi & non agendi demonstravimus (§. 218. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*) & de ejus necessitate ad felicitatem consequendam (§. 231. part. 2. *Phil. pract. univ.*).

§. 526.

Ad culturam virtutis & fugam vitiorum maximum adjutus affectum affert affectuum usus. Sumimus ex demonstratione propositionis præcedentis, usum affectuum incedere ac alere ardorem committendi actiones bonas & omittendi malas. Quamobrem cum ei, qui ardore flagrat nil quicquam agendi, quod legi naturæ adversum, nec quicquam omitendi, quod eidem conforme, constans & perpetua sit

VO-

voluntas non committendi nisi actiones, quæ legi naturæ conformes sunt (§. 232. part. 2. *Phil. pract. univ.*); usus affectuum efficit voluntatem constantem & perpetuam non committendi nisi actiones, quæ legi naturæ conformes sunt. Enimvero ad virtutem requiritur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & consequenter ad fugam vitiorum voluntas constans & perpetua committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 322. part. 1. *Phil. Pract. univ.*). Quamobrem usus affectuum maximum adjumentum affert ad culturam virtutis & fugam vitiorum.

Constantia & perpetuitas voluntatis virtuti essentialis est, ut perfecta nondum censeatur, quamdiu ea deficit (*not. §. 328. part. 1. Phil. pract. univ.*). Eandem cum gignat usus affectuum; quanta sit ejus necessitas ad culturam virtutis & fugam vitiorum, intelligitur. Non desunt multorum de imperfectione virtutis humanæ querelæ; sed undenam sit ista imperfectio, non inquirunt. Accusant imbecillitatem naturæ humanæ; aut nimis propere, immo nimis audacter, cum nondum tentaverint, quid valeant vires. Obligamur tentare omnem facultatum usum, quem ad imperfectionem vitandam facere cognoscimus (§. 197. part. 1. *Jur. nat.*), immo hunc ipsum quoque usum cognoscere tenemur (§. 191. part. 4. *Jur. nat.*). Præcoces igitur istæ querelæ obligationi naturali adversantur, quamvis vulgo id non agnoscatur. Nocent quoque istiusmodi querelæ, quatenus omnem cogitationem ab usu affectuum faciendo avertunt & segnitiei morali patrocinantur, ideoque maxime improbandæ.

§. 527.

Affectus in se spectati boni sunt, per abusum vero mali efficiuntur. Etenim affectus in se spectati tendunt ad bonum (*Wolfii Ethicæ Pars II.*)

M m m m

An affectus boni, num vero mali sint.

num obtinendum & malum depellendum (§. 252.), & ipsa natura hominis eundem obligat ad usum affectuum faciendum (§. 523.), ut scilicet appetitus tendat ad verum bonum obtinendum & verum malum depellendum (§. 517.), atque fortius appetat bonas actiones & ad eas committendas promptior sit, nec a proposito eas committendi se facile dimoveri patiat, ex adverso autem actiones malas fortius aversetur, nec ad eas committendas se facile adduci patiat, neque a proposito actiones malas non committendi, seu eas omittendi se facile, quin potius difficillime, abduci patiat (§. 525.). Quoniam itaque usus affectuum facit ad perfectionem hominis (§. 271. part. 1. Jur. nat.); affectus quoque in se spectati boni sunt (§. 554. Psych. empir.). *Quod erat unum.*

Enimvero si quis affectibus abutitur, iidem ad malas actiones committendas, bonas veto omittendas tendunt, & ad malas actiones eum impellunt (§. 522.). Quamobrem cum actiones malae tendant ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 106. part. 1. Phil. pract. univ.); affectus eodem tendunt, quando iidem abutimur, cumque tunc sint mali (§. 565. Psych. empir.), abusu iidem mali efficiuntur. *Quod erat alterum.*

Absonum omnino est affectus dicere malos, quia iidem abuti possumus & plerumque homines iidem abutuntur. Ecquis enim dixerit, operationes intellectus esse malas, quia homines iidem abutuntur in iudicando & ratiocinando? Qui hoc faciunt, non eum faciunt operationum intellectus usum, quem facere debent ac poterant, si rectum intellectus usum acquirere non neglexissent. Immo ecquis malam dixerit gulam, quia eadem abutitur helluo cibo ac potu se ingurgitans? Natura intendit usum, non abusum, cum

ad illum faciendum, ad hunc vitandum nos obliget, id quod de affectibus quoque demonstravimus (§. 523. 524.). Quod itaque propter usum datum intelligitur, propter abusum, in quem trahitur, malum dici nequit, sed bonum ceneri debet. Ensis instrumentum bonum est, quia defensionem sui & rerum suarum destinatur, sed malum efficit abusus, si quis hominem innocentem eodem vulnerat, vel interficit. Risum movet, qui contra enslem ejusque inventorem vehementissime declamat, propterea quod eodem innocens vulneratus, aut interfectus fuit. Judicent ergo alii, quo loco habendi sine contra affectus declamantes. Affectus in se spectati sunt actus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*), quibus id, quod volumus, fortius appetimus, & quod nolumus fortius averfamur (§. 223. 225. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & voluntatem ac noluntatem efficiunt constantem (§. 232. *part. 2. Phil. pract. univ.*), atque ita per naturam suam destinantur ad culturam virtutum & fugam vitiorum (§. 526.), perinde ac ensis ad defensionem, ad quam per formam suam aptus est. Abusus itaque affectibus perinde ac ensi accidit. Nec obstat abusum esse frequentiore usum, cum frequentia abusus nihil immutet in re ipsa. Datur rerum optimarum abusus, quæ tamen propterea non desinunt esse tales, quales sunt. Stoici affectus omnes malos esse arbitrabantur, ideoque eliminandos esse statuebant. Ast rectius contra eos defendit *Henricus Morus* in *Enchiridio Ethico* lib. 1. c. 6. eos esse sua natura bonos ac divinæ providentiæ scopum non minus in ipsorum usu, quam in structura organorum corporis cujusvis animalis deprehendi, ac idem ex nostris demonstrationibus & annotationibus clarius & evidentius apparere atque intelligi confido. Ceterum supra quoque jam ostendimus affectus per se malos dici minime posse (§. 157.). Videantur quoque, quæ supra de inclinationibus

nibus & rectionibus naturalibus communibus in se nihil vitii habentibus annotavimus (not. §. 41.).

§. 528.

*Regimen
affectuum in
quo consistat
& quod eos
regere debeamus,*

Regimen affectuum est actus intellectus, quo bonum verum ab apparente separatur, ne falsa opinione concitetur &, si opinione falsa concitetur affectus, eadem corrigatur. Quamobrem cum usus affectuum in eo consistat, ut tendant ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum (§. 517.), abusus vero in eo, ut tendant ad actiones malas committendas & bonas omittendas impedendas (§. 520.), seu, quod eodem recidit, ut malum appetamus sub ratione boni, bonum autem aversemur sub ratione mali (§. 896. *Psych. empir.*), & naturaliter obligemur ad faciendum affectuum usum (§. 523.), atque vitandum abusum (§. 524.); intellectus regere debet affectus, & regimen affectuum complectitur directionem eorundem ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum, atque studium domandi affectus, ne eorum impetu abrepti ruamus in malum & iacturam boni faciamus, sive quod actu habemus, sive quod consequi possumus.

Neglectus itaque hujus regiminis in causa est, ut affectus induant speciem mali, quam a natura non habent. Non major vero est difficultas hoc videre quoad appetitum & aversionem, quam quoad intellectum. Nemo intellectum accusat, quia homines eodem recte utentes in errorem incidunt, aut sensus & imaginationem in numerum malorum referunt, quod intellectus eorum ministerio non recte utens falsum pro vero amplectitur. Quamadmodum itaque facultatibus cognoscitivis in se spectatis non tribuitur, quod ab usui & non usui eorundem tribuendum; ita multo minus

facultatibus appetendi & averfandi in fe spectatis tribui potest, quod ab earum abusu venit, cum actus earundem toti dependeant a facultatibus cognofcitivis, prouti dudum evicimus & in vulgus notum est. Ceterum cum regimini intellectus subefle debeant affectus, ne eorum ufus negligatur & ut abufus evitetur; ideo explicatio hujus regiminis ad Ethicam maxime fpectat, neque fufficit idem in genere demonftrari, fed quale efle debeat in qualibet virtute & oppofitis eidem vitis oftendendum. Ipsi fane virtuti labem adfpergit neglectus hujus regiminis, immo virtutem in vitium haud raro convertit. Ac ideo de impedimenti in genere agentes jam demonftravimus, affectus impedire, quo minus virtus colatur, & hominem ad vicia abripere (§. 541. part. 2. *Phib. praft. univ.*).

§. 529.

Appetitus fensitivus & averfatio fensitiva regimine affectuum perficitur, seu fi appetitus fensitivus & averfatio fensitiva perfectione carere non debet, regimine affectuum opus est. Etenim fi appetitus fensitivus perfectus efle debet, non ferri debet nifi in bonum verum, & fi averfatio fensitiva perfecta efle debet, non reclinari debet nifi a malo vero (§. 271. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum regimen affectuum fit actus intellectus, quo bonum verum & malum verum ab apparente feperatur, ne affectus falfa opinione boni vel mali concitentur, & fi eos falfa opinione concitari contingat, ea corrigitur (§. 528.), affectus vero tendunt ad bonum obtinendum & ad malum depellendum (§. 252.); fi appetitus fensitivus & averfatio fensitiva perfectione fua carere non debet, regimine affectuum opus est.

Affectus sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*), & vehementia efficit appetitum & aversationem constantem atque perpetuam (§. 243. 232. *part. 2. Phil. pract. univ.*). In hac vehementia appetendi & averfandi atque aptitudine gignendi constantiam & perpetuitatem appetendi & averfandi consistit perfectio facultatum appetendi & averfandi sensitivarum naturalis, ob quam affectus boni intelliguntur (§. 554. *Psych. empir.* & §. 756. *part. 1. Jur. nat.*). Ad perfectionem naturalem accedit accidentalis, quando facultates istæ tendunt ad bonum verum obtinendum & malum verum depellendum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quando igitur affectus induunt speciem mali, id debetur defectui perfectionis accidentalis, quæ acquiri debebat, perinde ac error deficienti recto usui intellectus, in quo consistit perfectio ipsius accidentalis, quam acquirere obligamur. Similiter perfectio voluntatis naturalis consistit in eo, quod sit determinabilis per bonum; accidentalis vero, quod non determinetur nisi per bonum verum. Neglectui perfectionis accidentalis acquirendæ debetur, quando determinatur per malum, quod bonum apparet. De affectibus itaque nihil affirmatur, quando naturaliter seu in se spectati boni dicuntur, quod non etiam valeat de ceteris animæ facultatibus & ipsarum actibus. Dependet usus omnium facultatum a recto usu intellectus, quo eadem reguntur & regi debent, quia lex naturæ urget consensum omnium facultatum inter se, seu usum earundem (§. 201. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 530.

Quod affectus regere naturaliter obligemur

Quoniam appetitus sensitivus & aversatio sensitiva regimine affectuum perficitur (§. 529.), utramque autem facultatem perficere debemus (§. 273. *part. 1. Jur. nat.*); affectus quoque regere, consequenter operam dare debemus, ut eos regere discamus, seu habitum eos regendi acquiramus.

Non arbitri nostri est, autum affectus regere velimus, an nolumus, sed lex naturæ regimen hoc urget, consequenter qui regimen hoc negligit, peccat (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Regimen autem affectuum homini naturale non est, sed multo demum studio acquirendum: neque enim diffidendum, id in omni praxi morali difficillimum esse. Et quamvis negari non possit, hominem casu sæpe doceri regimen affectuum; non tamen idem universale est, cum non extendatur ad affectus omnes, sed saltem ad unum, vel alterum, nec perpetuum, ita ut eundem regat in omni casu, cum rationes particulares sint, cur in hoc casu eundem regat, non vero in alio, a circumstantiis particularibus, per quas casus regiminis determinatur, desumendæ. Quamobrem negotium tam arduum, quale est regimen affectuum, fortunæ non committendum.

§. 531.

Quia affectus regere debemus, ideoque operam dare, ut habitum eos regendi acquiramus (§. 530.), regimen autem affectuum completitur directionem eorundem ad verum bonum obtinendum & verum malum depellendum, atque studium domandi affectus, ne eorum impetu abrepti in malum ruamus aut iacturam boni, quod vel habemus, vel acquirere possumus, faciamus (§. 528.), illud autem obtinetur, si affectus repræsentatione boni veri concitentur, hoc autem, si sedentur (§. 431.); qui habitum affectus regendi sibi comparare vult, is addiscere debet, quomodo affectus concitentur & sedentur, atque operam dare, ut repræsentatione boni veri ac mali veri eisdem concitet, & si qui opinione falsa concitati fuerint, eosdem sedet, consequenter vel extinguat, vel imminuat.

Qui

Qui affectus representatione boni & mali veri concitare & aliter concitatos sedare potest, is regimen affectuum in potestate sua habet. Enimvero non sufficit nosse, quomodo affectus sint concitandi & sedandi, ut eos actu concitemus & sedemus, quando alterutro opus est; sed præterea requiritur habitus eosdem tam concitandi, quam sedandi, qui sicuti ceteri habitus omnes nonnisi continuo exercitio acquiritur (§. 430. *Psych. empir.*) & continuo usu conservatur ac perficitur (§. 431. *Psych. empir.*). Atque hinc intelligitur, cur regimen affectuum adeo rarum sit, præsertim universale, quod extenditur ad affectus omnes, atque perpetuum, quod obtinet quoad eundem affectum in omni casu. Nemo enim est, qui de affectibus regendis cogitet & in regimine acquirendo industriam suam exerceat, nisi subinde casus urgeat necessitatem affectus regendi ac imprimis eum sedandi, aut saltem domandi, ne præsentissimo periculo nos exponamus.

§. 532.

De consensu
appetitus
sensitivi &
aversationis
sensitivæ cum
rationali.

Si appetitus sensitivus fuerit reductus ad consensum cum rationali, seu voluntate perfecta, et aversatio sensitiva reducta fuerit ad consensum cum aversatione rationali, seu voluntate perfecta; affectus regimini intellectus subjiciuntur. Etenim si appetitus sensitivus consentit cum rationali, uterque ad idem objectum tendit (§. 908. *Psych. empir.*). Quamobrem cum voluntas perfecta non commoveatur nisi bono vero (§. 271. part. 1. *Jur. nat.*); si cum eadem consentit appetitus sensitivus, nec is commovetur nisi bono vero. Similiter si aversatio sensitiva consentit cum aversatione rationali, seu voluntate perfecta, utraque versatur circa idem objectum, seu in eodem objecto concurrat (§. 915. *Psych. empir.*). Quamobrem cum voluntas perfecta determinetur nonnisi per-

si per malum verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*); averfatio quoque sensitiva nonnisi per malum verum determinatur. Quoniam itaque affectus concitantur representatione boni & mali (§. 605. *Psych. empir.*); si appetitus sensitivus & averfatio sensitiva cum rationali, seu voluntate & noluntate perfecta consentiunt, affectus, qui sunt appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ actus vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*), non concitantur nisi representatione boni & mali veri. Enimvero si affectus representatione boni & mali veri concitantur, intellectus eos re-regit (§. 528.). Quodsi ergo appetitus sensitivus fuerit reductus ad consensum cum rationali, seu voluntate perfecta, & averfatio sensitiva reducta fuerit ad consensum cum rationali, seu noluntate perfecta, affectus regimini intellectus subjecti sunt.

Videmus itaque regimen affectuum obtineri reductione appetitus sensitivi ad consensum cum rationali & averfationis sensitivæ ad consensum cum averfatione rationali. Quodsi eo usque profecisse aliquem supponamus, ut appetitus sensitivus & averfatio sensitiva cum rationali sua quasi sponte consentiat, ut nulla amplius detur pugna inter facultates appetendi & averfandi superiorem atque inferiorem in appetendo & averfando, affectus quoque cum appetitu rationali & averfatione rationali consentient (§. 275. *part. 1. Jur. nat.*), & regimini intellectus sua veluti sponte subjiciuntur, cum non concitentur nisi representatione boni veri & mali veri. Quando affectus concitantur opinione falsa boni & mali, si mutata opinione sedandi (§. 432.), appetitus sensitivus & averfatio sensitiva ad consensum cum rationali reducitur, atque hac reductione affectus regimini intellectus subjiciuntur. Cererum quando consensum appetitus sensitivi cum rationali explicamus per consensum cum

(*Wolffii Ethica Pars II.*) N n n vo-

voluntate perfecta; significatum, quem consensui isti tribuimus (§. 908, *Psych. empir.*); non immutamus. Etenim in philosophia morali semper supponimus, quando de usu facultatum superiorum loquimur, ut in eorundem actu non hæreat vitium, nisi expresse aliud dicatur, aut ex substrata materia intelligatur. Etenim si intellectus in iudicando supponit notionem boni falsam, id vel abufui, vel non usui tribuendum, & quando iudicio erroneo determinatur voluntas, eodem corrumpitur. Quando igitur de appetitu rationali, cujus usus in moralibus requiritur, sermo est, nunquam voluntas corrupta intelligenda, sed potius perfecta, qualis dependet a recto intellectus usu. Ac ideo quoque appetitus dicitur rationalis, quia rationi conformis est atque ab usu rationis dependet, cum ~~sensitivus~~ dependeat a sensu. Sane si in consensu appetitus sensitivi cum rationali supponere vellemus voluntatem corruptam, seu quatenus a iudicio erroneo intellectus dependet; appetitum rationalem sensui subjiceremus & ab eo dependentem efficeremus, sicque revera eundem in sensitivum verteremus. Aliud nimirum est velle, quod appetitus sensitivus cupit, quatenus is opinione boni confusa determinatur; aliud vero velle, quod intellectus usu bonum agnoscitur, & eodem flectere appetitum sensitivum, ne opinione contraria vertatur in partem contrariam. Etenim tum appetitus sensitivus rationalem sibi subjicit, aut in pugna vincit (§. 562. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Idem intelligitur de averfatione rationali, pro quo voluntatem perfectam dicimus.

§. 533.

*Ista re-
ducit medium
consequendi
regimen
intellectus.*

Quoniam affectus regimini intellectus subijciuntur, si appetitus sensitivus reducatur ad consensum cum rationali & averfatio sensitiva ad consensum cum averfatione rationali (§. 532.); qua de reducendo appetitu sensitivo ad con-

sensum cum rationali §. de reducenda aversatione sensitiva ad consensum cum aversatione rationali in philosophia practica universali demonstrata sunt, ad regimen affectuum consequendum trahenda.

De reductione appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ ad consensum cum rationali prolixè egimus alias (§. 572. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*), & eam reduximus ad reductionem sensuum atque imaginationis ad consensum cum intellectu in repræsentando bono & malo (§. 581. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem huc potissimum spectant, quæ de modo reducendi sensum & imaginationem in repræsentando bono & malo ad consensum cum intellectu demonstravimus atque annotavimus (§. 582. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Cum maxime ardua sit reductio appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ ad consensum cum rationali, regimen autem affectuum non ante perfectum, quam illa feliciter absoluta; difficultas quoque regiminis affectuum obtinendi inde perspicitur.

§. 534.

Si quis certus esse velit, sibi affectus omnes, quibus com- Quomodo
moveri potest animus, perspectos esse; is perpendere tenetur, quibus certi redda-
modis bonum & malum repræsentari possit, & nam hi omnes in mur, nobis
definitionibus realibus affectuum, quas novit, contineantur. Ete- omnes affe-
nim affectus concitantur repræsentatione boni & mali (§. Aus esse no-
605. Psych. empir.), & a magnitudine boni vel mali pendet tos.
gradus eorundem (§. 256.), ex definitionibus autem eo-
rundem realibus intelligitur, quomodo bonum vel malum
repræsentari debeat, ut hic vel iste affectus oriatur. Quodsi
ergo quis certus esse velit sibi affectus omnes, quibus com-
moveri potest animus, perspectos esse; is perpendere te-
netur, quot modis bonum, vel malum repræsentari pos-
sit,

Nnnn 2

fit, & nam hi omnes in definitionibus realibus affectuum, quas novit, contineantur.

Ostendimus supra, qui usum affectuum addiscere vult, eundem omnes affectus nosse debere (§. 518.). Nec minus intelligitur, eorum notitiam necessariam esse, si quis regimen affectuum acquirere voluerit (§. 531.). Quamobrem certi quoque simus necesse est, numerum omnium affectuum nobis esse notum, nec præter eos, quos novimus, dari adhuc alios. Hic igitur docendum erat, quomodo certi fieri possimus, omnes nobis esse notos.

§. 535.

De cognitione dependentiæ affectuum a se invicem nobis sit perspecta. Etenim qui affectus regere a se invicem sedare affectus (§. 531.). Enimvero qui affectus concitare, vel sedare, ideoque extinguere, aut regnare gimen requirit (§. 431.); is omnino nosse debet, quinam affectus alium præsupponat, ita ut absque ea alteri non sit locus, consequenter dependentiæ affectuum a se invicem ipsi perspecta esse debet (§. 851. Ontol.). Ad regimen igitur affectuum requiritur, ut dependentiæ affectuum a se invicem nobis sit perspecta.

Affectus a se invicem dependere, ex his patet, quæ in Psychologia empirica demonstravimus, cum de affectibus ageremus. Ita demonstravimus, commiserationem præsupponere amorem (§. 688. 689. *Psych. empir.*), invidiam vero odium (§. 707, 708. *Psych. empir.*). Ad regimen autem affectuum requiritur, ut hæc dependentiæ intimè & penitus inspicatur. Quod si vero inquisiverimus in omnes possibiles representationes boni atque mali, quibus affectus concitari possunt; inde quoque colligetur, quinam affectus

etiam ab aliis dependant. Hanc dependentiam effectuum, a se invicem nos quoque docet, quoniam ad certos affectus suscipiendos sint ceteris aptiores: id quod nosse conducit ad illorum regimen.

§. 536.

Bonum & malum spectari potest vel simpliciter, quae *Affectuum enumeratio.* tale, absque omni respectu alio, nec ullis attentis circumstantiis, quatenus scilicet nobis voluptatem, vel molestationem creat (§. 558. 569. *Psych. empir.*), ideoque objectum placet, vel displicet (§. 542. *Psych. empir.*), vel cum certo respectu ad nos, aut alios attentis certis, aut nullis circumstantiis. Quodsi bonum simpliciter spectatur, quae tale est, seu, quatenus objectum, cui inhæret, placet, *Amor* oritur (§. 649. *Psych. empir.*); si vero malum simpliciter spectatur, quatenus objectum ob id displicet, *Odium* (§. 677. *Psych. empir.*). Quodsi bonum & malum consideretur cum certo respectu & attentis certis circumstantiis, tum vel spectari potest aut cum respectu ad nos, vel cum respectu ad alios, quatenus vel præsens est, vel absens. Quodsi bonum spectetur cum respectu ad nos, quatenus præsens est, *Gaudium* oritur (§. 624. *Psych. empir.*), quatenus vero absens est, *Cupiditas* (§. 810. *Psych. empir.*: si vero malum consideremus cum respectu ad nos, quatenus præsens est, *Tristitia* oritur (§. 623. *Psych. empir.*), quatenus vero absens est, *Fuga* (§. 818. *Psych. empir.*). Quoniam amans cum amato unitur, ut tanquam persona eadem cum amante spectari possit, qui amatur (§. 660 *Psych. empir.*); facile intelligitur, quod gaudium, tristitia, cupiditas & fuga etiam extendantur ad alios, ita ut gaudeamus alieno bono, et quod aliis bonum est, non nobis, sed

Nnnn 3

ipsis

ipsis cupiamus, & contristemur alieno malo, citra respectum ad alienum, & quod alteri malum est fugiamus non nostri, sed ipsius causa. Quodsi bonum vel malum, præsens cum respectu ad alios consideratur, duplici modo spectari potest, vel quatenus alterum putamus dignum bono, aut malo, vel quatenus eundem eo indignum existimamus. Si alterum judicamus bono dignum, quando affectus oritur, gaudemus, nisi autem singularis adsit amor, nullus concitatur, ac ideo quoque nullum prostat nomen, quo eum ab alio distingvimus; si vero dignum judicamus malo, Irrisio (§. 741. *Psych. empir.*). Si indignum existimamus bono, Invidia (§. 714 *Psych. empir.*); si malo, Commiseratio nascitur (§. 695. *Psych. empir.*). Malum absens spectatur vel ut eventu possibile, vel ut jam appropinquans, et bonum tanquam obtentu possibile, aut certo obtinendum, itidemque illud vel tanquam evitatu, hoc tanquam obtentu impossibile. Et tum præterea tam bonum, quod cupimus, quam malum, quod vitamus, includit nullam dependentiam a nobis, vel tanquam aliquo modo a nobis dependens. Si bonum absens absque ulla a nobis dependentia simpliciter spectatur tanquam obtentu possibile, Spes (§. 800. *Psych. empir.*); si tanquam certo obtinendum, Fiducia oritur (§. 802. *Psych. empir.*); si malum tanquam eventu possibile, Metus (§. 822. *Psych. empir.*); si tanquam jam appropinquans, Timor (§. 823. *Psych. empir.*); si tanquam evitatu impossibile, Desperatio (§. 825. *Psych. empir.*). Quodsi bonum, vel malum dependentiam quandam a nobis includit, animum simul attendimus ad media eorundemque executionem. Si hæsitamus in electione mediorum, vel in modo exequendi,

Vacil-

Facillatio animi; (§. 835. *Psych. empir.*), si impedimenta in executione oblata tanquam insuperabilia spectamus, *Puſillanimitas* (§. 844. *Psych. empir.*), si vero difficultates tanquam superabiles, *audacia*, sive *animositas* oritur (§. 850. *Psych. empir.*). Ast si contingat, malum ex improvſo oriri, *Terror* (§. 829. *Psych. empir.*), si vero malum, sive adhuc futurum, sive jam præſens, sive præteritum tanquam arduum nobis repræſentamus, *Horror* excitatur, & mora boni venturi, quod ſperamus, *Deſiderium* concitat (§. 853. *Psych. empir.*), malum vero jam præteritum, itidemque periculum evaneſcens *Hilaritatem* (§. 855. *Psych. empir.*), & si duratio minuit voluptatem, vel prorsus in moleſtiam vertit, *Faſtidium* (§. 859. *Psych. empir.*), aut *Sacietatem* (not. §. 505.). Nimirum in hiſce affectibus tempus potiſſimum attenditur: etenim in horrore quoque malum futurum, atque præteritum per modum præſentis nobis repræſentamus, ita ut imago ejus quaſi oculis oberret. Denique bonum & malum conſiderari quoque poſſunt ratione cauſæ, sive ad nos ſpectent, sive ad alios. Bonum, cujus nos cauſa ſumus, reſpectu opinionis noſtræ *Acquiſcentiam in ſe ipſo* (§. 749. *Psych. empir.*); reſpectu opinionis aliorum, *Gloriam* ſuſcitatur (§. 769. *Psych. empir.*); aſt malum, cujus cauſa nos ſumus, reſpectu opinionis noſtræ *Pœnitentiam* (§. 759. *Psych. empir.*), reſpectu opinionis aliorum *Pudorem* (§. 779. *Psych. empir.*). Bonum & malum, cujus cauſa alius eſt, ſpectari poteſt tanquam nobis, vel tanquam aliis factum, aut abſque reſpectu ejus, cui factum eſt. Quodſi bonum conſideretur tanquam nobis factum, *Gratitudo* (§. 789. *Psych. empir.*), ſi abſque reſpectu ejus, cui factum, ſive factum fuerit nobis, ſive aliis, *Favor* oritur (§. 792. *Psych. empir.*). Ast ſi malum

lum consideremus tanquam nobis, vel subinde etiam tanquam aliis factum (§. 874. 875. *Psych. empir.*), *Ira*, vel *Indignatio* oritur, prouti cupiditas vindictæ adfuerit, vel abfuerit (§. 868. 572. 873. *Psych. empir.*). Quoniam tamen plerumque cupido vindictæ adest, si malum nobis factum, aut abest, si factum fuerit aliis; ideo plerumque irascimur, si malum nobis factum, indignamur vero, si factum fuerit aliis.

Quodsi hætenus dicta satis perpendantur, affectus a *Cartesio*, quem in *Psychologia empirica* in enumeratione affectuum secuti sumus, sufficienter fuisse enarratos patet, ita ut verendum non sit, dari forsan præterea alios, qui in praxi morali attentionem merentur. Sunt tamen quædam adhuc monenda, ne vel vi eorum, quæ modo dicta sunt, affectus quidam prætermitti, aut vulgo non agniti videantur. Homo etiam seipsum considerare potest tanquam diversum a seipso, quod alias jam me inculcasse memini, scilicet per abstractionem se considerat tanquam subiectum, cui nonnisi certa quædam insunt, quæ eidem conveniunt. Et in præsentem quidem non spectantur nisi ea, quæ nobis voluptatem, & molestiam creant, ideoque opinionem nostram bona, vel mala sunt. Atque hinc est, ut nos ipsos quoque amemus & subinde quoque odio habeamus, immo nobismet ipsis irascamur, aut saltem indignemur. Et eadem de causa amor & odium, immo etiam ira extenduntur etiam ad animalia & res inanimatas, quia etiam animalia & res inanimatæ considerantur tanquam tale subiectum, quale in his affectibus spectatur homo: id quod in aliis quoque affectibus obtinet, veluti in commiseratione tristitia, gaudio. Quod alios quoque spectemus tanquam nosmet ipsos, atque ideo affectus, qui nos respicere saltem videntur, extendantur quoque ad alios, immo ad ipsa animalia & res inanimatas, in ipso contextu jam monuimus.

Præ-

Præter hic quærendum est, absentiam mali ad bonum (§. 756. part. 1. Jur. nat.) & absentiam boni ad malum esse referendum (§. 754. part. 1. Jur. nat.); ideoque affectus molestos comitantur quoque jucundi, vel iisdem permiscuntur, aut ab illis in ortu suo dependent. Inde est ut, dum malum fugimus, liberationem a malo cupimus, & sic cupiditas a fuga dependeat. Quod si ad hæc animum attendamus, nihil difficultatis nobis occurret circa definitiones reales affectuum. Sunt equidem nonnulli, qui pulchrum a bono, deforme a malo distinguunt, ideoque amorem, qui opinione pulchritudinis concitatur, *Complacentiam*; odium, quod opinione deformitatis concitatur, *Horroram*, seu *Aversionem* appellant. Enimvero cum pulchra nobis placeant, deformia displiceant (§. 543. *Psych. empir.*), si verò placeat, ex quo voluptatem percipimus, & displiceat, ex quo tredium sive molestia percipitur (§. 542. *Psych. empir.*), opinione autem affectuum genetrice bonum non aliter representetur, quam quod voluptatem creet, nec malum aliter, quam quod molestiam pariat; complacentia, quæ dicitur, non alio modo excitatur, quam amor reliquus, nec horror, qui vocatur, aliter quam odium reliquum, ut ideo nulla superfit ratio, cur amorem istum a reliquo amoris, odium hoc a reliquo odio tanquam affectus peculiare distinguere velimus. Neque enim entia multiplicanda sunt præter necessitatem. Sane ne hoc fiat, ad conservandam notionum universalitatem, aut eandem amplificandam in notionibus universalibus admittimus fictiones, non sine magno emolumento. Bonum vero atque malum aliis modis considerari non posse, quam quo in enumeratione affectuum supposuimus, haud difficulter capiet, qui perpendit, bonum hic non aliter spectari, quam quatenus nobis voluptatem creat, nec malum aliter, quam quatenus molestiam parit. Etenim nemo non videt, bonum & malum spectari posse vel simpliciter, vel cum respectu ad certum

(*Wolffii Ethica Pars II.*) O o o o tas

tas personas, vel sub certis circumstantiis, & si consideratur cum respectu ad certas personas, tum id referri vel ad nos, vel ad alios, quatenus vel nobis, vel aliis obtingit, idque vel dependentiam quandam a nobis includit, vel non includit, aut quatenus vel nos, vel alii sumus eorundem causa; si vero sub certis circumstantiis consideratur, id spectari vel tanquam præsens, vel tanquam absens, tuncque vel tanquam præteritum, vel tanquam futurum. Huc nimirum redeunt diversi illi modi, quibus bonum atque malum spectatur, ut affectus quidam concitetur.

§. 537.

*Dependentia
cupiditatis
ab amore.*

Quod cupimus, id amamus. Quod enim cupimus, id nobis representamus tanquam bonum (§. 810. *Psych. empir.*), consequenter etiam tanquam bonum in se spectatum. Enimvero quod tanquam bonum in se spectatur, quatenus scilicet in se tale est, id amamus (§. 536.). Quamobrem quod cupimus, id amamus.

Postquam affectuum enumerationem absolvimus (§. 536.), ut constet, nobis affectus omnes esse cognitos (§. 519.): nunc porro ostendendum est, quomodo affectus a se invicem dependant (§. 535.). Ita nimirum omnium optime intelligemus, quomodo studium acquirendi regimen affectuum sit inchoandum, & quomodo sit progrediendum, ne quod in se arduum est, efficiatur magis molestum, nec difficultate deterreamur ab eo, quod ad culturam virtutis & fugam vitiorum maximum adjumentum affert, & utramque faciliat. Dependentiam cupiditatis ab amore exte-
obvia loquuntur, modo ad ea attentionem sufficientem adhibensque acumen afferamus. Si quis cupit habere liberum, nonne ipsi placet liber, aut id, propter quod eum habere cupit, seu nonne ideo eum habere cupit, quia placet, aut quia placet id, propter quod eum habere cupit? Quod

vero nobis placet, id amamus (§. 654. 542. *Psych. empir.*). Sicuti vero eadem non omnibus placent, ita quodque non eadem cupiunt omnes. Similiter qui in foro videt rem quandam, quæ placet, nisi adsint rationes, quæ cupiditatem reprimunt eamque oriri non sinunt, eam habere cupit. Et affectum hunc satis prodit dicens, se rem istam habere malle, seu, si fieri posset, sese velle, ut esset sua. Amor igitur cupiditatem accendit. Quodsi quis rem quandam emere vult, nonne eligit eam, quæ maxime placet, manifesto indicio cupiditatem instillatam fuisse ab amore. Est itaque amor mater cupiditatis, cupiditas proles amoris. Valer vero idem non modo de animalibus & rebus inanimatis, verum etiam de personis. Si cui placet juvenis vel ob morum suavitatem, vel ob formæ elegantiam; eundem amat. Amor gignit cupiditatem, ut optet talem habere filium, vel ut vellet, siquidem fieri posset, hunc esse filium suum. Obtinet idem in aliis casibus, ubi ejus, quod cupimus, compotes fieri possumus, aut saltem nos fieri posse putamus, veluti si propter id, quod nobis placet, ideoque aliquem amamus, eodem familiari uti cupimus.

§. 538.

Ab amore dependent omnes affectus jucundi. Affectus *Dependentia* enim jucundi opinione boni concitantur (§. 605. 608. *affectuum ja. Psych. empir.*). Quamvis itaque affectus singuli exigant, *candorum ab* ut bonum singulari quodam modo repræsentetur (§. 536.); *amore in ge-* quomodocunque tamen repræsentetur, semper tamen *quere demon-* que spectatur tanquam bonum simpliciter, seu quæ tale *strata.* Quoniam itaque amor oritur, si bonum simpliciter spectatur (§. cet.), necesse vero est ut ante spectetur tanquam bonum simpliciter, quam certo quodam modo spectari possit; amor quoque excitatur, antequam concitetur affectus

Q 000 2

alius

alius jucundus. Atque ita affectus jucundus quicumque ab amore dependet (§. 851. *Ontol.*).

Amor in omni affectu jucundo oclusus later, ideoque non semper advertitur, præsertim cum progressus ab amore ad affectum alterum adeo celer sit, ut in tempusculo non perceptibili contingat. Exempli loco sit gaudium, sive lætitia. Gaudium concitatur opinione boni præsentis (§. 624. *Psyb. empir.*), seu quando quod bonum esse putamus nobis præsens est. Quanprimum id conspiciamus & voluptatem ex eo percipimus, idem nobis placet (§. 624. *Psyb. empir.*), itaque amor oritur (§. 536.) Quod modo id consideramus tanquam nostrum & quod jam præsens est, sequenter quod præsens est, voluptas incrementa capiat, atque ita gaudium oritur (§. 614. *Psyb. empir.*). Experimentum capere possumus, in quo amor gaudium præcedens observare possumus. Ponamus te alteri monstrare nummum aureum, qui ipsi placet. Amorem prodeci cupiditas verbis significata, quam ab eo pendere antea demonstravimus (§. 537.), etiam si alia signa a vultu imprimis desumenda non attendantur. Quodsi eundem ipsi dones, mox gaudio perfundet, voluptate incrementa majora capiente. Ostendemus in sequentibus affectus quosdam jucundos ab aliis quoque jucundis dependere: in eo autem casu non modo affectus ab eodem immediate dependens mediate saltem dependet, sed quoniam in omni representatione boni, quocumque tandem modo ea fiat, bonum etiam qua tale spectatur amor quoque hunc affectum perpetuo comitatur & in eundem insuit & quasi educat. Talia probe notanda sunt, ut pateat ratio perturbationis animi in affectibus, quæ in quo consistat & quomodo oriatur nemo intelligit nisi huc animum advertens & confusas animæ modificationes in perceptiones & appositiones, vel, prouti casus tulerit, aversiones distincte resolverit. Quamobrem cui curæ cordique est modificationes ani-

inæ intimius perspicere, is industriam atque æumen suum in istiusmodi resolutionibus exercere tenetur: id quod præstabit si in Psychologia & Ethica probe fuerit versatus & virtutibus intellectualibus, quas formales diximus, operam sufficientem navaverit. Neque enim existimandum est, ardua nullo negotio perfici posse.

§. 539.

Quod fugimus, id odimus. Quod enim fugimus, id nobis re-
 præsentamus tanquam malum absens (§. 818. *Psych. empir.*), con-
 sequenter etiam tanquam malum in se spectatum, sive simplici-
 ter qua tale. Enimvero quod tanquam malum in, se, seu simplici-
 ter qua tale nobis repræsentamus, id odimus (§. 536.).
 Quamobrem quod fugimus, id odimus.

Dependentia
odii a fuga

Dependentiam fugæ ab odio jam alias aliter demonstra-
 vimus (§. 815. *Psych. empir.*), sicuti etiam dependentiam
 cupiditatis ab amore (§. 807. *Psych. empir.*). Exempla vero
 obvia non minus illam loquuntur, quam hunc (nos. §. 537).
 Si quis fugit librum profanum, quia opinionibus profanis
 scetat, nonne ideo fugit, quia profanitas displicet. Quod ve-
 ro nobis displicet, id odimus (§. 674. *Psych. empir.*).
 Sicuti vero non omnibus eadem displicent, ita nec eadem
 fugiunt omnes. Ita qui opinionibus profanis delectatur,
 ei liber iisdem refertus placet, ideoque eundem amat, &
 amor excitat habendi cupiditatem. Similiter si quis in foro
 videt rem, quæ valde displicet, odium fugam concitat. Et
 affectum hunc manifesto prodit, quando ipsi persuadere
 volueris, ut eam emat, & ipse respondet: apage! Eam
 habere nollem, etiamsi mihi donaretur, vel si tu mihi de-
 cem aut plures aureos dares. Quod si quis rem quandam
 emere vult, nonne emtione abstinet, si singula, quæ pro-
 stant, individua maxime displicent, nec ullo modo persua-
 deri se patitur, ut emat, manifesto indicio fugam instilla-
 tam fuisse ab odio? Est itaque odium mater fugæ, fuga
 odii proles. Valet vero idem non saltem de animalibus &

O o o o 3

rebus

sebus inanimatorum, sed etiam de personis. Si cui displiceat juvenis vel ob mores prave, aut inelegantes, vel ob deformitatem corporis; odium gignit fugam, quam prædit, dicens, se nolle hunc sibi habere filium, aut talem filium. Obtenet idem in aliis casibus, ubi ejus, quod fugimus, compotes fieri possumus, aut saltem nos fieri posse putamus; veluti si familiaritatem ejus propter id, quod nobis displicet, ideoque eum odimus, fugimus.

§. 54e.

Dependentia
affectuum
molestorum
ab odio
in genere de-
monstrata.

Ab odio dependent omnes affectus molesti. Affectus enim molesti opinione mali concitantur (§ 605. 609. *Psych. empir.*). Quamvis itaque affectus singuli exigant, ut malum singulari quodam modo repræsentetur (§ 538.), quomodocunque tamen repræsentatur, semper tamen quoque spectatur tanquam malum simpliciter, seu quia tale. Cum itaque odium oriatur, si malum simpliciter spectatur (§ 541.), necesse autem sit, ut ante spectetur tanquam malum simpliciter, quam certo quodam modo fieri possit, odium quoque oritur, antequam concitatur affectus molestus. Et sic affectus molestus ab odio dependet (§ 851. *Ontol.*).

Odium in omni affectu molesto occultus latet, et non semper advertitur, ob rationem eandem, quam in casu simili de amore in affectu jucundo latente dedimus (*op. § 538.*). Exempli loco sit tristitia. Tristitia concitatur opinione mali præsentis (§ 523. *Psych. empir.*), seu quando quod malum esse putamus, nobis præsens est. Quamprimum id advertimus, & molestiam inde percipientibus idem displicet (§ 542. *Psych. empir.*), odium oritur (§ 536.). Quando vero id consideramus tanquam malum, quod nobis præsens est, molestia incrementa capit, atque in tristi-

tia oritur (§. 619. *Affect. empir.*). Experimentum capere possumus, in quo odium-tristitiam præcedens observatur. Recense alteti damna, quæ incendia inferunt, eorum representatione excitabitur odium, quod hinc de verbis significatur: De-
tus hæc a nobis avertat! Exemplo autem odium in tristitia-
am abit, quando additur, hæc damna data esse in villa
ipsius. Nimirum quando malum representatur ut nobis præ-
sens, duplex mali representatio est, quemadmodum in
demonstratione jam diximus, altera scilicet mali qua talis, al-
tera vero qua mali nobis jam præsentis. Utraque perceptio
cum insuat in appetitum, utraque etiam suo modo
appetitum commovere debet. Quamobrem cum prior odi-
um, posterior tristitiam concitet; odium a tristitia abesse
nequit, sicuti representatio mali qua talis a representatione
mali qua nobis præsentis abesse non potest. Antequam ma-
lum representari possit tanquam nobis præsens, represen-
tari utique debet tanquam malum simpliciter; alias fieri ne-
quit, ut noris, id quod jam tibi præsens est esse malum.
Odium igitur tristitiam præcedit, & sicuti ex representatio-
ne mali qua talis nascitur representatio mali tanquam tibi jam
præsentis, seu hæc ab illa dependet (§. 851. *Ontol.*); ita
etiam ex odio nascitur tristitia, seu hæc ab illo dependet.
Ad animum hic revocanda sunt, quæ de resolutione modi-
ficationum animæ confusarum in distinctas paulo ante anno-
taviimus (not. §. 538.). Resolutioni huic multum lucis af-
fundunt, quæ passim a in nobis parte prima Ethicæ fuerunt
tradita. Dependenciam omnium affectuum jucundorum ab
amore, molestorum ab odio quasi per transfennam viderunt
qui affectus omnes ad amorem & odium tanquam ad genera
primitiva, unde affectus ceteri derivantur, revocarunt. Nec
falli arbitror *Henricum Morum* in *Ench. Eth.* lib. 1. c. 7.
quando Scholasticorum reductionem affectuum ad concu-
piscibile & irascibile per eandem dependentiam explicat. Ap-
petitus enim concupiscibilis est illa facultas, quam nos appe-
titum sensitivum restrictiori sensu appellamus, appetitus au-
tem

tem irascibilis facultas ista, quam nos Aversationem sensiti-
vam dicimus (§. 583. *Psych. empir.*): illius autem objectum
est bonum (§. 580. *Psych. empir.*), hujus vero malum (§.
582. *Psych. empir.*). Ex rebus sapere debemus, ut notio-
nes earum distinctas acquiramus, & ex his explicare notiones
confusas aliorum verbis quibuscunque significatas, præsentim
obscurioribus.

§. 541.

De depen-
dentia gau-
dii ab amore,
tristitiæ ab
odio.

Gaudium ab amore, tristitia ab odio dependet. Utrumque
jam ostendimus, dum dependentiam affectuum jucundo-
rum ab amore exemplo gaudii (*not.* §. 538.) & molesto-
rum ab odio exemplo tristitiæ illustravimus (*not.* §. 540).
nimirum inde quod representatio boni tanquam præsentis, quæ
gaudii creatrix est (§. 624. *Psych. empir.*), continet & tanquam
priorem supponit representationem boni simpliciter, amoris
creatricem (§. 536.), & repræsentatio mali tanquam præsen-
tis, quæ tristitiæ creatrix est (§. 823. *Psych. empir.*), repræsen-
tationem mali simpliciter, quæ odium concitat (§. 536.).

Quoniam exempla, quibus hæc propositio illustratur, jam
dedimus (§. *not.* §. 538. 540.); non opus est, ut alia in
medium afferamus. Quamvis vero affectus omnes jucun-
di ab amore, molesti ab odio dependeant (§. §. *cit.*); non
tamen omnes inde dependent immediate, quemadmodum
jam ante insinuavimus (*not.* §. 538.), ideoque dependentia
affectuum a se invicem ulterius persequenda.

§. 542.

Dependentia
spei a cupi-
ditate.

Spes dependet a cupiditate. Cupiditas enim oritur ex re-
præsentatione boni absentis (§. 810. *Psych. empir.*). Quam-
obrem cum eadem tendat ad bonum absens obtinendum
(§. 388.), attentionem nostram excitat, ut videamus,
num

num id sit nobis obtentu possibile. Quamprimum tale videtur, spes oritur (§. 799. *Psych. empir.*). Spes igitur dependet a cupiditate (§. 851. *Ontol.*).

Narratur tibi produsse librum, in quo Analysis moderna Geometrarum mukum promota: cum ejus sis amans, cupiditas habendi librum accenditur. Quam primum tibi persuades a bibliopola quodam eundem tibi comparari posse, aut is promittit, se operam daturum, ut eundem tibi compareret; spes librum obtinendi concitatur.

§. 543.

Quoniam spes a cupiditate dependet (§. 542.), si- *Dependentia* fiducia autem nonnisi summus spei gradus est (§. 796. *Psych. fiducia a cu-* *empir.*), pendens ab opinione boni certo adventuri (§. 804. *pidate.* *Psych. empir.*); a cupiditate quoque fiducia dependet.

Spes in fiduciam abit, quando probabilitas boni obtinendi augetur, ut a certitudine parum aut nihil abire videatur: tum vero non mutatur opinio de bono, quatenus sive simpliciter, sive ut absens consideratur, ideoque nec dependentia a cupiditate mutatur, sed spes saltem maximum capit incrementum, quatenus tam certum videtur, te id obtinendum, quod cupis, ac si idem jam haberes, ita ut dubitationi locus nullus relinquatur. Exemplum, quod modo de spe dedimus, ideo facile ad fiduciam applicatur.

§. 544.

Quia a cupiditate dependet spes (§. 542.), cupidi- *Dependentia* tas autem ab amore (537.); spei quoque mediate ab amore spei ab amo- *dependet* (851. *Ontol.*). *re.*

Nimirum nisi cupiditas adesset, nec spes adesse posset. Quorum cupido nulla est, de iis obtinendis non cogitamus, *Wolffii Ethica Pars II.* P p p p con-

consequenter nec spes oriri potest. Enimvero nisi rem amaremus, nec cuperemus, consequenter nec speraremus. Spes igitur utique supponit amorem, quia supponit cupiditatem, quæ sine amore dari nequit. Cum facile in aliis affectibus ab amore mediate dependentibus idem intelligatur; non opus est ut de mediata affectuum dependentia semper expresse dicamus. Sufficit ex antea demonstratis patere, quod affectus, a quo præsens dependet, ab amore dependeat. Idem quoque intelligitur de mediata affectus dependentia ab odio.

§. 545.

*Dependentia
fluctuationis
animi & pu-
sillanimitatis
a spe.*

Fluctuatio animi & Pusillanimitas a spe dependent. Spes enim oritur ex repræsentatione boni absentis tanquam obtentu possibilis (§. 800. *Psych. empir.*). Quodsi ergo quodammodo a nobis dependet, ut id obtineamus, quatenus opus est certis mediis, attentionem convertimus in media, quibus id, quod in se spectatum obtentu possibile videtur, obtineri queat. Enimvero si media reperire nequimus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus minime videmus (§. 832. *Psyche. empir.*), aut etiam ignoramus, quomodo ea exequi debeamus, animus fluctuat (§. 834. *Psych. empir.*). Fluctuatio igitur animi a spe dependet. *Quod erat primum.*

Quodsi de mediorum electione & executione cogitanti succurrant impedimenta, quæ quomodo tolli possint non apparet, aut quæ a nobis tolli posse desperamus, ideoque insuperabilia existimamus; pusillanimitas oritur (§. 844. *Psych. empir.*). Quamobrem pusillanimitas a spe dependet. *Quod erat alterum.*

Nemo

Nemo cogitat de mediis aliquid obtinendi, antequam id a se obtineri posse putat, & ut id obtineat, a se quodammodo dependere. Etenim si speramus, quod ut eveniat a nobis nullo modo dependet, veluti si messem laetam ac divitem, pacem, quam optamus, mortem inimici speramus; facile apparet fluctuationi animi & pusillanimitati nullum esse locum. In fluctuatione animi spes nondum abjicitur, sed fluctuans saltem hæsitat, quid fieri debeat, utrum nimirum eam retinere, an potius abjicere debeat: pusillanimitas vero propius accedit ad desperationem, ut a spe abjicienda non procul absimus. Quamdiu tamen affectus uterque durat, spes non decollatur.

§. 546.

Quoniam fluctuatio animi & pusillanimitas a spe *Dependentia* (§. 545.), spes vero a cupiditate dependet (542.); *flu-fluctuationis* *tuatio quoque animi & pusillanimitas a cupiditate dependet.* *animi & pu-*

Dependentia fluctuationis animi & pusillanimitatis a spe *fluctuationis* *expressam mentionem facere volumus, cum eam probe no-* *a cupiditate.* *tasse intersit.* Etenim non modo gradus utriusque affectus a gradu cupiditatis dependet, quia gradus cupiditatis pendet a magnitudine boni, cujus opinione concitatur; verum etiam cupiditas fluctuationem animi & pusillanimitatem sustentat, ut, etiamsi parum spei superesse videatur, cupiditate tamen incensi neutrum affectuum deponamus, ita ut præsertim pusillanimitas subinde unice a cupiditate dependere videatur, spe quasi in fundo latente, quamvis prope modum prostratam subinde erigat cupiditas, mox iterum deprimendam, quando ad difficultates, quas offert mediocrium electio atque executio, animus attenditur.

§. 547.

Animositas seu audacia a spe atque cupiditate dependet. Dependentia Si quis enim animosus seu audax est, cupiditas ac spes *animositatis*

P p p p a

Vin-

a spe & cupiditate. vincit metum ex difficultate boni obtinendi orti (§. 847. *Psych. empir.*), si aliqua saltem probabilitas difficultates superandi adesse videatur (§. 848. *Psych. empir.*). Quamobrem cum absque spe & quæ eam fovet cupiditate non concipiatur animositas, seu audacia, uterque affectus a spe atque cupiditate dependet.

Monuimus jam superius, rectius animositatem ab audacia distingvi, quamvis vulgo pro synonymis habeantur in doctrina affectuum ((*not.* §. 410.)). A spe tamen & cupiditate animositas & audacia dependent eodem modo, hac solum differentia, quod minor probabilitas difficultates superatum iri ad audaciam sufficiat, quam ad animositatem, nisi hanc urgeat necessitas, quemadmodum in militibus, quando ad prælium ventum est. In demonstranda igitur dependentia animositatis & audaciæ a spe atque cupiditate non opus est, ut animositatem ab audacia distingvamus. Judicium de animositate & audacia nititur opinione hominum de probabilitate eventus, quatenus a mediorum electione & executione dependere putatur, una cum respectu difficultatis ad id, quod sperandum & metuendum. Accedit quod ex se judicare soleant alios. Sed hæc opinio admodum variat, nec certis regulis adstringitur, cum quilibet de similibus, quæ sibi videntur, judicet ex similibus antea expertis, aut aliunde notis. Facile autem apparet, horum accuratam discussionem altioris esse indaginis, nec hujus loci.

§. 548.

De metu vacillationi animi commixto. Vacillationi animi admiscetur metus. Quando enim animus vacillat, aut media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus, aut in iis eligendis & exequendis hæremus (§. 533. *Psych. empir.*). Atque ex his dubitationum fluctibus de eo, quid sit agendum, ut bonum, quod cupimus,

pimus, obtineatur, nascitur repræsentatio ejus tanquam a nobis non obtinendi, consequenter cum jactura ejus, quod cupimus, in malorum numerum referatur (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), opinio mali eventu possibilis. Enimvero opinione mali eventu possibilis concitatur metus (§. 822. *Psych. empir.*). Metus igitur vacillationi animi admittitur.

Inde est, quod in vacillatione animi spes & metus alternent. Quodsi enim bonum in se spectatum tanquam obtentu possibile consideratur, spes oritur (§. 809. *Psych. empir.*), quem alit cupiditas pro ratione magnitudinis boni, quæ videtur (§. 256.). Quodsi vero consideremus, quomodo a nobis id obtineri possit, opinione boni tanquam a nobis obtentu non possibilis, saltem difficilis, metus concitatur, quemadmodum ex demonstratione apparet. Proxi igitur nunc bonum, quod cupimus, vel in se, vel cum respectu ad nos nostrasque vires, seu quatenus dependentiam quandam a nobis includit, consideratur, & attentio nunc in unam partem trahitur, nunc in alteram retrahitur, nunc speramus, nunc metuimus, sicque spes atque metus alternant. Videmus itaque vacillationem animi esse affectum mixtum, non simplicem, ut ideo in casu quolibet dato probe a se invicem discernenda sint, quæ ad singulos spectant, inprimis si quæzatur ratio, cur hunc potius, quam alium exitum habuerit affectus.

§. 349.

In pusillanimitate metus major est spe, cupiditas vero si non De magnitu- metu major, saltem eidem equalis. Qui enim pusillanimis est, digne spei, impedimenta, quo minus bonum, quod cupit, sibi tan- metus & cu- quam insuperabilia repræsentat (§. 843. *Psych. empir.*), utut piditatis in- citra respectum ad media eorumque executionem in se spe- pusillanimi- etatum bonum obtentu non impossibile videatur. Quam- rate. obrem major est probabilitas boni non obtinendi, quam

P p p p 3

obti-

obtinerendi. Quoniam itaque a gradu probabilitatis boni obtinerendi gradus spei (§. 800. *Psych. empir.*), a gradu autem probabilitatis boni non obtinerendi metus gradus dependet (§. 822. *Psych. empir.*), & hunc auget gradus cupiditatis a magnitudine boni, quod cupimus, dependens (§. 256.), ut scilicet jactura boni, quod cupimus, videatur majus malum; spe major metus est in pusillanimitate. *Quod erat unum.*

Enimvero cupiditatis gradus dependet a magnitudine boni, quod cupimus (§. 256.), & impedit, quo minus spe omni abjecta ab eo prosequendo prorsus abstinamus (§. 388.), sicque cum ipsa una tollatur pusillanimitas (§. 496.). Quamobrem cum cupiditas non cedat metui, eodem major est, aut saltem eidem æqualis esse debet. *Quod erat alterum.*

In pusillanimitate cupiditas potissimum tollitur timore & spes propria arma non habens, quibus se tueatur, a cupiditate præsidium expectat, ne collidatur. Ipsa hæc cupiditas suscitare solet spem auxilii, aut adjumenti aliunde obtinerendi, quo defectus virium propriarum suppleatur, ita ut a fortuna expectemus, si spes consilii & auxilii alieni deficiat. Spes tamen hæc in tantis dubitationum fluctibus vires capere nequit, ut metum vincat, & pusillanimitas in animositatem vertatur, vel audaciam. Multa hic consideranda sunt, siquidem in casu dato singula discernenda, quæ animum perturbant. Constat autem non infimam esse animi in pusillanimitate perturbationem, ut eadem nunc major, nunc minor esse possit pro varietate circumstantiarum.

§. 550.

Spes metui

Si sperans animum attendit ad possibilitatem boni obtinendi, quando socii di, atque is animadvertit, fieri adhuc posse, ut id non obtineatur.

at ; *spei metus sociatur.* Quodsi enim sperans possibilitatem boni obtinendi, qua spes nititur (§. 800. *Psych. empir.*), perpendendo animadvertit fieri adhuc posse ut id non obtineat, iacturam eius, quod cupit (§. 542.), tanquam eventu possibilem sibi repræsentat. Quamobrem cum iactura boni in numerum malorum sit referenda (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), opinione autem mali eventu possibilis concitetur metus (§. 822. *Psych. empir.*); si sperans animum advertit ad possibilitatem boni obtinendi, atque animadvertit, fieri adhuc posse, ut id non obtineat, metus oritur, sicque *spei*, quæ ideo nondum sublata est, sociatur.

Vulgo dici solet : *spem non excludere omnem metum.* Ast hoc simpliciter pro vero accipi non potest, nisi ita intelligatur, quod spes metum in sinu suo foveat, quatenus causa *spei* causam metus continet, ut metus *spei* potentia insit. Etenim spes concitatur opinione boni obtentu possibilis, metus opinione iacturæ ejusdem eventu possibilis, prouti ex demonstratione liquet. Ast cum opinio de possibilitate boni obtinendi rationes saltem probabiles habeat, probabilitas autem formidinem oppositi non excludat; qui saltem putat fieri posse ut bonum obtineat, non minus fieri posse ut bonum non obtineat sibi persuadere potest. A potentia enim ad actum consequentia non valet (§. 171. *Ontol.*), ideoque nondum certum est bonum obtentum iri, quia non impossibile, ut non obtineat. Sane fieri potest, ut in utramque contradictionis partem prostant rationes probabiles, & quæ in partem alterutram prostant sint fortiores, ideoque magis sit metuendum, ne obtineamus, quod cupimus, quam sperandum, ut id obtineamus. Ea, quæ speramus, vel dependentiam quandam a nobis includunt, quatenus certis mediis opus est ex parte nostri, ut ea obtineamus, vel nullam dependentiam a nobis includunt, quatenus ipsi nihil ad hoc

hoc conferre possumus, ut obtineamus. Quamvis vero videri possit in casu priori facilius spei metum associari posse, quam in posteriori, id tamen certo affirmari nequit. Plurimæ enim sunt rationes, ob quas dubitationes circa possibilitatem obtinendi boni, quod speratur, oriuntur, pro diversitate subjectorum & circumstantiarum aliarum admodum variantes, nec eandem vim in faciliatatem appetendi & aver- sandi exercentes, ut facilius sit in casu dato, quam in genere iudicium. Exempli loco esto in casu priori spes obtinendi officium, quod ambitur; in casu posteriori spes mensis lætæ, aut pacis conservandæ. Metus subinde adeo exiguus est, ut vix ejusdem nobis simus conscii; interdum autem adeo invalescit, ut spem propemodum depellere videatur.

§. 551.

*Fiducia me-
tum excludit*

Fiducia metum omnem excludit. Etenim fiducia oritur, si bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu admodum facile (§. 802. *Psych. empir.*). Quamobrem cum non putemus fieri posse, ut idem non obtineamus, opinione autem jacturæ boni, quod speramus, eventu possibilis concitetur metus, qui spei sociatur vi demonstrationis præcedentis (§. 550.); fiducia metum omnem excludit.

Quanto major spes est, tanto minor est metus (*nat. §. 550.*), ideoque spes in fiduciam abit, metu prorsus evanescente. Gradus spei dependet a facilitate boni obtinendi (§. 801. *Psych. empir.*), quæ si tanta videatur, ut dubitationem omnem excludat, fiduciæ locum facit. Fieri equidem potest, ut quædam rationes dubitandi adhuc supersint, sed eadem adeo leves videntur, ut attentionem nullam mereri videantur, aut prorsus contemnantur. Rationes istæ haud raro in perceptionibus confusis latent, ut minime appercipi- antur, hoc tamen non obstante in appetitum sensitivum & aver-

averfationem fenfitivam influant. Ac ideo contingit, fiduciam quoque gradu differre (§. 802. *Psych. empir.*): quo minus enim rationes quædam affenfum impellunt in partem contrariam, eo maior videtur facilitas boni obtendi. Non jam descendimus ad particularia, ideoque non inquiremus in rationes, quæ gignunt affenfum in opinione facilitatis boni obtendi, plurimum variantes, tum quatenus bonum obtinendum dependentiam quandam a nobis includit, tum quatenus poffibilitas extrinfece intus infpicitur, tum quatenus fubjecta ad præbendum affenfum magis minusve difpofita funt. Et vix opus effe videtur ut moneamus, fiduciam quoque verfari circa liberationem a malo præfente & depulfionem futuri.

§. 552.

Metus a fuga dependet. Metus enim oritur, fi malum *Dependentia* abfens nobis tanquam eventu poffibile repræfentamus (§. *metus a fuga* 822. *Psych. empir.*). Enimvero qui fibi malum abfens tanquam eventu poffibile repræfentat, is antè fibi repræfentare id debet fimpliciter, qua tale. Quoniam itaque fuga concitatur, fi nobis malum abfens fimpliciter, qua tale repræfentamus (§. 818. *Psych. empir.*); fuga metum, præcedat necesse eft, feu absque ea concipi nequit, confequenter ab ea dependet (§. 801. *Psych. empir.*).

Metuimus malum, quia idem fugimus. Et quamvis gradus metus dependeat potiffimum a probabilitate mali adventuri (§. 821. *Psych. empir.*), gradus tamen fugæ a magnitudine mali dependens (§. 256.), fimul in metum ifluit. Inde omnino eft, ut nonnulli vehementer metuant malum, quod ut eveniat vix ullæ rationes probabiles proftant. Atque ideo in demendo metu probe difcernendum, quod ab opinione magnitudinis mali venit, ab eo
(*Wolfii Ethica Pars II.*) Qqq quod

quod ab opinione adventus dependet. Sicuti autem fuga quoque versatur circa amissionem boni praesentis; ita quoque eadem metus objectum est. Ceterum vide, quae supra jam demonstravimus & annotavimus (§. 394.).

§. 553.

De cupiditate
metui in-
clusa.

Metus cupiditatem includit. Qui enim malum metuit, id sibi repraesentat tanquam eventu possibile (§. 822. *Psych. empir.*). Quamobrem cum metus tendat ad malum futurum amolendum (§. 396.), depulsio autem mali in numero bonorum sit (§. 756. part. 1. *Jur. nat.*), & opinione boni absentis cupiditas concitetur (§. 810. *Psych. empir.*); metus cupiditatem includit.

Cupiditatem metui inclusam aperte produnt, qui metuentes malum, ne id eveniat, optant. Naturale homini est, ut, quando malum evenire posse putat, ne id eveniat, optet. Et quo major fuga est, a qua metus dependet (§. 552.), eo major quoque est cupiditas, quam metus includit, cumque perturbatio animi tota debeat multitudini eorum, quae in perceptionibus & appetitionibus atque aversionibus in tantum confusa continentur, quemadmodum jam observavimus in anterioribus, metus quoque tunc magis, tunc minus animum perturbat.

§. 554.

Quando me-
tui spes so-
ciatur.

Si consideremus nondum certum esse, quod malum adventurum sit; metui spes sociatur. Si malum tanquam eventu possibile spectamus, metus oritur (§. 822. *Psych. empir.*). Enimvero quia malum evenire potest, propterea tamen nondum certum est, id eventurum esse (§. 171. *Ontol.*). Quamobrem si animum attendit metuens ad defectum hujus certitudinis, tanto facilius sibi persuadet fieri adhuc posse,

ne eveniat, quia metus cupiditatem includit, ut malum depellatur (§. 553.). Quodsi ergo consideremus nondum certum esse, quod malum eventurum sit; metui spes sociatur.

Atque tum inter spem ac metum quasi modii haeremus, quemadmodum etiam in spe accidit (§. 550.). Sicuti enim spei metus, ita metui spes accedit. Vulgo dicitur, metum non excludere spem: sed id eodem modo intelligendum, quo idem intelligendum esse de spe metum non excludente diximus (not. §. cit.).

§. 555.

Desperatio omnem spem excludit. Desperatio enim oritur, si nobis malum representamus tanquam inevitabile (§. 825. *Psych. empir.*). Quoniam igitur desperans non putat, fieri posse, ut malum evitetur, spes autem metui sociatur, si consideremus nondum certum esse, quod malum eventurum sit (§. 554.); desperatio spem omnem excludit.

*Desperatio
omnem spem
excludit.*

Opponitur desperatio, fiducia sicuti metus spei. Quemadmodum itaque fiducia metum omnem, ita desperatio spem omnem excludit, ideoque desperans dicit, sibi nullam spem superesse five mali evitandi, five boni obtinendi. Non obtinere bonum, quod cupimus, utique malum est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo putat bonum, quod cupit, a se obtineri non posse; is malum, quoddam tanquam evitatu impossibile sibi representat: hac autem opinione desperatio concitatur (§. 825. *Psych. empir.*). Erit autem tanto major desperatio, quanto major fuerit cupiditas, consequenter gradus desperationis dependet a magnitudine istius boni, quod obtineri non posse putatur (§. 256.). Eodem modo intelligitur, oriri quoque desperationem, si bonum praesens, quo fruimur, a nobis con-

servari non posse putamus, & huius quoque magnitudinem dependere a magnitudine boni.

§. 556.

De desperatione in pusillanimitate contenta.

Pusillanimitas desperationem includit. Etenim pusillanimitas oritur, si quis impedimenta in prosequendo bono, quod cupit, obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat (§. 844. *Psych. empir.*), consequenter bonum, quod cupit, tanquam obtentu impossibile. Enimvero cum non obtinere bonum, quod cupit, in numerum malorum, quæ sibi obtingere possunt, referat (§. 754. *Part. 1. Jur. nat.*); dum bonum, quod cupit, sibi tanquam obtentu impossibile, malum quoque, quod fugit (§. 818. *Psych. empir.*), tanquam evitatu impossibile repræsentat. Quam obrem cum ex repræsentatione mali tanquam evitatu impossibilis oriatur desperatio (§. 825. *Psych. empir.*); pusillanimitas desperationem includit.

Utrumque affectum haud raro produunt, qui sibi persuadent, se bonum, quod vehementer cupiunt, obtinere non posse, seu non obtenturos esse: tum enim vultu & voce pusillanimitatem, verbis desperationem produunt. At idem quoque de ipsis aliorum est iudicium, quando dicunt, eos adeo pusillanimes esse, ut animum despondeant. Equidem non diffiteor id vix ac ne vix quidem observari nisi in eo casu, in quo affectus sunt admodum vehementes; non tamen jam quæstio est de eo, quod observatu facile, sed de hoc, quod est. Attendendus saltem est animus ad ea, quæ in demonstratione continentur, per ea enim facile expiscari dabitur, quæ in animo alterius latent, vel etiam in suo, reductis nimirum perceptionibus confusus ad distinctas. Ex in genere notare velim hoc modo experimenta institui posse in longe plurimis, quæ in *Ethica* demonstrantur, ut veritas eorum

eorum, quæ a priori demonstrata sunt, a posteriori confirmetur, sicque experientia rationi consona deprehendatur. Atque hæc experimenta revera sunt examina eorum, quæ in Ethica demonstrantur, & ad philosophiam moralem experimentalem spectant.

§. 557.

Desperatio pusillanimitatem includit. Desperatio enim ori- *De pusillani-*
tur, si quis sibi malum tanquam inevitabile repræsentat, in- *mitate in de-*
primis si simul idem sibi repræsentat tanquam intolerabile *speratione*
(§. 825. *Psych. empir.*). Enimvero qui putat, malum a *contenta.*
se evitari non posse, is quoque sibi persuadet, bonum quod
dam a se obtineri non posse, idque tanto majus, quan-
to intolerabilius ipsi videtur malum, cum evitatio mali in
numerum bonorum referatur (§. 754. *part 1. Jur. nat.*),
ideoque tanto majus bonum censeatur, quanto intolerabi-
lius est malum, intolerabilitate nimirum ex magnitudine
mali æstimata. Quoniam itaque pusillanimitas oritur, si
quis impedimenta in prosequendo bono, quod cupit,
obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat (§. 844. *Psych.*
empir.), consequenter opinione impossibilitatis boni obti-
nendi; desperatio pusillanimitatem includit.

Desperatio & pusillanimitas ita a se invicem dependent,
ut si affectus unus oriatur alter quoque concitetur. Non ta-
men propterea existimandum est, quasi una eademque causa
simul concitentur: habet enim uterque affectus causam sibi
peculiarem, qua concitatur, nimirum desperatio opinionem
mali evitatu impossibilis, aut saltem admodum difficilis, pu-
sillanimitas opinionem boni obtentu impossibilis, aut saltem
admodum difficilis. Et si accurate loqui velis, affectus isti
non cooriuntur, sed unus præcedit, alter sequitur. Nimi-

rum si objectum fuerit bonum, ad quod obtinendum tendit appetitus sensitivus, consequenter quod cupimus, animadversa difficultate, aut impossibilitate boni obtinendi, pusillanimitas oritur, quæ suscitatur perceptionem mali, quod in carentia boni istius consistit, atque tanquam inevitabile sese sistit, tumque desperatio accedit. Ex adverso si malum fuerit objectum affectus, circa quod versatur, animadversa difficultate, aut impossibilitate malum, quod fugit, evitandi, desperatio oritur, quæ suscitatur perceptionem boni, quod in carentia mali istius consistit, & tanquam obrentu impossibile, aut saltem admodum difficile sistitur, tumque ad desperationem pusillanimitas accedit. Quemadmodum vero perceptiones boni & mali miscentur, ita etiam miscentur desperatio & pusillanimitas, & affectus mixtus perceptione confusa fovetur, quamdiu subsistit. Vide, quæ supra annotavimus, cum affectus enumerarem de absentia in boni in numerum malorum & carentia mali in numerum bonorum relata (not. §. 536.). Terendum vero, quamvis affectus initio sigillatim suscitentur, eos tamen postea invicem permixtos subsistere, quamdiu durant, aut, si sibi mutuo repugnent, alternare.

§. 558.

Detrititia
desperatione
in terrore
contenta.

Terror tristitiam & desperationem continet. Terror enim oritur, si malum ex improvise ingruit (§. 829. *Psych. empir.*). Malum ex improvise ingruens repræsentatur tanquam evitatu impossibile. Quamobrem cum opinione mali præsentis tristitia (§. 623. *Psych. empir.*), opinione autem mali tanquam evitatu impossibilis desperatio concitetur (§. 825. *Psych. empir.*), terror tristitiam & desperationem continet.

Magnitudo affectus non modo dependet a magnitudine mali ex improvise ingruentis (§. 256.), verum etiam ex eo, quod

quod spes omnis evitandi malum decollata sit, quod jam existere experimur. Produunt utrumque verba terrore concussi, quando ait se nunquam putasse, quod tantum malum sibi obtingere possit. Immo si per modum interrogandi verba hæc profert, iidem simul admiratio in terrore latens indicatur (§. 294. *part. 1. Phil. pract. anto.*). Monuimus jam alias, *Cicronem* terrorem facere speciem metus; sed cum metus oritur, si malum nobis tanquam eventu possibile representamus (§. 822. *Pfych. empir.*), quatenus ex eo, quod evenit, id evenire posse intelligitur (§. 170. *Ontol.*), consequenter causa metus in causa terroris latet, concedi quidem potest, terrorem naturam metus participare quodammodo, non tamen esse speciem quandam metus, nisi quando periculum præter spem atque expectationem imminet, quatenus nimirum causa existit malorum, quæ metuimus, aut cum malo præsentē simus, multa representantur mala, quæ inde emergere possunt; veluti si incendium sæpiens nos in terrorem conjicit, quod nos ad pauperatē, immo mendicitatē redactum iri putamus. Ut hæc agnoscamus, necesse saltem est animum attendi ad verba eorum, qui terroris, quò concussi sunt, rationem reddunt. Definivimus quoque terrorem per tristitiam (§. 827. *Pfych. empir.*), non per metum, quoniam tristitia maxime se manifestat in hoc affectu (§. 828. *Pfych. empir.*), & causa tristitiæ in oculos incurrit, præsens nimirum malum.

§. 559.

Horror a fuga dependet & quatenus nobis representamus *Dependentia* *statum, in quo istiusmodi malum, quæle horremus, nobis obtinge-* *horroris a* *ret, metum continet.* Etenim horror oritur, si nobis repræ- *fuga & de* *sentamus malum arduum tanquam eventu possibile* (§. 837. *metu in eo* *832. Pfych. empir.*), consequenter quando horret animus, *Contento.* *malum spectatur tanquam absens quod nos.* Enimvero *si malum spectatur tanquam absens quoad nos, seu quod* *a nobis*

a nobis abest, fuga concitatur (§. 818. *Psych. empir.*). Horror igitur a fuga dependet (§. 851. *Ontol.*). Quod erat unum.

Enimvero quando nobis repræsentamus statum, in quo idem malum nobis obtingeret, id nobis repræsentamus tanquam eventu possibile. Quamobrem cum metus oriatur, si quod malum nobis tanquam eventu possibile repræsentamus (§. 822. *Psych. empir.*); horror metum continet. Quod erat alterum.

Malum, quod omnium opinione arduum est, immo ideo horrendum dicitur, non tamen omnes horrent, etiam si idem coram intueantur, aut emphatice describi audiunt. Ratio alia non est, quam quod quidam sibi repræsentant statum, in quo malum hoc ipsis accideret, alii vero de eo non cogitant, nec id ad se referunt. Hinc si quis animum statim advertit ad alias circumstantias, quarum consideratione suscitantur affectus alii vehementes; horror nullus observatur, etiam si alias sit natura timidus, ideoque ad horrorem aliis proclivior. Quamobrem sine metu horror non concipitur, ac propterea quoque horrorem per metum definivimus (§. 837. *Psych. empir.*). Magnitudo autem affectus a gradu fugæ dependet, qui a magnitudine mali venit (§. 256.). Atque propterea fuga maxime attendenda est in horrore.

§. 560.

*De animosit-
tate a spe &
cupiditate
pendente.* Animofitas a cupiditate & spe dependet. Qui enim animofus est, difficultates obtinendi boni, quod cupit, tanquam superabiles sibi repræsentat, aut superatu non prorsus impossibiles (§. 850. *Psych. empir.*), consequenter bonum, quod cupit, tanquam obtentu possibile. Quoniam itaque

itaque animositas sine cupiditate concipi nequit, cum ad bonum obtinendum, quod tanquam absens spectatur & cujus representatione cupiditas concitatur (§. 810. *Psych. empir.*), cupiditas tendat (§. 385.); animositas a cupiditate dependet (§. 851. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Similiter quia bonum, quod cupit animosus, tanquam obtentu possibile sibi repræsentat, *per demonstrata*, spes autem oritur, si nobis bonum tanquam obtentu possibile repræsentamus (§. 799. *Psych. empir.*); animositas quoque a spe dependet. *Quod erat alterum.*

Idem jam aliter demonstravimus superius (§. 547.).

Quod si ponamus, animosum bonum, quod cupit, sibi non repræsentare tanquam obtentu possibile, sed tanquam obtentu impossibile, ut nulla spes ejus obtinendi super sit, pusillanimitas orietur (§. 842. *Psych. empir.*), quæ desperationem includit (§. 556.), aut saltem cum spe cupiditatem abjiciet, consequenter boni obtinendi causa nihil faciet. At constat animosum alacriter prosequi bonum, quod cupit, nec quicquam intentatum relinquere, quod facere potest, spe obtinendi id, quod cupit. Quamobrem facile patet, sine cupiditate ac spe concipi non posse animositatem & animosum id, quod cupit, pro impossibili obtentu habere minime posse. Cupiditas animum addit ad difficultates, quantæcunque videantur, superandum, ideoque ab ea potissimum dependet vehementia affectus, & vehementia cupiditatis potissimum in causa est, ut non attendatur difficultatum superandarum magnitudo, sed ad colluctandum cum iis sese accingat animosus, eademque spem fulcit exigua licet probabilitate, immo propemodum nulla innixam.

§. 361.

De effectu Si animosus opinatur, quod boni obtinendi causa a se fieri potest, bene fieri; acquiescentia in se ipso animositatem accendit. *acquiescentia in se ipso* Quod si putet, ea, quæ facturus est, ab aliis approbatum & laudum & gloria in datum iri; gloria eandem inflammat. Etenim si animosus opinatur, quæ boni obtinendi causa facit, ea bene a se fieri; acquiescentia in se ipso oritur (§. 749. *Psych. empir.*). Quamobrem cum acquiescentia in se ipso sit stimulus ad bene faciendum, quando id a se fieri potest (§. 357.), animositas vero tendat ad alacritatem in bono obtinendo (§. 412.); si animosus opinatur, quod boni obtinendi causa facit, id bene a se fieri, acquiescentia in se ipso animositatem accendit. *Quod erat unum.*

Similiter si animosus putat, id, quod factum est, ab aliis approbatum & laudatum iri; benignum de factis suis aliorum iudicium sibi promittit (§. 763. *Psych. empir.*). Quamobrem cum opinione benigni aliorum de factis nostris iudicii gloria concitetur (§. 768. *Psych. empir.*), ea vero stimulus sit ad præclara præstanda absque ulla spe lucri (§. 771. *Psych. empir.*); gloria animositatem, quæ ad alacritatem in agendo tendit (§. 412.), inflammat. *Quod erat alterum.*

Quemadmodum *Ovidius* canit: Magnum opus aggredior, sed dat mihi gloria vires; ita quoque recte dicitur, arduum opus aggredior, sed dat mihi acquiescentia in se ipso vires. Unde facile intelligitur, cum animosus opus alacriter aggrediatur, utrumque affectum alacritatem hanc augere, ideoque animositatem inflammare. Sane nisi hi affectus accedant, vix animositas capiet vires, quando superanda sunt difficultates, quæ metum, immo horrorem pariunt.

riant. Acquiescentia in se ipso & gloria vertunt attentionem a difficultatum superandarum magnitudine ac inprimis a periculo, quod eas superare tentanti minantur. Hoc ipso autem, quod hi affectus attentionem a difficultatum superandarum magnitudine avertunt, spem quoque fulciunt, ne collabatur.

§. 562.

Commiseratio ab amore & tristitia dependet, atque cupiditatem miserum a malo liberandi includit. Quod commiseratio commiserationis ab amore, nec sine eo detur, alias jam ostendimus (§. 688. 689. *Psych. empir.*). Et quod in tristitia amore & tristitia consistat, nec sine ea concipiatur, ex definitione ipsius tristitia, & nominali patet (§. 687. *Psych. empir.*). Quamobrem jam quod cupiditas constat, commiserationem ab amore & tristitia dependere (§. 851. *Ontol.*) includat.

Ostenditur etiam hoc modo. Si quis alterum amat, is eum considerat tanquam se ipsum (§. 659. *Psych. empir.*), consequenter malum, quo is affligitur, tanquam suum spectat, cumque idem aversetur (§. 590. *Psych. empir.*), consequenter ut abesset mallet (§. 250.), ipsum tanquam malo, quo affligitur, indignum spectat. Quamobrem cum commiseratio oriatur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695. *Psych. empir.*), opinione autem mali praesentis tristitia concitetur (§. 623. *Psych. empir.*); commiserationem ab amore & tristitia dependere patet (§. 851. *Ontol.*). Quod erat unum.

Commiseratio tendit ad liberandum alterum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam (§. 333.). Quamobrem cum liberatio a miseria,

Rrrr 2

&

& ejus mitigatio ad numerum bonorum sit referenda (§. 756. part. 1. *Jur. nat.*); qui alterius commiseratur, per modum boni absentis eandem sibi repræsentat. Quamobrem cum ex repræsentatione boni absentis nascatur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); commiseratio cupiditatem miserum a miseria liberandi continet. *Quod erat alterum.*

Demonstrationes dependentiæ affectuum a se invicem non uno modo fieri possunt, prouti vel eorundem definitiones nominales, vel reales supponas. Ennumeratio eorundem non intelligitur sufficiens, nisi perpendatur, quot modis bonum, vel malum repræsentari possit, ut diversi modo commoveat appetitum sensitivum & aversionem sensitivam, unde fluunt definitiones reales (§. 536.), ac ideo in Ethica utilissimæ sunt definitiones reales, quibus suppositis cetera, quæ de affectibus demonstranda, inde deducenda sunt, immo ea ipsa, quæ definitiones nominales ingredi debent. Tum vero quæstio huc redit, quodnam affectui nomen sit tribuendum, ne ab usu loquendi recedamus. In Psychologia dedimus definitiones nominales & eorum realitatem demonstravimus, atque exemplis comprobavimus, inde autem reales deduximus. In demonstranda igitur dependentia affectuum a se invicem perinde est, siue ex definitionibus nominalibus, siue realibus eandem deducas, prouti commodius, vel consultius visum fuerit. Quando enim aliquid non uno modo demonstrari potest, nunc brevitatæ, nunc evidentia habetur ratio, ut una alteri præferatur, nisi eam arripas, quam datæ circumstantiæ, a quibus facultatum animæ præsens usus dependet, primum offerunt, vel circumstantiæ præsentæ eadem nos contentos esse jubent, veluti si tempus non permittat, ut inquiramus, num alio adhuc modo demonstrari possit, & deliberemus, quænam demonstratio alteri sit præferenda. Subinde etiam non desunt rationes, ut unum idemque pluribus modis demonstretur, aut
alio

alio loco alia demonstratio addatur, quemadmodum exemplum habes in dependentia animositatis a spe & cupiditate (§. 560.). Dependentia commiserationis ab amore adeo manifesta est, ut vulgo agnoscatur, & unusquisque levi attentione eandem in se observet, quando alterius commiseratur. Tristitia vero ipsa huic affectui manifesto inest, nec occlusa latet, ut sine ea subsistere nequeat. Quamobrem qui alterius commiseratur, eandem in se sentit. Non vero jam quaestio est de nomine, sed de re, quæ isto nomine indigitatur. Etenim fieri potest, ut quis rem agnoscat, seu ejusdem sibi conscius sit, etiamsi hæreat, num hoc vel istud nomen eidem sit tribuendum: id quod in affectibus facillime contingit, etsi ex distinctis notionibus eosdem judices. Cupiditatem vero liberandi eum, cujus commiseremur, a malo, quo affligitur, facta commiserantia produnt, & qui alterius commiseratur, in se ipso sentit, eandemque verbis significat, ubi facta in potestate sua non sunt.

§. 563.

Invidia ab odio & tristitia dependet, & cupiditatem infelicitatis alterius eundemque bono privandi & quo minus id obtineat impediendi continet. Invidiam ab odio dependere alias odio & tristitia jam demonstravimus (§. 707. 708. Psych. empir.), cumque tristitia, atque sine tristitia non concipiatur (§. 705. Psych. empir.), eandem cupiditate in quoque a tristitia dependere patet, quatenus nimirum ea contenta. Invidia non esset possibilis, nisi tristitia possibilis esset.

Ostendi vero idem potest etiam hoc modo. Invidia oritur, si alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur (§. 714. Psych. empir.), consequenter malem, si penes nos staret, ne eodem potiretur, vel eodem frueretur. Quoniam itaque hoc molestiam nobis cre-

R r r 2

at

at (§. 156.); ideo displicet, quod alter bono isto fruatur, aut frui debeat (§. 542. *Psych. empir.*), ac idem nobis repræsentamus per modum mali præsentis (§. 4.). Quamobrem cum odium concitetur, si quid in altero observamus, quod nobis displicet (§. 677. *Psych. empir.*), opinione autem mali præsentis concitetur tristitia (§. 623. *Psych. empir.*), causa invidiæ odium gignit & tristitiam, ideoque ab odio & tristitia dependet. *Quod erat unum.*

Enimvero invidia gignit cupiditatem infelicitatis alterius (§. 340.), consequenter ut alteri obtingant mala, quæ molestiam creant (§. 637. 569. *Psych. empir.*), cumque tendat ad alterum bono, quod ipsi invidemus, privandum, aut quo minus obtineat impediendum (§. 346.), ut is bono privetur & quo minus obtineat impediatur, respectu nostri per modum boni absentis, quod præter esse malle, nobis repræsentamus, ideoque cupiditas oritur (§. 810. *Psych. empir.*). Patet itaque invidiam continere cupiditatem infelicitatis alterius, eundemque bono privandi & quo minus obtineat impediendi. *Quod erat alterum.*

Probe notandum est, ne quæ diversa sunt inter se confundantur, & ne hæc confusio scrupulum cuidam injiciat, odium, a quo invidia dependet, concitari posse vel eadem causa, qua invidia concitatur, vel alia quacunque. Quodsi odium jam extiterit, antequam invidiæ causa adsit, nimirum antequam alteri bonum quoddam obtingit, id nova causa accedente majores vires capit, ipsamque ideo invidiam auget. Semper tamen odium ante concitatur, quam invidia animum invadit, fit ita, quod tempusculo imperceptibile hanc præcedat, quando alterum odisse incipimus de bono, quod ipsi invidemus. Cupiditas autem infelicitatis alterius eumque privandi bono, aut quo minus id obtineat

impediendi, ab invidia nunquam abest. Ast ne in dubitationem adducatur, quod in se satis manifestum est, cupiditatem istam intime perspicere debemus. Nimirum quem indignum judicamus bono, eundem dignum judicamus malo, ideoque cupiditas non modo intelligitur de malo privativo, quod in privatione boni consistit, quod alteri invidemus, sed de malo quocunque, quod creat molestiam voluptatem ex bono, quod alteri invidemus, percipiendam si non extinguentem, saltem imminuentem. Atque hinc ulterius facile intelligitur, non requiri ut invidens alteri bonum eundem eodem per se privare cupiat, aut si adhuc obtinendum, ipse impediat, quo minus obtineat; sed cupiditatem subsistere, etiamsi non extendatur ultra vota. Quamobrem objectum hujus cupiditatis sunt etiam, quæ casu quocunque funesto fiunt: quo contingente, ab invidente approbatur, quod factum est, ita ut cupiditas quasi rati habeat, quod casu, aut ab alio quodam factum est. Nihil hic asseritur, quod non experiri detur, modo non otiosi rerum humanarum spectatores esse velimus, & talia a nobis monentur, ut aliorum attentionem in observando excitemus, ac ita vice cotis fungamur.

§. 564.

Ab invidia dependet irrisio. Qui enim alteri invidet bonum, eundem indignum eodem judicat (§. 712. *Psych. empir.*), consequenter dignum judicat malo, quod ipsi obtingit. Cumque homines mala quæcunque, quæ aliis obtingunt, iisdem vitio vertant, et propterea putent, quasi famam eorum lædant, quod tanquam a posteriori satis notum jam sumimus, ex eo autem, quod alterum nris dignum existimamus, quæ opinione nostra famam alterius quomocunque lædunt, irrisio oriatur (§. 741. *Psych. empir.*); ab invidia irrisio dependet (§. 851. *Ontol.*).

Dependen-

tia irrisionis

ab invidia.

Alias

Alias jam monuimus, alios ob malum, quo ipsos dignos putamus, non irrideri, nisi quatenus id fama ipsorum adversum esse opinamur, siquidem vocabuli significatum strictiorem retinere velimus, quem eidem tribuit usus loquendi, nec eum ultra eundem extendere lubeat, quemadmodum a nonnullis fieri solet (§. 742. *Psych. empir.*). Quod autem homines mala etiam physica promiscue aliis vitio vertant, quæ per se fama ipsorum nihil detrahunt; noto notius est. Constat autem affectus sequi opinionem hominum, non vero niti veritate, quamdiu appetitus sensitivus non fuerit reductus ad consensum cum rationali, nec aversatio sensitiva ad consensum cum aversatione rationali. Quod si hoc factum fuerit, nec alteri invidemus sua bona, nec eum irridebimus, si mali quidpiam eidem accidit. Dantur etiam, qui irrisiorem restringunt ad malum levius, quod videant ob malum levius alios iridentes non tamen eosdem irridere, si grave quoddam ipsis accidat. Sed habet ipsa invidia suos gradus, qui cupiditatem mali alterius restringunt, ac dantur præterea causæ aliæ, quæ invidum ab irrisione avertunt, si malum fuerit gravius.

§. 565.

Quando irrisio ab invidia Quoniam *irrisio* ab invidia dependet (§. 564.), ex eo
autem oritur, quod alterum iisdem dignum judicamus, quæ
opinionem nostra famam ejus lædunt, vel eidem quomodo-
maxime de- *pendeat.* *docunque adversantur (§. 741. Psych. empir.); eadem ab*
invidia maxime dependet, si quis alteri famam invidet.

Exemplum habemus in eruditis, qui plus in moribus deficiunt, quam in literis profecerunt; & famam aliis invidentes eos publice deridendo aliis propinant, ut vel famam, quam habent, maculam adspargant, vel impendant, ne famam consequantur. Irrisores istiusmodi longe plurimos alit Germania nostra, ut verbis opus non sit, ubi rerum testi-

testimonia quotidiana adsunt. Irrisionem hanc alit literarum, quæ dicuntur, elegantiorum abusus, quo mirifice sibi placent levis, ne dicam abjecti animi homines. Cumque sibi persuadeant fore, ut, quemadmodum sibi placent, ita quoque placeant aliis, gloria ad irrisionem eos stimulat (§. 769. *Psych. empir.*). Multum in opinionibus hominum non modo inane inest, sed etiam pravi, iis præsertim, quibus affectus concitari solent.

§. 366.

Irrisio ab odio dependet & cupiditatem ledendi famam al- *Dependentia*
terius continet. Irrisio enim oritur, si quis alterum dignum irrisionis ab
existimat iis, quæ famam ejus lædunt, consequenter ma- odio & de
lis, quæ famæ adversa opinatur (§. 741. *Psych. empir.*), ide- cupiditate in
oque malum alterius, consequenter quod eidem tædia cre- ta contenta.
are potest (§. 569. *Psych. empir.*), appetit. Enimvero qui tædia
alterius appetit, eum odit (§. 669. *Psych. empir.*). Irrisio
itaque ab odio dependet (§. 851. *Ontol.*). Quod erat unum.

Tendit autem irrисio ad detrahendum famæ alterius
& labefactandam gloriam ejus (§. 350.). Quamobrem
respectu sui bonum existimat, ut alterius fama lædatur
(§. 893. *Psych. empir.*), consequenter cum hoc bonum
sibi repræsentet tanquam absens, quatenus nimi-
rum quid judicent alii sibi nondum innotuit, ex repræ-
sentatione autem boni absentis quod præsens esse malle-
mus, cupiditas oritur (§. 810. 805. *Psych. empir.*); irrисio
cupiditatem continet. Quod erat alterum.

Non est, quod excipias, non infrequens esse, ut deri-
deantur homines prorsus ignoti, quibus malum quoddam
obtingit, quod famam quomodocunque offendit. Etenim
si curatius omnes circumstantias consideres, deprehendes
(*Wolffii Ethica Pars II.*) § 333 adesse

adesse quædam, quæ odium quoddam tacite concitant, aut universale quoddam odium occlusum in animo latebit, quod in præsentem excitatum in appetitum sensitivum influit. Irrisior vero cupiditatem detrahendi famæ alterius prodit, quod malum, alterius, quo delectatur, in malam partem vertit, idemque divulgare studet, ita ut si casus contingat nullo modo a nobis dependens, alter tamen eundem meruisse dicatur propter facta mala, aut vitia, quæ ipsi imputantur. Magis manifesta hæc evadent suo loco, quando de vitiis sumus acturi: id quod de aliis quoque affectibus tenendum. Effectus nimirum affectuum non clarius elucescunt, quam ex eorum in vitia influxu: sunt enim vitiorum alimenta.

§. 567.

Cur irrisio sine gaudio non concipitur.

Irrisio sine gaudio non concipitur. Etenim cum irrisio tendat ad detrahendum famæ alterius (§. 350.), mala autem quæ alteri obtingunt, famæ ipsius adversa putat irrisor (§. 741. *Psych. empir.*), causam læsionis famæ præsentem agnoscit. Irrisionem famæ alterius cum respectu sui in numerum bonorum referat, per demonstrata in propositione præcedente n. 2. opinione autem boni præsentis concitetur gaudium (§. 624. *Psych. empir.*); irrisio sine gaudio non concipitur.

Ideo irrisionem per gaudium definivimus, utpote prædictam speciem, vi demonstrationis præsentis. Irrisores id in vocis habent, ut aliorum famæ labes adspargatur, occasione itaque detrahendi famæ aliorum oblata bonum quoddam est, quod appetunt. Ejus itaque participes facti gaudent. Irrisores delectari malo alterius, nemo in dubium vocat, ita ut ipsorum gaudium vulgo agnitum in affectuum numerum fuerit relatum. At cum gaudium concitetur opinione boni præsentis, ostendendum erat, quomodo representatione mali præsentis gaudium concitari possit. Irrisoribus paulo ante accensuimus litteratos, qui ut famæ aliorum detrahant eos

eos publice deridendos alijs propinant. Quantum vero latentur, si sibi persuadent, iniquis suis ac saepe ridiculis censuris aliorum famæ detractum iri; inde satis intelligitur, quod latibundi alijs narrent censuras suas, ut, quando in lucem publicam prodierint, ad eas legendas eos commoveant. Testantur idem, qui sese iisdem associant, ipsorumque censuris, quibus maculam adspargere conantur aliorum famæ, delectantur easque divulgare omni animi contentione conantur. Immo displicet utrisque, si torditiones ausus istiusmodi temerarios improbant non sine iusta indignatione, cum id intentioni ipsorum adversetur.

§. 368.

Acquiescentia in se ipso sine gaudio non concipitur, amorem *Dependentia sui alit* *& cupiditatem recte faciendi continet.* Acquiescentia acquiescentia in se ipso oritur, si facta nostra nobis tanquam bona recte in se ipso presentamus (§. 751. *Psych. empir.*). Quoniam itaque bona a gaudio *& in presenti opinione gaudium concitatur* (§. 624. *Psych. amore ac cupiditate in ea concipitur.*); sine gaudio acquiescentia in se ipso concipi nequit. Quod erat primum. contentis.

Enimvero cum ex eo, quod bene seu recte a nobis factum putamus, voluptatem percipiamus (§. 750. *Psych. empir.*), id nobis placet (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum amor oriatur, si quod nobis placet in altero observamus (§. 654. *Psych. empir.*), nosmetipsos quoque ob bene seu recte facta a nobis amamus. Acquiescentia igitur in se ipso amorem sui alit. Quod erat secundum.

Denique cum acquiescentia in se ipso tendat ad bene ac recte faciendum, quod faciendum in posterum (§. 357.); qui in se ipso acquiescit, in posterum facienda sibi

per modum boni absentis repræsentat. Quamobrem cum hac absentis repræsentatione concitetur cupiditas (§ 10. *Psych. empir.*); acquiescentia in se ipso continet cupiditatem recte faciendi. Quod erat tertium.

Definivimus acquiescentiam in se ipso per gaudium, cum utique gaudii species sit (§. 749. *Psych. empir.*), & quod bene factis gaudeamus, demonstravimus (§. 750. *Psych. empir.*), ut constaret definitionis nominalis realitas. Cum vero in Ethica potissimum attendantur definitiones reales, quibus continetur enumeratio affectuum (§. 536.), in præsentia ex ipsis definitionibus acquiescentiæ in se ipso & gaudii realibus demonstrare volumus, illam sine hoc concipi non posse. Quod amor sui eodem modo concitetur, quo amor alterius, nemo est qui dubitat. Et si quis scrupulosior fuerit, quam ut admittere velit definitionem, quæ de amore alterius loquitur, ad amorem sui ipsius trahi; is perpendat, quæ alias jam monuimus, in moralibus ac in primis quando de affectibus sermo est, hominem se spectare tanquam diversum a se ipso. Ceterum in se ipso acquiescens amorem sui haud raro prodit, ut in oculos omnium incurrat: unde etiam dicere solemus, quod amor sui ipsius nimium indulgeat is, cui ea, quæ facit, nimium placent. Videmus quoque in se ipso acquiescentem fovere cupiditatem in posterum similiter agendi, eandemque in nobis ipsis observamus levissima attentione, ita ut si alii inique reprehendant, quæ recte facta putamus, in posterum non aliter facere cupiamus. Inde est, quod dicere solemus, si adhuc faciendum esset, quod factum, nos non aliter facturos esse. Dulcedinem huius affectus prædicat *Cartesius* & quod recte prædicet demonstravimus (§. 764. *Psych. empir.*), ipsimet eandem satis experti sumus. Quamobrem cum hic ipse affectus magnum momentum habeat in philosophia morali; omniæ quoque operam dare debemus, ut eundem intimius perspiciamus.

§. 569.

§. 569.

*Acquiescentia in seipso gloriam suscitât, quamprimum facta, Quando ac-
 illius causa, ad iudiciû aliorum referuntur. Etenim acquie- quiescentia
 scentia in seipso oritur, si facta nostra nobis repræ- in se ipso
 sentamus tanquam bona (§. 751. Psych. empir.). Quod si gloriam su-
 ergo animum subit cogitatio de aliis, quid de factis scitet.
 sint iudicaturi, cum nobis facile persuadeamus fore ut
 etiam alii iudicaturi sint, bene ac recte a nobis factum esse,
 quod fecimus hac vero opinione gloria concitatur (§. 769. Psych.
 empir.); acquiescentia in seipso gloriam suscitât quamprimum
 facta, illius causa, ad iudiciû aliorum referuntur.*

Monuimus jam alias, fieri posse, ut uterque affectus con-
 jungatur, & si vel maxime in unum confundantur, utrum-
 que tamen ab altero manere distinctum, & propriam sibi
 retinere naturam, quemadmodum in qualitatibus quoque
 sensibilibus contingit. Quamobrem hic ostendendum erat,
 quomodo contingat, ut gloria sit individua comes acquie-
 scentia in seipso & eidem societur. Nec est, quod hæ-
 reamus in eo, quod benignum de actis nostris iudiciû
 nobis promittamus ab aliis, quæ ipsi bona & recta judi-
 camus. Quamvis enim experientia constet, de iis quoque,
 quæ bene ac recte a nobis facta sunt, male sentire alios,
 eadem tamen magistra docemur, non deesse alios, qui be-
 nignum de iis iudiciû ferunt, aut, si desint in præsentî,
 non defuturos in posterum. Quamobrem vix concipi potest
 casus, in quo quis sibi persuadet, ea, quæ a se bene ac re-
 cte facta putat, a nemine, neque in præsentî, neque in fu-
 turo tempore agnita iri. In præsentî plurimæ sunt ratio-
 nes, cur merita aliorum non agnoscantur, aut, si vel maxi-
 me agnoscantur, sinistris tamen aliorum iudiciis exposita
 sint; rationes istæ plerumque tales sunt, quæ futuro tem-
 pore cessant. Haud infimum locum hic tenet invidia, quæ
 post

post mortem si non semper, saltem plerumque cessat: studio dico, non semper. Fieri enim solet, ut homines, qui supra omnes eminere volunt, mortuis quoque invident laudem, quam merentur, ideoque ipsorum merita vel extenuent, vel bene & recte facta in malam partem interpretentur, cum nihil tam bene ac recte fieri possit, quod a malevolis iniqua interpretatione in pejus verti non possit. Non tamen seculum aliquod fingere licet, in quo omnino omnes hoc vitio laborant, si vel maxime gressus instar pestis, quæ quantumcunque sæviat, non tamen micat omnes. Et quia benigna aliorum de factis nostris iudicia nobis placent, easque optamus; quod maxime cupimus, id maxime credimus.

§. 570.

*Gloria in
quo consistat.*

Gloria in gaudio consistit. Gloria enim consistit, nostra ab aliis bona existimari putamus (§. 769. *Psych. empir.*). Quod si jam experimur benignum de iis aliorum iudicium, id tanquam bonum quoddam præsens nobis representamus: quod si vero saltem confidimus fore, ut ali de eo, quod fecimus, benignum iudicium latui sint, tamen istum, in quo id experturi sumus aut saltem eveniet, quod fore confidimus, nobis representantes, illud deus per modum boni præsentis nobis representamus. Quæ obrem cum representatione boni præsentis conicitur gaudium (§. 624. *Psych. empir.*); gloria in gaudio consistit.

Affectum, quem gloriam dicimus, oriri, sive benigna aliorum iudicium experiamur, sive idem saltem nobis polliceamur, experientia docet, & eadem magistra discimus ut in utroque casu gaudere. Quando vero facta nostra referimus ad opinionem aliorum, sicuti certum subiectum non spectat.

spectamus, ita quoque ad tempus animum non advertimus. Huic itaque affectui adhuc locus est, etiam si supponamus post obitum demum nostrum exituros quosdam, qui bene ac recte a nobis facta agniture atque laudaturi sunt. Negari equidem non potest, pro diversitate istorum casuum gradum affectus nunc esse majorem, nunc minorem; sed jam non quaestio de gradu, sed de existentia affectus sermo est. Definivimus gloriam per gaudium (§. 765. *Psych. empir.*), & realitatem hujus definitionis a priori evicturi demonstravimus, opinione benigni judicii aliorum de factis nostris gaudium concitari (§. 766. *Psych. empir.*). At hic ex definitione reali ostendendum erat, gloriam in gaudio consistere. Ceterum etsi hic brevitatis saltem causa factorum saltem bonorum ad opinionem aliorum relatorum mentionem fecimus; alias tamen jam monuimus affectum hunc extendi ad bona quaecunque alia ad aliorum opinionem relata.

§. 521.

Si benignum aliorum judicium adhuc expectamus, gloria a fiducia, aut saltem a spe dependet. Etenim si benignum aliorum judicium adhuc expectamus, tum idem nobis vel tanquam bonum, certo obtinendum, vel tanquam bonum eventui possibile representamus, ita tamen ut probabilitas obtinendi major videatur probabilitate non obtinendi. Quamobrem cum opinione boni certo obtinendi concitetur fiducia (§. 802. *Psych. empir.*), opinione autem boni eventui possibilis spes concitetur (§. 800. *Psych. empir.*); si benignum aliorum judicium adhuc expectamus, gloria a fiducia, aut saltem a spe dependet.

Gloria plerumque a fiducia dependet, raro saltem a spe, tumque spes ad fiduciam propius accedere debet, ut metui, qui fidem sociatur, praedominetur, aut is non attendatur, cum nullae rationes probabiles in contrarium cogitationem nostram

nostram subeant. Quemadmodum vero metus spes non ex-
tinguit, etsi eidem societur, ita quoque gloria ab illa de-
pendens non extinguitur,

§. 572.

Dependentia. Si benignum aliorum iudicium adhuc expectatur, gloria ab
gloria ab ac- acquiescentia in seipso dependet. Gloria enim excitatur opini-
quiescentia one benigni aliorum de factis nostris, aut nobis iudicii (§.
in se ipso. 769. 765. *Psych. empir.*). Enimvero qui putat alios de fa-
ctis suis, vel se bene iudicatu-
ros; is ea, quæ fecit, be-
ne a se facta opinatur. Quamobrem cum acquiescentia
in se ipso oriatur, si facta nostra nobis tanquam bona re-
præsentamus (§. 751. *Psych. empir.*); si benignum aliorum
iudicium adhuc expectamus, gloria ab acquiescentia in se
ipso dependet.

Fieri non potest, ut quis sibi persuadeat, alios de se &
factis suis bene iudicatu-
ros, si ipsemet de seipso & factis
suis male sentit, aut saltem veretur, ne male, aut minus
recte factum sit, quod fecit. Quamobrem nec fieri potest,
ut gloria concitetur iudicio aliorum, quod expectatur, nisi
ante concitata fuerit acquiescentia in seipso. Poteramus pro-
positionem præsentem per modum cotollarii inferre ex eo,
quod paulo ante demonstravimus, scilicet quod acquiescentia
in seipso gloriam suscitet, quamprimum facta illius cau-
sa ad opinionem aliorum referimus (§. 569.): tum enim
benignum aliorum iudicium gloriæ causa adhuc expectatur.
Ut tamen veritas propositionis præsentis evidentius constaret,
eandem indepen-
ter ab illa demonstrari consulumus.

§. 573.

De cupiditate in gloria recte faciendi quod faciendum est. Gloria continet cupiditatem felicitatis conservande & bene ac
te in gloria recte faciendi quod faciendum est. Gloria enim tendit ad con-
servan-
contenta. servan-

servandam felicitatem & ad recte faciendum, quod faciendum est (§. 371.). Quamobrem qui huic affectui indulget, is conservationem felicitatis & studium recte faciendi sibi repræsentat per modum boni absentis. Quoniam itaque opinione boni absentis concitatur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); gloria continet cupiditatem felicitatis conservandæ & bene ac recte faciendi, quod faciendum est.

Status, quo affectui præsentī indulgemus, spectatur tanquam abiens, quatenus consideratur tanquam in posterum continuandus. Et ut ita consideretur, ipsa dulcedo hujus affectus in causa est, quæ in continuationem ejusdem attentionem convertit. Status continuatio a bene ac recte in posterum agendi studio dependet, ideoque cupiditas felicitatem conservandi excitat cupiditatem bene ac recte faciendi, quod in posterum faciendum est. Nascuntur nobis inconsultis perceptiones & appetitiones ac aversiones ex se invicem, & philosophi est explicare, quomodo & quænam nascantur.

§. 574.

Pœnitentia in tristitia consistit. Etenim pœnitentia oritur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam male, aut minus recte facta, seu opinione mali a nobis patrati concitatur (§. 759. *Psych. empir.*). Quamobrem cum facta mala arguant mala nobis inhærentia, cum quoad facultates cognoscendi, tum quoad facultates appetendi & averfandi, itemque statum ejus repræsentent tanquam malum, quatenus nos obnoxios fecimus malis ex actionibus malis consequentibus, vel periculo eorum nos exposuimus; qui malum a se patratum sibi repræsentat, multa mala tanquam præsentia sibi repræsentat. Enim-
(*Wolffii Ethica Pars II.*) T t t vero

vero opinione mali præsentis tristitia concitatur (§. 623. *Pfych. empir.*); poenitentia igitur, quæ mali a nobis patratæ opinione concitatur, in tristitia consistit.

Poenitentiam per tristitiam definivimus (§. 755. *Pfych. empir.*), & realitatem ejus evicturi ostendimus mala a se patrata sibi repræsentantem contristari debere (§. 756. *Pfych. empir.*). At cum tristitia oriatur ex repræsentatione mali præsentis (§. 623. *Pfych. empir.*), malum vero a nobis patratum sit præteritum; ne circa definitionem realem tristitiæ dubium oriatur enumerationi effectuum adversum (§. 536.) ostendendum hic erat, quod tristitia, in qua consistit poenitentia, non aliter quam malorum præsentium repræsentatione, quamvis acutiores ex demonstrationibus alias datis (§. 756. 758. *Pfych. empir.*), id per se videre poterant. Equidem constat animum poenitentis potissimum torqueri malis, quibus se obnoxium reddidit, veluti metu pænæ, quando talis metuenda; non tamen propterea excludenda sunt mala facultatibus animæ inherærentia, quæ produunt facta, quamvis in perceptione confusa latentia non appericiantur. Constat enim ex anterioribus, eadem in actus aversationis sensitivæ influere, atque affectum reddere vehementiorem. Immo quando poenitens ad objectum affectus animum attendit, eundem quoque sibi conscius efficitur, & verbis eundem prodit. Nihil itaque a nobis in demonstratione sumitur, quod experientiæ repugnat.

§. 575.

De fuga infelicitatis & poenitentia continet fugam infelicitatis & cupiditatem factam infelicitatis & infelicitatem reddendi, & malo patrando in posterum abstinendi. Poenitentia enim tendit ad depellendam infelicitatem (§. 363.) factam infelicitatem consequenter se liberandi a molestia, live torquentem animum reddentem (§. 637. *Pfych. empir.*). Quoniam

que poenitens istiusmodi statum, qualis praesens est, pro tem di *§ a ma-*
pore futuro sibi repraesentat tanquam malum adhuc ab-*to patrando*
sens, quod abesse cupit, ex repraesentatione autem mali *abstinendi in*
fuga oritur (§. 818. *Pfych. empir.*), poenitentia fugam con-*poenitentia*
tinet infelicitatis. *Quod erat primum.* *contenta.*

Enimvero quem poenitet, is factum infectum redde-
re mallet (§. 761. *Pfych. empir.*). Quoniam igitur, si hoc fie-
ri posset, a tædiis, quibus torquetur animus, liberaretur, subla-
ta quippe eorundem causa, liberatio vero ab istis tædiis
in numerum bonorum referatur (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*);
per modum boni absentis, quod praesens esse mallet, si-
bi repraesentat, ut factum infectum reddatur. Quamob-
rem cum hac repraesentatione concitetur cupiditas (§. 810.
Pfych. empir.); poenitentia cupiditatem factum infectum
reddendi continet. *Quod erat secundum.*

Denique poenitentia tendit ad propositum id, cu-
jus poenitet, posterum non faciendi (§. 363.), consequen-
ter a malo abstinendi (§. 759. *Pfych. empir.*). Quoniam
itaque illum statum, quo animus liber est a tormentis ob
mala patrata, poenitens sibi tanquam bonum repraesentat
(§. 4.), consequenter etiam abstinentiam a malo, tanquam
medium eum obtinendi, repraesentatione autem boni ab-
sentis cupiditas concitatur (§. 810. *Pfych. empir.*); poe-
nitentia cupiditatem a malo patrando in posterum abstinenda
continet. *Quod erat tertium.*

Poenitentiam esse affectum molestissimum, jam alias osten-
dimus, tam a priori, quam a posteriori (§. 758. *Pfych. empir.*), utur pro diversa mali, cui obnoxium se fecit poe-
nitens magnitudine, nunc magis, nunc minus molestus sit (§. 256.).
Constat etiam affectum hunc perennare, quatenus memoria ma-
le facti durat, ut ex improvise resuscitetur. Hominem
itaque infelicem reddit. Statum vero suum dum intueretur

pœnitens, eundem spectat vel tanquam præsentem; quatenus tædiis jam actu torquetur, vel tanquam absentem, quatenus prævidet, pœnitentia resuscitata, eundem in posterum rediturum. Quamobrem si eundem spectat tanquam rediturum, malum quoddam absens sibi repræsentat, fugæ causam, & quatenus liberationem a præsentē & evitacionem futuri spectat, bonum quoddam absens sibi repræsentat, cupiditatis causam. Enimvero si appetitus fertur in finem, nimirum liberationem a malo præsentē & evitacionem futuri, necesse est ut etiam feratur in medium. Ac ideo excitatur cupiditas factum infectum reddendi, ut causa molestiarum sublata tollerentur molestiæ, quamvis cum id impossibile sit ultra vota non extendatur, & cupiditas a malo in posterum abstinendi, quamvis postea vincatur ab affectibus aliis, quando parandi occasio offertur. Nihil hic asserimus, quod experiri non poteramus, modo ad ea, quæ experientia offert, attentionem & acumen sufficiens asseramus: satis enim constat de eadem re non omnes eadem observare.

§. 576.

Dependentia pudoris a pœnitentia. Quamprimum pœnitens factum ad aliorum opinionem refert, pudore suffunditur, Quem enim facti pœnitet, is sibi hoc tanquam malum, aut minus rectum repræsentat (§. 759. *Psych. empir.*). Quodsi ergo hoc factum ad aliorum opinionem refert, aliorum censuram sibi repræsentat. Quamobrem cum ex hac repræsentatione nascatur pudor (§. 779. *Psych. empir.*); quamprimum pœnitens factum suum ad aliorum opinionem refert, pudore suffunditur.

Qui famæ suæ amans est, facta sua ad aliorum opinionem statim refert, quando ejusdem pœnitet. Est autem hominibus natura insitus aliquis famæ amor, ut ideo contemptum sui & convicia ferre non possint atque his irascantur,

rar, qui male facti ipsis obijciunt. Equidem fieri potest, ut is supprimatur affectibus aliis prædominantibus, non tamen prorsus extinguitur. Ex propterea pessimi hominum habentur, qui omnem prorsus pudorem exuerunt. Pudor itaque perpetuus fere poenitentiae comes est, quamvis subinde quasi in fundo lateat. Supra vero jam ostendimus, quando ad poenitentiam accedat odium facti (§. 364.), & quando is, quem facti poenitet, sibi metipso indignetur, aut prorsus irascatur (§. 365.).

§. 577.

Quando poenitens veretur, ne factum aliis innotescat; metu nascitur, ac inde porro cupiditas celandi factum. De metu & Etenim cupiditate quando poenitens veretur, ne factum aliis innotescat; is si celandi facti tanquam malum repræsentat, ut factum suum ad notitiam aliorum perveniat: malum vero hoc adhuc absens esse, per se patet, quippe quod aliter spectari nequit, quam tanquam futurum & eventu possibile. Enimvero opinione mali eventu possibilis concitatur metus (§. 822. *Psych. empir.*). Quamobrem si poenitens veretur, ne factum aliis innotescat, metus nascitur. *Quod erat unum.*

Enimvero metus cupiditatem includit, malum scilicet, quod metuimus, evitandi (§. 553.). Quamobrem si poenitens metuit, ne factum, cujus ipsum poenitet, aliis innotescat, consequenter si fieri posse opinatur, ut ad aliorum notitiam perveniat; cupiditas celandi factum accenditur. *Quod erat alterum.*

Supponit utique metus pudorem, si quis nolit maculam adspergi famæ suæ. Dantur vero etiam causæ aliæ, cur quis nolit, factum suum aliis innotescere, veluti si poenam incurrit, aut damnum quoddam inde emergit. Quamobrem

rem saltem diximus, poenitentem vereri, ne factum aliis innotescat: ut autem vereatur, ne hoc fiat, requiruntur rationes, ob quas factum suum aliis, aut certis quibusdam innotescere nolit, & quod hoc fieri possit, sibi persuadere debet. Etenim tum sibi malum tanquam eventu possibile repræsentat, quod ne præsens fiat mavult. Quoniam vero depulsio hujus mali dependentiam a nobis includit; si ad hanc animus attenditur, alii porro nascuntur affectus a metu ac spe originem ducentes, quemadmodum facile per se videbit, qui ea ad animum revocat, quæ in anterioribus demonstrata sunt. Verum enimvero hæc probe consideranda sunt, ubi ratio vehementiæ poenitentiae reddenda, quæ pro diversitate circumstantiarum plurimum variat.

§. 578.

Pudor num *Pudor in tristitia consistit.* Quem enim pudet malum, *species tristi-* quod fecit, vel quod sibi esse opinatur (§. 779. *Psych.* *empir.*); is malum quoddam sibi præsentat. Quamobrem *tia sit.* cum opinione mali præsentis concitetur tristitia (§. 623. *Psych. empir.*); pudor in tristitia consistit.

Idem jam aliter demonstravimus, realitatem definitionis nominalis pudoris, quippe quem per tristitiam definivimus (§. 774. *Psych. empir.*), evicturi (§. 775. *Psych. empir.*). Cur vero hic aliter adhuc ostendamus, ratio eadem, quam in anterioribus jam dedimus. Non est quod objicias, tristitiam non apparere in omni pudore. Dantur enim tristitiæ plures species, quæ a se invicem differunt, quemadmodum coloris rubri, aut dulcedinis, sicuti mala omnia non sunt prorsus eadem & pro diversitate sua diversimode commovent appetendi atque averfandi facultatem. Accedit, quod pro diversitate circumstantiarum pudori associantur affectus alii complures, quibus tristitia, in qua pudor consistit,

fit, modificatur, ut novam quandam induat formam. Alia, quæ adhuc dubium quoddam movere poterant, rejicimus in alium locum.

§. 579.

Pudor continet cupiditatem delendi memoriam facti, quod De cupiditate nos pudet, si aliis jam innotuit, & metum, ne aliis innotescat, & te ac metu cupiditatem id celandi, si nondum innotuit. Etenim pudor tenet in pudore ad delendam memoriam facti, quod nos pudet (§. contentis. 375.), utique si aliis jam innotuit, quod per se patet. Deletionem igitur memoriæ facti pro bono habet (§. 156.); quod absens esse, per se patet. Quamobrem cum opinione boni absentis cupiditas concitetur (§. 810. Psych. empir.); pudor continet cupiditatem delendi memoriam facti, quod nos pudet. Quod erat primum.

Quodsi malum, quod nos pudet, aliis nondum innotuerit; cum nihil sit tam tectum, quin detegatur, tanquam malum eventu possibile nobis repræsentamus, ut ad aliorum notitiam id perveniat. Quoniam itaque opinione mali eventu possibilis metus concitatur (§. 822. Psych. empir.); si malum, quod nos pudet, aliis nondum innotuerit, metum pudor continet. *Quod erat secundum.*

Tendit autem pudor ad factum, quod aliis nondum innotuit, aliorum notitiæ subtrahendum (§. 375.), consequenter idem celandum. Quamobrem cum occultatio facti spectetur tanquam bonum absens, opinione autem boni absentis cupiditas concitetur (§. 810. Psych. empir.); pudor cupiditatem celandi factum continet. *Quod erat tertium.*

Ex cupiditate delendi memoriam facti & factum celandi pro varietate circumstantiarum alii adhuc nascuntur affectus,
piz.

praesertim si utramque consideretur quoad dependendum : nobis. Sed ut de his dicamus, vix opus esse videtur, tum quod ex iis, quae in anterioribus demonstrata sunt, facile intelligantur, tum quod suo loco plura de iisdem dicenda erunt. Nascitur cupiditas celandi factum ex ipso metu (§. 553.), quem supponit, ut etiam ex eo, quod mortis contineat cupiditatem, evitandi scilicet malum, quod memimus, demonstrari possit, pudorem continere cupiditatem celandi factum, quod nos pudet.

§. 580.

Quando poenitentia pudoris comes. Factorum, quae nos pudet, non etiam poenitentia oritur, si persuasi simus, malum, quod fecimus, innotuisse aliis, aut cogitemus, id aliis innotescere posse (§. 779. *Psych. empir.*). Quod igitur fecimus tanquam aut minus recte factum nobis representamus. Quamobrem cum opinione mali a nobis perpetrati poenitentia oritur (§. 759. *Psych. empir.*); si quod fecimus, id nos poenitet, ejusdem etiam nos poenitet.

Equidem non diffitemur, dari nonnullos, quos factum pudet, ejusdem tamen non poenitet. Ast tam affectus alii vehementiores poenitentiam vincunt, quam tamen etsi momentaneam subinde suscitatur pudor, quando animum nimis inquiet. Ceterum hic supponitur, pudore suffundi animum, aut quam poenitentia oritur, ac tunc imprimis, quando reum famae habemus, utut malo delectemur, aut si pro expectationem de eo, quod fecimus, male judicant, nos vero veritatem judicii agnoscimus. Propositionem vero praesentem alias jam aliter ostendimus, atque a posteriori confirmavimus (§. 783. *Psych. empir.*).

§. 581.

Dependentia cupiditatis A gratitudine dependet cupiditas bene facienda bene fieri. Etenim gratitudo tendit ad promovendam felicitatem & depl.

depellendam infelicitatem benefactoris (§. 379.) & ad bonum bono referendum (§. 381.). Quoniam igitur beneficia consistunt in bonorum collatione & malorum depulsione (§. 21. part. 4. Jur. nat.); gratus benefactori præstanda sibi repræsentat per modum boui absentis. Quamobrem cum opinione boni absentis concitetur cupiditas (§. 810. Psych. empir.); si quis gratum habet erga benefactorem animum, cupiditas inde oritur, consequenter cupiditas benefaciendi benefactori a gratitudine dependet (§. 851. Ontol.).

Cupiditas hæc non ultra vota extenditur, siquidem in potestate beneficiarii non sit benefactori bonum bono actu referre, aut ipso facto gratitudinem eidem declarare. Adeo arcto vinculo cum gratitudine connexa est, ut cum ea hæc quoque tollatur.

§. 582.

A gratitudine dependet gaudium, si benefactori bonum obtingit; commiseratio, si quid mali accidit. Qui enim gratum gaudii habet erga benefactorem animum, eundem amat (§. 784. commiserati-Psych. empir.), ideoque eundem considerat tanquam se ipsum (§. 659. Psych. empir.), consequenter si ipsi contingat aliquod bonum, id spectat ac si obtingeret sibi ipsi. Quoniam itaque opinione boni præsentis gaudium concitatur (§. 624. Psych. empir.); a gratitudine gaudium dependet, si benefactori bonum obtingit. Quod erat unum.

Similiter si quis gratum habuerit erga benefactorem animum, eundem amat (§. 784. Psych. empir.). Sed qui alterum amat, ejusdem commiseratur (§. 688. Psych. empir.), si quid mali eidem accidit (§. 695. Psych. empir.).

(Wolffii Ethica Pars II.) Uuuu Quam-

Quamobrem qui gratum habet erga benefactorem suum animum, ejusdem commiseratur, si quid mali ipsi acciderit, consequenter a gratitudine dependet commiseratio. *Quod erat alterum.*

Non minus malum, quam bonum benefactoris tanquam proprium spectat, qui gratum erga ipsum habet animum. Utrumque affectum auget cupiditas eidem benefaciendi (§. 380.), ac propterea contingit, ut bono benefactoris haud raro magis delectetur beneficiarius, quam benefactor, & malo ejus magis, quam ipse contristetur. Nimirum gradus gaudii & tristitiae beneficiarii a magnitudine amoris potissimum dependet, non vero a magnitudine boni & mali, a qua magnitudo affectus, quo commovetur animus benefactoris, dependet, & quae nec eadem utrisque videtur, cum unusquisque eandem ex se & statu suo aestimet. Amor enim accendit cupiditatem benefaciendi benefactori & quamvis hæc in votis terminetur, beneficiarius tamen ardenter cupit, ut bonis quibusvis cumuletur benefactor, & male quantumlibet minima ab eodem absint.

§. 583.

De cupiditate in favore contenta.

Cui favemus, eidem quoque cupimus. Si quis enim alteri favet, eundem amat (§. 791. *Psych. empir.*), consequenter quod voluntatem alteri creat appetit (§. 650. *Psych. empir.*), ideoque quod ipsi bonum est (§. 389. *Psych. empir.*). Quoniam itaque bonum alterius tanquam absens sibi representat, opinione autem boni absentis concitatur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); cui favemus, eidem quoque cupimus.

Cupiditas boni ejus, cui favemus, adeo arcto vinculo cum favore cohaeret, ut ab eo separari minime possit, ideoque etiam pro gradu favoris gradus cupiditatis variat. Ut vero

vero favor tendat ad eum, cui favemus, in promovenda felicitate aliis præferendum (§. 383.), ratio singularis amoris, quæ in aliis deficit (§. 792. *Psych. empir.*), efficit. Prælatio igitur ipsius non supponit alium affectum, quam cupiditatem felicitatem ejusdem promovendi, sed saltem in casu, in quo idem pluribus præstari poterat, ad ipsum restringit, quia amor erga ipsum prævalet, ex quo tanquam fonte suo cupiditas promanat. Non tamen prælatio semper debetur favori, aut favori majori: sed dantur etiam causæ aliæ ab hoc affectu nullo modo pendentes, quæ appetitum determinant, quemadmodum experientia abunde docet. Quæ vero hujus loci non sunt, de his ut in præsentī dicatur ratio nulla suadet.

§. 384.

Quoniam cui favemus, eidem quoque cupimus (§. *Dependentia* 583.), cupiditas vero tendit etiam ad malum absens aver-commiseratendum, & ad liberationem a præsentē (§. 388.); cui fa-onis a fa-venius, ejusdem quoque, si quid mali ipsi obtingit, aut metuendum, vore. commiseramur (§. 695. *Psych. empir.*), consequenter cum eum, cui favemus, in felicitate ejus promovenda aliis, quos amamus, præferamus (§. 793. *Psych. empir.*), in communi plurimum miseria nos propius tangit miseria ejus, cui favemus, quam ceterorum.

Commiseratio in præsentī casu effectus favoris est. Quemadmodum itaque amor, in quo favor consistit (§. 791. *Psych. empir.*), ob rationem singularem, ob quam concitatur (§. 792. *Psych. empir.*), ad certam personam singulari modo restringitur, ut eam bono præ ceteris dignam & malo indignam censeamus; ita etiam commiseratio ab amore dependente (§. 688. *Psych. empir.*) ad eandem eodem modo restringitur. Experientia hoc satis superque testatur. Etenim si commune quoddam

Uuuu 2

malum

malum pluribus contingit, veluti si incendio vastus fuerit
 aedes, qui commune damnum dolent, se tamen imprimis
 dolere damnum ejus ajunt, cui favent, hoc ipso favorem
 prodentes. Idem effectus, qui favoris est, ut personam
 quandam in promovenda felicitatis aliis præferamus, a gradu
 etiam amoris dependere potest: id quod notandum, ne ex-
 perientia minus cautos confundat.

§. 585.

*Dependentia
 hilaritatis a
 tristitia &
 cupiditate
 & quænam
 cupiditas in
 ea continetur.*

Hilaritas a tristitia & cupiditate liberationis a malo dependet
 & cupiditatem vitandi simile malum in posterum continet. Hila-
 ritas enim oritur, si nobis repræsentamus malum, rem tæ-
 dii creatricem, tanquam tædia non amplius creaturum (§.
 556. *Psych. empir.*). Quamobrem cum malum præsen-
 titiam concitet (§. 623. *Psych. empir.*), quæ tendit ad in-
 felicitatem, consequenter ad tristitiam, tædiorum prædo-
 minium (§. 637. 619. *Psych. empir.*), depellendum (§. 279),
 ideoque cupiditatem liberationis a malo includit (§. 810.
Psych. empir.); hilaritas a tristitia & cupiditate liberationis
 a malo dependet. *Quod erat unum.*

Enimvero hilaritas ipsa tendit ad malum, a quo li-
 berati sumus, aut periculum, quod evanuit, in posterum
 præcavendum, quantum in potestate nostra fuerit: quodsi
 in ea non fuerit præcavere malum, saltem ad vota tendit
 (§. 417.). Quando igitur hilares sumus, malum, a quo li-
 berati sumus, tanquam absens, quod tamen redire possit,
 nobis repræsentamus, atque ideo evirationem istius mali in
 posterum tanquam bonum absens. Quamobrem cum o-
 pinione boni absentis cupiditas concitetur (§. 810. *Psych.*
empir.); hilaritas continet cupiditatem in posterum vitandi
 istiusmodi malum, a quo liberati sumus. *Quod erat alterum.*
 Hila-

Hilaritas concipi nequit sine memoria mali, a quo liberati sumus, atque tristitia, quae animum affligit, itemque cupiditas, ut ab illo liberemur. Quamobrem cum jam experiamur nos voti nostri compotes factos esse ac potitos bono, quod auxilii optabamus; non est quod dubitemus hilaritatem a tristitia & cupiditate liberationis a malo dependere (§. 851. *Ontol.*). Hilaritatem vero optare, ne istiusmodi malum denuo sibi obtingat & ubi a se quodammodo dependet, ut id in posterum evitet, asseverare, quod in posterum cautius sit mercaturus, ne denuo in istiusmodi malum incidat, noto notius est. Atque hoc pacto hilaris abunde prodit cupiditatem in hilaritate contentam. Quoniam sine memoria mali, quo vexabamur, & cupiditatis, ut ab eodem liberaremur, hilaritas concipi nequit; ideo quoque videmus languescere memoria status tristitiae languescere quoque hilaritatem, ita ut tandem memoria liberationis a malo diu praeteritae parum aut nihil nos commoveat, etiamsi maxima fuerit hilaritas, cum e malo emergeremus. Praeteritorum memoriae vim in appetitum sensitivum & aversionem sensitivam quod dies sensim sensimque imminuat, unusquisque in se experiri potest. Ac ideo quoque dies imminuit tandemque extinguit affectus, qui concitantur opinione boni, vel mali praesentis, utut ea per modum praesentis recens memoria adhuc repraesentet.

§. 586.

Fastidium continet fugam ejus, quod fastidimus. Fastidium De fuga in unum enim oritur, si quod nobis tanquam bonum repraesentamus, idem deinceps tanquam malum repraesentemus (§. 859. *Psych. empir.*). Quamobrem cum id, quod fastidimus, nobis repraesentemus per modum mali absentis, opinione autem mali absentis fuga concitetur (§. 813. *Psych. empir.*); fastidium continet fugam ejus, quod fastidimus.

Uuuu 3

Sine

Sine fuga ejus, quod fastidimus, fastidium concipi nequit, siquidem fastidium sumamus in significato strictiori, ut a satietate distinguatur, quomodo fieri debet, si id in numerum affectuum referre velimus, qui in actibus vehementioribus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ, consistunt (§. 603. *Psych. empir.*). Ne igitur dubia inania negotium facessant, propositionem sequentem addere lubet.

§. 587.

*Quid satietas
contineat.*

Satietas non continet fugam ejus, quæ antea delectabamur; sed saltem privationem cupiditatis, seu in hac consistit. Etenim satietati locus est, si ex eo non amplius voluptatem percipimus, ex quo antea percipiebamus, nullam tamen molestiam. Quamobrem id, quod nobis antea representabamus tanquam bonum, nunc nobis neque tanquam bonum, neque tanquam malum representamus (§. 4.). Quoniam itaque nonnisi opinione boni presentis cupiditas (§. 814. *Psych. empir.*), nonnisi opinione mali absentis, fuga concitatur (§. 813. *Psych. empir.*); satietas nec cupiditatem, nec fugam continet. Quod erat unum.

Quia tamen antea id cupiebamus, quod nunc non cupimus, per demonstrata; satietas privationem cupiditatis continet, seu in ea consistit.

Experimur id plerumque, quando sensibus grata quæ fuerunt grata esse desinunt, non tamen ingrata fiunt: tum enim illis non amplius idem statuimus pretium, quod antea statueramus. Atque hic casus est, quando dies imminuit delectationes sensuales, etiam si innocuas sint, aut saltem videantur. Quamvis vero istæ, quæ sensum hilarabant, non amplius amemus, ut cupiditatem concitare possent; eadem tamen nec odimus, ut fuga concitari queat. In satietate igitur

igitur non apparet nisi privatio cupiditatis, quæ antehac animum invadebat. Quod si hæc probe perpendas, satietatem a fastidio facile distingues, eandemque distingui ab hoc debere agnoscas.

§. 888.

Desiderium a spe, vel fiducia, dependet, & cupiditatem boni, Dependens quod expectamus, & si quidem mora adventum boni seu ejus, quod desiderii a spe expectamus, in dubitationem adducit, metum continet. Desiderium enim oritur, si mora adventus boni, quod speramus, & cupiditatem nobis creat (§. 853. Psych. empir.). Quoniam itaque ac metu in que desiderium sine spe concipi nequit, utpote quod superius contentis. ponit objectum quod in spe habemus, desiderium a spe dependet. Quod erat primum.

Primum vero si de adventu boni nulla nobis superest dubitatio, ut id, quod expectamus, certo adventurum putemus, cum hac opinione fiducia concitetur (§. 894. Psych. empir.), sicque spes in fiduciam abeat, desiderium a fiducia dependet. Quod erat secundum.

Ex definitione desiderii porto patet, nos bonum, quod speramus, vel certo expectamus, nobis repræsentare per modum boni absentis, quod præsens esse mitemus. Quamobrem cum hac opinione concitetur cupiditas (§. 810. Psych. empir.); desiderium continet cupiditatem boni, quod expectamus. Quod erat tertium.

Denique cum spei metus societur, si sperans animum advertit ad possibilitatem boni obtinendi, atque animadvertit, fieri adhuc posse, ut id non obtineat, (§. 433.) quando desiderium a spe dependet, metum continet.

rinet, si mora adventum boni, seu ejus, quod expectamus, in dubitationem adducit. *Quod erat quantum.*

Fiducia metum omnem excludit (§. 551.), consequenter desiderium metum continere nequit, nisi quando a spe dependet. Qua igitur de causa metus spei, eadem etiam de causa desiderio accedit. Cui vero mora adventum boni, quod expectamus, in dubitationem adducit, ex circumstantiis intelligitur. Mora vero molestior accidit pro diverso gradu cupiditatis boni, quod expectamus. Dantur vero etiam causae aliae, quas circumstantiae desiderantis suggerunt.

§. 589.

In quonam ira consistat. Ira consistit in tristitia, odio personae injuriam facientis & cupiditate vindictae, eidemque pro diversitate circumstantiarum affectus alii permiscetur. Ira enim concitatur opinione injuriae nobis factae, seu opinione mali ex facto alterius nobis vel aliis emergentis (§. 368. *Psych. empir.*). Quoniam itaque factum alterius nobis representamus per modum mali praesentis, opinione autem mali praesentis tristitia concitatur (§. 623. *Psych. empir.*); quin in ira tristitia adsit, dubitandum non est. *Quod erat primum.*

Quoniam vero ex facto alterius, quod nobis tanquam malum representamus, molestiam percipimus (§. 569. *Psych. empir.*), id vero, ex quo molestia percipitur, nobis displicet (§. 542. *Psych. empir.*); factum, quo ad iram concitatur, utique displicet. Quamobrem cum odium oriatur, si quid in altero nobis displicet (§. 674. *Psych. empir.*); in ira quoque odium adest. *Quod erat secundum.*

Ex hoc autem odio nasci cupiditatem vindictae, quando irascimur, jam alias demonstravimus & a posteriori con-

confirmavimus (§. 872. *Psych. empir.*), Quod erat tertium.

Denique quod pro varietate circumstantiarum accedant affectus alii, atque iræ permisceantur, alibi quoque jam ostendimus (§. 863. & seqq. *Psych. empir.*) & datis circumstantiis ex definitionibus affectuum realibus facile colligitur, quinam affectus in dato casu iræ permisceantur. Quod erat quartum.

Patet itaque iram consistere in tristitia; odio personæ injuriam facientis & cupiditate vindictæ, eidemque pro diversitate circumstantiarum affectus alios permisceri.

Si tristitia sumatur pro tædiorum, seu molestiarum prædominio (§. 619. *Psych. empir.*); nullum supererit dubium, quin tristitiæ species sit ira, quamvis a tristitia simplici prorsus diversa appareat, quia tristitia odio & cupiditate vindictæ una concitatis & aliis affectibus eidem permixtis ita modificatur, ut aliam quasi formam induat. Prodit autem tristitia sese, si ceteri affectus langvescunt, aut prorsus extinguuntur, ut sola residua maneat: prodit quoque eandem ploratus inprimis fœminarum, quas facile lachrymas effundere notum est. Non autem est, quod dubitemus, tristitiam in principio concitari, utut tempusculo imperceptibili sese eidem jungant odium & cupiditas vindictæ, ac pro datis circumstantiis affectus alii, ita ut ideo a nobis nonnisi simul appercepiantur, & ita confusa affectus mixti perceptio prodeat. Cum vero ira tendat ad vindictam (§. 422.), cupiditas vindictæ in ira præ ceteris affectibus elucet atque vultus, gestus & verba eandem produnt, odium vero & affectus ceteri casu superaccedentes quasi occlusi latent.

§. 590.

Quoniam ira potissimum in tristitia, odio & cupiditate vindictæ consistit (§. 589.), indignatio vero ab ira *In quoniam indignatio in consistat.*
(*Wolffii Ethicæ Pars II.*) XXX

in eo differt, quod absit vindictæ cupiditas (§. 873. *Pfych. empir.*); in indignatione tristitia ac odium invicem permiscetur.

Indignatio non modo gradu differt ab ira, quia cupiditas vindictæ abest, quæ vehementiam iræ valde augeat, verum etiam quia alienum malum minus nos movet quam proprium, nisi impense alterum amemus, quo in casu quoque irascimur ob injuriam alteri illatam (§. 874. *Pfych. empir.*). Accedit eadem de causa, quod in indignatione odium non eandem capiat vires, quam in ira (§. 873. 879. *Pfych. empir.*). Ideo sane contingit, ut gradus indignationis adeo decrescat, ut nulla fere vehementia, qualis ad affectum requiritur (§. 693. *Pfych. empir.*), observetur.

§. 591.

De actibus
ordinariis
appetitus
sensitivi &
aversationis
sensitivæ.

Actus ordinarii, seu minus vehementes appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ sunt affectus nascentes. Etenim cum appetitus sensitivus & aversatio sensitiva suos habeat gradus (§. 599. *Pfych. empir.*), atque affectus non sint nisi actus vehementiores (§. 603. *Pfych. empir.*), cum quibus extraordinarius sanguinis & fluidi nervei in corpore motus conjungitur (§. 611. *Pfych. empir.*), qui vero perinde ac ceteri actus (§. 580. 582. *Pfych. empir.*) confusa boni & mali representatione concitantur (§. 605. *Pfych. empir.*); affectus a ceteris actibus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ nonnisi gradu differunt, sicuti motus sanguinis ordinarius ab illo extraordinario, qui affectibus respondet, nonnisi gradu differt. Actus igitur ordinarii, seu minus vehementes appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ sunt affectus nascentes.

Anima vulgo dicitur pati, quatenus habet perceptiones confusas, ac inde oriuntur actus appetitus sensitivi & aversationis.

sationis sensitivæ, seu appetitiones & aversiones; agere autem, quatenus habet perceptiones distinctas ac inde dependentes actus appetitus & aversionis rationalis, seu volitiones & nolitiones. Et ideo omnes appetitiones & aversiones confusis perceptionibus suscitatae, non spectato gradu eorundem, sunt passionēs animæ, atque hoc modo cum affectibus in sensu strictiori sumtis, quemadmodum a nobis factum (§. 603. *Psych. empir.*), communi hoc nomine sub eodem genere comprehenduntur. Sunt autem revera affectus nascentes, qui nondum adulti vires nondum acquisiverunt, in quibus ipsorum vehementia consistit, sicuti infantes, utut nondum virili robore gaudeant, non minus homines sunt, quam adulti. Immo docet experientia appetitiones & aversiones simplices seu ordinarias vires acquirere & in affectus degenerare, si magnitudo boni & mali, vel aliarum circumstantiarum, a quibus vehementia affectus dependet, exaggerentur, sicuti ex adverso affectus reducuntur ad appetitiones & aversiones ordinarias, si eadem extenuentur. Enimvero non nudæ speculationis gratia hæc dicuntur, sed propter usum, quem habent in philosophia morali, cum in praxi morali omnes actus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ, nullo respectu habito gradus eorundem, seu omnes animæ passionēs in eundem censum referantur.

§. 542.

Qui affectibus uti, non abuti, eosque regere voluerit, pendere debet, quo tendant singuli affectus, & num hoc, ad quod utendi & re-obtinendum, vel depellendum tendunt, sit legi naturæ consentaneum, gendi affectus an vero eidem repugnet. Usus enim affectuum in eo consistit, ut tendant ad obtinendum verum bonum & ad depellendum verum malum (§. 517.), abusus vero in eo, ut tendant ad malum committendum, bonum vero omittendum vel impediendum, seu homines impellant ad actiones malas (§. 520.),

X xxx 2

&

& affectus reguntur, si diriguntur ad obtinendum verum bonum, & depellendum verum malum, atque coercentur, ne eorum impetu abrepti ruamus in malum & iacturam boni faciamus, sive quod actu habemus, sive quod consequi possumus (§. 528.). Necesse igitur est, ut perpendamus, quo tendant singuli affectus, & ne agamus quod legi naturæ repugnat, cujus indispensabilis obligatio est (§. 142. part. 1. *Phil. pract. univ.*); utrum hoc, ad quod obtinendum vel depellendum tendunt, sit legi naturæ consentaneum, an eidem repugnet.

Non alio fine ostendimus, quo tendant singuli affectus, quam quia hoc nosse debemus, si affectibus uti, non vero abuti velimus (§. 519.), eosdemque regere (§. 535.). Poteramus igitur ex principiis in superioribus evictis de singulis affectibus demonstrare, in quonam eorum usus & abusus consistat, & quomodo sint dirigendi, ut abusus omnis evitetur. Enimvero cum affectuum usus ad curationem virtutis & fugam vitiorum maximum adjumentum afferat (§. 526.), & abusus ad actiones malas, seu legi naturæ contrarias seducat (§. 520.); in speciali tractatione de virtutibus ac vitiis singulis ostendendum erit, quorumnam affectuum usus faciat ad virtutem unamquamque promovendam, vitium vero quodcunque vitandum, & quorumnam affectuum abusus vitia gignat atque alat, & quomodo affectus isti sint regendi, ne virtuti impedimenta obijciant, & ut a vitiis ad virtutis tramitem revocentur. Non igitur opus est, ut in præsentī simus prolixiores atque ea cumulemus, quæ alibi rectius traduntur ac intelliguntur.

§. 593.

In quonam is Si quis affectibus uti, non abuti voluerit, necesse est ut perceptio confusa affectus creatrix conveniat cum representatione boni ac mali

mali distincta, ratione volitionis & nolitionis. Etenim si quis affectibus uti, non abuti voluerit, eos regimini intellectus subicere debet (§. 528.). Quamobrem cum iidem eidem subiciantur, si appetitus sensitivus reductus fuerit ad consensum cum rationali, seu voluntate perfecta, & aversatio sensitiva reducta fuerit ad consensum cum aversatione rationali, seu noluntate perfecta (§. 532.), consequenter sensus & imaginatio in representando bono & malo cum intellectu consentiunt (§. 580. *part. 2. bil. pract. univ.*); ideo necesse est, ut quod intellectus tanquam bonum vel malum nobis repræsentat, idem quoque ut tale exhibeant sensus atque imaginatio, seu ut distincta boni & mali repræsentatio cum repræsentatione confusa conveniat (§. 575. *part. 2. Phil. Pract. univ.*). Enimvero perceptio boni & mali confusa affectus creatrix est (§. 605. *Psych. empir.*). Quodsi ergo affectibus uti, non abuti velimus, necesse est, ut perceptio confusa affectus creatrix conveniat cum repræsentatione boni ac mali distincta, ratione volitionis & nolitionis.

Distincta boni & mali repræsentatio nullo errore infecta esse debet: alias enim cum confusa perceptione, quæ a sensu & imaginatione venit, permiscetur & intellectu abutimur. Vide, quæ supra jam annotavimus (*not. §. 532.*), & quorum memoria hic refricanda fuit, ut dubitationes inanes præciantur. Intellectus regere debet usum facultatum inferiorum, non vero servire abusui eorundem. Notio boni distincta resolvitur in notionem perfectionis nostræ atque status nostri (§. 554. *Psych. empir.*), cum ea non consentit notio confusa, nisi quatenus eandem repræsentat. Ex vero hoc bono vera percipitur voluptas (§. 559. *Psych. empir.*), quæ stimulare debet appetitum sensitivum, ut cum rationali seu voluntate libera ad idem tendat. Similiter no-

tio distincta mali resolvitur in notionem imperfectionis naturæ ac status nostri (§. 565. *Psych. empir.*): cum ea non consentit notio confusa, nisi quatenus eandem repræsentat. Ex vero hoc malo percipitur molestia constans (§. 571. *Psych. empir.*), quæ stimulare debet aversionem sensitivam, ut ad idem depellendum tendat cum rationali, seu voluntate libera. Quodsi hæc ita sese habeant, affectus naturæ humanæ convenienter diriguntur ad committendas actiones legi naturæ convenientes & ad omittendas actiones eidem repugnantes. Quando ex habitu agimus, appetitus & aversio non commoventur nisi perceptionibus confusis, quas non nisi percipimus, ita ut veluti impetu quodam spontaneo abripi videamur ad agendum & non agendum. Tum vero sufficit, ut perceptio confusa sit explicabilis per distinctam, & præsentia ac qualitas confusæ ex ipsa actione positiva, vel privativa colligi possit. Obtinet hoc in qualibet actione ex habitu profluente, & philosophi est tum inquirere in perceptionem, a qua dependet appetitio, vel aversio, & confusam resolvere in distinctam: id quomodo fieri possit, ex demonstrationibus anterioribus addiscendum. Ut autem hoc sit utile est, tum ad verum iudicium de actionibus tam positivis, quam privativis ferendum, tum ad interiora animi, quæ latent, in apicem producendum.

§. 594.

Quando affectus boni & mali creatrix conveniat cum representatione distincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis; affectus formaliter insunt appetitui sensitivo & aversioni sensitivæ, quales eminenter insunt Deo, & per eminentiam quoque existere concipiuntur in facultate appetendi & aver-
 Quando affectus boni & mali creatrix conveniat cum representatione distincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis, tum
 stant.

sancti rationali hominis. Etenim si perceptio confusa boni & mali affectuum creatrix conveniat cum representatione distincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis, tum

notio

Modo distincta boni & mali est ratio volitionis nolitionis, qualis confusa in nobis excitat affectus, quod per se patet. Enimvero affectus Deo tribui nequeunt, nisi quatenus distincta boni & mali representatio est ratio volitionis & nolitionis, qualis confusa in nobis excitat affectus (§. 213. *part. 2. Theol. nat.*), iidemque ipsi insunt per eminentiam (§. 1104. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si perceptio confusa boni & mali affectuum creatrix conveniat cum representatione distincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis, affectus formaliter insunt appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ, quales eminenter insunt Deo. *Quod erat unum.*

Porro si perceptio confusa boni & mali affectuum creatrix convenit cum representatione distincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis, voluntas equidem & noluntas non determinantur per confusam perceptionem, qua concitantur affectus, cum his tamen ad idem tendunt, ut perinde sit ac si cum affectibus per eandem perceptionem confusam determinarentur, sicque actus voluntatis & noluntatis suppleant vicem affectuum, si hi vel maxime abesse supponantur. Atque hoc respectu in facultate appetendi & averfandi rationali hominis per eminentiam existere concipiuntur affectus, quemadmodum Deo per eminentiam tribuuntur (§. 845. *Ontol.*). *Quod erat alterum.*

Ab sit ut tibi persuadeas, propositionem præsentem referendam esse ad tricas Scholasticorum. Habet enim utraque pars ejusdem suam utilitatem. Per partem enim primam patet, quomodo affectus purgentur ab omni labe, & eorundem usus ducat hominem ad similitudinem cum Deo, quantum

rum differentia inter spiritum illimitatum & infinitum, atque limitatum & finitum permittit, cum affectuum abusus hominem Deo prorsus dissimilem reddat. Imitari autem homo debet Deum, quantum in facultatibus ipsius est, ut sanctitatis divinæ quædam imago in ipso appareat & anima speculum quoddam ejus evadat (§ 784. part. 1. Theol. nat.), eo scilicet sensu, quo creaturæ sunt speculum perfectionum divinarum. Sane si ipsimet in nobis experiamur, quomodo affectus eo dirigantur, ut ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum cum appetitu rationali tendant, omnium optime tunc intelligimus, quomodo affectus Deo insint per eminentiam & illæsa summa ejusdem perfectione ipsi tribui possint. Pars vero altera propositionis nos docet, quod vocabula, quibus affectus denotamus, etiam usurpari possint de volitionibus & nolitionibus animæ, seu de actibus appetitus & aversionis rationalis, etiam si nullus habeatur respectus ad affectus, aut actus ceteros appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ, quos affectus nascentes supra diximus (§. 591.), veluti cum dicimus nos sperare, quando judicamus, id, quod obtinere optamus, obtentu non impossibile esse propter has, vel istas rationes, quibus ad assensum compellitur intellectus. Atque ita demum patebit, quomodo animus ad eam tranquillitatem perducipossit, ut impetu affectuum non perturbetur. Sed hæc omnia clariora evadent per ea, quæ in partibus sequentibus demonstraturi sumus.

§. 595.

De regimine affectuum in regimini intellectus affectus subjiciantur. Etenim in dominio perfecto in sensus, imaginationem atque affectus appetitus sensitivus & aversio sensitiva cum rationali semper prorsus consentit (§. 572. part. 2. Phil. pract. univ.). Enimvero

vero si appetitus sensitivus & aversio sensitiva reducti fuerint ad consensum cum rationali; seu volente & voluntate perfecta, affectus regimini intellectus subjiciuntur (§. 332.). In dominio igitur perfecto in sensus, imaginationem atque affectus regimini intellectus affectus subjiciuntur.

Multa de hoc dominio demonstravimus alias (§. 554. part. 2. *Phil. pract. univ.*), cum veluti meta sit, ad quam contendit omnis praxis moralis. Qui dominium hoc acquisivit, illi sufficientes sunt vires resistendi sensui, imaginationi atque affectibus, ne praevalcant adversus rationem (§. 554. cit.) & ubi perfectum fuerit, nulla unquam datur pugna partis superioris ac inferioris facultatis appetendi (§. 573. Part. 2. *Phil. pract. univ.*), & quod distincte tanquam bonum nobis representamus, idem confuse perceptum semper quoque bonum videtur (§. 574. part. 2. *Phil. pract. univ.*), nec ullus unquam inter sensum & imaginationem atque inter intellectum datur dissensus (§. 577. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem regimen affectuum perfectius concipi nequit, quam in dominio perfecto. Quae igitur de hoc dominio in genere demonstravimus, ea ad regimen affectuum quoque & rectum eorundem usum applicanda sunt,

§. 596.

Quoniam in dominio perfecto in sensus, imaginationem atque affectus regimini intellectus affectus subjiciuntur (*De modo actionem acquirendi regimen affectuum* §. 595); Quae de dominio perfecto in sensus, imaginationem atque affectus acquirendo demonstrata sunt (§. 568. part. 2. *Phil. pract. univ.*), ad acquirendum regimen affectuum quoque faciunt.

Quae igitur alibi jam demonstravimus, ea hic repetenda non sunt, neque enim cramben bis coctam apponimus, nec idem sub diversis nominibus inculcamus, sit ita quod
(*Wolffii Ethica Pars II.*) Y y y non

non omnes unum idemque eodem nomine appellare consueverint, quia hactenus philosophiam in systema veri nominis redigere neglexerunt philosophi, neque ideo significatum verborum ad determinatas notiones reducerunt. Quodsi perpendas modum acquirendi dominium in sensus, imaginationem atque affectus; quam multa & ardua præsupponantur statim videbis, atque agnosces, ea in philosophiæ universalis parte altera fuisse sufficienter exposita (§. 568. *part. 2. Phil. pract. univ.*), præsertim si eam analysin instituere libuerit, quam ad distincte percipiendam successivam assensus generationem commendavimus & explicavimus (§. 992. 993. *Leg.*). Quæ in philosophia practica universali demonstrata sunt, instar fili Ariadnæi sunt, quo in recto tramite retinemur, quando ad tractationem specialem pervenitur, ne Labyrinthum ingressi ab eodem aberramus, nec exitum reperire valeamus. Patet hoc quoad theoriam in Jure naturæ; quoad praxin vero patebit ex Ethica.

§. 597.

De difficultate acquirendi affectuum regimen.

Regimen affectuum acquirere difficile est. Qui enim regimen affectuum acquirere vult, is addiscere debet, quomodo affectus concitentur (§. 531.), ideoque omnes affectus ipsi cogniti atque perspecti sint necesse est, cognita quoque & perspecta esse debet affectuum a se invicem dependentia (§. 535), dare debet operam, ut representatione boni veri ac mali veri concitentur (§. 531.), & ut appetitum sensitivum cum appetitu rationali & aversionem sensitivam ad consensum cum rationali reducat (§. 533.), ac dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirat (§. 596.). Quodsi vero perpendamus, quot ad hæc omnia requirantur, & quanto studio atque labore ea addiscenda sint, quæ addisci eo fine debent, & habitus

bitus faciendi ea, quæ hæcenus a nobis in præfati, tum etiam olim in parte altera Philosophiæ practicæ universalis demonstrata sunt, acquirantur; cum difficultas oriatur ex multitudine addiscendorum & habituum acquirendorum causa agendorum, is haud difficulter perspiciet, difficile admodum esse, ut regimen affectuum acquiratur.

Cum in Systemate sequentia continuo nexu ex anterioribus deducantur, ut nullo fore negotio perficiatur analysis cujuslibet notionis in omnes anteriores, quæ eam ingrediuntur, & a quibus omnis claritas & evidentia tandem dependet, quam modo allegavimus (not. §. 596.); difficultatem regiminis affectuum acquirendi penitus perspiciet, qui in systemate nostro probe fuerit versatus, ac analysi, quam diximus, instituere voluerit, ad quam extra systema nulla patet via. Elucescit etiam hinc systematis veri utilitas, quæ ab eo solo expectari potest. Qui systemata damnant, aut abjecte de iisdem sentiunt, nullam systematis veri notionem habent, & prouti quisque spectrum quoddam, vel idolum sibi fingit, quod eo nomine appellat, de eodem judicat notioni suæ spuris convenienter. Monuimus jam alias, quam difficile sit dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirere (not. §. 568. par. 2. *Phil. pract. intro.*). Quamobrem cum ad regimen affectuum acquirendum etiam faciant, quæ de dominio in sensus, imaginationem atque affectus acquirendo demonstrata sunt (§. 596), difficultas dominium hoc acquirendi etiam ad modum acquirendi regimen affectuum pertinet. Quodsi vero quis difficultatem hanc perpenderit, is tanto minus mirabitur, quod regimen affectuum adeo rara avis sit in hisce terris & homines nimium indulgeant affectibus vel inscii, quando nihil se iisdem dare putant, quia regimini isti acquirendo nullam operam impendunt, nisi fortunam subinde magistram nanciscantur, aut casus necessitatem regendi non nunquam im-

ponat, quemadmodum in omni praxi morali accidit. Sed nolumus plura addere de regimine affectuum, cum consukius ducamus ea, quæ adhuc tradi poterant, referre tractationi speciali, ubi & facilius intelliguntur, & memoria retinentur, & eorum utilitas evidentior est.

CAPVT V.

De Puritate animi.

§. 598.

*Labes animi
quid sit.*

Labes animi vocatur defectus quilibet rectitudinis in appetitione, vel aversione data, non abusu, vel abusu facultatis cuiuscunque dependens. Quoniam actiones externæ ab appetitionibus & aversionibus animæ dependent (§. 954. *Psych. empir.*); labes animi insciuntur cum actiones externæ, quatenus non physice, sed moraliter spectant, seu tanquam actiones humane ab internis non separanda.

Nemo est qui nesciat appetitiones & aversiones animæ determinari per perceptiones in anima præexistentes, & nobis abunde demonstratum est. Quamobrem si appetimus, quod appetendum non erat, aversamur id, a quo abstinendum non erat; nullum vitium per se inhæret appetitui vel aversioni, sed a facultatibus cognoscitivis & ad res referendis, quas intermediarias vocamus, in facultates appetendi & averlandi derivatur. Unde etiam superius ostendimus, voluptatis & noluntatis corruptionem dependere a vitio intellectus (§. 15.). Quando igitur appetitio & aversio reprehendi potest, quatenus volumus, quod velle non debebamus, aut nolumus, quod nolle non debemus, et quod non propterea velle debemus, ob quod id volumus,

vel non propterea nolle debemus, ob quod id nolumus, & si qua alia sunt in actione humana, quæ atro carbone notanda; ratio semper querenda est in perceptionibus determinantibus, quibus nonnulla insunt, quæ ab abusu vel non usu facultatum cognoscendi & non usu intermediarum dependent. Quod vero moralitas actionum humanarum non spectetur in actione externa physice considerata, sed in actibus internis, a quibus dependent, & quas præcedere illas observamus, aut cum iisdem coexistere, nemo est qui nesciat. Atque ideo virtutes & vitia habitus animæ sunt, non corporis, quamvis actiones externæ appetitionibus & aversionibus respondentes motu organorum corporis perficiantur.

§. 599.

Animum parum dicimus, si appetitioni & aversioni, seu *Paritas* & volitioni & nolitioni, nihil vitiosi inhæret, seu si fuerit ab *Impuritas* omni prorsus labe immunis. Et in hac immunitate, seu *animi quid* carentia omnis labis consistit *Puritas animi*. Unde simul sit. patet, quandonam *animus* sit *impurus* & in quonam *Impuritas animi* consistat, nimirum si appetitioni & aversioni, seu volitioni & nolitioni vitiosi quidpiam inhæret, aut utraque tota vitiosa sit, seu si labe quadam sit infecta. Dicitur etiam solet *Puritas* & *Impuritas cordis*, idiomate patrio quoque *Reinigkeit und Unreinigkeit des Herzens*.

Noto notius est, communi sermone facultatem appetendi & averlandi in genere *cordis* nomine venire, nec aliter eandem quam hoc nomine facultas ista indigitatur a Philosophis Sinensibus. Ex hinc etiam explicanda est phrasia ex scriptura sacra desumpta, qua lex naturæ dicitur cordi hominis inscripta, quatenus scilicet actiones in se bonæ, quas præcipit lex naturæ, per se appetibiles, sunt (§. 96. 153. *part. 1.*

Yyy 3

Phil.

Phil. pract. univ.), & actiones in se malæ, quas lex naturæ prohibet, per se averſabiles ſunt (§. 67. 153. *part. I. Phil. pract. univ.*). Atque ideo quoque nonnulli ſedem appetitus & averſationis, ideoque etiam affectuum in corde eſſe ſtatuunt, quod vident affectus comitari extraordinariam commotionem ſanguinis. Sed nobis retinendi ſunt termini in philoſophia recepti, quibus in anterioribus uſi ſumus & in poſterum utemur, ne citra urgentem neceſſitatem ambiguitati locum faciamus. Sed demus exemplum, ut definitionem puritatis animi, & quæ eam ingreditur, labiis animi recte intelligamus. Ponamus Titium dare pauperibus eleemoſynas largas, non quod ipſorum commiſeretur, ſed ut videatur, qui non eſt. Nemo non videt, Titium non dare eleemoſynam, ut ſublevet miſeriam pauperis, ſed ut laudem miſericordiæ conſequatur, quam minime meretur. Volitio hic non procedit ab amore, quo alios complecti jubet lex naturæ, ſed ab ambitione, qua affectamus laudem immeritam. Affectare laudem immeritam vitioſum eſt, cum ambitio, affectationis huiusmodi, vitium ſit. Quamvis itaque volitio dandi miſero eleemoſynam in ſe ſpectata bona ſit, nec reprehendi poſſit, labe tamen inficitur, quatenus eidem inhaeret vitioſi quidpiam, eademque determinatur non per motivum a bonitate intrinſeca actionis deſumptum, ſed quod a vitio derivatur, quod ideo in hunc actum inſluit. Quomodo vero ab abuſu & non uſu facultatum cognoscendi & intermediarum defectus rectitudinis in volitione dependeat, ad reſeſſus & latebras in animis hominum pertinet, & prolixitatis vitandæ cauſa hic explicandum non eſt, quod ſuo loco ex inſtituto explicabitur. Similiter ſi quis dat eleemoſynam non hilari animo, volitio labe quadam inficitur, quemadmodum ſuo loco clariuſ conſtabit.

§. 600.

Quomodo
impuritas

Quoniam tum demum purus eſt animus, ſi appetitioni, vel averſioni, ſeu volitioni & nolitioni nihil vitioſi in-

inhæret (§. 599.), quid vero vitiosum sit, ex lege naturæ animi cognoscatur (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.); si in determinationem appetitionis seu volitionis insit, quod legi naturæ adversum, vel in determinationem aversionis seu nolitionis, quod eidem minime convenit, puritas animi deficit, utut actio in priori casu positiva, in posteriori privativa legi naturæ consentanea sit.

Exemplum esto, quod modo dedimus, si quis det eleemosynam, ut videatur misericors aut liberalis, cum non sit, aut non det hilari animo. Etenim tum in determinationem volitionis affectatio laudis immeritæ & simulatio virtutis, a qua animus alienus est, legi naturæ repugnat. Similiter si quis ab adulterio sese abstinet, non quia id lege naturæ prohibitum, seu voluntati divinæ adversum, sed quia metuit remotionem ab officio, quo fungitur, cum alias idem committere mallet; puritas animi deficit, cum appetitus in adulterium feratur, etsi id actu committere vereatur. Ast Josephus, qui nolebat adulterium committere, quia timore Dei filiali adductus facere nolebat, quod voluntati ipsius adversum, eo ipso puritatem animi prodidit. Quodsi prævidisset periculum, quod denegato concubitu illicito imminebat, & hoc se permoveri passus fuisset, ut in eundem consentiret; animus evasisset impurus. Impurum esse animum, qui adulterium committere mallet, modo non deesset occasio, ut voti sui compos redderetur, per se patet, cum tunc appetitus per se feratur in id, quod lege naturæ prohibitum. Quemadmodum actiones externæ non semper simplices sunt, sed plerumque compositæ, ita ut complexus plurium simplicium unam actionem faciat, quæ uno nomine compellatur, cujus exemplum ipsum adulterium est; ita etiam volitiones compositæ sunt, quæ in complexu volitionum & nolitionum, prout casus tulerit, consistunt, & diversas rationes determinantes habent: ac idem quoque de nolitionibus tenendum. Ita si quis dat eleemosynam, ut videatur misericors, volitioni dandi elemo-

mosynam inest appetitio laudis immerita & volitio decipienda alios, qui actus voluntatis & appetitus per rationes peculiares determinantur. Similiter si quis adulterium committere mallet, nisi verenda esset remotio ab officio; nolitio committendi adulterium continet volitionem committendi & nolitionem remotionis ab officio. Non est, quod excipias, fieri non posse, ut idem simul velimus, & nolimus: etenim fieri saltem nequit, ut idem velimus & nolimus uno eodemque respectu, fieri autem utique potest, ut certo respectu aliquid velimus, alio respectu idem nolimus, prouti nimirum certo respectu id spectamus tanquam bonum, alio autem respectu tanquam malum. Ita in exemplo dato adulterium spectatur tanquam bonum ob voluptatem, quæ ex concubitu, præsertim cum hac persona, percipitur; idem vero spectatur tanquam malum, quatenus periculum remotionis ab officio cum eodem conjungitur. Priori respectu adulterium committere vult, qui libidinosus est, posteriori non vult. Et quamvis nolitio sit efficax, ut actus externus omittatur, volitionem tamen non perimit, sed ea subsistit. Atque ita videmus, quomodo labe inhæreat nolitioni, ut puritas animi deficiat, etsi recte faciat adulterii cupidus, quod ab eodem sese abtineat. In animi puritate itaque dijudicanda opus est acumine, quo singuli actus simplices, qui in volitione aut nolitione insunt, a se invicem separantur, & de hisce singulis ex lege naturæ statuendum. Atque hæc attendenda sunt in signis virtutum & vitiorum, quamvis sola non sufficiant, neque enim exemplum, quod dedimus, omnes continet modos, quibus volitio, vel nolitio labe quadam infici potest. Attamen quæ dicta sunt attentionem nostram excitare valent in casibus aliis & acumen nostrum in ea dirigere, ad quæ illa afferenda.

§. 601.

Puritas animi deficiens, si actio recta non sit.

Quando actio recta non est, puritas animi deficit. Etenim si actio recta non est, aliquid desideratur, vel ex parte intel-

intellectus, vel voluntatis aut noluntatis (§. 719. *part. 1. phil. pract. univ.*). Quamobrem cum in eo, quod desideratur, defectus rectitudinis consistat (§. 81. *part. 1. Phil. pract. univ.*), defectus aliquis rectitudinis in appetitione, vel aversione, quæ tendit ad agendum vel ab agendo sese abstinendum, datur. Quoniam vero intellectus utitur ministerio sensuum, imaginationis atque memoriæ & facultatum intermediarum, attentioris & reflexionis (§. 14. *part. 1. Eth.*), inde autem dependent appetitiones & aversiones sensitivæ una cum affectibus (§. 580. 582. *Psych. empir.*); si quis rectitudinis defectus notatur in volitione, quæ tendit ad agendum, vel in nolitione, quæ tendit ad sese ab actione patranda abstinendum, cum usus omnium facultatum consentiat, si ad determinandam actionis rectitudinem concurrat (§. 203. *part. 1. Jur. nat.*), is vel ab abusu, vel a non usu facultatis cujusdam dependet. Quamobrem patet tum labe quadam infici animum (§. 598.). Enimvero puritas animi deficit, quando labe quadam animus inficitur (§. 599.). Quando itaque actio recta non est, puritas animi deficit.

Ad actionum rectitudinem omnino requiritur consentiens usus omnium facultatum, consequenter si rectitudinis defectus notetur, is aliunde esse nequit, quam vel ab abusu, vel non usu facultatis unius, vel alterius. Vidé, quæ alibi annotavimus (*not. §. 203. part. 1. Jur. nat.*). Ad rectitudinem actionum lege naturæ obligamur (§. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter omnis defectus rectitudinis eidem averfatur, ideoque puritati animi officit. Qui perpendit, quomodo corruptio a facultatibus inferioribus derivetur in intellectum & voluntatem ac noluntatem; nihil difficultatis in propostione præsentis deprehendet.

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

Z z z z

§. 602.

De rectitudi- Si animus purus est, actio quoque recta est, moraliter sci-
ne actionis, licet. Etenim si animus purus est, appetitioni & averfioni
si animus su- seu volitioni & nolitioni, nihil vitiosi inhaeret, sed animus ab
erit purus. omni prorsus labe immunis est (§. 599.), consequenter in
 volitione ac nolitione nullus notatur rectitudinis defectus,
 qui ab abusu, vel non usu facultatis cujuslibet dependeat
 (§. 589.). Enimvero actio non nisi recta est, quatenus
 scilicet moraliter spectata censetur ex actione interna, si nihil
 desideratur ex parte intellectus, consequenter etiam facultatium
 ceterarum eidem servientium (§. 14. part. 1. *Erb.*),
 & voluntatis ac noluntatis (§. 79. 81. part. 4. *Phil. pract. univ.*),
 consequenter etiam appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ,
 quos regere debet intellectus (§. 41. 528.). Quod si
 ergo animus purus fuerit, actio quoque recta est, moraliter
 scilicet.

Alias jam monuimus, rectitudinem actionis duplicem esse,
 aliam moralem, aliam physicam, aut, si mavis, in actionis
 humanæ rectitudine distinguendum esse, quod morale
 est, a physico. Rectitudo moralis respicit actionem internam,
 ut nihil in ea deprehendatur, quod reprehendi possit,
 ac immediate volitionem atque nolitionem; physica autem
 potissimum externam, quæ a facultate locomotiva dependeat,
 vel subiade etiam actionem internam, quæ in sola cognitione
 terminatur, nec in facultatem appetendi & averfendi, seu
 voluntatem atque noluntatem inluit. Non omnis defectus
 rectitudinis physicæ puritatem animi tollit. Inde est,
 quod vulgo dicitur: Si defunt vires, tamen est laudanda
 voluntas. Equidem lex naturæ urget omnimodam actionum
 rectitudinem (§. 189. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec ab ea
 excluditur, quod in se spectatum mere physicum est (§. 79.
 part.

part. 1. Phil. pract. univ.), & rectitudo omnimoda naturæ humanæ conveniens est (§. 65. *part. 1. Phil. pract. univ.*); in censenda tamen puritate animi habenda est ratio infirmitatis humanæ (§. 371. *Et seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), ne nimius rigor ultra sortem humanam extendatur.

§. 603.

Quoniam si animus purus est, actio quoque recta est, (§. *De necessa-* 602.), si vero hæc recta non est, puritas quoque animi deficit (§. *rio nexu re-* 601.); rectitudo actionis & puritas animi firmissimo vinculo connexæ &itudinis a-
sunt, nec a se invicem separari possunt, consequenter cui puritas animi tionis &
curæ cordique est, is operam dare debet, ut actio qualibet sit recta. puritatis
animi.

Quoniam recte agere debemus (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quod rectum est velle, quod minus rectum est, nolle debemus. Ex parte igitur voluntatis vel noluntatis semper notatur defectus, si in actibus facultatum ceterarum aliquis defectus notatur. Qualiscunque igitur tandem fuerit abusus, vel non usus facultatis, labe quadam animi inficitur voluntas (§. 598.), atque ita animus purus non est (§. 599.). At quoniam non omnis abusus & non usus imputabilis (§. 693. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ideo in censenda puritate animi ratio habenda est infirmitatis humanæ, quemadmodum modo monuimus (nos. §. 602.). Quicquid deficit in volitione & nolitione, id æstimandum est ex rationibus voluntatem, vel noluntatem determinantibus, hæc autem sunt actus ceterarum facultatum, sive positivi, sive privati, consequenter vel ab abusu, vel non usu earundem veniunt.

§. 604.

Naturaliter obligamur operam dare, ut puritatem animi con- De naturali
sequamur. Etenim naturaliter obligamur ad consensum obligatione
usus omnium facultatum consequendum (§. 204. *part. 1. ad puritatem*
Zzzz 2 *Jur. animi.*

Jur. nat.), & ad vitandum abutium (§. 205. *part. 1. Jur. nat.*); atque non usum (§. 206. *part. 1. Jur. nat.*), obligamur etiam ad verum bonum appetendum & verum malum averfandum (§. 265. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi igitur voluntas fertur in bonum verum, & voluntas tendit ad abstinendum a malo vero, atque ceteræ facultates omnes cum voluntate, vel noluntate consentiunt, nihil deprehenditur in volitione, vel nolitione, quod vitiosum sit, sed legi naturæ quomodocunque adversetur. Quamobrem cum animus purus sit, si volitioni, vel nolitioni nihil vitiosi inhæret (§. 599.); naturaliter obligamur operam dare, ut puritatem animi consequamur.

Puritas animi non requirit, quam ut actio humana omni ex parte conformetur legi naturæ, siue positiva fuerit, quam committere volumus, siue negativa, quam committere nolumus. Quemadmodum vulgo dicitur bonum non esse nisi ex integra causa; ita etiam actio humana bona non est, nisi complexus omnium actuum, in quo consistit, legi naturæ conformis sit. Facultates omnes ad actionem quamlibet concurrere debent, nisi aliquis notari debeat in eadem defectus. Ac ideo in actione qualibet spectandus est cujuslibet facultatis actus & juxta naturæ legem examinandus, ut pateat, num qua adsit labes animi, qua inficitur volitio, vel nolitio, etsi actio in se considerata bona sit, quam committere volumus, vel mala, quam committere nolumus (§. 600). Hæc sollicitudo animi omnino requiritur ad custodiam legis naturæ, consequenter non est arbitrii nostri, sed officium, quod lege naturæ præscriptum. Peccant itaque, qui eam insuper habent (§. 440. *part. 1. Phil. pract. natv.*).

§. 605.

An voluntas. *Animus nondum parus est, si voluntas.* §. *voluntas sumi*
§. voluntas bona. Etenim voluntas bona est, si ad actiones bonas
bona ad pu- com-

committendas generaliter determinata est, & boni animi est, cui ritatem animi firmum est propositum non committendi nisi actiones bonas (§. mi sufficiat. 119.). Similiter voluntas bona est, si ad actiones malas non committendas generaliter determinata est, ideoque firmum propositum non committendi actionem malam (§. 125.). Enimvero inde non modo demonstratum est, si quis errores foveat de actionibus bonis & malis, illa non obstante ipsum patrare actiones malas & bonas committere nolle (§. 131.), verum etiam facile patet, propterea fieri adhuc posse, ut non usu, vel abusu facultatum ceterarum labes animi contrahatur (§. 598.), qua inficitur volitio, vel nolitio, sicque animus redditur impurus (§. 599.). Purus igitur nondum est, si voluntas & voluntas fuerit bona.

Qui distinctam notionem voluntatis & voluntatis bonæ atque puritatis animi non habent, puritatem animi cum voluntate & voluntate bona facile confundunt. Ast si ad notionem distinctam animum attendas, statim videmus a bonitate voluntatis & voluntatis, seu bono animo non valere consequentiam ad puritatem animi. Bonus enim animus consistit in determinabilitate voluntatis & voluntatis, quæ rationem nonnisi generalem habet; ast puritas animi supponit actum quendam in specie, nimirum certam volitionem & nolitionem, quæ rationes determinantes speciales habet ac generali non obstante variari possunt. Accedit quod in determinationem generalem, qua voluntas & voluntas bona efficitur, non influant abusus & non usus facultatum ceterarum, qui in determinationem volitionis & nolitionis hic & nunc influunt. Experientia quoque abunde loquitur, quantum a rectitudine actionum aberrare soleant, qui boni alias sunt animi, seu voluntatem & voluntatem bonam habent. Exempla dedimus supra (not. §. 131.), & noto notius est, quantum affectibus indulgeant homines, quibus

bona est voluntas atque noluntas, ut eadem non una lege inficiatur Patet ratio ex demonstratione sequente.

§. 606.

De regimine affectuum nequit. Qui enim affectus nondum regere didicit, is eodem dirigere nequit ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum, sed eorum impetu se adhuc abripi patitur, ut faciat, quod faciendum non erat, aut non faciat, quod faciendum erat (§. 528.). Quamobrem fieri potest, ut volitioni & nolitioni inhæreat aliquid vitiosi, si vel maxime tota vitiosa non sit (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque animus purus non est, si volitioni, aut nolitioni vitiosi quid inhæreat (§. 599.); qui affectus regere nondum didicit, animum purum habere nequit.

Puritati animi nihil magis officit, quam impetus affectuum, quos intellectus non regit. Quot vero, quælo, sunt qui affectus regere didicerunt, præsertim si de regimine universali, eodemque perpetuo sermo fuerit. Indulgent homines affectibus, etiam dum de eorum in voluntatem influxu minime cogitant. Immo affectus communis fere electer sunt, quo ad agendum & non agendum, seu ab actione sese abstinendum plerique impelluntur. Quodsi actiones humanas ad examen revocare volueris, quomodo ab affectibus dependeant statim animadvertes. Ostendimus alias affectus impedire, quo minus virtus colatur, & ad vitia homines abripere (§. 541. part. 2. *Phil. pract. univ.*), eosdemque ad erronea de actionibus judicia nos seducere, si opinione boni, vel mali apparentis concitentur (§. 542. part. 2. *Phil. pract. univ.*); at in præsentia adhuc accedit influxus in volitiones ac nolitiones; quæ in se spectatæ bonæ sunt

sunt, sed per volitiones atque nolitiones istis immixtas labe afficiuntur. Influxum hunc illustrat exemplum dantis eleemosynam ut videatur misericors, qui non est (*not.* §. 599.) ubi laudis immeritæ cupiditas & vana gloria labe inficit volitionem, & animum impurum efficit. Simile exemplum habes in iudice, qui jus quidem dicit ei, cujus est, sed nonnisi muneribus acceptis, item in eo, quem luxus impellit ad diligentiam assiduam & indefatigatam in munere suo rite obeundo.

§. 607.

Quoniam animum purum habere nequit, qui affectus regere nondum didicit (§. 606.), regimen autem affectuum acquirere admodum difficile est (§. 597.); ideo vel tem hinc intelligitur, puritatem animi obtentu admodum difficilem esse consequendi.

Difficultatem hanc abunde perspicitur, qui in difficultatem consequendi regimen affectuum eo modo inquirere voluerit, quem supra commendavimus (§. *not.* §. 597.), etsi de ceteris non cogitet, quibus animus inquinatur. Quoniam tamen affectus maxime officiunt puritati animi, ideo quoque maxime necessarium est, ut de affectibus regimini intellectus subjiendis sollicitus sit, qui animum purum habere cupit, quem habere velle omnes debemus (§. 604.). Tenendum vero affectus non modo præsentis, verum etiam præteritos influere in appetitum rationalem & aversionem rationalem: quo in casu se nihil affectui dare opinatur, qui totus ad agendum, vel non agendum eodem impellitur. Pertinet hoc ad recessus in animis hominum, ad quos parum animum attendunt homines, immo de quibus plerique non cogitant. Solerti igitur examine opus est, non sine acumine instituendo, si proficere velis.

§. 608.

§. 608.

De culpa puritatis animi officiente.

Quævis culpa puritati animi officit. Culpa enim est defectus rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis (§. 717. part. 1. Phil. pract. univ.), qui non usui facultatum tribuendus (§. 744. part. 1. Phil. pract. univ.), consequenter quatenus quod agimus, vel non agimus, ideoque etiam volumus, vel nolumus, culposum est, in appetitione, vel aversione culposa defectus quidam rectitudinis adest, a non usu facultatum dependens. Quoniam itaque labes animi est quilibet defectus rectitudinis in appetitione, vel aversione data a non usu facultatis dependens (§. 598.), &, si ab hac labe immunis non est volitio, vel nolitio, puritas animi deficit (§. 599.), quævis culpa puritati animi officit.

Ostenditur etiam hoc modo. Culpam quamlibet vitare debemus (§. 599. part. 1. Jur. nat.), consequenter actio culposa legi naturæ contraria (§. 718. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque vitiosa (§. 382. part. 1. Phil. pract. univ.). Actionem itaque culpofam qui vult, ejus volitioni vitiosi quid inhæret. Enimvero si volitioni vitiosi quid inhæret, animus purus non est (§. 599.). Culpa igitur quolibet puritati animi officit.

Multis modis culpa committitur, quemadmodum ex diversis speciebus culpæ liquet (§. 748. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem ad puritatem animi multum confert immunitas a culpa. Quodsi ergo operam demus, ut animum a culpa immunem præstemus; eo ipso puritati animi consulimus. Enimvero quid facere debeamus, ut culpam quamlibet evitare discamus, alibi jam ostendimus (§. 644. & seqq. part. 2. Phil. pract. univ.). Quodsi ea perpendamus, quam difficile sit hoc studium in dubium minime re-

ne revocabimus. Atque hinc ulterius pater, puritatem animi non adeo facile acquiri posse. Equidem culpa minor labe animi est, quam malitia, aut vitium alio modo sese insinuans volitioni, vel nolitioni; non tamen propterea nulla est, quæ in puritate animi non sit attendenda. Omnis actio culposa imperfectionem arguit naturæ humanæ, a qua nos liberare poteramus atque debebamus. Quamvis itaque minus imputetur actio culposa, quam actiones aliæ malæ, aut laborem quandam a vitio contrahentes; non tamen propterea nihili fieri debet, ut tibi persuadeas, animum tuum immunem esse ab animi labe, etiamsi non sit culpa vacuum. Constat etiam multa damna dari posse culpa, ita ut malitia humanitatem superare censeatur, si quis sciens ac volens culpa dare vellet. Exemplo sunt incendia culposa. Ac inde intelligitur, quam sit necesse, ut ab hac etiam labe immunis præstetur animus.

§. 609.

Si per actiones bonas intenditur finis illicitus, puritas animi deficit. Exenim qui finem illicitum intendit, cum propter cito per actum agat (§. 616. part. 1. *Phil. pract. univ.*); quod illicitum ones bonas est, consequenter legi naturæ contrarium (§. 170. part. 1. *intento. Phil. pract. univ.*), vult. Quamobrem cum vitiosum sit, quod legi naturæ contrarium est (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*), volitioni actionem bonam committendi vitiosi quid inhæret. Quoniam itaque animus purus non est, si volitioni aut nolitioni vitiosi quid inhæret (§. 599.); si per actiones bonas intenditur finis illicitus, puritas animi deficit.

Perinet huc exemplum dantis eleemosynam, ut videatur misericors, vel liberalis, cum non sit. Cum enim intendat laudem immeritam, ac aliis imponere velit; finis, quem intendit, illicitus est. Et quoniam ad dandum eleemosynam

(*Wolffii Ethica Pars II.*)

A a a a

nam

nam obligamur (§. 241. 242. *part. 1. Jur. nat.*), & propterea actio in se spectata bona est; finis illicitus insenditur per actionem bonam. Nemo autem non fatebitur ultro, animum dantis eleemosynam ut videatur misericors, vel liberalis, aut ut laudem benefactoris pauperum consequatur, parum minime esse, nisi hypocrisin licitam putet: id quod absurdum. Similiter qui honesto modo opes acquirere studet, ut dives prædicetur post fata; per actiones bonas finem illicitum intendit, & hac intentione animus impurus redditur. Notandum vero actionibus bonis hic accenseri etiam licitas, non modo debitas, cum utraque legi naturæ non repugnet, sed convenient (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ita donationes licitæ sunt, cum, quod nostrum est, alteri quoque gratis dare vi domini valeamus. Enimvero si quis donis corrumpere intendit judicem, favorem ejus captaturus; per actionem licitam finem illicitum intendat, qui donationem illicitam efficit & animo labem adspersit, ut parus non sit. Nimirum mediis licitis non utendum, ut finem illicitum consequamur. Ex mediis non censendus est finis, sed is ad legem naturæ referendus, ut appareat, utrum licitus sit, an illicitus. Quod si actionum humanarum sedulus fueris spectator, quantus sit numerus actionum, quæ in se spectatæ bonæ sunt, seu debitæ, aut licitæ, hac labe autem inficiuntur, haud difficile ad discas

§. 610.

De puritate Si quis per actiones malas intendit bonum finem, vel licitum; *animi defici-* puritas animi deficit. Qui bonum finem sive licitum intendit, *ente ob me-* propterea cum agat (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ejus *dia illicita.* volitio bona est. Enimvero si per actiones malas eundem consequi vult, volitio ejus mala est, consequenter cum legi naturæ repugnet (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), volitio vitiosa bonæ permiscetur (§. 312. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

int.). Quamobrem cum puritas animi deficiat, si quid vitiosi inhæret volitioni (§. 598.); si quis per actiones malas intendit bonum finem vel licitum, puritas animi deficit.

Hinc vulgo dicitur non esse facienda mala, ut inde eveniant bona, & exemplo futoris illustratur, qui corium furatus est, ut ex eo gratis pauperibus efficeret calceos. Simile exemplum est filiae, quæ quæstum sui corporis facit, ut matri pauperi de alimentis prospiciat. Pertinent huc duces, qui militibus licentiam publice prostituendi uxores & virgines concedunt, ut terrorem hosti incutiant eumque ad æquas pacis condiciones acceptandum permoveant. Finis licitus non efficit actionem, quæ illicita est, bonam; sed hæc potius intentionem finis boni, vel liciti labe sua inficit. De actionibus itaque non statuendum est ex fine, qui per eas intenditur, quando quæritur, num sint bonæ, vel licitæ.

§. 611.

Qui metu poenæ actionem lege naturæ præceptam committit, De eo, qui prohibitam vero omittit, puritatem animi non possidet. Qui enim metu poenæ actionem lege naturæ præceptam committit, actionem bonam eam non committere mallet, modo poena non esset nam committenda, consequenter nolitio eandem committendi non tollitur, sed saltem impeditur, quo minus actus exterminus non cesset. Quamvis itaque metu poenæ adducatur ut actionem lege naturæ præceptam committere velit, cum alias eandem non actu committeret; nolitio tamen committendi legi naturæ contraria, cum vitiosa sit (§. 322. part. 1. Phil. præf. intv.), illam vitiat. Quamobrem cum puritas animi deficiat, si volitioni inhæret aliquid vitiosi (§. 598.); qui metu poenæ actionem lege naturæ præceptam

A a a a a

ptam

ptam committit, puritatem animi non possidet. *Quod erat unum.*

Similiter qui metu poenae actionem lege naturae prohibitam omittit, is eam committere mallet, modo poena non esset metuenda, consequenter volitio eandem committendi non tollitur, sed saltem impeditur, quo minus in actum externum erumpat. Quamvis itaque metu poenae adducatur, ut actionem lege naturae prohibitam committere nolit; volitio tamen committendi legi naturae contraria, cum vitiosa sit (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*), illam viciat. Unde porro ut ante patet, eum, qui metu poenae actionem lege naturae prohibitam committere non vult, puritatem animi non possidere, *Quod erat alterum.*

Ostendimus jam alias, actionem rectam non esse, quae metu poenarum extorquetur (§. 349. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Et ex demonstratione, quam dedimus, patet, defectum rectitudinis consistere ex parte voluntatis. Unde omnino palam esse, animum labe infici (§. 598.), consequenter purum non esse (§. 599.). Equidem ad servandam legem positivam homo aliter obligari nequit, quam poenae atque praemii (§. 300. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quod vero de poenis demonstratum est, eodem modo intelligitur de praemiis; obligatione tamen positiva non laxatur puritas animi, sed saltem compositio voluntatis & voluntatis ad voluntatem & noluntatem legislatoris, seu ut actus externi sive positivi, sive privati sint legi conformes. Manet animus impurus, quamdiu solo metu poenae, vel etiam spe praemii regitur voluntas.

§. 610.

De eo, qui *Qui saltem spe lauri actionem lege naturae preceptam con-*
spe lauri amittit, prohibitam vero omittit, puritatem animi non possidet. Etenim
tionem bo- nim

anim qui saltem spe lucri actionem lege naturæ præceptam *nam com-*
 committit; is eam non committere mallet, modo lucri, *mittit, ma-*
 quod cupit, particeps fieri posset eam omittendo, conse- *lam omittit.*
 quenter nolkio eam committendi non tollitur, sed saltem
 impeditur, quo minus actio externa non intermittatur.
 Unde porro eodem modo, quo ante (§. 611.), confici-
 tur, qui saltem spe lucri actionem lege naturæ præceptam
 committit, eundem animi puritatem non possidere. *Quod*
erat unum.

Similiter qui saltem spe lucri actionem lege naturæ
 prohibitam omittit, is eam committere mallet, modo lu-
 cri, quod cupit. particeps fieri posset, eam committendo,
 consequenter volitio eam committendi non tollitur, sed
 saltem impeditur, quo minus in actum externum erump-
 pat. Unde porro eodem, quo ante (§. 611.), modo
 conficitur, qui saltem spe lucri actionem lege naturæ pro-
 hibitam omittit, eundem animi puritatem non possidere.
Quod erat alterum.

Quæ hic de lucri spe demonstrantur, ea intelligenda
 sunt de bono quocunque, quod ex commissione actionis
 bonæ, vel omissione malæ speratur, exinde tamen non ne-
 cessario sequitur. Ipsa sane demonstratio hoc aperte loqui-
 tur. Merus pœnæ & spes lucri voluntati atque noluntati
 tantummodo efficaciam detrahunt, non vero animum pu-
 rum efficiunt, quoad puritatem & impuritatem eam prorsus
 intactam relinquunt. Quæ respectu status civilis moneri
 poterant, ea reservamus suo loco.

§. 613.

Qui virtuti omni deditus non est, animum purum servare ne- *Stadium o-*
quit. Cum enim virtuti deditus actiones suas legi naturali *animum vir-*
 A a a a a 3 *con- tutum ad pu-*

ritatem ani- conformiter dirigat (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), qui
mi necessari- vero actiones suas contraria ratione dirigit, quam lege na-
um. turali præscribitur, vitio deditus sit, (§. 322. part. 2. *Phil. pract. univ.*); qui virtuti omni deditus non est, aut vitis quibusdam imbutum habet animum, aut saltem non veretur subinde committere actiones legi naturæ adversas, & si desit patrandi occasio, aut alio quocunque modo impediat, ne volitio in actum externum prorumpat, non tamen deest eas committendi volitio. Quamobrem fieri nequit, quin subinde vel tota volitio vitiosa sit, vel eidem saltem admisceantur volitiones vitiosæ. Quoniam itaque animus purus non est, si volitioni, vel etiam nolitioni, de qua idem intelligitur, quod de volitione jam demonstratum, inhæreat aliquid vitiosi (§. 599.); qui virtuti omni deditus non est, animum purum servare nequit.

Inde omnino est, ut actiones bonæ labe inficiantur a volitionibus pravis, quæ iisdem associantur, & sic quod virtuti erat in partem vitii trahatur, prouti restantur exempla, ad quæ ante provocavimus (not. §. 599.), & ex omni traditione speciali clarius elucescet. Nimirum cum actiones simplices, quæ unam eandemque actionem humanam conjunctim constituunt, ad diversas virtutes referantur; si quis virtutibus omnibus non fuerit deditus, actiones vitiosæ ad alias, quæ virtutis sunt, concurrunt eandemque vitiant. Immo cum quædam inclinationes naturales prædominentur, si easdem intellectus non regit, nulla fere actio ab omni labe prorsus pura est. Quodsi ergo animi puritatem desideres, necesse est ut omni animi contentione virtutem omnem consequi studeas. Ceterum hinc patet, Philosophi esse, ut in *Ethica* ostendat, quænam vitia unamquamque virtutem inquinant pro diversitate inclinationum naturalium: sunt enim vitia promiscue omnia impedimenta virtutum ipsi

ipsæ minime oppositarum & puritatis animi, in quæ inquirendum & quomodo ea tollenda sint demonstrandum in Ethica (§. 10. part. 1. Est.), Denique hinc etiam porro elucescit difficultas puritatem animi consequendi, de qua paulo ante diximus (§. 607.), ut tanto minus sit quod miremur, si puritatem animi adeo raram esse deprehendimus.

§. 614.

Ad vitam perfectam requiritur animi puritas. Qui enim *De animi puritate* perfectæ studet, ejus actiones omnes quoad minima ritate ad vi-legi naturali conformari debent (§. 17. part. 2. Phil. pract. tam perfe-univ.), consequenter nulli unquam volitioni, nulli etiam *etiam* requi-nolitioni aliquid vitiosi, seu quod legi naturæ contrarium sita. est, inhærere debet. Quoniam itaque tum demum purus est animus, si volitioni ac nolitioni nihil vitiosi in hæret (§. 599.); ad vitam perfectam puritas animi requiritur,

Relegenda hic sunt, quæ de vita morali perfecta docuimus in parte altera philosophiæ practicæ universalis. Atque tum clarius adhuc perspicies nexum inter vitam perfectam & puritatem animi intercedentem, atque intelliges, quomodo vitæ perfectæ studio puritas animi promoveatur.

§. 615.

Ortus voluntas & noluntas perfecta est, is puritate animi *De puritate* *animi volun-* *tatis & no-* *luntatis per-* *fectæ comite.* *gandet.* Quodsi enim voluntas perfecta est, ea non determinatur nisi per bonum verum, consequenter volitioni non inest aliquis actus, qui tendit ad bonum apparens, seu appetitio mali sub ratione boni, neque noluntas aliter determinatur nisi per malum verum, consequenter nolitioni non inest aliquis actus, qui tendit ad abstinentiam

tiam a malo apparente, seu aversio boni sub ratione mali (§. 271. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque volitioni nihil vitiosi inhæret, puritas autem animi non deficit, si volitioni & nolitioni nihil mali inhæret (§. 599.); cujus voluntas & noluntas perfecta est, is puritate animi gaudet.

Sane si actus voluntatis & noluntatis adhuc labe quadam inficiuntur, voluntas & noluntas nondum perfecta dici potest, cum labe ista dependeat ab abusu quarundam facultatum (§. 598.), ad perfectam autem voluntatem & noluntatem utique requiratur consensus omnium facultatum (§. 271. 201. part. 1. Jur. nat.).

§. 616.

De animi puritate ac voluntas perfecta est (§. 615.); qui puritatem animi consequi vult, indefessam operam in voluntate perficienda collocare debet.

Quæcumque igitur de voluntate & noluntate perficienda supra integro capite primo demonstrata sunt, ad puritatem quoque animi consequendam faciunt. Atque hinc quoque elucescit difficultas puritatem animi consequendi. Quoniam puritas animi spectanda est in singulis virtutibus, ubi etiam perpendenda virtutum a se invicem dependentia, & quomodo vitia eandem labe sua inficiant; tractatio specialis multo uberiores lucem affundet doctrinæ de puritate animi.

Finis partis II. Ethicæ.

CONSPECTUS

TOMI II.

PHILOSOPHIÆ MORALIS,

SIVE

ETHICÆ

DE

VOLVNTATE PERFICIENDA ET DIRECTIONE
APPETITVS SENSITIVI ATQVE AFFECTVVM
VIRTVTVM MORALIVM CAUSA

CAPUT I.

De modo voluntatem perficiendi, pag. 1.

CAPUT II.

De modo emendandi voluntatem, 180.

CAPUT III.

De modo concitandi & sedandi affectus, 302.

CAPUT IV.

De Regimine affectuum, seu eorum usu & abusu, 631.

CAPUT V.

De Puritate animi, 724.

FINIS CONSPECTUS.

(*Wolffii Ethicæ Pars II.*)

B.bbbb

INDEX.

INDEX

RERVM RRÆCIPUARUM, IN QUO NUMERI PARAGRAPHOS DENOTANT.

A.

- A***bus rerum*, quibus corpus conser-
vatur, 43. cur ad malum destru-
tivum pertineat, 53.
- Acquiescentia in seipso* quomodo con-
citerur, 353. 354. quando felicitati
pari, 355. 356. quo tendat, 357.
qualis sit stimulus, 358. quod sine
gaudio, amore & cupiditate non
concipiatur, 568. quando gloriā
concitet, 569. quando cum ea si-
mul concitetur, 368. quomodo de-
leatur, 469. quomodo præcaveatur,
ne evanescat, 470.
- Actiones ad opinionem amati relatæ*, 300.
- Actiones bonæ* quoruplices, 115. quo-
modo earum notio primo ingig-
natur, 5.
- Actiones bonæ privativæ* quænam sint, 118.
- Actionum humanarum* differentia re-
spectu bonorum & malorum, 114.
- Actionum malarum* notio quænam pri-
mo nobis ingignatur, 5.
- Actiones malæ positivæ* quænam sint, 117.
- Actiones malæ privativæ* quænam sint, 116.
- Affectus varii*, quibus voluntas & nolun-
tas non emendatur, 222.
- Admiratio* quando cesset, 515. quo ten-
dat, 516.
- Adversatio sola agendi* num volun-
tas perficiatur, 147.
- Affectus venereus* cur tanquam stimulus
datus, 72.
- Affectus* quomodo se habeant ad ap-
petitum & aversionem, 158. ad
appetitui & aversioni rationali per
se repugnent, 159. quinam præ-
dominentur, 439. quando homini
insint eo modo, quo Deo peremi-
nentiam tribuuntur, 594. an per
eminentiam insint appetitui & aver-
sationi rationali, 574. num eradi-
cari possint, 243. quomodo solè
sensu concitentur, 244. 245. quan-
do sola vi imaginationis, 246. quo-
modo vi imaginationis resuscitentur,
247. quomodo in aliis concitentur,
248. 249. quomodo in se conci-
tentur & sedentur, 514. num re-
præsentatione boni veri & mali ve-
ri concitari possint, 521. quorum-
nam ratio in iis concitandis habenda,
254. quando regimini intellectu
& subijciuntur, 532. 533. quo ten-
dant, 252.
- Affectus in se spectati* num sint boni,
& quomodo evadant mali, 527.
- Affectuum gradus* unde dependeat, 256.

Index rerum precipuarum.

- Affectus regere* quid sit, 528. eos regendi modus, 592. & seqq.
- Affectus sedare* quid sit, 431. quomodo sedentur, 432. 433. & seqq. 440. 441.
- Affectuum abusus* in quo consistat, 520. an naturæ lege prohibitus, 524.
- Affectuum dependentia a se invicem* quem in finem addiscenda, 535.
- Affectuum enumeratio*, 536. quomodo fiat certa, 534.
- Affectuum regimen* quid sit, 528. in dominio morali perfectio datur, 595. quomodo acquiratur, 596.
- Affectuum usus* in quo consistat, 517. quamnam requirat, 518. 519. quomodo fieri possit, 522. quomodo eundem consequamur, 592. & seqq. ejus effectus, 525. quid conferat ad eulturam virtutis, fugam vitiorum, 526. an lege naturæ præceptus, 523.
- Affectus contrarii* quinam dicantur, 438. quinam sint, 442. 443.
- Affectuum jucundorum* dependentia ab amore, 538.
- Affectuum molestorum* dependentia ab odio, 540.
- Amans* quando rædium percipiat ex voluptate amati, 324.
- Amor* quomodo in osore concitandus, 323. quomodo alterius nobis concilietur, 286. & seqq. quomodo extingvatur, aut imminuatur, 447. & seqq. quo tendat, 292. 293. num
simulari possit, 315. si odio simulato tegatur, 320. quomodo ob similitudinem sui, 297. vel ejus, quem amamus, concitetur, 298.
- Amoris dissimulatio*, 318.
- Amor animalium & rerum inanimatarum* quomodo concitandus, 289. 290. quo tendat, 294. 296. quomodo extingvatur, aut minuatur, 450.
- Amor certorum factorum* quomodo concitetur, 372.
- Amor Dei* quomodo influat in bonitatem & perfectionem voluntatis & noluntatis, 142.
- Amar ejus*, quod personæ inhzeret, 295.
- Amor limitatus* quando sit, 291.
- Amor simulatus* quomodo detegatur, 316. 317.
- Amor sui* quando acquiescentia in seipso & gloria concitetur, 373.
- Amor virtutis* quomodo ingignatur, 229. quomodo instilletur, 234. 235. quomodo alatur, 236. 237.
- Animositas* quomodo concitetur, 410. 411. quo tendat, 412. ejus dependentia a spe & cupiditate, 547. 560. quando ab acquiescentia in seipso accendatur, 561. quando a gloria inflammetur, 561.
- Animus bonus* definitio, 19.
- Amorum unio* quomodo efficiatur, 301. ejus impedimentum, 322.
- Appetitus* num feratur in cognitum, 147. quomodo se habeat ad ea, ex quibus

Index rerum præcipuarum.

- quibus voluptas percipitur, 156.
 quo tendat, 250. 251. quomodo
 naturaliter tendat ad sui conserva-
 tionem & perfectionem, 81. quo-
 modo generaliter determinatus sit, 30.
Appetitus determinatio generalis quo-
 modo actu determinetur, 101. quid
 sit, 31.
Appetitus determinatio ad sui confer-
 vationem & perfectionem, 34. ad
 perficiendum statum externum, 38.
 ad sui multiplicationem, 71. ad
 conservationem familiæ, 77. ad so-
 cietatem & inserviendum aliis, 39.
 ad ea, ex quibus voluptas perci-
 pitur, 158.
Appetitus honoris 160. luxus, 160.
 pecuniæ, 49. 112. 160. rerum sen-
 sum hilarantium, 49. rerum propter
 qualitates sensibiles, 159. appeti-
 tus pecuniæ quando homini natu-
 ralis, 65. appetitus se multiplican-
 di quomodo moveatur, 71.
Appetitus sensitivi perfectio a regimi-
 ne affectuum dependens, 529.
Audacia quomodo concitetur, 410.
 411. quomodo arceatur, 500. ejus
 dependentia a spe & cupiditate, 547.
Aversatio quomodo naturaliter deter-
 minata sit, 32. num abhorreat ab
 incognito, 147. quomodo se ha-
 beat ad ea, quibus molestia perci-
 pitur, 157. quomodo ad res pro-
 pter qualitates sensibiles, 159. quo-
 modo exciter appetitum, 102. quo
 tendat, 250. 251.
Aversationis determinatio naturalis adea,
 ex quibus molestia percipitur, 153.
 quoad conservationem & perfecti-
 onem sui, 35. ad avertendum sta-
 tus externi imperfectionem 38. ad
 averlandum multiplicationi sui con-
 trarium, 78. quoad vitam solitati-
 am & aliis nocendum, 40.
Aversationis sensitivæ perfectio a regi-
 mine affectuum dependens, 529.
 B.
Benefactoris quando commiseremur,
 380.
Bona quotuplicia sint, 95. cur ex
 qualitatibus sensibilibus dignoscan-
 tur, 47.
Boni notio quænam primo nobis in-
 gignatur, 5. quando primo ingeni-
 ta seductrix evadat, & quomodo
 id præcavendum, 6.
Boni notio falsa impedit, quo minus
 voluntas & noluntas perficiatur, 151.
Boni representatione eadem cur in uno
 gaudium, in altero voluptas qua-
 dam concitetur, 277.
Bonum a malo quomodo discernatur
 ante intellectus usum, 4. quinam
 ex lucro æstiment, 170. quando
 præcaveri nequit, ne id sub ratio-
 ne mali aversemur, 8. quomodo
 hoc in infantibus & pueris præca-
 veatur, 9.
Bonum communicatum. Definitio, 38.
 quomo-

Index rerum precipuarum.

gratur, 484. 485. 486. unde pendear, 390. qualis dependeat ab amore, 537. qualis a gratitudine, 581. num major metu in pusillanimitate, 549.
Cupiditas celandi factum quando ad poenitentiam accedat, 577.
Cupiditas delectationum sensualium, luctu, bonoris & laudis num sit inclinatio naturalis, 182.
Cupido multa habendi quomodo orta, 169.

D.

Damni causa quinam quid averfentur, 171.
Dependentia ab autoritate aliena in agendo num voluntas & noluntas emenderetur, 212. ejus effectus, 203. cur facile inducat mutationem in agendo, 204.
Desiderium quomodo concitetur, 413. 414. quo tendat, 415. quomodo extingvatur, 501. ejus impedimentum, 502. quod a spe & fiducia dependeat, 580. quando cupiditatem & metum contineat, 588.
Desperatio quomodo concitetur, 393. quo tendat, 396. quando in tristitiam abeat, 398. & quo hæc tendat, 399. quod spem excludat, 555. pusillanimitatem includat, 557. quomodo fugetur, 491.
Determinatio particularis ad bonum & malum possibilis, 130.

E.

Educatorum cura circa malum desopmans, 70. circa hilarandi sensum, 165. circa corruptionem præcavendam, 155.
Emendatio voluntatis & noluntatis. Definitio, 153. ejus impedimenta, 241. quomodo hæc tollantur, 242. si homo bonæ voluntatis erroneis opinionibus imbutus, 240.
Enumeratio affectuum, 536. quomodo fiat certa, 530.

F.

Festidium quomodo concitetur, 418. quo tendat, 419. quomodo tollatur, 505. quod fugam contineat, 586.
Fames cur tanquam stimulus data, 45. quomodo eadem naturaliter utamur ad sui conservationem, 103.
Favor quomodo concitetur, 382. quo tendat, 383. quomodo extingvatur, 480. quod cupiditatem contineat, 583.
Felicitas unde æstimanda, 107. quomodo post obitum æstimanda, 111. quomodo falso æstimetur, 112.
Fiducia quomodo concitanda, 384. quo tendat, 386. quomodo tollatur, 483. quod metum excludat, 551. ejus dependentia a cupiditate, 543.
Fluctuatio animi quomodo concitetur, 403.

Index rerum precipuarum.

I.

Ignorantia differentiae inter bonam & perfectam voluntatem & noluntatem impedimentum eam perficiendi, 149.

Ignorantia rerum, ex quibus voluptas nocua percipitur, ad quid conducit, 24.

Ignorantia vitiorum num voluntas & noluntas emendetur, 208. ejus effectus, 208.

Imitatio empirica non est modus perficiendi & bonam efficiendi voluntatem & noluntatem, 146.

Imitatio empirica bene agentium num voluntas & noluntas emendetur, 209. quem ea praestet usum, 209. ejus effectus, 210.

Imitator empiricus facile mutatur, 211. **Impedimenta emendationis voluntatis**. 241. quomodo tollantur, 242.

Impuritas animi, s. cordis. **Definitio** 599. quomodo cognoscatur, 600.

Inclinationes ad delectationes sensuales, lucrum & honorem atque laudem num voluntatem corrumpant, 183.

Inclinationes naturales communes in quo consistant, 31. ab intellectu regendae, 41.

Inclinationum naturalium regimen, 184. & seqq. quamnam scientiam requiratur, 194.

Incognitum num appetere, vel aversari valeamus, 147.

Indignatio in quonam consistat, 590. quomodo concitetur, 423. quo tendat, 425. quomodo sedetur & precaveatur, 511.

Indignatio penitentis in se ipsum, 365.

Inertia voluntatis ad bonum. **Definitio**, 19.

Infelicitas unde aestimanda, 109. quando non usui intellectus debeatur, no. quomodo post obitum aestimanda, 111.

Infelicitas privativa cum miseria connexa, 331. ejus effectus, 332.

Intellectus regere debet inclinationes naturales, 41. quomodo aptus redatur ad hoc regimen, 42. quomodo regat inclinationes ad delectationes sensuales, 185, 186. 190. ad lucrum, 187. 190. ad honorem atque laudem, 188, 190. quomodo promiscue omnes, 189. quamnam scientia ad hoc regimen requiratur, 194.

Invidia quomodo evitetur, 337. quomodo in alium concitetur, 338. 339. quo tendat, 346. quomodo extinguatur, 460. 461. quando evanescat, 462. ejus absurditas, 463. effectus, 340. 342. dependentia ab odio & tristitia, 563. qualem cupiditatem contineat, 563.

Invidia in bruta & rem inanissimam quomodo concitetur, 342. & seqq. quo tendat, 347.

Ira in quonam consistat, 589. quando

Index rerum precipuarum.

- naturalem referatur, 68. quando non moveat appetitum, 69. quando non agnoscat, 69.
- Malum destructivum.* Definitio, 53. ad quamnam inclinationem naturalem referatur, 54. quodnam sit maximum, 59.
- Malum destructivum latens.* Definitio, 55. quando id non agnoscamus, nec aversemur, 56.
- Malum destructivum patens.* Definitio, 55. quomodo agnoscat & averfabile efficiatur, 57.
- Malum diminutivum.* Definitio, 79. ad quamnam reclamationem referendum, 80.
- Malum illatum.* Definitio, 89. quomodo ad averfationem referatur, 89.
- Malum improvisum* personæ amatæ obtingens, 401.
- Malum in societate* quid censeatur, 98. quomodo ad facultatem averfandi referant, 97.
- Malum suisatis.* Definitio, 100. quamnam mala ad id referenda, 100.
- Malum venturum* quando tristitiam concitet, 280. 281.
- Malus animus.* Definitio, 129.
- Metus* quomodo concitet, 393. unde dependeat, 394. quo tendat, 396. quando evanescat, aut imminuatur, 488. 490. ejus dependentia a fuga, 552. quod cupiditatem includat, 553. an major spe in pusillanimitate, 549. quando spei societur, 550. 554.
- quando poenitentia, 577. quando vacillationi animi, 548.
- Metus poenarum* quo tendat, 397. num ad puritatem animi conducatur, 611.
- Miseria.* Definitio, 329. an hominem faciat infelicem, 330. 331.
- Miser* quoniam dicatur, 329. quando infelix, 329.
- Molestia* quoniam per se averfatur, 161.
- Molestia* quomodo concitet, 276.
- Molestia quantitas* quomodo aestimanda, 104.
- Molestia innocua* ne deterreat ab agendo, quomodo impediatur, 25. quomodo solo sensu agnoscat, 26.
- Mors* malum destructivum maximum, 59. cur eam naturaliter omnium maxime aversemur, 32.
- Motiva* quomodo efficacius urgenda, 233.

N.

Noluntas num corrumpi possit, 12. quomodo in infantibus & pueris corrumpatur, 13. quomodo id praeter vendum, quamdiu metu poenæ & spe præmiorum determinanda, 139. quomodo perficiatur, 134. & seqq. quando in pueris id tentandum, 137. num ante intellectus usum perfici possit, 2. num poenarum metu & spe præmiorum, 138. quamnam ad eam perficiendam necessaria, 3. quando refrenanda, 205. 206. quomodo metu poenæ refrenetur, 196. 197. quo

Index rerum precipuarum.

quomodo spe præmii, 202. 203.
 quando & quomodo sua sponte re-
 frenetur, 198. 204.
Noluntas bona. Definitio, 125. quale
 principium in dijudicando malo sup-
 ponat, 126. quomodo bona effici-
 atur, 127. num dependeat a bona
 voluntate, 124. quomodo nondum per-
 fecta sit, 152. cur non sufficiat ad
 actiones malas omittendas, 131.
Noluntas mala. Definitio, 129.
Noluntas recte agere adfuerit quomodo
 constans & perpetua efficiatur, 225.
Noluntatis corruptio. Definitio, 11. num
 detur, 12. unde dependeat, 15. un-
 de corruptio in eam deriveretur 16.
 quomodo ante intellectus usum im-
 pediendi, 223. 224.
Noluntatis determinabilitas per ea, quæ
 honori & laudi adversantur, num sit
 bona, 179.
Noluntatis determinatio generalis, ad
 actiones bonas non committendas
 impossibilis, 128.
Noluntatis determinatio. Definitio, 153.
 quid supponat, 154.
Noluntatis perficienda impedimentum,
 149. 151. quomodo tollatur, 150.
 152.

O.

Obedientia cæca num voluntas & no-
 luntas perficiatur, 215. ejus effe-
 ctus, 215. 216.
Occasionis male agendi privatio quem-

nam habeat usum, 207. 23. 24.
Odium quomodo in tertium concitetur,
 313. quomodo in amante, 323. quo
 tendat, 308. 310. quomodo ex-
 tingvatur, vel imminuat, 451.
 & seqq. si in id conversus fuerit a-
 mor, 455. quomodo refrenandum,
 si quem aliam ob causam amamus,
 456. num simulari possit, 315. ejus
 effectus, 322. affectus quoad actio-
 nes respectu alterius, 321.
Odium ob similitudinem cum personâ
 alia concitatum, 314.
Odis dissimulatio, 318.
Odium alterius quomodo vitetur, 302.
 304. 305. quomodo bonorum odi-
 um vitetur, 303.
Odium amore oclusum quomodo dete-
 gendum, 319.
Odium animalium & rerum inanimata-
rum quomodo concitetur, 306.
 quænam eo fine præcognoscenda,
 307. quo tendat, 312. quomodo
 extingvatur, aut imminuat, 454.
Odium facti, cujus nos pœnitet, quan-
 do concitetur, 364.
Odium limitatum, 309.
Odium simulatum, 316. 317.
Odium vitii quomodo ingignatur, 229.
 230. 231. quomodo alatur, 232.

P.

Pecunia quatenus ad bonum conserva-
 tivum refertur, 51. quo respectu ad
 bonum perfectivum requiratur, 64.
 C c c c c 2 quo-

Index rerum precipuarum.

- quomodo per se appetibilis facta, 168.
Pecunie appetitus num naturalis, 49. 51.
 quando sit, 65.
Perfectio sui cum perfectione status sui
 connexa, 37.
Perficere voluntatem & noluntatem quan-
 do impossibile, 2.
Pena metus effectus, 139. num volun-
 tatem & noluntatem perficiat, 138.
 num sit remedium corruptionis vo-
 luntatis & noluntatis, 192.
Penitens quando sibi metipſi indignetur
 & irascatur, 365.
Penitentia quomodo concitetur, 359.
 360. quomodo extinguitur, 471.
 472. quando infelicitatis pars, 361.
 362. quod sit tristitiæ species, 874.
 qualem fugam & cupiditatem conti-
 neat, 575.
Potus cur qualitatibus sensibilibus se
 commendat sensibus, 48.
Potus quantitatem determinandi modus
 perversus, 50.
Proclivitas voluntatis in malum. Defini-
 tio, 10.
Prædominari quinam affectus dicatur,
 459.
Premiorum spes num sit remedium
 corruptionis voluntatis & noluntatis
 192. num ea voluntas & noluntas
 perficiatur, 138.
Preparatio ad emendationem volunta-
 tis & noluntatis, 224.
Privatio cocapionis male agendi ad quid
 conducatur, 23.
Proclivitas ad affectus variam, 253.
Pudor quomodo concitetur, 374. quo
 tendat, 375. 376. quomodo extin-
 guatur, 474. & seqq. quod in tristi-
 tia consistat, 578. cupiditatem &
 metum contineat, 579. quando a pe-
 nitentia dependeat, 577. quando pe-
 nitentia ejus comes, 580.
Puſillanimitas quomodo concitetur, 407.
 408. quo tendat, 409. quomodo
 tollatur, 495. 496. quando a spe de-
 pendeat, 545. quando a cupiditate,
 546. quod desperationem includat,
 556.
Puritas animi, sive cordis. Definitio, 599.
 num lege naturæ præcepta, 604. ad
 vitam perfectam requisita, 614. quo-
 modo acquiratur, 616. cur acquiſi-
 tu difficilis, 607. quando deficit,
 601. & seqq. 608. & seqq. quinam
 ea gaudeat, 615.

R.

- Ratio bonitatis & malitiæ actionum*
 cur ad voluntatem & noluntatem
 perficiendam necessaria, 136.
Reclinationes naturales communes in quo
 consistent, 33. ab intellectu regenda,
 41.
Reclnatio naturalis ab iis, quæ aliorum
 conservationi & perfectioni adver-
 santur, 82.
Reſtitutio actionis cum puritate animi
 coha-

Index rerum precipuarum.

- coheret*, 602. 603. ejus defectus ad quoddam malum referendum, 66.
- Regimen affectuum*. definitio, 528. an lege naturæ præceptum, 528. 530. quidnam inde dependeat, 529. ad puritatem animi requisitum, 606. quomodo acquiratur, 531. 596. cur acquisitu difficile, 597.
- Res* quænam ad bonum conservativum requirantur, 53. quænam ad malum destructivum referantur, 53. mali destructivi causa quæ sunt, quomodo aversemur, 58. quænam respectu mali destructivi maxime noceant, 160. quænam ad malum deformativum requirantur, 67.
- Res inservientes perficiendis facultatibus animæ & facultati locomotivæ*, 61. earum usus bonus, 61.
- Res*, quibus corpus nostrum conservatur, quatenus sint bonæ, 43.
- Sensus molesta* quinam per se averfentur, 162.
- Sitis* cur tanquam stimulus data, 45. quomodo naturaliter utamur ad sui conservationem, 103.
- Spes* quomodo concitetur, 384. quo tendat, 385. quando abjiciatur, 481. quomodo imminuatur, 482. ejus dependentia a cupiditate, 542. ab amore, 544. quando ei metus societur, 550.
- Status jucundus*. Definitio, 105. quomodo a felicitate differat, 106.
- Status radosus*. Definitio, 105.
- Status tolerabilis*. Definitio, 105.
- Studium inserviendi aliis* cur delectet, 85 an sit virtus, 86. an bonum perfectivum, 87.
- Studium placendi amato* in agendo, 299.

S.

- Satietas* quid contineat, 587.
- Scientia boni & mali* ad voluntatis perfectionem requiritur, 1.
- Sedare affectus* quid sit, 431.
- Segnities voluntatis* ad bonum. Definitio, 10.
- Sensum bilarantia* cur bona habeantur, 46. quinam per se appetant, 162.

T.

- T***error* quomodo concitetur, 400. 401. 393. quo tendat, 396. ejus effectus, 402. quod tristitiam & desperationem contineat, 558. quomodo præcaveatur, 492.
- Timor* quando evanescat, 489. 490.
- Timoris Dei fitalis* influxus in bonitatem & perfectionem voluntatis & noluntatis, 141.
- Ccccc 3
- Timori*

Index rerum precipuarum.

Timore Dei servili cur voluntas non perficiatur, 143.

Tristitia quomodo concitetur, 265. 273. si non obtineamus, quod cupimus, 266. & seqq. si quid nobis accadat, quod alteri molestiam creat, 271. quo tendat, 279. quomodo sedetur, 445. quando in gaudium abeat, aut hilaritatem, 446. quando lacrymosa, 283. ejus dependentia ab odio, 541. quando motivum mali fugiendi, 274. 275. quomodo opinione mali adventuri concitetur, 280. 282.

Tristitia gradus si nostri & aliorum causa eadem re contristemur, 272.

V.

Vacillatio animi quomodo tollatur, 493. & seqq.

Velle abstinere ab actione mala & nolle eam committere quomodo differant, 123.

Vetando num voluntas & noluntas emendetur, 221.

Virtutis amor quomodo ingignatur, 229. quomodo instilletur, 234. 235. quomodo alatur, 236.

Virtutis omnis cultura ad puritatem animi necessaria, 613.

Virtutis motiva quomodo acuantur, 237.

Virtutes intellectuales sunt bonum perfectivum, 61.

Virtutes morales, sunt bonum perfectivum, 61.

Vitium quomodo dediscamus, 228. quomodo ab eo ad virtutem adducendi sumus, 226. & seqq.

Vitiolorum ignorantia quemnam habet usum, 208.

Viti odium quomodo ingignatur, 229. 230. 231. quomodo alatur, 232.

Unio animorum quomodo fiat, 301. ejus impedimentum, 322.

Usus rerum, quibus corpus conservatur, 43.

Voluntas quomodo bona efficiatur, 121. num corrumpi possit, 12. quomodo in infantibus & pueris corruptatur, 13. quomodo præcaveatur, 14. quomodo determinanda sit, ut sit bona, 121. 122. quamdiu metu pœnarum & spe præmii determinanda, 139. quomodo determinabilis facta per ea, quibus pecunia acquiritur, 169. per ea, quæ honorem afferunt & laudem parant, 175. cur determinabilis sit per delectationes sensuales, lucrum, honorem & laudem, 180. quando refrenanda, 205. 206. quomodo refrenetur, 193. 194. quomodo spe præmii refrenetur, 199. 200. cur refrenanda sui ipsius vincendi causa, 206. quando sua spon-

Index rerum precipuarum.

- sponse refrenetur, 195. 201. quomodo perficiatur, 134. & seqq. quomodo ad eam perficiendam sumus adducendi, 137. num pœnarum metu perfici possit, vel spe præmiorum, 138. cur ante intellectus usum perfici nequeat, 2. quænam ad eum perficiendum necessaria, 3.
- Voluntas bona.* Definitio, 119. quale principium in dijudicando bono supponat, 120. qualem scientiam, 133. ejus signum, 144. quod nondum sit perfecta, 132. cur non sufficiat ad actiones malas omittendas, bonas committendas, 131. num ad puritatem animi sufficiat, 605.
- Voluntas mala.* Definitio, 129.
- Voluntas perfecta* qualem cognitionem supponat, 133. ejus signum, 145.
- Voluntas recte agere adsuefacti* quomodo constans & perpetua efficiatur, 225.
- Voluntatis corruptio.* Definitio, 10. divisio in positivam & privativam, 10. existentia, 12. unde dependeat, 15. unde corruptio in voluntatem derivetur, 16. quomodo præveatur, 23. quomodo ante intellectus usum impediatur, 223. 224. quomodo contingat per inclinatio-
- nes ad delectationes sensuales, lucrum, honorem atque laudem, 183. quomodo id impediatur, 184.
- Voluntatis determinatio generalis* ad actiones malas impossibilis, 128.
- Voluntatis determinatio* per sensum, 163.
- Voluntatis determinabilitas* per ea, quæ sensum hilarant, variat, 164.
- Voluntatis determinatio* per honorem & laudem num in se mala fit, 177.
- Voluntatis determinatio* per lucrum num in se mala fit, 172. quando fiat, 172.
- Voluntatis determinatio* per delectationes sensuales num in se mala fit, 167. quando mala evadat, 167.
- Voluntatis emendatio.* Definitio, 153. quid supponat, 154. cur tempestive inchoanda, 439.
- Voluntatis inertia & segnitie* ad bonum. Definitio, 10.
- Voluntatis perficiendæ & bonæ efficiendæ* impedimenta, 149. 151. quomodo tollantur, 150, 152.
- Voluntatis proclivitas* in malum. Definitio, 10.

Voluptas

Index rerum precipuarum.

- Voluptas* quomodo concitetur, 276. *Voluptuosus* quinam dicatur, 166. quomodo quantitas ejus æstimanda, 104. quomodo intensitas, 108. quonam æstimatio fallax, 112. 113. quando ex honore & laude percepta delectationi sensuali æquipolleat, 776
- Voluptatem* creantia quinam per se appetat, 161.
- Voluptas* nocua quomodo ab innocua solo sensu discernatur 18. quomodo ejus notio infantibus & pueris ingignenda, 19. & seqq.
- Voluptuosus* voluntas quomodo refrenetur, 197. quomodo spe premii, 203.
- Voluptuosus* voluntas quomodo refrenetur, 194. quomodo spe premii 200.
- Z.
- Zelotypia*. Definitio, 512. quid sit, 513.

FINIS INDICIS

Tomus II. Ethicæ.

